

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**CODEX CUMANICUS'UN SÖZ VARLIĞI İLE
GÜNÜMÜZDE KAFKASYA'DA KONUŞULAN KIPÇAK
GRUBU TÜRK LEHÇELERİNİN SÖZ VARLIĞININ SES
VE ANLAM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

**Hazırlayan
Beytullah KOCABAŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER**

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2021, KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**CODEX CUMANICUS'UN SÖZ VARLIĞI İLE
GÜNÜMÜZDE KAFKASYA'DA KONUŞULAN KIPÇAK
GRUBU TÜRK LEHÇELERİNİN SÖZ VARLIĞININ SES
VE ANLAM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Beytullah KOCABAŞ

Danışman
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER

**Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından
SYL-2020-9705 kodlu proje ile desteklenmiştir.**

Temmuz 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Beytullah KOCABAŞ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Codex Cumanicus'un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya'da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 544 sayfalık kısmına ilişkin 28.07.2021 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 9' dur.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 28.07.2021

Danışman

Öğrenci

Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER

Beytullah KOCABAŞ

KLAVUZA UYGUNLUK

“Codex Cumanicus’un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya’da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Beytullah KOCABAŞ

Danışman

Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ABD Başkanı

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN

ÖN SÖZ

Başlangıçta Kazak Bozkırlarından Urallar'a kadar olan sahaya yayılmış olan Kıpçaklar, zaman içerisinde Karadenizin kuzeyi, Kafkaslar ve Balkanlar'a kadar yayılım alanını genişleterek Deşt-i Kıpçak sahasını meydana getirmişlerdir. Herhangi bir devlet teşkilatı altında toplanamamışlar ve boylar hâlinde yaşamışlardır. Devlet kuramamış olmalarına rağmen Altın Orda Devleti ve Memlûk Devleti gibi devletlerde üst düzeylerde görev almışlardır. Kıpçak Türklerinin ağız sözlüğü mahiyetinde olan *Codex Cumanicus* Kıpçak Türklerinin ticari, sosyal ve kültürel hayatına ışık tutan önemli bir eserdir. Türk Dili açısından da önemli bir eser olan bu sözlük, Kıpçak grubu Türk lehçelerinin ilk yazılı ürünü olarak değerlendirilebilir.

Codex Cumanicus üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Ancak eserde geçen kelimelerin günümüzdeki Kıpçak grubu Türk lehçeleri ile karşılaştırılmasının tam anlamıyla yapılmamıştır. Bu çalışmada, *Codex Cumanicus*'ta geçen sözcüklerin günümüzde Kafkasya'da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden olan Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi ve Nogay Türkçesinde yer alan kelimeler ile karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmada, günümüzde Kafkasya'da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin *Codex Cumanicus*'taki kelimelerle; herhangi bir ses ve anlam farklılaşması görülmeyen kelimeler, sadece ses farklılaşması görülen kelimeler, sadece anlam farklılaşması görülen kelimeler, ses ve anlam farklılaşması görülen kelimeler, tamamen farklı olan kelimeler, aynı kökten türeyen kelimeler ve doğrudan karşılığı olmayan kelimeler başlıkları altında karşılaştırılmıştır.

Çalışma sırasında her türlü konuda yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, görüşleriyle fikirlerimin oluşmasında yardımcı olan kıymetli danışmanım Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER'e, tez jürimde yer alarak kıymetli eleştirileriyle katkıda bulunan Dr. Öğretim Üyesi Erdiñ DEMİRAY'a, Dr. Öğretim Üyesi Fatih ÇELİK'e; teknik desteklerinden dolayı Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi Birimi'ne ve üzerimde yadsınamaz bir emeği olan aileme teşekkür ederim.

Beytullah KOCABAŞ

Kayseri, 2021

CODEX CUMANICUS'UN SÖZ VARLIĞI İLE GÜNÜMÜZDE KAFKASYA'DA KONUŞULAN KIPÇAK GRUBU TÜRK LEHÇELERİNİN SÖZ VARLIĞININ SES VE ANLAM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Beytullah KOCABAŞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2021
Danışman: Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER

ÖZET

Ses ve anlam değişimleri lehçeler arasında görülebilen, bir dilin lehçelerindeki ayırt edici özelliklerden birisidir. Ses değişimleri kelime başlarında, kelime ortalarında ve kelime sonlarında görülebilir. Lehçeler arasındaki bu ses değişimlerinin en önemli sebeplerinden birisi de lehçeler arası zamanla farklılıkların oluşmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Eski Türkçe'den gelen, yazılışları ve anlamları aynı olan kelimeler yaşanan coğrafyaya ve zamana göre aynı kelime farklı lehçelerde farklı anlamlara sahip olmuştur. Kuzeybatı/Kıpçak Grubu Türk lehçeleri geniş bir sahayı kapsamaktadır. Bu geniş sahada dil alışverişinin çok yoğun olduğu bir bölge ise Kafkasya Bölgesi'dir. Bölgede günümüzde Kafkas, Hint-Avrupa, Sami ve Altay dil ailesine mensup birçok dil konuşulmaktadır.

Kıpçak Türkçesinin önemli dil yadigârlarından olan *Codex Cumanicus* ile günümüzde Kafkasya bölgesinde konuşulan Kumuk Türkçesinin, Karaçay-Balkar Türkçesinin ve Nogay Türkçesinin karşılaştırmalı olarak ses ve anlam özellikleri bakımından daha önce hiç ele alınmamış olması ve bu lehçeler arasındaki yakın ilişkiler, bizi böyle bir konuda çalışma yapmaya yönlendirmiştir. Çalışmada *Codex Cumanicus* ile Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi ve Nogay Türkçesi lehçelerindeki kelimeleri ses ve anlam bakımından karşılaştırılması yapılacaktır. Çalışmada Kıpçak dönemi eseri olan *Codex Cumanicus*, Kumuk Türklerinin, Karaçay-Balkar Türklerinin ve Nogay Türklerinin kelimelerini bulabileceğimiz Kumuk Türkçesi Sözlüğü, Karaçay-Balkar Türkçesi Sözlüğü ve Nogay Türkçesi ile ilgili hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri ön planda olacak. Ortak olan kelimelerde hangi ses farklılaşması görüldüğü, ses farklılaşması görülmeyen kelimelerde anlam farklılaşması olup olmadığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi, Nogay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, *Codex Cumanicus*.

COMPARISON OF CODEX CUMANICUS AND KIPCHAK GROUP TURKISH DIALECTS SPOKEN IN THE CAUCASUS TODAY IN TERMS OF VOICE AND MEANING

Beytullah KOCABAŞ

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, Temmuz 2021

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Gökçe Yükselen PELER

ABSTRACT

Sound and meaning changes are one of the distinguishing features of a languages dialects that can be seen between dialects. Sound changes can be seen at the beginning, middle and end of words. One of the most important reasons for these sound changes between dialects has been the differences between dialects that change over time. On the other hand, words coming from Old Turkish with the same spelling and meanings have different meanings in different dialects according to the geography and time. Northwest /Kipchak Group Turkish dialects cover a wide area. A region where language exchange is very intense in this wide area is the Caucasus Region. Today, many languages belonging to the Caucasian, Indo-European, Semitic and Altaic language family are spoken in the region.

The fact that Codex Cumanicus, one of the important language heirlooms of Kipchak Turkish, and the Kumuk, Karachay-Balkar and Nogai Turks, which are spoken in the Caucasus region today, have never been dealt with comparatively in terms of sound and meaning features and the close relations between these dialects make us study on such a subject. led to do. In this study, the comparison of the words in the dialects of Codex Cumanicus and Kumuk Turkish, Karachay-Balkar Turkish and Nogai Turkish will be examined. In the study, Codex Cumanicus, which is a work of Kipchak period, Kumuk Turkish Dictionary, where we can find the words of Kumuk Turks, Karachay-Balkar Turks and Nogai Turks, Karachay-Balkar Turkish dictionary and master's and doctoral theses prepared on Nogai Turkish will be at the forefront. It will be investigated which sound changes are present in common words and whether there is a change in meaning in words that do not have sound changes.

Key Words: Kumuk Turkish, Karachay-Balkar Turkish, Nogai Turkish, Kipchak Turkish, Codex Cumanicus.

İÇİNDEKİLER

CODEX CUMANICUS'UN SÖZ VARLIĞI İLE GÜNÜMÜZDE KAFKASYA'DA KONUŞULAN KIPÇAK GRUBU TÜRK LEHÇELERİNİN SÖZ VARLIĞININ SES VE ANLAM BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KLAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL ve ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKLERİNİN EDEBİYATI VE TARİHİ

1.1. Kıpçak ve Kuman Adının Kökeni	6
1.2. Kıpçakların Tarihi.....	12
1.3. Kıpçakların Komşuları ile Arasındaki İlişkiler.....	17
1.3.1. Hazarlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler	18
1.3.2. Peçenekler ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler.....	19
1.3.3. Ruslar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler.....	20
1.3.4. Macarlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler.....	23
1.3.5. Bulgarlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler	24
1.3.6. Sırplar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler	25
1.3.7. Gürcüler ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler	25
1.3.8. Mısır ve Suriye’de Kuman-Kıpçaklar	26
1.3.9. Hindistan’da Kuman-Kıpçaklar	26
1.3.10. Kıpçaklar ve Harezmşahlar Arasındaki İlişkiler	26

1.3.11. Kıpçaklar ve Selçuklular Arasındaki İlişkiler	27
1.3.12. Kıpçaklar ve Romenler Arasındaki İlişkiler	28
1.4. Kıpçak Türkçesi Edebiyatı ve Eserleri	29
1.4.1. Kuzey Kıpçak Türkçesi.....	31
1.4.1.1. Codex Cumanicus	31
1.4.1.1.1. Codex Cumanicus'un Yazarı	32
1.4.1.1.2. Codex Cumanicus'un Yazılış Tarihi.....	32
1.4.1.1.3. Codex Cumanicus'un Yazılış Amacı.....	33
1.4.1.1.4. Codex Cumanicus'un Dili.....	33
1.4.1.1.5. Codex Cumanicus Üzerine Yapılmış Olan Çalışmalar.....	34
1.4.2. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi.....	43
1.4.2.1. Tarihî Vakayinameler/Kronikler	44
1.4.2.2. Mahkeme Tutanakları/Kanun Kitapları.....	45
1.4.2.3. Dinî Eserler.....	45
1.4.2.4. Dil Kitapları	45
1.4.2.5. Edebi Eserler.....	46
1.4.2.6. Doğa Bilimleri ile İlgili Yazılmış Eserler.....	46
1.4.3. Memlûk Kıpçak Türkçesi.....	46
1.4.3.1. Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk.....	47
1.4.3.2. Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî	48
1.4.3.3. Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye	50
1.4.3.4. Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye.....	51
1.4.3.6. Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak	53
1.4.3.8. Resûlî Sözlüğü	55
1.4.3.12. Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî Tercümesi	58
1.5. Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri.....	63
1.5.1. Karayim (Karay) Türkçesi	66
1.5.2. Kırım-Tatar Türkçesi	67
1.5.3. Karaçay-Balkar Türkçesi	68
1.5.4. Kumuk Türkçesi.....	68
1.5.5. Başkurt Türkçesi	69
1.5.6. Kazak Türkçesi.....	72

1.5.7. Karakalpak Türkçesi	73
1.5.8. Kırgız Türkçesi.....	75
1.5.9. Nogay Türkçesi	76
1.6. Codex Cumanicus ile Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri Arasındaki İlişkiler	77
1.6.1. Kırgız Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki	80
1.6.2. Kazak Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki	82
1.6.3. Karayim (Karay) Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki	83
1.6.4. Kırım-Tatar Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki	84
1.7. Günümüzde Kafkasya’da Türk Lehçelerini Konuşan Türk Toplulukları.....	84
1.7.1. Kumuk Türkleri.....	84
1.7.2. Karaçay-Balkar Türkleri	88
1.7.3. Nogay Türkleri	94

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME BÖLÜMÜ

2.1. Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığı Görülmeyen Kelimeler.....	101
2.1.1. Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığı Görülmeyen Kelimelerin Yorumlanması.....	190
2.2. Sadece Ses Farklılığı Görülen Kelimeler.....	194
2.2.1. Sadece Ses Farklılığı Görülen Kelimelerin Yorumlanması	299
2.2.1.1. Ses Olayları.....	299
2.2.1.1.1. Ünlülerde Ses Olayları	299
2.2.1.1.2. Ünsüzlerde Ses Olayları.....	310
2.2.1.2. Ses Türemesi	318
2.2.1.2.4. İkizleşme	320
2.2.1.3. Ses Düşmesi	320
2.2.1.4. Metatez (Göçüşme)	322
2.3. Sadece Anlam Farklılığı Görülen Kelimeler	323
2.3.1. Sadece Anlam Farklılığı Görülen Kelimelerin Yorumlanması.....	342
2.3.1.1. Anlam Daralması	343
2.3.1.1.1. Özelleşme.....	343
2.3.1.2. Anlam Genişlemesi.....	344
2.3.1.2.1. Genelleşme.....	345

2.3.1.3. Mecazlaşma	346
2.3.1.4. Komşuluk.....	346
2.3.1.5. Eksiltme	347
2.3.1.6. Tabu ve Örtmece.....	347
2.3.1.7. Başka Anlama Geçiş	347
2.3.1.7.1. Yakın Anlama Geçiş	347
2.3.1.7.3. Zıt Anlama Geçiş	363
2.3.1.7.4. Anlam İyileşmesi	364
2.3.1.7.5. Anlam Kötüleşmesi.....	364
2.4. Hem Ses hem de Anlam Farklılaşması Görülen Kelimeler	365
2.4.1. Hem Ses hem de Anlam Farklılaşması Görülen Kelimelerin Yorumlanması	384
2.5. Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimeler.....	410
2.5.1. Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimelerin Yorumlanması	435
2.6. Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimeler.....	437
2.6.1. Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimelerin Yorumlanması	453
2.7. Yalnız Başına Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimeler	465
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	548
KAYNAKÇA.....	556

KISALTMALAR

a.a	: Aynı anlam.
Ara.	: Aramice.
Arp.	: Arapça.
CC I	: Codex Cumanicus I Dizin (İtalyan Bölümü).
CC II	: Codex Cumanicus II Dizin (Alman Bölümü).
CC	: Codex Cumanicus.
Çin.	: Çince.
EDPT	: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish.
Far.	: Farsça.
İbr.	: İbranice
KBTSV	: Karaçay-Balkar Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı.
Kmk.	: Kumuk Türkçesi.
KMTS	: Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü.
Krç.-Blk.	: Karaçay-Balkar Türkçesi.
KTF	: Kumuk Türkçesinde Fiil.
KTS	: Kumuk Türkçesi Sözlüğü.
Lat.	: Latince.
Moğ.	: Moğolca.
Nog.	: Nogay Türkçesi.
NTF	: Nogay Türkçesinde Fiil.
NTG I	: Nogay Türkçesi Grameri, Doktora tezi sözlük bölümü, Ayten Atay.
NTG II	: Nogay Türkçesi Grameri, Yüksek lisans tezi sözlük bölümü, Nesrin Güllüdağ.
Rus.	: Rusça.
Soğ.	: Soğdça.
Trk. Ek	: Türkçe ek.
Trk. is.	: Türkçe isim.
Trk.	: Türkçe.
Yun.	: Yunanca.

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1:	Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığına Uğramamış Olan Kelimelerin Sayıları	549
Tablo 3.2:	Sadece Ses Farklılaşmasına Uğramamış Olan Kelimelerin Sayıları.....	550
Tablo 3.3:	Sadece Anlam Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimelerin Sayıları	551
Tablo 3.4:	Hem Ses Hem de Anlam Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimelerin Sayıları	552
Tablo 3.5:	Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimelerin Sayıları.....	552
Tablo 3.6:	Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimelerin Sayıları	553
Tablo 3.7:	Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimelerin Sayıları.....	553

GİRİŞ

Tezin Amacı

Tez çalışmasında *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler ile Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde geçen kelimelerin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Karşılaştırılma yapılırken *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimelerin temel alınması amaçlanmıştır. Kıpçak Türklerinin ağız sözlüğü mahiyetinde olan *Codex Cumanicus* Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin ilk yazılı ürünü olarak değerlendirebildiğimiz takdirde *Codex Cumanicus* ile Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin karşılaştırılması önem arz etmektedir. Karşılaştırılma yapılırken ses ve anlam yönünden incelenmesi amaçlanmıştır.

Ses ve anlam değişimleri lehçeler arasında görülebilen, bir dilin lehçelerindeki ayırt edici özelliklerden biridir. Ses değişimleri kelime başlarında, kelime ortalarında ve kelime sonlarında görülebilir. Lehçeler arasındaki bu ses değişimlerinin en önemli sebeplerinden birisi de lehçeler arası zamanla değişen farklılıklar olmuştur. Kuzeybatı/Kıpçak grubu Türk lehçeleri geniş bir sahayı kapsamaktadır.

Bu geniş sahada dil alış-verişinin çok yoğun olduğu bir bölge ise Kafkasya bölgesidir. Bölgede günümüzde Kafkas, Hint-Avrupa, Sami ve Altay dil ailesine mensup birçok dil konuşulmaktadır (Cebelü'l-Elsün). Altay dil ailesine mensup olan diller arasından Karaçay-Malkar Türkçesinin, Kumuk Türkçesine ve Nogay Türkçesine göre daha fazla kelime ödünçlemesi yaptığı tespit edilmiştir. Kelime ödünçlemeleri bölgede konuşulan diğer dil ailelerinden yapılmaktadır. Güney Kafkasya'da konuşulan Azerbaycan Türkçesinin ise daha çok İranî dillerden kelimeler aldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Kuzeybatı/Kıpçak grubunda yer alan, günümüzde de Kumuk Türkleri, Karaçay-Malkar Türkleri ve Nogay Türkleri tarafından konuşulan Kumuk Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi ve Nogay Türkçesinin söz varlığını tespit

etmektedir. Kıpçak coğrafyasında yazılmış önemli eserlerden birisi olan *Codex Cumanicus*'un söz varlığı ile karşılaştırarak, ses ve anlam bakımından karşılaştırılmasını yapmak ve bu alanda yapılacak olan diğer bilimsel çalışmalara veriler sunmaktır.

Tezin Önemi

Tez çalışması, günümüzde varlığını devam ettiren Türk lehçelerinden olan Karaçay-Balkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Nogay Türkçesinin ana kaynağı olan *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimelerle ne kadar benzeştiği açısından önem taşımaktadır. Daha önce Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Tatar Türkçesi ile yapılan karşılaştırılma çalışmaların bir devamı niteliği olma özelliği taşımaktadır. Literatürde olmayan bir boşluğu doldurması amaçlanmıştır.

Günümüzde Kafkasya Bölgesinde konuşulan Türk lehçelerinin varlığı konusunda önem arz etmektedir. Bu Türk lehçelerinin söz varlıklarında söz konusu *Codex Cumanicus* adlı sözlükte geçen kelimelerle ses veya anlam bakımından hiçbir değişikliğe uğramadan ya da sadece ses değişikliğine uğrayarak anlamını kaybetmemesi önemli bir durumdur. Kafkaslardaki Türk varlığının tespiti için yapılan çalışmalar açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Tez Çalışmasının Sınırlılıkları

Codex Cumanicus ile Kıpçak Grubu Türk lehçeleri arasındaki ilişkiler çalışmanın bir bölümünde değerlendirilmiştir. Yapılan bu çalışmada Kıpçak Türkçesinin Kafkasya Bölgesinde konuşulan Türk lehçeleri ile sınırlandırılması uygun görülmüştür. Çok dilli bir bölge olan Kafkaslarda konuşulan Türk lehçelerinin sadece günümüzde konuşulanlarının ele alınması ile bir sınır daha çekilmiştir.

Tez Çalışmasının Sorunsalı

Türk Lehçe grupları arasında olan Oğuz Grubu Türk Lehçeleri ile Divan-ı Lugâti't Türk arasında yapılan karşılaştırmalar neticesinde acaba Kıpçak Grubu Türk lehçeleri ile *Codex Cumanicus* arasında bir bağlantı olup olmadığı bir şüphe uyandırmıştır.

Yapılan ön çalışmalarda *Codex Cumanicus* ile Kıpçak Grubuna ait bazı Türk lehçelerinin karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmalar ile karşılaşılmıştır. Ancak bazı Türk lehçeleri ile de karşılaştırmasının yapılmadığı sorunsalı ile karşılaşılmıştır.

Bu sorunsalı ortadan kaldırmak için Karaçay-Balkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Nogay Türkçesi ile *Codex Cumanicus*'un karşılaştırılmasının yapılması gerektiği ortaya koyulmuştur.

Özellikle Nogay Türkçesini karşılaştırılmaya alıp almama konusunda sorun yaşanılmıştır. Çünkü Nogay Türklerinin yaşamış oldukları coğrafya ve kültür daha çok Moğol etkisi altında olması sebebiyle *Codex Cumanicus* ile yakınlığının olup olmadığı konusu üzerinde düşünülmüştür.

Araştırma Yöntemleri

Araştırmada öncelikle kaynak taraması yapılmıştır. Kaynak taraması yapılırken ilgili lehçelerin sözlükleri, gramer kitapları, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir.

Araştırma bölümü toplamda 7 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler “Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılaşmasına Uğramamış Olan Kelimeler”, “Sadece Ses Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimeler”, “Sadece Anlam Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimeler”, “Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimeler”, “Aynı Kökten Türeyen Kelimeler” ve “Yalnız Başına Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimeler” olarak sınıflandırılmıştır.

Bölüm başlıklarının oluşturulmasında *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler karşılaştırılan lehçelere göre sınıflandırılmıştır. Madde başı olarak *Codex Cumanicus*'un I. ve II. kitabında geçen kelimeler alfabetik sıraya göre dizilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimelerin karşılığında anlamları ve hangi kitapta geçtiği belirtilmiştir. Daha sonra aşağı satırda Kumuk Türkçesi (Kmk.), Karaçay-Balkar Türkçesi (Krç.-Blk.) ve Nogay Türkçesi (Nog.) sırasıyla yer almıştır. Bu lehçelerde de kelimenin sözlükte geçtiği anlam ve nerede geçtiği verilmiştir.

Harflerin yazımında transkripsiyon sistemi kullanılmıştır: Kalın /g/ harfleri /ğ/, kalın /k/ harfleri /k/ ile gösterilmiştir. Lehçe sözlüklerinin açıklama kısmından hareketle

sözlüklerde belli olan ng sesi için art damak n sesi gösterilmiştir. Art damak n sesi /ŋ/ ile gösterilmiştir.

Codex Cumanicus'ta gösterilen kapalı e /è/ sesi Nogay Türkçesinin sözlüklerinde yer almıştır. Bu sebeple Nogay Türkçesindeki kelimelerde gösterilmiş; diğer lehçelerdeki kelimelerde gösterilmemiştir. Gösterilmeyen lehçelerde kapalı e /è/sesi yerine /e/ sesi kullanılmıştır. “ha” sesi /h/ ile “hı” sesi de /h/ ile transkribe edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama tekniğinde fişleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma süresince *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler, Kumuk Türkçesi Sözlüğünde ve Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğünde ve Nogay Türkçesi ile ilgili sözlüklerde, gramer kitaplarında taranmış ve tez sağlam bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili tez, makale ve kitaplara ulaşılmış, bu çalışmalar titizlikle incelenmiş ve bu çalışmaların yöntem, teknik ve kaynakçalarından yararlanılmıştır. Daha sonra fişlenen kelimeler kendi içinde tasnif edilmiş ve bu eserlerde ses ve anlam değişimine uğrayan kelimeler karşılaştırılmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler değerlendirilirken “Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılaşmasına Uğramamış Olan Kelimeler”, “Sadece Ses Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimeler”, “Sadece Anlam Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimeler”, “Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimeler”, “Aynı Kökten Türeyen Kelimeler” ve “Yalnız Başına Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimeler” olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırılmaya göre ayrılan kelimelerin sonunda bu bölüm hakkında yorum yapılmıştır.

Literatür Boşluğu ve Öneriler

Diğer tüm Kıpçak lehçelerinin *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimelerle eş zamanlı karşılaştırıldığı zaman *Codex Cumanicus* adlı eserin yazıldığı coğrafyanın daha net bir şekilde ortaya çıkabileceği ifade edilebilir.

İnceleme bölümünde zorlanılan durumlardan birisi sözlüklerdeki kelimeler olmuştur. Lehçe sözlüklerinde bazı kelimelerin yer almadığı düşünülmektedir. Bu

hususta mevcut sözlüklerin güncellenerek yeni baskılarının Türkoloji literatürüne dâhil edilmesi gerekmektedir.

Karaçay-Balkar Türkçesinin grameri hususunda da Türkiye’de müstakil bir kitap olmaması bir eksiklik olarak görülebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKLERİNİN EDEBİYATI VE TARİHİ

1.1. Kıpçak ve Kuman Adının Kökeni

Kıpçak sözü için Bizans kaynaklarında *Cumanus*, *Kumanos*, *Komani* veya *Kumanoi* terimi; İslamî dönem eserlerinde *Qıbcâq*, *Qıbşâq*, *Kıpçak* veya *Qıfçak* terimi; Rus kaynaklarında *Polovets* veya *Polovtsi* terimi kullanılmıştır. Alman kaynakları *Falben*, *Falonen*, *Phulagi*, *Valvi*, *Valwen*, *Valowen*, *Pallidi* terimlerini, Lehler *Planci* terimini; Çekler *Plawci* terimini kullanmışlar. Ermeniler *Xarteks* veya *Khartes* terimini; Grek ve Latin kaynakları *Cumanus* terimini; Gürcü kaynakları *Kifşak*, *Hifşah* terimini; Macar kaynakları *Kun*, *Kuman* ve *Paloç* terimini kullanmışlardır (Kurat, 1992, s. 70; Pritsak, 1995, s. 153-154; Rásonyi, 1996, s. 136; Kafesoğlu, 2011, s. 179; Yücel, 2002, s. 420; Gökbel, 2002, s. 730).¹ Ruslar, Almanlar, Ermeniler, Bizans ve diğer Avrupalılar tarafından verilen bu isimlere bakıldığı zaman bu adlandırmaların “açık sarı” ve “saman renginden olan sarı saç” ifade ettiği görülmektedir. Yani bu dillerde Kıpçaklara verilen isimler kavim isminden ziyade bu kavmin fiziksel özelliğine dayalı olarak sarışın olduğundan dolayı verildiği düşünülmektedir (Kurat, 1992, s. 70).²

Peçenek ve Oğuzların ardından Avrupa tarihinde yer almaya başlayan Kıpçakların ilk ortaya çıktıkları coğrafya Kuban bozkırları olmuştur. Bu sebepten ötürü Kıpçak ismi, Abeşî’ye göre *Kubanî* kelimesinin bozulmuş şekli olan *Kumanî* şeklinden gelmektedir (Abeşî, 2001, s. 153). Bu düşüncenin Türk lehçelerinde görülen b>m değişimine dayandığı da söylenilebilir.

¹ Farklı isimlerle anılan bu topluluğun ayrıca “Kınça”, “Sarı Hardeş”, “Paloç”, “Plavets” gibi isimlerle de anıldığı bilinmektedir (Ahincanov, 2019, s. 21).

² Golden, Kıpçakların doğu kanadını “Kanglı”; batı kanadını ise “Kuman” şeklinde adlandırmıştır (Golden, 2014, s. 183).

İslam coğrafyasında yetişmiş olan tarihçi ve coğrafyacıların Kıpçak ismini VIII. yüzyıldan itibaren kullandıkları bilinmektedir³ (Pritsak, 1995, s. 161). İslami kaynaklarda çoğunlukla *Kıpçak*, *Kıfşâk*, *Kıfcağ*, *Hıfşah*, *Hıfşak* adları kullanılmakla birlikte (Kafesoğlu, 2011, s. 179), Gedikli'nin yapmış olduğu araştırmalar neticesinde sadece iki İslami eserde⁴ *Kuman* ismi geçmektedir (Gedikli, 2004, s. 154). Mağribî, *Kitâb el-coğrafya* adlı eserinde “*İdil nehrinin batısında Komanların (Kumanların) ülkesi bulunur*” ve “*Komanların (Kumanların) doğusunda Peçenekler bulunur*” cümlelerini kurmuştur. Yani görüldüğü üzere Koman (Kuman) kelimesi iki defa kullanılmıştır (Şeşen, 1998, s. 200-203).

Yazılı kaynaklara bakıldığı zaman S. Klyaştorıy, “Kıpçak” sözünün ilk kez 759-760 yılları arasında II. Uygur Kağanı olan Tengride Bolmuş İl İtmiş Bilge Kağan adına dikilmiş olan Bayan Çor veya Şine-Usu yazıtında şu şekilde geçtiğini ifade etmiştir: ... *Türük Kıpçak elig yıl olurmuş* yani “Türk Kıpçak elli yıl yönetmiş (oturmuş)” anlamındadır. Bu ifade 682-745 yılları arasında hüküm sürmüş olan II. Köktürk Kağanlığı dönemini işaret etmektedir (Klyaştorıy, 1994, s. 31-32).⁵

Rus kaynaklarında Kumanlardan ilk kez 1054 yılında “Polovets” adıyla bahsedilir (Gedikli, 2004: 153). Pritsak, bu kelimenin Slavca’da *pole* “sahra” kelimesinden ve *polov* “solgun, renksiz” anlamlarındaki kelimeler ile ilişkili olarak yorumlanamayacağını, *pol* “açık, boş” anlamındaki kelimeden türemiş olduğunu düşünmektedir. *Pol* kelimesine “-ov” ve “-ci” eki eklenip çokluk hâline getirilerek *Polovci* “Polovetsler” anlamında kullanılmıştır (Pritsak, 1995, s. 155). Gumilev, *Poloves* kelimesinin “parlak sarı saç rengini andıran ufalanmış saman” demek olan *Polova* kelimesinden türediğini ve yabancı yazarlara göre Rusların 1630 yılına kadar

³ İbn Hurdâbî’nin, *Kitâb el-masâlik ve’l memâlik* adlı eserinde Hıfşâh; yazarı bilinmeyen *Hudûdü’l-Âlem* adlı eserde Hıfçâh; Ebu’l Fazl Muhammed el-Bayhakî’nin *Târih-i Mes’ûdî* adlı eserinde ve Gerdizî’nin *Zeyn el-Ahbâr* adlı eserinde Hıfçâk; Reşîdeddîn’in, *Câmi’et-tâvârih* adlı eserinde, “Kıfçâk” şeklinde geçmektedir (Pritsak, 1995, s. 160-161).

⁴ İdrisi’nin *Nüzhet el-müşâk fî-ihirâk el-âfâk* adlı eseri ve Said el Mağribî’nin *Kitâb el-coğrafya* eserlerinde geçmektedir (Gedikli, 2004, s. 154).

⁵ Golden, yazıtta geçen bu ifadenin sadece -çak kısmının okunabildiğini ve bu sebeple Klyaştorıy’ın Kıpçak olarak okumuş olduğu kelimeye şüpheyle yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Golden’e göre Eski Türk, Uygur ve Kırgız Runik yazıtlarında Kıpçakların adı geçmemektedir (Golden, 2014, s. 185-186). Ahincanov, kitabede Türkler ve Kıpçakların birlikte zikredilmesini Eletmiş Bilge Kağan’ın Merkezî Moğolistan’da 50 yıl boyunca kurduğu hâkimiyet ile Uygurları fethetmelerinin bir ittifak sonucunda meydana gelmiş olabileceğini düşünmektedir (Ahincanov, 2019, s. 48).

tüm Müslüman halka *Poloves* diye hitap ettiklerini ifade etmiştir (Gumilëv, 2003, s. 289-291).

İbn Hordadbeh'in "*Kitab el-mesalik ve'l memalik*" (Devletler ve Yollar Üzerine) adlı eserinde Türkistan'da yaşayan, bir kısmı bizzat yazarın çağdaşı olan ve VIII. yüzyılda hüküm sürmüş olan kabileler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Aralarında Kıpçak ve Kimeklerin⁶ de bulunduğu birbiriyle etnik bütünlüğü olmayan halklarla ilgili listenin de bu yüzyıla ait olduğu düşünülebilir. Arap ve Pers kaynaklarında "Kıpçak" etnik adı ilk defa bu dönemde ortaya çıkmıştır (Ahincanov, 2019, s. 21).

Gedikli, *Kun* kelimesi Çince'de prens anlamına geldiği için *Kun-mo* kelimesinin anlamının da "prens bey" olabileceğini dile getirmiştir (Gedikli, 2004: 150). Kurat ise, Macarcadaki *Kun* adının *Kuman* isminden geldiği konusunda fikir belirtmiştir (Kurat, 1992, s. 70).⁷ Macar kaynakları XI. yüzyılın son çeyreğinden beri (1086'lı yıllar) Kumanlara *Qun (Kūn)* adını vermişlerdir (Pritsak, 1995, s. 153). Bu isim, Macarların Kuman ismini işittiği vakit *Hun* kelimesinden dolayı orta hecedeki -m- sesini düşürerek bu kelimeyi *Qun (Kūn)* diye okumuşlardır (Gedikli, 2004, s. 154).

Şecere-i Terakime, Şecere-i Türkî, Oğuznameler ve Eski Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı gibi Eski Türk kaynaklarında Kıpçak kelimesinin anlamı "ağaç kovuğu" şeklinde verilmiş; İbn Hurdâdbih'den itibaren İslamî eserlerde görülen bu kelime "kızgın adam, öfkeli" anlamında da verilmiştir (Peler, 2010, s. 421).

Oğuz Kağan destanında kağanın beylerinden birisinin karısı hamile kalmış ve savaş esnasında kadının doğumu yaklaşınca yakınlarda içi oyulmuş bir ağacın içinde çocuğunu doğurmuştur. Oğuz Kağan da bu çocuğa Türk dilinde içi çürümüş ve oyulmuş

⁶ Akdes Nimet Kurat'a göre Kumanlar için *İmek (Yemek)* ve *Kimek* isimleri sık sık kullanılmıştır. Göktürk kitabelerinde İrtiş adının geçmesine rağmen *İmek (Yemek)* ve *Kimek* isimleri geçmemektedir. Kitabelerde geçen İrtiş nehrinin civarında hangi kavmin yaşadığı bilinmemekle Arap kaynaklarına göre İrtiş nehri civarında Kimek (Kemek) adlı bir kavmin yaşadığı ifade edilmiştir. Kimek (Kemek) kavminin birçok uruğa bölündüğünü ve bu uruklar arasında en önemli uruğun Emekler (Yemek) ve Kıpçaklar (Kıfçak) olduğu anlaşıyor (Kurat, 1992, s. 69). Öte yandan Kaşgarlı Mahmud *Divan-ı Lügati't Türk* adlı eserinde İrtiş kıyısında *Kimekler* hakkında bilgi vermemiş; onların yerine Kay ve Yemek kabilesi hakkında bilgi vermiştir (Ahincanov, 2019, s. 33). Arat, X. yüzyılda Kıpçakların geniş bir alana yayıldığını ve Kimeklerin de Kıpçakların bir alt kavmi olduğunu ifade etmiştir (Arat, 1954, s. 713-716).

⁷ Kurat, *Kuman* isminin başlangıçta bir şahsın adı olduğunu daha sonra ise bir kabilenin adı hâline geldiğini düşünmektedir. Ayrıca *Kuman* kabilesinin Kıpçakların en batıdaki kolunu oluşturduğunu bu sebeple Bizanslıların ve Macarların bütün Kıpçak kavmini *Kuman* ismi ile (daha sonra Macarlar Kun) adlandırdığını ifade etmiştir (Kurat, 1992, s. 70).

anlamına gelen “Kıpçak” ismini vermiştir. İranlı tarihçi Reşidüddin, *Câmiü't-Tevarih* adlı eserinde Kıpçak/Kıwcak adını çürümüş, yıpranmış bir ağaç kovuğu şeklinde açıklayarak Oğuz Kağan destanında geçen anlamları doğrulamıştır. Ahmed Rifat ise *Lugat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye* adlı eserinde Kıpçak Kazan, Volga ve Don nehirleri ile Kırım civarında Cengizogullarının bir şubesi oluşturmuş hükümete veya orduda buluna Tatar kavimlerine verilen bir isim olarak değerlendirmiştir (Kargı Ölmez, 1996, s. 238-239; Gökbel, 2002, s. 729). Rasovsky, kelimeyi bir Türk kavmi olan Kimeklerin bir kabilesinin ismi olarak değerlendirmiş ve bu ismin zamanla tüm Kimekler’e mal edilmiş olduğunu düşünmektedir (Rásonyi, 1994, s. 408).

Kaşgarlı Mahmut, XI. yüzyılda kaleme aldığı (1072-1074) *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde *Kumân* ismini *kuba at* şeklindeki sıfat tamlamasında ve anlam olarak “*rengi, donu kumral (konural) ile sarı arasında olan at. Bu çeşit olan her renge de böyle denir.*” şeklinde izah etmiştir (Atalay, 1985b, s. 217).

Alman kaynaklarında, “soluk, solgun” manalarına gelen *Pallidi* terimi, 1072-1076 yılları arasında *Bremenli Asdam* tarafından yazıldığı tahmin edilen *Gesta* isimli eserinde görülmüştür (Pritsak, 1995, s. 153).

Almanca ve Latince metinlerde görülen, “soluk, solgun halk” manasına gelen *Valwen* ismi XIII. yüzyılda; *Xartēšk* terimi de Ermeni kaynağı olan Edessalı Matthaïos’un yazmış olduğu eserde XI. yüzyılda geçmektedir (Pritsak, 1995, s. 154).

Pritsak’a göre bu kavim isminin en eski Türkçe adı Kıpçak’tır. Pritsak, “Kıp” ismine “+çak” güçlendirme eki getirilerek oluşturulduğunu ifade etmiştir (Pritsak, 1995, s. 154).

Alman Türkolog Menges, Kuba-n > Kuman kelimesinin sonundaki -n sesinin nadir olarak rastlanan bir isim veya Eski Türkçe’de görülen çokluk eki-an/-en olabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Menges, Teleütçe’de *ku** ve *kuba** kelimelerinin var olduğunu, *kû* kelimesinin de *kuba* kelimesinden kısaltıldığını ifade etmiştir (Pritsak, 1995, s. 156-157).

Gyula Németh de “sarımtrak” anlamına gelen *Kun* ve *Kuman* adının Menges’in ifade ettiği gibi *ku** ve *kuba** kökünden geldiğini ileri sürmüştür. Talat Tekin de bu görüşün destekleyicilerindendir (Rásonyi, 1996, s. 136; Tekin, 1987, s. 57). Németh, *Kun* kelimesinin daha çok “Hun” kelimesi ile ilişkili olabileceğini dile getirmiştir

(Rásonyi, 1994, s. 403). Pritsak da Németh ve Menges gibi kelimenin “soluk, solgun, sarımtrak” anlamındaki *kuba** kelimesinden geldiğine ve “soluk, solgun halk” demek olduğunu ifade etmiştir (Pritsak, 1995, s. 156-157). Pritsak, yazısında Arap coğrafyacısı el İdrisî’nin verdiği “el Kumânin” (Kumanlar) ve Kumâniya (Kuman ülkesi) kelimelerini delil göstererek -man ekindeki a harfinin uzun olduğunu, bunun da kavim adlarında görülen topluluk eki olarak normal olduğunu bildirir. -b- sesinin -m- sesine dönüşmesi Türk dillerinde sıklıkla görülen bir ses olayıdır (Pritsak, 1995, s. 156).

Macar âlimi Györffy, Kuman sözünün Türk-men ve Kara-man da görüldüğü üzere kub-man veya ku-man şeklinden türediği görüşünü ortaya atmıştır (Pritsak, 1995, s. 166). F. Altheim ve P. Pelliot- L. Hambis de kun+man şeklinde kabul etmektedir. Özönder ise; Ak Kun birleşik isminin -n çokluk ekiyle ak kuğular anlamına gelebileceğini, Ak Kunların ise Hunların bir kolu olduğunu, Dokuz Oğuzlar arasında Kun adlı bir boy bulunduğunu, bunun da Kuman ile ilgili olabileceğini ifade etmiştir (Barutçu Özönder, 1999, s. 72).

Gedikli, *Kuba > Kuman* ilişkisini kabul etmemektedir. Çünkü böyle bir ilişki olsaydı günümüzde “sarımtrak, solgun” anlamına gelen *Kuman* sıfatıyla karşılaşmamız gerekirdi. Gedikli’ye göre *Kuman* ismi **kugu+man > (kuğu+man) > kuvu+man > kuv+man > ku+man* şeklinden meydana gelmiştir. Orta hecedeki kelime hem vurgusuz hem de fonetik bakımdan zayıf olduğu için düştüğünü belirtmiştir. -man eki ise Eski Türkçe’de fail, alet ve eşya yapan bir ektir. Köküne bakıldığı zaman kökün *kugu* olduğu ve *kugu > (kuğu) > kuvu > kuv > ku* şeklinde geliştiğini ifade etmiştir. *Ku-* kökünün “sarışın” anlamından ziyade Türk topluluklarında önemli bir hayvan olan kuğu kuşuna dayandığını söylemiştir. *Ku-* kelimesi kuğu kuşunun kısaltılmış hâlidir. *Ku+man* kavminin esas anlamı da “kuğu adamı, kuğudan doğan kişidir.” Öte yandan dillerde görüldüğü üzere *kugu > kuv > ku* sözü aynı zamanda ikincil olarak “sarışın, sarımtrak, soluk” anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla kelime daha sonradan *ku+man* yani “sarışın, soluk adam, soluk kavim” anlamını da kazanmıştır (Gedikli, 2004, s. 172-179).

Bernştam’a göre *Yüi-she (Kui-she)* etnonimi eski Çincedeki hiyerogliflerle *Kıyçak* şeklinde telaffuz edilmelidir ve dolayısıyla Kıpçak etnik adının en eski söyleniş şeklinin bu kelime olduğu düşünülmektedir (Ahincanov, 2019, s. 46).

Quvcak – quberaq sözcüğü eski Türk kitabelerinde “talihsiz”, “bedbaht”, “bahtı kara” anlamlarında verilmiştir (Ahincanov, 2010, s. 59).

Kuman isminin sadece XV. yüzyılda yazılmış olan Latin kaynaklarında değil Rus kaynaklarında da geçtiği görülmektedir⁸ (Rásonyi, 1994, s. 407). Gökbel’e göre kelimenin esasında Hakas-Altay Türkçesi grubunda görüldüğü ifade edilir. Anlam olarak ise; “solgun, soluk, sarımsak” manalarına geldiği ifade edilmiştir (Gökbel, 2002, s. 730). *Rásonyi Türkmen* kelimesinin *Türk+men* şeklinde olduğu gibi *Kuman* kelimesinin de *Kun+man* şeklinde meydana gelmiş olabileceğini ifade etmiştir (Rásonyi, 1996, s. 136).

Kazak şair ve tarihçi Olcas Süleyman, *Kuman* isminin “sarı” anlamına geldiğini söyleyenlere karşı çıkmaktadır. Bu kelimenin daima sarı anlamında değil; mavi manasında da kullanıldığını söylemiştir (Süleyman, 1992, s. 152-153). Süleyman, *Kuman* terimini *Ku-man* şeklinde tahlil edilebileceğini çünkü diğer Türk lehçelerinde *Ku* ifadesinin “kuğu kuşu” anlamına geldiğini belirtmektedir. Ayrıca *Kuman* kavim adının Kazak kavim adının etkisiyle ortaya çıkmış olabileceği düşüncesindedir (Süleyman, 1992, s. 113-114).

İlk Türk İslami eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de “Kıvçak” kelimesi dört yerde geçmektedir.⁹

Radloff’a göre kelime *Kutadgu Bilig*’de *kovi* kelimesi ile beraber kullanılmış olmasıyla aralarında bir yakınlık düşünülebilir; ancak tek bir yerde *kovi* ile birlikte kullanılması *kıpçak kovi* şeklinde genelleme yapılarak kullanılmaması gerekmektedir (Gökbel, 2002, s. 729).

Kun ve *Kuman* kavim adının ses benzerliği dolayısıyla karıştırıldığı ve Kunların, Kıpçaklarla bir ilgisinin olmadığı bilinmesi gerekir. Bu karışıklık isim

⁸ 1457’de Galiçya’da Sniatyn voyvodasına ait bir Slav vesikasında “Ugorlar ve Basarablar” yanında “Tokta Komanlar” yani Tokta Han Kumanları adı da geçmektedir (Rásonyi, 1994, s. 407).

⁹ *Negü tir eşitgil kişi alçağı, köñül til kiçig tut ay er kıvçağı* (KB, 2477). Alçak, gönüllü insan ne der, dinle; ey boş insan, gönlünü alçak ve dilini kısa tut (Arat, 2008, s. 474). *Yalavaç yavuz bolsa kıvçaq kovi, siziksiz tüker anda begler suvı* (KB, 2639). Elçi kötü, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde, şüphesiz beylerin itibarı kaybolur (Arat, 2008, s. 498). *Bu yalvuz yorıglı kişi kıvçağı, kişike tusulmaz bolur ay akı* (KB, 3407). Ey cömert, bu tek başına yaşayan yabancı adamın başkalarına faydası dokunmaz. (Arat, 2008, s. 606). *Bu kıvçaq kovi dünya kiçki ajun, neçe beg qarıttı qarımaz özin* (KB, 5133). Bu kof ve boş dünya çok eski bir âlemdir; o nice beyleri ihtiyarlattı, kendisi ihtiyarlamaz (Arat, 2008, s. 866).

benzerliğinden dayandığı kadar Bartold'un, Mervezî'nin kaydındaki Oğuzları ve Kıpçakları aynılaştırmasından da kaynaklanır (Şeşen, 2018, s. 98).

Kunlar hem isim olarak hem de soy olarak Kumanlar ile değil Hunlarla akrabalığı olan bir Türk kavmidir. Hun kelimesi de Kun kelimesinin bir çeşitlenmesi olabilir. *Kun* Kuman Türkçesinde “güç, kuvvet, kudret” manasındadır (Grönbech, 1992, s. 124; Argunşah & Güner, 2015, s. 764). Bu sebeple de kavim ismi olmaya uygun bir kelimedir.

Yukarıda izah edildiği üzere Kuman/Kıpçak isminin kökeni hususunda birçok çalışma yapılmış ve isminin kökeni konusunda farklı görüşler ortaya koyulmuştur. Sürekli bir göç hâlinde olan Türklerin, Türkistan sahasında birbirleri ile mücadeleleri sonucunda süregelen göç hareketleri neticesinde Kuman/Kıpçaklar da farklı bölgelerde hüküm sürmüşler ve hüküm sürdükleri bölgedeki komuşlarıyla etkileşim hâlinde olmuşlardır. Komşu milletler tarafından özellikle fiziksel özellikleri neticesinde isimlendirilme yapılmıştır. Yerel dillerinden hareketle Kuman/Kıpçak Türkleri'ne isim vermişlerdir.

Arap ve Fars seyyahlar, yapmış oldukları seyahatlerinde Kıpçaklar'a rastladıklarını ifade ederek eserlerinde bahsetmişlerdir. Bu eserler VII. ve VIII. yüzyılda kaleme alınmıştır.

Türk-İslam geleneğinde yazılmış ilk eserlerden itibaren Kıpçak ismiyle karşılaşmıştır. Gerek *Divanı Lugâti't-Türk*'te gerekse *Kutadgu Bilig*'de Kıpçak ismi geçmektedir.

Tüm görüşler ele alındığında Kıpçak isminin Kıp+çak şeklinde incelenebileceği akla yatkın gelmektedir. +çak ekinin küçültme eki görevinin yanısıra bir kavim, topluluk ismi yaptığı da düşünülebilir. Kırımçak Türkleri bunun en güzel örneğidir. Bu sebeple Kıpçak isminin de Kıp+çak şeklinde incelenebileceği düşünülebilir.

1.2. Kıpçakların Tarihi

Kıpçakların tarih sahnesine çıkışlarında bir kararsızlık hüküm sürmektedir. “Kıpçak” ismi bir Türk kavminin önderliği altında kurulan kavimler birliğinin genel adı olarak kullanılmıştır. Uygur Kağanlığı dönemindeki belgelerde şahıs ismi olarak kullanılmış, Türk dilinin bilinen en eski sözlüğü *Divanı Lugâti't-Türk*'te de bir bölüm

adı, bölüğün yaşadığı coğrafya, Kaşgar yakınlarındaki bir bölge olmak üzere açıklanmıştır¹⁰ (Gökbel, 2000, s. 27). Kıpçakların tarihini aydınlatan ve özellikle etnogenetik köklerini inceleyen çalışmaların Kıpçakları, IX-XI. Yüzyıllarda Pers ve Arap dilli tarihi-coğrafyacıların Kimak adıyla tanıdıkları halkla özdeşleştirme düşüncesi ön plana çıkmıştır. Son zamanlara kadar Türkistan coğrafyası ve Kazakistan ile ilgili yapılmış olan tarih araştırmalarının çoğunlukla Kıpçak ve Kimakların tek bir etnik grup oluşturdukları ve Kıpçakların bu grubun batı kanadını teşkil ettiği fikri ağır basmıştır. Bu araştırmalarda Kıpçaklarla Kimaklar özdeşleştirildiği için çok rahatlıkla birinin adı diğerinin yerine kullanılmıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmalara göre Kıpçakların tarihi incelenirken Kimak etnoniminin sık sık Kıpçak yerine kullanılmış olması şaşırtmamalıdır (Ahincanov, 2019, s. 18). Marquart, Kıpçakların ilk kez 1120’de Gürcistan’a bir sefer düzenleyerek tarih sahnesine çıktıklarını dile getirmiştir. Poloveslerin doğudan gelenlerden aldıkları Kıpçak adı da ilk defa bu dönemde ortaya çıktığı görüşündedir. Kıpçaklar bu adı Polovesler’e verdikten sonra Poloveslerin etnik yapısına ve diline bariz bir etkide bulunmadan hızlı bir şekilde Türkleşmişlerdir. İslam dünyası o tarihten itibaren Polovesler’e Kıpçak demeye başlamıştır. Kıpçakların VIII. yüzyılda adının geçmesinin yalnızca daha sonra yapılan çalışmalar sonucu olduğunu düşündüğü için Marquart Kıpçak isminin erken tarihlerde var olma düşüncesini reddetmektedir (Ahincanov, 2019, s. 93-94).

Göktürk Kağanlığına bağlı olarak yaşayan Peçenekler, Türgişlerin bir kısmını teşkil etmiştir. Önceleri Isık Göl-Balkaş civarında yaşamışlar, Göktürk Devletinin yıkılmasından sonra VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Sibirya’ya çekilmişlerdi. Macarları önlerinden süren Peçeneklerin arkasından Oğuzlar, Oğuzların arkasından da Kıpçaklar/Kumanlar Karadenizin kuzeyinden batıya yönelmişlerdi (Kafesoğlu, 2011, s. 173-174).

Barthold’a göre Kıpçaklar, İrtiş nehri üzerinde yaşayan Çinlilerin çok yakından tanıdığı bir Türk kabilesi olan Kimak/Kimek kabilesinden çıkmışlardır. İslam dininin dışında kalan çok miktarda göçebe kavimlerden birisi olan Kıpçaklar, önceleri İrtiş Nehrinin havzasında yaşarken daha sonra çoğalarak XI. yüzyıla doğru geniş toprakları işgal ederek Orta Asya bozkırlarına yayılmışlardır. Arap coğrafyacıları İrtiş havzasında

¹⁰ Kıpçak: “Türklerden bir bölük”; Kıpçak: “Kaşgar yakınında bir yer adı” (Atalay, 1985a: 474).

Kimek adlı bir kavmin yaşadığını ve bu kavmin Oğuzların kuzeyinde çok geniş topraklarda ve batı tarafında İdil ya da Kama Nehrine kadar uzayan yerleri işgal ederek oturdukları söylemişlerdir. Kimek kavmi birkaç kabileden oluşmakta olup bunların içerisinde Kıpçak ve Emek uruğları vardır (Barthold, 1975, s. 152). Tahtı ele geçiren Mete, Çinlilerin “Tung-hu” dedikleri doğulu komşularını mağlup edip Çinliler’den Ordos’u ele geçirdi. Daha sonra Soğdluları batı tarafına sürerek Sayan Ting-Ling ülkesinde yaşayanları ve Kıpçakları itaat altına aldı, böylece 300 bin kişilik Hyung-nu devleti kurulmuş oldu (Gumilëv, 2003, s. 101). Hyung-nu ülkesinde yaşayanların Siyenpiler tarafından mağlup edilmesinin ardından Hyung-nulular dört kola bölündü. Bu dört koldan birisi Siyenpiler’e tabi olmuş, ikinci kol Çinlilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Yenilgiyi kabul etmeyen üçüncü kol savaşa savaşa Yayık ve Volga boylarına çekilmek zorunda kalmış. Dördüncü ve zayıf kol ise Tarbagatay ve Saur dağlarına sığınmış, bilahare Yedisu ve Cangarya’yı ele geçirmiştir. Bu grup belli bir süre daha bu bölgede varlıklarını devam ettirdikten sonra bir kısmı Altaylar bölgesinde Kıpçaklarla kaynaşarak Kumanları (Poloves) meydana getirmiştir (Gumilëv, 2003, s. 104).

İranlı tarihçi Beyhakî’ye göre XI. yüzyıldan çok önce Kıpçaklar, Harezm ülkesinin komşuları olarak güney taraflarında İslam ülkeleri sınırlarında yaşıyorlardı. Kaşgarlı Mahmut Bulak ya da Elke Bulak adındaki bir Türk kavminin Kıpçaklar tarafından tutsak alınarak götürüldüğüne ve sonraları Allah’ın yardımı ile kurtulduğuna ait sözleri de bu olayın gerçek olduğuna dair bilgi vermektedir (Barthold, 1975, s. 153). Öte yandan J. Marquart, P. Pelliot, W. Barthold, D. Rassovsky gibi bilim adamları Kuman tipini gerek soy, gerekse kültür bakımından Türkler’e ait olmadığını, Kuman tipinin Moğolistan’da Türkleşmiş bir Hint-Avrupalı kavminden ileri gelebileceği fikrini öne sürmüşlerdir (Kafesoğlu, 2011, s. 180).

Kun ile Sarı kavim karmaşası Oğuzların bir bölümünü meydana getiren “Uz” boyunu doğuya sürerken kendileri de Kıpçak kavminin bir kısmı ile karışmışlardır. Bu olaydan sonra ilk kez “Kuman” adına rastlanır. Bu kelime aslında Kun, Sarı, Kıpçak kelimeleri ile aynı anlama gelmektedir (Rásonyi, 1996, s. 138). Kumanların kökenleri hakkında bilhassa Arap yazar El- Birunî, Muhammed’i Aufî ve Ermeni yazar Urfalı Mateos’un belgelerine dayanarak sistematik olarak ilk kez araştırma yapan Marquart olmuştur. Marquart’ın bu görüşü ve Kumanları, Uzak doğuda Amur nehri dolaylarında yaşadığını ileri sürdüğü “Murka” adlı bir Moğol kavminin “Kun” kabilesine bağlama

iddiası, onun kaynaktaki Arapça fırka sözünü yanlış okuması ve yorumlaması dolayısıyla kabul edilmemiştir (Rásonyi, 1996, s. 136). Aynı zamanda Alman bilim adamı İ. Marquart tarafından 1914’de neşredilen ve neredeyse klasik haline gelen eserde Marquart, “Koman halkından” söz ederken Kıpçak kelimesini hiç ağza almadan, onların Kıpçak federasyonunun bir parçası olduğunu ifade etmiştir (Ahincanov, 2019, s. 10-11).

Erhan Aydın’a göre Kıpçak kavim adının ilk geçtiği yer 759 yılında dikilmiş olan Şine-Usu yazıtıdır¹¹ (Ahincanov, 2019, s. 44). Bu cümleden hareketle Ercilasun, bu elli yıllık süre zarfının II. Köktürk Devleti zamanında (682-745) olduğunu ve muhtemelen de 682 ile 732 tarihini kapsadığını düşünmektedir. Ercilasun bu durumdan ve Uygurlara hâkim olan Türk Kıpçaklar’dan bahsettiğinden hareketle de Kıpçakları doğrudan doğruya Doğu Köktürk Devletinin kendileri olduğu görüşünü savunmuştur (Ercilasun, 2011, s. 355). Kıpçaklar, Gerdizî’nin yazmış olduğu *Zeyn el-ahbâr* adlı esere göre Kimeklerin yedi boyundan biri oldukları görülmektedir (Şeşen, 1998, s. 73). Kimek kavminin bu boylar arasında en önemli boylarının Kıpçak ve Yemekler olduğu dile getirilmiştir (Kurat, 1992, s. 71). Anlaşılabacağı üzere Bayan Çor’un bahsetmiş olduğu Türk Kıpçaklar, Uygurların önünden kaçarak 745 yılında İrtiş boylarına katılmışlar ve oradan da diğer boylarla beraber Kimekler’i oluşturmuşlardır. Kimekli yöneticilerinin *hakan*, *şad*, *tutuk*, *yabgu* gibi Köktürk Devletinde kullanılan unvanları kullanması, hakanlık alâmeti olarak Kimek hakanının altınlı börk ve elbise giyinmesi, diğer Türk hakanlarında olduğu gibi kışlık ve yazlık olmak üzere iki tane başkent olmaları (Buharalı, 1987, s. 263-267) Köktürk-Kimek arasındaki ilişkiye örnek teşkil edebilir (Ercilasun, 2011, s. 355). 982’de yazılmış olan *Hudûdu’l-Âlem* adlı eserde Kıpçakları, Kimekler’den ayrılmış bir kavim olarak, Kıpçakların bir kısmının Kimeklerin batısında olduğunu ifade etmektedir (Şeşen, 1998, s. 66-68). Sonuç olarak X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kıpçaklar müstakil bir boy hâlinde Oğuzlar ve Kimekler arasında yaşamaya başlamışlardır (Ercilasun, 2011, s. 356).

Kıpçakların anayurdu konusunda Gumilëv, Kıpçakların Bronz çağında Minusinsk havzasında ve Altaylarda yaşayan beyaz ırktan (Avrupaoid Tıng-ling)

¹¹ *Tür [ük kagan] çak elig yıl olurmuş* (BÇ K 4) (Aydın, 2007, s. 34). Bu ifadenin onarılarak anlaşılabileceğini ifade eden Aydın, Ramstedt’in diğerlerinde farklı olarak bu cümleyi tür [k kı] bçak olarak da okunabileceğini ifade etmesinin ardından bu görüşü Malov ve Aydarov tarafından da kabul görmüştür (Aydın, 2007, s. 66-67). Onarıldıktan sonra şöyle bir cümle olabilir: *Türük Kıpçak elig yıl olurmuş* “Türk Kıpçak elli yıl oturmuş/yönetmiş”.

türediklerini ve ilk yurtlarının Minusinsk olduğunu ifade etmiş, sarı oldukların dolayı da Ari sayılamayacaklarını ifade etmiştir (Gumilëv, 2003, s. 290). İdrisî, *Nüzhet el-müştâk fi-ihirâk el-âfâk* adlı eserinde; Kuman ülkesini Kara Kumaniyye, Ak Kumaniyye ve İç Kumaniyye olmak üzere üçe ayırmıştır. “Kara Kumaniyye” ülkesinin Kuzey Kafkasyanın kuzeyindeki Alan ülkesi ile Kiev arasında olduğunu; “Ak Kumaniyye” ülkesinin ise Kara Kumaniyye ülkesinin 50 mil kadar uzağında ve Karadeniz sahiline daha yakın olduğunu söyledikten sonra, ilerleyen sayfalarda da “İç Kumaniyye” ülkesinden bahsetmektedir (Şeşen, 1998, s. 118-127). Kurat’a göre de Kumanlar Dnyeper Nehri sınır olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Nehrin doğusundaki Don ve Doneç havzasının bulunduğu bölüme Kara Kıpçak; nehrin batısındaki Dnyeper ve Dnyester arasında olan bölümü de Ak Kıpçak yurdu denilmiştir (Kurat, 1992, s. 74). Rasovsky’e göre Kıpçaklar beş bölümden oluşmaktadırlar: 1- Orta Asya Bölüğü, 2- Volga-Yayık Bölüğü, 3- Donets-Don Bölüğü, 4- Aşağı Dnyeper Bölüğü, 5- Tuna Bölüğü (Rásonyi, 1994: 409).¹² Ögel, Kıpçakları Kuzey Türklerinden kabul etmiştir ve Kuzeybatı Sibirya bölgesinde, İrtiş ile Ural nehirleri arasında yaşayan Türkleri de Kıpçak Türkleri olarak ifade etmiştir (Ögel, 1988, s. 227). Gedikli ise Kuman-Kıpçakların çeşitli boylardan meydana gelen Kimek federasyonuna bağlı bir Orta-Güney Sibirya kavmi olduğunu dile getirmiştir (Gedikli, 2004, s. 153).

Kıpçakların Kimek kültüründen koparak batıya doğru göç hareketinin X. yüzyılın ilk yarısında (916’lı yıllar) olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde Çin’in kuzey bölgesinde kurulan Kıtay Devletinin baskıları sonucu Kıpçaklar batıya doğru göç etmiştir. Kıpçakların esas kitlesi ise Yayık Nehrinin batı tarafından İdil Nehrine doğru ilerleyişi en geç XI. yüzyılda başlamıştır. Bu bölgede Kuman ismini almışlardır. Bu ilerleyişin geniş bir sahada yapıldığı Kıpçakların bir kısmının Ural Dağlarını aşarak Kama-İdil sahasına geldiğini ve sonuçta İdil Bulgarları ile kaynaşmanın bu şekilde olduğu söylenebilir. Orta-İdil boyu bu şekilde Kıpçaklaşmaya başlamıştır. Kıpçakların diğer zümreleri ise Aşağı İdil boyuna girmişler ve Hazarları etnik unsur olarak ortadan

¹² 2014 yılında Kazakistan’da yayımlanmış olan *Kıpçaklar: Tarihi ve Dili (Ermeni Kıpçak kaynaklarına göre)* adlı çalışmada Kıpçak tarihi genel hatlarıyla beş bölümden meydana getirilmiştir. Birinci devir, IX. yüzyıla kadar teşekkül eden Orta Asya devri; ikinci devir, IX. ve XI. yüzyıllar arasında Kıpçakların günümüzdeki Kazakistan coğrafyasına yerleşmesi; üçüncü devir, XI. -XIII. yüzyıllar arasında Kafkaslara ve Doğu Avrupa’ya yerleşme devri; dördüncü devir, XIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar geçen Cüci Ulusu-Altın Ordu devri; beşinci devir ise Kıpçakların dağılma devrinde Tatar, Başkurt, Kazak ve Kırgız gibi Türk soylu topluluklar arasında erimesi devirlerinden meydana gelmektedir (Şaymerdinova vd., 2014, s. 7).

kalkmasında başlıca etken olmuşlardır. Peçenek ve Uzlardan boşalan yerleri işgal ederek Kuzey Kafkaslara, Kuban boyuna ve Aşağı Don boyuna ve oradan da Dnyeper (Özü) bölgesine ulaşmışlardır. Kıpçakların, İdil Nehri çevresine gelmeleri İranlı şair Nasır Hüsrev'in yazılarında görüldüğü üzere XI. yüzyılda gerçekleşmiştir. XI. Yüzyılda yaşayan İranlı yazar Nasır-i Hüsrev Divan'ında Harezmi'nin kuzeydoğu sınırına kadar sokulan bozkıra "Deşt-i Kıpçak" adını vermiştir. Daha sonraları Balkaş Gölü ve Sır-Derya'nın kuzeyinden başlayıp, İrtiş'ten İdil'e kadar uzanan bozkır şeridini bu şekilde adlandırmaya başladılar (Kurat, 1992, s. 72-73; Gumilëv, 2003, s. 279).

Kimekler hakkında I. Binyıl sonlarına ait bilgiler, XII-XIII. Yüzyıllarda yaşayan Suriyeli Yakut'un ansiklopedik eseri *Mu'cem el-Buldân*'da bulunmaktadır. Yakut'ta genellikle Kimak topraklarının doğrudan Çin'le sınır olduğu belirtilmiştir (Ahincanov, 2019, s. 30).

Macar tarihçisi K. Czegledy, Çin'de Kitan Devletinin kurulmasıyla doğudan batıya bir göç hareketinin başladığını; Kun ve Uygur boylarının bunun bir sonucu olarak Kıpçaklara katıldığı düşünmektedir. Buna göre X. yüzyıl başlarında (Batı'ya göç başlamadan) İdil-Seyhun-İrtiş çevresinde Oğuzlar; İşim çevresinde Kıpçaklar; buradan Altaylara doğru Kimekler; Isık göl çevresinde de Karluklar; Nan-şan (Şariya) bölgesinde Sarı Uygurlar bulunuyordu. Huang-ho civarında Nesturî Öngütler yer almaktaydı. Bu dönemlerde Kunlar da bu civarlarda yaşamaktaydılar. 930'lu yıllarda Kitanlar, Kunları baskıları sonucu göç ettirmeye zorladılar. Kunlar da önlerine Sarı Uygurları alarak Cungarya kapısından Türkmen (Karluk) bölgesine oradan da kuzeyde yer alan Kıpçak sahasına geldiler (Kafesoğlu, 2011, s. 181).

X. yüzyıl sonunda Kıtay (Çin) kavmi Pekin'in kuzey bölgesinde devlet kurup yayılmaya başladığı zamanlarda artık Kıpçaklar için zorunlu göç vakti gelmiştir. Kunlar böylece Kıtay Devletinin baskıları sonucunda batı tarafına göç ederler. Amur nehrinden Tuna nehrine kadar tüm Asya ve Avrupa'da çok yoğun bir Kuman göçü teşkil eder. Böylece Cungarya kapısından Türkmen ülkelerine giriş yaparak Oğuzlarla karşılaşır (Rásonyi, 1996, s. 137).

1.3. Kıpçakların Komşuları ile Arasındaki İlişkiler

Ortaya çıktıkları tarih hakkında net ve ortak bir bilgi olmayan Kıpçakların XI. yüzyıldan Moğol istilasına kadar gelen süreçte Avrasya'nın step bölgelerini kontrol

altına aldığı anlaşılıyor. Kuman-Kıpçakların birinci sınıf atlı askerler olması sayesinde çevresindeki komşu devletlerin ordularında sık sık ücretli asker olarak görev yapmışlardır. Bu vesileyle Kuman-Kıpçakların savaş sahası Harezm sınırlarından başlayarak Kafkaslar'da, Anadolu'da, Doğu Avrupa'da, Balkanlar'da, Rus knezliklerinden, Lehistan, Macaristan ve Çek memleketlerine kadar geniş bir sahada olmuştur. Kıpçak kavminin Orta ve Yeniçağda yaşamış olan Türk boylarının teşkilatlanmasında önemli bir rol oynamış olduğu söylenebilir. Zira çevresindeki bulunan Macar, Bizans, Rus, Gürcü ve Harezmşah Devletleri ile aralarında siyasî, ticarî ve toplumsal alanda etkileşimler olmuş ve bu yerleşik toplumlar üzerinde derin izler bırakmışlardır. Kıpçaklar bahsedilen toplumlar üzerinde derin etki bırakmalarına rağmen büyük bir boy birliği olarak hiçbir zaman bağımsız bir devlet kuramamışlardır.¹³ Bunun altında yatan en büyük sebeplerden birisi Kıpçak kavminin göçebe yaşam tarzında taviz vermemeleridir. Ancak göç ettikleri bazı ülkelerde baskılar ile Kuman-Kıpçaklar yerleşik hayata geçmişlerdir (Kurat, 1992, s. 75) Bazı araştırmacılara göre ise Kıpçaklar bir devlet kurmayı kendileri istememişlerdir. Çünkü göçebe bir kavim için bol otlaklı alanlara sahip olup, ücretli askerlik yapmak gelirlerini arttırmak daha mantıklı gelmektedir (Gökbel, 2000, s. 41).

1.3.1. Hazarlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

Kıpçaklar ile Hazarlar arasındaki ilişkiler Hazarların çöküş döneminde yoğunlaşmıştır. IX. yüzyıl ortalarında Hazarların sınırları çok geniş bir alanı kapsamaktaydı. Sınırları içerisinde yer almayan yerlerde yaşayan Hazarlar da Hazar Kağanı'na tâbi idiler. Bu sebeple Hazarlar bu dönemin en güçlü devletlerinden birisidir. Özellikle ekonomik anlamda da IX. yüzyılda güçlü bir devletidir (Togan, 1987, s. 402).

Bizansın politikasını değiştirip Hazarlar'a karşı cephe alması, Rusların ve diğer Türk boylarının Hazarlar'a karşı taarruza geçmesi ve Hazarların kendi içerisinde yaşanan isyanlar Hazarların X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş çökmesine zemin hazırlamıştır. Bizansın bu politik değişikliğinin ardından Hazarların zayıflamasını fırsat bilen Ruslar da Hazar Devletinin hâkim olduğu ticaret yollarını ele

¹³ Kıpçaklar kendi adlarıyla bir devlet kuramamış olmalarına rağmen Altın Ordu ve Altın Ordu devletinin devamı niteliğinde olan Kazan, Kırım, Kasım, Astrahan, Nogay, Sibir Hanlıkları gibi devletlerden Mısır Memlûklerine kadar, Orta Çağda farklı bölgelerde görülen devletlerin içerisinde idarî ve sosyal alanda önemli roller oynamışlardır (Öner, 2013, s. XVII).

geçirmek için harekete geçmişlerdir ve bu vesileyle Bizans ile ittifak yaparak Hazarları ortadan kaldırmak istediler. Ayrıca Türk boylarını da kışkırtarak ittifaka destek sağlamalarını istedi. Hazar Devleti bu üçlü ittifak sonrası yıkılmış olsa da Ruslar asıl gayelerine ulaşamamışlardır. Bölgeye Hazar Devleti yıkıldıktan sonra bölgeye Oğuz ve Peçeneklerin yanı sıra Kıpçak Türkleri de yerleşmeye başlamıştır (Gökbel, 2000, s. 42). Bu bölgeye yerleşen Kıpçakların bir kısmı İrtiş boyundan Uralları aşarak Kama-İdil sahasına girmişler ve sonuç itibariyle İdil Bulgarları ile karışmaya başlamışlardır. Orta İdil boyunun Kıpçaklaşması bu olaydan sonra olmuştur. Kıpçakların kalan diğer kısmı ise Aşağı İdil boyuna girmişler ve Hazarların ortadan kalkmasında mühim bir rol oynamışlardır (Kurat, 1992, s. 72). Kıpçaklar bu bölgede yaklaşık olarak 200 yıl hüküm sürmüşlerdir. Bu 200 yıl boyunca Kıpçaklar, Hazarların dil ve kültür yönünden Kıpçaklaşmasında etkili olmuşlardır. Hazar ülkesi 1229 yılında Sübidey idaresindeki Moğol kuvvetleri tarafından işgal edilerek Kıpçakların elinden çıkmıştır (Gökbel, 2000, s. 43).

1.3.2. Peçenekler ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

IX. yüzyılın ünlü coğrafyacılarından İbn Hurdabih Peçenekleri Türk Elleri yani Türk ülkeleri arasında sayar. Ancak yaşadıkları yer hakkında bir bilgi vermemiştir. Kıpçaklar ve Peçenekler arasındaki ilişkiler IX. yüzyıldan itibaren ele alınabilir. Talas Savaşı'nda Karluklular ve Arapların Çin'i mağlup etmesinin ardından Karlukluların, Peçenekler'i baskı altına almasıyla Peçenekler Sır-Derya ve Aral Gölü civarına çekilmişlerdir (Gökbel, 2000, s. 44). Arap coğrafyacıları da Peçenekler hakkında onların Türk soylu olduğuna dair bilgiler vermişlerdir. İstahrî, Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyinde oturduklarını ve bu oturdukları yerin asıl yurtları olmadığını, bu bölgeye asıl yurtlarından zorla çıkarılarak yakın bir zamanda¹⁴ geldiğini ifade etmektedir. Gerdizî, X. yüzyılda yaşamış olan Arap coğrafyacılarından Ceyhanî'ye dayanarak Peçenekler hakkında bilgi vermiştir. Gerdizî, Peçenek ülkesinin bir ucundan diğer ucuna 30 günde varılacağını, Peçenek ülkesinin kuzey ve doğusunda Kıpçaklar ikamet ettiğini ve Peçenekler komşularıyla arasında daima bir düşmanlık olduğunu ifade etmiştir (Sümer, 1995, s. 63). Kıpçaklar 1030 tarihinde İdil boyuna gelerek Batı'ya doğru ilerlemişler ve Uzlar'ı da Don boyları civarından çıkardıkları anlaşılıyor. 1060 yılında Kıpçaklar

¹⁴ İstahrî'nin eserini 930 yılı civarında yazdığı tahmin edilmektedir (Sümer, 1995: 63).

Uzlar'ı takip ederek Tuna boylarına doğru ilerlemişler. 1064'te Uzlar'ı Tuna'nın güneyine attıkları ve Kuman-Kıpçakların Transilvanya-Macaristan'a doğru yöneldiği anlaşılmaktadır (Kurat, 1992, s. 73). 1087'de Peçenekler ile Bizanslılar arasında gerçekleşen savaşta, Peçenekler Kuman-Kıpçaklardan yardım istemiştir. Peçeneklerin yardım çağrısına kayıtsız kalmayan Kıpçaklar bu sayede Tuna kıyısındaki zengin otlakları ve Balkanlar yolunu keşfetmişlerdir (Gökbel, 2000, s. 46). 1091 yılında Peçenekler ile Çaka Bey arasında bir müttefik antlaşması yapıldı ve Bizans'a saldırıya geçildi. Fakat Çaka Bey'in hareket etmede gecikmesi sonucu Bizans ve müttefiki olan Kıpçaklar Peçeneklere saldırıp onları ağır bir yenilgiye uğrattı (Sümer, 1995, s. 65-66). Bu savaştan sonra tarih sahnesinden çekilen Peçeneklerin bir kısmı Macaristan'a giderek Peşte ve Fertö vilayetlerine yerleştiler. Diğer bir kısım da Uzlar ve Kıpçaklar ile karışmıştır. Balkanlarda kalanlar daha çok Vardar nehri boyuna yerleşmişlerdir. Anadolu'da, Sırbistan, Rusya, Macaristan ve Kafkaslarda bazı yer adları ve halk efsanelerinde Peçeneklerin izleri bulunmaktadır (Kafesoğlu, 2011, s. 178). Tarihî kaynaklar bu iki akraba kavmin birlik ve beraberlik içerisinde Avrupa'nın büyük bir bölümünü ele geçirebilecek güçte olduğunu kaydetmişlerdir. (Gökbel, 2000, s. 47).

1.3.3. Ruslar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

Kıpçakların Ruslara oranla askerî gücü daha güçlü olmasına rağmen bir devlet kuramamaları sebebiyle Kumanlar hiçbir vakit Rus knezliklerini ortadan kaldırmak için mücadele etmemişlerdir. Kumanların Ruslar üzerine yapmış olduğu akınlardaki asıl amaçları köylerdeki ganimetleri ele geçirerek belli bir menfaat sağlamaktır. Rus tarihçilerine göre Kumanlar ile Ruslar arasında büyük savaşların olduğu aktarılmaktadır. Ancak bu duruma biraz şüpheyile bakmak gerekmektedir. Çünkü vakayinamelerde görüldüğü üzere Kuman ve Rusların aralarında zaman zaman savaşlar olsa da dostluk ilişkileri çok kuvvetliydi. Rus knezlerinin birçoğu Kuman kızlarıyla evliyidiler. Ayrıca XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde (1223), Moğollar tarafından bozguna uğrayan Kumanların en zor zamanında Ruslardan yardım istemesi ve Rusların da bu yardıma cevapsız kalmaması bu düşüncüyü desteklemektedir (Kurat: 1992, s. 75-76).

XI. yüzyıl başlarında Yayık boylarında yaşayan Kıpçaklar, 1030 civarında İdil Nehrini geçerek Uzları batıya ötelediler ve Rus knezlikleri ile komşu oldular. Rus kaynakları ilk kez 1055 yılında Kıpçaklardan, Kuman ismiyle bahsetmişlerdir (Kurat,

1972, s. 73). 1055 yılında Rusların Pereyaslavlı Knezi Vsevolod Voina'daki Torklar üzerine yürümüş ve onları mağlup etmişti. Aynı yıl içerisinde Kuman beyinin komutasındaki Kumanlar Rus topraklarına gelmişler ve Vsevolod Kumanlar ile barış yaptıktan sonra Kumanlar da tekrar geldikleri yere gitmişlerdi. Yani Kumanlar ile Ruslar arasındaki ilk karşılaşma bir anlaşma vesilesiyle gerçekleşmişti. Bu tarihten itibaren de Kıpçaklar, Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) denilen sahanın en önemli aktörlerinden biri hâline geldi. İlerleyen süreçte Kumanların sık sık Rus Knezliklere saldırıları ile Rusların, Kumanlarla arasında çetin savaşlar süreci de başlayacaktır. Kumanlar 1060'lı yıllardan sonra Uzları takip ederek Tuna ırmağına kadar ilerlemişler ve 1064 yılında Uzları Tuna nehrinin güneyine atmışlardır, yani Kumanların Transilvanya-Macaristan istikametinde oldukları anlaşıyor (Kurat, 1992, s. 73). 1080'li yıllarda Kıpçak hâkimiyeti, Balkaş Gölü-Talas kenarından Tuna ağzına kadar yayılmıştı; ağırlık merkezleri Don-Dinyester boyları olmuştu (Kafesoğlu, 2011, s. 182). Bu dönemde ayrıca Rus knezliklerinin kendi arasındaki savaşlarla yıpranmasıyla Ruslarla da savaşmış olan Kıpçaklar zaman zaman da Rus knezliklerinden kız alıp kız vererek dostluk ilişkileri kurmuşlardır (Rásonyi, 1996, s. 138).

Kıpçaklar yaşadığı coğrafya İrtiş ve Balkaş gölüne kadar uzanıyordu. Kuzey sınırları Sibiry'a'da 56-57 enlem dairesinde, kendileri için önemsiz orman bölgesine kadar ulaşıyordu. Avrupa'da ise Kama nehri aşağı mecrası, Bulgar Devleti, Khoper, Vorona, Tsna ve Mokşa nehirleri boyundaki ormanlık bölge (Burtaslar toprağı) ve Ryazan, Novgorod-Syever, Pereyaslavlı Rus prenslikleri de kuzey sınırı teşkil ediyordu (Rásonyi, 1996, s. 140).

Kunların bir kısmı da Türkistan'dan esas kitleden ayrılarak Hazar Denizi kıyısında sıkışmışlardı. Diğer büyük kitle de 1050'den başlayarak Doğu Avrupa için büyük bir tehlike teşkil etmiştir. 30 yıllık süre zarfı içerisinde bu kavim Mançurya'dan Kiev'e kadar ilerledi. XI. yüzyılın sonuna gelindiği vakit Karadeniz'in kuzeyi tamamıyla Kıpçak kontrolüne geçmiş ve bölge Doğu kaynaklarında Deşt-i Kıpçak olarak isimlendirilmiştir. Moğol istilasından sonra ise genel olarak Deşt-i Kıpçak ismi verilmiştir. 1087 yılında Bizanslılar ile Peçenekler arasında gerçekleşen bir savaşta Peçeneklerin komutanı olan Tatuş'un Tuna Nehrinin doğusundaki Kumanlardan yardım istediği ve Kumanların, Peçeneklere yardıma geldikleri bilinmektedir. Bu vesileyle Kumanların Tuna nehri kıyılarına inmeleri 1087 yılı civarında olduğu söylenebilir. Bu

bölgeye yardım amacıyla gelen Kumanlar bir daha geri dönmemiş ve Peçenekler ile bu sebepten dolayı araları açılmıştır (Kurat, 1992, s. 73).

Kumanlar, Dnyeper Nehri sınır olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Nehrin doğusundaki Don ve Doneç havzasının bulunduğu bölüme Kara Kıpçak; nehrin batısındaki Dnyeper ve Dnyester arasında olan bölümü de Ak Kıpçak yurdu denilmiştir. Kumanların Orta İdil sahasında hem Doğudan hem de Batıdan İdil Bulgarları ile komşu olmaları sebebiyle Bulgar topraklarına da sık sık saldırılar yapmışlar ve bir kısmı burada kalmış olabilir. Kumanların bir kısmı da Kuban boylarında bulunmaktaydı. Bu sebeple bu bölgedeki Kumanların Kafkas bölgesindeki kavimler ile de yakın ilişkileri vardı. Kumanlar'a bağlı olan zümrenin Ruslarla yapılan bir savaşta yenilmesi üzerine buradaki Kumanlar, Gürcü kralının hizmetine girmişlerdi. Böylece Kafkasya'da Kuman yerleşimleri başlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesindeki Kıpçaklar, Kumanların varisleridir (Kurat, 1992, s. 74).

Kumanlar 1061'de Rusları yendiler ve 1068'de kendilerinden kaçan bazı Uz ve Peçenek gruplarını hizmete aldıkları gerekçesiyle yine Pereyaslavl'a girerek Rus knezlerinin birleşik ordusunu Alta ırmağı savaşında perişan ettiler ve Çernigov Knezliğine kadar girdiler. Kiev knezi Lehistan'a kaçtı. 1071'de Rostovtsev, Neyatin bölgesine, 1079'da Voin kasabasına, ertesi yıl Novgorod sahasına akınlar yapan Kıpçaklar, 1080'li yıllarda hâkimiyetlerini Don-Dnyester ağırlık merkezi olmak üzere Balkaş gölü- Talas havalisinden Tuna ağzına kadar yaymışlardı. Kumanlar 1091'de Macaristan'a, 1092'de Lehistan'a girdiler, 1093 yılında tekrar Bizans topraklarında göründüler (Kafesoğlu, 2011, s. 182).

Kıpçaklar XII. yüzyıl boyunca Gürcistan'da, Güney Rusya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Macaristan'da önemli roller oynadılar. Ruslarla yaptıkları mücadeleler İgor Destanının konusu oldu. Bir kısmı Macaristan'da kalarak Macarlaştı. Bir kısmı da Basarabya (Basar Apa) bölgesinde ilk Romen Devletini kurdu. On binlerce Kıpçak askeri Gürcü krallarının ve kraliçe Tamara'nın isteği üzerine Gürcü ordusunun esas kitlesini oluşturdular ve Selçuklu Oğuzlarına karşı Gürcülerin yanında oldular (Rásonyi, 1996, s. 145; Ahincanov, 2019, s. 42). 1185-1237 yılları arasında Balkan coğrafyasında Kumanların önemli bir rolü vardır. II. Bulgar İmparatorluğunun kurulmasında ve Bizans Devleti'ne karşı verdikleri mücadeleleri önemlidir.

İstanbul'daki Latin İmparatorluğu'nun (1204-1261) kurulmasından sonra, Kumanların burada da önemli bir derecede rolü vardır (Rásonyi, 1996, s. 153). Kıpçakların yerleşmiş olduğu geniş topraklar Müslüman âleminin dışında kalmış ve Kafkasya'da XII. yüzyılda Kıpçaklar, Müslüman memleketleri üzerine yapılan akınlarda başrol oynamışlardır. Bazı durumlarda da Gürcüler ile Müslümanlar kuzeyden gelen Kıpçak akınlarını durdurmak için birleşiyorlardı. Bu akınların amacı sadece yağma değil aynı zamanda fetih amacı vardı (Barthold, 1975, s. 156).

1223 yılında ittifak hâlinde olan Kuman ve Rus orduları Moğol hezimetine uğradılar. 1238-1239'da Moğollar ikinci bir saldırı daha gerçekleştirdiler. Bu süre zarfında Batı'da Moldva'ya yerleşen Kumanlar kitleler hâlinde Hristiyan ve Macar krallığına tabii oldular. 1238-39 Moğolların ikinci saldırısıyla Kumanlar tamamen yıkıldı (Rásonyi, 1996, s. 142). Kıpçaklar bu geniş Deşt-i Kıpçak sahasında bir devlet kuramamışlar, her dönemde bir kabile şeklinde yaşamışlardır. Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından 1236 yılında İdil Bulgarlarını, Kıpçakları, Rusları ve Doğu Avrupadaki kavimleri mağlup ederek 1241 tarihinde Altın Ordu Hanlığını kurdu. Hanlığın esas kitlesini de Kıpçaklar oluşturdu; Batu Han'ın önünden kaçıp İdil bölgesine giderek oradaki Bulgar Türklerini de Kıpçaklaştırmışlardır (Ercilasun, 2011, s. 357).

1.3.4. Macarlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

Moğol komutanı Batu Han'ın 1239'da Kuman-Kıpçaklar ile mücadele etmesi sonucunda Kumanların başında olan komutan Köten, Moğollarla şiddetle çarpışmış ama Moğolların karşısında muvaffak olamamıştır. Ardından gelen 40.000'den fazla Kuman-Kıpçak atlısı ile beraber Macaristan'a kaçmıştır. Macaristan kralı Kuman-Kıpçaklara gayet iyi davranmış ve onları kendi buyrukları altına almıştır. Bu durum Moğol hükümdarı Batu Han çok öfkelenmiştir ve Batuhan'ın Macaristan'a sefere çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Kurat, 1992, s. 97). Kuman-Kıpçakların ikinci göç dalgası ise 1470'li yıllarda Kral Matyas zamanında Dinyester nehri civarından Macaristan'a olmuştur. Kuman-Kıpçaklar Macar toplumuna zorluk çekmeden uyum sağladı ve sonuç olarak Macarların tarihinde önemli bir rol oynadı (Peler, 2010, s. 439). Macaristan'da Kuman-Kıpçakların yerleşim sürecine dair iki farklı görüş vardır: Birinci görüşü savunan araştırmacılara göre; Kuman-Kıpçakların doğal yaşam tarzından vazgeçmesine

rağmen göçebe kış yerleşim geleneklerinin XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Kunsag'da devam ettiğine inanmaktadırlar.¹⁵ Diğer taraftan ikinci görüş savunan araştırmacılar; XV. ve XVI. yüzyıl Kuman köylerinin çağdaş Macar köyleriyle tamamen aynı olduğunu iddia etmektedirler (Peler, 2010, s. 439-440).

1.3.5. Bulgarlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

Kuman-Kıpçaklar 1150 yılında Bulgaristan'a yerleşmeye başlamışlar ve Bizanslılara karşı Eflak-Bulgar isyanına öncülük etmişlerdir. Bu olay 1185'te İkinci Bulgar Krallığı'nın kurulması ile sonuçlanmıştır. Ama 1237'den önce Kuman-Kıpçakların yoğun bir şekilde Balkanlara göç etmesi veya yerleşmesi hakkında kayıt bulunmamaktadır. Bu tarihten önce Kuman-Kıpçakların bölgedeki varlığı askeri liderlerden oluşuyordu. 1236 yılında Doğu Avrupadaki büyük Moğol saldırısı sonucunda Kuman-Kıpçaklar geniş kitleler hâlinde 1237 yılı yazında Bulgaristan topraklarında görülmüştür. Bulgar kralı II. Ivan Asen onları durduramadı ve kral II. Ivan Asen Bulgaristan'ın güneyine doğru yürümelerine ve Trakya'yı Hadrianoupolis'e kadar yağmalamalarına sebep olmuştur. Aynı Kuman-Kıpçaklar 1240 yılında İstanbul'daki Latinler tarafından cezalandırıldı. Bu Kuman-Kıpçaklar hakkındaki son bilgidir. Bulgaristan'a ikinci büyük Kuman-Kıpçak göç dalgası 1241 yılında gerçekleşti. Bu göç dalgası Macaristan yönünden gelmiştir. Köten'e Pest'te suikast yapılması Kuman-Kıpçakları kışkırttı ve güneye doğru ilerleyerek kırsal bölgeleri yağmalamaya başladılar. Bulgaristan sınırını geçtikten sonra Vidin ve Branichevo'ya yerleştiler. Bulgarların Boyar ailesi, Vidin'deki Şişman sülalesi ve Branichevo'daki Dormanlar, Kuman-Kıpçaklardandır (Peler, 2010, s. 440).

1280 yılında Bulgar krallığının başına Kıpçak kökenli biri olan Terter getirilmiştir. Terter döneminde Kıpçakların ileri gelenleri Bulgar krallığının tamamını ele geçirdiler. Terter, Bizans'ın etkisine son verip Moğolların üstünlüğünü kabul etmiş ve kendisini de Altınordu'nun batısında yer alan Nogay Han'a dayandırmıştır. Nogay Han'ın onayı olmadan Bulgar tahtına kimin çıkacağına karar verilemezdi. Terter'den sonra tahta sırasıyla oğlu Svetoslav ve torunu II. Terter çıkmıştır ve Terter Hanedanı 1323 yılına kadar iktidarda kalmıştır. 1323-1393 yılları arasında Bulgar Krallığı

¹⁵ Kuman-Kıpçakların Macaristan'da yerleşmiş olduğu iki bölge vardır: Büyük Kumanya (Nagy-Kunsag) ve Küçük Kumanya (Kíçi-Kunsag) (Peler, 2010, s. 439)

Şişman sülalesi yönetmiştir. 1393 yılından sonra bölgede hâkim olan Osmanlı Devleti, II. Bulgar Krallığının yıkılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bölgedeki Kıpçakların egemenliği de sona ermiştir (Gökbel, 2000, s. 86).

1.3.6. Sırlar ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

Sırbistan’da Kuman-Kıpçakların ilk kez görülmeleri 1276 yılında Gacko’da, oğlu Stefan Dragutin’i babası I. Stefan Urosh’a karşı destekleyen Macar kralı V. Stephen’in yardımcı kuvvetleri olarak görüldüler. Sırbistan’da ikinci önemli Kuman-Kıpçakların görülmeleri yaklaşık 1292 yılında Zhidcha şehrinin tahrip edilmesiyle yapılan faaliyetlerin ardından görülmektedir. Kuman-Kıpçak kuvvetleri, 1270’li yıllarda Sırbistan için yardıma gelen, daha sonra ise hem Sırlar hem de Kıpçaklar açısından olumsuz olan bir çekişmenin farklı kesimlerinin yanında savaşan bölgede kaldı (Peler, 2010, s. 441).

1.3.7. Gürcüler ve Kıpçaklar Arasındaki İlişkiler

Kuman-Kıpçaklar, Gürcistan tarihinde ilk olarak 1118 yılında ortaya çıkmış ve büyük faaliyetler düzenlemişlerdir. II. David Aghashenebeli, Selçuklu ilerlemesine karşı Kuman-Kıpçakları görevlendirmiştir. Yoğun Kuman-Kıpçak nüfusu Ötrök liderliği altında Gürcistan’a hareket etmeye karar vermişlerdir. Yaklaşık olarak 200-225.000 nüfusları ve 40.000 güçlü ordusu ile Gürcistan’a hareket etmişlerdir. Ancak Ötrök, Monomah’ın ölümünden sonra tekrar steplere dönmüştür. Ama Ötrök’ün kafilesi Gürcistan krallarının kendilerine ihtiyaç duymaları sebebiyle onlara yardım etmek için Gürcistan’a döndü. Gürcistan’da ikinci Kuman-Kıpçak göç dalgası Moğolların steplere saldırısı sonucu görülmektedir. Ama bu dönemde Gürcistan topraklarına yerleşme talepleri Gürcü kralı IV. Giorgi Lasha tarafından reddedildi. Çünkü Gürcü kralı Kuman-Kıpçakların hizmetinden memnun değildi. Onlar bu sebeple Ganj’a hareket etmek istediler; fakat Gürcüler tarafından serbest bırakılmadılar. Kuman-Kıpçakların Gürcüler tarafından ilk kez yenme girişimleri başarısız oldu; fakat onlar ikinci girişiminde Gürcülere yenildiler. Birçoğu yakalandı ve köle olarak satıldı. Kalanlar da küçük gruplara ayrıldılar veya dağıldılar (Peler, 2010, s. 442).

1.3.8. Mısır ve Suriye’de Kuman-Kıpçaklar

Eyyubiler yönetiminde XII. yüzyılda Mısır ve Suriye’de Kuman-Kıpçak Bozkırlarından (Deşt-i Kıpçak) Kıpçak kökenli köle ticareti başladı. Memlûk adı verilen Türk kölelerinin bölgeye gelmesi, Sultan El-Melik ez-Salih döneminde, seçkin bir ordu kurmaya karar verdiği zamanda arttı. Ancak iktidar gücünü 1250 gibi erken bir tarihte ele geçirmişlerdir ve 1260 yılında Ayn Calut’ta Moğollara karşı kazandıkları zafer ile birlikte Mısır ve Suriye’de otoritelerini güvence altına almışlardır. Nüfuslarının dezavantajlarından kurtulmalarıyla Türk ve Çerkes kölelerinin Mısır ve Suriye’ye gitmesini sürdürerek varlıklarını sağladılar, eski Kuman-Kıpçak Konfederasyonu topraklarında kurulan Altın Orda ile iyi ilişkilerini sürdürdüler. Osmanlı fethine (1517) kadar Mısır ve Suriye’yi yönettiler (Peler, 2010, s. 443). Osmanlı çağı boyunca bile bu coğrafyada Kuman-Kıpçakların önde gelen bireyleri büyük oranda teşkil etmektedir. O dönemde yapılan eserlerin izleri günümüze kadar gelmektedir (Kurat, 1992, s. 99).

1.3.9. Hindistan’da Kuman-Kıpçaklar

Delhi, 1193’te Kutb ed-Din Aybek tarafından ele geçirilmiştir. Gurlular’ın hükümdarı ve Delhi Sultanlığını kuran Aybek’in bir Türk guleması olan Sultan Muhammed Ghuri, 1206’da Sultan Muhammed’e suikast düzenlendikten sonra Gurlular, Hint diyarlarını yönetmeye başladı. Sultan Aybek’in kabilesi ile bağları tam olarak bilinmiyor; fakat Kuman-Kıpçaklardan El-Tutmuş Ölberli onu damadı yerine koymuştur. Delhi’de Türk askerinin varlığı Moğollardan önce Orta Asya ve Doğu Avrupa’dan kaçan mülteciler tarafından güçlendirilmiş ve onlar El-Tutmuş tarafından feodal bir bürokrasi hâline dönüştürülmüştür. Onu nesli bir süre daha Delhi tahtına oturdu, ancak yerine Ölberli neslinden bir başkası El-Kağan el-Mu’azzam Bahâl Hakk ve’l Dîn Ulu Han Ghiyas ad-Din Balban geçti. Ama Balban nesli uzun süre hayatta kalamadı ve onun yerine 1290’da bir başka Türk hanedanlığı Halaciler geçti (Peler, 2010, s. 443-444).

1.3.10. Kıpçaklar ve Harezmsahlr Arasındaki İlişkiler

Kıpçaklar ile Harezmsahlr arasındaki ilişkiler XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı görülse de Kıpçak kabilesinden bazılarının Harezm bölgesine daha önceleri gelip yerleştiği görülmektedir (Gökbel, 2000, s. 60). Harezmsah Devletinin doğu tarafında yer alan Kıpçak komutanı Katır Bugu öncülüğünde Kıpçaklar ile

hükümdar Tekiş öncülüğündeki Harezmşahlar 1195 yılında karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak Harezmşah ordusunun içerisinde yer alan Uran Kıpçakları akrabaları ile savaşmak istememişler ve Kıpçaklarla anlaşma yaparak savaş esnasında taraf değiştirmişlerdir. Netice itibarıyla Harezmşah ordusu ağır bir mağlubiyet almıştır. Aradan 3 yıl geçtikten sonra 1198’de hükümdar Tekiş tekrar toparlanmış ve oğlu Kutbüddin Muhammed’i de yanına alarak Sirderya’ya doğru harekete geçti. Cend civarında Katır Bugu ile karşılaştılar. Bu kez Kıpçaklar ağır bir mağlubiyet yaşadılar ve Kutbüddin Muhammed, Katır Bugu’yu esir ederek hepsini Harezm’e sevk etti (Gökbel, 2000, s. 62).

XIII. yüzyılın başlarında Deşt-i Kıpçak sahasında hâkimiyetini kaybeden Kıpçaklar, bu dönemde Harezmşah Devleti hükümdarı Sultan Alâ’üddin Tekiş’e hatun olarak bir prens verdikten sonra Harezmşah Devleti ile ilişkilerini arttırarak bu devlet içerisinde askerî vazifeler almışlar. Böylece Harezmşah Devletinin sınırlarının genişlemesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Moğol İmparatorluğunun Orta Doğu’yu işgal etmesinden hemen önce ise Harezmşah Devletinin ordusunun hemen hemen tamamını meydana getiren bu ordu 1220 yılında Moğollar tarafından yok edilmiştir. (Kafesoğlu, 2011, s. 185).

Kıpçaklar Hükümdar Tekiş döneminde devlet için önemli bir güç kaynağı iken Tekiş’ten sonraki dönemde ise Harezmşah Devleti için büyük bir tehlike oluşturmuşlardır. Kıpçak komutanlarının Tekiş’in son döneminden itibaren devletin temel askerî gücü unvanıyla sivil idareyi hiçe saymaları ve nihayet bunlara dayanan Terken Hatun’un Alaaddin’e karşı izlediği rekabet ve husumet siyaseti, idare mekanizmasının bozulmasına ve nüfuzunu kaybetmesine neden olmuştur. Zulüm altında kalan halk da Harezmşah sülalesine karşı derin bir öfke beslemeye başlamıştır (Togan, 1988, s. 279).

1.3.11. Kıpçaklar ve Selçuklular Arasındaki İlişkiler

Kıpçaklar ile Selçuklular arasındaki ilk karşılaşma dolaylı olarak XI. yüzyılın ikinci yarısında zuhur etmiştir. 1065 yılında Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan’ın Aral Gölü ve Hazar Denizine düzenlemiş olduğu seyahatlerinde Müslüman olmayan Türkler ile birleşerek Türkmenlerin, Kıpçaklar’a karşı sefer düzenlediği bildirilmektedir. Alparslan “Cazığ” adlı Kıpçak boyu komutanı olan Kafşıt/Kafşut’u

itaat altına almıştır. Daha sonra Cend'e geçen Sultan Alparslan'ı Kıpçaklardan olan Cend Hanı saygı ile karşılamış ve hürmet göstermiştir. Sultan Alparslan'ın bu Kıpçak Hanına dokunmadığı ve ona iyi davrandığı zikredilmektedir. 1071 yılında Selçuklu Devlet ile Bizans İmparatorluğu arasında gerçekleşmiş olan Malazgirt Muharebesinde Bizans İmparatorluğunun ordusu içerisinde ücretli askerlik olarak görev yapan Kıpçakların olduğu bilinmektedir. XII. yüzyılın başlarında Gürcü Kralı II. David'in Kıpçak komutanlarından Atrak'ın kızı ile evlenmesi Kıpçaklarla Gürcüleri birbirine yakınlaştırmıştır. Gürcü kralı, Kıpçakları Selçuklularla mücadele etmek amacıyla ülkesine davet etmiş ve Kıpçaklar Selçuklular ile karşı karşıya gelmiştir. Gürcistan'a gelen yaklaşık 300.000 kişilik kalabalık Kıpçak kafilesi içinden 40.000 kişilik güçlü bir ordu kuran II. David, bu sayede Azerbaycan, Karabağ, Şirvan ve Doğu Anadolu'ya akınlar yaparak Selçuklular'a karşı önemli başarılar elde etmiştir. Bazı Kıpçak grupları Gürcülerin emrinde olurken; bazıları da Selçuklular ve diğer Türk Devletlerine yardım etmişlerdir. Örnek vermek gerekirse; XI. asrın sonlarında Kirman Selçukluları'nda bir Kıpçak komutanı görev üstlenmiştir. Selçuklular'ın Suğdak'ı elinde tuttuğu müddetçe Selçuklu ordusu içerisinde azımsanmayacak derece Kıpçak askerleri görev almıştır (Gökbel, 2000, s. 64-69).

1.3.12. Kıpçaklar ve Romenler Arasındaki İlişkiler

Moldovya, Eflak, Transilvanya (Erdel) ve Dobruca gibi Romen toprakları ile Türklerin ilk etkileşimi IX.-XIII. yüzyıllar arasında meydana gelmiştir. Romen tarihçiler Peçeneklerin, Moldovya'nın güneyine IX. yüzyılın sonlarında veya X. yüzyılın başlarında yerleştiklerini düşünmektedirler. Peçenek ve Oğuzlar'dan sonra Kıpçakların, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Harezmi bölgesinden Tuna nehri kıyısındaki "Demir Kapılar" mevkiine kadar olan alanı kontrol altına alıp Dobruca'nın güneyine ve Karadeniz bölgelerine Deli-Orman civarına yerleştikleri ifade edilmektedir. Romenlerin Balkanlarda özellikle de Eflak ve Moldovya'da önce Peçenekler ile daha sonra ise Kıpçaklarla beraber yaşamış oldukları kesindir. Kıpçakların yaşadığı dönemde bu bölgeye "Kumania" (Kumaniyye) adı verilmiştir. Romen tarihçi Filitti, "Kumania" adının Kuman tabakası ile onlara tabii Romen toprağı olduğunu kabul etmektedir (Gökbel, 2000, s. 79). Romenlerin etnik olarak şekillenmesinde Kuman-Kıpçakların önemli bir rolü olduğu söylenmektedir. Romen tarihinin başladığı yer olarak düşünülen nehir ve ırmak ismi olan "Curteo de Arges" in Türkçe olduğu gibi, Romen Devletinin

kurucusu olan şahısın da Kıpçak kökenli olduğu düşünülmektedir (Rasonyi, 1994, s. 419).

1.4. Kıpçak Türkçesi Edebiyatı ve Eserleri

Türk lehçeleri arasında Kuzey-Batı grubunda yer alan Kıpçak Türkçesi; Türkçenin tarihî devirleri içerisinde Orta Türkçe döneminde yer almaktadır. Kıpçak boyuna mensup olan kavimlerin konuştukları lehçe Kıpçak Türkçesini meydana getirmiştir. Kıpçak kavimlerinin batıya doğru göçleri Kıpçak Türkçesinin oluşmasındaki en büyük etkenlerden biri olmuştur. Kıpçak Türkçesine dair en eski bilgi Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde Oğuz Türkçesi ile beraber geçmektedir. Kaşgarlı'nın Kıpçak Türkçesi ile Oğuz Türkçesini aralarındaki benzerlikten dolayı beraber kullandığı görülür. Çünkü Oğuzlar ve Kıpçaklar aynı bölgede yaşayan kavimlerdir ve Batıya göçleri beraber olmuştur. Bu sebeple lehçelerindeki benzerlikte üst seviyededir. Zamanla Kıpçak kavimleri kuzeye göç ederek Kuzey-Batı Kıpçak Türkçesini; Oğuz kavimleri ise güneye göç ederek Harezmi Türkçesini meydana getirmişlerdir (Bilgin & Hacıeminoğlu, 2002, s. 422). Günümüzde Harezmi bölgesinde hem Kıpçak hem de Oğuz Türkçesini konuşanların olması bu durumun en güzel örneğidir.

Samoyloviç Türk lehçelerini tasnif denemesinde III. Grubu (Tav grubu) “Kıpçak, Kuzey-Batı Türkçesi” olarak; V. grubu da (Taglı grubu) “Kıpçak-Türkmen, Orta” şeklinde isimlendirmiştir. (Karamanlıoğlu, 1994, s. XIX). Oğuz ve Kıpçak kavimlerinin göç ettikten sonra Kıpçakların kuzeye; Oğuzların ise güneye göç etmeleri neticesinde bu lehçeler arasında farklar oluşmasına sebep olmuştur. Ancak daha sonraki yıllarda Mısır coğrafyasında bu iki kavim tekrar bir araya gelmiş ve bu dönemde yazılmış olan sözlüklerde yer alan kelimelerin kesin olarak ayırt edilmesinde problemler ortaya çıkmıştır. Bazı kelimelerin ve fonolojik özelliklerin Kıpçakça'ya veya Türkmence'ye ait olduğu fikri öne sürülebilir (İnan, 1953, s. 53-55; Karamanlıoğlu, 1994, s. XIX).

Kıpçak Türklerinin konuşma dili, Ermeni harfli Kıpçak metinleri ve Memlûk sahasında yazılmış eserler hariç olmak üzere yazı dili olarak kullanılmamıştır. Kıpçak Türkçesinin önemli eserlerinden birisi olan *Codex Cumanicus* Kıpçak Türklerinin ağzından yapılmış olan derlemelere aittir. Memlûk döneminde meydana getirilmiş olan

edebiyat, din, atçılık ve okçuluk gibi alanlarda yazılan eserler ise dönemin standart yazı diliyle kaleme alınmıştır¹⁶ (Ercilasun, 2011, s. 382). Kıpçakların tarihî devirde Avrasya'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Orta Doğu'ya kadar geniş bir alan içerisinde hüküm sürmeleri Kıpçak Türkçesini de önemli bir edebiyat ve yazışma dili hâline getirmiştir (Öner, 2013, s. XVIII). Doğrudan kendilerinin herhangi bir devlet kuramamasına rağmen Kıpçak Türkçesi'ni geniş bir alanda yayılmasını sağlayan Kıpçakların bu durumu takdire şayandır.

Tarihî Kıpçak Türkçesi, M.S. XI. asırdan itibaren Balkanlar, Kırım, Kafkasya, Orta Doğu ve Mısır arasında yayılmış olan Kıpçak Türklerinin dili olmakla sınırlı kalmamış; Balkanlarda yoğun komşuluk ilişkileri içerisinde Romen, Bulgar, Macar ve Ukrayna halkının arasında da kullanılmıştır (Sırtı, 2019, s. 21). Bu milletlerin söz varlığında yer alan bazı yer isimlerinin varlığı sürdürmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Günümüzde Macaristan'da Kiçi Kunsag ve Nagy Kunsag yerleşim adları Kıpçak Türklerinden kalan yadigarlardır.

Kıpçak Türkçesini coğrafi yayılım sahasına göre üçe ayırmak mümkündür. Kıpçak Türkçesi bir yandan XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Kafkaslar'da hüküm sürmüş olan Altın Orda Devletinde yaşayan Kıpçakların dili olmuş; diğer yandan yine bu coğrafyada yaşamış olan Ermeniler tarafından Ermeni alfabesiyle Kıpçak yazı dili oluşturulmuştur. Orta Doğu'da ise XIII. yüzyılın ilk yarısından XVI. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye'de yaşayan Müslüman Memlûk Kıpçaklarının hem yazı dili hem de konuşma dili Kıpçak Türkçesi olmuştur (Bilgin & Hacıeminoğlu, 2002, s. 422).

Kıpçak Türklerinden kalan eserler; Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçaklardan kalan eserler ve Mısır-Suriye bölgesinde yaşayan Kıpçaklardan kalan eserler olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçaklardan kalan eserler de kendi içerisinde iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi, İtalyan ve Almanlar tarafından kaleme alınan *Codex Cumanicus*. İkincisi, Ermeni alfabesi ile yazılmış olan Ermeni harfli Kıpçak metinleridir. Mısır-Suriye sahasında yazılan eserler

¹⁶ Öztürk, Memlûk sahasında yazılmış olan gramer ve sözlük gibi eserlerin Kıpçak Türkçesi ile yazılmadıklarını ve Kıpçak Türkçesine ait olmadıklarını ifade etmiştir. Bu sahada yazılmış olan eserleri Memlûk Harezmceci ve Memlûk Oğuzcası olmak üzere iki sınıfta değerlendirilmesi gerektiği fikrini öne sürmüştür (Öztürk, 2018, s. 199-200).

İslami bir anlayışla Arap harfleriyle kaleme alınmıştır. Memlûk sahasında yazılmış eserler gramer, sözlük ve nesir metinlerinden meydana gelmektedir.

1.4.1. Kuzey Kıpçak Türkçesi

Bu coğrafyada yazılmış olan metinler çoğunlukla din adamları tarafından derlenip, yazılmış olan dinî metinlerden oluşmaktadır. Kuzey Kıpçak Türkçesinin asıl metnini İtalyan ve Almanlar tarafından yazılmış olan *Codex Cumanicus* meydana getirmektedir (Gökbel, 2000, s. 171).

1.4.1.1. Codex Cumanicus

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçak Türklerinin ağızlarından, İtalyan ve Almanlar tarafından derlenmiş olan, iki bölümden oluşan bir eserdir (Ercilasun, 2011, s. 382). İtalyan bölümü 55 yapraktan (110 sayfa), Alman bölümü ise 27 yapraktan (54 sayfadan) meydana gelmektedir. Eser, Latin alfabesinin bir türü olan Gotik yazı ile yazılmıştır (Gabain, 1988, s. 67). İtalyan bölümü iki sözlük listesinden oluşmaktadır ve sözlükler Latince-Farsça-Kıpçakça şeklindedir. İlk sözlük listesi alfabetik sıralamaya göre, ikinci sözlük listesi ise konularına göre listelenmiştir (Karamanlıoğlu, 1994, s. XXI). Bu bölümde bazı gramer kurallarına da yer verilmiştir (Ercilasun, 2011, s. 382). Alman bölümü iki sözlük listesinden ve bazı metinlerden oluşmaktadır. Sözlük İtalyan bölümündeki gibi düzenli olmayıp karışık bir şekilde Almanca-Kıpçakça ve Latince-Kıpçakça hâlinde gösterilmiştir. Metinler dinî metinler, bilmece ve atasözlerinden oluşmaktadır (Karamanlıoğlu, 1994, s. XXI). Metinlerin Latin, Got ve zaman zaman Grek alfabeleri ile yazıldığı görülmektedir (Gökbel, 2000, s. 172). Eserin bilinen iki nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha Venedik'in Saint Marcus kütüphanesinde Bibliothecae Dvi Marci - Bibliothecae Nazionale di S. Marco - Bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum, Venezia, Mss. latini, Fondo antico, Collocazione 1597, Codex DXLIX 597 numarada korunmaktadır (Argunşah & Güner, 2015, s. 21). İkinci nüsha İtalya'nın Floransa kentinde Laurenziana Kütüphanesinde Ms. Ashburnham 1594 numarada korunmaktadır. Bu nüshayı bilim âlemine 1992 yılında Aldo Gallotta tanıtmıştır. Bu nüsha eserin sadece İtalyan Bölümünü ihtiva etmekte olup her sayfada yirmi dört satır bulunmaktadır. Toplam sayfa sayısı ise 118'dir (Gallotta, 1996, s. 267-271).

1.4.1.1.1. Codex Cumanicus'un Yazarı

Yazarı konusunda net bilgi olmamakla İtalyan bölümünün Cenevizli veya Venedikli tüccarlar, İtalyan bir keşiş veya Fransiskan tarikatına mensup olan rahipler tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Alman bölümünün ise çok farklı kişiler tarafından birbirinden bağımsız olarak kaleme alındığı düşünülmektedir (Karamanlıoğlu, 1994, s. XXI; Argunşah & Güner, 2015, s. 25).

1.4.1.1.2. Codex Cumanicus'un Yazılış Tarihi

Yazılış tarihi konusunda da kesin bir bilgi olmamakla Samoyloviç, Malov, Drüll, Ligeti, Bazin gibi Türkologların yapmış olduğu araştırmalar neticesinde eserin 1292-1295 yılları arasında yazıldığı düşünülmektedir. İtalyan bölümünün başında yer alan kısımda eserin yazılış tarihi 11 Temmuz 1303 şeklinde verilmiştir. Ancak bu tarihin eserin telif tarihi mi yoksa asıl nüshadan kopyalandığı tarih mi olduğu konusunda tartışmalar vardır. Bang, Kuun, Jireček gibi bilim insanları 1303 tarihini eserin telif tarihi olduğu düşüncesindedirler (Argunşah & Güner, 2015, s. 22). Öte yandan Gabain, eserin 1362 yılında Petrarca tarafından Venedik Cumhuriyetine hediye edildiğinden hareketle eserin 1303-1362 yılları arasında kaleme alındığı ifade etmiştir (Gabain, 1988, s. 67). 1362 yılında hediye edilmiş olduğu göz önüne alındığında XIII. yüzyılın sonlarına doğru ve XIV. yüzyılın ilk yarısı arasında bir tarihte (1290-1330) yazılmış olduğu tahmin edilmektedir (Argunşah & Güner, 2015: 22). Drimba, eserin başında yer alan 1303 tarihinin yanlış olduğunu eserin 1294'te yazılmaya başlandığını ve mevcut nüshanın Györffy'nin görüşünü destekleyerek 1324-1325'te Kırım'ın Solhad şehrinde istinsah edildiğini düşünmektedir. Alman bölümünün de 1330 tarihinden sonra yazıldığını düşünmektedir (Drimba, 1981, s. 394). D. A. Rasovskij'e göre ise eserin başında yer alan 11 Temmuz 1303 tarihi eserin yazıldığı tarih değil, kopya edildiği tarihtir. Bunu ifade etmesindeki sebep eserin çok kullanışlı olmasından dolayı XIII. yüzyıl içerisinde birkaç defa istinsah edilmiş olabileceğindendir (Çağatay, 1944, s. 762). *Codex Cumanicus* üzerine son zamanlarda yapılmış olan en geniş çalışmada birinci kitapta yer alan takvimden (36b, 8-21) hareketle Türk Tarih Kurumunun genel ağ ortamında kullanılan Tarih Çevirme Kılavuzunun yardımıyla hangi ocak ayının Arap aylarından safere denk geldiği tespit edilmiştir. Böylece 1 Ocak 1294 tarihinin karşılığı 1 Safer 693 olarak verilmektedir. Bu tarihten yola çıkarak eserin 1294 yılından önce ve

1290 yılından sonra yani 1291-1292-1293 tarihleri arasında yazıldığı düşünülmektedir (Argunşah & Güner, 2015, s. 23-24).

1.4.1.1.3. Codex Cumanicus'un Yazılış Amacı

Codex Cumanicus'un İtalyan bölümünün yazılış amaçlarından bir tanesi İlhanlılar Devleti'nin ticaret dilinin Farsça; Altınordu Devleti'nin ticaret dilinin ise Kıpçakça olmasından hareketle ticaret yapan İtalyan tüccarlarının yaşam içerisinde ve ticaret sırasında Fars ve Kıpçak kökenli tüccarlarla ilişkilerini kolaylaştırmak için olduğu ifade edilebilir. Kelime listesinin sütun başında Latince kelimelerin yer alması karşılığında Farsça ve Kumanca kelimeler yer alması hedef kitlenin İtalyan tüccarlar olduğunu göstermektedir. Alman bölümünün yazılış amacı ise Kıpçaklar arasında Hristiyanlığı yaymaktır (Argunşah & Güner, 2015, s. 24-25).

1.4.1.1.4. Codex Cumanicus'un Dili

Eser, Altın Ordu Kıpçaklarının dili olan Kuman Lehçesi ile kaleme alınmıştır. Eserin dili, Latince kelimelerde Komanca olarak geçmektedir. Kıpçak kelimesi *Codex Cumanicus*'ta yer adı olarak geçmektedir. Eserin dili, Türkçe metin içerisinde ise “Tatarça” ve “Tatar Til” olarak geçmektedir.¹⁷ *Codex Cumanicus*'ta ilk 55 varakta Türkçe'nin imlası, geriye kalan 27 varaktan açıkça ayırt edilebilmektedir. Eserin imla bölümler içerisinde tutarlı değildir. Bunun sebebi yabancı misyonerlerin harflerin değerlerini tam olarak bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. (Gabain, 1988, s. 67-68). *Codex Cumanicus*'un söz varlığına bakıldığı zaman eskiden Altın Ordu Devleti sınırları içerisinde konuşulan Kıpçak Türkçesinin bugün Kazan Tatar Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Karayim Türkçesi ile yakın ilişkileri olduğu görülmektedir (Argunşah & Güner, 2015, s. 26). W. Radloff, eserin dilini Tatar-Mişer lehçeleri ile birleştirmiş; Samoyloviç ise bu eserin dilini Kumuk ve Karaçay-Balkar lehçeleri ile daha yakın ilişki içerisinde olduğunu ifade etmiştir (Sırtı, 2019, s. 19).

¹⁷ *Iesus xristus bitic tilinge. tatarça kutkardaçı ol kertirir barçe elni kutkardaçı.* “Yesus hristus bitic tilinge tatarça kutkardaçı ol kertirir barça elni kutkardaçı.” (Argunşah & Güner, 2015, s. 262). *tatar tilgæ koneldi* “Tatar tilge könelde.” (Argunşah & Güner, 2015, s. 320).

1.4.1.1.5. Codex Cumanicus Üzerine Yapılmış Olan Çalışmalar

Eser bilim âlemine Klaproth tarafından 1828’de tanıtılmıştır. Klaproth, çalışmasında sadece eseri tanıtmakla ve eserin bazı bölümlerini incelemekle yetinmiştir. Eserin barındırdığı alfabenin karmaşık bir sistemde olması sebebiyle eser üzerine çalışma yapanların okuyamama ve anlamlandıramama sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu durum birçok araştırmacının eser üzerinde defalarca yayın yapmasına sebep olmuştur. Codex Cumanicus ile ilgili olarak son iki asırda çok önemli çalışmalar kaydedilmiştir. Bu çalışmaları yayım tarihlerine göre şu şekilde sıralayabiliriz:

Codex Cumanicus üzerine yapılmış olan ilk çalışma Klaproth’a aittir. Eserin Almanca Bölümünü yayımlamıştır.

Klaproth, Julius von (1828). *Vocabulaire latin, persan et coman, d'après un manuscrit écrit en 1303 et provenant de la bibliothèque du célèbre poète Francesco Petrarca*, Memoires relatif a l'Asiet, III, Paris, ss. 113-256.

Blau’nun 1875’te yapmış olduğu ufak çaplı bir deneme çalışması vardır.

Blau, O. (1875). “Über Volksthum und Sprache der Kumanen” (Kumanların Dili ve Halkiyatı Hakkında), *ZDMG*, XXIX, ss. 575.

Eserin transliterasyonlu tam metnini yayımlayan Kuun, çalışmasında eserin dil malzemesini, Çağatay, Osmanlı Türkçeleri ve başka kaynaklarla karşılaştırmasını incelemiştir. Son kısımda eserin sözlüğüne de yer ayırmıştır.

Comes Géza Kuun (1880). *Codex Cumanicus: Bibliothecae ad Templum Dimi Marci Venetiarum*, Budapestini.

Radloff, Kuun’un çalışmasından sonra eserdeki Türkçe metni tekrar yayımlamış ve bu metne sözlüğünde yer vermiştir.

Radloff, W. (1884-1885). “Zur Sprache der Komanen”, *Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft* I, ss. 377-382; II, ss. 13-42.

Radloff, W. (1887). *Das Türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus, Manuscript der Marcus-Kirche in Venedig. Nach der Ausgabe des Grafen Kuun (Budapest 1880)*, Mémoires de l’Académie impériale des Sciences de St. Pétersburg, 1887, VII. Série XXXV, no. 6, ss.182.

Granit, E. (1904). “*Codex Cumoensis, kokoelma sekvenseja ja hymneja (2 kuv.-Med 2 bilder)*”. Suomen Museo Finskt Museum. XI: 25-48, Helsinki.

Salemann, C. (1910). “Zur Kritik des Codex Cumanicus”. *Bulletin de l’Academie Imperiale des Sciences de St. Petersburg*. 6. Ser. 4: 943-957.

Bang, 1910 ve 1911 yıllarında yayımladığı küçük hacimli ama değerli eserlerde eserin kritiğini yapmıştır.

Bang, W. (1910). *Zur Kritik des Codex Cumanicus (Codex Cumanicus Üzerine Eleştirisi)*, ss. 1-16, Louvain.

Bang, W. (1911). *Beiträge zur Kritik des Codex Cumanicus (Codex Cumanicus Eleştirisine Katkı)*, ss. 13-40, Bruxelles.

W. Bang’ın *Codex Cumanicus* üzerine yapmış olduğu diğer önemli çalışmalar şunlardır:

Bang, W. (1910). “Über einen Komanischen Kommunionshymnus”. *Bulletins de l’Acad. Royale de Belgique (Classe des Lettres etc.)*, ss. 231-239.

Bang, W. (1911). “Beiträge zur Erklärung des komanischen Marienhymnus”. *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaftlichen zu Göttingen, Phil.-hist.* ss. 61-78.

Bang, W. (1911). “Komanische Texte”, *Bulletin de l’Academie royale de Belgique (Classe des Lettres, etc.)*. 9-10: ss. 459-473.

Bang, W. (1913). “Die komanische Bearbeitung des Hymnus ‘A Solis Ortus Cardine’ ”. *Festschrift für Vilhe Im Thomsen zur Vollendung des Siebzigsten Lebensjahres*. ss. 39-43.

Bang, eserin içerisinde yer alan bilmeceleri incelemiştir.

Bang, W. (1912). *Über die Rätsel des Codex Cumanicus*, Akademie der Wissenschaften.

Németh, Julius (1913). “Die Rätsel des Codex Cumanicus”. *ZDMG. LXVII*: ss. 577-608

Németh, Julius (1926-1932). “Zu den Rätseln des Codex Cumanicus”, (*Körösi Csoma-Archivum*), II, ss. 66-368

Bang, W. (1914). “Über die Herkunft des Codex Cumanicus”. *Sitzungsberichte der Königlich-preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.- hist.* V: 244-245.

Bang, W. (1914). “Der Komanische Marienpsalter nebst seiner Quelle” *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist.* XIII: 241-276.

Markwart, J. (1914). “Über das Volkstum der Komanen”, *Osttürkische Dialektstudien, Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften*, Neue Folge S. 13, Göttingen, ss. 252-38.

Samoyloviç, A. N. (1924). “K istorii i kritike Codex Cumanicus”, *Doklady Rossiyskoy Akademii Nauk, O. O.* ss. 86-89.

Rasovsky eserin kökeni hakkında bir çalışma yapmıştır.

Rasovsky, D. A. (1929). “K voprosu o proishojdenii Codex Cumanicus” (Codex Cumanicus’un Kökeni Meselesi Hakkında), *Seminarium Kondakovianum III*, ss. 193-214, Praga.

Kowalski Codex Cumanicus’un dili ile Karayca’nın dilini karşılaştırmıştır.

Kowalski, Tadeusz (1929). *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*, Krakowie.

Malov, Sergey E. (1930). K istorii i kritike Codex Cumanicus”, *İzvestiya Akademii Nauk SSSR, Otdeleniya gumanitarnih Nauk*, 5, ss. 347-375.

Grønbech, eserin öncelikle tıpkıbasımını yayımlamış, daha sonraki yıllarda ise eserin sözlüğünü yayımlamayı başarmıştır. Sözlük Kumanca-Almanca şeklinde yazılmıştır ve madde başı kelimenin transliterasyonu ve transkripsiyonu beraber yer almıştır. Sözlükte geçen kelimelerin altlarında o kelime ile ilgili metinde geçen bir cümleyi Almanca’ya çevrilerek yer verilmiştir.

Grønbech, K. (1936). “Codex Cumanicus, cod. Marc. Lat. DXLIX in Faksimile herausgegeben, mit einer Einleitung von K. Grønbech”, *Monumenta Linguarum Asiae Maioris I*, Kopenhagen.

Grønbech, K. (1942). *Komanisches Wörterbuch, Türkischer wortindex zu Codex Cumanicus*, Köbenhavn. Türkçe’ye Çeviren: Kemal Aytaç (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü, Codex Cumanicus’un Türkçe Sözlük Dizini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Györffy, György (1942). *Codex Cumanicus Keletkezésének Kérdéséhez*. Budapest: Magyar Történettudományi Intézet Budapest, ss. 1-25.

Çağatay, Grønbech'in yayımlamış olduğu *Komanisches Wörterbuch, Türkischer wortindex zu Codex Cumanicus*, (*Kuman Lehçesi Sözlüğü*), adlı eser üzerine geniş bir değerlendirme ve tanıtım yazısı yazmıştır.

Çağatay, Saadet (1944). "Codex Cumanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, II/1, ss. 759-772, Ankara.

Kurişjanov, Abjan (1958). "Paradigmi skloneniya v yazıke pis'mennogo pamyatnika XIII-XIV vv. 'Codex Cumanicus' ", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 1, ss. 61-73, Alma-Ata.

Kurişjanov, Abjan (1958). "Codex Cumanicus tilindegi mekendik bildiretin septikderding magnaları", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 1, ss. 74-82, Alma-Ata.

Gabain, A. von, (1959). "Die Sprache des Codex Cumanicus", *Philologiae turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden. Türkçe'ye Çeviren: Mehmet Akalın (1979). "Codex Cumanicus'un Dili", *Tarihî Türk Şiveleri*, ss. 67-109, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Kurişjanov, Abjan (1964). "K izuçeniyu Kumanskih zagadok = Kuman tilindegi jumbaktardı zertteu", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 5, ss. 167-176, Alma-Ata.

Gabain, A. von, (1964). "Komanische Literatur", *Philologiae turcicae Fundamenta II*, ss. 243-251, Wiesbaden. Türkçe'ye Çeviren: Bekir Zengin (1991). "Kuman Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyatı*, (hızl. Halil Açıkgöz), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, ss. 9-19, İstanbul.

Tietze, eserde yer alan bilmeceleleri tekrardan yayımlamıştır ve Türk Dünyası'nda yer alan diğer bilmecelelerle karşılaştırmasını yapmıştır.

Tietze, Andreas (1966). *The Coman Riddles and Turkish Folklore* (Kuman Bilmeceleleri ve Folkloru), University of California Press, Berkeley.

Kurişjanov, Abjan (1962). "Arabo-Persidskiye elementı v Kumanskom yazıke (na materiale leksiki)", *Voprosı Istorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka = Kazak Tili Tarihi men Dialektologiyasının Meseleleri*, 4, ss. 157-216, Alma-Ata.

Drimba, Viladimir (1968). "Le sermon en vers du codex cumanicus". *Revue Roumaine De Linguistique Tome XIII. No 5: 407-412.*

Kurişjanov, Abjan (1969). “Köne Kıpçak tilindegi ay, kün attarı”, *Issledovaniya Po Tyrkologii = Türkologiyalık Zertteuler*, Alma-ata, ss. 68-78.

Codex Cumanicus’ta geçen Farsça kelimeler incelenmiş ve dizini yapılmıştır.

Monchi-zadeh, Davoud (1969). *Das Persische im Codex Cumanicus*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Indoeuropaea Upsaliensia, Uppsala.

Bodrogligeti, bu çalışmasında *Codex Cumanicus*’ta yer alan Farsça kelime listelerinden hareketle beş maddelik önemli tespitler bulunmuştur. Eserde geçen Farsça söz varlığının Latince ve Kumanca karşılıklarını tespit ve Farsça kelimeleri de Latince’ye transkribe etmiştir.

Bodrogligeti, Andras (1971). *The Persian Vocabulary of the Codex Cumanicus*, Bibliotheca Orientalis Hungarica XVI., Akadémiai Kiadó, Budapest.

Drimba, çalışmasında eserde yer alan Kumanca söz varlığını incelemiştir. Kitabın Almanca bölümünde yer alan metinlerin transkripsiyonları ile Fransızca’ya tercümesini yapmıştır.

Drimba, Vladimir (1973). *Syntaxe Comane*, E. J. Brill, Leiden.

Baskakov, N. A. (1973). “K kritike Codex Cumanicus: (ob odnoy iz ne razgadannih zagadok)”. *Hungarica-Turcica: Studies ‘Honour of Julius Németh*. Budapest: ss. 80-86.

Türkiye’de yayımlanmış olan önemli çalışmalardan birisi Caferoğlu’nun çalışmasıdır. Caferoğlu *Türk Dil Tarihi* adlı eserinde Kuun’un yayımlamış olduğu eserden hareketle *Codex Cumanicus*’a geniş bir yer ayırmış ve eseri tanıtımını ve değerlendirmesini yapmıştır.

Caferoğlu, Ahmet (1974). *Türk Dil Tarihi*, C. 2, ss. 161-186, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Drüll, çalışmasında eserde yer alan Almanca Bölümünü tekrar ele almış, eserin yazım tarihini ve nerede yazıldığını tespit etmeye çalışmıştır.

Drüll, Dagmar (1979). *Der Codex Cumanicus: Entstehung und Bedeutung*, Stuttgart.

Kuun’un 1880 yılında yayımlamış olduğu eseri, Ligeti tarafından tekrar yayımlanmıştır. Eserin giriş kısmında Ligeti’nin sunuşu mevcuttur.

Ligeti, L. (1981). “Prolegomena to the Codex Cumanicus // Codex Cumanicus”, Ed. by Geza Kuun, Budapestini, ss. 1-54.

Drimba, Vlademir (1981). “Sur la datation de la première du Codex Cumanicus”, Oriens 27/28, ss. 388-404.

Ligeti, Macarca yayımlanmış olan çalışmasında *Codex Cumanicus* ile ilgili bazı konularda açıklık getirmektedir.

Ligeti, Lajos (1985). *A Codex Cumanicus mai Kérdései. Körösi Csoma Társaság. Budapest.*

Safran, Mustafa (1986). *Codex Cumanicus’a göre Kuman/Kıpçaklarda Ticari Hayat*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnan, Abdülkadir (1987). “Codex Cumanicus Bilmecelerine Dair”, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. II, Ankara.

Mollova, Mefküre (1990). “Codex Cumanicus, le bouddhisme et le turk oriental”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 80, ss. 141-165.

Golden, Peter (1992). *The Codex Cumanicus*, Central Asian monuments, edited by H. B. Paksoy, İstanbul.

Gallotta, Aldo (1996). “Codex Cumanicus’un Yeni Bir Nüshası”. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül 1992- 1 Ekim 1992)*, ss. 267-271, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Mollova, Mefküre (1999). “Codex Cumanicus’un Türkîce kısmı etrafında bazı problemler”, *Prilozi Za Orientalnu Filologiju*, 47-48 (1997-1998), Sarajevo, ss. 29-52.

Khisamova, V. (1999). “Research Problems of Codex Cumanicus in Foreign Investigations”, *III. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*, ss. 549-552, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Codex Cumanicus üzerine yapılmış olan en önemli çalışmalardan birisi de Drimba’nın çalışmasıdır. Drimba, çalışmasında eserin tamamının tıpkı yayımını, tıpkıbasımını ve açıklamalı notlarını yayımlamıştır. Notlar kısmı önemli olan eserin tek eksikliği eserin transkripsiyonunu içermemesidir.

Drimba, Vladimir (2000). *Codex Comanicus. Édition diplomatique avec fac-similés*, Bucarest.

Michele Piemontese, Angelo (2000). “Un testo latino-persiano connesso al Codex Cumanicus”. *Acta Orientalia* 53: 121-132.

Toparlı, Recep; Vural, Hanifi; Karaatlı, Recep (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tavkul, Ufuk (2003). “Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 15, ss. 45-81.

Garkavets, Aleksandr (2004). *Codex Cumanicus: Kıpçako-Polovetskie Teksti XIII-XIV vv.*, Almatı.

Vasary, Istvan (2005). “Oriental languages of the Codex Cumanicus: Persian and Cuman as Linguae Francae in the Black Sea Region (13th-14th Centuries)”, *Il codice cumanicu e il suo mondo*, A Cura di Felicitas Schmieder e Peter Schreiner Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, ss. 105-124.

Gökbal, Ahmet (2005). “Codex Cumanicus Işığında Kuman/Kıpçaklarda Aile Yapısı”, *Evlenme ve Düğün*. Kibatek-Ydü XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni Bildiriler Kitabı, ss. 12-20, KKTC.

Garkavets, eserinde *Codex Cumanicus*’un Almanca Bölümünde yer alan metni yayımlamış. Kıpçakça metinleri de Rusça’ya tercüme etmiş ve bazı ilahilerin de Latincelerine yer verilmiştir.

Garkavets, Aleksandr (2006). *Codex Cumanicus: Polovetskiye molitvi, gimni i zagadki XIII- XIV vv.*, Moskova.

Ruspakova, Merim (2007). *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesi Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi –Ses Bilgisi-*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünal, Orçun (2010). *Codex Cumanicus 1A-55A (Giriş-Metin-Dizin)*, Mimarşinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

Curayeva, Münis (2011). “Kodex Kumanikus’ta Bilmeceler ve Özbek Folklorundaki Şekiller” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/1: ss. 25-32.

Argunşah, Mustafa (2012). “Codex Cumanicus’un İmlası II: Yuvarlak Ünlüler”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (24-28 Eylül 2012)*, Yayımlanmamış Bildiri, Ankara.

Güner, Galip (2012). “Codex Cumanicus'un İmlası: Ünsüzler”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (24-28 Eylül 2012)*, Yayımlanmamış Bildiri, Ankara.

Karaşlar, Selda (2012). *Codex Cumanicus'ta Eylem*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.

Subaşı, Özüm (2012). *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde.

Salan, Musa (2013). “Kuman Şivesi Sözlüğü”, *Gazi Türkiyat*, S. 13, ss. 229-242.

Karahan, Akartürk (2013). “Codex Cumanicus'ta Hayvan Adları”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter, ss.1839-1865.

Karahan, Akartürk (2013). “Codex Cumanicus'ta Alt Anlamlılık (Hyponymy)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 39, ss. 187-203.

Pekecar, Çetin; Türk, Ahmet Turan; Yıldızlı, M. Emin (2014). “Codex Cumanicus ve Kumuk Türkçesinin Söz Varlığı: Fiiller”, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül - 4 Ekim 2013)*, Bildiriler Kitabı, C. II, ss. 293-307, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Argunşah, Mustafa (2014). “Bir Kültür Hazinesi Olarak Kodeks Kumanikus”, *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (4-7 Aralık 2013) Bildiriler Kitabı*, C. II, ss. 1007-1016. Editörler: Hatice Şahin, İbrahim Karahancı, Bursa.

Argunşah, Mustafa (2014). “Orthography of Vowels in Codex Cumanicus I: Unrounded Vowels in / Codex Cumanicus'ta Ünlülerin İmlası I: Düz Ünlüler”, *Discussions on Turkology Questions and Developments of Modern Turkology Studies / Türkoloji Tartışmaları Başarı ve Zaaflarıyla Türkoloji*, ss. 634-645. Editörler: Öztürk Emiroğlu, Marzena Godzińska, Filip Majkowski, Varşova.

Argunşah, Mustafa; Güner, Galip (2015). *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Argunşah, Mustafa (2015). “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile Kodeks Kumanikus'u Ses Bilgisi Yönünden Karşılaştırma”, *XI. Millî Türkoloji Kongresi Bildirileri (11-13 Kasım 2014)*, C. I, ss. 513-532.

Argunşah, Mustafa (2015). “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile Kodeks Kumanikus'u Şekil Bilgisi Yönünden Karşılaştırma”, *VII. Uluslararası Dünya Dili*

Türkçe Sempozyumu (16-18 Ekim 2014) *Bildiriler Kitabı*, C. I, ss. 89-104, Editörler: Ahmet Buran, Ercan Alkaya, Fatih Özek, Süleyman Kaan Yalçın, Elazığ.

Sertkaya, Osman Fikri (2015). “Codex Cumanicus (Latince-Farsça-Komanca Kodeks)” *Gazi Türkiyat*, S. 17, ss. 207-217.

Güner, Galip (2016). *Kuman Bilmeceleri Üzerine Notlar*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Moldasheva, Madina (2016). “Codex Cumanicus İle Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

Güner, Galip (2016). “Codex Cumanicus Bağlamında Kumanların/Kıpçakların Gündelik Hayatına Dair Söz Varlığı: Eşya Adları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1544-1560.

Güner, Galip (2017). “Eski Türkler Çek Yazar mıydı?”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* S. 5, ss. 34-41.

Güner, Galip (2017). “Codex Cumanicus’ta Soğdca, Çince, Rusça, Aramice ve İbranice alıntılar”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, S. 3, ss. 1285-1292.

Güner, Galip (2017). “Codex Cumanicus’ta Moğolca Alıntı Kelimeler Üzerine Yeni Bir Yaklaşım”. *Gazi Türkiyat-Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 20, ss. 9-24.

Güner, Galip (2017). “Codex Cumanicus’ta Latince ve Grekçe Alıntılar”. *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 20, ss. 49-56.

Karadeniz, Yasin (2017). “Codex Cumanicus’ta Bitki Adları”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XV, S. I, ss. 611-638.

Argunşah, Mustafa (2019). “Codex Cumanicus’ta Geçen ‘Ağır Sıy’ ve ‘Sıy Tabu’ İkillemeleri Üzerine”, *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss. 105-113. Editörler: Ferruh Ağca, Adem Koç. 17-19 Ekim 2018, Eskişehir.

Güner, Galip, (2019). “Codex Cumanicus’ta sıfat+kılı Yapısı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 45/Bahar, ss. 113-118.

Ünsal, Ümmühan (2019). *Codex Cumanicus’un Söz Dizimi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kayseri.

Kılınç, Abdüssamet (2019). *Codex Cumanicus'un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bolu.

Acar, Ergün (2019). “Codex Cumanicus'ta Bulunan Mental Fiillerin Günümüz Anadolu Ağızlarındaki Kullanımları Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 8/3, ss. 1276-1292.

Argunşah, Mustafa (2019). “Codex Cumanicus'ta ‘Bile / Birle’ Çekim Edatının Yeni İşlevleri”, *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss. 1539-1545. Editörler: Serkan Şen, Mediha Mangır. 16-18 Ekim 2019, Samsun. (Argunşah & Güner, 2015, s. 32-36; Sertkaya, 2015, s. 208-212).

1.4.2. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi

Türk-Ermeni ilişkilerini genel olarak 1064 yılında Selçukluların Ani'yi fethetmeleri ile başlatanlar yoğunlukta olmasına rağmen (Pritsak, 1988, s. 123; Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 20) 395 yılında Kafkasya üzerinden Anadolu ve Suriye coğrafyasına saldıran Hunların o bölgede yaşayan Ermeniler ile ilişki içerisinde olmadığı düşünülemez. Ayrıca III. yüzyılın ilk yarısı ve IV. yüzyılın ilk yarısı ve ortalarına da Hunların Ermenilerle temas hâlinde oldukları tarihî belgelerde görülmektedir (Peler, 2015, s. 258). XI. ve XV. yüzyıllar arasında Ermeniler ile Kıpçaklar arasındaki ticaret, zanaat gibi alanlar bu iki topluluk arasında yakın ilişkiler kurulmasına vesile olmuştur (Kutalmış, 2004, s. 38). XIII. ve XIV. yüzyıl arasında Ermenilerin yapmış olduğu göçler sonucunda Kıpçakların dillerini yavaş yavaş din diline ve resmî dile dönüştürmüşlerdir (Pritsak, 1988, s. 123).

Kafkas coğrafyasında o dönemin “Lingua Franca”sı olmasından dolayı Ermeniler, ticari faaliyetlerini yürütebilmek için Kıpçak Türkçesini öğrenmek zorunda kalmışlardır. Tüm bu etkileşimler sonucunda özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında Ukrayna'nın Kamanetsk Podolsk ve Lvov bölgelerinde Ermeni alfabesiyle oluşturulmuş tarihî vakayinameler, kanun kitapları, filolojik, dinî, edebî ve doğa bilimine ait eserler kaleme alınmıştır (Güner, 2013, s. 27). XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeni Kıpçak Türkçesinin konuşma dili olarak kullanımdan düştüğü gözlenmektedir. Ermeni Kıpçak Türkçesini konuşan topluluğun bir bölümü Ukraince veya Lehçe'yi kabul ederken diğer bir kısmı da Ermenice'yi kabul etmiştir (Peler, 2015, s. 265).

XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl sonlarına kadar konuşma dili ve din dili olarak varlığı sürdürmüş olan Ermeni Kıpçak Türkçesi XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında Ukrayna'nın batı bölgelerinde (Kamenets-Podolsk ve Lviv) önemli eserler bırakmışlardır. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi tarihî devir bakımından üç evreden meydana gelmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 23):

Birinci devre, XIII. yüzyılın sonlarından başlayıp XV. yüzyıla kadar devam eden “Sözlü Dil Dönemi”.

İkinci devre, XVI. yüzyılda başlayıp XVII. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına (1524-1669) kadar devam eden “Yazılı Dil Dönemi”.

Üçüncü devre ise, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “Dilin yok olmaya başladığı” dönemdir.

Ermeni harfli Kıpçak metinlerinden ilk kez 1912 yılında Avusturyalı Türkolog Friedrich von Kraelitz-Greifenhorst, *Sprachproben eines Armenisch-Tatarischen Dialektes in Polen / Polonya'da bir Ermeni-Tatar lehçesinin konuşma örnekleri* adlı yazısında bahsetmiştir (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 24). Ermeni harfli Kıpçak metinleri konularına göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1.4.2.1. Tarihî Vakayinameler/Kronikler

Ermeni Kıpçak Türkçesi ile kaydedilmiş olan üç tane tarihî vakayiname mevcuttur. A-) Kamenets Vakayinamesi: Kamenets-Podolsk bölgesinde 1430 ile 1652 yılları arasında gerçekleşmiş olayların anlatıldığı eserdir. Eser, Papaz Agop tarafından 1582-1621 tarihinde yazılmış, daha sonra kardeşi Krikor tarafından 1650-1652 yılları arasında düzeltme ve eklemeler yapılarak tamamlanmıştır. Eser, Osmanlı Devleti ile Polonya arasındaki ilişkilerin bozulduğuna ve bunun neticesi olarak Osmanlı ile Lehistan arasında geçen Hotin Savaşı'nı konu edinmiştir. Kamenets vakayinamesinin Paris ve Venedik olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. B-) Polonya Vakayinamesi: İsa'nın doğumundan 1537 yılına kadar gerçekleşmiş olayları anlatır. Alişan tarafından 1896 yılında yayımlanmış olup 1981 yılında Y. Daşkeviç ve E. Tryjarski tarafından gözden geçirilerek tekrardan yayımlanmıştır. Çok kısa bir vakayinamedir. C-) Venedik Vakayinamesi: Çok kısa bir vakayiname olan bu kronik de Alişan tarafından 1896'da yayımlanmıştır. İsa'nın doğumundan 1537'ye kadar gerçekleşmiş olan olayları kapsamaktadır. 1957 yılında J. Deny tarafından eklemeler yapılmıştır. Polonya ve

Venedik vakayinameleri Paris Bibliotheque Nationale Kütüphanesinde 194 numaralı yazma eserin 60 ile 65. Sayfaları arasında yer almaktadır (Altınkaynak, 2005, s. 26; Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 26-28).

1.4.2.2. Mahkeme Tutanakları/Kanun Kitapları

Gregoryan Kıpçakçası ile hazırlanan kanun kitaplarının toplam sayısı kırk olmakla; bunların üç tanesinin kaybolduğu, geri kalan otuz yedi kitabın da Avrupa ve Asya'nın çeşitli kütüphanelerinde korunduğu bilinmektedir. Kanun kitapları, mahkeme tutanakları ve sicil defterlerinin tamamı on sekiz bin sayfadan fazladır (Altınkaynak, 2005, s. 26-27). Krımskiy'in öğrencisi olan Grunin tarafından kaleme alınan *Dokumentı na polovetskom yazıke XVI v.* adlı eserde Grunin bilinen kırk eserin otuz yedisini yayımlamıştır. Sadece üç eser eline geçmemiştir. Bu eserin içerisinde 298 mahkeme tutanağının metni yer almaktadır. Kanun kitapları olarak en önemli eser *Töre Bitigi* (Kanun Kodu) dir. Eser 1184-1213 yılları arasında kaleme alınmış ve daha sonraki senelerde diğer dillere çevrilmiştir. Eser; giriş, dünyevi (laik) kanunlar ve muhakeme usulü kanununu içeren ek maddeler olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Wrocław, Paris ve Venedik nüshaları olmak üzere üç nüshası bilinmektedir. (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 28-31).

1.4.2.3. Dinî Eserler

Krakow, Viyana, Paris, St. Petersburg, Erivan kütüphanelerinde yer alan beş adet Zebur, bir adet Zebur Sözlüğü, biri basma eser olmak üzere dokuz dua kitabı, Vartabed Anton'a ait olan dört vaaz kitabı, Havari Pavel'in mektupları, din adamlarının hayat hikâyeleri mevcuttur. Dua kitabı olarak hazırlanmış *Algış Bitigi*, dua kitapları arasında en önemlilerindendir (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 31-32).

1.4.2.4. Dil Kitapları

1581-1613 yıllarına ait olan Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserler arasında, yazarları belli olmayan; iki adet Kıpçak dilini öğretmek amaçlı yazılan kitap, beş adet Ermenice-Kıpçakça Sözlük, bir adet Zebur sözlüğü filolojik eserleri ihtiva etmektedir. Sözlükler; Luvov Üniversitesi Elyazmalar Kütüphanesinde, St. Petersburg Saltıkov Devlet Kütüphanesinde, Viyana Millî Kütüphanesinde, Viyana Ermeni Mhitaristler Kongrasyon Kütüphanesinde bulunmaktadır. Öte yandan Erivan'da Garkavets tarafından hazırlanmış olan *Ermeni Grafik Sanatı* adlı eserin içerisindeki

sözlükten de bahsedilmektedir (Altınkaynak, 2005, s. 27; Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 32-33).

1.4.2.5. Edebi Eserler

Kıpçaklar hakkında bilgi veren *Bilge Hikar'ın Hikâyesi* (İstoriya Mudrogo Hikâra) adlı eser, Viyana'da Ermeni Mekhitarist Kütüphanesinde 468 numara ile kayıtlıdır. Eser üzerinde J. Deny ve E. Tryjaski'nin, Siysenbay Jolayeviç Kudasov'un çalışmaları mevcuttur (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 33; Argunşah & Yüksekaya, 2018, s. 280).

1.4.2.6. Doğa Bilimleri ile İlgili Yazılmış Eserler

Doğa Bilimleri ile ilgili Lvivli Andrey Torosoviç tarafından 1626-1631 yılları arasında yazılmış olan *Taynı filosofskogo kamnya* (Felsefe Taşının Sırları) adlı eserde kimyasal deneyler, meyvecilik ile Eski ve Orta Çağ'da yaşamış bilim adamları hakkında bilgi vermektedir (Kasapoğlu Çengel, 2012, s. 33).

Ermeni Harfli Kıpçak metinleri üzerinde Schütz, Vásáry, Kowalski, Menges, Deny, E. Tryjarski, A. Zajackowski gibi Türkologlar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde en önemli çalışmalar A. N. Garkavets tarafından yapılmaktadır. Türkiye'de Erdoğan Altınkaynak, Hülya Kasapoğlu Çengel, Mehmet Kutalmış, İbrahim Arıkan ve Nadejda Chirli gibi Türkologlar da Ermeni Harfli Kıpçak metinleri üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

1.4.3. Memlûk Kıpçak Türkçesi¹⁸

Özellikle XII. ve XIII. yüzyılda Mısır'da hüküm sürmüş olan Eyyubiler Kıpçak toprakları olan Kafkaslar'dan köle olarak satın aldıkları gençleri asker yapmakta ve daha sonra orduda görevlendirmekteydi. Aralarında başarılı olanlar devlet yönetiminde üst kademeye geliyordu. Eyyubi Devletinin yıkılmasının ardından kurulan Memlûk Devletinin temelinde de Kıpçaklar olmuştur. Ülkenin nüfusunun bir kısmını da Oğuz (Türkmen) halkı meydana getirmiştir. Yöneticilerin Kıpçak Türkçesinden aşka bir dil

¹⁸ Öztürk, 2018 yılında yapmış olduğu “Memlûk Türkçesi Bir Kıpçak Lehçesi Midir?” adlı çalışmasında Memlûk sahasına ait eserlerin Kıpçak Türkçesiyle yazılmadıklarını, Oğuz Türkçesi ve Harezmi Türkçesi ile yazıldıklarını ve bu eserlerin bu sebeple Kıpçak Türkçesine ait olmadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla Memlûk sahasında yazılmış olan eserler için yapılan adlandırmanın Memlûk Türkçesi olması gerektiğini düşünmektedir (Öztürk, 2018, s. 199).

bilmemesi ve bu dilde eserler yazma konusundaki titizlikleri Orta Doğu coğrafyasında Kıpçak Türkçesinin değerini arttırmıştır. Arap dilciler, Memlûk halkının da Türklerin dilini öğrenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Eckmann, 2003a, s. 52). Memlûk Kıpçak Türkçesi metinleri dil açısından belli bir bütünlük içerisinde değildir. Kun, bu bölgede konuşulan; 1- Asıl Kıpçakça, 2- Asıl Oğuzca, 3- Oğuz-Kıpçak karışımı bir dil olmak üzere üç tane Türk şivesi tespit etmiştir (Pritsak, 1988, s. 112). Janos Eckmann da Memlûk Kıpçak Türkçesini, 1- Asıl Memlûk Kıpçak Türkçesi, 2- Oğuz-Kıpçak Karışık Diyalekti, 3- Oğuzcalaşmış Memlûk Türkçesi tarihî olmak üzere üç dönemde incelemiştir. (Eckmann, 2003a, s. 53). Asıl Memlûk Kıpçak Türkçesi ile yazılan eserler şunlardır: *Gülistân Tercümesi*, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, *Baytaratü'l-Vâzih* ve *Münyetü'l-Guzât*. Bu eserler Harezmi-Altın Orda Türkçesine benzer bir dille yazılmıştır. Oğuz-Kıpçak Karışık Diyalekti ile yazılmış eserler şunlardır: Kıpçak Türkçesi öğelerinin daha çok olduğu *Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşâb (Hulâsa)* adlı eserin İstanbul nüshası ve *Kitâbu'l-Hayl*; adlı eserlerdir. Öte yandan Oğuz/Türkmen Türkçesi öğelerinin daha çok olduğu *Kitâb fî'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî*, *Hulâsa (Okçuluk kitabı)* adlı eserin Paris nüshası ve *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerikandî* adlı eserler de bu gruba girmektedir. Tamamen Oğuzcalaşmış Türkçe ise Osmanlı Devletinde Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi ile Memlûk Kıpçak Türkçesi Oğuzcalaşmıştır. Bu dönemde Sultan Kayıtbay, Muhammed bin Kayıtbay ve Sultan Kansu Gavri'nin şiirleri örnek verilebilir (Eckmann, 2003a, s. 53-54). Bölge halkının daha çok Arapların oluşturması ve bu halka Türkçe öğretmek amacıyla bu dönemde çoğunlukla sözlük ve gramer kitaplarından oluşan eserler meydana getirilmiştir (Argunşah & Yüksekaya, 2018, s. 269).

1.4.3.1. Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk

Endülüslü ilim adamı Esirüddin Ebu Hayyan Muhammed Bin Yusuf tarafından Türkçe bilmeyen Araplara, Türkçe öğretmek amacıyla 18 Aralık 1312'de Kahire'de tamamlanmış olan Memlûk Türkçesinin bilinen ilk sözlük ve gramer kitabıdır (Gökbil, 2000, s. 173). Eser sözlük, gramer ve sentaks bölümlerinden meydana gelmektedir. Sözlük bölümünde madde başı kelimelerin Türkçe olduğu Arap alfabesi sırasına göre düzenlenmiş Türkçe-Arapça sözlük yer almaktadır. Gramer bölümünde ise Türkçenin gramer kurallarına yer verilmiştir (Ercilasun, 2011, s. 384). Eserin üç nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha İstanbul Beyazıt Genel Kütüphanesi Veliyüddin Efendi

Bölümünde 2896 numaralı kayıttır. İstinsah tarihi olarak 13 Şubat 1335 tarihi verilmiş olup, ismi zikredilmeyen bir şahıs tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha baştan sona harekeli olup 66 varaktan (132 sayfa) meydana gelmektedir. Her bir varakta 46 satır vardır, Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İkinci nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar kataloğunda 3856 kayıt numarası ile yer alan bu nüsha 1402’de Ahmed ibni Şafiî tarafından Lazkiye’de istinsah edilmiştir. 97 varaktan (194 sayfa) oluşan bu eserde de Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her bir varakta 30 satır yer almaktadır. Üçüncü nüsha Kahire Dârü’l-Kütüp Kütüphanesinde 47 varaktan (94 sayfa) oluşan ikinci nüshanın kopyasıdır (Caferoğlu, 1931, s. VII-XI). Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Ercilasun, 2011, s. 384; Argunşah & Yüksekaya, 2018, s. 284):

Selanikli Mustafa Efendi (1891). *Kitâbü’l-İdrâk li Lisâni’l-Etrâk*, İstanbul. (Bu eser Velîyüddin Efendi nüshasının Arap harfli basımından meydana gelmektedir.)

Caferoğlu, Ahmet (1931). *Abu-Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrak*, İstanbul. (Eserin Velîyüddin Efendi ve İstanbul Üniversitesi nüshalarını temel alarak tercüme edilen eserde, eserin Arapçadan tercümesinin yanı sıra özgün metni de tenkitli olarak yer almaktadır.)

İzbudak, Velet (1936). *El-İdrâk Haşiyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul. (Eserin dipnotlar kısmında yer alan 1359 sözcüğün sözlüğüdür.)

Erners, Robert (1999). *Arabic grammars of Turkic: The Arabic linguistic model applied to foreign languages and Translation of Abû Hayyân al-Andalûsî’s Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrak*, Brill: Leiden-Boston-Köln. (Robert Erners’in doktora tezidir. Eserin muhtevasında Arap dil bilgisi metodu ile *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrak*’ın bağlantısı incelenmiştir. Eserin gramer bölümünün İngilizce tercümesine de yer verilmiştir.)

Özyetgin, A. Melek (2001). *Ebû Hayyân, Kitâbu’l-İdrâk li Lisâni’l-Etrâk- Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav Yayınları, Ankara. (Özyetgin’in 1999 yılında tamamlamış olduğu doktora tezidir. Özyetgin tezinde, eserde yer alan 724 fiilin tarihî ve çağdaş lehçelerdeki karşılıklarına yer vermektedir.)

1.4.3.2. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî

Bu eser Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî adında Konyalı bir Türk tarafından yazılmış olup, eseri ilk neşreden Houtsma istinsah tarihini 1245 olarak

belirtmiştir. Barbara Flemming bu tarihin 1345 yılı olması gerektiğini (Toparlı vd., 2000, s. V); Alman asıllı Rus Türkolog Nicholas Poppe ise bu tarihin 1343 olması gerektiğini düşünmüştür (Eren, 1998, s. 177). Yusuf el-Konevî'nin bu eseri yazmasındaki amaç Araplara Türkçe öğretmek ve eserin başında yer alan kayda göre de Kadı Mevlânâ Kemalü'd-din adında bir şahsın kütüphanesine verilmek amacıyla hazırlanmıştı (Toparlı vd., 2000, s. V-VI). Eser, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde 63 varaktan (126 sayfa) oluşan Arapça-Türkçe sözlük; ikinci bölümde ise 13 varaktan (26 sayfa) oluşan Moğolca-Farsça sözlük yer almaktadır. Her sayfasında 13 satır vardır ve Türkçe kelimeler kırmızı, Arapça kelimeler siyah mürekkeple yazılmıştır (Toparlı vd., 2000, s. V). Eserdeki bölümler dört kısımdan ve yaklaşık 2000 kelimeden meydana gelmiştir. Birinci kısımda isimler konularına göre; ikinci kısımda fiillerin mastarları ve emir biçimleri, fiillerin Arapça alfabetik sıralamasına göre listelenmiştir. Üçüncü kısımda kelime ve fiil çekimi hakkında, son kısımda da morfoloji hakkında bilgi verilmiştir (Ercilasun, 2011, s. 386). Eserin tek nüshası Hollanda'da Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesinde bulunmaktadır (Karamanlıoğlu, 1994: XXII; Gökbel, 2000, s. 174; Toparlı vd., 2000, s. V). Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Argunşah & Yüksekaya, 2018: 285; Ercilasun, 2011, s. 386):

Houtsma, Martin Theodor (1894). *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden. (Eseri ilk yayımlayan kişidir. Yayımladığı eserde, asıl nüshanın tıpkıbasımına yer vermiş. Arap harfleri ile yazılmış olan Türkçe kelimelerin Almanca karşılıklarını vermiştir.)

Poppe, N. (1927-1928). *Das Mongolsche Sprachmaterial einer Leidener Handschrift*, İAN, 1009-1040, 1251-1274; 22-79. (Tercümenin Moğolca-Farsça bölümünün işlenmiş olduğu eserdir.)

Kurişjanov, A.K. (1970). *Issledovanie po leksike starokypcaskogo pijmennogo pamjatnika XIII v. Tjurkskogo-arabskogo slovary*, Alma-Ata. (Tercümenin Arapça-Türkçe kısmının Rusça yayımlanmış hâlidir.)

Toparlı, Recep; Çöğenli, M. Sadi; Yanık, Nevzat H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (Bu kitap tercümenin metnini, kelime dizinini ve tıpkıbasımını ihtiva etmektedir.)

1.4.3.3. Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye

Eserin yazılış tarihi, müellifi ve nerede yazıldığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin içerisinde de ne zaman yazıldığında dair açık bir delil yoktur. Ancak Atalay eserin başlangıç kısmındaki iki satırlık kelimedenden yola çıkarak H.829/M. 1425 yılından önce veya Memlûk Kıpçaklarının yaşadığı son zamanlarda yazıldığı ve müellifin eserini H. 712/M.1312 yılında yazılmış olan *Kitâbü’l-İdrâk li Lisâni’l-Etrâk* adlı eserden yararlanmış olduğunu, bu sebeple müellifin eseri 1312’den ileriki bir tarihte yazdığı düşüncesindedir (Atalay, 1945, s. XIII). Halasi-Kun, eseri kaleme alanın *Kitâbü’l-İdrâk li Lisâni’l-Etrâk* adlı eserin yazarı Ebu Hayyan’ın öğrencisi olan Selâhaddin halîl bin Aybek es-Safadî olduğu görüşündedir (Kun, 2012, s. 190). Karamanlıoğlu, eserin başındaki ve sonundaki kayıtlardan hareketle Mısır’da yazılmış olabileceği düşüncesindedir (Karamanlıoğlu, 1994, s. XXIII). Eser diğer eserlerde de görüldüğü gibi sözlük ve gramer bölümünden meydana gelmektedir. İlk bölüm 39 varaktan (78 sayfa) oluşmakta olup Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları alfabetik sıraya göre listelenmiştir. İkinci bölümde ise Kıpçak Türkçesi’nin gramer kuralları hakkında bilgi verilmiştir (Atalay, 1945, s. XV). Eser yaklaşık olarak 3500 kelimeyi ihtiva etmektedir (Al-Turk, 2006, s. 5). Tek nüshası İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümünde 3092 numaralı kayıta bulunmaktadır. Bu nüsha 91 varaktan oluşur. Her varakta 26 satır bulunmaktadır ve bu satırlarda yer alan Arapça kelimeler siyah; Türkçe kelimeler ise kırmızı mürekkep ve harekelerle yazılmıştır (Atalay, 1945, s. XII). Eserden ilk kez Fuat Köprülü bahsetmiştir (Atalay, 1945, s. X). Ama herhangi bir çalışması olmamıştır. Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Argunşah & Yüksekaya, 2018, s. 290; Ercilasun, 2011, s. 387):

Halasi-Kun, T. (1942). “*La langue des Kiptchaks d’apres un manuscrit arabe d’istanboul*”, *Partie II, Peproduction phototypique*, Budapest. (Eserin fotokopi hâlindeki yayımıdır.)

Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul. (Atalay, yazmanın tamamını Türkçe’ye çevirmiş ve eserde geçen kelimeleri Anadolu ağızları ve tarihî sözlüklerle karşılaştırmasına yer vermiştir. Ayrıca eserin son bölümünde tıpkıbasımını da yayımlamıştır.)

Halasi-Kun, T. (1947). “Philologica I.”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. V, S. I, ss. 1-37, Ocak-Şubat, Ankara. (Kun bu makalesinde, iki yıl önce yayımlanmış olan Besim Atalay’ın eserini eleştirmiştir.)

Atalay, Besim (1948). “Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Çevirmesinin Tenkidi Dolayısıyla”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. I-II, ss. 87-126, Ocak-Nisan, Ankara. (Atalay’ın bu makalesi Kun’un 1947’de yazmış olduğu makaleye cevap niteliğindedir.)

Halasi-Kun, T. (1949). “Philologica II.”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. II, ss. 415-465, Haziran, Ankara. (Kun bu makalesinde, bir yıl önce yazılmış olan Besim Atalay’ın makalesine cevap vermektedir.)

Muttalibov, Salih (1968). *Attuhfatuz zakiyatu fillugatit Turkiya*, Taşkent, Özbekistan SSR.

Fazilov, E.İ.; Ziyayeva, M.T. (1978). *İzıskannıy dar Tyurkskomu Yazıku. Grammatıçeskiy traktat XIV veka na Arabskom yazıke*, İzdatel’sstvo “Fan” Uzbekskey SSR, Taşkent. (Eserin Rusça’ya tercüme edilmiş hâlidir.)

Al-Türk, Gulhan (2006). *Et-Tuhfetü’z-zekiyye fi’l-Lugati’t-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

Salan, Musa (2010). *Et-Tuhfetü’z-zekiyye fi’l-Lugati’t-Türkiyye’de Fiil*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

1.4.3.4. Ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-Lügati’t-Türkiyye

“Türk Dilinin Parlayan İncisi” anlamına gelen bu eserin yazılış tarihi, yazılış yeri ve kim tarafından yazıldığı bilinmemekle eserin 24a’da yer alan ifadeden hareketle Hüsrev bin Abdullah olduğu tahmin edilmektedir (Toparlı, 2003, s. VI). Eser yirmi dört bölümden oluşmaktadır. İlk yirmi üç bölümünde kelimeler, farklı başlıklar altında ve tematik olarak düzenlenmiştir. Yirmi birinci bölümdeki “Türkçe sayılar”, yirmi ikinci bölümdeki “Türk erkek isimleri” ve yirmi üçüncü bölümdeki “Türk kadın isimleri” dikkat çekmektedir. Son bölüm, bölümler arasındaki en ilgi çekici bölümdür. Bu bölümde 220 temel cümle ve bu cümlelerin anlamlarına yer verilmiştir. Türkçe konuşması kılavuzunun yer alması bu kitabın en belirgin özelliğidir. Türkçe konuşma kılavuzuna yer verilmiş olmasıyla bu dönemde yazılmış olan diğer sözlük ve gramer

kitaplarından ayrılır. Eserin bir diğer önemli özelliği de düzleşme ve diftonglaşma örnekleri bulundurmasıdır (Ercilasun, 2011, s. 390). Diğer eserlerde olduğu gibi Arapça kelimeler siyah, Arapça kelimelerin altında yer alan Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 24 varaktan (48 sayfa) oluşan eserin tek nüshası İtalya'nın Floransa şehrindeki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numara ile kayıtlıdır (Toparlı, 2003, s. V). Eseri bilim dünyasına Ananiasz Zajaczkowski tanıtmıştır. Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Ercilasun, 2011, s. 391):

Zajaczkowski, Rocznik Orientalistyczny dergisinin XXIX/I (1965), XXIX/II (1965), XXXI/I (1968), XXXII/II (1969) sayılarında bu eseri tanıtip değerlendirmiştir.

Derginin bu sayılarında eserin tıpkıbasımı, sözlüğü ve dil özellikleri hakkında bilgi vermiştir.

Toparlı, Recep (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (Çeviri metin, dizin ve tıpkıbasım yer almaktadır.)

1.4.3.5. El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye

Eserin yazılış tarihi ve kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Ancak; elde bulunan tek nüshası İstanbul'da, Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Bölümünde 2659 numarada kayıtlı bulunan eserin ilk yaprağında, yazarın Ebu Hayyan adına kayıtlı olması, daha sonradan eklenmiş yanlış bir bilgidir. Çünkü eserin 72. sayfasında geçen “*Timurla birlikte yola çıkıp Kahire'ye gelen Türklerden işittim.*” cümlesinden hareketle yazarın Timur'un Şam seferi sırasında (XV. yüzyıl başı) yanında olduğunu göstermektedir. Hâlbuki Ebu Hayyan, M. 1344/H. 745 yılında vefat etmiştir. Bu sebeple eserin yazarının Ebu Hayyan olması mümkün değildir. Yine bu cümleden hareketle eserin XV. yüzyılın başlarında yazılmış olabileceği düşünülmektedir (Toparlı vd. 1999, s. III, VI).

Eser, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla Mısır'da kaleme alınmıştır. Müellif kendisini Türk olarak tanıtmamakta, Türklerin arasında uzun yıllar yaşamış, Türkçe'yi iyi bilen biri olduğunu ifade etmiştir (Karamanlıoğlu, 1994, s. XXIV). Eser; giriş, fiil, isimler, ekler ve sonuç olmak üzere beş bölümden meydana gelmektedir. Bu dönemde yazılmış diğer eserlerden ayrılan en önemli farkı sözlük bölümünün olmayıp sadece gramer bölümünden meydana gelmesidir. Elde bulunan nüsha 85 varaktan (170 sayfa) oluşmaktadır ve diğer eserlerde de görüldüğü gibi Arapça kelimeler siyah; Türkçe

kelimeler kırmızı mürekkep ve hareketlerle yazılmıştır (Ercilasun, 2011, s. 389). Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Ercilasun, 2011, s. 391):

Bilge, Kilisli Rıfat (1928). *El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabtı'l-lugati't-Türkiyye*, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul. (Eser üzerine yapılmış olan ilk çalışmadır.)

Telegdi, S. (1937). “Eine Türkische Grammatik in Arabischen Sprache aus dem XV Jhdt.”, *Körösi Csoma-Archivum*, C. 1/3, ss. 282-329. (Kilisli Rıfat'ın yayımlamış olduğu eser temel alınarak eserin bazı gramer özelliklerinin ve dizininin Almanca'ya tercüme edilmiş hâlidir.)

Toparlı, Recep (1988). “El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabtı'l-lugati't-Türkiyye (Şekil Bilgisi Özellikleri-İndeks), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1988, ss. 143-196.

Toparlı, Recep; Çöğenli, Sadi; Yanık, Nevzat H. (1999). *El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabtı'l-Lugati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (Çeviri metin, dizin ve tıpkıbasım)

1.4.3.6. Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak

Cemâleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî adlı bir Türk tarafından XIV. yüzyılın ikinci yarısı veya XV. yüzyılın ilk dönemlerinde yazılmış olduğu düşünülen Arapça-Türkçe şeklinde düzenlenmiş bir sözlük kitabıdır. Metnin içeriğine bakıldığında ilk sayfasında Ebûbekir adında birisinin bu eseri H. 855/M. 1451 tarihinde okuduğu belirtilmiştir. Bu sebeple eserin XV. yüzyılın ikinci yarısından önce yazılmış olduğu söylenebilir. Zajaczkowski'ye göre de eser XIV. yüzyılın ortalarında, Suriye sahasında yazılmış olmalıdır. Gramer bölümünün olmaması dikkat çekmektedir. Zira bu dönemde yazılmış kitaplar genel olarak gramer ve sözlük bölümlerinden oluşmaktaydı. Eser iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda isimler konularına göre sınıflandırılmışlar; ikinci kısımda da fiiller Arapça fiillerin alfabesine göre düzenlenmiştir. Eser, normal sayfa düzeninde değil baklava şeklinden meydana gelmektedir. Her bir baklava biçiminin kenarında bir kelime Türkçe, bir kelime Arapça şeklinde yer almakta olup, her sayfada 23 baklava biçimi yan yana ve alt alta biçimde sıralanmıştır. Tek nüshası Paris'te, Bibliotheque Nationale'de bulunmaktadır ve eserin tamamı harekelidir. Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Ercilasun, 2011, s. 388):

Zajaczkowski, Ananiasz (1938). *Manuel Arabe de la langue des Turcs et des Kipthchaks (époque de l'État Mamelouk)*, Warszawa. (Eser üzerine yapılmış olan ilk çalışmadır. Eserin giriş bölümünde Türkçe-Lehçe-Fransızca isimlerin sözlükleri ve daha sonra da metnin dört sayfalık tıpkıbasımından meydana gelmektedir.)

Zajaczkowski, Ananiasz (1954). *Vocabulaire Arabe-Kipthcak de l'époque de l'État Mamelouk, II-eme partie. Le verbe*. Warszawa. (1938'de yayımladığı eserinin ikinci cildidir. Bu eserde de fiilleri el almış. Eserde geçen fiilleri Türkçe alfabetik sıralamaya göre düzenleyip anlamları Lehçe olarak vermektedir.)

Zajaczkowski, Ananiasz (1958). *Slovník Arabsko-Kipczacki z okresu Panswa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fî Lugat at-Turk wa'l-Qifçâq, Czezc II verba*, Warszawa. (Bu eserde 1938 yılında yayımlanmış olan eserin ikinci baskısıdır. Bu baskıda yazar, ilk esere ek olarak tıpkıbasımını da ilave etmiştir)

1.4.3.7. Kitâbü'l-Ef'âl

Satır arası yöntemiyle hazırlanmış Arapça-Türkçe sözlük olan bu eser “Fiiller Kitabı” anlamına gelmektedir. Eserin sonunda geçen ifadeye göre eser 18 Mart 1356 tarihinde Mısır'da, Sabranlı Abbâs ibni Hamza tarafından yazımı tamamlanmıştır. Arap gramerinde yer alan fiil kalıplarına göre bölümlere ayrılmış, Arapça fiillerin altına Türkçe fiil karşılıkları yazılmıştır. İlk altmış iki varağa kadar Arapça fiillerin hem Türkçe hem de Farsça karşılıklarına yer verilmiş; altmış ikinci varaktan sonra ise Arapça fiillerin Farsça karşılıklarının olmadığı görülmektedir. Eserin elde bulunan tek nüshası 20. ve 21. dönem Amasya Milletvekilliği; 23. ve 24. dönemlerde de Ankara Milletvekilliği yapmış olan Ahmet İyimaya'nın özel kütüphanesinde mevcuttur. Bu nüsha 173 varaktan (346 sayfa) oluşmaktadır. Her sayfasında dokuz satır, son sayfasında ise yedi satır bulunmaktadır (Eminoğlu, 2011, s. 18-21). Eser üzerine yapılmış olan tek çalışma vardır.

Eminoğlu, Emin (2011). *Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî, Kitâbü'l-Ef'âl - Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*, Akçağ Yayınları, Ankara. (Eserin giriş bölümünde; Kıpçaklar, Kıpçakça, Kıpçakça eserler, *Kitâbü'l-Ef'âl* ve eserin inceleme-metin-dizin hakkında bilgi verilmiştir. İnceleme yani birinci bölümünde; yazım özellikleri, ses bilgisi, biçim bilgisi, söz varlığı hakkında bilgi verilmiş ve sonuç bölümünde değerlendirmesi yapılmıştır. İkinci bölümde, eserin çeviri yazılı metni yer almakta iken

üçüncü bölümde dizin ve kaynakça yer almaktadır. Eserin ekler bölümünde yazar, *Kitâbü 'l-Ef'âl*'in tıpkıbasımına yer vermiştir.)

1.4.3.8. Resûlî Sözlüğü

XIII. yüzyılın ilk çeyreği ve XV. yüzyılın ikinci yarısının başı (1224-1454) arasında Yemen'de hüküm sürmüş olan Resûlîlerin altıncı sultanı olan El-Malik el-Efdal el-'Abbas bin 'Alî adına XIV. yüzyılda Arapça yazılmış olan, bir antoloji kitabının içerisinde yer alan yirmi sayfadan (186-206) oluşan çok dilli bir sözlüktür. *Rasûlid Hexaglot* olarak da bilinen bu sözlük; Arapça, Türkçe, Farsça, Grekçe, Ermenice ve Moğolca'dan kelimeler ihtiva etmektedir. Sözlük sayesinde, XIV. yüzyılda bölgede konuşulan baskın dillerin kelimelerini karşılaştırma imkânına erişilmiştir (Güner, 2012, s. 143). Eserin asıl nüshası (Daniel Martin Varisco ve G. Rex Smith (ed.), *The Manuscript of al-Malik al-Afdal, al-Abbas bin 'Ali bin Daud bin Yusuf bin 'Umar bin Ali Ibn Rasul, A Medieval Arabic Antology from the Yemen*, 1998) Yemen'de özel bir koleksiyonerde mevcuttur. Bilim dünyasına Halasi-Kun tarafından tanıtılmıştır. Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır:

Golden, Peter (ed. 2000). *The King's Dictionary: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armanian and Mongol*, (haz. Tibor Halasi Kun, Peter B. Golden, Louis Ligeti, Edmund Schütz, Thomas T. Allsen), Brill, Leiden-Boston-Köln.

Dankoff, Robert (2001). "The King's Dictionary: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armanian and Mongol", *Journal of the Amerikan Oriental Society*, S.121/3, ss. 514-516.

Güner, Galip (2012). "The King's Dictionary: The Râsulid Hexaglot Üzerine Düşünceler", *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 10 Bahar/2012, ss. 141-150.

Güner, Galip (2017). "*Resûlî Sözlüğü'nün Türkçe Söz Varlığı*", Kesit Yayınları, İstanbul.

1.4.3.9. Gülistân Tercümesi (Kitâb-ı Gülistân Bi't-Türkî)

Sadî'nin 1258 yılında yazmış olduğu *Gülistan* adlı eser Seyf-i Sarâyî tarafından Mısır'da hâcibler hâcibi olan Emir Bathâs adına Kıpçak Türkçesine tercüme edilmiştir. Seyf-i Sarâyî bu tercümeyi 1 Eylül 1391 tarihinde tamamlamıştır. Sarâyî, kelimesi kelimesine tercüme yoluna gitmemiş, serbest tercüme yolunu seçmiştir. Bu özelliği sebebiyle eser, tercümeden ziyade uyarlama eser özelliği taşımaktadır (Karamanlioğlu,

1989, s. XXIV; Eckmann, 2003a, s. 56; Ercilasun, 2011, s. 393). Eser 186 varaktan (372 sayfa) meydana gelmektedir ve her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Memlûk Kıpçak Türkçesi sahasında yazılmış olan tek edebî eser olan Gülistân Tercümesinin tek nüshası Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesinde 1553 numaralı kayıta yer almaktadır (Ercilasun, 2011, s. 393). Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır:

Uzluk, Feridun Nafiz (1954). *Gülistan Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara. (Eserin tıpkıbasımı yapılmıştır. Eserde ayrıca Uzluk'un önsözü de yer almaktadır.)

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1968). "Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesinin Dil Hususiyetleri", *Türkiyat Mecmuası*, S. XV, ss. 75-126.

Nadjip, Emir Nadjipoviç (1975). *Türkoyazıçnıy Pamyatnik XIV veka "Gülistan" Seyfa sarai i yego yazık*, Akademiya Nauk SSSR Institut Vostokovedeniya, Akademiya Nauk Kaz SSR Institut Yazıkoznaniya, Izdatel'stvo "Nauka" Kaz SSR, Alma-Ata, Çast'pervaya ss. 210; Çast'vtraya ss. 300. (Bu eserde dil özelliklerinin yanı sıra söz varlığı da değerlendirilmiştir.)

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1978). *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân bi't-Türkî)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Bodrogligeti, A. (1969). *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sa'dî's Gülistân (Seyf-i Sarâyî's Gülistân bi't-Türkî)*, Budapest.

Usmanov, Hatib; Maksudova, Zaynab (1980). *Sayf es-Sarai. Gülistan bi't-Türki*, Izdatel'stvo Kazanskogo Univertiteta, Çast' I ss. 137; Çast' II ss. X+112, Kazan.

1.4.3.10. İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin Tercümesi

Meliklere ve sultanlara doğru yolu göstermek ve eğitim amacıyla, İskenderiye'de saltanat süren Seyfi Baçman'ın isteği üzerine kaleme alınmış, Arapça'dan da Kıpçak Türkçesine tercüme edilmiş, satır altı yöntemiyle yazılmış fıkıh kitabıdır. Arapça metnin yazarı da Kıpçak Türkçesine tercüme eden de bilinmemektedir. Mevcut nüshanın sonundaki ibareden yola çıkarak bu nüshanın Berke ibn-i Berâküz İbn-i Kandûd İbn-i Ögü tarafından İskenderiye'de, 1387 tarihinde istinsah edildiği söylenmektedir (Toparlı, 1992, s. 25).

Fıkıhla ilgili konuları ele alan bu eser, Hanefî mezhebine ait fıkıh görüşlerini kabul eden âlimlerin eserlerinde vermiş olduğu fetvaları içermektedir. Eserin müellifi de zaman zaman kendi görüşlerini dile getirmiştir. Eserde bir giriş bölümü, 29 ana bölüm,

56 bab ve 93 fasıl vardır. Ayrıca kitabın sonunda fıkhı aitt olan 49 problemi içeren bir bölüm vardır (Toparlı, 1992, s. 27). Eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 1016 numarada mevcuttur. Eser 498 varaktan meydana gelmekte olup her sayfasında sekizi Türkçe, sekizi Arapça olmak üzere on altı satır bulunmaktadır. Nesih türünde kaleme alınmıştır. Arapça kelimeler siyah; Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Arapça kelimelerin tamamı harekeli olmasına karşı Türkçe kelimelerin bir kısmı hareke ile yazılmıştır (Toparlı, 1992, s. 28-29). Eser üzerine yapılmış olan tek çalışma vardır.

Toparlı, Recep (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (Bu eser, Toparlı'nın 1981 yılında –Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum- tamamlamış olduğu doktora tezinin yayımlanmış hâlidir.)

1.4.3.11. Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât (Kitâb fi'l-Fıkh) Tercümesi

Arapça aslı Cemaleddin Ahmed bin Muhammed bin Sa'id el-Gaznevî el-Hanefî tarafından kaleme alınmış olan eserin; nerede, ne zaman ve kim tarafından tercüme edildiği belli olmayan satır altı fıkıh tercümesidir. Eserde Hanefî mezhebinin görüşlerine uygun olan temel dinî bilgiler hakkında bilgi verilmektedir. Tercümenin iki nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümünde 1360 numara ile kayıtlıdır. Bu nüshada eserin ismi geçmemesi sebebiyle eser literatürde *Kitâbu'l-Fıkh* veya *Kitâb fi'l-Fıkh* şeklinde yer almaktadır. Kuanişbayev'in hazırlamış olduğu doktora tezine göre ise eserin ismi Ziyâü'l-Ma'neviyye ale'l-Mukaddimeti'l-Gazneviyye; yazarı ise eş-Şeyh el-İmâm ebu'l-Bekâ Muhammed bin Ahmed bin ez-Ziyâ el-Kureşî el-Hanefî olduğunu ifade edilmektedir. Arapça metin üstte siyah mürekkeple; Türkçe metin altta kırmızı mürekkeple ve hareke ile yazılmıştır. 1b-138b varakları arasında altı satır; 138b-266a varakları arasında yedi satır olmak üzere toplamda 266 varaktan meydana gelmektedir. Eserin ikinci nüshası Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-ibâdât (ez-Ziyâü'l-manevî) ismi ile bilinmektedir. Bu nüsha, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab Bölümünde 398 numaralı kayıta yer almaktadır. Toplam 248 varaktan (496 sayfa) oluşan nüshanın 2b varağından itibaren her sayfada Arapça ve Türkçe yedişer satır bulunmaktadır. Bu iki nüshayı karşılaştırarak ele alan Kuanişbayev, bu iki nüshanın da Arapça aslının aynı olduğu kanaatindedir. Çünkü aralarında farklar çok azdır. Eser üzerine yüksek lisans tezi

hazırlamış olan Demirci de bu görüşü desteklemektedir. (Demirci, 2010, s. 73; Ercilasun, 2011, s. 396). Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır:

Talan, Jale (1987). *Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât, Ziyâü'l-Mânevî*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

Demirci, Jale (1992). “Memlûk Kıpçak Edebiyatına Katkılar”, *Türkoloji Dergisi*, S. X-1, ss. 131-142.

Toparlı, Recep (1993). *fi'l-Fıkh Şekil Bilgisi Özellikleri-Örnek metin*, Erzurum.

Kuanışbayev, Ercan (2006). *Kitâb fi'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.

Demirci, Jale (2010). “Memlûk Kıpçak Sahasına Ait Bir Fıkıh Eseri: Kitâb fi'l-Fıkh”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 1 (Mart), ss. 71-90.

1.4.3.12. Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî Tercümesi

Asıl ismi El-Mukaddime veya Mukaddime fi's-Salat olan bu eserin müellifi Hanefî mezhebinin üstadlarından olan Semerkandlı Ebu'l-Leys'tir (Özkan, 1994, s. XX). Eserin yazılış tarihi hakkında ve kim tarafından tercüme edildiğine dair net bir bilgi yoktur. Eserin Memlûk Kıpçak Türkçesi özelliklerini taşıyan iki nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümünde 1451 numaralı kayıta yer almaktadır. Bu nüsha, 1510-1517 yılları arasında Memlûk hükümdarlığı yapmış olan Kansu Gavri adına Esenbay bin Sudun tarafından istinsah edilmiştir. Eser 47 varaktan (94 sayfa) meydana gelmektedir. Her sayfada on iki satır bulunmaktadır. Türkçe kelimeler kırmızı; Arapça kelimeler siyah mürekkeple işlenmiştir (Özkan, 1994, s. XXII-XXIII). Eser, dinî bilgileri konu edinmektedir ve sade bir dille yazıldığı anlaşılmaktadır. Eckmann'ın tasnif ettiği Kıpçak dönemi eserleri arasında Oğuzca'nın hâkim olduğu Oğuz-Kıpçak Türkçesi eserleri arasında yer almaktadır. Eser üzerine yapılmış olan çalışmalar şunlardır (Ercilasun, 2011, s. 397):

Zajaczkowski, Ananiasz (1959). “Mamelucko-kipczacki preklad arabskiego traktatu Mukaddima Abû-l-Lait as-Samarkandî” *Rocznik Orientalistyczny*, XXIII/1. (Bu çalışma; transkripsiyonlu metni, dil incelemesini ve sözlüğü ihtiva etmektedir.)

Zajaczkowski, Ananiasz (1962). Le traite arabe Mukaddima d'Abou-l-Lait as-Samarkandî en version Mamelouk-kiptchak, Warszawa. (Esartin tıpkıbasımını içermektedir.)

Toparlı, Recep (1989). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî-Transkripsiyonlu Metin-İndeks-Orijinal Metin*, Erzurum.

Özkan, Abdurrahman (1994). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî* (İmlâ-Gramer-Tenkitli Metin-İndeks), Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.

1.4.3.13. Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî

Fıkıh konularında yazılmış olan fetvaların derlenmesiyle oluşturulmuş, iki bölümlük bir fıkıh kitabıdır. 1a-177b varakları arasında yer alan birinci bölümde (*Kitâbü'd-da'vâ*); herhangi bir davanın, hangi şartlar altında daha iyi olacağı anlatılmış; 178a-420b varakları arasında yer alan ikinci bölümde (*Kitâbü'l-Cinâye*) ise dava sonucunda hangi suçların veya cezaların verildiği anlatılmıştır (Ağar, 1989, s. XXVI). Eserin yazıldığı yer, kim tarafından yazıldığı ve ne zaman yazıldığına dair elde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserin baş sayfasında yer alan mühürden hareketle Sultan Tatar'ın kütüphanesine ait olduğunu göstermektedir. Sultan Tatar da 1421 yılında vefat etmiştir. Bu sebeple eserin 1421 yılından önce yazıldığı düşünülmektedir (Ercilasun, 2011, s. 397). 429 varaktan oluşan eserin tek nüshası İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde 1046 numaralı kayıta mevcuttur (Ağar, 1989, s. XX). Eser hakkında kısa bilgiler ihtiva eden birden çok çalışma vardır (Ağar, 1989, s. XXIII-XXV). En önemli çalışma Ağar'ın yapmış olduğu çalışmadır.

Ağar, Mehmet Emin (1989). *Kitâbu fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.

1.4.3.14. Münyetü'l-Guzât Tercümesi

Muhammed bin Yakub Ahi Hazzâm tarafından Arapça yazılmış olan *el-Furûsiyye fî-Remyi'l-Cihâd* adlı eserin üçüncü bölümünden tercüme edilen, askerlikle ilgili olan binicilik kitabıdır (Eckmann, 2003a, s. 65). Tercüme edenin ismi, nerede ve ne zaman tercüme ettiği bilinmemektedir. Elde bulunan nüshanın istinsah tarihinin 1446-1447 yıllarından olması sebebiyle, bu tarihten önce yazılmış olduğu söylenebilir

(Ercilasun, 2011, s. 394). Timür Bey adına Kıpçak Türkçesi'ne tercüme edilen eser altı başlık altında oluşturulmuştur. Ata binmek, süngü (mızrak) tutmak, kılıç kullanmak, kalkan tutmak, ok atmak ve top vurmak gibi askerlikle ilgili olan temel bilgiler hakkında bilgi verilmiştir. Eserin eldeki tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Bölümünde 3468 numaralı kayıta mevcut olan eser, 115 varaktan meydana gelmektedir. Arapça yazılmış olan ilk iki sayfada yedi, diğer sayfalarda dokuz satır vardır (Uğurlu, 1987, s. 12-13). Eser hakkında ilk defa H. Ritter bahsetmiş, daha sonra T. Halasi Kun eserin bibliyografik künyesini incelemiştir. Eseri dil açısından ele alan isim Abdülkadir İnan olmuştur. İnan'ın makalesinden hareketle de

Pritsak bu eserde bahsetmiştir ve İnan'ın makalesinden alıntılardığı bazı bölümlerin transkripsiyonunu ve Almanca tercümesini yayımlamıştır. Eserden daha sonra Fehmi Ethem Karatay, Eckmann, Zajaczkowski de bahsetmiştir (Uğurlu, 1987, s. 14). Eser üzerine yapılmış olan ilmî çalışma şunlardır (Argunşah-Yüksekkaya, 2018, s. 300):

Münyetü'l-Guzât (tıpkıbasım), [Müjgân Cumbur'un ön sözüyle], 1967, Ankara.

Zajaczkowski, Ananiasz (1970). "Le traite de l'art chevaleresque (furûsîya) en version Mamelouk-Kiptchak", *Rocznik Orientalistyczny*, XXIII/2, ss. 21-30, Warszawa.

Uğurlu, Mustafa (1987). *Münyetü'l-Guzât*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öztopçu, Kurtuluş (1989). *Munyatü'l-Ghuzât, A 14th Century Mamluk-Kipchak Military Treatise*, Harvard University.

Auelbekova, Şınar (1997). "Münyetü'l-Guzât'ın Dili Hakkında Bir Deneme", *Bilig*, S. 5 (Bahar 1997), ss. 181-190.

1.4.3.15. Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb Tercümesi

"Ok ilmi kitabı" anlamına gelen eser, Mahdum Tolu Bey'in isteği üzerine, okçulukla ilgili Arapça eserlerden derlenmiş olan tercüme bir eserdir. Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı hakkında bilgi yoktur. Eserde okçulukla ilgili ayetler ve hadisler yer almaktadır (Öztopçu, 2002, s. 147-148). İlk okçunun kim olduğu (8r-11v), eski okçuluk ustaları (11v-14v), okçuluğun esasları (14v-28v), ayakta ve otururken ok atma (28v-43v), ok atarken yapılan hatalar (43v-66v), yayın özellikleri gibi konularda bilgiler ihtiva eder (Öztopçu, 2002, s. 8). Eserin İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümünde 3176 numara ile 1a-66b varakları arasında kayıtlı olan

ve Paris Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar Bölümünde 197 numara ile 100b-143a kayıtlı bulunan iki nüshası mevcuttur. İstanbul nüshası Hüseyin bin Ahmed el-Erzurumî tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshada Kıpçak unsurlar ağır basarken; Paris nüshasında Oğuzca unsurlar ağır basmaktadır (Öztopçu, 2002, s. 6-8). Eser üzerine yapılmış olan ilmî çalışma şunlardır (Argunşah & Yüksekaya, 2018, s. 299):

Büngül, Nurettin Rüştü (1944). Hüseyin bin Ahmed Erzurumî: Okçuluk Hakkında Hülâsa, Ülkü Basımevi, Konya.

Zajaczkowski, Ananiasz (1955). Mamelucko-Turecko wersja Arabskiego tractatu o lucznictwie z. XIV, *Rocznik Orientalistyczny*, C. XX, ss. 139-261, Warszawa.

Şirin, Recep (1989). *Kitâb Fî Riyâzatî'l-Hayl, Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum.

Öztopçu, Kurtuluş. “A Mamluk-Kipchak manual from the 14th Century: Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb”, *Rocznik Orientalistyczny*, S. 47/1, ss. 5-63.

Delice, Halil İbrahim (2001). *Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb*, Kitabevi Yayınları, Sivas.

Öztopçu, Kurtuluş (2002). *Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb, Memlûk Kıpçakçasıyla 14. Yüzyılda Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı*, İstanbul.

Delice, Halil İbrahim (2003). *Hulasa, Okçuluk ve Atçılık (Hüseyin bin Ahmet el-Erzurumî)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

1.4.3.16. Kitâb Fî Riyâzatî'l-Hayl Tercümesi

Farsçadan Türkçe'ye tercüme edilmiş olan atçılık ve veterinerlikle ilgili bir eserdir. Eser, bazı çalışmalarda *Kitâb Fî Riyâzatî'l-Hayl* olarak bazı çalışmalarda ise *Kitâbü'l-Hayl* olarak isimlendirilmiştir. Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Eser, içerdiği konular bakımından on kısımda incelenmiştir: At hastalıkları, atların özellikleri, atların tedavi yöntemleri, tedavilerinde kullanılacak olan ilaçlar, ilaçların yapımı, at eğitimi. (Delice, 2003, s. 19-26). *Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb Tercümesi* ile aynı nüshalar içerisinde yer almaktadır. İstanbul nüshası, 66b-102b varakları arasında; Paris nüshası ise 63a-99b varakları arasında yer almaktadır (Safran, 1993, s. 47). Eser üzerine Şirin tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Şirin, Recep (1989). *Kitâb Fî Riyâzatî'l-Hayl, Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum.

1.4.3.17. Baytaratü'l-Vâzih Tercümesi

Mahdum Tolu Bey adına *Baytara* isimli Arapça bir eserden tercüme edilen atçılık ve veterinerlikle ilgili bir kitaptır. Kim tarafından tercüme edildiği bilinmemektedir. Net bir yazılış tarihi olmamakla eserin XIV. yüzyılın sonlarında tercüme edildiği tahmin edilmektedir. Eser, on bölümden meydana gelmektedir. İlk sekiz bölümde atların özellikleri; dokuzuncu bölümde atlarda görülen kusurlar incelenmiştir. Eserin en detaylı bölümü olan son bölümde ise at hastalıkları ve at tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Bu eserin iki nüshası mevcuttur. İlk nüsha, 69 varaktan oluşan İstanbul Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesinde 1695 numara ile kayıtlı olan nüshadır. İkinci nüsha ise 1b-61b varakları arasında yer alan Paris Bibliothèque Nationale'de Türkçe Yazmalar Bölümünde 197 numarada kayıtlı olan yazmadaki nüshadır. İstanbul nüshasında halis Kıpçak özellikler ağır basarken, Paris nüshasında Oğuz (Türkmen) dil özellikleri ağır basmaktadır. Eser üzerine yapılmış olan ilmî çalışma şunlardır (Argunşah & Yüksekaya, 2018, s. 300-301):

Nissman, David (1969). *A Study of a Language and Orthography of the Mamlukes of Egypt Based on the Kitâb Baytarati'l-Wâdih*, Colombia University. (Eserin İstanbul nüshası üzerine yapılmış olan doktora tezi çalışmasıdır.)

Ağar, Mehmet Emin (1986). *Baytaratü'l-Vâzih (İnceleme-Metin-İndeks)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul. (Ağar, bu çalışmasında İstanbul nüshasını ele almıştır.)

Özgür, Can (1988). *Baytaratü'l-Vâzih*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul. (Özgür, bu çalışmasında Paris nüshasını ele almıştır.)

Özgür, Can (1994). *Baytaratü'l-Vâzih'in Kıpçakça ve Türkmence Yazmalarına Göre Kıpçakçanın Oğuzlaşması (Türkmenceleşmesi) Üzerine Bir Dil Araştırması*, İstanbul.

Öztopçu, Kurtuluş (2000). "Memlûk Kıpçakçasıyla Yazılmış Bir Atçılık Risâlesi: Kitâb Baytaratu'l-Vazih (Paris Nüshası)", *Journal of Turkish Studies*, S. 24/II, ss. 189-229.

1.5. Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri

XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut ile başlayan Türk lehçelerini tasnif değerlendirmeleri XIX. yüzyılın başlarında yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Radloff yapmış olduğu tasnif denemesinde ünlülerle ilgili çeşitli özellikler; söz başında ve sonunda yumuşak ünsüzlerin bulunması; /b-/ > /v-/ sesinin gelişimi, /-ç/ ünsüzünün yumuşaması gibi ses özelliklerine dayalı olarak yapmış olduğu tasnif denemesinde Kıpçak Grubu Türk Lehçelerini dört ana grup içerisinde *Batı Şiveleri* başlığında değerlendirmiştir. Kırgız (Kara Kırgız=Kırgız, Kazak-Kırgız=Kazak, Karakalpak), İrtiş, Başkurt ve Volga/Doğu Rusya (Kazan vb. gibi) şiveleri olmak üzere incelemiştir (Radloff, 1882, s. 182; Eker, 1998, s. 39).

Ramstedt, üç seslik ölçütünü kullanarak Türk lehçelerini altı grupta tasnif etmiştir. Kıpçak grubunun Türk lehçeleri içerisinde Batı grubunda yer aldığını ifade etmiştir (Eker, 1998: 39).

Baskokov, /-z/, /-d/ ve /-t/ sesleri yerine /-r/ ve /-y/ seslerinin gelişimi, ünsüz yumuşaması, ikincil ünsüzler, gramatikal özellikler ve söz varlığını temel alarak yapmış olduğu tasnif denemesinde Türk lehçelerinin Batı Hun kolunu dört grup içerisinde ve üçüncü grubu da Kıpçak Dilleri olarak değerlendirmiştir. Kıpçak grubunu; Kıpçak-Bulgar, Kıpçak-Oğuz veya Uz-Kıpçak (Polovets) ve Kıpçak-Nogay alt gruplarından oluşmaktadır (Arat, 1987, s. 111-115).

Malov'a göre Türk lehçeleri eski ve yeni olarak değerlendirilmiştir. Malov değerlendirmesinde sert ünsüzlerin yumuşaması, /-y/ ve /-g/ seslerinin gelişmelerini temel almıştır. Kırgızca ve Altayca'yı dil malzemeleri ve tarihsel olgulara bakımından ele alındığında en yeni Türk dillerinden saymıştır. Türk lehçelerini dört grupta incelemiştir (Eker, 1998, s. 40).

Clauson, Samoyloviç'in coğrafi özellikleri dikkate alarak yapmış olduğu Kıpçak Türk lehçelerini coğrafi özelliklere göre altı ana gruba ve on iki alt gruba ayırmıştır. Kuzeybatı grubu içerisinde değerlendirmiştir (Eker, 1998, s. 40).

Räsänän, /r/-/z/ tek heceli sözlerde /-y/, /-ıy/ ses grubu, ek başındaki /-y/, kelime ortasında ve sonunda yer alan /-d/, kelime başında yer alan /-b/ seslerine dayalı olarak yapmış olduğu sınıflandırmasında, Kıpçak Türk lehçelerini Kuzeybatı grubunda

değerlendirmiştir. Modern Kıpçak lehçelerinin tamamını ve Altay Türkçesi'ni de bu grubun içerisine almıştır.

Róna-Tas coğrafi esasları ön planda tutarak yapmış olduğu tasnif denemesinde ikinci grubu Kıpçak ve Kuzeybatı grubu olarak ele almıştır. Kıpçak grubu Türk lehçelerini Kuzey veya Volga Kıpçak Türkçesi (Kazan Tatar Türkçesi ve Tatar Türkçesinin diyalektleri, Başkurt Türkçesi), Doğu veya Aral-Hazar (Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Nogay Türkçesi), Batı veya Pontus-Hazar (Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesi, Dobruca Tatar Türkçesi, Urum Türkçesi ve Karaim Türkçesi) olmak üzere üç ana grupta ve on iki alt grupta incelemiştir (Eker, 1998, s. 40-41).

Doerfer, Türk lehçelerini yedi grupta incelenmiştir. Üçüncü grupta Kuzeybatı (Kıpçak) grubu ele alınmıştır (Eker, 1998, s. 41).

Menges tasnif denemesinde coğrafi ölçütleri esas almış ve Türk lehçelerini altı ana gruba, on iki alt grupta incelemiştir. Kuzeybatı veya Kıpçak Grubu şu lehçelerden meydana gelmiştir:

III. “Orta Türkçe Döneminin Eski Kuzeybatı Kolu: 1. Kuman Türkçesi, Codex Cumanicus’un dili ve Kumanlar (Polov’ci) ve Kıpçak Türkçesi.

IV. Kuman Türkçesine oldukça yakın Pontus-Hazar dilleri: 2. Karaim Türkçesi; 3. Karaçay-Balkar Türkçesi ; 4. Kırım Tatar Türkçesi; 5. Kumuk Türkçesi.

V. Volga-Kama-Batı Sibiry Dilleri: 6. Kazan Tatar Türkçesi (veya modern Tatar Türkçesi) ve Teptär, Mişär ve Kasimov diyalektleri, 7. Batı Sibiry diyalektleri (Turalı, Tobollı, Işımlı, Kurdak, İrtışlı), 8. Baraba, 9. Küarik; 10. Başkurt Türkçesi.

VI. Aral-Hazar Dilleri: 11. Kazak Türkçesi ve Karakalpak Türkçesi; 12. İranize olmayan Kıpçak-Özbek Türkçesi diyalektleri; 13. Nogay Türkçesi; 14. Kırgız Türkçesi (Eker, 1998: 40).

Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında genel olarak Samoyloviç’in tasnifi ön plana çıkmaktadır. Samoyloviç Türk lehçelerinin tasnif denemesinde; $z \sim r$, $d > y$, tek heceli ve birden fazla heceli kelimelerin sonundaki $/-y/$, ek başındaki $/-y/$ ve $ol- \sim bol-$ özelliklerine göre, lehçeler arasındaki fonetik uyumluluğu esas almaktadır. Samoyloviç, bu grupta yer alan Kazak Türkçesi ve Nogay Türkçesinin, Moğol döneminden sonra ortaya çıktığını dile getirmiştir (Eker, 1998, s. 39). Samoyloviç, Kıpçak grubu Türk

lehçelerini Batı Türkçesi (Kıpçak-Kuman Türkçesi) içerisinde incelemiştir. Kıpçak-Kuman Türkçesini üç grupta ele almaktadır (Benzing & Menges, 1988, s. 2-3):

Pontus-Hazar Grubu: Karayim (Karay) Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi ve Kumuk Türkçesini içermektedir.

Ural Grubu: Tatar Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesini içermektedir.

Aral-Hazar Grubu: Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Nogay Türkçesini içermektedir.

Claus Schönig “Türk Dillerinin Yeni Bir Sınıflandırma Denemesi” adlı makalesinde önceki yapılmış olan tasnif denemelerindeki metotların yanı sıra fonetik olmayan verileri de ön planda tutmuştur. Leksikal, morfolojik ve sentaks unsurlarını da değerlendirmiştir. Schönig, Türk lehçelerinin gelişiminde etkili olan Yeni Türkçe, Orta Türkçe, Eski Türkçe ve Proto Türkçenin dört art zamanlı tabaka olarak birbirinden ayrıldığını ifade etmiştir (Eker, 1998, s. 41).

Arat, 1806 ile 1952 yılları arasında Türk lehçeleri üzerine yapılmış olan tasnif denemeleri ayrıntılı bir biçimde değerlendirmiştir¹⁹ ve kendisi de Türk lehçelerini Türk lehçe grupları ve Türk şive grupları olmak üzere şu şekilde tasnif etmiştir (Arat, 1953a, s. 136):

Türk Lehçe Grupları

-r- Grubu: Çuvaş Türkçesi (r ~ z, l ~ ş, s ~ y)

-t- Grubu: Yakut (t ~ d, s ~ y)

Türk Şive Grupları

I. d- grubu: (adək, tağ, tağlığ, ƙalğən): Sayan

II. z- grubu: (azək, tağ, tağlığ, ƙalğən): Abakan

III. tav- grubu: (ayağ, tav, tavlı, ƙalğən): Şimâl

IV. tağlı- grubu: (ayağ, tağ, tağlı, ƙalğən): Tom

V. tağlığ- grubu: (ayağ, tağ, tağlığ, ƙalğən): Şark

VI. dağlı- grubu: (ayağ, dağ, dağlı, ƙalan): Cenûp

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşit Rahmeti Arat (1953). “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, ss. 59-139.

Türkiye’de Reşit Rahmeti Arat’tan sonra Talat Tekin’de Türk lehçeleri üzerine yapılmış olan tasnif denemelerini değerlendirmiştir²⁰.

1.5.1. Karayim (Karay) Türkçesi

XIV. yüzyılın sonları ve XV. yüzyılın başlarında Litvanya ve Polonya’ya göç etmiş olan Karayimler, günümüzde başta Litvanya’nın Troki, Vilnius ve Ponevezis şehirlerinde olmak üzere, Ukrayna’nın Luck ve Halicz; Kırım’ın Gözleve ve Bahçesaray; Polonya’nın Gdansk, Varşova, Wroclaw ve Opole şehirlerinde; Mısır, İsrail, Amerika, İsviçre, Fransa, İngiltere, Belçika, Kuzey Afrika, İspanya, İran, Ermenistan, Kafkasya ve Güney Rusya’nın çeşitli bölgelerinde yaşarlar. Karayim veya Karay Türkçesi, Musevi inancına sahip olan Karay Türklerinin konuştukları ve edebî dil olarak kullandıkları Kıpçak lehçesidir (Kuzgun, 1993, s. 228-231).²¹ Karay Türkçesinin Trakay, Haliç ve Kırım olmak üzere üç önemli diyalekti vardır²². T. Kowalski, 1929 yılında yayımlamış olduğu *Karaimische Texte Im Dialekt Von Troki* adlı eserinde, Karay Türkçesinin üç diyalektini Doğu Karaycası ve Batı Karaycası şeklinde ele almıştır. Kırım Karay diyalektini Doğu Karaycası içerisinde; Trakay ve Haliç Karay diyalektini de Batı Karaycası grubunda değerlendirmiştir. Günümüzde Karayca yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan tehlikedeki bir Türk lehçesidir. Litvanya’da yaşayan Karayların çoğu Karayca’yı dinî törenleri sırasında kullandıkları hâlde, günlük hayatlarında kullanmazlar. Araştırmacılar, Karayca konuşabilen veya en azından anlayan kişilerin sayısının yirmi beş ile elli kişi arasında olduğunu ifade etmişlerdir (Kocaoğlu, 2017, s. 7).

Kırım Karay diyalekti pratikte kullanılmayan bir diyalekt olmasına rağmen günümüzde Kırım ve Moskova kentlerinde yaşayan dağınık Karay toplulukları tarafından canlandırılmak istenmektedir. Ancak diğer iki diyalektin konuşurlarının sayısı yavaş yavaş düşmektedir. Haliç Karaycasının konuşur sayısı 2002’de sadece

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Tekin (1991). “A New Classification of the Turkic Languages”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. I, ss. 5-18.

²¹ Tarihçilere göre Karay Türklerinin Hazarlarla kuvvetli bağları olduğu iddia edilse de; Karay Türkçesinde Hazar diline ait elimizde, bazı şahıs adları, yer adları, unvanlar ve Runik alfabesine benzer üç harfle yazılmış tek bir yazıt dışında, pek bir şey olmadığı için bu birleştirme dil bakımından şimdilik yetersiz kalmıştır. Buna rağmen Karay Türkçesi, tipik bir Kıpçak lehçesi örneği gösterir. Sadece, cümle kuruluşunda, tıpkı Gagauz lehçesinde olduğu gibi Slav tesirleri göze çarpmaktadır (Öner, 2013, s. 22-23).

²² Musaeu, Karaycanın üç ağız olduğunu ifade etmiş ve bunları şöyle sıralamıştır: Kırım-Karay diyalekti, Galiç-Lutsk diyalekti ve Litvanya Karay diyalekti (Sırtı, 2019, s. 28).

sekiz kişi iken 2015 yılında bu sayı ikiye düşmüştür. Diğer Karaylar toplulukları ise yaşadıkları bölgede hâkim olan ülkelerin dillerini tercih etmiş durumdadırlar. Trakay Karaycasını konuşurlarının sayıları da yavaş yavaş azalmaktadır. Trakay Karaycası yaklaşık otuz kişi tarafından canlı tutulmaya çalışılmaktadır (Öztürk, 2015, s. 144).

1.5.2. Kırım-Tatar Türkçesi

Başta Kırım olmak üzere, Bulgaristan'da, Romanya'da, Türkiye'de ve dünyanın farklı bölgelerinde hayatlarını sürdüren Kırım Türklerinin konuştuğu lehçenin adıdır. Kırım-Tatar Türkçesi Kıpçak lehçe grubuna dâhil edilmektedir (Buran & Alkaya, 2014, s. 352). 2001 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kırım Tatarlarının toplam nüfusunun 248.200 olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde Kırım'a göç eden Kırım Türklerinin konuştukları Kırım Türkçesi aslında Türkçenin bir diyalekti gibidir. Zamanında Kırım Tatarları ile aynı yerleşim yerlerini paylaşan Kırım Türkçesi konuşurları zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. Birkaç bin konuşuru bulunduğu tahmin edilmektedir (Sarı, 2016b, s. 252).

Kırım Hanlığı ilk zamanlarda Kıpçak Türkçesinin hâkim olduğu bir yazı bir kullanmaktayken, Osmanlı Devleti egemenliğine girdikten sonra her alanda İstanbul Türkçesi kullanılır hâle gelmiştir. Ancak 1783'de Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesinden sonra bölgede yaşayan Kırım Tatarlarının bir kısmı ana vatanlarını terk edip Balkanlara ve Anadolu'ya göç etmişlerdir. Göç etmeyen Kırım Tatarları ise 1944'te zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Farklı bölgelere sürgün edilen Kırım Tatarları aynı zamanda dilsel anlamda da büyük bir soykırıma uğramışlardır. (Sarı, 2016a, s. 214).

1928 yılında Akmesit'te toplanan Kırım aydınları step ve dağ bölgeleri arasında kalan şeridin, Bahçesaray (Orta Yolak) ağzının yazı dili olmasına karar vermiştir (Yüksel, 2007, s. 813). Kırım Tatar Türkçesi esas itibariyle Kıpçak Türkçesine dayanmaktadır; ancak tarihsel süreç içerisinde topluluklar arasındaki gerek kültürel gerekse ticarî ilişkiler sonucunda ağızlar ortaya çıkmıştır. Kırım Tatar Türkçesi, Kuzey, Orta ve Güney ağızları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Kıpçak özellikleri ile öne çıkan Kuzey ağzı Kırım'ın kuzey bölümden Kerç yarımadasına kadar olan bölgelerde kullanılmaktadır. Oğuz Türkçesi özellikleri ile öne çıkan Güney ağzı Baydar ile Kefe'nin deniz kıyılarından dağlarına kadar olan bölgede kullanılırken, Kıpçak ve Oğuz

Türkçesi ses özelliklerinin karışık olarak kullanıldığı Orta ağız ise Kuzey ve Güney ağızlarının arasında bulunan yerlerde kullanılmaktadır (Sevortyan, 1966, s. 258). Doerfer'e göre ise Kırım Tatar Türkçesi; Kırım Osmanlıcası, Merkezî Kırım Türkçesi (Kuzey, Güney ve Doğu Merkez Kırım Türkçesi), Kırım Tatarcası, Kırım Nogaycası, Dobruca Tatarcası, Dobruca Nogaycası olmak üzere altı grupta ele alınmalıdır. Doerfer, Kırım Tatar Türkçesinin modern yazı dilinde Kuzey Merkez Kırım Türkçesi ağızına dayandığını ifade etmiştir (Doerfer, 1959, s. 369-370).

1.5.3. Karaçay-Balkar Türkçesi

Karaçay ve Balkar Türkleri, aynı etnik köklerden gelen, aynı dil, kültür ve tarihi paylaşan bir Türk boyudur. Karaçay ve Balkar bu boyun yaşadığı iki farklı coğrafi bölgenin adıdır (Tavkul, 2002a, s. 490). Kafkasya'nın Orta Kafkas bölgesinde Karaçay-Çerkes ve Kabardin-Balkar isimli özerk cumhuriyetlerinin sınırları içerisinde yaşayan Karaçay-Balkar Türkleri, 1944 yılında sürgün edildikleri Kazakistan coğrafyasından 1950'li yıllarda anavatanlarına dönebilmişlerdir. Elbrus Dağlarının batısında ve Kuban nehri civarında Uçkulan, Teberde, Zelençuk yöresinde yaşayan Karaçayların nüfusu 2010 nüfus sayımına göre 218.403'tür. Bu bölgenin biraz daha doğusunda Çerek, Çegem, Baksan, Malki ve Terek civarından yaşayan Balkarların toplam nüfusları ise 112.294'tür.²³ Karaçay-Balkar Türkçesinin tarihî döneminde Karaçay-Bashan-Çegem ve Çerek diyalekti olmak üzere iki önemli diyalekti olmuştur (Tavkul, 2000, s. 4-5). Karaçay-Balkarlılar, Kafkasya dışında geçmişte sürgüne gönderildikleri Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaklaşık yirmi bin kişi küçük topluluklar hâlinde yaşamaktadırlar. Karaçay-Balkar Türklerinin yaklaşık olarak yirmi bini de 1886 ve 1905 yıllarında Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bunun dışında Suriye'de Şam civarında bin beş yüz; A.B.D.'de ise yaklaşık beş bin Karaçay-Balkarlı yaşamaktadır (Tavkul 2002, s. 500). Çalışmanın asıl konusu olduğu için ileriki bölümlerde daha geniş biçimde ele alınacaktır.

1.5.4. Kumuk Türkçesi

Günümüzde çoğunlukla Rusya Federasyonuna bağlı Dağıstan Cumhuriyetinde yaşayan Kumuk Türkleri, Sulak ırmağının iki kıyısında Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt,

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html

Karabudahkent, Kayakent, Kaytak, Buynak, Mahaçkala civarına yerleşmişlerdir (Öner, 2013: XVIII). 2010 yılında Rusya’da yapılan nüfus sayımına göre Kumukların nüfusu 503.060’tır.²⁴ Kumuk Türkçesi; Hasavyurt, Buynak ve Haydak ağız olmak üzere üç ağızdan meydana gelmektedir (Bala, 1979: 988). Aslında Kıpçak temelli bir lehçe olmasına rağmen Oğuz Türkçesinin özellikleri ağızlarda, Oğuz ve Kıpçak Türk Lehçelerinin özellikleri karışık bir şekilde görülmektedir (Uyanık, 2002, s. 234). Çalışmanın asıl konusu olduğu için ileriki bölümlerde daha geniş biçimde ele alınacaktır.

1.5.5. Başkurt Türkçesi

Günümüzde anavatanları olarak Ural Dağlarının güneyinden batıya doğru İşimbay ve Kama Nehri civarına kadar uzanan geniş topraklarda yaşayan Başkurt Türklerinin toplam nüfusu 4.192.300’dür²⁵. 2010 yılında Rusya’da yapılan nüfus sayımına göre Rusya’da yaşayan Başkurtların nüfusu 1.584.554 olarak tespit edilmiştir.²⁶ Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti, Ural Ekonomik Bölgesi (*Uralskiy ekonomičeskiy rayon*) ve Volga Boyu Federal Bölgesi (*Privoljskiy federalniy okrug*) olmak üzere, 54 idari rayon, 20 şehir, 41 köy-kent (*posyölok*) ve 929 köy idaresinden meydana gelmektedir (Demir, 2002, s. 73). Ayrıca başta Rusya olmak üzere Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ukrayna’da yaşayan Başkurt Türkleri de bulunmaktadır. Başkurdistan’da Ruslar, Başkurtlar ve Tatarlar başta olmak üzere otuza yakın etkin grup vardır (Devlet, 1989, s. 108; Demir, 2002, s. 74). 2010 yılı nüfus sayımına göre nüfusun 1.172.300’ü Başkurtlar’dan meydana gelmekte ve halkın %36,3’ünü Ruslar, %29,8’ini Başkurtlar, %24,1’ini ise Tatarlar oluşturmaktadır. Bunun dışında kalan %9,8’lik kısmını ise Çuvaşlar ve diğer topluluklar oluşturmaktadır (Karakaya, 2017: 129). Başkurt Türklerinin, tarih boyunca en yakın komşu akrabaları Kazanlı Tatarlar olmuştur. Söz varlıklarında yer alan ortak öğeler bu durumun önemli bir göstergesidir. Tatar ve Kazak Türk lehçelerinin geçiş köprüsü konumunda olan Başkurt Türkçesi, şekil yapısı bakımından Tatar Türkçesi ile aşağı yukarı aynı özelliklere sahiptir. Ses bakımından ise Tatarca ile farklı özellikler göstermektedir. Türk

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz

https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html

²⁵ Detay için bkz. <https://www.turksoy.org/tr/members/bashkortostan> Siteye erişim tarihi 16.01.2020.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz

https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html

lehçeleri arasında kendine has bir durum olan pelték ve sızıcı ünsüzlerle ayrılan Başkurt Türkçesinde; Kazak Türkçesinde de olan ileri derecede ünsüz uyumları görülür (Öner, 2013: XXXII).

Başkurt Türkçesinin yazı dili 1920’li yıllardan sonra gelişim göstermiştir. XIX. yüzyılın ikinci devresine kadar Bulgar Türkçesi, XIX. yüzyılın ikinci döneminden itibaren de Tatar Türkçesi, Başkurtların yazı dili olarak değerlendirilmiştir. 1917 yılında Ekim devriminden sonra ise Başkurt Türkçesi yazı dili hâline gelmiştir. Başkurt Türkçesinin tarihî gelişimi ile ilgili üç önemli görüş mevcuttur: 1. görüş J. G. Kiyekbayev’e aittir. Kiyekbayev, Başkurt Türkçesinin tarihî gelişimini üç devreye ayırmaktadır (Öztürk, 2002, s. 103).

1. Devre: XV. - XVI. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden edebî dildir. Çoğunlukla klasik halk edebiyatının ürünleri bu dönemde yazılmıştır. Bu dönemde kullanılan dil Bulgar Türkçesidir.

2. Devre: XIX. yüzyılın ikinci devresinden XX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonraki (1917) devri içine almaktadır. Bu dönem içerisinde kullanılan dil de Tatar Türkçesidir. Bu dönemde yavaş yavaş Başkurt Dili esasına dayanan yazı çalışmalarının başlamıştır.

3. Devre: Ekim Devriminden (1917) sonraki dönemlerde (1919-1922) başlayıp günümüze kadar devam edegelen dönemdir. Bu dönemde Yerel Başkurt Ağızları esas alınarak edebî dil meydana getirilmiştir. Başkurt Türkçesi bu dönemde tamamıyla yazı dili hâline gelmiştir (Öztürk, 2002, s. 103).

2. görüş G. B. Xösäyinov’a aittir. Xösäyinov, Başkurt edebî dilinin gelişimini iki dönemde incelemiştir.

1. Devre: XIII. – XIV. yüzyıldan başlayıp 1917 yılına kadar devam eden devirdir. Bu dönem kendi içerisinde XIII. – XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonuna kadar devam eden ve XIX. yüzyıl sonundan Ekim Devrimine kadar olan süreç olmak üzere iki döneme ayrılır. XIII. – XIV. yüzyıldan başlayıp 1917 yılına kadar devam eden devirde edebî dil olarak Bulgar Türkçesi kullanılmıştır. XIX. yüzyıl sonundan Ekim Devrimine kadar olan süreçte ise yazı dili olarak Tatar Türkçesi kullanılmıştır.

2. Devre: Ekim Devriminden sonra 1919 ile 1922 yılları arasında başlayıp günümüze kadar devam eden süreçtir. Bu döneme “Başkurt milletin millî edebî dili” demiştir (Öztürk, 2002, s. 103).

3. görüş ise E. F. İşbirzin’e aittir. İşbirzin de Başkurt edebî dilinin gelişimini iki döneme ayırmaktadır. 1. Devre: XIII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar olan millet olma sürecidir. Bu devri de kendi arasında dört döneme ayırmaktadır: a.) XIII. yüzyıldan XVI. yüzyılın ortasına kadarki geçen Bulgar Türkçesinin kullanıldığı dönem. b.) XVI. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyıla kadarki geçen Kıpçak unsurların yoğunlaştığı dönem. c.) XIX. yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadarki geçen süreçte Bulgar Türkçesinin dinî dilinin geliştiği, edebî dilin; konuşma dili ve halk edebiyatı ürünleri ile etkileşiminin arttığı dönemdir. d.) XIX. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın sonuna kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde edebiyat sanatı gelişmiştir ve Başkurt Türkçesi unsurları ağır basmaktadır.

2. Devre: Başkurt millî edebî dili devresi dönemdir. Bu dönemi de kendi arasında dört devre ayırmaktadır: a.) XIX. yüzyılın sonundan Ekim Devrimine kadar olan gelişmeler ışığında değerlendirmiştir. b.) 1920’li yıllardan 1930’lu yıllara kadarki geçen sürede günümüzdeki Başkurt Dilinin şekillenmesi. c.) 1930 ile 1940 yılı arasında Başkurt Yazı dili ile her alanda eserlerin verildiği dönemdir. d.) 1950’den başlayıp günümüze kadar gelen dönemi kapsamaktadır (Öztürk, 2002, s. 103-104).

Başkurt Türkçesinin ağızları konusunda da araştırmacıların farklı görüşleri mevcuttur. A. G. Bessenov, V. V. Katarinskiy ve W. Radloff Başkurt ağızlarını Dağ ağızı ve Ova (yalan) ağızı olmak üzere iki grupta incelemişlerdir. G. Devletşin, Başkurt ağızlarını; Kıvakan ağızı, Yurmatı ağızı, Ay ağızı, Halyot ağızı, Tabın ağızı, Dim ağızı olmak üzere altı grupta incelemişlerdir. T. G. Baişev, K. Z. Ehmer, A. A. Yuldaşev ve T. M. Garipov Başkurt ağızlarını; Doğu, Güney ve Batı ağızları olmak üzere üç grupta incelemişlerdir. J. G. Kiyekbayev, N. H. İşbulatov ve N. H. Maksyutova ise Doğu ve Güney ağızları olmak üzere iki grupta incelemiştir (Ersoy, 2007, s. 756). Türkolog Baskakov, Başkurt Türkçesi ağızlarını Kıvakan (Dağ), Yurmatı (Bozkır) ve Buzyan (Kuzeybatı) ağızları olmak üzere üç grupta; Nicholas Poppe ise Dağlık (Kuzeydoğu ve Güneydoğu), Bozkır (Güneybatı ve merkez) ve Kuzeybatı olmak üzere üç grupta incelemiştir (Ersoy, 2007, s. 757).

Tatar ve Başkurt Türk lehçeleri, Volga Kıpçak Türkçesi içerisinde yakın ilişki içerisinde olan Türk lehçeleridir. Kıpçak grubu Türk lehçelerinden veya Kuzeybatı Türk lehçeleri grubundan sayılmaktadır. Tatar Türkçesi yazı dili XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişim göstermiştir. Fonetik olarak modern literatürde Kazan-Tatar diyalekti; morfolojik olarak Mişer diyalekti esas alınır. Çağdaş Başkurt Türkçesi yazı dili 1920’den sonra ortaya çıkmıştır (Berta, 2006, s. 283).

1.5.6. Kazak Türkçesi

Kuzey-Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında en geniş sahada konuşulan lehçedir. Kazakistan Cumhuriyetinin resmî devlet dili olan Kazak Türkçesi, dünyada yaklaşık on yedi milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Kazakistan dışında; Moğolistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya, Türkmenistan, Afganistan, Çin gibi komşu ülkelerde ve İran, Türkiye, Doğu Türkistan’da Kazakların nüfusuna bağlı olarak Kazak Türkçesi konuşulmaktadır. Kazak Türkçesinde yer alan ünsüzlerin, ünsüz uyumuna uyması ve /-ş/ sesi yerine /-s/; /-ç/ sesi yerine de /-s/ sesi kullanılması Kazak Türkçesini diğer Türk lehçelerinden ayıran bir özelliktir (Tamir, 2007, s. 431). Kazak Türkçesinin oluşum devrinde Orta Asya ve Batı Türk lehçelerinin tesiri olmuştur. Diğer Kıpçak Grubu Türk lehçeleri ile beraber Eski Kıpçak Türkçesinin bir devamı olarak değerlendirilen Kazak Türkçesinin ortaya çıkmasında Kıpçaklar ve Oğuzların batıya doğru göçleri etkili olmuştur (Bilgin & Hacıeminoğlu, 2002, s. 422) Kazaklar, Kıpçakların arasında karakter kazanıp hüküm süren Altın Ordu Devletinin içerisinde yer alan boylardan birisi olmuştur. Bu dönemlerde Eski Kıpçak Türkçesi yazı dili olarak kullanılmış, ancak daha sonra Altın Ordu Devletinin zayıflayıp yıkılmasıyla Kıpçak Türkçesinin yazı dilinde de kullanımdan düştüğü görülmüştür (Gülensoy, 2002, s. 184). Araştırmacılar Kazak Türkçesinde genel olarak Kuzeydoğu Ağzı, Güney Ağzı ve Batı Ağzı olmak üzere üç ağzın varlığını kabul ederler. Kazak ve Karakalpak Türkçesi, Güney Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında yer alır. Birbirleriyle yakın ilişkiler göstermektedir. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında Kazak Türk lehçesinin isimlendirilme konusunda karışıklık vardı. Kazak-Kırgız veya Kırgız-Kazak olarak isimlendiriliyordu. Günümüzde Kırgız karşılığında Kara Kırgız kullanılıyor (Kirchner, 2006, s. 330).

Kazak Türkçesi, Benzing ve Menges'e göre (1988, s. 2-3) Aral-Hazar grubu içerisinde Kırgız, Karakalpak ve Nogay Türkçesi ile değerlendirilirken; Hitchins'e göre ise Karakalpak ve Nogay Türkçesi ile beraber Kıpçak grubunun Kıpçak-Nogay alt grubunu meydana getirmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişim gösteren Kazak edebî dili, öncelikle Abay Kunanbay ve İbray Altınsarin gibi hünnerli yazarların gayretleri çalışmalarıyla gelişme göstermiştir. Böylece XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren edebiyat alanında Çağatay Türkçesinin yerini Kazak Türkçesi almaya başlamıştır. Bu dönemde yayımlanmış olan *Dala Valayati* (1888-1902) ve *Kazak* (1913-1918) gibi süreli yayınlar da Kazak Türkçesi'nin yaygınlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Kazak Türkçesi ilk olarak Arap alfabesiyle yazılmış olup, 1929-1940 arasında Latin alfabesi kullanılmıştır. Daha sonra Sovyetlerin baskıları sonucunda Kiril alfabesini kullanmaya mecbur edilmişlerdir (Hitchins, 2002, s. 133). Kazakistan'ın Latin alfabesine geçiş sürecini Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Nisan 2016'da talimatname vererek başlatmıştır. Nazarbayev'in 28 Ekim 2017 tarihinde imzalamış olduğu kararname ile Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişi resmen başlatmıştır. 2018'den itibaren ders kitaplarının 32 harften oluşan yeni Kazak alfabesiyle basılması planlanıyor. Latin alfabesine geçişin 2025 yılına kadar kademeli olarak sağlanacağı bildirilmiştir.²⁷

1.5.7. Karakalpak Türkçesi

Türkistan'da Sovyet hükümetinin hâkim olduğu dönemde Büyük Türkistan adının kaldırılmasından sonra Hive Hanlığı yerine Karakalpakistan Cumhuriyeti kurulmuştur. 1924'te Kazakistan Cumhuriyetlerine dâhil özerk bir eyalet olarak kurulmuş olan bu ülke 1930'da Kazakistan'dan ayrılmış ve 1932'de özerk cumhuriyet statüsünde Rusya Birleşik Cumhuriyetine bağlı olarak yer almıştır. 1936 yılında ise özerk cumhuriyet statüsünde Özbekistan'a bağlıdır. Bu durum hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Karakalpak Türkçesinin yazılı edebiyatı oluşmadan önce Karakalpaklılar, dönemin Lingua Francası olan Çağatay Türkçesinden ve Harezmi Türkçesinden eserler kaleme aldılar. Rus hükümetinin asimilasyon politikası içerisinde yer alan her bir Türk topluluğuna ayrı bir “dil” ve “alfabe” oluşturmamasından sonra Karakalpaklılar da kendi

²⁷ Detaylı bilgi için bkz. https://www.ntv.com.tr/dunya/kazakistandan-latin-alfabesine-gecis-karari,P1J-yOD1akOd_valfxKcaQ (Siteye erişim tarihi: 03.02.2020).

ağız özelliklerine dayanan bir yazı dili oluşturmaya başlamışlardır (Uygur, 2007, s. 546).

Karakalpak Türkçesine dair elde fazla malzeme mevcut olmamasına rağmen, son zamanlarda yapılan araştırmalara göre Karakalpak Türkçesinin, Kazak Türkçesinin bir kolu olduğu anlaşılmıştır. Mark Kirchner'e göre Karakalpak Türk lehçesi, Kazak Türk lehçesi ile beraber Türk lehçeleri arasında Güney Kıpçak grubunda yer almaktadır. Karakalpak Türkçesinde, Kazak Türkçesinde de görüldüğü gibi $\text{ç} > \text{ş}$, $\text{ş} > \text{s}$ ve $\text{y-} > \text{c-}$ sesleri şeklinde geliştiği ve kelime başında yer alan /e/, /o/ ve /ö/ ünlülerinin yarı diftonglaştığı görülmektedir. Ünlü uyumunda yuvarlaklaşma olayı ikinci ve üçüncü hecelerde zaman zaman görülmektedir. Diğer Türk boyları ile uzun müddet devam eden ilişkilerin tesiri olarak Karakalpak Türkçesinde bazı diğer Türk boylarının dil hususiyetleri de göze çarpmaktadır. Sözgelimi kelime başı /t-/ ve /k-/ seslerinin bazen /d-/ ve /g-/ şekline geçmesi ve isim-fiil olarak görev yapan -acak/-ecek ekinin kullanılması muhtemelen Türkmencenin etkisinde olduğunu; ayrıca Karakalpaklar içerisinde Özbeklerle komşu olanlar arasında bu lehçenin ses özelliklerine de rastlanır (Arat, 1953b, s. 287).

Karakalpak Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Özbek Türkçesi ile çok yakındır. Kazak Türkçesinin karakteristik özelliklerinin çoğunu fonetik ve morfoloji olarak korumuştur. /l/ sesi istisna olarak Kazak Türk lehçesindeki /-l/, /-d/ ve /-t/ sesleri olmak üzere üç çeşidi olan sesin Karakalpak Türk lehçesinde sadece /-l/ sesi ile karşılanmaktadır. Örnek verecek olursak Karakalpak Türkçesinde *quslar* “kuşlar” olarak ifade edilen kavram Kazak Türkçesinde *qustar* “kuşlar” olarak geçmektedir. Karakalpak ve Kazak Türkçesi arasında çok az morfolojik farklılık vardır (Kirchner, 2006, s. 331).

Yılmaz'a göre Karakalpak Türkçesi, Kıpçak Türk lehçeleri grubunun Kıpçak-Nogay “As Bölümünde” yer almaktadır. Karakalpak Türkçesinin oluşumunda ve gelişiminde Kıpçak Türkçesi ve Oğuz Türkçesi etkisi olduğu görülmektedir. Karakalpak Türkçesinin eski devirlerdeki malzemeleri incelendiğinde Kazak Türkçesinin bir kolu olduğu söylenebilmektedir. Diğer yandan Karakalpak Türkçesinin yapısında eski Bulgar Türkçesine ve diğer Türk lehçelerinden ait unsurlar yer aldığı için Kıpçak-Nogay Türkçesi grubuna dâhil edilmektedir. Kuzeydoğu ve güneybatı olmak üzere başlıca iki

ağızı bulunmaktadır. Bunların dışında Karakalpakistan sınırları içerisinde Karakalpak-Kazak, Karakalpak-Türkmen ve Karakalpak-Özbek ağızı karışımı ağızlar da mevcuttur (Yılmaz, 2004, s. 3253-3254).

1.5.8. Kırgız Türkçesi

Yaklaşık 6 milyon²⁸ nüfusa sahip olan Kırgızistan sınırları içerisinde konuşulan Kırgız Türkçesi, Kırgızistan sınırları dışında; Doğu Türkistan'da, Kazakistan'da, Afganistan'da, Tacikistan'da Doğu Hindistan'da ve Özbekistan'da yaklaşık olarak üç milyondan fazla Kırgız yaşamaktadır (Saray, 1999, s. 189).

Türk tarihinin en eski kaynaklarında ismi geçen Kırgız Türkleri, ilk olarak Yenisey ve Altay Dağları eteklerinde yaşam sürmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise Aral Gölünden Hazar Denizinin kuzeyine kadar uzanan sahada ve Tanrı Dağları eteklerinde yaşamışlardır. 758'de Uygurların hakimiyeti altına giren Kırgızlar, 840'ta Uygurlar'ı galip ederek Ötüken sahasına yerleşmişlerdir. 840'ta kurdukları devlet 924 yılında Karahıtayların saldırısı sonucunda yıkılmışlardır (Arat, 1977, s. 737; İnan, 1987, s. 39).

Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında yer alan Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi ile çok yakındır. Arat, Kırgız Türkçesini Türk Şive Grupları başlığı adı altında "tav" grubunda yer vermiştir. Benzing ile Menges, Kırgız Türkçesini Aral-Hazar grubunda; Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Nogay Türkçesi ile beraber sınıflandırmıştır (Benzing, 1959, s. 3; Menges, 1959, s. 6).

Kırgız Türkçesinin Kuzey, Güneybatı ve Güneydoğu olmak üzere üç ağızı bulunmaktadır. Kırgız edebi dili Kuzey ağızından meydana gelmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2007, s. 485).

Kırgız Türkçesi tarihî olarak ele alındığında üç dönemden meydana gelmektedir:

a. Eski Kırgız Türkçesi: VII. ve IX. yüzyıllar arasında Eski Uygur Türkçesi ve Oğuz Türkçesi ile olan ilişkilerin üst seviyede olduğu dönemdir. Bu ilişki yaşamış oldukları bölgeden kaynaklanmaktadır (Buran & Alkaya, 2019, s. 169).

²⁸ <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic?view=chart> (Siteye erişim tarihi: 09.03.2020).

b. Orta Kırgız Türkçesi: X. ve XV. yüzyıllar arasında Kırgız boyları arasındaki ilişkiler neticesinde halk edebiyatı ürünleri işlenmiştir. Bu döneme dair mevcut belge bulunmamaktadır (Buran & Alkaya, 2019, s. 169).

c. Yeni Kırgız Türkçesi: XV. yüzyıldan sonra süregelen dönemi kapsamaktadır. XVIII. yüzyıldan sonra Kırgız Türkçesine dahil olan Arapça ve Farsça kelimeler XVIII. yüzyılın ortalarından Ekim Devrimine kadar Kırgız Türkçesinin ağızları arasında ayrılık oluşmasına sebep olmuştur. Son dönemlerde ise bu ayrılıklar azalmıştır (Buran & Alkaya, 2019, s. 169).

Kırgız Türkçesi 1924-1928 yılları arasında Arap alfabesini, 1982-1940 yılları arasında Latin alfabesini, 1940'tan sonra ise Kiril alfabesi ile yazılmıştır. Günümüzde de Kiril alfabesi kullanılmaktadır (Buran & Alkaya, 2019, s. 169). Günümüzde Latin alfabesine geçiş sürecinin başlaması beklenmektedir. 1991'de Kırgız Türkçesinin resmî dil olarak ilan edilmesinden günümüze okullarda ve resmî dairelerde Kırgız Türkçesi konuşulmaktadır.

1.5.9. Nogay Türkçesi

Nogaylar, günümüzde Rusya Federasyonu sınırlarında²⁹, Kırım, Dağıstan, Karaçay-Çerkes, Çeçenistan cumhuriyetleri ve Astrahan gibi Kafkasyanın farklı bölgelerinde yaşamlarını sürdürmekte olan Türk topluluğudur. Nogaylar, Rusya'nın dışında Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Hollanda, Afganistan ve Orta Asya cumhuriyetlerinde yaşamaktadırlar. Nogay Türkçesi, bu bölgelerde yaşayan Nogay Türklerinin konuştukları Türk lehçesidir. Nogayların dili, günümüzde UNESCO tarafından yayımlanan rapora göre ciddi derecede tehlike altındadır. (Bulgarova, 2013, s. 139). Nogay Türkleri XVI. yüzyıla kadar baskı altında olmadan yaşamışlardır. Bu yüzyılın ilk yarısında Astrahan Hanlığının yönetiminde de etkin bir rol oynamışlardır (Ergönenç Akbaba, 2007, s. 625). 1552 yılında Kazan Hanlığının; 1556 yılında ise Astrahan Hanlığının Rus yönetimi tarafından ele geçirilmesinin ardından Nogaylar da dağılma sürecine girmişlerdir. Mamay Mirza'nın, Urak Mirza'nın oğulları olan Yahşi Saat Mirza ile Kadı Mirza ve Yusuf Beyin oğulları önderliğinde Nogay halkı 1558-1559

²⁹ Rusya'da 2010 yılında yapılan nüfus sayımına göre Rusya'da yaşayan Nogayların toplam nüfusunun 103.660 olduğu tespit edilmiştir. Nogay Türkçesi'ni konuşan nüfus ise 87.119'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html

yılları arasında Kırım ve Kafkasya civarına göçtüler. Daha sonra İdil'in batısı, Kiçi (Küçük) Nogay; İdil'in doğusu ise Ulı (Büyük) Nogay olarak adlandırılmıştır. 1604 yılında Astrahan ile Kırım arasında yaşayan Nogaylar da 1640 yılında Rus hâkimiyeti altına girdiler. 1640'tan sonra tüm Nogaylar Doğu Kafkasya ve Kırım'a göç etmiştir (Bavbek, 1986, s. 162-163). Nogay Türkleri büyük savaşlar ve kıtlıklar yaşamıştır. Bu sebeple halk yavaş yavaş dağılmıştır (Ergönenç Akbaba, 2007, s. 626).

Sözlü edebiyatları çok eski zamanlara dayanan Nogay Türklerinin yazılı edebiyatları 1830'da başlamıştır. Sözlü edebiyat ürünlerinin sistematik bir şekilde araştırılması ve yazıya geçirilmesi XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren M. Osmanov, V. Radlov, Ç. Valihanov, P. Falev, P. Meliyoransi, V. Barthold, V. Jirmunski gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla başlamıştır. XX. yüzyıl içerisinde de A. H. Janibekov ve A. Sikaliyev gibi Nogay folkloru ile ilgilenen bilim adamları da destek olmuşlardır. XIV.- XVII. yüzyıllar arasında Nogay edebiyatının temel özellikleri gelişmeye elverişli ve kendine özgü bir edebiyattır. XVIII. ve XIX. yüzyıla kadar bu anlayış devam etmiştir; ancak bu tarihten sonra Rusya'nın Kafkasya'daki siyasî gücü arttığı için Nogay edebiyatı için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Rusların, Nogay Türklerinin bir kısmını Türkiye topraklarına zorla göç ettirmesi sebebiyle bu dönemin şair ve yazarlarında bu duruma tepki eserlerinde görülmektedir (Bulgarova vd., 2002, s. 215). Çalışmanın asıl konusu olduğu için ileriki bölümlerde daha geniş biçimde ele alınacaktır.

1.6. Codex Cumanicus ile Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri Arasındaki İlişkiler

Araştırmacılar *Codex Cumanicus*'un tam olarak nerede yazıldığı hakkında kesin fikir birliğine varamamışlardır. Jireçek, Kırım'da Azak Denizi'nin kuzey kıyısında yazıldığını iddia ederken; Györffy, Kırım/Solhat'ta; Bang, Volga Nehrinin kıyısında yer alan Saray şehrinde bulunan Saint John Manastırı'nda yazılmış olabileceğini ifade etmiştir. Drüll ise eserin yazılmış olabileceği birkaç şehir sıralamıştır: Tana, Kefe, Solkat ve Soldaya. Sözlükte Farsça kelimelerin de yer almasından dolayı Drüll, CC'nin Farsça konuşan bir toplulukla yani İlhanlı Devleti ile ilgisinin olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple de eserin yazıldığı tarih olan 1292-1295 yılları arasında Cenevizlilerin kontrolü altında olan Kefe şehriden Tebriz'e bir ticaret yolu bulunduğu için eserin

Kefe’de yazılma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Ligeti, Tana’da Farsça’ya ihtiyaç duyulduğunu çünkü Doğu ticaretinin kapısının bu şehir olduğunu dile getirmiştir. Bu sebeple eserin Tana şehrinde yazıldığını düşünmektedir (Ünal, 2010, s. 6-8). Eserin nerede yazıldığı hakkında önemli tespitleri olan Rasovskiy, *Codex Cumanicus*’un birinci kitabının ne İtalyan tüccarlar ne de Franziskân rahibi misyonerleri tarafından Hristiyanlığı yaymak için yazılmıştır. Üç dilin de (Latin, Fars ve Kuman) kullanıldığı bir bölgede ve yalnız dinî amaç olmadan günlük hayatta kullanılan temel kelimeleri öğrenmek için de yazılmış olabileceğini ifade etmiştir. Rasovskiy’e göre bu yer Solhat/Solkat şehridir. Çünkü Solhat/Solkat şehri o dönemlerde bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden birisidir. Üstelik büyük bir İtalyan kolonisi de bu bölgede kurulmuştur. CC’nin birinci bölümü İtalyanların yerel halk ile kolay bir şekilde iletişime geçmesi için yazılmış olan bir eserdir (Çağatay, 1944, s. 763). Kesin bir gerçek var ki: Eserin yazıldığı coğrafya Karadeniz’in kuzey bölgesini kapsamaktadır.

Diğer taraftan Kıpçak grubu Türk lehçeleri içerisine alan coğrafya Türkistan’dan başlayıp Avrupa’ya kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu sebeple genel anlamda Karadenizin kuzeyinde yazıldığı düşünülen *Codex Cumanicus*’un bu coğrafyada konuşulan Türk lehçelerine kaynaklık ettiği söylenilebilir.

Kıpçak grubu Türk lehçeleri sınıfında değerlendirilen; Karayim (Karay) Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi, Kazan-Tatar Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi *Codex Cumanicus*’un yazılmış olabileceği düşünülen yerlerle yakın bir coğrafyada konuşulmaktadır. Özellikle Kumuk, Kırım-Tatar, Karaçay-Balkar, Karayim (Karay) Türkçesi diğer Türk lehçelerine göre biraz daha yakındır (Çağatay, 1944, s. 770-771). Bu yakınlık elbette lehçelerdeki söz varlıklarına da yansımıştır. *Codex Cumanicus*’un XIII. yüzyılın sonlarında yazılmış olduğu düşünüldüğünde Kıpçak grubu Türk lehçelerinden bir çoğunun söz varlığının *Codex Cumanicus*’a dayanmasına sebep olmuştur. Bu lehçelerin söz varlığı *Codex Cumanicus* ile karşılaştırıldığında kimi kelimeler sadece ses yönünden değişim gösterirken kimi kelimelerde de hem ses hem de anlam yönünden değişimler olmuştur.

Codex Cumanicus’un dilini değerlendiren araştırmacılar eserin dilinin, eski zamanlarda Deşt-i Kıpçak sahasında konuşulan Türk lehçeleri ile günümüzde bu

lehçelerin devamı niteliğinde olan Kazan Tatar Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi ve Karayim Türkçesi arasında benzerlikler kurmuşlardır (Argunşah & Yüksekaya; 2018, s. 292).

Rusyanın güneyine ve Avrupanın doğu bölgelerine yayılmış olan Kıpçak Türklerinden kalmış önemli dil yadigârı olan *Codex Cumanicus*, Kıpçak grubunu temsil eden Türk lehçelerinin temel kaynak eseri, yani bir bakıma *Divan-ı Lugâti't Türk*'ü olarak görülebilir. Çünkü *Codex Cumanicus*, Kıpçak grubunda yer alan Türk lehçelerinin hemen hemen tüm fonetik özelliklerinin takip edilebileceği en önemli eserlerden birisidir. Bazı lehçelerde bulunmayan özelliklerinden dolayı *Codex Cumanicus* ile sadece iki veya üç lehçenin birbirinin devamı niteliğinde olduğunu ifade eden araştırmacılar da yok değildir. Ana Kıpçak Türkçesinden çağdaş Kıpçak Türkçesine uzanan süreçte *Codex Cumanicus* Kıpçak grubu Türk lehçeleri ile bir köprü vazifesi görmektedir. Günümüzde Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında yer alan lehçelerin ses özelliklerinin büyük bir bölümü *Codex Cumanicus*'tan takip edilebilmiştir (Eker, 1998, s. 15).

Eker, 1998 yılında hazırlanmış olduğu *Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* başlıklı doktora tezinde *Codex Cumanicus*'un ses özellikleri ile ilişki içerisinde olan Kıpçak grubu Türk lehçelerinin ses özelliklerini karşılaştırmalı olarak vermiştir.³⁰

Codex Cumanicus ve Karayim Türkçesi arasındaki ilişki, Kıpçak grubunda yer alan diğer Türk lehçelerine göre çok daha yakındır. Bazı bölümleri misyonerler tarafından Hristiyanlık öğretilerine dayalı olarak kaleme alınan *Codex Cumanicus*'ta; Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun kullanımı ile Hristiyanlığı kabul etmiş olan Karayim Türklerinin dillerindeki Arapça-Farsça kelimelerin yer alması bununla açıklanabilir. *Codex Cumanicus*'ta bazı kelimelerde görülen özel ses değişimlerinin sadece Karayim Türkçesinde görülmesi de bununla ilgili olabilir (Eker, 1998, s. 16-17).

Abdüssamet Kılınç, 2019 yılında hazırlamış olduğu *Codex Cumanicus*'un *Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu* başlıklı yüksek lisans tezinde *Codex Cumanicus*'ta yer alan 3290 madde başı sözcüğün

³⁰ Eker, Süer (1998). *Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

günümüzde Kazak, Tatar ve Kırgız Türkçelerinde olup olmadığını incelenmiştir. Sonuç olarak *Codex Cumanicus*'ta geçen 2141 kelimenin Kazak Türkçesinde; 2165 kelimenin Tatar Türkçesinde ve 2197 kelimenin de Kırgız Türkçesinde kullanıldığını ayrıca *Codex Cumanicus*'ta 1756 kelimenin üç lehçede de kullanıldığını tespit etmiştir (Kılınç, 2019, s. 456).

1.6.1. Kırgız Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki

Kırgızlar, günümüzde Türkistan bölgesinin güney doğu ucunda; Alatav, Küngey dağları, İli ötesi ile Çu nehri, Tiyan-Şan, Hantenri, Kaşgar ve Kökşal dağları ile sınırlanan dağlık araziye kapsayan Kırgızistan'da ve Özbekistan, Tacikistan, Rusya, Kazakistan gibi diğer komşu ülkelerde yaşamaktadırlar (Öner, 2013, s. XLI). 2018 yılı nüfus sayımına göre Kırgızistan'ın nüfusu 6.315.800'dür.³¹

Aral-Hazar coğrafyasında konuşulan Kıpçak grubu Türk lehçelerinden olan Kırgız Türkçesi; Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin'de yoğun olarak konuşulmaktadır. Eski Türk boylarından birisi olan Kırgızların isimleri Orhun Yazıtları'nda sık geçmektedir. Ancak yazıtlarda bahsi geçen Kırgızlar ile günümüzde Kırgızistan'daki Kırgızlar aynı topluluk değildir. Yazıtlarda geçen Kırgızlar'ın günümüzde torunlarının Güney Sibiry'a'da yaşayan Hakas Türkleri olduğu genellik kazanmıştır. XVI. yüzyıla kadar Altaylarda yaşayan Kırgızlar, bu yüzyıldan sonra bugün yaşadıkları yerlere, Issık Göl civarına gelmişlerdir.

Kırgız Türkçesi dil özellikleri bakımından Kıpçak grubu içinde özel bir konumda yer almaktadır. Kırgız Türkçesinin Güney Sibiry Türk lehçeleri grubundan Altayca ile yakın benzerlikleri mevcuttur. Kırgız Türkçesi ile Altay Türkçesi arasındaki en önemli ortak özellik, kuvvetli dudak çekimine bağlı olarak yuvarlaklaşma olayıdır (Özyetgin, 2006).

Kırgız Türkçesi kendisi dışında Altay Türkçesi ve Güney Sibiry'a'da konuşulan Hakas ve Şor lehçeleri ile yakın ilişki içerisindedir (Öner, 2013, s. XLVI).

Merim Ryspakova, 2007 yılında hazırlamış olduğu *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesi Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi* başlıklı yüksek lisans tezinde söz varlıklarında görülen ses değişimlerini örneklerle açıklamış, özellikle ortak

³¹ <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic?view=chart> (Siteye erişim tarihi: 09.03.2020).

Ryspakova, Kırgız Türkçesinde görülen uzun ünlülerin *Codex Cumanicus*'ta çeşitli ses gruplarının büzülmesi sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. *Codex Cumanicus* ile Kırgız Türkçesinin söz varlığı karşılaştırıldığında ses gruplarının büzülmesi sonucunda Kırgız Türkçesinde görülen ikincil uzunlukların *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimelerde değişmeye başladığını söylemiştir (Ryspakova, 2007, s. 244).

Özüm Subaşı, 2012 yılında hazırlamış olduğu *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması* adlı yüksek lisans tezinde *Codex Cumanicus* ile Kırgız Türkçesinin söz varlığını karşılaştırmıştır. Karşılaştırma sonucunda *Codex Cumanicus* ile Kırgız Türkçesi arasında fonetik değişiklikler haricinde toplam 1330 kelimenin ortak olduğunu tespit etmiştir. Coğrafi şartlar farklı olsa da kelimelerin korunmuş olması dikkat çekmektedir. Ortak olan kelimelerin 919 tanesinin isim köklü, 411 tanesinin ise fiil köklü olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan *Codex Cumanicus*'un söz varlığı incelendiği zaman 716 tanesi isim kökü ve 218 tanesi fiil kökü olmak üzere toplam 934 kelimenin Kırgız Türkçesinde yaşamadığını tespit etmiştir. *Codex Cumanicus*'ta yer alıp Kırgız Türkçesinde yer almayan bu kelimeler, Kırgız Türkçesinde başka kavramlarla ifade edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta geçen 947 kelimenin Kırgız Türkçesinin söz varlığı içerisinde yer almadığı tespit edilmiştir (Subaşı, 2012, s. 160).

1.6.2. Kazak Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki

Günümüzde Kazak Türklerinin yaklaşık %80'i Kazakistan'da, geriye kalan kısmının da İdil boylarından Batı Sibirya'ya, Hazar kıyılarından Doğu Türkistan'a kadar geniş bir coğrafyada yaşamaktadırlar (Öner, 2013, s. XXXIII). 2018 yılı nüfus verilerine göre Kazakistan nüfusu 18.276.499'dur.³² Aral-Hazar coğrafyasında konuşulan Kıpçak grubu Türk lehçelerinden olan Kazak Türkçesi; Kazakistan, Çin, Rusya, Moğolistan ve Afganistan başta olmak üzere çevre ülkelerde yoğun olarak konuşulmaktadır (Hitchins, 2002, s. 132).

A. B. Salkınbay'a göre Eski Kazak Türkçesinde yazılmış olan eserlerin en önemlileri arasında *Codex Cumanicus* da yer almaktadır. *Codex Cumanicus*, Orta dönem Kıpçak dilinin yadigârları içerisinde yer almaktadır. (Salkınbay, 1940, s. 209).

N. T. Sawranbayev (1940, s. 12-17), günümüzde Kazak edebi dilinin kaynağını eski Kıpçak dilinin gelişmiş bir şekli olduğunu dile getirmiştir. Kazak Türkçesinin bağımsız olarak X. yüzyıla kadar şekillenip, ömür sürdüğünü ve Kıpçak Türkçesi ile konuşan Kazak halkının daha sonraki dönemlerde Kazak olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir (Salkınbay, 1940, s. 210).

Ä. Qurişcanulı, *Codex Cumanicus*'un Kazak Türkçesi ile benzeşen dil özellikleri incelenmiş ve eserin transkripsiyonu yaparak çağdaş Kazak Türkçesi'ne aktarmıştır. Kazak araştırmacılarından N. T. Sawranbayev bu eserden hareketle *Codex Cumanicus*'ta yer alan birçok özelliği bugünkü Kazak dili malzemesiyle karşılaştırmış ve sonuç olarak *Codex Cumanicus*'un dili ile çağdaş Kazak Türkçesi arasında bulunan ortaklıkları tespit etmiştir. Örnek olarak kelime sonunda /-ş/ değil /-s/ ve /-w/ değil /g/ ile yazılmasından yola çıkarak bazı sonuçlar elde etmiştir. Sawranbayev ayrıca *Codex Cumanicus*'un dili ile bugünkü Kazak Türkçesinin söz varlığının ve halkın yaşadığı coğrafya ve kültürüne bağlı olarak meydana gelen kalıp sözlerin ortak olması, fonetik ve gramer yapılarındaki benzerlikler, şiirlerdeki kafiye ve hece sisteminin hemen hemen aynı olması *Codex Cumanicus*'un eski Kazak Türkçesi ile yazılmış olabileceğini söylemiştir (Salkınbay, 1940, s. 211).

³² <https://data.worldbank.org/country/kazakhstan> (Siteye erişim tarihi: 02.04.2020).

Codex Cumanicus'un dili ile Kazak Türkçesi arasındaki benzerlikler şu şekilde sıralanmıştır (Salkınbay, 1940, s. 211-212):

a) Söz varlıklarını meydana getiren kelime veya kelime gruplarının yapısı ve anlamları ortaktır.

b) /-ç/ ~ /-ş/ ses denkliği dolayısıyla ortaya çıkan kelime varyantlarına sık rastlanmaktadır. Bu ses denkliği, bugün Kazak Türkçesinin Yedisu ağzında bulunmaktadır: “aqça” ~ “aqşa”, “ağaç” ~ “ağaş”, “çırmadım” ~ “şırmadım”, “çayqalmas” ~ “şayqalmas” gibi kelimeler örnek olarak gösterilebilir.

c) /-mış/, /-miş/ ekiyle yapılan fiil çekimleri ile sık rastlanılmaktadır. Bugünkü Kazak Türkçesinde bu yapının XIX. yüzyıla kadar sık kullanıldığı, S. İ. İysayev, M. Tomanov, R. Ğ. Sızdıq gibi araştırmacıların eserlerinde örnekler üzerinden gösterilmiştir.

d) Kazak dilinde dudak uyumu ikinci hecede belirli, ondan sonraki hecelerde ise belirsiz olduğu gibi *Codex Cumanicus*'ta da aynı özellik görülmektedir: “Cumurtqa”, “uzun”, “ulus”, “körüner” kelimelerinde olduğu gibi.

e) Kalıp sözler “sırma ton”, “señgir taw”, “qaşqar müyiz”, “qara ulıs”, “maylı qayıs” gibi örneklerde görüldüğü üzere hiç değiştirilmeden kullanılmıştır:

f) Atasözleri, deyimler ve bilmeceler günümüzde Kazak Türkçesinde aynı şekilde kullanılmaktadır.

Ä. Qırışcanulı, tüm bu maddeler incelendiğinde *Codex Cumanicus*'un dilinin tüm temel özellikleri ve söz varlığını oluşturan dil birliklerinin Kazak Türkçesi ile hemen hemen aynı olduğunu tespit etmiştir. Bu sebeple de *Codex Cumanicus*'u eski Kazak dilinin bir örneği olarak değerlendirmenin mümkün olabileceğini söylemiştir.

1.6.3. Karayim (Karay) Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki

Çağatay'a göre günümüzde Kumanca Türkçesinin (Kıpçak Türkçesi) en yakın halefi ve devamı Karayim Türkçesidir. Özellikle eski Lehistan'ın Vilna, Troki, Ponevezis şehirlerinde yaşayan Karayim Türklerinin dili Lehistan'ın güneyinde oturan Karayim Türklerinden daha fazla eski Kumanca'ya yakındır. Kırım Karayimlerinin dili, XIV. yüzyıl sıralarında Lehistan'a göç etmiş olanlar ile müşterek bir lehçe olmuştur. Ama günümüzde; Kırım Karayimlerinin dili, bir taraftan Kırım Tatarcasına, diğer

tarafından da Kırımın Osmanlı unsurlarına benzeştiğinden, kendi hususiyetlerini kaybederek Kuman lehçesi izlerini de aşağı yukarı kaybetmişlerdir (Çağatay, 1944, s. 770-771).

Akiner, Karaim Türkçesinin XIII. yüzyıldan önce yani Moğol öncesi dönemde şekillenmiş olduğunu ve *Codex Cumanicus* ile önemli benzerlikler gösterdiğini söylemiştir (Akiner, 1995, s. 366).

Abdülkadir Öztürk, yapmış olduğu çalışmada³³ *Codex Cumanicus*'ta geçen 2955 madde başı kelime ile Kuman ve Karay Türkçelerinde 2777 madde başı kelimenin ortak kullanıldığını tespit etmiştir. Bu lehçeler arasında ortaklık %78'lik bir orana da tekabül etmektedir (Öztürk, 2019, s. 90).

1.6.4. Kırım-Tatar Türkçesi ve Codex Cumanicus Arasındaki İlişki

Çağatay'a göre Kırım-Tatar ve Nogayların dili Kuman Türkçesine yani *Codex Cumanicus*'un diline Karayim Türkçesi kadar olmasa da yakındır. *Codex Cumanicus*'ta geçen "Tatarça" kelimesi *Codex Cumanicus* metninin yazıldığı tarihte girmiş olduğunu göstermesi açısından değerlendirilebilir (Çağatay, 1944, s. 770-771). Şu örnekler verilebilir:

Iesus xristus bitic tilinçe. tatarça kutkardaçi ol kertirir barçe elni kutkardaçi.
"Yesus hristus bitik tilinçe tatarça kutkardaçi ol kertirir barça elni kutkardaçi."
(Argunşah & Güner, 2015, s. 262).

tatar tilgæ koneldi "Tatar tilge köneldi." (Argunşah & Güner, 2015, s. 320).

1.7. Günümüzde Kafkasya'da Türk Lehçelerini Konuşan Türk Toplulukları

1.7.1. Kumuk Türkleri

Kumuk adı ilk olarak Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lûgat-it-Türk* adlı eserinde "Kumuḡ" şeklinde geçmektedir. Kaşgarlı, Kumuḡ kelimesinin karşılığını "bir zaman yanında bulunduğum beylerden birinin adı" şeklinde açıklamıştır (Atalay, 1985a, s. 383). Kaşgarlı, Kumuḡla- kelimesinin karşılığını ise "bir kimseyi Kumuk boyuna nispet

³³ Öztürk, Abdülkadir (2019). "Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/61, ss. 78-92.

edersen yine böyle debir. Bu bir adamın adıdır” şeklinde izah etmiştir (Atalay, 1985b, s. 339). Kumık, Kumih, Kumuh, Gumık, Gumuh gibi farklı şekillerle anılan Kumuk boyunun ismi komusunda net bir görüş bulunmamaktadır (Peler, 2020, s. 123). Kumuk isminin etimolojisi konusunda Vambery, *kı-* “kımıldamak, depremek” fiilinden türemiş olabileceği görüşünü ortaya koymuştur. Bekir Sıdkı Çobanzade ise Kumuk isminin Kama veya Kuma ismine –ak/-ok eki getirilerek teşkil olduğunu dile getirmiştir (Caferoğlu, 1988, s. 53). Halk arasında yayılmış olan rivayetlere göre ise kumluk bir bölgeden bu bölgeye göç ettikleri sebebiyle bu isim verilmiştir. V. Hatiboğlu da *Kumuk* isminin “kuz-muk” şeklinde düşünülebileceğini ifade etmiş (Aksoy, 2010, s. 62); ancak teferruatlı bir bilgi vermemiştir. Kuman, Kıpçak ve Kumuklar’ın etnik yakınlıkları ve lehçeler arasındaki yakınlıklar göz önünde bulundurulduğu zaman Kumuk isminin *kub* “soluk” kökünden gelmiş olabileceği en güçlü görüştür (Konanov, 2000, s. 525).

Özerk Dağıstan Cumhuriyeti’nin Hazar denizi sahili boyunca başta Mahaçkale olmak üzere Babayurt, Hasavyurt, Kızılyurt, Buynak ve Karabudahkend, Haytak, İzberbaş, Buynak ve Derbent şehirlerinde merkezî, kuzey ve güney Kumukları; Grozny bölgesinin doğusundaki Gudermes ilçesinde yer alan Nogay Bozkırlarında Çeçenistan Kumukları ve Kuzey Osetya’da Mozdok civarında da Kumuklar yaşamaktadırlar (Peler, 2020, s. 125). Kumuk Türklerinin kuzeydeki komşuları Nogaylar; batıdaki komşuları Avarlar ve Darginler; güneydeki komşuları Tabasaran ve Azerbaycan Türkleridir (Caferoğlu, 1988, s. 51).

Rusya Federasyonunun 2010 yılında yapmış olduğu nüfus sayımında, Kumukların toplam nüfusu 503.060 kişi olarak tespit edilmiştir³⁴. Kumukların 431.736’sı Dağıstan’da; 12.221’i Kuzey Osetya Cumhuriyeti-Alanya’da; 5.639’u Çeçenistan Cumhuriyetinde ve 1.801 kişi de Stravropol Krayı’nda yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kuzey Kafkasya Bölgesinin sınırında yer alan Federal Güney Bölgesinde de 5.378 kişilik bir nüfusla kayda değer bir Kumuk topluluğunun olduğu gözlemlenmektedir. Bunların 1.558 kişisi Astrahan Bölgesinde, 1.018 kişisi Volgograd Bölgesinde ve 1.511 kişisi de Rostov Bölgesinde ikamet etmektedirler. Diğer çevre bölgelerde de yaşayan küçük topluluklar bulunmaktadır (Peler, 2020, s. 126).

³⁴ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html (siteye erişim tarihi: 08.09.2020).

Kafkas Türkleri, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Türkiye'ye göç etmeye başlamıştır. Bu kapsamda Kumuk Türkleri, Türkiye'de Tokat ilinin Üçgözen ve Kuşoturağı köyleri ile Sivas ilinin Yavru köyünde ve Çanakkale ilinin Biga ilçesine bağlı Akköprü, Doğancı, Aziziye ve Geyikkırı köylerinde Kumuk Türkleri yaşamaktadırlar (Pekacar 1997: 2062). Biga ilçesine bağlı olan köylerde yaşayan Kumuk Türkleri köyü kendileri kurmuşlar, belli bir süre dışarıya kapalı olmuşlardır. Ama Balkanlar'dan gelen göçmenlerin bu köylere yerleştirilmesiyle köye Kumuk Türkleri dışında topluluklar da yerleşmiştir.

Kumuk Türklerinin ülkesi VII. yüzyıldan itibaren Hazar Devleti'nin sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bu sebeple Kumuk aydınları Kumukları, Hazar Devleti'nin kurucuları olarak saymaktadır. Kumuklar arasında yayılmış olan *Anci-name*, *Derbent-name* ve *Karabudahkent-name* gibi tarihî eserlerde Hazar Devleti ile ilişkiler bahsedilir (Pekecar, 1997, s. 2063). Togan'ın aktarmış olduğu bilgiye göre Kumuklar, Müneccimbaşı tarafından rivayet edilmiş Oğuz Kağan destanında Oğuz Han zamanında Derbent şehrinin korunması amacıyla Kıpçakların bir boyu olarak anılmıştır (Togan, 2019, s. 223). Kumukların ilk siyasi teşkilatlanması sadece Kumukları değil, aynı bölgede yaşayan Kuzey ve Doğu Dağıstan halklarını da içerisinde barındıran bir beylik olan Şamhallık'tır³⁵. Güneyde Derbent şehrinde kuzeyde Kabardey'e kadar uzanan bu beyliği Evliya Çelebi, "Kumuğistan" ve "Dağıstan-ı Kumuk" şeklinde adlandırmıştır. Şamhal dağlık bölgede ikamet ederdi. Şamhal Çoban'ın 1578 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu Sultan But geçmiştir. Sultan But, Şamhallığın idare merkezini Temürhan-Şura'ya (günümüzdeki adı Buynak) taşımıştır. Bu beyliğin Dağıstan'ın en kuzey bölgesinde yer alması Ruslar'la Kumuklar'ın karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur (Kurtuluş, 2002, s. 372). XVI. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan Rus saldırılarına karşı Kafkasya'da yaşayan diğer Müslüman kavimlerle iş birliği içerisinde olarak mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu mücadele 1859 yılına kadar devam etmiş, 1859'da Şeyh Şamil'in esir edilmesiyle Dağıstan ve diğer Kafkas bölgeleri Rusların hükmü altına girmiştir. 1917 yılında Rus Çarlığının yıkılması anında iç karışıklıklardan faydalanan Kafkasya'da yaşayan Türk ve Müslüman kavimleri Osmanlı Devleti'nin desteğini alarak 11 Mayıs 1918'de Dağıstan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti adı

³⁵ XV. – XVI. yüzyıl kaynaklarında bu Şamhallık "Tarkov" adı ile geçmektedir (Caferoğlu, 1988, s. 51).

altında bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Mondros Anlaşması neticesinde bölgeden çekilmesi üzerine Dağıstan Kızıldoru'nun istilasına uğramıştır. 20 Ocak 1921'de de Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ne bağılı olan Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. 1991'de Sovyetler Birliğı'nin dağılmasından sonra ise Dağıstan, Rusya Federasyonu'na bağılı özerk bir cumhuriyet hâline gelmiştir (Pekecar, 1997, s. 2063-64).

Kumukların büyük bir çoğunluğu Şafii mezhebine mensup olup Sünni müslümanlardır. (Akiner, 1995, s. 132). Derbent ve Mohaçkale çevresinde yaşayan az sayıda da Şii Kumuk bulunmaktadır (Peler: 2020, s. 123). XVIII. yüzyıldan itibaren Ruslar'a karşı başlatılan cihad harekâtında önemli bir vazife gören Nakşibendi tarikatı bölgede büyük bir nüfuz kazanmıştır. Dinlerine düşkün olan halk ilme çok değer vermiş ve hemen hemen her dağ köyüne bir medrese inşa ettirmiştir (Buniyatov, 1993, s. 404). Dağıstan'ın İslamlaşma süreci iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama VI. ve VII. yüzyıllarda gerçekleşen Arap istilaları neticesinde gerçekleşmiştir. VIII. yüzyılda Lakların, Dargıların, Avarların ve Çeçenlerin ataları Araplar tarafından İslamlaştırılmış, ancak bu İslamlaştırılma hareketine Kumukların ataları dâhil olmamıştır. İkinci aşamada Kumuklar, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Altın Ordu Devletinin İslamiyet'i kabul etmesinin ardından İslam dinine girmişlerdir. Öte taraftan Derbent ve Mohaçkale çevresinde yaşayan Şii Kumuklar, bölgeye XV. yüzyılda Azerbaycan Türkleri aracılığı ile giren Şiilikten etkilenmişlerdir (Peler, 2020, s. 123-124). Kumukların İslamlaşma süreci hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Kumukların İslamlaşma sürecinin XIII. yüzyılda başlayıp XIV. yüzyılda tamamladığı ve sadece Altın Ordu Devleti'nin değil güneydeki komşuları olan Laklar aracılığıyla da İslamiyete geçtikleri görüşü vardır (Peler, 2020, s. 124). Bir diğerk görüş Kumuklar arasındaki İslamlaşma hareketinin VIII. veya IX. yüzyılda başlayıp XV. yüzyılda tamamlandığı görüşüdür (Aliyev, 1995, s. 71). Son görüş ise İslamlaşmanın Kumuklar arasında XI. yüzyılda tamamlandığı görüşüdür (Akiner, 1995, s. 129).

Kumuk edebiyatı tarihçileri, Kumuk edebiyatının XV. yüzyılda yaşamış olan şair Ümmî Kemal ile başlatılması; XV. yüzyıla kadar ise Umumî Türk Edebiyatı ile beraber ele alınması gerektiğini dile getirmişlerdir. Osmanlı Türkçesi, Yırçı Kazak'a kadar Kumukların yazı dili olmuştur. Yırçı Kazak (1830-1879), Yeni Kumuk Edebiyatının temelini atmıştır (Pekecar, 1997, s. 2064). Kumuk edebiyatı, millî edebiyat

olarak bilinen, halkın okuma ihtiyacına karşılık vermek için yerli kahramanlık hikâyeleri ve destanlarıyla sınırlı kalmıştır. Bu risaleler din adamları tarafından XVIII. yüzyıldan itibaren düzenlenmeye başlamıştır. XX. yüzyılın başlarında Muhammed Mirza Magrayof'un Buynak'ta (eski adı Temirhan-Şura) kurmuş olduğu basımevinde basılan kitaplar sayesinde Dağıstan'da yerli edebiyatın gelişmeye başlamıştır. 1917 ihtilalinden sonra Batırmurzayof ve oğlu Zeynü'l Abid Tangçolpan adında bir dernek kurmuşlar ve daha sonra millî edebiyatın geliştirilmesi amacı ile aynı isimde dergi çıkarmaya başlamışlardır. Bu dergi günümüzde de yayın hayatına devam etmektedir (Eren, 1975, s. 347-349).

Kumuk Türkçesinin yazılı olarak ilk kez Nogay Türkçesinin ve Kumuk Türkçesinin Osmanlı ve Azerbaycan Türkçeleri ile karışımından ibaret olan 1810-1816 yılları arasında Hristiyan misyonerler tarafından kullanıldığına dair kayıtlar vardır. Kumuk Türkçesinin yazımı bu kayıtlarda karışık olması sebebiyle Kumuk edebî dilinin başlangıcı olarak XX. yüzyılın başlarında Abusupyan Akayev'in Magyarov Matbaasında bastırdığı edebî malzemenin dili kabul edilmelidir (Peler, 2020, s. 130). Kumukların, Arap alfabesine dayalı olarak 1921 yılından 1928 yılına kadar kendilerine özgü bir yazıları mevcuttur. 1928 yılında değiştirilmiş Arap alfabesi kullanılmıştır. Bakü Türkoloji Kongresinden sonra 1928 yılından 1938'e kadar Latin alfabesi kullanılmış ve 1938'de Sovyetler Birliğinin dayatmasıyla Sovyetler Birliğinde yaşayan diğer Türk toplulukları gibi Kiril temelli bir Kumuk alfabesi oluşturulmuştur (Akiner 1995, s. 132; Pekacar 2007, s. 944; Nerimanoğlu, 2015, s. 236).

1.7.2. Karaçay-Balkar Türkleri

Karaçay-Balkar Türkleri tarihte birden çok isimle anılmışlardır. Avrupa kaynaklarındaki ilk bilgiler 1404³⁶ yılında Kafkasya'da bulunmuş olan Johannes de Galonifontibus'un tutmuş olduğu notlarıdır. Galonifontibus'un notlarında Karaçay-Balkar Türkleri *Kara Çerkesler* olarak geçmektedir. 1635-1653 yılları arasında Kafkasya'da bulunan İtalyan misyoner A. Lamerti, *Kara Çerkesler*'in yanı sıra *Karaçioliler* olarak tanımlamıştır (Tavkul, 2016: 329). “Karaçay” kelimesi yazılı olarak 1639'da Rus kaynaklarında geçmiştir. Rus elçilerinin Gürcistan'a seyahat ettiği sırada Karaçay topraklarında on beş gün kadar kalmışlardır. Tutmuş oldukları notlarda

³⁶ Bu kadar erken bir tarihte Karaçay Türkleri ile bilgi bulunması şaşırtıcıdır.

Karaçaylılar'dan *Karaçay* ve *Karaçayevo Kabarda* şeklinde bahsetmişlerdir (Adiloğlu, 2005, s. 19). Türk lehçelerinin ve topluluklarının 1806'da tasnifini yapan Adelung, Balkarlıları *Basiyanlar* adıyla Saf Tatarlar başlığı altında vermiştir (Arat, 1987, s. 74). Klaproth'un 1823 yılında yayımladığı *Asia Polyglotta* adlı eserinde Kafkaslarda, Osetlerin batısında yaşayan Türkçe konuşan topluluğa *Basian* adını vermiştir (Tavkul, 1993, s. 50). Adriano Balbi'nin 1826 yılında yapmış olduğu Türk lehçelerini tasnif denemesinde Karaçay-Balkar Türklerini *Basiyan* başlığı altında değerlendirmiş ve Asil Basiyanlar veya Balkar, Karaçay, Çerige veya Çegem olmak üzere üç alt başlık şeklinde tasnif etmiştir. Wilhelm Fredrik Palmblad, 1827 yılında yapmış olduğu Türk kavimlerini tasnif denemesinde Karaçay-Balkar Türklerini karışık Türkler başlığı altında *Basiyanlar* veya *Kuca Tatarları* olarak değerlendirmiştir. Karaçay-Malkar halkını da Karaçay, Çerige ve Basiyanlar veya Balkarlar olmak üzere üç grup hâlinde ayırmıştır (Arat, 1987, s. 78-79). XIX. yüzyılın sonlarında Rus kaynaklarında Karaçay-Balkar Türkleri için *Gorsky Tatar* (Dağlı Tatar), *Gortsı* (Dağlı) ve *Dağlı Kabardeyler* terimleri kullanılmıştır (Tavkul, 1993, s. 51). Elbruz Dağı'nın eteğinde yaşamaları sebebiyle *Elbruz Tatarı* ismi de kullanılmıştır. Kafkasya'da yaşayan diğer topluluklar Karaçay Türkleri için farklı isimler kullanmışlardır. Adige-Kabardeyler *Kuşha* ve *Karaşey*, Abhazlar *Akaraç*, Abazinler *Karça*, Svanlar *Mukrçay*, Osetler *Asi*, Megreller *Alani*, Gürcüler ise *Karaçioli* terimleri ile ifade etmişlerdir. Balkar Türklerini ise Adige-Kabardeyler *Kuşha* ve *Balkar*, Abhazlar *Azuho*, Svanlar *Sabir*, Osetler *Asson*, Gürcüler *Basiyani* şeklinde telaffuz etmişlerdir (Tavkul, 2016, s. 330). Karaçay kelimesinin kökeni hakkında birden fazla görüş mevcuttur. İlk görüş “kara” (siyah, kara) ve “çay” (ırmak, su) kelimelerinin birleşmesiyle “Karaçay” (kara ırmak) isminin oluştuğu görüşüdür.³⁷ Karaçay kelimesinin etimolojisi hakkındaki en ciddi görüş Klaproth'un XIX. yüzyıl başlarında tespit ettiği görüştür. Klaproth'a göre Karaçay ismi, XV.- XVI. yüzyıllarda yaşamış olduğu rivayet edilen Karaçaylıların efsanevi lideri Karça³⁸ isimli bir beyden gelmektedir. Karaçaylıların komşuları olan Kabardey-Çerkesleri Karça'nın

³⁷ Karaçay-Malkar lehçesinde ve diğer Kıpçak lehçelerinde “çay” kelimesinin su, ırmak anlamında bulunmaması ve ırmak, nehir kelimesinin “suw”, “çerek” ve “koban” ile karşılanması bu görüşün tutarlı olmadığını düşündürmektedir (Adiloğlu, 2005, s. 19).

³⁸ Adiloğlu, Karça adının isminin aslında *Karçığa* şeklinde olabileceğini dile getirmiştir. Kıpçak Türkçesi'ne ait bir kelime olan *Karçığa* (Aladoğan, atmaca gibi yırtıcı kuş) Karaçay-Balkar Türkçesinde *Kartçığa* şeklinde geçmektedir. Klaproth, Kafkaslar'da bulunduğu sırada Kabardey Çerkesler'in Karaçaylılar'a *Karçaga Kuşha* (Karçaga'nın Dağlıları) dediklerini ifade etmesinden hareketle Karçaga isminden Karça Bey zikredilmektedir (Adiloğlu, 2005, s. 20).

yurdunu ifade etmek için kendi dillerinde nisbet ve izafet edatı olan “-ey” ekini Karaşa sözüne ekleyerek *Karaça-ey* şeklinde dile getirmişlerdir. Kabardey dilinde yabancı dillerden giren -ç sesi -ş sesine dönüşmesiyle *Karaça-ey* kelimesi *Karaşa-ey* şeklinde ifade edilmiştir. Daha sonra ses benzeşmesi yoluyla *Karaşey* şeklini almış ve Karaçaylılar bu ismi *Karaçay* biçimine çevirmişlerdir (Adiloğlu, 2005, s. 19-20).

Karaçay-Balkar Türkleri Kafkasların merkezî bölümünde Avrupa’nın en yüksek dağlarıyla kuşatılmış olan Karaçay-Balkarlıların *Mingi Tav* dediği *Elbruz Dağı*’nın doğu ve batısında yer alan dağlık arazide yaşamaktadırlar (Tavkul, 2015a, s. 484). Elbruz Dağı’nın batısında yer alan Kuban Irmağı’nın kaynak bölgesindeki Kartcurt, Hurzuk, Uçkulan köyleri ile Duvut, Teberdi, Morh, Ishavat, Urup, Laba ırmaklarının kuzeyinde ve Arhız, Cögetey, İnçik (Zelencuk), Mara vadilerinde; Elbruz Dağı’nın doğusunda ise Bashan, Çegem, Hlam, Bızıngı ve Balkar vadilerinde yaşamaktadırlar. Günümüzde yoğun olarak Rusya Federasyonu’na bağlı özerk cumhuriyet statüsünde olan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar (Appa, 2015, s. 497).

Karaçay-Balkar ülkesinin güney sınırları Kafkas Dağlarının buzullarına kadar devam eder. Karaçay-Balkarlar Kafkas Dağları’nın ardında Abhazya ve Gürcistan’ın Svanetya bölgesi ile komşu konumundadır. Doğuda Kuzey Osetya; batıda Krasnodar eyaleti ile komşudur. Kuzeyinde ise Stavropol Eyaleti ve Kabardey, Abaza, Nogay topluluklarının yaşadıkları topraklar ile komşudur (Tavkul, 2016, s. 334).

Sovyetler Birliği dönemine kadar nüfusları hakkında net bir bilgi olmayan Karaçay-Balkarlılar ile ilgili Sovyetler Birliği zamanında yapılan nüfus sayımlarında tutarsızlık vardır. Örnek verilecek olursa; 1812 yılına ait Rus askeri topografya ve istatistik verilerine göre Karaçay’da 600 hane bulunmaktaydı. 1848 yılı Rus nüfus kayıtlarına göre ise 2000 hane bulunmaktadır. 1865 Rus istatistiklerine göre Karaçay’da 13.461 Karaçaylı yaşamaktaydı (Tavkul, 1993, s. 95). 1867 yılında Karaçay’da toplam 14.983 kişi yaşadığı tespit edilmiştir. Karaçaylıların nüfusu 1885 yılında 18.088; 1897 yılında 25.686; 1905 yılında 27.174 kişiye ulaşmıştır. Karaçay-Balkar Türkleri 1943-44’te sürgüne gönderilmeden önce 1939 yılında yapılan nüfus sayımına göre Karaçaylılar 75.800; Balkarlılar 42.700 kişiydi. 1957 yılında sürgün yasakları bittiğinde 101.918 kişi ata yurtlarına geri dönmüş; 21.882 kişi de sürgün edildikleri Kazakistan ve

Kırgızistan topraklarında yaşamaya devam etmiştir. 1959'da Karaçaylıların nüfusu 81.400; Balkarlıların nüfusu ise 42.700 kişi olarak belirlenmiştir (Tavkul, 2016, s. 334). Rusya Federasyonu'nun 2010 yılında yapmış olduğu nüfus sayımında Karaçaylıların nüfusu 218.403 olarak; Balkarlıların nüfusu da 112.924 olarak tespit edilmiştir.³⁹ Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da toplam 20.000, Türkiye'de 20.000, A.B.D.'de 5000 ve Suriye'de yaklaşık 1500 Karaçay-Balkar Türkü yaşamaktadır (Appa, 2015, s. 497).

Karaçay-Balkar Türklerinin Türkiye'ye göç etmesi üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk göç eden grup 93 harbinden önce 1862-65 yılları arasında; ikinci grup 93 harbi sırasında 1877-78 yılları arasında ve son grup ise 93 harbi sonrasında 1890-1908 yılları arasında Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye'de yaklaşık 30.000 Karaçay-Balkar Türkü yaşamaktadır. Afyon şehir merkezinde 130 hane, Afyon'un Boldavin ilçesine bağlı Gökçeyayla mahallesinde 150 hane, Afyon'un İscehisar ilçesine bağlı Doğlat köyünde 40 hane bulunmaktadır. Yaklaşık 15.000 kişi Eskişehir'de, Eskişehir'in Çifteler ilçesinde ve Çifteler ilçesine bağlı Belpınar köyünde, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Ertuğrul (Yakapınar) köyünde, Eskişehir'in Han ilçesine bağlı Yazılıkaya, Akhisar ve Gökçeyayla köylerinde, Eskişehir'in Mahmudiye ilçesinde yaşamaktadırlar. Getiye kalan nüfus da Konya'da, Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Başhöyük beldesinde, Ankara'da, Ankara'nın Gölbaşı ilçesine bağlı Yağlıpınar köyünde, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Eğrisöğüt köyünde, Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Emirler köyünde, Tokat'ın Reşadiye ilçesine bağlı Çilehane köyünde, Tokat'ın Sulusaray ilçesine bağlı Arpacı ve Karaçay köylerinde, Yalova'nın Çiftlikköy ilçesinde ve İzmir'in Mehtap ve Bornova mahallerinde yaşamaktadırlar (Balkan, 2015, s. 652-653).

Karaçay-Balkarların Kıpçaklar'dan çok daha evvel Kafkas topraklarına geldiklerini iddia eden araştırmacılar Karaçay-Balkar Türklerini Hazar Devleti'nin siyasî devamı niteliğinde görmektedirler. V. Miller, Karaçay-Balkar Türklerini Hun-Türk İmparatorluğunun yıkılmasından sonra oraya çıkmış olan Kafkasya Bulgarlarının devamı olarak görmüştür (Bala, 1979, s. 218). Kıpçak döneminden sonra Altın Ordu Devleti, Kırım Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altında yaşamış olan Karaçay-Balkar Türkleri, Kafkasya'daki beş bin yıllık tarihleri boyunca Gürcü, Oset,

³⁹ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html (siteye erişim tarihi: 08.09.2020).

Alan, Çerkes gibi Kafkas halkları ile yoğun bir etkileşim hâlinde olmuşlardır (Yılmaz, 2002: 48). 1828’de Rus egemenliğine girmiş olan Karaçay-Balkar Türkleri, 1922’de iki ayrı özerk bölge içinde yer almışlardır. 12 Ocak 1922’de Karaçaylar, Çerkeslerle birleştirilerek Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi kurulmuştur. 16 Ocak 1922’de ise Kabardinler, Balkarlarla birleştirilerek Kabardin-Balkar Özerk Bölgesi kurulmuştur. Ocak 1926’da Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi dağıtıldı ve onun yerine Çerkes Millî Bölgesi ve Karaçay Özerk Bölgesi isimleri altında iki yeni bölge kurulmuştur. Ağustos 1928’de Adige-Çerkes Özerk Bölgesi kaldırılmış ve Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi ile Adige Özerk Bölgesi kurulmuştur (Tavkul, 2015b, s. 530-531). 1936’nın Kasım ayında Karaçay ve Çerkes Özerk Bölgeleri Stavropol Eyaleti’ne; Balkarlılar, Kabardeyleler Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti’ne bağlanmışlardır (Tavkul, 2002b, s. 58-59). Bu durum gösteriyor ki Sovyetler, Türk soylu toplulukların bir arada bulunmasını bir tehlike olarak görmüşler, bu sebeple de farklı toplulukları tek bir özerk cumhuriyet statüsünde birleştirmişlerdir. Karaçay-Balkar Türkleri İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar ile iş birliği yaptıkları gerekçesiyle 1943 ve 1944 yıllarında Türkistan coğrafyasına sürgün edilmişlerdir. Sürgün cezalarının 1957 yılında sona ermesiyle ana yurtlarına dönmeye başlamışlardır. 17 Kasım 1990’da Karaçay Halk Temsilciler Meclisi’nin almış olduğu kararla Karaçay Cumhuriyeti ilan edilmiştir ancak bu karar Sovyet hükümeti tarafından resmî olarak kabul edilmemiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi’ne özerk cumhuriyet statüsü verilmiştir (Tavkul, 2015b, s. 542-543).

Karaçay-Balkar Türkleri Sünni mezhebine mensup olup Hanefî müslümandır (Akiner, 1995: 177-197). Karaçay-Balkar Türkleri’nin dinî inançlarının kökeni eskiden iki farklı kaynağa dayanmaktaydı: Birincisi Kafkaslar’da etkisini asırlarca hissettiren *Türk Bozkır Kültürü* çerçevesinde ortaya çıkmış şamanist inanç; ikincisi ise VI. yüzyıldan itibaren Kafkaslar’da etkisini gösteren şamanist unsurların bozulmasıyla çok tanrılı bir inanç sistemi hâline gelen Hristiyanlık’tır (Tavkul, 2016, s. 331). XVII. yüzyılda bölgeye göç eden Nogay ve Kırım Tatar Türkleri Karaçay-Balkarlar’ın İslam dini ile tanışmasına vesile olmuştur. XVIII. yüzyılda Karaçaylılar arasında yaşamış olan İshak Hoca Efendi’nin de Karaçaylılar arasında İslamiyeti yaydığı bilinmektedir. Ancak XX. yüzyıla kadar hem Şamanistliğin hem de Hristiyanlığın etkileri tamamen ortadan kalkmamıştır (Akiner, 1995, s. 174-194).

Karaçay-Balkar Edebiyatının en önemli ürünleri sözlü edebiyat ürünleridir. Yüzyıllar boyunca yüksek dağların vadilerinde yaşayan Karaçay-Balkar Türkleri, adetlerini, geleneklerini, destanlarını nesilden nesile aktararak yaşamasını sağlamıştır. En önemli sözlü ürünleri Nart Destanları'dır. Nart destanları sadece Karaçay-Balkar Türkleri'nin değil; aynı zamanda farklı Kafkas topluluklarının da edebî ürünü sayılmaktadır. Nartlar günümüzde Kafkasya'da yaşayan topluluklarının ataları olarak gördükleri bir topluluktur. Bu destanlarda Nartların atı nasıl evcilleştirdiği, demiri nasıl buldukları, ilk silahları nasıl yaptıkları anlatılmaktadır. Nart destanlarının yanısıra *Avcı Biynöger*, *Batır Karça*, *Hasavka* gibi kahramanlık destanları ve tarihî destanlar da önemli bir yer tutmaktadır (Tavkul, 2015c, s. 596-597). Karaçay-Balkar Türkçesi ile yazılmış en eski metin 1715 tarihinde Arap harfleriyle yazılmış olan Holam Yazıtı'dır. Eldeki bilgilere göre Karaçay-Balkar Türklerinin önce Arap harflerine dayalı bir yazı sistemi kullandıkları görülmüştür. Arap harflerinin kullanımı sınırlı olmasından dolayı Karaçay-Balkarlılar yazılı edebiyat ile geç dönemde tanışmışlardır. İlk yazılı edebiyat ürünü XX. yüzyılın başında Kazım Meçi tarafından yayımlanan *İyman-İslam* (İman İslam) adlı kitaptır. Bu dönemde halkın okuma yazma bilmemesi gerçek bir sorun teşkil etmiştir. Bu sebeple Karaçay-Balkar Türklerinin asıl yazılı edebiyata geçiş devresi 1920'li yılların ortalarında başlamıştır. 1922 yılında günümüzde Çerkessk olan Batalpaşinski'de Rusça yayımlanan *Gorskaya Bednota* (Yoksul Dağlılar) gazetesinin bir sayfası Karaçay-Balkar Türkleri için ayrılmış ve bu sayfada Arap alfabesiyle Karaçay-Balkar Türkçesinden şiirler, makaleler ve haberler yayımlanmaya başlamıştır (Tanzilâ vd., 2002, s. 221-224). 1930'lı yıllarda Karaçay-Balkar edebiyatı yeni gelişmeler ışığında gelişmiş, çok önemli şairler ve yazarlar yetişmiştir. 1943-1957 yılları arası Karaçay-Balkar edebiyatı için savaş ve sürgün dönemi olmuştur. 14 yıllık süre zarfı içerisinde Karaçay-Balkar edebiyatı durma noktasına gelmiş, hiçbir yayın faaliyetine izin verilmemiştir. Bu dönemde sürgün edildikleri topraklarda sürgünün acıları şiirlerinde yansıtmışlardır. Sürgün dönüşünde Karaçay-Balkar edebiyatı tekrar gelişim göstermeye başlamıştır. Birbiri ardınca şiir kitapları basılmaya başlamıştır. 1960-70'li yıllarda savaş acısının anlatıldığı konulu eserler meydana getirilmiştir. Olgunluk dönemi olarak nitelendirilebilecek 1970 ile 1990'lı yıllar arasında Sovyet sistemini eleştiren eserler verilmeye başlanmıştır. 1991 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Sovyet Devri Edebiyatı sona ermiştir. Dünya

edebiyatında etkili olan akımlardan Karaçay-Balkar edebiyatı da etkilenmiştir (Arbatlı, 2015, s. 605-615).

1920'ye kadar Arap harflerini kullanan Karaçay-Balkar Türkleri, 1920-1924 yılları arasında ıslah edilmiş Arap alfabesini, 1924-1926 yılları arasında Latin alfabesini, 1926-1936 yılları arasında ıslah edilmiş Latin alfabesini, 1936-1961 yılları arasında Kiril alfabesini, 1961-64 yılları arasında ıslah edilmiş Kiril alfabesini, 1964'ten günümüze kadar bir kez daha ıslah edilmiş, ilkiyle çok benzer olan Kiril alfabesini kullanmışlardır (Akiner, 1995, s. 177).

1.7.3. Nogay Türkleri

Astrahan, Kuzey Kafkasya, Kırım, Türkiye ve Romanya'da "Nogay" adı ile; Türkistan'da, Buhara ve Hive'de ise "Mangıt" ismiyle anılan Nogaylar hatalı olarak Tatarlar için de kullanılmaktadır (Bavbek, 1986, s. 60; Devlet, 1993, s. 287). "Nogay" kelimesinin kökeni ile ilgili olarak birçok araştırmacı bu kelimenin Moğolca bir kelime olduğu hususunda ortak bir görüşe sahiptir (Alpargu, 1996, s. 1995; Lessing, 2003, s. 924; Gülensoy, 2007, s. 607; Çağbayır, 2007, s. 3559). Nogay kelimesi Moğolca'da *Nokai* ile ifade edilmiş⁴⁰ ve Moğolca anlamı "köpek"tir. Köpek bazı Türk toplulukları arasında değerli; bazılarında ise değersiz görülmektedir. Moğollar ve Tibetliler köpeğe önem vermiş olan topluluklardır (Ögel, 2014, s. 603-608). Alpargu'nun Vernadsky'den alıntılıdığı bilgiye göre köpek Nogaylar için bir totemdir ve Nogay kelimesi de bu totemle ilgilidir. Ayrıca köpeğin Mangıt kabilesi arasında önemli bir totem olduğu düşünülebilir (Ergönenç Akbaba, 2016, s. 419). Aynı zamanda Nogay ismi Altın Ordu Devleti'nin 1270-1290 yılları arasında görev yapmış olan komutanlarından birinin ismi olarak da bilinmektedir⁴¹ (Kalkan, 2006, s. 216). Magadamba isimli bir araştırmacı Nogay kelimesinin anlamının "kurt" olabileceğini dile getirmiştir (Alpargu, 2007, s. 11). Bir diğer açıklamada da Valery Kazakov, "sağlam, güçlü" anlamında olan *Nog- Noğ* veya *Nok* kelimesine -ay eki getirilerek "sağlam, güçlü aile" anlamında Nogay/Noğay veya Nokay kelimesi türetilmiş olabileceğini ifade etmiştir (Nogay, 2015, s. 306). Gülensoy, *Nogay* kelimesinin anlamını "tüylü köpek; Cengiz Han'ın torununun

⁴⁰ Öte taraftan farklı bir görüş olarak *Nohay* isminin Moğolca anlamı alınarak "it" şeklinde totemistik hayvan olarak açıklanmıştır (Kalkan, 2006, s. 216).

⁴¹ Nogay veya Nokay ismi Moğollardan 700 yıl evvel Kafkasya ve Kırım bölgesinde yaşayan Avarlar'ın hükümdarının adıdır (Nogay, 2015, s. 306).

ve Kırım ile Kafkasya'daki kavimin adı" şeklinde açıklamıştır (Gülensoy, 2007, s. 607). Klasik Moğolca'da *Nohay* kelimesinin anlamı "köpek, it; bazı metinlerde batıl inançlar sebebiyle çinu-a kurt yerine kullanılır; on iki hayvan takvimindeki yıllardan biri dolandırıcı, dalaverici, kurnaz" şekilde açıklanırken; Çağdaş Moğolca'da *Nohoy* kelimesi "köpek" şeklinde açıklanmıştır (Lessing, 2003, s. 924). Ergönenç Akbaba'ya göre *Nogay* kelimesi Nogay Türklerini temsil ettiği zamandan itibaren anlam kaymasına uğramıştır. Kelimenin anlamı köpek değil de kurt olması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü günümüzde Nogay Türklerinin bayrağında kanatlı bir kurt vardır (Ergönenç Akbaba, 2016, s. 420). Bayrağın simgesinden hareketle bu düşünce bizim açımızdan da gayet mantıklıdır. Bayrak bir milletin simgesini temsil eder bu sebeple de Nogay isminin kavim ismi olduktan sonra "kurt" anlamına dönüştüğü kabul edilebilir.

Nogay Türklerinin büyük bir çoğunluğu Kuma ve Terek nehirleri arasında Nogay bozkırlarında Stavropol Bölgesindeki Açkulak'ta, Kızılyar, Hasavyurt, Çeçen-İnguş ve Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyetlerinde (Akiner, 1995, s. 139), İdil nehri civarında küçük bir topluluk olarak Başkurdistan'da, Aral gölü ve Sir-Derya'yı kapsayan geniş sahada, Dağıstan Özerk Bölgesinde, Astrahan ve Krasnodar'da, Kırım ve kuzeyinde, Batı Türkistan'da, Litvanya'da, Romanya'nın Dobruca (Köstence) bölgesinde, Dobruca'ya bağlı Isakça mevkii ve Demir Kapılar arasındaki bölgede ve Bulgaristan'da Tuna nehrinin güneyinde yer alan Şumru'da yaşamaktadırlar (Güllüdağ, 2015, s. 379).

Kuzeydoğu'da Kalmuklar, güneyde Çeçenler ile komşu olan Nogay Türklerinin batı sınırları Hazar Denizine kadar dayanmaktadır (Akiner, 1995, s. 139).

Sovyetler döneminde yapılmış olan nüfus sayımına göre Nogay Türklerinin nüfusu 1959 yılında 38.583, 1970 yılında 51.784, 1979 yılında 59.546, 1989 yılında ise 75.564 olarak tespit edilmiştir (Güllüdağ, 2015, s. 381). Görüldüğü üzere yıllara göre Nogay Türklerinin nüfusunda sürekli bir artış meydana gelmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 2010 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre Nogay Türklerinin nüfusu 103.660 olarak verilmiştir⁴²

⁴² https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html (siteye erişim tarihi: 15.09.2020).

Nogay Türkleri tarihte farklı dönemlerde Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmek zorunda kalmışlar ve yaşadıkları bölgelerden Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. 1812-1828, 1854-1869 ve 1878-1908 yılları arasında Anadolu topraklarına büyük göçler meydana gelmiştir (Benli, 2015, s. 414). Nogay Türkleri, Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı Mercimek ve Büyük Mangıt beldesi Altıkara, Çakaldere, Çiftlikler, Kelemeti, Kılıçkaya, Küçük Mangıt, Sirkeli, Toktamış ve Yılankale köylerinde; Afyon'un Çay ilçesine bağlı Orhaniye ve Afyon'un Kızılören ilçesine bağlı Yenibelkavak (Muhâcir Belkavak) köylerinde; Ankara'nın Gölbaşı ilçesine bağlı Ahiboz köyünde, Ankara'nın Bâlâ ilçesine bağlı Ahmetçayırı ve Tatarhöyük (Şedidhöyük) köylerinde, Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesine bağlı Akin, Doğankaya ve Şeker köylerinde, Ankara'nın Haymana ilçesine bağlı Çayraz köyünde, Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı Çingirli, Sakarya ve Tatlıkuyu köylerinde; Balıkesir'de Halkapınar köyünde, Balıkesir'in Susurluk ilçesine bağlı Babaköy ve Sultançayır köylerinde, Balıkesir'in Havdan ilçesine bağlı Büyükdere beldesinde ve Balıkesir'in Bandırma ilçesine bağlı Orhaniye köyünde; Bursa'nın Karacabey ilçesine bağlı Bakırköy ve Hamidiye köylerinde, Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Dorumtay köyünde; Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Kızıllı köyünde; Eskişehir'in Kalkanlı ve Karaçay köylerinde, Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlı Aktepe, Işıkören ve Esence köylerinde, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı Değişören köyünde ve Eskişehir'in Mahmudiye ilçesine bağlı Hamidiye köyünde; Gaziantep'in Nurdağı ilçesine bağlı Çakmak köyünde; Kırıkkale'nin Keskin ilçesine bağlı Üçkuyu ve Yoncalı köylerinde, Kırıkkale'nin Karakeçili ilçesine bağlı olan Sulubük köyünde; Kırşehir'in Kaman ilçesine bağlı Darıözü köyünde, Boztepe ilçesine bağlı Üçkuyu köyünde; Kocaeli'nin Sarımeşe beldesinde; Konya'nın Dokuz köyünde, Konya'nın Kulu ilçesine bağlı Ağılbaşı, Boğazören, Kırıkkuyu köylerinde, Seyitahmetli köyünde, Konya'nın Tuzlukaya ilçesine bağlı olan Erdoğdu köyünde, Konya'nın Çumra ilçesine bağlı Fethiye köyünde, Konya'nın Akören ilçesine bağlı Sülaymaniye köyünde, Konya'nın Ilgın ilçesinde; Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Sarıpınar köyünde; Sakarya'nın Kalaycı köyünde, Sakarya'nın Söğütlü ilçesine bağlı Fındıklı köyünde; Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Ahmetli köyünde; Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Akpınar köyünde; Tekirdağ'ın Muratlı ilçesine bağlı Ballıhoca köyünde, Tekirdağ'ın Malkara ilçesine bağlı Batkinköy ve Sarıyer köylerinde; Tokat'ın Turhal ilçesine bağlı Ataköy'de; Yozgat'ın Sorgun

ilçesine bağlı Tuzlacık köyünde yaşamaktadırlar. Ayrıca Çorum'un Cemilbey ve Yeşilyayla köylerinde; Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Karakuyu, Malakköy ve Sacayağı köylerinde Adigeleşmiş olan Nogay Türkleri yaşamaktadır (Benli, 2015, s. 420-423).

Nogay Türklerinin siyasî tarihlerini Altın Ordu Dönemi, Nogay Türk Devleti Dönemi ve son olarak Rus işgali altındaki Dönem olmak üzere üç aşamada değerlendirilebilir. Altın Ordu dönemi Nogay Han dönemi ile başlar. Bu dönem bir bakıma kuruluş devridir. Nogay Türklerinin kurucusu olan Nogay Han, Nogay Türklerini idaresi altında toplayarak Altın Ordu Devleti içerisinde önemli mevkilere yükselmiştir. Nogay Han'ın yaklaşık yarım asırlık bir süre zarfında Altın Ordu Devleti ile olan ilişkileri vesilesiyle tek çatı altında topladığı Nogay Türk Topluluğu, Altın Ordu Devleti'ne bağlı yarı müstakil bir devlet hüviyeti kazanmıştır. 1298'de Tokta Han ile Nogay Han arasındaki çıkan savaşı Nogay Han kazandı; ancak 1299'da tekrar çıkan savaşta Tokta Han'ın ordusu kazanmış ve Nogay Han da şehit edilmiştir. Bu mücadelenin ardından Nogaylar, ana yurtları olan Kırım ile Tuna nehri arasındaki bölgeden İdil ırmağının daha da ötesine Ural ile Emba ırmağı arasına sürgün edilmişlerdir. 1391 yılları civarında dağılan Nogayları derleyen toparlayan Edige Bey olmuştur. Edige Bey, Altın Ordu Devletinde başkomutanlık görevinde bulunmuştur. Edige Bey, oğlu Nurettin'i Nogayların başına geçirmiştir. Edige Bey'in 1419 yılında öldürülmesinin ardından Altın Ordu Devleti de dağılma dönemine girmiştir. Bu zaman diliminde Nurettin Bey de Nogayları bağımsız bir devlet hâline getirmiştir. Bunun sonucunda tüm Nogaylar, devletin ilk hükümdarı olarak görülebilen Nurettin Bey zamanında onun hüküm sürdüğü civarda toplanmışlardır. XVI. yüzyıla gelindiği zaman Nogay hükümdarı, dönemin Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman ile anlaşarak Osmanlı Devleti ile birleşmiştir (Nogay, 2015, s. 306-308). Devletlerin birbirleriyle anlaşma yapmasının yanında kurulan akrabalıklar da önemlidir. Kız alıp verme dönemin şartlarında devletlerin aralarında bir bakıma akrabalık kurması vesilesiyle bu duruma çok önem verilmiştir. Nogaylar da diğer komşu hanlıklar evlilikler yaparak onlarla akraba statüsüne geldi ve Ruslara karşı bir Türk birliğini oluşturdu. Nogay Devleti'nin parçalanma dönemi XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren baş göstermiştir. 1552 yılında Kazan Hanlığının Ruslar tarafından yıkılmasından sonra sıra kendilerine geleceğini zanneden Yusuf Bey'in kardeşi İsmail Mirza ve taraftarları Rus çarlığına

yakınlaşmak istemişlerdir. Bu duruma Yusuf Bey karşı çıkmış ve bu sebeple aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Sonuç olarak Nogay Hanlığı ikiye bölünmüştür. Rusların desteği alan İsmail Mirza, Yusuf Bey'i bir pusuya düşürerek 1555 yılında şehit etmiştir. Yusuf Bey'in oğulları ve diğer sadık beylerinin yeterli miktarda gücü olmadığı için 1558 yılında Kırım bölgesine göç etmişlerdir. 1563 yılında İsmail Mirza'nın ölümünden sonra Nogay hanlığı üç parçaya bölünmüştür. Kazakistan sınırları içerisinde kalan Nogaylara *Ulu (Büyük) Nogay*, Kırım bölgesine göç eden Nogaylara *Kiçi (Küçük) Nogay* ve en doğuda Çim (Emba) ırmağı havzasında kalan Nogaylara da *Altı Oğul Nogayları* denilmiştir. Ruslar ile XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayısız çatışmalar gerçekleştirmişlerdir. Rusların 1580 yılında Nogay Türklerinin başkenti Saraycık'ı yakmalarının ardından çeşitli siyasî ve idari baskılara maruz kalmış Nogaylar, Astrahan'ın da Rus işgaline uğraması sonucu Kuzey Kafkasya'ya sürgün edilmişlerdir (Nogay, 2015, s. 309-310).

Şafii mezhebine mensup Sünni olan Nogayların (Akiner, 1995, s. 142), 1970 yılında yapılmış nüfus sayımına göre Sovyetler Birliği içerisinde yaşayan 29.845.000'i Müslüman, 2.423.000'i Hristiyan, Şaman ve diğer dinlere mensup olduğu ifade edilmiştir (Güllüdağ, 2015, s. 381). Nogayların İslamiyeti kabul etmesinde Özbek Han'ın tesiri olmuştur. 1312-1342 yılları arasında hüküm sürmüş olan Özbek Han, kendi halkına Müslümanlığı mecbur etmesiyle XIV. yüzyılda Nogay Türkleri de Müslüman olmaya başlamışlardır. XVIII. yüzyılda Kırım Tatarları ile etkileşim hâlinde olmaları vesilesiyle Nogaylar arasında Müslümanlığın etkisi arttı. Hatta Kafkaslara gitiklerinde Abazalar gibi topluluklarının da İslamlaşmasında önemli derecede rol oynamışlardır (Akiner, 1995, s. 139). Kafkaslar'da İslam dininin kabul edilmesi millî bilinci de beraberinde getirdiği söylenilebilir. Rus işgali sırasında Kafkasya'da yaşayan Türk soylu olsun veya olmasın tüm topluluklar din sayesinde birleşmişlerdir. Müridizm de bu noktada önemli bir dinî harekettir.

Nogay Türkleri, Kafkasya'da yaşayan diğer Türk toplulukları gibi köklü ve güçlü bir sözlü edebiyata sahiptir. XIV. ve XV. yüzyıllar Nogay edebiyatının doğuşu olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde yaşamış olan halk şairleri, yırçılar seslerini duyurmuşlardır. XV. yüzyılda Asan Kaygılı, Şal Kiyiz gibi sanatkârların eserleri ile tanınmıştır. Bu sanatkârların eserlerindeki başlıca konu ise sosyal adaletsizlik teması olmuştur. XVI. yüzyılda Dosmambet ile Ciembet'in isimleri duyulmuştur. XVII.

yüzyılda Koztuvgan'ın seslendirmiş olduğu “*Kara Ağaştan Kalın Nogayım*” adlı destanı Nogay Türkleri için önem taşımaktadır. XVIII. yüzyılda göçler sebebiyle verimli bir yüzyıl olmamıştır. XIX. yüzyılda Fahrudin Şeyde'nin “Gül Envar”, “Kurdaş Kız”; Sıddıkbay'ın “Gül Perde”, “Gül Cemal”, “Kazahtın Kızı”; Hozray Tuyraklı'nın “Gül Ramazan” adlı destanları meşhurdur. XX. yüzyılın en tanınmış şahsiyeti ise Aci-Molla Nogman oğludur. “Gracdonlar Sağısı”, “Oktyabr”, “Yıravlar”, “Ötöbiyke”, “Nurgazı” ismindeki şarkıları ile tanınmıştır (Güllüdağ, 2015: s. 384). Nogay Türkçesinin en eski yazılı belgesi Mehmed Efendi Osman'ın 1883'te yayımladığı *Nogay ve Kumuk Metinleri* eseridir (Alpargu, 2007, s. 215). Dcanebikov Latin alfabesi yardımıyla Nogay alfabesini hazırladı ve kendi yazdıkları şiir, makale ve deneme yazılarından oluşan ders kitaplarını hazırlamışlardır. Sovyet Cumhuriyeti aldığı karar neticesinde yeni doğan edebiyatların geliştirilmesine önem verilmesinin gerekli olduğunu vurgulamasının ardından Nogay lehçesi ile yazılmış olan *Kızıl Serkeş*, *Kızıl Bayrak*, *Kolhoz Provdası* isimli gazeteler Nogay Türkleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1930'lu yıllarda Kurmanaliev, Abdulcalilov, Bulatukov, Karasov gibi yazar ve şairlerin şiir kitapları, tiyatro oyunları, hikâye kitapları ve denemeleri ayrı basım olarak yayımlandı. Nogay edebiyatını geliştirmek amacı ile Abdulhamid Şarşembievic Dcanibekov tiyatro eserleri yazdı ve oynattı. Aynı zamanda 1905 yılından itibaren Nogay Türklerinin şifai halk ürünlerini derleyerek *Söz Kaznası* adlı dört ciltlik eserde topladı ve yayımladı. Musa Kurmaalievic, yazmış olduğu eserlerle Nogay edebiyatının genç kuşaklar tarafından tanınmasına vesile oldu. Zeit Abdulhalikovic, Raşid Kareytov, Magomed Kukoev, Ali Kazakov, Şaban Kumratov, Said Duatov gibi şair ve yazarlar da Nogay edebiyatının gelişmesinde pay sahibi olmuştur (Güllüdağ, 2015, s. 384-386).

Nogay Türkleri 1926 yılında düzenlenen Türkoloji Kongresinden sonra Arap alfabesi yerine 1928-1931 yılları arasında Latin alfabesini; 1931-35 yılları arasında ıslah edilmiş Latin alfabesini, 1935-36 yılları arasında bir kez daha ıslah edilmiş Latin alfabesini, 1936-38 yılları arasında da yine düzeltilmiş Latin alfabesini kullanmışlardır. 1938-44 yılları arasında Kiril alfabesini, 1944-50 yılları arasında ıslah edilmiş Kiril alfabesini ve 1950'den günümüze kadar tekrar düzenlenmiş olan Kiril alfabesini yazı dili olarak kullanmışlardır (Akiner, 1995, s. 142).

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME BÖLÜMÜ

Yöntem

Tezin inceleme bölümünde öncelikle kaynak taraması yapılmıştır. İnceleme bölümü toplamda 7 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler “Herhangi Bir Ses veya Anlam Değişikliğine Uğramamış Olan Kelimeler”, “Sadece Ses Değişikliğine Uğramış Olan Kelimeler”, “Sadece Anlam Değişikliğine Uğramış Olan Kelimeler”, “Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimeler”, “Aynı Kökten Türeyen Kelimeler” ve “Yalnız Başına Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimeler” olarak sınıflandırılmıştır. Bölüm başlıkların oluşturulmasında *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimeler karşılaştırılan lehçelere göre sınıflandırılmıştır.

Bu bölümlerde, *Codex Cumanicus*’un (Argunşah & Güner, 2015) I. ve II. kitabında yer alan dizin bölümündeki kelimeler birleştirilerek madde başı kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır. *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimelerin karşılığında anlamları ve hangi kitapta geçtiği belirtilmiştir. Daha sonra aşağı satırda Kumuk Türkçesi (Kmk.), Karaçay-Balkar Türkçesi (Krç.-Blk.) ve Nogay Türkçesi (Nog.) sırasıyla yer almıştır. Bu lehçelerde de kelimenin sözlükte geçtiği anlam ve nerede geçtiği verilmiştir.

Harflerin yazımında transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Kalın /g/ harfleri /ğ/, kalın /k/ harfleri /ķ/ ile gösterilmiştir. Lehçe sözlüklerinin açıklama kısmından hareketle sözlüklerde belli olan ng sesi için art damak n sesi gösterilmiştir. Art damak n sesi /ŋ/ ile gösterilmiştir. *Codex Cumanicus*’ta gösterilen kapalı e /è/ sesi Nogay Türkçesinin sözlüklerinde yer almıştır. Bu sebeple Nogay Türkçesindeki kelimelerde gösterilmiş; diğer lehçelerdeki kelimelerde gösterilmemiştir. Gösterilmeyen lehçelerde kapalı e /è/

sesi yerine /e/ sesi kullanılmıştır. “ha” sesi /h/ ile “hı” sesi de /h/ ile transkribe edilmiştir.

2.1. Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığı Görülmeyen Kelimeler

aç “karnı acıkmış olan aç” (CCI 413); **aç** “a.a.” (CCII 619).

Kmk. **aç**: 1. “aç, tok olmayan” (KTS, 22).

Krç.-Blk. **aç**: “aç, açlık” (KMTS, 67).

aç- (I) “açmak” (CCI 414); **aç-** “a.a.” (CCII 619).

Kmk. **aç-**: “açmak, yürürlüğe koymak, faaliyete sokmak (KTS, 23).

Krç.-Blk. **aç-**: “açmak” (KMTS, 68).

açı “acı” (CCI 414); **açı** “acı, ekşi” (CCII 620).

Krç.-Blk. **açı**: 1. “acı”, 2. “maden suyu” (KMTS, 68).

açık- “acıkmak” (CCII 620).

Kmk. **açık-**: “acıkmak, karnı acıkmak, karnı aç olmak” (KTS, 23).

açıl- “açılmak” (CCII 620).

Kmk. **açıl-**: 1. “açılmak”, 2. “açılmak, aydınlanmak”, 3. “faaliyete sokulmak”, 4. “açığa çıkmak, meydana çıkmak”, 5. “açılmak, açmak”, 6. “rahatlayıp neşelenmek, sevinçli olmak” (KTS, 23).

Krç.-Blk. **açıl-**: “açılmak” (KMTS, 68).

ağa “ağa, ağabey” (CCII 620).

Krç.-Blk. **ağa**: “ağabey, büyük erkek kardeş” (KMTS, 70).

Nog. **ağa**: “büyük, ağabey” (NTG I, 239).

ak “ak, beyaz” (CCI 417)

Kmk. **ak**: “ak, beyaz” (KTS, 36).

Krç.-Blk. **ak**: “beyaz, ak” (KMTS, 74).

Nog. **ak**: 1. “beyaz”, 2. “gerçek, hakikat”, 3. “hak, ücret, yevmiye” (NTG, 307).

ak- “akmak” (CCII 622).

Kmk. **ak-**: “akmak, yüzmek, boşanmak, dökülmek” (KTS, 37).

Krç.-Blk. **ak-**: 1. “akmak, dökülmek”, 2. “geçmek”, 3. “elemek, elimine etmek” (KMTS, 75).

Nog. **ak-**: “akmak” (NTG I, 240).

akça “akçe, para” (CCI 417).

Kmk. **akça**: “para, akçe” (KTS, 37).

akıl (< Arp. ‘aql) “akıl” (CCI 417).

Krç.-Blk. **akıl**: “akıl, düşünce” (KMTS, 75).

akıllı (< Arp. ‘aql + Trk. ek) “akıllı” (CCI 417).

Krç.-Blk. **akıllı**: “akıllı” (KMTS, 75).

ahmak (Arp. aḥmāk) “deli, aptal, ahmak” (CCI 417).

Krç.-Blk. **ahmak**: “ahmak, sersem” (KMTS, 76).

al- “almak, kabul etmek” (CCI 417); **al-** “a.a.” (CCII 622).

Kmk. **al-**: “almak, tutmak, yakalamak, ele geçirmek” (KTF, 18).

Krç.-Blk. **al-**: “almak” (KMTS, 76).

Nog. **al-**: “almak” (NTF, 19).

al “kırmızı, al” (CCI 417); **al** “a.a.” (CCII 622).

Kmk. **al (I)**: “kırmızı, al” (KTS, 29).

Nog. **al**: “kırmızı, al” (NTG I, 240).

ala “ala, alaca” (CCII 623).

Kmk. **ala**: “alacalı, muhtelif renklerde, çeşitli renklerde, karışık renkli; benekli; alaca” (KTS, 29).

Krç.-Blk. **ala**: 1. “karışık renkli, ala”, 2. “parlak, açık” (KMTS, 76).

alabota “külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot” (CCII 623).

Nog. **alabota**: “külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot” (NTG I, 241).

alay “evet, öyle” (CCI 418).

Kmk. **alay**: “öyle” (KTS, 29).

Krç.-Blk. **alay**: “öyle” (KMTS, 77).

alda- “aldatmak” (CCI 418); **alda-** “a.a.” (CCII 624).

Kmk. **alda-**: 1. “aldatmak, yanıltmak”, 2. “baştan çıkarmak, ayartmak” (KTS, 30).

Krç.-Blk. **alda-**: “kandırmak, aldatmak” (KMTS, 78).

Nog. **alda-**: “kandırmak” (NTF, 67).

algış “dua, övgü, kutlama, iyi dilek” (CCII 624).

Krç.-Blk. **algış**: “iyi dilek, dua, iyi temenni” (KMTS, 79).

algışla- “övmek, kutsamak” (CCII 625).

Krç.-Blk. **algışla-**: “güzel sözlerle, iyi dilekte bulunmak, kutlamak” (KMTS, 79).

alma “elma” (CCI 419).

Kmk. **alma**: “elma” (KTS, 32).

Krç.-Blk. **alma**: “elma” (KMTS, 81).

Nog. **alma**: “elma” (NTG II, 308).

altı “altı” (sayı) (CCII 626).

Kmk. **altı**: (sayı) “altı” (KTS, 33).

Krç.-Blk. **altı**: (sayı) “altı” (KMTS, 81).

Nog. **altı**: (sayı) “altı” (Ergönenç, 2019, s. 109).

altın “altın” (CCII 626).

Kmk. **altın**: “altın, altından” (KTS, 33).

Krç.-Blk. **altın**: “altın” (KMTS, 81).

Nog. **altın**: “altın” (NTF, 41).

altmış “altmış” (CCII 626).

Kmk. **altmış**: (sayı) “altmış” (KTS, 33).

Krç.-Blk. **altmış**: (sayı) “altmış” (KMTS, 82).

amanat (<Arp. amānat) “birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişice korunması gereken eşya vb., emanet” (CCI 419).

Kmk. **amanat**: “saklanmak, muhafaza edilmek üzere birine veya bir yere bırakılan eşya, mal veya para; emanet” (KTS, 34).

Krç.-Blk. **amanat**: 1. “vazife, iş, görev”, 2. “emanet”, 3. “rehine, tutsak”, 4. “teminat, garanti, ipotek”, 5. “rica, dilek, emir” (KMTS, 83).

Nog. **amanat**: “emānet” (NTG I, 242).

ambar (<Far. anbār) “genellikle tahıl vb. saklanan yer, ambar” (CCI 420).

Krç.-Blk. **ambar**: “ambar” (KBTSV, 203).

ana “anne” (CCI 420); **ana** “a.a.” (CCII 627).

Kmk. **ana**: “ana, anne” (KTS, 34).

Krç.-Blk. **ana** “anne, annecik” (KMTS, 84).

aña “ona” (CCI 420); **aña** “a.a.” (CCII 628).

Krç.-Blk. **aña**: “ona” (KMTS, 51).

aña “o kadar, öyle” (CCII 628).

Krç.-Blk. **aña**: “o kadar” (KMTS, 84).

anda “orada” (CCI 420); **anda** “onda, orada” (CCII 629).

Krç.-Blk. **anda**: “orada” (KMTS, 84).

Nog. **anda**: “orada” (Ergönenç, 2019, s. 115).

andan “ondan” (CCI 421); **andan** “ondan, ondan sonra” (CCII 629).

Krç.-Blk. **andan**: “ondan, oradan” (KMTS, 84).

anı “onu” (CCI 421); **anı** “a.a.” (CCII 630).

Krç.-Blk. **anı**: 1. “onu”, 2. “onun” (KMTS, 85).

añla “anlamak” (CCI 421); **añla** “a.a.” (CCII 630).

Kmk. **anla-**: “anlamak; kavramak, idrak etmek; müdrik olmak, bilincine ermiş olmak, şuuruna varmış olmak, bir şeyin manasını anlamaya çalışmak” (KTS, 35).

ant “yemin, ant” (CCII 634).

Kmk. **ant**: “ant, yemin; söz, vaat; antlaşma, sözleşme” (KTS, 36).

Krç.-Blk. **ant**: “yemin” (KMTS, 85).

ara “orta, iç, ara” (CCI 422); **ara** “a.a.” (CCII 634).

Kmk. **ara**: 1. “iki nokta veya yer arasındaki ara, aralık; boşluk, mesafe”, 2. “zaman içinde ara, süre, müddet”, 3. “ilişki, münasebet” (KTS, 37).

Krç.-Blk. **ara**: “ara, orta” (KMTS, 86).

Nog. **ara**: “ara” (Ergönenç, 2019, s. 275).

arık “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCI 423).

Kmk. **arık**: “zayıf, arık, cılız, lağar; kuru, kemikleri çıkık, bir deri bir kemik” (KTS, 39).

Krç.-Blk. **arık**: “zayıf” (KMTS, 88).

arka “arka, sırt” (CCI 423).

Kmk. **arka (I)**: “sırt, arka” (KTS, 40).

Krç.-Blk. **arka**: “sırt, arka, geri” (KMTS, 88).

Nog. **arka**: “sırt, arka” (NTF, 40).

arpa “arpa” (CCI 423).

Kmk. **arpa**: “arpa” (KTS, 40).

Krç.-Blk. **arpa**: “arpa” (KMTS, 89).

art “arka, art” (CCI 424); **art** “a.a.” (CCII 637).

Kmk. **art**: “art, arka, arka yan, arka taraf, geri” (KTS, 40).

Krç.-Blk. **art**: “arka, son” (KMTS, 90).

Nog. **art**: “arka kısım” (NTG I, 243).

artmak (II) “heybe” (CCI 424).

Krç.-Blk. **artmak (II)**: “küçük çuval, heybe” (KMTS, 90).

aruv “saf, temiz” (CCII 638).

Krç.-Blk. **aruv**: “güzel, saf, temiz” (KMTS, 90).

as- “asmak, tutturmak” (CCI 425).

Kmk. **as-**: “asmak” (KTF, 18).

Krç.-Blk. **as-**: “asmak” (KMTS, 90).

Nog. **as-**: “asmak” (NTF, 19).

asıl- “asılmak” (CCII 638).

Kmk. **asıl-**: “asılmak” (KTS, 43).

Nog. **asıl-**: “asılı olmak” (NTF, 65).

ast “alt, dip, temel” (CCI 425).

Nog. **ast**: “alt, alt kısım” (NTG I, 244).

aş “yemek, yiyecek, aş” (CCI 425); **aş** “a.a.” (CCII 639).

Kmk. **aş**: 1. “yiyecek, yemek, gıda; ekmek”, 2. “yemek, çorba” (KTS, 44).

Krç.-Blk. **aş**: “yemek, yem” (KMTS, 91).

aşa- “yemek yemek” (CCI 425).

Kmk. **aşa-**: 1. “(yemek) yemek”, 2. “aşındırmak, kemirmek”, 3. “söküp götürmek”, 4. “yara yapmak”, 5. “israf etmek, savurmak, boşuna harcamak” (KTS, 44).

Krç.-Blk. **aşa-**: “(yemek) yemek” (KMTS, 92).

Nog. **aşa-**: “yemek” (NTG I, 244).

aşık- “acele etmek, koşturmak” (CCII 640).

Krç.-Blk. **aşık-**: “acele etmek” (KMTS, 92).

at (I) “isim, ad” (CCI 426); **at** “a.a.” (CCII 640).

Kmk. **at (II)**: “ad, isim” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **at**: “ad, isim” (KMTS, 93).

Nog. **at**: “ad, isim” (NTG I, 244).

at (II) “binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, at (CCI 426); **at** “a.a.” (CCII 640).

Kmk. **at (I)**: “at” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **at**: “at” (KMTS, 93).

Nog. **at**: “at” (NTG I, 244).

at- “atmak” (CCII 640).

Kmk. **at-**: 1. “atmak, fırlatmak”, 2. “ateş etmek” (KTS, 46).

Krç.-Blk. **at-**: 1. “atmak, ateş edip vurmak”, 2. “atmak, fırlatmak”, 3. “terk etmek, vazgeçmek” (KMTS, 93).

Nog. **at-**: 1. “atmak, fırlatmak”, 2. “(silah) atmak” (NTF, 19).

ata “baba” (CCI 427); **ata** “a.a.” (CCII 640).

Kmk. **ata**: “baba, peder” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **ata**: “baba” (KMTS, 93).

Nog. **ata**: “baba, dede” (NTG I, 244).

atla- “atlamak” (CCII 641).

Krç.-Blk. **atla-**: 1. “adım atmak, yürümek”, 2. “atlamak”, 3. “geçmek, aşmak”, 4. “hareket etmek, davranmak, yapmak” (KMTS, 94).

atlan- “ata binmek” (CCI 427).

Kmk. **atlan-**: “(yola) hazırlanmak; ata binmek, atla veya at üstünde gitmek, atla veya at üstünde yollanmak, yola çıkmak, atlanmak” (KTS, 46).

Krç.-Blk. **atlan-**: “hareket etmek, ata binip yola çıkmak” (KMTS, 94).

ath “adlı” (CCII 642).

Kmk. **ath (II)**: 1. “adlı, denen, denilen”, 2. “ünlü, tanınmış” (KTS, 46).

Krç.-Blk. **ath (II)**: “adlı, isminde” (KMTS, 94).

av “ağ, balık ağı” (CCII 642).

Kmk. **av**: “ağ, örümcek ağı” (KTS, 47).

Krç.-Blk. **av (I)**: “ağ, file” (KMTS, 95).

Nog. **av**: “balık tutacak ağ, engel” (NTG I, 245).

avaz (<Far. āvāz) “ses” (CCI 427); **avaz** “a.a.” (CCII 642).

Kmk. **avaz**: “avaz, ses” (KTS, 48).

Krç.-Blk. **avaz**: “ses” (KMTS, 95).

avlaḳ “bozkır, kıraç, ıssız yer” (CCII 643).

Kmk. **avlaḳ**: 1. “tarla”, 2. “kır, bozkır” (KTS, 48).

Nog. **avlaḳ**: “kuytu, تنها” (NTG II, 310).

avruv “yaralı, hasta” (CCII 644).

Kmk. **avruv**: 1. “hastalık, illet, maraz”, 2. “hasta” (KTS, 48).

avuz “ağız” (CCII 644).

Kmk. **avuz**: “ağız” (KTS, 49).

Krç.-Blk. **avuz**: “ağız” (KMTS, 96).

ay (I) “hey, ey” (seslenme ünlemi) (CCI 427).

Kmk. **ay (II)**: (ünlem) “takdir etme, tasvip etme, can sıkıntısı, kızgınlık veya ıstırap, acı ifade eder ay, ah, oy” (KTS, 50).

Krç.-Blk. **ay (III)**: “seslenme edatı” (KMTS, 98).

Nog. **ay**: “seslenme edatı” (NTG I, 245).

ay (II) 1. “Dünya’nın uydusu olan gök cismi, ay”, 2. “yılın on iki bölümünden her biri, ay” (CCI 428); **ay** “a.a.” (CCII 644).

Kmk. **ay**: 1. “ay”, 2. “yılın on ikide biri” (KTS, 50).

Krç.-Blk. **ay (II)**: “ay” (KMTS, 98).

aya “avuç içi, el ayası” (CCI 428); **aya** “a.a.” (CCII 644).

Kmk. **aya**: “aya, el içi, avuç içi” (KTS, 50).

Krç.-Blk. **aya**: “avuç içi” (KBTSV, 50).

Nog. **aya**: “avuç içi, el ayası” (NTG I, 245).

ayak “ayak” (CCI 428); **ayak** “a.a.” (CCII 644).

Kmk. **ayak (I)**: 1. “ayak”, 2. “bacak”, 3. “pençe, ayak”, 4. “son, uç, bitim” (KTS, 51).

Kr.-Blk. **ayak**: “ayak” (KMTS, 98).

Nog. **ayak**: “ayak” (NTG I, 246).

ayaklı “ayağı olan, ayaklı” (CCII 644).

Kmk. **ayaklı**: “ayaklı, ayağı olan” (KTS, 51).

ayaz “açık, bulutsuz, ayaz (hava)” (CCI 428); **ayaz** “a.a.” (CCII 645).

Kmk. **ayaz**: “ayaz, açık ve çok soğuk hava” (KTS, 52).

Kr.-Blk. **ayaz**: “ayaz, soğuk rüzgar” (KMTS, 99).

ayėır “erkek at” (CCII 645).

Kr.-Blk. **ayėır**: “ayėır” (KMTS, 100).

ayıpsız (<Arp. ‘ayb + Trk. ek) “ėnahsız, suçsuz, ayıpsız” (CCII 645).

Kmk. **ayıpsız**: 1. “suçsuz, kabahatsiz, masum, ėnahsız”, 2. “kusursuz, eksiksiz, noksansız, hatasız” (KTS, 52).

ayır “bölmek, ayırmak” (CCI 428); **ayır** “a.a.” (CCII 645).

Kmk. **ayır**:- “ayırmak, tecrit etmek” (KTS, 53).

Kr.-Blk. **ayır**:- “ayırmak” (KMTS, 101).

aylı “gebe, hamile” (CCII 645).

Kmk. **aylı**: “gebe, hamile” (KTS, 54).

ayrı “atallanmış, ikiye ayrılmış, ayrı” (CCII 646).

Kmk. **ayrı**: “ayrı, tek, münferit; müstakil; ayrı olarak, ayrı ayrı, ayrıca” (KTS, 54).

Kr.-Blk. **ayrı**: 1. “ikiye ayrılmış, ikiye bölünmüş atal”, 2. “yolun ikiye ayrıldığı nokta, kavşak”, 3. “dağın iki zirvesinin arasındaki nokta”, 4. “eskiden tüfeğin

rahat ateşlenmesi için bir ucu yere saplanarak tüfeğin yerleştirildiği çatal” (KMTS, 103).

ayt- “söylemek, anlatmak, bildirmek” (CCI 429); **ayt-** “a.a.” (CCII 646).

Kmk. **ayt-:** “söylemek, demek” (KTS, 55).

Krç.-Blk. **ayt-:** “söylemek” (KMTS, 104).

Nog. **ayt-:** “söylemek” (NTG I, 246).

aytıl- “söylenmek, anılmak” (CCII 647).

Kmk. **aytıl-:** “söylenmek, denmek, denilmek” (KTS, 55).

az “nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı, az” (CCI 429).

Kmk. **az:** “az, cüzi; küçük, ufak” (KTS, 55).

Krç.-Blk. **az:** “az” (KMTS, 105).

Nog. **az:** “az” (Ergönenç, 2019, s. 121).

azat (<Far. āzād) “serbest, azat” (CCI 430).

Kmk. **azat:** “hür, özgür, azat” (KTS, 55).

Krç.-Blk. **azat:** “eski Karaçay-Malkar toplumsal yapısında hür bırakılan köle tabakası” (KMTS, 106).

badam (<Far. bādām) “badem” (CCI 430); **badam** “a.a.” (CCII 648).

Kmk. **badam:** “badem” (KTS, 57).

bağır “bakır” (CCI 430); **bağır** “a.a.” (CCII 649).

Krç.-Blk. **bağır:** “bakır” (KMTS, 108).

Nog. **bağır:** “bakır” (NTG I, 249).

baha (<Far. bahā) “değer, kıymet, paha” (CCI 431); **baha** “a.a.” (CCII 648).

Kmk. **baha:** “fiyat, kıymet, değer” (KTS, 58).

bahalı (<Far. bahā + Trk. ek) “pahalı, değerli, kıymetli” (CCII 649).

Kmk. **bahalı:** “pahalı, değerli, kıymetli” (KTS, 58).

bağ- “bakmak” (CCI 431); **bağ-** “a.a.” (CCII 650).

Kmk. **bağ-**: 1. “bakmak”, 2. “birini gözetmek, hizmetini yapmak, bakmak”, 3. “hastayı tedavi etmek”, 4. “beslemek, otlatmak”, 5. “birinin geçimini temin etmek, geçindirmek, beslemek, bakmak”, 6. “herhangi bir tarafa yönelmek”, 7. “sataşmak, laf atmak; sarkıntılık etmek” (KTS, 60).

Krç.-Blk. **bağ-**: “beslemek, ihtimam göstermek” (KMTS, 108).

Nog. **bağ-**: “bakmak, terbiye etmek” (NTG I, 249).

bal “bal” (CCI 432); **bal** “a.a.” (CCII 650).

Kmk. **bal**: “bal” (KTS, 58).

Krç.-Blk. **bal**: “bal” (KMTS, 108).

balavuz “balmumu” (CCI 432).

Kmk. **balavuz**: “bal mumu” (KTS, 59).

Krç.-Blk. **balavuz**: “bal mumu” (KMTS, 109).

balık “balık” (CCII 650).

Kmk. **balık**: “balık” (KTS, 59).

balıkı- “parlamak” (CCII 650).

Kmk. **balıkı-**: “parlamak” (KTS, 59).

balta “balta” (CCI 433).

Kmk. **balta**: “balta” (KTS, 60).

Krç.-Blk. **balta**: “balta” (KMTS, 109).

bar “mevcut, var” (CCI 433); **bar** “a.a.” (CCII 651).

Kmk. **bar**: “var, mevcut” (KTS, 60).

Krç.-Blk. **bar**: “var, mevcut” (KMTS, 110).

Nog. **bar**: “var” (NTG II, 312).

bar- “gitmek, varmak, ulaşmak” (CCI 433); **bar-** “a.a.” (CCII 651).

Kmk. **bar- (II)**: “gitmek” (KTS, 61).

Krç.-Blk. **bar-**: “gitmek” (KMTS, 110).

Nog. **bar-**: “varmak” (NTG I, 250).

barı “hep, herkes” (CCII 653).

Kmk. **barı**: “hepsi” (KTS, 61).

Krç.-Blk. **barı**: “hepsi, tamamı, bütünü” (KMTS, 110).

barısı “bütün, hepsi” (CCII 653).

Krç.-Blk. **barısı**: “hepsi, tamamı, bütünü” (KMTS, 110).

barmağ 1. “el parmağı”, 2. “ayak parmağı” (CCI 434); **barmağ** “a.a.” (CCII 653)

Kmk. **barmağ (I)**: “parmak” (KTS, 61).

Krç.-Blk. **barmağ**: “parmak” (KMTS, 110).

Nog. **barmağ**: “parmak” (NTG II, 312).

bas- “basmak” (CCII 653).

Kmk. **bas-**: “basmak” (KTS, 62);

Krç.-Blk. **bas-**: “basmak, ezmek” (KMTS, 111).

Nog. **bas-**: 1. “basmak, ezmek, sıkıştırmak”, 2. “neşretmek, çıkarmak” (NTG II, 312).

baş “kafa, ilk, başlangıç, burun, uç” (CCI 434); **baş** “kafatası, baş” (CCII 654).

Kmk. **baş**: 1. “baş, kafa, kelle”, 2. “başkan, reis, şef”, 3. “zirve, tepe”, 4. “hayvanlarda sayı”, 5. “ilk, birinci, başlangıç” (KTS, 63).

Krç.-Blk. **baş**: “kafa” (KMTS, 111).

başka “başka” (CCI 435); **başka** “a.a.” (CCII 654).

Kmk. **başka**: “başka, farklı, öbür, diğer” (KTS, 64).

başla- “bir şey yapmaya girişmek” (CCI 435); **başla-** “a.a.” (CCII 654).

Kmk. **başla-**: “bir şeye başlamak, bir şeye girişmek” (KTS, 64).

Krç.-Blk. **başla-**: “başlamak” (KMTS, 113).

başlı “başı olan, başlı” (CCII 655).

Kmk. **başlı**: “başlı” (KTS, 65).

başmak “ayakkabı” (CCI 435).

Kmk. **başmak**: “ayakkabı” (KTS, 65).

başsız “başı olmayan” (CCII 655).

Kmk. **başsız**: “başsız, başı olmayan” (KTS, 65).

bat- “bir sıvının üstüneyken içine gömülmek, batmak” (CCI 435); **bat-** “a.a.” (CCII 655).

Kmk. **bat- (I)**: “bir şeye batmak, girmek, gömülmek” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bat-**: “batmak, gömülmek” (KMTS, 113).

Nog. **bat-**: 1. “batmak, içinde kalmak”, 2. “daldırmak, batırmak”, 3. “gitmek, gözden kaybolmak”, 4. “kirlenmek, bulanmak, batmak”, 5. “düşmek, çökmek” (Sırtı, 2019, s. 203).

batman “coğrafyaya göre değişen bir ağırlık ölçüsü” (CCII 655).

Kmk. **batman (II)**: “eskiden yün ağırlığını ölçmek için kullanılan ölçü birimi” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **batman**: “ağır” (KMTS, 114).

batış “batı” (CCI 435); **batış** “güneşin battığı taraf, batı” (CCII 655).

Krç.-Blk. **batış**: “batı” (KMTS, 114).

bav “bağ, kuşak” (CCII 655).

Kmk. **bav (II)**: 1. “kayış, kemer”, 2. “bağ, düğüm”, 3. “küçük zincir, köstek”, 4. “bağı kiriş, tel” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bav**: “bağ, kayış” (KMTS, 114).

Nog. **bav (II)**: “bağ, bağlamada kullanılan ip, sicim” (NTG I, 251).

bay “zengin, varlıklı kimse” (CCI 435).

Kmk. **bay**: “zengin, varlıklı (kimse)” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bay**: “zengin, güçlü” (KMTS, 114).

Nog. **bay**: 1. “zengin”, 2. “koca (eş)” (NTG I 251).

baylık “zenginlik” (CCI 436).

Kmk. **baylık**: “zenginlik, varlıklılık” (KTS, 67).

Krç.-Blk. **baylık**: “zenginlik” (KMTS, 115).

Nog. **baylık**: “zenginlik” (NTG II, 313).

bayram “bayram” (CCI 436).

Kmk. **bayram**: “bayram, tören, merasim” (KTS, 67).

Krç.-Blk. **bayram**: “bayram” (KMTS, 115).

bazar (<Far. bāzār) “satıcıların, mallarını satmak için sergiledikleri yer, pazar” (CCI 436).

Kmk. **bazar**: “pazar, çarşı” (KTS, 68).

Krç.-Blk. **bazar**: “pazar” (KMTS, 116).

Nog. **bazar**: “pazar” (NTG I, 251).

bazık “kalın, kaba” (CCI 436).

Kmk. **bazık**: “kalın, şişkin” (KTS, 68).

Krç.-Blk. **bazık**: “kalın” (KMTS, 116).

bıçak “bıçak” (CCI 440); **bıçaq** “a.a.” (CCII 659).

Krç.-Blk. **bıçaq**: “bıçak” (KMTS, 120).

bırgı “üfleyerek çalınan bir çalgı, boru, nefir” (CCII 660).

Krç.-Blk. **bırgı**: “boru” (KMTS, 121).

biçen “saman, kuru ot” (CCI 441).

Kmk. **biçen**: “kuru ot” (KTS, 72).

Krç.-Blk. **biçen**: “çayırkların biçilmesiyle elde edilen kuru ot” (KMTS, 122).

bil- “bilmek” (CCI 441); **bil-** “a.a.” (CCII 660).

Kmk. **bil-**: “bilmek, haberdar olmak” (KTS, 73).

Krç.-Blk. **bil-**: “bilmek” (KMTS, 122).

Nog. **bil-**: “bilmek” (NTF, 68).

bildir- “bildirmek” (CCII 660).

Kmk. **bildir-**: “bildirmek, duyurmak, tebliğ etmek” (KTS, 73).

bile- “bıçak vb. gibi kesici aletleri keskinleştirmek” (CCII 662).

Kmk. **bile-**: “bilemek, bileyerek keskinleştirmek” (KTS, 73).

Krç.-Blk. **bile-**: “bilemek, keskinleştirmek” (KMTS, 122).

bilev “kesici araçları bilemek için kullanılan taş, bileği (CCI 441); **bilev** “a.a.” (CCII 662).

Kmk. **bilev**: “bileği” (KTS, 73).

Krç.-Blk. **bilev**: “bileği taşı” (KMTS, 122).

bilin- “bilinmek” (CCII 662).

Kmk. **bilin-**: “bilinmek, malum olmak, tanınmak” (KTS, 73).

Nog. **bilin-**: “bilinmek” (NTF, 68).

bir 1. “bir (sayı)”, 2. “belgisiz sıfat görevinde”, 3. “aynı, eşit” (CCII 663).

Kmk. **bir**: 1. “bir (sayı)”, 2. “belirsizlik sıfatı”, 3. “birlik, aynılık, denklik” (KTS, 74).

Krç.-Blk. **bir**: “bir” (KMTS, 123).

Nog. **bir**: “bir” (Ergönenç, 2019, s. 109).

biraz “biraz” (CCII 663).

Kmk. **biraz**: “biraz, az”, 2. “kısa bir süre, kısa bir zaman; bir vakit, bir zaman” (KTS, 75).

Nog. **biraz**: “biraz” (Ergönenç, 2019, s. 112).

birerde “ara sıra, bazen” (CCI 442).

Nog. **birerde**: “ara sıra, bazen” (NTG I, 253).

birge “ile, birlikte, beraber” (CCI 442); **birge** “a.a.” (CCII 663).

Kmk. **birge**: “beraber, birlikte” (KTS, 75).

Krç.-Blk. **birge**: “beraber” (KMTS, 123).

Nog. **birge**: “beraber, birlikte” (NTG II, 313).

birik- “birleşmek, toplanmak” (CCII 664).

Kmk. **birik**:- 1. “birleşmek, bir araya gelmek, toplanmak”, 2. “iyileşmek, şifa bulmak, düzelmek, kapanmak” (KTS, 75).

birlik “birlik” (CCII 664).

Kmk. **birlik**: 1. “birlik”, 2. “dayanışma, tesanüt, ittifak” (KTS, 76).

bişir- “pişirmek” (CCI 443).

Kmk. **bişir**:- 1. “hazırlamak, yapmak, pişirmek”, 2. “haşlamak, yakmak” (KTS, 76).

Krç.-Blk. **bişir**:- “pişirmek” (KMTS, 123).

bit “bit” (CCI 443).

Kmk. **bit**: “bit” (KTS, 76).

Krç.-Blk. **bit**: “bit” (KMTS, 123).

bit- 1. “yerden çıkmak, yetişmek, büyümek, bitmek”, 2. “kalmak, geriye kalmak” (CCII 664).

Kmk. **bit**- (II): “bitki, tüy, saç vb. gibi şeylerin çıkıp yetişmesi; yetişmek, kaplamak, bitmek” (KTS, 77).

Krç.-Blk. **bit**:- “yetişmek, büyümek” (KMTS, 123).

bitir- “bitirmek” (CCI 443).

Nog. **bitir**:- “bitirmek” (Ergönenç, 2019, s. 100).

biye “kısırak” (CCII 665).

Krç.-Blk. **biye**: “kısırak” (KMTS, 124).

Nog. **biye**: “kısırak” (NTG I, 253).

biz (I) “biz” (çokluk birinci kişi zamiri) (CCI 444); **biz** “a.a.” (CCII 665).

Kmk. **biz (II)**: “şahıs zamiri” (KTS, 77).

Krç.-Blk. **biz**: “biz” (KMTS, 124).

Nog. **biz**: “biz” (Ergönenç, 2019, s. 114).

biz (II) “deri vb. gibi şeyleri dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan sivri uçlu tığ, biz” (CCI 444); **biz** “a.a.” (CCII 667).

Kmk. **biz (I)**: “biz, kunduracı bizi” (KTS, 77).

Krç.-Blk. **biz**: “büyük iğne, çuvaldız” (KMTS, 124).

Nog. **biz**: “kundura bizi, katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan tığ” (NTG I, 254).

bol- “olmak” (CCI 445); **bol-** “a.a.” (CCII 668).

Kmk. **bol-**: 1. “olmak”, 2. “bir yerde olmak; bulunmak, mevcut olmak”, 3. “vuku bulmak, meydana gelmek”, 4. “var olmak”, 5. “yetişmek, büyümek” (KTS, 78).

Krç.-Blk. **bol-**: “olmak” (KMTS, 125).

Nog. **bol-**: “olmak” (Ergönenç, 2019, s. 70).

boluş- “yardım etmek, desteklemek” (CCI 446); **boluş-** “a.a.” (CCII 671).

Kmk. **boluş-**: “yardım etmek, yardım göstermek, yardımda bulunmak, yardımcı olmak, desteklemek” (KTS, 78).

Krç.-Blk. **boluş-**: “yardım etmek” (KMTS, 125).

borç “borç” (CCI 447).

Kmk. **borç**: 1. “borç”, 2. “görev, vazife, ödev, vecibe”, 3. “yükümlülük, zorunluluk, mecburiyet”, 4. “taahhüt” (KTS, 78).

borçlu “borçlu, borçlu olan kimse” (CCI 447); **borçlu** “a.a.” (CCII 671).

Kmk. **borçlu**: 1. “borçlu”, 2. “yükümlü, mükellef; mecbur” (KTS, 79).

boş “dolu olmayan, boş” (CCI 447).

Kmk. **boş (I)**: “boş” (KTS, 79).

Krç.-Blk. **boş**: “boş” (KMTS, 126).

boy “vücut, beden” (CCI 448); **boy** “a.a.” (CCII 672).

Kmk. **boy**: 1. “boy, endam”, 2. “boy, uzunluk, boşluk, ara” (KTS, 79).

Krç.-Blk. **boy**: “boy” (KMTS, 127).

Nog. **boy**: “boy” (NTG II, 314).

boya- “boyamak” (CCI 448).

Kmk. **boya-**: 1. “boyamak”, 2. “pisletmek, kirletmek, lekelemek” (KTS, 79).

Krç.-Blk. **boya-**: 1. “kirletmek, pisletmek”, 2. “boyamak” (KMTS, 127).

boyun “boyun” (CCII 672).

Kmk. **boyun**: 1. “boyun”, 2. “bel” (KTS, 80).

Krç.-Blk. **boyun**: “boyun” (KMTS, 127).

böri “kurt” (CCII 673).

Nog. **böri**: “kurt” (NTG, 255).

börk “genellikle hayvan postundan yapılan başlık, börk” (CCI 449).

Kmk. **börk**: “kalpak” (KTS, 81).

Krç.-Blk. **börk**: “kalpak, Kafkas erkeklerinin baş giyimleri” (KMTS, 128).

Nog. **börk**: “kalpak” (NTG I, 255).

börü “kurt” (CCI 449).

Kmk. **börü**: “kurt” (KTS, 81).

Krç.-Blk. **börü**: “kurt” (KMTS, 128).

böz “pamuk veya keten dokuma, bez” (CCII 673).

Nog. **böz**: “bez” (NTG I, 255).

bu “işaret zamiri” (CCI 449); **bu** “a.a.” (CCII 673).

Kmk. **bu**: “işaret zamiri” (KTS, 81).

Krç.-Blk. **bu**: “bu” (KMTS, 128).

Nog. **bu**: “bu” (Ergönenç, 2019, s. 115).

bugün “bugün” (CCII 674).

Kmk. **bugün**: “bugün” (KTS, 82).

bular “bunlar (işaret zamiri)” (CCI 449).

Kmk. **bular**: “bunlar” (Pekecar, 2000, s. 152).

Nog. **bular**: “bunlar” (NTG I, 255).

bulut “bulut” (CCI 450).

Kmk. **bulut**: “bulut” (KTS, 83).

Krç.-Blk. **bulut**: “bulut” (KMTS, 129).

bur- “burmak, kıvrırmak” (CCI 450).

Kmk. **bur-**: “çevirmek, döndürmek; bükmek, burmak” (KTS, 83).

Krç.-Blk. **bur-**: “çevirmek, bükmek, döndürmek” (KMTS, 129).

Nog. **bur-**: “burmak, bükmek, kıvrırmak, döndürmek” (NTG I, 256).

burav “matkap, burgu” (CCI 450).

Kmk. **burav**: 1. “burgu, delgi, matkap”, 2. “vida” (KTS, 83).

burç “biber” (CCI 450).

Kmk. **burç (I)**: “biber” (KTS, 83).

burın “koklama organı, burun” (CCI 451).

Nog. **burın**: “burun” (NTG II, 314).

burun (I) “koklama organı, burun” (CCII 675).

Kmk. **burun**: 1. “burun”, 2. “köşe” (KTS, 84).

Krç.-Blk. **burun**: “burun” (KMTS, 130).

burun (II) “önce” (CCI 451); **burun** “a.a.” (CCII 675).

Krç.-Blk. **burun**: “eski, önceleri, eskiden” (KMTS, 130).

but “uyluk, bacak, but” (CCI 451); **but** “a.a.” (CCII 675).

Kmk. **but**: “bacak” (KTS, 84).

Krç.-Blk. **but (I)**: “bacak” (KMTS, 131).

Nog. **but**: “but, bacak” (NTG I, 256).

butak “ağaç dalı, dal, budak” (CCI 451).

Kmk. **butak**: 1. “dal, ağaç dalı”, 2. “akarsu kolu”, 3. “türev”, 4. “ovaya uzanan dağ burnu, dağ uzantısı, kol” (KTS, 84).

Krç.-Blk. **butak**: “dal” (KMTS, 131).

Nog. **butak**: “budak, dal” (NTG II, 314).

buv “geyik, erkek geyik” (CCII 676).

Krç.-Blk. **buv**: “erkek geyik” (KMTS, 131).

buv- “boğmak” (CCII 676).

Kmk. **buv-**: 1. “boğmak”, 2. “bent çekmek”, 3. “bir şeye karşı hevesini kesmek, kırmak, bastırmak” (KTS, 84).

Krç.-Blk. **buv-**: “boğmak, sıkmak” (KMTS, 131).

Nog. **buv-**: “boğmak” (NTG I, 256).

buyur- “emretmek, buyurmak” (CCI 452); **buyur-** “a.a.” (CCII 676).

Kmk. **buyur-**: 1. “buyurmak, emretmek, emir vermek”, 2. “ısmarlamak, sipariş etmek” (KTS, 85).

buz “buz” (CCII 676).

Kmk. **buz**: “buz” (KTS, 85).

Krç.-Blk. **buz**: “buz, dolu tanesi” (KMTS, 132).

Nog. **buz**: “buz” (NTG I, 256).

buz- “bozmak, harap etmek” (CCI 452); **buz-** “a.a.” (CCII 676).

Kmk. **buz-**: “yıkma, bozma, feshetme, alt üst etme, kesme, bölme” (KTS, 85).

Krç.-Blk. **buz-**: “bozma” (KMTS, 132).

Nog. **buz-**: “tahrip etme, bozma” (NTG I, 256).

buzav “buzacağı, dana” (CCI 452).

Kmk. **buzav**: “dana, buzağı” (KTS, 85).

Nog. **buzav**: “buzağı” (NTG I, 256).

bügöl- “eğilmek, bükülmek” (CCI 452).

Kmk. **bügöl**:- 1. “bükülmek, eğilmek, kıvrılmak; eğrilmek, kavislenmek”, 2. “büzülmek, toplanmak, kıvrılmak”, 3. “eğilmek, meyletmek” (KTS, 86).

Krç.-Blk. **bügöl**- “eğilmek” (KMTS, 132).

bük- “katlamak, bükmek” (CCII 677).

Kmk. **bük**:- 1. “bükmek, eğmek”, 2. “kıvrırmak, katlamak”, 3. “eğmek, meylettirmek” (KTS, 86).

Krç.-Blk. **bük**:- “eğmek, bükmek, döndürmek” (KMTS, 132).

Nog. **bük**:- “bükmek, eğmek” (Ergönenç, 2019, s. 70).

bülbül (<Far. bulbul) “sesinin güzelliği ile tanınmış ötücü bir kuş, bülbül” (CCI 452).

Kmk. **bülbül**: “bülbül” (KTS, 86).

bür “tomurcuk, gonca” (CCII 677).

Kmk. **bür**: “tomurcuk” (KTS, 86).

bürçe “pire” (CCI 453).

Kmk. **bürçe**: “pire” (KTS, 86).

Krç.-Blk. **bürçe**: “pire” (KMTS, 132).

bürlen- “tomurcuklanmak, tomurcuk açmak” (CCII 677).

Kmk. **bürlen**:- “tomurcuklanmak, tomurcuklar peyda olmak” (KTS, 87).

Nog. **bürlen**:- “tomurcuk bağlamak” (NTG I, 257).

bürtük “küçük tane, kum tanesi” (CCII 677).

Krç.-Blk. **bürtük (I)**: “tane”, **bürtük (II)**: “husye”, **bürtük (III)**: “gözden çıkan arpacık” (KMTS, 133).

bütün “bütün, tam” (CCI 453); **bütün** “a.a.” (CCII 677).

Kmk. **bütün**: 1. “bütün, tüm”, 2. “tam, eksiksiz” (KTS, 87).

Krç.-Blk. **bütün**: “tamamen, hep” (KMTS, 133).

can (<Far. cān) “ruh, can” (CCII 678).

Kmk. **can**: 1. “can”, 2. “sevgili, dost, aziz, can”, 3. “hayat, ömür”, 4. “canlı yaratık, canlı varlık”, 5. “kuvvet, güç” (KTS, 90).

Krç.-Blk. **can (I)**: “can” (KMTS, 137).

comart (<Far. cavān-mard) “cömert” (CCI 454); **comart** “a.a.” (CCII 679).

Kmk. **comart**: “mert, eli açık” (KTS, 93).

Cuhut (<Arp. caḥūd) “Yahudi, Cıfit” (CCII 679).

Kmk. **Cuhut**: “Yahudi, Musevi” (KTS, 93).

çağır “şarap” (CCI 455).

Krç.-Blk. **çağır**: 1. “şarap”, 2. “benekli, lekeli”, 3. “gözbebeği üzerindeki leke” (KMTS, 166).

çağ (<Moğ. çağ) “zaman, an, çağ” (CCI 455); **çağ** “a.a.” (CCII 680).

Kmk. **çağ (I)**: “zaman, vakit, yaş, çağ” (KTS, 98).

Krç.-Blk. **çağ**: “zaman” (KMTS, 166).

çağ- “ihbar etmek, gammazlamak, iftira etmek” (CCI 455).

Kmk. **çağ-**: 1. “tetiği çekmek, ateş etmek”, 2. “jurnal etmek, jurnalcilik yapmak, ihbar etmek” (KTS, 98).

çağlı “gibi, kadar, miktarda” (CCII 680).

Krç.-Blk. **çağlı**: “kadar” (KMTS, 167).

çal- “bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak, çalmak” (CCI 455).

Kmk. **çal-**: 1. “biçmek”, 2. “örmek, sarmak”, 3. “kesmek, biçmek; düşürmek, devirmek, vurmak”, 4. “müzik aleti çalmak” (KTS, 96).

çatır (<Far. çāder) “çadır” (CCI 456).

Kmk. **çatır**: “çadır” (KTS, 99).

Krç.-Blk. **çatır**: “çadır” (KMTS, 171).

çayna- “çiğnemek” (CCI 456).

Kmk. **çayna-**: 1. “çiğnemek”, 2. “birinin gıybetini yapmak, çekiştirmek”, 3. “bir şeyi çok fazla uzun süre, can sıkacak kadar konuşmak, görüşmek” (KTS, 100).

Krç.-Blk. **çayna-**: “çiğnemek” (KMTS, 171).

çıgar- “çıkarmak” (CCI 457).

Krç.-Blk. **çıgar-**: “çıkarmak” (KMTS, 173).

çık- “çıkma” (CCI 457).

Kmk. **çık-**: 1. “çıkma, gitmek, yollanma”, 2. “doğma”, 3. “tırmanma”, 4. “filizlenmek, sürmek, çimlenmek”, 5. “neşredilmek, yayımlanma”, 6. “ortaya çıkmak, meydana gelmek, sonuç vermek”, 7. “ayrılmak, dökmek, gelmek”, 8. “fırlamak”, 9. “-dan olmak, bir yer asıllı olmak”, 10. “karşılaşma, rast gelmek”, 11. “gitmek, ayrılmak” (KTS, 103).

Krç.-Blk. **çık-**: “çıkma” (KMTS, 173).

çin “gerçek, hakiki” (CCII 683).

Kmk. **çin**: “gerçek, hakiki” (KTS, 103).

çipçik “kuş, serçe” (CCI 457).

Krç.-Blk. **çipçik**: “serçe” (KMTS, 175).

çirak (<Far. çarāğ) “mum, kandil” (CCI 457); **çirak** “a.a.” (CCII 684).

Kmk. **çirak**: 1. “mum”, 2. “petrol (veya gaz) lambası” (KTS, 104).

çiraklık (<Far. çarāğ + Trk. ek) “şamdan, mumluk” (CCI 457).

Kmk. **çiraklık**: “şamdan” (KTS, 104).

çiray “çehre, yüz, beniz, surat” (CCI 458).

Kmk. **çiray**: “yüz, çehre, sima” (KTS, 105).

Krç.-Blk. **çiray**: “yüz, çehre” (KMTS, 175).

çırma- “bir şeyle sarmak, sarıp sarmalamak, dolamak” (CCII 684).

Kmk. **çırma-**: 1. “büküp kaldırmak, çemremek, sıvamak; kundaklamak, kundağa sarmak; bürmek, bürümek”, 2. “sargı sarmak”, 3. “aldatmak, yanıltmak”, 4. “karıştırmak, karmaşık bir hâle sokmak, güçleştirmek” (KTS, 105).

Krç.-Blk. **çırma-**: “sarmak, dolamak” (KMTS, 175).

çırmal- “sarılmak, dolanmak” (CCII 684).

Kmk. **çırmal-**: 1. “sarılmak, dolanmak, sarılışmak, birbirine geçmek, dolaşmak”, 2. “bükülmek, bükülüp kaldırılmak, sıvanmak”, 3. “bürünmek”, 4. “dolaşmak, karışmak, karmaşık bir hâl almak, güçleşmek” (KTS, 105).

Krç.-Blk. **çırmal-**: “sarılmak, dolanmak” (KMTS, 175).

çırpı “çalı, çalı çırpı, ince kuru dallar” (CCII 684).

Krç.-Blk. **çırpı**: “çalı, çalılık” (KMTS, 175).

çibin “sinek” (CCI 458).

Krç.-Blk. **çibin**: “sinek” (KMTS, 176).

çök- “çökmek, çömelmek” (CCII 686).

Kmk. **çök-**: 1. “çökmek, çömelmek”, 2. “eğilmek”, 3. “içine göçmek”, 4. “yıklılmak, inmek”, 5. “meyus olmak, canı sıkılmak, cesaretini kaybetmek, cesaretini kırmak” (KTS, 107).

çöple- “bir araya toplamak, bağlamak” (CCI 459); **çöple-** “a.a.” (CCII 686).

Kmk. **çöple-**: “toplamak” (KTS, 107).

çulğan- “sarınmak, bürünmek, dolanmak” (CCII 686).

Krç.-Blk. **çulğan-**: “kıvrılmak, dolanmak” (KMTS, 179).

çüçkür- “hapşırarak, aksırmak” (CCII 687).

Krç.-Blk. **çüçkür-**: “aksırmak, hapşırarak” (KMTS, 180).

derzi (<Far. derzī) “terzi” (CCI 461).

Kmk. **derzi**: “terzi” (KTS, 112).

dört (sayı) “dört” (CCII 691).

Kmk. **dört**: “dört” (KTS, 115).

dünya (<Arp. dünyā) “dünya” (CCII 692).

Kmk. **dün’ya**: “evren, kâinat, âlem, dünya” (KTS, 116).

êger (<Far. agar) “eğer” (CCI 463); **êger** “a.a.” (CCII 695).

Nog. **êger**: “eğer” (NTG II, 316).

êgiz “ikiz” (CCII 696).

Nog. **êgiz**: “ikiz, çifte” (NTG I, 260).

êki “iki” (CCII 696).

Nog. **êki**: “iki” (NTG I, 260).

êl (I) “memleket” (CCI 465); **êl** “millet, halk” (CCII 696).

Nog. **êl**: “memleket” (NTG I, 260).

êlek “elek” (CCI 465).

Nog. **êlek**: “elek” (NTG I, 260).

êlt- “götürmek, taşımak, iletmek” (CCI 466); **êlt-** “a.a.” (CCII 698).

Nog. **êlt-**: “sevketmek, iletmek, götürmek” (NTG I, 261).

êltir “kuzu derisi” (CCI 466).

Nog. **êltir**: “kuzu derisi” (NTG I, 261).

êm “ilaç, derman” (CCII 698).

Nog. **êm (I)**: “ilaç” (NTG I, 261).

êñ (zarf) “en” (CCI 467); **êñ** “a.a.” (CCII 699).

Nog. **êñ**: “(zarf) pek, en” (NTG I, 261).

ên- “inmek” (CCI 467); **ên-** “a.a.” (CCII 699).

Nog. **ên-**: “inmek” (NTG I, 261).

êr “erkek, koca” (CCI 467); **êr** “a.a.” (CCII 700).

Nog. **êr (I)**: “erkek, adam” (NTG II, 317).

erte (II) “tan vakti, sabah, erken” (CCII 703).

Nog. **erte**: “erken” (NTG I, 262).

es “akıl, hafıza, zihin” (CCII 703).

Nog. **es**: “hafıza, akıl, şuur, muhayyile, dikkat” (NTG I, 262).

esir- “sarhoş olmak, esrimek” (CCII 703).

Nog. **esir**:- “sarhoş olmak” (NTG I, 262).

esker- “hatırlamak, anmak” (CCII 703).

Nog. **esker**:- “hatırlamak” (NTG I, 262).

esle- “hatırlamak, anmak” (CCII 704).

Nog. **esle**:- “hatırlamak, dikkat etmek” (NTG I, 262).

etik “kısa çizme” (CCI 473); **etik** “a.a.” (CCII 706).

Nog. **etik**: “çizme” (NTG I, 263).

gül (<Far. gul) “çiçek, gül” (CCI 476).

Kmk. **gül**: 1. “gül; çiçek”, 2. “nakış, motif, desen” (KTS, 145).

Krç.-Blk. **gül**: “gül, çiçek” (KMTS, 210).

habar (<Arp. habar) “haber” (CCI 477).

Kmk. **habar**: “haber, havadis” (KTS, 369).

Nog. **habar**: “haber, tebliğ” (Ergönenç, 2019, s. 52).

hak (<Arp. haqq) “emek karşılığı elde edilen şey, hak” (CCI 477).

Kmk. **hak (I)**: 1. “gerçek, hakikat, doğru”, 2. “hak”, 3. “ücret” (KTS, 151).

Krç.-Blk. **hak (I)**: 1. “hak”, 2. “ücret, kazanç” (KMTS, 212).

hakıl (<Arp. ‘aql) “akıl” (CCII 709).

Kmk. **hakıl**: “akıl, zekâ” (KTS, 152).

halal (<Arp. hālāl) “meşru, yasal, helal” (CCI 477); **halal** “a.a.” (CCII 709).

Kmk. **halal**: 1. “şeriata göre yapılmasına izin verilen, caiz, şariat kanunlarına uygun, meşru, helal”, 2. “namuslu, dürüst, vicdanlı; namusla, dürüstlükle, vicdanlıkla, dürüstçe, hilesiz” (KTS, 150).

Krç.-Blk. **halal**: “helal, temiz kalpli” (KMTS, 212).

halka (<Arp. halka) “at takımında kullanılan halka, toka” (CCI 477).

Kmk. **halka**: 1. “halka”, 2. “küpe” (KTS, 151).

ham (<Far. hām) 1. “ham, olgunlaşmamış” 2. “işlenmemiş” (CCI 477).

Kmk. **ham**: “ham, işlenmemiş ham (madde hâlinde)” (KTS, 370).

han 1. “kral, hükümdar”, 2. “münecim, yıldızbilimci” (CCII 709).

Kmk. **han**: “han” (KTS, 370).

Krç.-Blk. **han**: “han, bey” (KMTS, 213).

Nog. **han**: “han” (NTG II, 319).

hanlık “krallık” (CCII 710).

Kmk. **hanlık**: “hanlık (devlet)” (KTS, 370).

haram (<Arp. harām) “yasadışı, haram” (CCII 710).

Kmk. **haram**: 1. “haram, caiz olmayan”, 2. “dürüst ve yasal olmayan yolla, sahtekârlıkla elde edilmiş” (KTS, 153).

Krç.-Blk. **haram**: “haram, kötü” (KMTS, 214).

hava (<Arp. havā) “hava” (CCI 478).

Kmk. **hava**: 1. “hava”, 2. “meteorolojik olayların bütünü”, 3. “iklim”, 4. “şiddetli arzu, iştihak, şevk, gayret” (KTS, 154).

Krç.-Blk. **hava**: “hava” (KMTS, 215).

haybat (<Arp. haybat) “heybet” (CCII 710).

Kmk. **haybat**: 1. “azametli, görkemli, heybetli, gösterişli, haşmetli”, 2. “şahane, mükemmel”, 3. “büyüleyici, büyü, cezbedici, çekici, hoş” (KTS, 155).

haybatlı (<Arp. haybat + Trk. ek) “heybetli” (CCII 710).

Kmk. **haybatlı**: 1. “heybetli, gösterişli, mehabetli; kudretli, güçlü; devasa, kocaman”, 2. “muhteşem, görkemli, debdebeli, tantanalı, lüks”, 3. “cezbedici, çekici, büyüleyici” (KTS, 155).

hıyar (<Far. hıyār) “hıyar” (CCI 479).

Kmk. **hıyar**: “hıyar, salatalık” (KTS, 373).

hor (<Far. hōr) “değersiz, fena, hor” (CCII 712).

Kmk. **hor (I)**: 1. “tahkir edilmiş, tezlil edilmiş, horlanmış, aşağılanmış, hakir”, 2. “hor bakılmaya müstehak, nefrete müstehak” (KTS, 374).

hoş (<Far. hōṣ) “iyi, hoş” (CCI 480).

Krç.-Blk. **hoş**: “hoş” (KMTS, 221).

ındır “harman, harman yeri” (CCII 717).

Krç.-Blk. **ındır**: “harman” (KMTS, 224).

Nog. **ındır**: “harman yeri” (NTG I, 265).

ışan- “güvenmek, inanmak” (CCI 482).

Krç.-Blk. **ışan-**: “güvenmek” (KMTS, 225).

ışım “koruyucu kılıf, tozluk” (CCII 717).

Krç.-Blk. **ışım**: “keçe tozluk” (KMTS, 226).

iç 1. “iç”, 2. “ağacın içi, özü” (CCI 483); **iç** “a.a.” (CCII 718).

Kmk. **iç**: 1. “iç, iç kısım; boşluk”, 2. “bağır, içirik”, 3. “ruh, can, iç âlem”, 4. “edat görevinde kullanılır” (KTS, 161).

Krç.-Blk. **iç**: “iç, içerisi” (KMTS, 227).

iç- “içmek” (CCI 483); **iç**- “a.a.” (CCII 718).

Kmk. **iç-**: “içmek (sıvı gıdayı) yemek” (KTS, 161).

Krç.-Blk. **iç-**: “içmek” (KMTS, 227).

içir- “içirmek” (CCII 719).

Kmk. **içir-**: “içirmek; susuzluğunu gidermek; (sıvı gıda ile) beslemek” (KTS, 161).

Krç.-Blk. **içir-**: “içirmek” (KMTS, 227).

igit “genç, yiğit” (CCI 484).

Kmk. **igit**: “yiğit, kahraman, alp” (KTS, 162).

il- “asmak, tutturmak” (CCI 484).

Kmk. **il-**: “bağlamak, takmak, asmak” (KTF, 19).

Nog. **il-**: “asmak, takmak” (NTF, 20).

ilgeri “ilk, önce” (CCI 484).

Nog. **ilgeri**: “ileri, önce, önceki, ileride” (NTG I, 266).

ilin- “takılmak, takılıp kalmak” (CCII 719).

Kmk. **ilin-**: 1. “takılmak, ilişmek”, 2. “tutunmak”, 3. “kendini asmak”, 4. “musallat olmak, can sıkılmak, usanç vermek, yapışmak; tebelleşmek” (KTS, 162).

Krç.-Blk. **ilin-**: “takılmak” (KMTS, 228).

Nog. **ilin-**: 1. “ilişmek, takılmak”, 2. “isabet etmek, girme geçmek” (NTG II, 320).

ilindir- “bağlamak, takmak” (CCII 719).

Kmk. **ilindir-**: “takmak, ilişirmek” (KTS, 162).

Krç.-Blk. **ilindir-**: “takmak” (KMTS, 228).

incir (<Far. incir) “incir” (CCI 485).

Kmk. **incir**: “incir” (KTS, 164).

Krç.-Blk. **incir**: “incir” (KMTS, 229).

inek “inek” (CCI 485).

Kmk. **inek**: “inek” (KTS, 164).

iri- “sızmak, eriyip akmak, erimek” (CCII 720).

Kmk. **iri-**: 1. “erimek”, 2. “ergimek; erimek”, 3. “erimek, eriyip dağılmak”, 4. “zayıflamak, kilo vermek”, 5. “duygulanmak, mütihassis olmak, kalbi yumuşamak” (KTS, 166).

Nog. **iri-**: “erimek” (NTG I, 266).

issi “sıcak” (CCI 486).

Kmk. **issi**: 1. “sıcak”, 2. “müşfik, şefkatli, iyi kalpli” (KTS, 167).

Krç.-Blk. **issi**: “sıcak” (KMTS, 230).

Nog. **issi**: “sıcak” (NTG I, 266).

issilik “sıcaklık” (CCI 486).

Kmk. **issilik**: 1. “sıcaklık; sıcak”, 2. “ateş, hararet, ısı” (KTS, 167).

Krç.-Blk. **issilik**: “sıcaklık” (KMTS, 230).

iş “iş” (CCI 487); **iş** “a.a.” (CCII 720).

Kmk. **iş**: 1. “iş, emek”, 2. “vazife, görev”, 3. “faaliyet” (KTS, 167).

Krç.-Blk. **iş (I)**: “iş, vazife, görev” (KMTS, 230).

işçi “işçi” (CCII 721).

Kmk. **işçi**: “işçi” (KTS, 167).

Krç.-Blk. **işçi**: “işçi” (KMTS, 230).

it “köpek, it” (CCI 487); **it** “a.a.” (CCII 721).

Kmk. **it**: 1. “it, köpek”, 2. “*küfür*: köpek, alçak” (KTS, 168).

Krç.-Blk. **it**: “köpek” (KMTS, 230).

kabak (I) “sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki” (CCI 488).

Kmk. **kabak (II)**: “kabak” (KTS, 239).

Nog. **kabak**: 1. “bal kabağı”, 2. “göz kapağı”, 3. “köy” (NTG II, 321).

kabak (II) “kapı” (CCII 722).

Kmk. **kabak (I)**: “kapı” (KTS, 239).

kaban (<Moğ. habang) “yaban domuzu, erkek yaban domuzu” (CCII 722).

Kmk. **ķaban**: 1. “domuz”, 2. “kanlı canlı kimse; saēlam, sıhhati yerinde, kuvvetli, gūēlū” (KTS, 239).

Krē.-Blk. **ķaban (I)**: “erkek yaban domuzu” (KMTS, 233).

Nog. **ķaban**: “yaban domuzu” (NTG I, 267).

ķabul (<Arp. ķabūl) “onay, kabul” (CCII 722).

Kmk. **ķabul**: 1. “kabul”, 2. “rıza, mutabakat, muvafakat” (KTS, 239).

ķaç- “kaçmak” (CCI 488); **ķaç**- “a.a.” (CCII 722).

Kmk. **ķaç-**: 1. “kaçmak”, 2. “bir şeyden kaçınmak, kaçmak, imtina etmek”, 3. “bırakmak, terk etmek, ayrılmak, ortadan kalkmak, yok olmak” (KTS, 240).

Krē.-Blk. **ķaç-**: “kaçmak” (KMTS, 235).

ķaçan “ne zaman, -iken, -dığı zaman” (CCI 488); **ķaçan** “a.a” (CCII 722).

Kmk. **ķaçan**: (soru zamiri) “ne zaman, ne vakit?” (KTS, 240).

Krē.-Blk. **ķaçan**: “ne zaman” (KMTS, 235).

ķadav “çivi, mih” (CCI 488).

Kmk. **ķadav (II)**: 1. “mil, çubuk”, 2. “çivi” (KTS, 241).

Krē.-Blk. **ķadav (II)**: “büyük çivi; demir kapı kolu; destek; sürgü, kilit” (KMTS, 235).

ķal- “öylece durmak, kalmak” (CCI 489); **ķal**- “a.a.” (CCII 724).

Kmk. **ķal-**: 1. “kalmak”, 2. “ertelemek, sonraya bırakılmak, geri atılmak; başka bir zamana bırakılmak”, 3. “gelmemek, kaçırmak, devam etmemek”, 4. “düşmek, uğramak, isabet etmek”, 5. “mahrum kalmak, yoksun kalmak, kaybetmek, yitirmek” (KTS, 243).

Krē.-Blk. **ķal-**: “kalmak” (KMTS, 237).

Nog. **ķal-**: “kalmak, düşmek” (NTG II, 322).

ķalam (<Arp. ķalam) “kalem, kemiş kalem” (CCI 489).

Kmk. **ķalam**: 1. “kalem”, 2. “keski”, 3. “aşı, aşı kalemi, aşı fidanı” (KTS, 242).

Krç.-Blk. **kalam**: “kalem” (KMTS, 237).

kalay “kalay” (CCI 489).

Kmk. **kalay**: kalay; kalaylı, kalaydan” (KTS, 242).

Krç.-Blk. **kalay**: “kalay madeni” (KMTS, 237).

kalkın “kalkan” (CCII 724).

Kmk. **kalkın**: “kalkan” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **kalkın**: 1. “miğfer, başlık”, 2. “kalkan” (KMTS, 238).

kama- “kamaştırmak, kamaşmak” (CCII 724).

Kmk. **kama-**: 1. “etrafını almak, ortaya almak, kuşatmak, muhasara etmek”, 2. “(dişleri) kamaşmak” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **kama- (I)**: “kamaşmak” (KMTS, 239).

kan (I) “kan” (CCI 490); **kan** “a.a.” (CCII 725).

Kmk. **kan**: “kan” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **kan**: “kan” (KMTS, 240).

Nog. **kan**: “kan” (Ergönenç, 2019, s. 67).

kaña “ince tahta” (CCI 490).

Krç.-Blk. **kaña (I)**: “tahta, düz yontulmuş tahta parçası” (KMTS, 241).

kançık (<Soğ. kançık) “dişi köpek, kancık” (CCII 725).

Kmk. **kançık**: “kancık köpek, dişi köpek” (KTS, 245).

Krç.-Blk. **kançık**: 1. “kurt, köpek gibi hayvanların dişisi”, 2. “şehvetli, utanmaz” (KMTS, 241).

kanlı “kanlı” (CCII 725).

Kmk. **kanlı**: 1. “kanlı”, 2. “kanı olan, kanlı”, 3. “kanlı, kan bulaşmış, kanlar içinde olan, kanlar içinde kalan” (KTS, 245).

kar “kar” (CCI 491).

Kmk. **kar**: “kar, kardan” (KTS, 247).

Krç.-Blk. **kar**: “kar” (KMTS, 242).

kara (I) “siyah, kara, mürekkep” (CCI 491); **kara** “a.a.” (CCII 725).

Kmk. **kara**: 1. “kara, siyah”, 2. “koyu renk” (KTS, 247).

Krç.-Blk. **kara (I)**: “siyah, kara” (KMTS, 242).

Nog. **kara**: “kara” (Ergönenç, 2019, s. 67).

kara kuş “kartal” (CCI 491); **kara kuş** “a.a.” (CCII 726).

Kmk. **karakuş**: “kartal, karakuş” (KTS, 249).

karalık (II) “karalık” (CCII 726).

Kmk. **karalık**: “siyahlık” (KTS, 248).

karavaş “hizmetçi kız, cariye” (CCI 492); **karavaş** “a.a.” (CCII 726).

Krç.-Blk. **karavaş**: “cariye, kadın köle, uşak” (KMTS, 244).

karğa- “beddua etmek, lanetlemek, ilenmek” (CCII 727).

Krç.-Blk. **karğa**:- “beddua etmek” (KMTS, 245).

Nog. **karğa**:- “lanetlemek, ilenmek” (NTG I, 270).

karı “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” (CCI 492).

Krç.-Blk. **karı**: “yaklaşık 60 santimetrelilik uzunluk ölçüsü” (KMTS, 245).

karıl- “(sesi) kısılmak” (CCII 727).

Kmk. **karıl**:- “hırıldamak, sesi hırıltılı çıkmak, sesi kısılmak, sesi kısık çıkmak” (KTS, 250-251).

Krç.-Blk. **karıl**:- “boğazında kalmak, sesi kısılmak” (KMTS, 245).

karın “karın” (CCI 493); **karın** “a.a.” (CCII 727).

Kmk. **karın**: “karın” (KTS, 250).

Krç.-Blk. **karın**: “karın” (KMTS, 245).

karındaş “erkek kardeş” (CCII 727).

Kmk. **karındaş**: 1. “akraba, hısım”, 2. “kardeş, birader” (KTS, 250).

ķarmaķ “olta” (CCII 727).

Kmk. **ķarmaķ**: 1. “ķengel”, 2. “olta” (KTS, 251).

Krķ.-Blk. **ķarmaķ**: “olta” (KMTS, 245).

Nog. **ķarmaķ**: “olta” (NTG I, 270).

ķarsaķ “bozkır tilkisi” (CCI 493).

Nog. **ķarsaķ**: “bozkır tilkisi” (NTG I, 270).

ķarşı “ķarşı” (CCII 728).

Kmk. **ķarşı**: 1. “ķarşı, ķarşısında; hilafına, aykırı, aleyhinde”, 2. “birinin ķarşısına, ķarşısından; ķarşıdan, ķarşı; mukabil” (KTS, 251).

ķart “yaşı, kart” (CCI 493).

Kmk. **ķart**: “ihtiyar, koca, yaşı, kart; ihtiyarlara has” (KTS, 252).

Krķ.-Blk. **ķart**: “ihtiyar, yaşı” (KMTS, 246).

Nog. **ķart**: “ihtiyar, koca, yaşı” (NTG I, 270).

ķaşı “ķaşı” (CCI 494).

Kmk. **ķaşı (I)**: “ķaşı” (KTS, 252).

Krķ.-Blk. **ķaşı (II)**: “ķaşı” (KMTS, 247).

ķaşı- “ķaşımak” (CCI 494).

Krķ.-Blk. **ķaşı-**: “ķaşımak” (KMTS, 247).

ķat 1. “üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka” 2. “huzur, ön, yan” (CCI 494); **ķat** “a.a.” (CCII 728).

Kmk. **ķat**: 1. “ķat, tabaka, ķatman”, 2. “ķat, ķatlı”, 3. “ķere, defa, misli, ķat” (KTS, 253).

Krķ.-Blk. **ķat**: 1. “ķat, tabaka”, 2. “ķan, ķanı, ķakını” (KMTS, 247).

ķatı “yumuşak olmayan, sert, kavı” (CCI 494); **ķatı** “a.a.” (CCII 728).

Krķ.-Blk. **ķatı**: “sert, dayanaklı” (KMTS, 248).

Nog. **ķatı**: “sert” (Ergönenç, 2019, s. 38).

ķavdan “ķışın hayvanların otlatıldığı otlak, kuru otların olduğu yer” (CCII 729).

Kmk. **ķavdan**: “geçen yıldan kalmış, sararmış otlar” (KTS, 255).

Krç.-Blk. **ķavdan**: “ķışın hayvanların otladığı otlak, kuru otların olduğu yer” (KMTS, 248).

ķaya “kaya” (CCII 729).

Kmk. **ķaya**: “kaya” (KTS, 255).

Krç.-Blk. **ķaya**: “kaya” (KMTS, 249).

ķayda “nerede” (CCI 495); **ķayda** “a.a.” (CCII 729).

Kmk. **ķayda (II)**: 1. “nerede”, 2. “nereye” (KTS, 255).

Krç.-Blk. **ķayda**: “nerede” (KMTS, 249).

Nog. **ķayda**: “nereye, nerede” (NTG I, 272).

ķaydan “nereden” (CCI 496).

Kmk. **ķaydan**: “nereden” (KTS, 255).

ķayđı “tasa, endişe, dert” (CCII 729).

Krç.-Blk. **ķayđı**: “dert, tasa, kaygı” (KMTS, 249).

Nog. **ķayđı**: “keder” (NTF, 28).

ķayđır- “üzölmek, kaygılanmak” (CCII 729).

Krç.-Blk. **ķayđır**:- “önemsemek, merak etmek, üzölmek” (KMTS, 249).

Nog. **ķayđır**:- “kederlenmek, kaygılanmak” (NTG II, 323).

ķayın (I) “kayınbaba” (CCI 496); **ķayın** “akraba” (CCII 729).

Kmk. **ķayın**: “kocaya veya karıya göre yakınlık” (KTS, 256).

Nog. **ķayın**: “kayın” (NTG I, 272).

ķayna- “(mide) yanmak, ekşimek, kaynamak” (CCII 729).

Kmk. **ķayna**:- 1. “kaynamak”, 2. “kaynamak, coşmak, galeyana gelmek, heyecanlanmak, dalgalanmak”, 3. “kızmak, öfkelenmek, köpürmek, çıldırmak, gözü kararmak, gözü dönmek, küplere binmek” (KTS, 256).

Krç.-Blk. **ķayna- (I)**: “ķaynamak” (KMTS, 250).

Nog. **ķayna-**: “ķaynamak” (Ergönerç, 2019, s. 85).

ķaynat- “ķaynatmak” (CCI 496).

Kmk. **ķaynat-**: “ķaynatmak” (KTS, 257).

Nog. **ķaynat-**: “ķaynatmak” (NTG II, 323).

ķaysı “hangi” (CCI 496); **ķaysı** “a.a.” (CCII 730).

Kmk. **ķaysı**: “hangi, hangisi?” (Pekacar, 2000: 146).

Krç.-Blk. **ķaysı**: “hangi, hangisi” (Tavkul, 2007, s. 907).

Nog. **ķaysı**: “hangi, hangisi” (Ergönerç, 2019, s. 111).

ķayt- “geri dönmek” (CCI 497); **ķayt-** “a.a.” (CCII 730).

Kmk. **ķayt-**: 1. “dönmek, geri gelmek, avdet etmek”, 2. “eğrilmek, eğilmek, bükölmek”, 3. “çekilmek, gerilemek; vazgeçmek”, 4. “düşmek, azalmak, eksilmek, kesilmek, bitmek”, 5. “(bir şeyin tarafına, yanına) geçmek” (KTS, 258).

Krç.-Blk. **ķayt-**: “dönmek” (KMTS, 250).

Nog. **ķayt- (I)**: “dönmek” (NTG I, 272).

ķaytar- “geri vermek” (CCI 497); **ķaytar-** “a.a.” (CCII 730).

Kmk. **ķaytar-**: 1. “geri vermek, iade etmek; birini, bir şeyi geri göndermek”, 2. “çevirmek; açmak, doğrultmak, bükmek, katlamak”, 3. “toplamak, kaldırmak”, 4. “kesmek”, 5. “çekmek” (KTS, 258).

Krç.-Blk. **ķaytar-**: “döndürmek, çevirmek” (KMTS, 250).

Nog. **ķaytar-**: “geri vermek, iade etmek” (NTG II, 324).

ķaz “kaz” (CCI 497).

Kmk. **ķaz**: “kaz” (KTS, 258).

Krç.-Blk. **ķaz**: “kaz” (KMTS, 250).

ķazan “kazan” (CCI 497).

Kmk. **ķazan**: “kazan” (KTS, 258).

Krç.-Blk. **ķazan**: “kazan, tencere” (KMTS, 251).

Nog. **ķazan**: “kazan, tencere” (NTG II, 324).

ķazna (<Arp. ĥazīna) “hazine, hazine sandığı” (CCII 730).

Nog. **ķazna**: “hazine” (Ergöner, 2019, s. 46).

ķerpiķ “kerpiķ” (CCI 500).

Kmk. **ķerpiķ**: “tuğla, kerpiķ” (KTS, 177).

ķıl- “etmek, eylemek, yapmak” (CCII 738).

Kmk. **ķıl**:- “yapmak, etmek, işlemek, kılmak” (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķıl**:- “yapmak” (Sırtı, 2019, s. 242).

Nog. **ķıl**:- “yapmak, etmek, işlemek” (NTG II, 325).

ķılıķ “kılıķ” (CCI 503); **ķılıķ** “a.a.” (CCII 738).

Kmk. **ķılıķ**: 1. “kılıķ”, 2. “erkekler için özel isim” (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķılıķ**: “kılıķ” (KMTS, 258).

ķılıķlı “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” (CCI 503).

Kmk. **ķılıķlı**: 1. “ahlaklı”, 2. “mizaçlı, huylu, seciyeli, karakterli; davranışlı” (KTS, 260).

ķılın- “edilmek, yapılmak” (CCII 739).

Kmk. **ķılın**:- yapılmak, edilmek, işlenilmek, kılınmak” (KTS, 260).

ķın (II) “kılıf, kın” (CCII 739).

Kmk. **ķın**: “kın” (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķın (I)**: “kın, kılıf” (KMTS, 259).

ķına (<Arp. ĥinnā) “kına” (CCII 739).

Kmk. **ķına**: “kına” (boya) (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķına**: “kına” (KMTS, 259).

ķıır “eğri, büğrü” (CCII 739).

Kmk. **ķııır**: “eğri; bükülü, bükük” (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķııır**: “eğri” (KMTS, 259).

ķıpçak (yer adı) “ķıpçak ülkesi, ķıpçak yurdu” (CCII 740).

Kmk. **ķıpçak**: “ķıpçak” (KTS, 260).

ķıptı “makas” (CCI 503).

Krç.-Blk. **ķıptı**: “makas” (KMTS, 259).

ķırk- “koyunun yünlerini kesmek, kırkmak” (CCII 740).

Kmk. **ķırk**:- 1. “kesmek, kesip ayırmak”, 2. “kesmek”, 3. “kırkmak”, 4. “geçmek, ortasından geçmek”, 5 “azaltmak, kısmak; kesmek” (KTS, 261).

Krç.-Blk. **ķırk**:- “kesmek” (KMTS, 260).

Nog. **ķırk**:- “kırkmak, kesmek” (Ergönenç, 2019, s. 72).

ķırmızı (<Arp. ķırmızı) “ķırmızı” (CCI 503).

Kmk. **ķırmızı**: “ķırmızı, pembe” (KTS, 261).

ķıs- “sıkıştırmak, bastırmak, sıkmak” (CCII 740).

Kmk. **ķıs**:- 1. “sıkamak, kıstırmak; kısmak”, 2. “kısmak, tehdit etmek”, 3. “basmak, sıkmak, bunaltmak; sarmak”, 4. “ezmek, baskı yapmak, sıkıştırmak” (KTS, 262).

Krç.-Blk. **ķıs**:- “sıkıştırmak, bastırmak” (KMTS, 261).

Nog. **ķıs**:- “kısmak, sıkmak, sıkıştırmak” (NTF, 22).

ķışha “ķısa” (CCII 740).

Krç.-Blk. **ķışha**: 1. “ķısa”, 2. “yakın”, 3. “hemen, çabuk” (KMTS, 261).

ķışka “ķısa” (CCI 503).

Nog. **ķışka**: “ķısa” (NTG I, 275).

ķısta- “sıkıştırmak, ısrar etmek, üstelemek, zorlamak” (CCII 741).

Kmk. **kısta-**: 1. “acele ettirmek, sıkıştırmak”, 2. “bir şeyde ısrar etmek, üstelemek, direnmek, directmek”, 3. “hızlandırmak, süratlendirmek, çabuklaştırmak” (KTS, 262).

Nog. **kısta- (I)**: “zorlamak, ısrar etmek” (NTG I, 275).

kış “kış” (CCI 504); **kış** “a.a.” (CCII 741).

Kmk. **kış**: “kış, kışlık” (KTS, 263).

Krç.-Blk. **kış**: “kış” (KMTS, 262).

Nog. **kış**: “kış” (Ergöner, 2019, s. 52).

kışla- “kış mevsimini geçirmek, kışlamak” (CCII 741).

Kmk. **kışla-**: “kışlamak, kışı geçirmek” (KTS, 263).

Krç.-Blk. **kışla-**: “kışlamak, kışı geçirmek” (KMTS, 262).

kıyna- “eziyet etmek, acı çektirmek” (CCII 741).

Kmk. **kıyna-**: 1. “canını sıkmak; rahat vermemek, rahatsız etmek”, 2. “işkence etmek, eziyet etmek, azap vermek”, 3. “güç veya zor bir duruma sokmak” (KTS, 264).

Krç.-Blk. **kıyna-**: “zahmet çektirmek” (KMTS, 263).

Nog. **kıyna-**: “eziyet etmek, azap vermek” (NTG I, 276).

kız (I) “kız, kız çocuk” (CCI 504); **kız** “a.a.” (CCII 741).

Kmk. **kız**: “kız” (KTS, 264).

Krç.-Blk. **kız**: “kız” (KMTS, 264).

kızarmak- “kızarmak, parlamak” (CCII 742).

Kmk. **kızarmak-**: 1. “kızarmak, kırmızı renge bürünmek”, 2. “kızarmak, kavrulmak”, 3. “utanmak, hicap duymak, çekinmek, sıkılmak” (KTS, 265).

Krç.-Blk. **kızarmak-**: “kızarmak” (KMTS, 264).

kızgancık- “cimrilik etmek” (CCI 504).

Krç.-Blk. **kızgancık-**: “cimrilik etmek” (KMTS, 264).

kızıl “kızıl” (CCI 504).

Kmk. **kızıl**: “kızıl, kırmızı” (KTS, 265).

Nog. **kızıl**: “kırmızı, kızıl” (NTG II, 326).

kiçi “küçük” (CCI 505).

Krç.-Blk. **kiçi**: “küçük” (KMTS, 264).

kiçi- “kaşınmak, gicişmek” (CCII 743).

Krç.-Blk. **kiçi-**: “kaşınmak, kaşınmak” (KMTS, 264).

kim 1. “kim” (soru zamiri), 2. “ki” (bağlaç) (CCI 505); **kim** “a.a.” (CCII 743).

Kmk. **kim**: *soru ve ilgi zamiri* “kim” (KTS, 178).

Krç.-Blk. **kim**: (soru zamiri) “kim” (KMTS, 265).

Nog. **kim**: “kim” (Ergönenç, 2019, s. 117).

kindik “göbek” (CCI 506).

Krç.-Blk. **kindik**: “göbek” (KMTS, 265).

Nog. **kindik**: “göbek” (NTG I, 277).

kir “kir” (CCII 747).

Kmk. **kir**: “kir, pislik, leke” (KTS, 178).

Krç.-Blk. **kir**: “pislik, kir” (KMTS, 265).

Nog. **kir**: “kir” (Ergönenç, 2019, s. 67).

kir- “girmek” (CCII 747).

Krç.-Blk. **kir-**: “girmek” (KMTS, 265).

Nog. **kir-**: “girmek” (NTG II, 327).

kireç (<Far. gireç) “kireç” (CCI 506); **kireç** “a.a.” (CCII 747).

Kmk. **kireç**: “kireç, kireçten” (KTS, 178).

kirpi “kirpi” (CCII 747).

Kmk. **kirpi**: “kirpi” (KTS, 178).

Krç.-Blk. **kirpi**: “kirpi” (KMTS, 265).

kirpik “kirpik” (CCI 506).

Kmk. **kirpik** “kirpik” (KTS, 178).

Krç.-Blk. **kirpik**: “kirpik” (KMTS, 265).

kiş “samur” (CCI 506).

Kmk. **kiş**: “samur” (KTS, 179).

kişen “köstek, bukağı, atın ayağına vurulan zincir” (CCI 506).

Kmk. **kişen**: 1. “bukağı, köstek”, 2. “pranga, kelepçe, zincir” (KTS, 179).

Krç.-Blk. **kişen**: “köstek, zincir” (KMTS, 266).

kişi “insan, adam” (CCI 506); **kişi** “a.a.” (CCII 748).

Krç.-Blk. **kişi**: kimse” (KMTS, 266).

kişne- “(at) kişnemek” (CCII 749).

Kmk. **kişne-**: “kişnemek” (KTS, 179).

Krç.-Blk. **kişne-**: “kişnemek” (KMTS, 266).

kiy- “giymek” (CCII 749).

Krç.-Blk. **kiy-**: “giymek” (KMTS, 266).

Nog. **kiy-**: “giymek” (Ergönenç, 2019, s. 70).

kiyik “vahşi, yabani hayvan” (CCII 749).

Krç.-Blk. **kiyik (II)**: “yabanî, vahşî” (KMTS, 266).

Nog. **kiyik**: “bütün çatal tırnaklı yabani hayvanlar” (NTG I, 277).

kiyiz “(at takımında kullanılan) keçe” (CCI 507).

Kmk. **kiyiz**: “keçe, keçeden yapılmış” (KTS, 179).

Krç.-Blk. **kiyiz**: “keçe” (KMTS, 266).

Nog. **kiyiz**: “keçe” (Ergönenç, 2019, s. 52).

koçkar “koç” (CCI 507); **koçkar** “a.a.” (CCII 750).

Kmk. **koçkar**: “koç” (KTS, 266).

kol “el” (CCI 507).

Kmk. **kol (I)**: 1. “el, kol”, 2. “imza”, 3. “vadi, dere” (KTS, 266).

Krç.-Blk. **kol**: “el” (KMTS, 267).

Nog. **kol**: “el” (NTG I, 278).

koltuk “koltuk, koltuk altı” (CCII 750).

Kmk. **koltuk**: 1. “koltuk, koltuk altı”, 2. “koyun” (KTS, 266).

Krç.-Blk. **koltuk**: “koltuk” (KMTS, 268).

kon- “konmak, konaklamak” (CCII 750).

Kmk. **kon-**: 1. “konmak, yere inmek; iniş yapmak”, bir yere basmak, çökmek, oturmak, konmak, yerleşmek, iskân etmek”, 3. “gecelemek, geceyi geçirmek” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **kon-**: “konmak” (KMTS, 268).

Nog. **kon-**: 1. “konmak, inmek”, 2. “gecelemek, konaklamak” (Sırtı, 2019, s. 246).

koşrov “çingirak, zil, küçük çan” (CCII 751).

Krç.-Blk. **koşrov**: “çingirak, zil, çan” (KMTS, 269).

konuş “konaklama yeri göçüp konulan yer, mekân” (CCII 751).

Kmk. **konuş**: “kamp, konaklama yeri” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **konuş**: “kamp, konaklama, barınak” (KMTS, 269).

kork- “korkmak” (CCI 509); **kork-** “a.a.” (CCII 752).

Kmk. **kork-**: “korkmak” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **kork-**: “korkmak” (KMTS, 269).

Nog. **kork-**: “korkmak, endişe etmek, kaygılanmak” (Ergönenç, 2019, s. 72).

korkut- “ürkütme, korkutma, cesaretini kırmak” (CCII 752).

Kmk. **korkut-**: “birini korkutma” (KTS, 268).

Krç.-Blk. **korkut-**: “korkutma” (KMTS, 270).

ķotur “yara kabuğu” (CCI 509).

Kmk. **ķotur**: “yara kabuğu” (KTS, 268).

Krç.-Blk. **ķotur**: “uyuz, sivilceli, yara kabuğu” (KMTS, 271).

ķoy “koyun” (CCI 510); **ķoy** “a.a.” (CCII 753).

Kmk. **ķoy**: 1. “koyun”, 2. “davar” (KTS, 269).

Krç.-Blk. **ķoy**: “koyun” (KMTS, 271).

Nog. **ķoy**: “koyun” (NTG I, 279).

ķoy- 1. “bırakmak, koymak”, 2. “bağışlamak, serbest bıraktmak”, 3. “ayrılmak” (CCI 510); **ķoy**- “bırakmak, koymak” (CCII 753).

Kmk. **ķoy**:- 1. “bırakmak, kesmek, son vermek, durdurmak”, 2. “müsade etmek, izin vermek”, 3. “yanına yaklaştırmak” (KTS, 269).

Krç.-Blk. **ķoy**:- “bırakmak, terk etmek” (KMTS, 271).

Nog. **ķoy**:- “kesmek, bıraktmak, bitirmek, saklamak, gömmek” (NTG II, 328).

ķoyan “tavşan” (CCI 510); **ķoyan** “a.a.” (CCII 753).

Kmk. **ķoyan**: “tavşan, tavşan kürkünden” (KTS, 269).

Krç.-Blk. **ķoyan**: “tavşan” (KMTS, 271).

Nog. **ķoyan**: “tavşan” (NTG I, 279).

ķoz (<Far. gavz, gōz) “ceviz” (CCI 511).

Kmk. **ķoz**: “ceviz” (KTS, 269).

Krç.-Blk. **ķoz**: “ceviz” (KMTS, 271).

Nog. **ķoz**: “ceviz” (NTG I, 279).

ķozı “kuzu” (CCI 511); **ķozı** “a.a.” (CCII 754).

Nog. **ķozı**: “kuzu” (Ergōnenç, 2019, s. 67).

ķōç- “gōçmek” (CCII 754).

Krç.-Blk. **ķōç**:- “gōçmek, gōç etmek” (KMTS, 272).

ķōçür- “gōçmesini sağlamak, gōçürmek” (CCII 754).

Krç.-Blk. **köçür- (I)**: “göçürmek” (KMTS, 273).

kök (I) “gökyüzü, mavi” (CCI 511); **kök** “a.a.” (CCII 754).

Kmk. **kök**: “gök, sema” (KTS, 182).

Krç.-Blk. **kök (I)**: “gökyüzü”; **kök (II)**: “mavi” (KMTS, 273).

Nog. **kök**: “gökyüzü, mavi” (Ergönenç, 2019, s. 52-67).

köl “göl” (CCII 756).

Kmk. **köl**: “göl” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **köl (I)**: “göl” (KMTS, 274).

Nog. **köl**: “göl”⁴³

köm- “gömmek” (CCI 511).

Krç.-Blk. **köm-**: “gömmek” (KMTS, 275).

Nog. **köm-**: “gömmek” (NTF, 65).

kömül- “gömülmek” (CCII 756).

Krç.-Blk. **kömül-**: “gömülmek” (KMTS, 275).

kömür “kömür” (CCI 512).

Kmk. **kömür**: “kömür” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **kömür**: “kömür” (KMTS, 275).

könçek “pantolon, şalvar” (CCI 512).

Krç.-Blk. **könçek**: “pantolon” (KMTS, 275).

köp “fazla, çok, çok fazla, daha çok” (CCII 758).

Kmk. **köp**: 1. “çok, bol”, 2. “sık, sık sık, sıkça” (KTS, 183).

Nog. **köp**: “çok” (Ergönenç, 2019, s. 121).

kör (II) (<Far. gūr) “mezar, kabir” (CCII 759).

⁴³ Bu kelimeye <https://nogai.blogspot.com/2008/06/szlk.html?fbclid=IwAR0CTkaF2eWtYPgFMZGj-1UKXQ419Et7Q-Do7spnH0nbziVWEtfCA-Y-RXY> adlı genel ağdan 26.09.2020 tarihinde ulaşılmıştır. Bundan sonraki kısımlarda buradan alınmış kelimeler “NTSGA” (Nogay Türkçesi Sözlüğü Genel Ağ) şeklinde kısaltma olarak verilecektir.

Kmk. **kör:** “mezar, kabir” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **kör:** “mezar” (KMTS, 275).

Nog. **kör:** “mezar” (NTG I, 280).

kör- “görmek, uyanık olmak” (CCI 514); **kör-** “a.a.” (CCII 759).

Krç.-Blk. **kör- (I):** “görmek” (KMTS, 276).

Nog. **kör-:** “görmek” (NTG II, 328).

köre “bakarak, göre” (CCII 759).

Kmk. **göre:** *yönelme hâli ekiyle kullanılır*; “göre” (KTS, 141).

Krç.-Blk. **köre:** “göre, nazaran” (KMTS, 276).

Nog. **köre:** “göre” (NTG II, 328).

körgüz- “göstermek” (CCI 514); **körgüz-** “a.a.” (CCII 759).

Krç.-Blk. **körgüz-:** “göstermek” (KMTS, 276).

körk “güzellik” (CCI 514); **körk** “a.a.” (CCII 760).

Kmk. **körk:** “güzellik, letafet, zarıflık” (KTS, 183).

Nog. **körk:** “güzellik” (NTG II, 328).

körklü “güzel” (CCI 514).

Kmk. **körklü:** “güzel, sevimli; cazip, cazibeli, çekici, latif, güzel bir şekilde”, 2.
“şairane, renkli; şairane bir şekilde, renkli bir şekilde” (KTS, 183).

körksüz “çirkin” (CCI 515).

Kmk. **körksüz:** “çirkin, biçimsiz, alımsız, gösterişsiz” (KTS, 183).

körpe “iki üç aylık kuzu derisi” (CCII 760).

Krç.-Blk. **körpe:** “iki-üç aylık kuzu derisi” (KMTS, 276).

körün- “görünmek” (CCI 515); **körün-** “a.a.” (CCII 760).

Krç.-Blk. **körün-:** “görünmek” (KMTS, 276).

köter- “kaldırmak, yükseltmek” (CCII 761).

Nog. **köter-**: “kaldırmak” (NTG I, 280).

kötür- “kaldırmak, yükseltmek” (CCII 761).

Krç.-Blk. **kötür-**: “kaldırmak” (KMTS, 277).

köz “göz” (CCI 516); **köz** “a.a.” (CCII 762).

Krç.-Blk. **köz**: “göz” (KMTS, 277).

Nog. **köz**: “göz” (NTG II, 329).

kul “kul” (CCII 763).

Kmk. **kul**: “köle, kul” (KTS, 270).

Krç.-Blk. **kul**: kul, köle; insan, adam” (KMTS, 279).

kulak “kulak” (CCI 517).

Kmk. **kulak**: 1. “kulak”, 2. “kulp”, 3. “*kapı, çaydanlık vb. sapı*” (KTS, 270).

Krç.-Blk. **kulak (I)**: “kulak” (KMTS, 279).

kula tüz “ıssız bozkır, kimsesiz alan” (CCII 763).

Krç.-Blk. **kulatüz**: “kır, bozkır” (KMTS, 280).

kulluk “hizmet, kulluk” (CCI 517).

Kmk. **kulluk**: 1. “kulluk, kölelik”, 2. “hizmet etme, memurluk etme; iş, faaliyet, çalışma, eylem”, 3. “üstün yararlılık”, 4. “bakım, hizmet; servis” (KTS, 270).

Krç.-Blk. **kulluk**: “vazife, hizmet” (KMTS, 280).

kum “kum” (CCI 517); **kum** “a.a.” (CCII 763).

Krç.-Blk. **kum**: “kum” (KMTS, 280).

kumartkı “miras, vasiyet” (CCII 763).

Kmk. **kumartkı**: 1. “son yudum (*ölümünden önce*)”, 2. “vasiyet” (KTS, 271).

kurban (<Arp. *qurbān*) “kurban” (CCI 518); **kurban** “a.a.” (CCII 764).

Kmk. **kurban**: “kurban” (KTS, 271).

kurç “çelik” (CCII 764).

Kmk. **ķurķ**: 1. “dinķ, ķevik, saēēlam, canlķ; canlķ canlķ, canlķca, gayret ve ūevkle”, 2. “yaman, yiēēit, babayiēēit, cesur” (KTS, 272).

Krķ.-Blk. **ķurķ**: 1. “ķelik”, 2. “saēēlam, gūēēlū” (KMTS, 281).

ķurēēak “kurak, kuru” (CCII 764).

Krķ.-Blk. **ķurēēak**: “kurak, kuru” (KMTS, 282).

Nog. **ķurēēak**: “kuru, kurumuū olan” (NTG I, 281).

ķurūovla- “kuūatmak, ķembere almak, sarmak” (CCII 764).

Krķ.-Blk. **ķurūovla-**: “kuūatmak, ķembere almak” (KMTS, 282).

ķurt “kurtķuk” (CCI 518).

Krķ.-Blk. **ķurt**: “meyve kurdu, bōcek” (KMTS, 282).

ķurtķa (<Moēē. emegen) “yaūlķ kadķn, kocakarķ” (CCII 765).

Nog. **ķurtķa**: “kocakarķ” (NTG I, 329).

ķuru “kurumuū olan, kuru” (CCI 518); **ķuru** “a.a.” (CCII 765).

Kmk. **ķuru**: 1. “kuru, kuru kuru”, 2. “bōū; bomboū, ōnemsiz bir ūekilde, ōnemsizce, faydasızca”, 3. “kara, toprak” (KTS, 272).

Krķ.-Blk. **ķuru**: “bōū, sade, yalnız” (KMTS, 282).

ķurum “kurum” (CCII 765).

Kmk. **ķurum (I)**: “teūkilat, kurum, organizasyon” (KTS, 273).

Krķ.-Blk. **ķurum**: “kurum” (KMTS, 283).

ķus- “kusmak” (CCI 518).

Kmk. **ķus-**: “kusmak” (KTS, 273).

Krķ.-Blk. **ķus- (I)**: “kusmak” (KMTS, 283).

Nog. **ķus-**: “kusmak” (Sırtı, 2019, s. 251).

ķuū “kuū” (CCII 765).

Kmk. **ķuū**: “kuū” (KTS, 273).

Krķ.-Blk. **ķuū**: “yķrtıcı kuūların genel adı” (KMTS, 283).

ķuthar- “kurtarmak” (CCII 765).

Krç.-Blk. **ķuthar-:** “kurtarmak” (KMTS, 284).

ķutķar- “kurtarmak” (CCII 765).

Nog. **ķutķar-:** “kurtarmak” (NTG I, 282).

ķutlu “kutsal, kutlu” (CCII 766).

Kmk. **ķutlu:** “kutlu; mesut, mutlu, bahtiyar” (KTS, 274).

ķutul- “kurtulmak” (CCI 519); **ķutul-** “a.a.” (CCII 766).

Kmk. **ķutul-:** “kurtulmak” (KTS, 274).

Krç.-Blk. **ķutul-:** “kurtulmak” (KMTS, 284).

ķutur- “hiddetlenmek, öfkelenmek, kudurmak” (CCII 766).

Kmk. **ķutur-:** 1. “kudurmak”, 2. “kudurmak, ortalığı kasıp kavurmak, kırıp geçirmek; azmak, cinleri başına üşüşmek, cinleri ayağa kalkmak” (KTS, 274).

Krç.-Blk. **ķutur-:** “kudurmak” (KMTS, 284).

ķuv 1. “soluk, renksiz, solgun”, 2. “kuru, kurumuş” (CCII 766).

Krç.-Blk. **ķuv:** “kurumuş, kupkuru” (KMTS, 284).

ķuyruk “kuyruk” (CCI 519).

Kmk. **ķuyruk:** 1. “kuyruk”, 2. “koyun kuyruğı”, 3. “dalkavuk, yordakçı, yaltakçı” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **ķuyruk (I):** “kuyruk” (KMTS, 285).

ķuyu “kuyu” (CCI 519); **ķuyu** “a.a.” (CCII 767).

Kmk. **ķuyu:** “kuyu” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **ķuyu:** “kuyu” (KMTS, 285).

ķübe “örme, zırh” (CCI 519).

Krç.-Blk. **ķübe:** “zırh” (KMTS, 286).

Nog. **ķübe:** “zırh” (NTG I, 283).

ķüç “güç, kuvvet” (CCI 519); **ķüç** “a.a.” (CCII 767).

Krç.-Blk. **küç**: “güç, kuvvet” (KMTS, 286).

küçen- “uğraşmak, çabalamak, gayret etmek” (CCII 767).

Krç.-Blk. **küçen**:- “çabalamak, zorlamak” (KMTS, 286).

küçlü “güçlü, kuvvetli, sağlam” (CCI 520); **küçlü** “a.a.” (CCII 767).

Krç.-Blk. **küçlü (I)**: “güçlü, kuvvetli, zorlu” (KMTS, 286).

kül- “gülmek” (CCI 520).

Krç.-Blk. **kül**:- “gülmek” (KMTS, 286).

Nog. **kül**:- “gülmek” (NTG I, 283).

külte “ekin demeti” (CCII 768).

Krç.-Blk. **külte**: “ekin bağı, demet, tomar” (KMTS, 286).

kün (I) “24 saatlik zaman dilimi” (CCI 520); **kün** “a.a.” (CCII 768).

Kmk. **kün (II)**: 1. “gün”, 2. “zaman, vakit”, 3. “hayat, ömür, varlık, var oluş, mevcudiyet” (KTS, 146).

Krç.-Blk. **kün (I)**: “gün” (KMTS, 287).

Nog. **kün**: “hava, gün, güneş” (NTG I, 283).

kün (II) “güneş” (CCI 520).

Krç.-Blk. **kün**: “güneş” (KMTS, 287).

Nog. **kün**: “hava, gün, güneş” (NTG I, 283).

künde “her gün” (CCI 521).

Nog. **künde**: “her gün” (NTG II, 330).

küydür- “yakmak, tutuşturmak” (CCI 522).

Krç.-Blk. **küydür**:- “yakmak” (KMTS, 288).

küyöv “damat, güvey” (CCII 771)

Krç.-Blk. **küyöv**: “damat, enişte” (KMTS, 288).

küz “sonbahar, güz” (CCI 522).

Nog. **küz:** “güz, sonbahar” (NTG II, 331).

küzgü “ayna” (CCI 522).

Krç.-Blk. **küzgü:** 1. “ayna”, 2. “röntgen cihazı” (KMTS, 288).

limon (<Far. līmōn) “limon” (CCI 523).

Kmk. **limon:** “limon” (KTS, 189).

mahta- (<Moğ. magta-) “övmek, methetmek” (CCII 772).

Krç.-Blk. **mahta-:** “övmek, methetmek” (KMTS, 291).

man- “suya batırmak, içine daldırmak, banmak” (CCII 773).

Kmk. **man-:** “banmak, batırmak” (Sırtı, 2019, s. 252).

mañlay (<Moğ. mañlay) “alın” (CCI 525).

Nog. **mañlay:** “alın” (NTG I, 286).

maşa (<Far. māše) “maşa” (CCI 525).

Kmk. **maşa:** “maşa” (KTS, 195).

maydan (<Arp. maydān) “açık alan, meydan” (CCI 525).

Kmk. **maydan:** 1. “meydan, alan, saha”, 2. “satış, yüzey, bölge, mıntıka, faaliyet alanı” (KTS, 197).

Krç.-Blk. **maydan:** “meydan” (KMTS, 295).

Nog. **maydan:** “meydan” (NTG II, 332).

maymun (<Arp. meymūn) “maymun” (CCI 526).

Kmk. **maymun:** “maymun” (KTS, 197).

mıh “çivi, mih” (CCI 526); **mıh** (<Far. mīh) “a.a.” (CCII 777).

Kmk. **mıh:** “mih, çivi” (KTS, 199).

miñ (sayı) “bin” (CCII 777).

Kmk. **miñ:** “bin” (KTS, 201).

Krç.-Blk. **miñ:** “bin sayısı” (KMTS, 300).

min- “çıkmaq, yükselmək” (CCII 777).

Kmk. **min-**: 1. “binmek”, 2. “çıkmaq, tırmanmaq, tırmanaraq çıkmaq” (KTS, 200).

Krç.-Blk. **min-**: “binmek” (KMTS, 300).

Nog. **min-** “binmek, çıkmaq” (NTG I, 287).

miskin (<Arp. miskin) 1. “zavallı, beceriksiz, âciz”, 2. “yumuşak huylu” (CCII 778).

Kmk. **miskin**: “fakir, fukara, yoksul; sefil” (KTS, 201).

murdar (II) (<Far. murdār) “kirli, pis” (CCII 779).

Kmk. **murdar**: 1. “pis, kirli, murdar”, 2. “alçak, mendebur, rezil, kepaze” (KTS, 203).

Krç.-Blk. **murdar (II)**: 1. “alçak, namussuz”, 2. “murdar, pis” (KMTS, 302).

nişan (<Far. nişān) “iz, belirti, nişan” (CCI 530); **nişan** “a.a.” (CCII 782).

Kmk. **nişan**: 1. “nişan, işaret”, 2. “nişan, nişan tahtası, hedef”, 3. “soysuzlaşmış, piç; çirkin sıfatlı adam” (KTS, 209).

nohut (<Far. noḥūt) “nohut” (CCI 530).

Kmk. **nohut**: “nohut, nohuttan” (KTS, 210).

nohta (II) (<Moğ. nogtu) “yular” (CCI 531).

Kmk. **nohta**: “yular” (KTS, 209).

nöger (<Moğ. nöker) “arkadaş, yoldaş, ortak” (CCI 531).

Krç.-Blk. **nöger**: “arkadaş, dost” (KMTS, 306).

oba (<Moğ. obo) “tümsek, tepe” (CCI 531); **oba** “a.a.” (CCII 783).

Krç.-Blk. **oba**: 1. “mezar”, 2. “yığın, küme, tepe”, 3. “baca” (KMTS, 307).

oçaq “sacayağı, üzerine tencere, tava vb. gibi şeyler koymaya yarayan üç ayaklı demir destek, ocak” (CCI 531).

Kmk. **oçaq**: “ocak; sacayağı” (KTS, 212).

oku- “öğrenmek, okumak” (CCII 784).

Krç.-Blk. **oku- (I)**: “okumak” (KMTS, 308).

olca (<Moğ. olca) “ganimet, savaş esiri” (CCII 788).

Kmk. **olca**: 1. “karı; eş, hanım, zevce”, 2. “ganimet (savaşta)” (KTS, 213).

Nog. **olca**: “ganimet” (NTG I, 290).

oltur- “oturmak” (CCI 533); **oltur-** “a.a.” (CCII 788).

Kmk. **oltur-**: 1. “oturmak”, 2. “mal olmak, gelmek, çıkmak, oturmak”, 3. “yerleşmek, bulunmak, tutmak, işgal etmek” (KTS, 213).

Krç.-Blk. **oltur-**: “oturmak” (KMTS, 309).

olturt- “oturmasını sağlamak, oturtmak” (CCII 788).

Kmk. **olturt-**: “oturtmak, yerleştirmek, koymak” (KTS, 213).

oñ “sağ, sağ taraf” (CCI 533); **oñ** “a.a.” (CCII 788).

Kmk. **oñ**: “sağ; sağ (taraf)” (KTS, 213).

Krç.-Blk. **oñ (I)**: “sağ taraf” (KMTS, 309).

Nog. **oñ**: “sağ (taraf)” (NTG I, 290).

oñ- “sarıp solmak, beti benzi atmak” (CCI 533).

Kmk. **oñ- (II)**: “solmak, rengi atmak, rengi uçmak (kumaşlarda)” (KTS, 214).

Krç.-Blk. **oñ- (II)**: “solmak” (KMTS, 309).

Nog. **oñ-**: “solmak, renk atmak” (NTG I, 290).

opraq “giysi, elbise, elbise astarı, astar” (CCI 533).

Krç.-Blk. **opraq**: “elbise, kıyafet” (KMTS, 310).

or “derin çukur, hendek, siper” (CCII 789).

Kmk. **or**: “hendek, su yolu” (KTS, 215).

orda “başkent, karargah” (CCI 534).

Krç.-Blk. **orda**: “karargah, ordu” (KMTS, 310).

Nog. **orda**: “yerleşim yeri, başkent” ((NTSGA)).

orman “orman” (CCI 534).

Kmk. **orman**: “orman, koru” (KTS, 216).

Nog. **orman**: “orman” ((NTSGA)) .

orta “orta” (CCI 534); **orta** “a.a.” (CCII 789).

Kmk. **orta**: “orta; ortadaki, ortanca” (KTS, 216).

Krç.-Blk. **orta**: “orta” (KMTS, 310).

Nog. **orta**: “orta” ((NTSGA)) .

ortak “arkadaş, yoldaş, ortak” (CCI 534).

Kmk. **ortak**: “ortak, müşterek” (KTS, 216).

Krç.-Blk. **ortak**: “ortak” (KMTS, 311).

orun “yer” (CCII 790).

Kmk. **orun**: “yer” (KTS, 217).

Krç.-Blk. **orun (I)**: “yer, mevki” (KMTS, 311).

ot (I) 1. “yabani bitki, ot”, 2. “koku, parfüm”, 3. “deriye sürülerek kullanılan ilaç, merhem” (CCI 535).

Kmk. **ot (I)**: “ot” (KTS, 218).

Krç.-Blk. **ot (III)**: “ot” (KMTS, 312).

Nog. **ot (I)**: “ot” ((NTSGA)) .

ot (II) “ateş, od” (CCI 535); **ot** “a.a.” (CCII 790).

Kmk. **ot (II)**: “ateş” (KTS, 218).

Krç.-Blk. **ot (I)**: “ateş” (KMTS, 312).

Nog. **ot**: “ateş” (NTG I, 291).

otuz “otuz” (CCII 790).

Kmk. **otuz**: “otuz (sayı)” (KTS, 218).

oyun “oyun” (CCI 536).

Nog. **oyın**: “oyun” (NTF, 27).

oymak “yüksük, dikiş yüksüğü” (CCI 537).

Kmk. **oymak (I)**: “yüksük” (KTS, 219).

Krç.-Blk. **oymak**: “dikiş yüksüğü” (KMTS, 313).

Nog. **oymak**: “yüksük” (NTG I, 291).

oyna- “oyynamak” (CCI 537).

Kmk. **oyna**:- 1. “oyynamak, eğlenmek”, 2. “temsil etmek, sahnede oynamak; sahnede birini temsil etmek, rolünü oynamak” (KTS, 219).

Krç.-Blk. **oyna**:- “oyynamak” (KMTS, 313).

Nog. **oyna**:- “oyynamak” (NTF, 27).

oynaş “cariye, metres, sevgili, oynaş” (CCI 537); **oynaş** “a.a.” (CCII 791).

Kmk. **oynaş**: “sevgili, yavuklu (evlilik dışı), oynaş” (KTS, 219).

oyul- “çökmek, yıkılmak, batmak” (CCII 791).

Kmk. **oyul**:- “oyulmak, delinmek, kırılıp çökmek” (KTS, 219).

Krç.-Blk. **oyul**:- 1. “yıkılmak”, 2. “bozulmak, suya düşmek” (KMTS, 314).

oz- “geride bırakmak, öne geçmek” (CCII 791).

Kmk. **oz**:- 1. “(önüne) geçmek, ileri geçmek; geride bırakmak”, 2. “geçmek, aşmak, geride bırakmak”, 2. “geçmek, aşmak; geride bırakmak” (KTS, 220).

Krç.-Blk. **oz (I)**: “geçmek” (KMTS, 314).

Nog. **oz**:- “öne geçmek” (NTG I, 292).

öç “intikam, öç” (CCII 792).

Kmk. **öç (I)**: “öç, intikam” (KTS, 221).

öçeş- “bahse girmek” (CCII 792).

Krç.-Blk. **öçeş**:- “bahse girmek” (KMTS, 315).

öktem “gururlu, kibirli, mağrur” (CCII 793).

Kmk. **öktem**: “mağrur, gururlu, kibirli; mağrurane, gururla, kibirle” (KTS, 222).

Nog. **öktem:** “mağrur, gururlu, çalımli” (NTG II, 336).

öktemlik “gurur, kibir, mağrurluk” (CCII 793).

Kmk. **öktemlik:** 1. “gurur, iftihar”, 2. “kibir, mağrurluk” (KTS, 222).

öl- “ölmek” (CCI 537); **öl-** “a.a.” (CCII 793).

Kmk. **öl-:** 1. “ölmek”, 2. “kaybolmak, yitmek”, 3. “durmak, stop etmek, kesilmek; bitmek, dinmek”, 4. “ıstırap çekmek, azap çekmek” (KTS, 222).

Krç.-Blk. **öl-:** “ölmek” (KMTS, 316).

Nog. **öl-:** “ölmek” (NTF, 20).

ölçe “ölçü” (CCI 538).

Krç.-Blk. **ölçe:** “ölçü” (KMTS, 316).

ölüm “ölüm” (CCII 793).

Nog. **ölüm:** “ölüm” (NTG II, 336).

öltür- “ölmesini sağlamak, öldürmek” (CCII 793).

Kmk. **öltür-:** “öldürmek” (KTS, 222).

Krç.-Blk. **öltür-:** “öldürmek” (KMTS, 316).

ölü “ölü” (CCI 538); **ölü** “a.a.” (CCII 794).

Kmk. **ölü:** “ölü” (KTS, 223).

Krç.-Blk. **ölü:** “ölü” (KMTS, 316).

ölüm “ölüm” (CCI 538); **ölüm** “a.a.” (CCII 793).

Kmk. **ölüm:** “ölüm” (KTS, 223).

Krç.-Blk. **ölüm:** “ölüm” (KMTS, 317).

öñ “ön, huzur” (CCII 794).

Nog. **öñ:** “ön” (NTSGA).

öp- “öpmek” (CCI 538); **öp-** “a.a.” (CCII 795).

Kmk. **öp-:** “öpmek” (KTS, 223).

Nog. **öp-**: “öpmek” (NTF, 20).

öpke “öfke” (CCI 538); **öpke (I)** “a.a.” (CCII 795).

Nog. **öpke**: “öfke, küskünlük” (NTG I, 292).

öpke (II) “akciğer” (CCII 795).

Kmk. **öpke (I)**: “akciğer” (KTS, 223).

Krç.-Blk. **öpke**: “akciğer” (KMTS, 317).

Nog. **öpke**: “akciğer” (NTG I, 292).

ös- “büyütmek, gelişmek, yetişmek” (CCII 796).

Kmk. **ös-**: 1. “büyütmek, yetişmek”, 2. “yetişmek, bitmek”, 3. “artmak, çoğalmak, fazlalaşmak”, 4. “gelişmek, inkişaf etmek, açılıp gelişmek, ilerlemek, serilip serpilmek”, 5. “saçı sakalı uzamak” (KTS, 224).

Krç.-Blk. **ös-**: “büyütmek, gelişmek” (KMTS, 318).

Nog. **ös-**: “büyütmek, yetişmek” (NTG I, 292).

ötmek “ekmek” (CCII 796).

Krç.-Blk. **ötmek**: “ekmek” (KMTS, 318).

öz “kendi, öz” (CCII 798).

Kmk. **öz**: *dönüşlölük zamiri* “kendi, kendisi” (KTS, 225).

Krç.-Blk. **öz**: “kendisi, kendi” (KMTS, 319).

Nog. **öz**: “kendi” (NTG II, 337).

özden “asil, soylu” (CCI 540).

Kmk. **özden**: “özden (Dağıstan’ın feodal devrinde köleleştirilmemiş köylü, hür köylü)” (KTS, 226).

Krç.-Blk. **özden**: “Karaçay-Malkar toplumunda prenslerden sonra gelen ikinci derecede soylular, hür halk tabakası” (KMTS, 319).

özen “vadi, yatak” (CCII 798).

Kmk. **özen**: “nehir, ırmak, çay” (KTS, 226).

Krç.-Blk. **özen (I)**: “vadi”; **özen (II)**: “ova, düzlük”; **özen (I)**: “ırmak” (KMTS, 319).

özge “başka” (CCI 540); **özge** “a.a.” (CCII 798).

Kmk. **özge**: 1. “başka”, 2. (*çıkma hâliyle kullanılır*) “başka, dışında, hariç” (KTS, 226).

Krç.-Blk. **özge**: “başka” (KMTS, 319).

Nog. **özge**: “başka, diğeri, öteki” (NTG II, 337).

payğambar (<Far. payğāmbār) “peygamber” (CCI 541); **payğambar** “a.a.” (CCII 799).

Krç.-Blk. **payğambar**: “peygamber” (KMTS, 321).

pil (<Far. pīl) “fil” (CCI 541).

Kmk. **pil**: “fil” (KTS, 233).

Krç.-Blk. **pil**: “fil” (KMTS, 321).

saban 1. “ekilen alan”, 2. “saban” (CCI 543); **saban** “a.a.” (CCII 802).

Kmk. **saban**: 1. “saban, pulluk”, 2. “çift sürme, toprak sürme, tarla sürme” (KTS, 283).

Krç.-Blk. **saban**: “tarla” (KMTS, 323).

sabançı “çiftçi, rençber” (CCII 802).

Kmk. **sabançı**: “çiftçi, rençber; köylü” (KTS, 283).

Krç.-Blk. **sabançı (I)**: “çiftçi, rençber” (KMTS, 323).

sabur (II) (<Arp. şabr) “nefsine hâkim olma, haddini bilme” (CCII 802).

Kmk. **sabur**: “sabır, kendine hâkim olma, nefsine hâkim olma; sabırlı, kendine hâkim, kendini zapt edebilen” (KTS, 283).

sağın- “düşünmek, hatırlamak” (CCI 544); **sağın-** “a.a.” (CCII 802).

Krç.-Blk. **sağın-**: “anmak, düşünmek, hatırlamak, bahsetmek” (KMTS, 325).

Nog. **sağın-**: “özlemek, düşünmek, istemek” (NTG I, 296).

sağış “düşünce, niyet” (CCII 803).

Krç.-Blk. **sağış**: 1. “düşünce”, 2. “tasa, kaygı” (KMTS, 325).

sahtiyan (<Far. sahtiyan) “işlenmiş ve cilalanmış deri” (CCI 545).

Krç.-Blk. **sahtiyan**: “işlenmiş deri, maroken” (KMTS, 325).

saķal “sakal” (CCI 545).

Kmk. **saķal**: “sakal” (KTS, 287).

Krç.-Blk. **saķal**: 1. “sakal”, 2. “çene” (KMTS, 326).

saķla “saklamak, korumak” (CCI 546).

Kmk. **saķla-**: 1. “saklamak, muhafaza etmek, korumak; tutmak”, 2. “riayet etmek, gözetmek, yerine getirmek”, 3. “bakmak, büyütme, yetiştirmek, beslemek, geçindirmek”, 4. “bulundurmak, elde tutmak” (KTS, 287).

Krç.-Blk. **saķla-**: 1. “beklemek”, 2. “korumak” (KMTS, 326).

saķlan “korunmak, kaçınmak, sakınmak” (CCI 546).

Kmk. **saķlan-**: 1. “muhafaza edilmek; korunmak, sakınmak”, 2. “durmak, baki kalmak, muhafaza edilmek, bozulmamak”, 3. “riayet edilmek, gözetilmek”, 4. “büyütölüp yetiştirilmek, bakılmak” (KTS, 287).

sal “bırakmak, atmak” (CCII 804).

Kmk. **sal-**: 1. “koymak, yerleştirmek”, 2. “sermek, yaymak”, 3. “bırakmak, salıvermek” (KTS, 285).

Krç.-Blk. **sal-**: “koymak” (KMTS, 326).

Nog. **sal-**: “bırakmak, koymak, inşa etmek” (NTG I, 296).

salam (I) (<Arp. salam) “selam” (CCI 546).

Kmk. **salam (II)**: “selam” (KTS, 284).

Krç.-Blk. **salam (II)**: “selam” (KMTS, 327).

Nog. **salam**: “selam” (NTG II, 339).

salam (II) (<Rus. soloma) “saman” (CCI 546).

Kmk. **salam (I)**: “saman, samandan” (KTS, 284).

Krç.-Blk. **salam (I)**: “saman” (KMTS, 327).

salamatlık (<Arp. salamat + Trk. ek) “selametlik, sağlık” (CCI 546).

Kmk. **salamatlık**: 1. “tevazu, alçak gönüllülük”, 2. “sağlık, sıhhat, afiyet, esenlik”, 3. “bütünlük, tamamlılık, sağlamlık, sağ salimlik” (KTS, 284).

salın- “salınmak” (CCII 804).

Kmk. **salın-**: 1. “koymak, koyulmak, yerleştirilmek”, 2. “yayılmak, serilmek”, 3. “salıverilmek, serbest bırakılmak” (KTS, 284).

Krç.-Blk. **salın-**: “sarkmak” (KMTS, 327).

Nog. **salın-**: “koymak” (NTG II, 339).

san “sayı” (CCI 547).

Krç.-Blk. **san (II)**: “sayı, miktar, nüfus” (KMTS, 328).

Nog. **san**: “sayı, miktar” (NTG I, 296).

sana- “saymak, hesaplamak” (CCI 547).

Kmk. **sana-**: “saymak” (KTS, 286).

Krç.-Blk. **sana- (I)**: 1. “saymak”, 2. “kabul etmek, dahil etmek” (KMTS, 328).

Nog. **sana-**: “saymak” (NTG I, 296).

saray (<Far. sarāy) “saray” (CCI 548); **saray** “a.a.” (CCII 805).

Kmk. **saray**: 1. “han gibi bir şey”, 2. “saray” (KTS, 288).

sarı (II) “sarı” (CCI 548); **sarı** “a.a.” (CCII 806).

Krç.-Blk. **sarı**: “sarı” (KMTS, 332).

Nog. **sarı**: “sarı” (Ergönenç, 2019, s. 113).

sası- “kokmak, pis kokmak” (CCI 548); **sası-** “a.a.” (CCII 806).

Kmk. **sası-**: “pis kokmak” (KTS, 288).

Nog. **sası-**: “pis kokmak” (NTG I, 297).

sat- “satmak” (CCI 549).

Kmk. **sat-**: 1. “satmak”, 2. “ihanet etmek” (KTS, 289).

Krç.-Blk. **sat-**: “satmak” (KMTS, 333).

Nog. **sat-**: “satmak” (Ergöner, 2019, s. 70).

sav “sağlıklı, sağlam” (CCII 807).

Kmk. **sav**: 1. “sağlam, sıhhati yerinde, sıhhatli”, 2. “diri, canlı, sağ”, 3. “tam, bütün, tüm” (KTS, 289).

Krç.-Blk. **sav (I)**: “sağ, canlı” (KMTS, 333).

Nog. **sav**: “sağ, bütün” (NTG I, 297).

say “sığ, derin olmayan” (CCII 807).

Kmk. **say**: “sığ, derin olmayan” (KTS, 290).

Krç.-Blk. **say (I)**: 1. “sığ, derin olmayan”, 2. “sathî, yüzeysel” (KMTS, 335).

sebeb (<Arp. sabab) “sebeb” (CCII 807).

Krç.-Blk. **sebeb**: 1. “sebeb”, 2. “yardım, fırsat, vesile”, 3. “teskin etme, yatıştırma”, 4. “teselli” (KTS, 336).

sık “seyrek karşıtı, sık” (CCI 552).

Kmk. **sık**: “sık, yoğun, kesif, kalın; sıkı surette, sıkı sıkı” (KTS, 294).

Nog. **sık**: “sık, sıkı” (Ergöner, 2019, s. 68).

sık- “sıkma, sıkıştırmak” (CCI 552).

Kmk. **sık-**: 1. “sıkma, bura bura sıkma, sıkıp suyunu çıkarmak”, 2. “ağlamak” (KTS, 294).

Krç.-Blk. **sık-**: “sıkma, sıkıştırmak” (KMTS, 341).

Nog. **sık-**: “sıkma” (Ergöner, 2019, s. 71).

sıla- “sıvazlamak, okşamak” (CCII 812).

Krç.-Blk. **sıla-**: 1. “okşamak”, 2. “masaj yapmak” (KMTS, 341).

sın “yazılı, resimli, mezar taşı” (CCII 812).

Kmk. **sın**: 1. “mezar abidesi; mezar üstü, sanduka, mezar taşı, sin taşı”, 2. “belirti, alamet, işaret”, 3. “dış görünüş, kılık” (KTS, 293).

Krç.-Blk. **sin (I)**: “mezar” (KMTS, 342).

sin- “kırılmak, parçalanmak” (CCII 812).

Kmk. **sin-**: 1. “kırılmak; kırılıp ayrılmak, kırılıp kopmak”, 2. “parçalanmak” (KTS, 294).

Krç.-Blk. **sin-**: 1. “kırılmak”, 2. “kesilmek, dinmek”, 3. “yenmek, hakkından gelmek” (KMTS, 342).

Nog. **sin-**: “kırılmak, kopmak” (NTG II, 341).

sina- “sınamak, denemek” (CCII 812).

Kmk. **sina-**: 1. “sınamak, denemek, tecrübe etmek, yoklamak”, 2. “deney yapmak” (KTS, 293).

Krç.-Blk. **sina-**: 1. “denemek, tecrübe etmek”, 2. “görmek geçirmek”, 3. “dikkatle bakmak, gözetlemek” (KMTS, 342).

Nog. **sina-**: “sınamak, denemek” (NTG II, 341).

sinal- “sınanmak, denenmek” (CCII 812).

Kmk. **sinal-**: 1. “denemek, tecrübe edilmek, sınanmak; kontrol edilmek, muayene edilmek”, 2. “denenmek, deneyi yapılmak” (KTS, 293).

Nog. **sinal-**: “tecrübe edilmek” (NTG I, 299).

sındır- “kırmak, parçalamak” (CCII 812).

Kmk. **sındır-**: 1. “kırmak; kırıp koparmak”, 2. “parçalamak” (KTS, 294).

Krç.-Blk. **sındır-**: 1. “kırmak”, 2. “kesmek, dindirmek, geçirmek” (KMTS, 343).

Nog. **sındır-**: “kırmak” (NTG I, 299).

sınık “kırılmış, kırık” (CCII 813).

Kmk. **sınık (II)**: 1. “kırık”, 2. “kırık, kırıntı, parça” (KTS, 294).

Krç.-Blk. **sınık**: “kırık” (KMTS, 343).

Nog. **sınık**: “kırık, kalıntı, bakiye” (NTG II, 341).

sır (II) (<Arp.sırr) “giz, sır” (CCII 813).

Kmk. **sır (I)**: “sır, giz” (KTS, 294).

Nog. **sır**: “sır” (Ergöner, 2019, s. 68).

sırla- “süslemek, boyamak, boya sürmek” (CCII 813).

Kmk. **sırla-**: “boyamak (ağaç ve demirden yapılmış aletleri)” (KTS, 295).

sırt “arka, sırt, tepe” (CCII 814).

Kmk. **sırt**: 1. “sırt, arka”, 2. “plato, yayla”, 3. “tepe, sırt” (KTS, 295).

Krç.-Blk. **sırt (I)**: “yamaç, tepe”; **sırt (II)**: “sırt, arka” (KMTS, 344).

say “saygı, hürmet” (CCII 814).

Kmk. **say**: saygı, ihtiram, hürmet; otorite, nüfuz, saygınlık” (KTS, 22).

Krç.-Blk. **say**: “saygı, hürmet, itibar, şeref, prestij” (KMTS, 345).

Nog. **say**: “hürmet, ikram, saygı” (NTG I, 299).

sıyır “sığır” (CCII 814).

Kmk. **sıyır**: “inek” (KTS, 295).

Krç.-Blk. **sıyır**: “sığır, inek” (KMTS, 345).

Nog. **sıyır**: “sığır, inek” (NTG II, 341).

sız- “sızmak, eriyip akmak, erimek” (CCII 814).

Krç.-Blk. **sız-**: “sızmak, aşırmaq” (Sırtı, 2019, s. 262).

sızgır- “ıslık çalmak” (CCI 552).

Krç.-Blk. **sızgır-**: 1. “ıslık çalmak”, 2. “ulumak”, 3. “tıslamak” (KMTS, 347).

Nog. **sızgır-**: “eritmek, ıslık çalmak, öttürmek” (NTG I, 300).

silevsün (<Moğ. siligüsün) “vaşak” (CCI 553).

Kmk. **silevsün**: “vaşak” (KTS, 296).

silk- “sallamak, çırpmaq, silkmek” (CCI 553); **silk-** “a.a.” (CCII 814).

Kmk. **silk-**: “silkmek, silkelemek” (KTS, 296).

Krç.-Blk. **silk-**: “sallamak” (KMTS, 348).

Nog. **silk-**: “silkmek, titretmek, sallamak” (Ergöner, 2019, s. 72).

silkin- “silkinmek” (CCII 814).

Kmk. **silkin-**: 1. “silkinmek”, 2. “(*korkudan*) titretmek, irkilmek” (KTS, 296).

siğ- 1. “sinmek, emilmek, içe işlemek”, 2. “sindirmek, hazmetmek” (CCII 815).

Kmk. **siğ-**: 1. “sinmek, emilmek, içilmek, sızmak”, 2. “sindirilmek, hazmolmak, hazmedilmek”, 3. “köklenmek, kökleşmek, kökü tutmak; kök salıp yerleşmek, kök salıp tutunmak” (KTS, 297).

Krç.-Blk. **siğ-** 1. “sinmek, emilmek, içilmek”, 2. “kök salmak, yerleşmek”, 3. “geçmek, girmek, sızmak”, 4. “alışmak, yer edinmek”, 5. “derinleşmek, kızışmak, dalmak, kendini vermek” (KMTS, 348).

siğir “sinir” (CCI 553).

Kmk. **siğir**: “sinir” (KTS, 297).

Krç.-Blk. **siğir**: “sinir, kırı” (KMTS, 348).

siğir- (II) sindirmek, hazmetmek” (CCII 815).

Krç.-Blk. **siğir-**: 1. “sindirmek, emdirmek”, 2. “kök saldırmak, yerleştirmek”, 3. “telkin etmek, anlatmak” (KMTS, 348).

sirke (<Far. sirke) “sirke” (CCII 815).

Kmk. **sirke (II)**: “sirke” (KTS, 297).

siy- “işemek” (CCI 553); **siy-** “a.a.” (CCII 815).

Kmk. **siy-**: “işemek, su dökmek” (KTS, 297).

Krç.-Blk. **siy-**: “işemek” (KMTS, 349).

Nog. **siy-**: “işemek” (NTG I, 300).

siz “çokluk ikinci şahıs zamiri” (CCI 553); **siz** “a.a.” (CCII 815).

Kmk. **siz**: *şahıs zamiri* “siz” (KTS, 298).

Krç.-Blk. **siz**: “ikinci çoğul şahıs zamiri, siz” (KMTS, 349).

Nog. **siz**: “*şahıs zamiri*, siz” (Ergöner, 2019, s. 114).

soğan “soğan” (CCI 554).

Nog. **soğan**: “soğan” (NTG II, 342).

sohta “sucuk, karaciğer ve baharatla yapılan bir tür sucuk” (CCII 816).

Krç.-Blk. **sohta**: “karaciğer ve baharatla yapılan bir tür sucuk” (KMTS, 349).

sol “sol, sol taraf” (CCI 554).

Kmk. **sol**: “sol” (KTS, 298).

Krç.-Blk. **sol**: “sol” (KMTS, 350).

Nog. **sol**: “aynı, tam, şu, sol” (NTG II, 342).

solağay (<Moğ. solugay) “solak” (CCII 816).

Krç.-Blk. **solağay**: “solak” (KMTS, 350).

soltan (<Arp. sultān) “padişah, hükümdar, sultan” (CCI 554).

Kmk. **soltan**: “sultan” (KTS, 298).

Krç.-Blk. **soltan**: “sultan” (KMTS, 350).

Nog. **soltan**: “sultan” (NTG II, 342).

solu- “nefes almak, solumak” (CCII 817).

Kmk. **solu-**: “hızlı hızlı nefes almak” (KTS, 298).

Krç.-Blk. **solu-**: 1. “nefes almak”, 2. “dinlenmek” (KMTS, 350).

soñ “son” (CCI 554); **soñ** “a.a.” (CCII 817).

Kmk. **soñ**: “son, sonra, daha sonra” (KTS, 299).

Nog. **soñ**: “son, nihayet” (NTG II, 342).

sor- “sormak” (CCI 555); **sor-** “a.a.” (CCII 817).

Krç.-Blk. **sor-**: “sormak” (KMTS, 351).

sök- “sövmek, küfretmek, iftira etmek, hakaret etmek” (CCI 555); **sök-** “a.a.” (CCII 818).

Kmk. **sök- (I)**: “sövmek, küfretmek” (KTS, 300).

Nog. **sök- (II)**: “azarlamak, sövmek” (Ergönenç, 2019, s. 71).

söndür- “söndürmek” (CCI 556).

Kmk. **söndür-**: “söndürmek” (KTS, 300).

söz “söz” (CCI 557); **söz** “a.a.” (CCII 820).

Kmk. **söz**: 1. “kelime, sözcük”, 2. “konuşma, laf, lakırdı, sohbet” (KTS, 301).

Krç.-Blk. **söz**: “söz” (KMTS, 354).

surat (<Arp. şurat) “görünüş, biçim, resim” (CCII 822).

Kmk. **surat (II)**: 1. “resim, tablo, portre”, 2. “fotoğraf” (KTS, 303).

Krç.-Blk. **surat**: “resim” (KMTS, 356).

suv “su” (CCI 558); **suv** “a.a.” (CCII 823).

Kmk. **suv**: “su” (KTS, 303).

Krç.-Blk. **suv**: “su” (KMTS, 356).

Nog. **suv**: “su” (Ergönenç, 2019, s. 53).

suvsa- “susamak” (CCI 558).

Kmk. **suvsa-**: “susamak” (KTS, 304).

Krç.-Blk. **suvsa-**: “susamak” (KMTS, 357).

Nog. **suvsa-**: “susamak” (Ergönenç, 2019, s. 85).

sülük “sülük” (CCII 823).

Kmk. **sülük**: “sülük” (KTS, 305).

sür- “(sabanla) toprağı işlemek, sürmek” (CCI 559); **sür-** “a.a.” (CCII 823).

Kmk. **sür-**: “sürmek” (KTS, 305).

Krç.-Blk. **sür- (II)**: “toprak sürmek” (KMTS, 358).

Nog. **sür-**: 1. “yontmak, sürtmek”, 2. “çift sürmek” (Sırtı, 2019, s. 270).

sürt- “sürtmek” (CCI 559).

Kmk. **sürt-**: “ovmak, oğmak, sürüştürmek, sürmek” (KTS, 305).

Krç.-Blk. **sürt-**: 1. “silmek”, 2. “sıvamak”, 3. “sürmek”, 4. “vurmak” (KMTS, 358).

sürüv “birçok, sürü” (CCII 824).

Krç.-Blk. **sürüv**: “sürü” (KMTS, 358).

süt “süt” (CCI 559); **süt** “a.a.” (CCII 824).

Kmk. **süt**: “süt” (KTS, 305).

Krç.-Blk. **süt**: “süt” (KMTS, 359).

süyen- “bir şeye dayanmak” (CCII 824).

Nog. **süyen-**: “dayanmak, yaslanmak” (NTG I, 303).

süz- “süzme” (CCI 559).

Kmk. **süz- (I)**: 1. “süzme, süzgeçten geçirmek”, 2. “(göz) süzme” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süz- (I)**: “süzme” (KMTS, 360).

süzük “temiz, duru” (CCII 824).

Kmk. **süzük**: 1. “berrak, duru; temiz, pak”, 2. “süzgün” (KTS, 306).

şabat kün (<İbr. şabbat + Trk. is.) “Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi” (CCI 560).

Krç.-Blk. **şabat kün**: “cumartesi günü” (KMTS, 360).

şaytan (<Arp. şaytān) “şeytan” (CCII 824).

Kmk. **şaytan**: “şeyan, cin” (KTS, 310).

Krç.-Blk. **şaytan**: “şeytan” (KMTS, 363).

şeker (<Far. şakar) “şeker” (CCI 560); **şeker** “a.a.” (CCII 824).

Kmk. **şeker**: “şeker, şekerli” (KTS, 310).

Krç.-Blk. **şeker**: “şeker” (KMTS, 364).

şiş- “kabarmak, şişmek” (CCII 824).

Kmk. **şiş-**: 1. “şişmek, kabarmak”, 2. “şişmek”, 3. “şişmanlamak”, 4. “zenginleşmek, zengin olmak”, 5. “kurumlanmak, kendini beğenmek” (KTS, 311).

Nog. **şiş-**: “şişmek” (Ergönenç, 2019, s. 71).

şükür (<Arp. şukr) “şükür” (CCII 825).

Kmk. **şükür**: “şükür” (KTS, 313).

tab- “bulmak” (CCII 825).

Krç.-Blk. **tab- (I)**: “bulmak” (KMTS, 368).

tabağ (<Arp. tabağ) “tabak” (CCI 562).

Krç.-Blk. **tabağ**: “tabak, çanak, kap” (KMTS, 369).

taban “ayağın alt kısmı, ayakkabı tabanı” (CCI 562); **taban** “a.a.” (CCII 825).

Kmk. **taban**: “ayak, taban” (KTS, 317).

Krç.-Blk. **taban (I)**: “topuk, taban” (KMTS, 369).

tac (<Arp. tāt) “taç” (CCII 825).

Kmk. **tac**: “taç” (KTS, 318).

tahta (<Far. tahta) “tahta” (CCI 563).

Kmk. **tahta**: “tahta, tahtadan” (KTS, 322).

Nog. **tahta**: “tahta” (Ergönenç, 2019, s. 61).

talaş- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” (CCII 826).

Krç.-Blk. **talaş-:** 1. “dalaşmak”, 2. “kavga etmek, çekişmek”, 3. “özenmek, gayret etmek, çabalamak” (KMTS, 372).

tam- “damlamak, akmak” (CCII 826).

Krç.-Blk. **tam-:** “damlamak” (KMTS, 373).

Nog. **tam-:** “damlamak” (NTG I, 310).

tamağ “boğaz” (CCI 564); **tamağ** “a.a.” (CCII 826).

Kmk. **tamağ**: 1. “boğaz, gırtlak”, 2. “ağız”, 3. “obur, pisboğaz” (KTS, 320).

Krç.-Blk. **tamağ**: 1. “boğaz, gırtlak”, 2. “ses”, 3. “bıçak veya baltanın ters tarafı” (KMTS, 373).

Nog. **tamağ**: “damak” (Ergönenç, 2019, s. 58).

tamam (<Arp. tamām) “tamam, tam” (CCI 564); **tamam** “a.a.” (CCII 826).

Kmk. **tamam**: “tamamlama, bitirme, sona erdirme; son, nihayet, bitim” (KTS, 319).

Krç.-Blk. **tamam**: “tam, tamamen” (KMTS, 374).

tamaşa (<Far. tamāṣā) “eğlence, zevk, keyif” (CCI 564).

Nog. **tamaşa**: 1. “zevk, eğlence”, 2. “şaka”, 3. “çok güzel, enfes” (NTG I, 310).

tañ (I) “sabahın erken vakti, şafak” (CCI 564); **tañ (I)** “a.a.” (CCII 827).

Kmk. **tañ (I)**: “şafak, seher, tan; şafak vakti” (KTS, 321).

Krç.-Blk. **tañ (I)**: “şafak vakti, sabah” (KMTS, 376).

Nog. **tañ**: “tan vakti” (NTG I, 311).

tanı- “tanımak” (CCI 565); **tanı-** “a.a.” (CCII 828).

Kmk. **tanı-**: “tanımak, bilmek; teşhis etmek, hüviyetini tespit etmek, kimliğini tanımak” (KTS, 320).

Krç.-Blk. **tanı- (I)**: “tanımak, bilmek” (KMTS, 376).

tanık “şahit, tanık” (CCII 828).

Kmk. **tanık**: “tanık, şahit” (KTS, 320).

tañla- (I) “seçmek” (CCI 565); **tañla-** “a.a.” (CCII 828).

Kmk. **tañla-**: “seçmek, seçip ayırmak; ayıklamak” (KTS, 321).

Krç.-Blk. **tañla-**: “seçmek, ayıklamak” (KMTS, 376).

tap- “bulmak” (CCII 829).

Kmk. **tap-**: “bulmak, keşfetmek, (arayıp) bulmak” (KTS, 321).

Nog. **tap-**: “bulmak, doğurmak, kazanmak” (NTG I, 310).

tar “geniş olmayan, dar” (CCII 829).

Kmk. **tar (I)**: “dar” (KTS, 322).

Krç.-Blk. **tar (I)**: “dar” (KMTS, 377).

Nog. **tar**: “dar” (Ergönenç, 2019, s. 68).

tarı “darı” (CCI 566).

Krç.-Blk. **tarı**: “darı” (KMTS, 379).

tart- “çekmek, çekerek sıkmak” (CCI 566); **tart-** “a.a.” (CCII 830).

Kmk. **tart-**: 1. “çekmek”, 2. “germek, uzatmak”, 3. “cezbetmek”, 4. “tartmak” (KTS, 324).

Krç.-Blk. **tart-**: “çekmek, tartmak” (KMTS, 380).

Nog. **tart-**: “çekmek, uzatmak, çıkarmak, dayanmak” (NTG II, 347).

tas (II) “kayıp, yok olmuş” (CCII 830).

Krç.-Blk. **tas**: “kayıp” (KMTS, 381).

taş “taş” (CCI 567); **taş** “a.a.” (CCII 830).

Kmk. **taş**: “taş, taştan” (KTS, 325).

Krç.-Blk. **taş (I)**: “taş” (KMTS, 381).

taşı- “alıp götürmek, taşımak” (CCII 830).

Kmk. **taşı- (I)**: “taşımak, nakletmek” (KTS, 325).

Krç.-Blk. **taşı-**: “taşımak” (KMTS, 382).

tat- “tadına bakmak, tatmak” (CCI 568); **tat-** “a.a.” (CCII 830).

Krç.-Blk. **tat-**: “tatmak, tadına bakmak” (KMTS, 383).

Nog. **tat-**: “tatmak, tadına bakmak” (NTG II, 348).

Tatar “Tatar” (CCII 831).

Kmk. **Tatar**: “Tatar” (KTS, 325).

Tatar til “Tatar dili, Tatarca” (CCII 831).

Kmk. **Tatar til**: “Tatar dili” (KTS, 325).

Krç.-Blk. **Tatar til**: “Tatarca” (KBTSV, 231).

tatlı “lezzetli, tatlı” (CCI 568); **tatlı** “a.a.” (CCII 831).

Krç.-Blk. **tatlı**: “tatlı, lezzetli, hoş” (KMTS, 383).

tav “dağ” (CCII 831).

Kmk. **tav:** “dağ, dağlık” (KTS, 325).

Krç.-Blk. **tav:** “dağ” (KMTS, 384).

Nog. **tav:** “dağ” (NTG I, 311).

tavuk “tavuk” (CCI 569).

Kmk. **tavuk:** “tavuk” (KTS, 326).

Krç.-Blk. **tavuk (II):** “tavuk” (KMTS, 385).

tavus (I) (<Arp. tāvus) “tavus kuşu” (CCI 569).

Kmk. **tavus:** “tavus kuşu” (KTS, 326).

tavus- “tamamlamak, bitirmek, tüketmek” (CCII 832).

Krç.-Blk. **tavus-:** 1. “bitirmek, tüketmek”, 2. “zayıf düşürmek, kuvvetten düşürmek” (KMTS, 385).

tayağ “sopa, dayak, değnek, âsa” (CCII 832).

Kmk. **tayağ:** “değnek, dayak, sopa; baston, asa” (KTS, 327).

Krç.-Blk. **tayağ:** “sopa” (KMTS, 386).

Nog. **tayağ:** “destek, sopa, değnek” (NTG I, 311).

taz “kel” (CCI 569).

Nog. **taz:** 1. “leğen”, 2. “kel” (NTG I, 311).

tın (I) “sakin, sessiz” (CCI 573).

Kmk. **tın (I):** “sessiz, sakın, rahat” (KTS, 332).

Krç.-Blk. **tın:** “rahat, sükûnet, huzur” (KMTS, 395).

tın (III) “dinlenme, nefes alma” (CCII 840).

Nog. **tın:** “nefes, dinlenme, fasıla” (NTG I, 314).

tın- “dinlenmek, nefes almak” (CCII 841).

Nog. **tın-:** “dinlenmek, susmak” (NTG I, 314).

tınç “rahat, sakın, huzurlu” (CCII 841).

Kmk. **tınç**: “hafif, yeğni; kolay; rahat; kolayca” (KTS, 332).

Krç.-Blk. **tınç**: “rahat, sakin, kolay” (KMTS, 396).

tırnak “tırnak” (CCI 574).

Kmk. **tırnak**: “tırnak” (KTS, 333).

Krç.-Blk. **tırnak**: 1. “tırnak”, 2. “pençe” (KMTS, 397).

tırpılma- “tır tır titremek; çabalamak, çırpınmak” (CCII 841).

Krç.-Blk. **tırpılma**:- “çırpınmak” (KMTS, 397).

tıy- “engellemek, engel olmak” (CCI 574).

Krç.-Blk. **tıy**:- “engellemek, mani olmak, men etmek; (geri) çevirmek” (KMTS, 397).

tigenek “diken” (CCII 842).

Krç.-Blk. **tigenek**: “bir tür diken” (KMTS, 398).

tik “dik” (CCI 574).

Kmk. **tik**: “dik, sarp, yalman, düşey olarak, dik olarak” (KTS, 334).

Krç.-Blk. **tik**: “dik, yalçın, sarp, yokuş” (KMTS, 398).

tik- 1. “dikiş dikmek”, 2. “bir bitkiyi toprağa ekmek” (CCI 574).

Kmk. **tik- (I)**: 1. “(dikiş) dikmek”, 2. “yapmak, kurmak, inşa etmek”, 3. “birine, bir şeye gözünü dikmek, dikkatle bakmak, gözlerini dikerek bakmak” (KTS, 334).

Krç.-Blk. **tik**:- “dikmek” (KMTS, 398).

til 1. “dil”, 2. “birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümü” (CCI 575); **til** “a.a.” (CCII 842).

Kmk. **til**: “dil, lisan” (KTS, 334).

Krç.-Blk. **til**: “dil, lisan” (KMTS, 398).

Nog. **til**: “dil” (NTG II, 350).

tile- “istemek, arzu etmek, dilemek” (CCI 575); **tile**- “a.a.” (CCII 842).

Kmk. **tile**:- “dilemek, istemek, rica etmek” (KTS, 334).

Krç.-Blk. **tile-**: “dilemek, istemek” (KMTS, 398).

Nog. **tile-**: “dilemek, istemek” (NTF, 27).

tilek “istek, arzu, dilek” (CCII 843).

Kmk. **tilek**: “istek, rica, niyaz” (KTS, 334).

Krç.-Blk. **tilek**: “dilek, istek” (KMTS, 398).

tilim “dilim, yassı parça” (CCII 843).

Kmk. **tilim**: “dilim” (KTS, 334).

tilmaç “tercüman, çevirmen” (CCI 575).

Kmk. **tilmaç**: “tercüman, mütercim, çevirmen; dilmaç” (KTS, 335).

tilsiz “konuşma engeli, ahraz” (CCI 575).

Kmk. **tilsiz**: “dilsiz, suskun, sessiz” (KTS, 335).

Krç.-Blk. **tilsiz**: “dilsiz” (KMTS, 399).

tint- “araştırmak, incelemek, tahkik etmek” (CCII 843).

Krç.-Blk. **tint-**: 1. “yoklamak, araştırmak, karıştırmak”, 2. “tahlil etmek, incelemek”, 3. “tahkikat yapmak, soruşturmak”, 4. “kontrol etmek” (KMTS, 399).

Nog. **tint-**: “araştırmak” (NTG I, 315).

tirgiz- “hayat vermek, can vermek, diriltmek” (CCII 844).

Kmk. **tirgiz-**: “diriltmek, canlandırmak” (KTS, 335).

tiri “diri” (CCI 575); **tiri** “a.a.” (CCII 844).

Kmk. **tiri**: 1. “çevik, atik, kıpırdak; canlı, atak”, 2. “cesaretli, gözü pek”, 3. “diri, canlı” (KTS, 335).

Krç.-Blk. **tiri**: “diri, dinç, çevik” (KMTS, 399).

Nog. **tiri**: “diri” (NTG II, 350).

tiril- 1. “dirilmek”, 2. “yaşamak” (CCI 576).

Kmk. **tiril-**: “dirilmek, canlanmak” (KTS, 335).

Nog. **tiril-**: “dirilmek, canlanmak” (NTF, 78).

tiş “diş” (CCI 576); **tiş** “a.a.” (CCII 844).

Kmk. **tiş**: “diş, dişsel” (KTS, 335).

Krç.-Blk. **tiş**: “diş” (KMTS, 400).

tişi “dişi, kadın” (CCI 576).

Kmk. **tişi**: “dişi, kancık” (KTS, 336).

Krç.-Blk. **tişi**: “dişi” (KMTS, 400).

tişle- “dişlemek, ısırarak” (CCI 577).

Krç.-Blk. **tişle-**: “ısırarak” (KMTS, 400).

titre- “titremek” (CCI 577); **titre-** “a.a.” (CCII 845).

Krç.-Blk. **titre-**: “titremek” (KMTS, 400).

tiz “diz” (CCII 845).

Kmk. **tiz**: “diz” (KTS, 336).

Nog. **tiz**: “diz” (NTG II, 350).

tizgin “dizgin” (CCI 578).

Kmk. **tizgin**: “dizgin” (KTS, 336).

Krç.-Blk. **tizgin**: “saf, sıra, silsile, satır” (KMTS, 401).

toba (<Arp. tavba) “tövbe” (CCI 578); **toba** “a.a.” (CCII 845).

Kmk. **toba**: tövbe, günahdan af dileme” (KTS, 336).

Krç.-Blk. **toba**: “yemin, tövbe, pişmanlık” (KMTS, 401).

Nog. **toba**: “tövbe” (NTG I, 315).

toğu- “kafaya dikip içmek, yutmak” (CCII 846).

Krç.-Blk. **toğu-**: “kafaya dikip, içmek” (KMTS, 402).

toğluk “bolluk, refah, bereket” (CCII 846).

Kmk. **toğluk**: “refah, gönenç, varlık” (KTS, 338).

toğmak “topuz, tokmak” (CCI 578); **toğmak** “a.a.” (CCII 847).

Kmk. **tolmak**: “tokmak” (KTS, 339).

Krç.-Blk. **tolmak (I)**: “topuz, tokmak” (KMTS, 402).

tol- “dolmak” (CCII 847).

Kmk. **tol-**: 1. “dolmak”, 2. “doldurmak” (KTS, 337).

Krç.-Blk. **tol- (I)**: “dolmak” (KMTS, 403).

Nog. **tol-**: “dolmak, doldurmak” (NTG II, 350).

toltur- “doldurmak” (CCII 847).

Kmk. **toltur-**: “doldurmak” (KTS, 337).

Krç.-Blk. **toltur-**: “doldurmak” (KMTS, 403).

tolu “dolmuş, dolu” (CCI 579); **tolu** “a.a.” (CCII 847).

Krç.-Blk. **tolu**: “dolu” (KMTS, 403).

toñ- “çok üşümek, donmak” (CCII 847).

Nog. **toñ-**: “donmak, buz tutmak” (Ergönenç, 2019, s. 71).

toñuz “domuz” (CCI 579); **toñuz** “a.a.” (CCII 848).

Krç.-Blk. **toñuz**: “domuz” (KMTS, 404).

torğay “boz renkli, küçük, ötücü bir tür serçe, tarla kuşu, turgay” (CCI 579).

Nog. **torğay**: “tarla kuşu” (NTG I, 316).

toy “ziyafet, şölen” (CCI 580); **toy** “a.a.” (CCII 848).

Kmk. **toy**: “düğün, ziyafet, şölen” (KTS, 340).

Krç.-Blk. **toy**: “şölen, düğün, eğlence” (KMTS, 405).

Nog. **toy**: “düğün, ziyafet” (NTG II, 351).

töben “aşağı, alt, aşağıya” (CCII 849).

Kmk. **töben**: “aşağı, daha aşağı, aşağıya” (KTS, 340).

Krç.-Blk. **töben**: “aşağı, aşağıda” (KMTS, 405).

töbengi “alttaki, aşağıki” (CCII 849).

Kmk. **töbengi**: “alt, aşağı, aşağıki” (KTS, 340).

Krç.-Blk. **töbengi**: 1. “kuzey”, 2. “aşağı” (KMTS, 405).

tögül- “dökülmek” (CCII 849).

Kmk. **tögül**:- “dökülmek, boşaltılmak” (KTS, 340).

Krç.-Blk. **tögül**:- “dökülmek” (KMTS, 406).

tök- “dökmek” (CCII 849).

Kmk. **tök**:- “dökmek, boşaltmak, aktarmak” (KTS, 340).

Krç.-Blk. **tök**:- “dökmek” (KMTS, 406).

töle- “ödemek” (CCII 849).

Kmk. **töle**:- “ödemek, parasını vermek, borcunu ödemek, borcunu vermek” (KTS, 341).

Krç.-Blk. **töle**:- “ödemek” (KMTS, 406).

Nog. **töle**:- 1. “ödemek”, 2. “yatırmak (para)”, 3. “telafi etmek” (Sırtı, 2019, s. 337).

töre “hukuk, kanun, âdet” (CCI 580); **töre** “a.a.” (CCII 850).

Kmk. **töre**: “kanun” (KTS, 341).

Krç.-Blk. **töre (I)**: 1. “mahkeme”, 2. “kanun” (KMTS, 407).

tört (sayı) “dört” (CCII 850).

Krç.-Blk. **tört**: “dört” (KMTS, 407).

Nog. **tört**: “dört” (Ergönenç, 2019, s. 109).

töş “sine, göğüs, döş” (CCI 581).

Kmk. **töş**: “göğüs” (KTS, 341).

Krç.-Blk. **töş (I)**: “göğüs” (KMTS, 407).

töşek “yatak, döşek” (CCI 581); **töşek** “a.a.” (CCII 850).

Kmk. **töşek**: “yatak, döşek” (KTS, 341).

Krç.-Blk. **töşek**: “döşek” (KMTS, 407).

töz- “dayanmak, tahammül etmek, sabretmek, zulüm görmek” (CCI 582); **töz-** “a.a.” (CCII 850).

Krç.-Blk. **töz-:** “dayanmak, sabretmek, tahammül etmek” (KMTS, 407).

Nog. **töz-:** “sabretmek, dayanmak” (NTG I, 317).

tözümlü “dayanıklı, tahammüllü, sabırlı” (CCI 582).

Krç.-Blk. **tözümlü:** 1. “sabırlı”, 2. “dayanıklı” (KTS, 408).

tuç “tunç” (CCII 851).

Krç.-Blk. **tuç:** “tunç” (KMTS, 408).

tul “kocası ölmüş veya ayrılmış kadın” (CCII 851).

Kmk. **tul:** “dul, dul kadın veya erkek” (KTS, 342).

Krç.-Blk. **tul:** “dul” (KMTS, 408).

tuman “sis, duman” (CCI 582); **tuman** “a.a.” (CCII 852).

Kmk. **tuman:** “sis, duman, pus” (KTS, 342).

Nog. **tuman:** “duman, sis” (NTG II, 351).

tur- (III) “ayağa kalkmak” (CCI 583); **tur- (IV)** “a.a.” (CCII 852).

Kmk. **tur- (II):** “kalkmak, uyanmak” (KTS, 342).

Krç.-Blk. **tur-:** “kalkmak, durmak” (KMTS, 409).

Nog. **tur- (I):** “kalkmak” (NTG I, 317).

turna “turna” (CCI 583); **turna** “a.a.” (CCII 854).

Kmk. **turna:** “turna” (KTS, 343).

Krç.-Blk. **turna:** “turna” (KMTS, 409).

tut- (I) “yakalamak, tutmak” (CCI 584); **tut-** “a.a.” (CCII 854).

Kmk. **tut- (II):** “tutmak, yakalamak, avlamak” (KTS, 343).

Krç.-Blk. **tut-:** “yakalamak, tutmak” (KMTS, 410).

Nog. **tut-:** “tutmak, yakalamak” (NTF, 23).

tut- (II) “korumak, muhafaza etmek” (CCI 584).

Kmk. **tut- (VI)**: “muhafaza etmek, korumak” (KTS, 343).

Krç.-Blk. **tut- (27)**: “mevkisini tutmak, eski yerini muhafaza etmek” (Sırtı, 2019, s. 291).

tuvra “eğri olmayan, doğru” (CCII 855).

Kmk. **tuvra**: “doğru, doğruca” (KTS, 344).

Krç.-Blk. **tuvra**: “doğru, direkt, karşı” (KMTS, 411).

Nog. **tuvra**: “doğru” (NTG II, 352).

tuz “tuz” (CCI 585).

Kmk. **tuz**: “tuz” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tuz**: “tuz” (KMTS, 411).

tuzak “tuzak” (CCII 856).

Kmk. **tuzak**: “tuzak” (KTS, 345).

tuzla- “tuzlamak” (CCI 585).

Kmk. **tuzla-**: “tuzlamak” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tuzla-**: “tuzlamak” (KMTS, 411).

tüb (I) “alt, dip, temel” (CCI 585).

Krç.-Blk. **tüb (I)**: “alt, dip” (KMTS, 411).

tügel “tam, mükemmel” (CCII 856).

Krç.-Blk. **tügel**: “henüz, daha, bütün, tamamen” (KMTS, 412).

tügen- “bitmek, tükenmek” (CCII 857).

Kmk. **tügen-**: “tükenmek, bitmek, sona ermek, kesilmek, dinmek” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tügen-**: “bitmek, tükenmek” (KMTS, 412).

tügenmes “ebedî, sonsuz, bitmez, tükenmez” (CCII 857).

Kmk. **tügenmes**: “ardı arkası kesilmeyen, sonu gelmeyen, sonsuz, tükenmez” (KTS, 345).

tüklü “tüylü” (CCI 586).

Kmk. **tüklü**: 1. “kıllı, saçlı”, 2. “tüylü” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tüklü**: “tüylü, kıllı, yünlü” (KMTS, 412).

tülkü “tilki” (CCI 586).

Kmk. **tülkü**: “tilki” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tülkü**: “tilki” (KMTS, 413).

tümen “on bin” (CCII 857).

Krç.-Blk. **tümen**: “on bin” (KMTS, 413).

tün “gece” (CCI 586).

Kmk. **tün**: “gece” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tün (II)**: “gece” (KMTS, 413).

Nog. **tün**: “gece” (NTG II, 352).

tüp “kök” (CCII 858).

Kmk. **tüp (III)**: “kök, gövde” (KTS, 346).

türlü 1. “tür, çeşit, nitelik” (CCI 586).

Kmk. **türlü**: “türlü, çeşitli, muhtelif” (KTS, 346).

Krç.-Blk. **türlü**: “değişik, çeşitli, türlü” (KMTS, 413).

tüş (I) “düş, rüya” (CCI 586).

Kmk. **tüş (II)**: “rüya, düş” (KTS, 346).

Krç.-Blk. **tüş (I)**: “rüya” (KMTS, 414).

tüş (II) “öğle, öğle vakti” (CCI 587).

Kmk. **tüş (I)**: “öğle, öğle vakti” (KTS, 346).

Krç.-Blk. **tüş (II)**: “öğlen vakti” (KMTS, 414).

tüş- “düşmek, yıkılmak” (CCI 587); **tüş-** “a.a.” (CCII 858).

Kmk. **tüş-**: “düşmek, inmek” (KTS, 346).

Krç.-Blk. **tüş-**: 1. “inmek, yıkılmak” (KMTS, 414).

tüşür- “indirmek” (CCI 587); **tüşür-** “a.a.” (CCII 858).

Krç.-Blk. **tüşür-**: “düşürmek, indirmek” (KMTS, 414).

tütün “duman” (CCI 587).

Kmk. **tütün**: “duman” (KTS, 347).

Krç.-Blk. **tütün (I)**: “duman” (KMTS, 414).

tüz (I) “düz, doğru” (CCI 587).

Kmk. **tüz (II)**: “doğru, düz; dosdoğru, doğruca” (KTS, 348).

Krç.-Blk. **tüz (I)**: “doğru, gerçek, düz, düzgün” (KMTS, 415).

Nog. **tüz**: “düz, doğru, dürüst” (NTG II, 352).

tüzet- “düzeltmek” (CCI 588).

Krç.-Blk. **tüzet-**: “düzeltmek, alıştırmak, tayin etmek, kestirmek” (KMTS, 415).

uç “uç” (CCII 860).

Kmk. **uç**: “uç, sivri” (KTS, 351).

Krç.-Blk. **uç**: “uç” (KMTS, 416).

uç- “uçmak” (CCI 588).

Kmk. **uç-**: “uçmak” (KTS, 351).

Krç.-Blk. **uç- (I)**: “uçmak” (KMTS, 416).

uçuz “ucuz, değersiz” (CCI 588).

Kmk. **uçuz**: “ucuz, ucuza” (KTS, 351).

Krç.-Blk. **uçuz**: “ucuz, değersiz” (KMTS, 416).

ulğay- “büyümek, gelişmek” (CCI 588).

Nog. **ulğay-**: “büyümek” (NTG I, 319).

ulu- “(kurt) ulumak” (CCII 861).

Kmk. **ulu-**: “ulumak, pavkırmak” (KTS, 352).

Krç.-Blk. **ulu-**: “ulumak” (KMTS, 418).

un “un” (CCI 589).

Kmk. **un**: “un” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **un**: “un” (KMTS, 418).

Nog. **un**: “un” (Ergönenç, 2019, s. 68).

una- “kabullenmek, anlaşılmak” (CCI 589); **una-** “a.a.” (CCII 862).

Krç.-Blk. **una-**: “razı olmak, kabul etmek” (KMTS, 418).

Nog. **una-**: “tasvip etmek” (NTG I, 319).

unut- “unutmak” (CCI 589); **unut-** “a.a.” (CCII 862).

Kmk. **unut-**: “unutmak” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **unut-**: 1. “unutmak”, 2. “aklından çıkarmak” (Sırtı, 2019, s. 384).

ur- “vurmak” (CCI 589); **ur-** “a.a.” (CCII 862).

Kmk. **ur-**: “vurmak” (KTS, 354).

Krç.-Blk. **ur-**: “vurmak” (KMTS, 418).

Nog. **ur-**: “vurmak” (NTG II, 353).

urluḫ “bitki tohumu, tohum” (CCI 590).

Kmk. **urluḫ**: “tohum, tohumluk” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **urluḫ**: “tohum” (KMTS, 419).

uruṣ “vuruşma, dövüş, kavga, münakaşa” (CCII 863).

Kmk. **uruṣ**: “savaş, muharebe; kavga, dövüş” (KTS, 355).

Krç.-Blk. **uruṣ**: “savaşma, muharebe” (KMTS, 419).

uv “av, avcılık” (CCI 590); **uv** “a.a.” (CCII 864).

Krç.-Blk. **uv (I)**: “av” (KMTS, 420).

uv- “kırmak, parçalamak, ufalamak” (CCII 865).

Kmk. **uv-**: “ufalamak, parçalamak” (KTS, 356).

Nog. **uv-**: “ufalamak” (NTG I, 320).

uyal- “utanmak, mahcup olmak” (CCI 591); **uyal-** “a.a.” (CCII 865).

Kmk. **uyal-**: “utanmak, çekinmek, sıkılmak, hicap duymak; yüzü tutmamak, mahcup olmak” (KTS, 356).

Krç.-Blk. **uyal-**: “utanmak” (KMTS, 421).

Nog. **uyal-**: “utanmak” (NTG I, 320).

uyan- “uyanmak” (CCI 591); **uyan-** “a.a.” (CCII 865).

Kmk. **uyan-**: “uyanmak” (KTS, 357).

Krç.-Blk. **uyan-**: “uyanmak” (KMTS, 421).

Nog. **uyan-**: “uyanmak” (NTF, 78).

uyat “utanma, hayâ” (CCI 591); **uyat** “a.a.” (CCII 865).

Kmk. **uyat**: “utanç, utanma, yüz, ar, haya, hicap, sıkılma” (KTS, 357).

Krç.-Blk. **uyat**: “ayıp, utanç, utanma” (KMTS, 421).

Nog. **uyat**: “utanç” (NTG I, 320).

uzat- “göndermek” (CCI 591); **uzat-** “a.a.” (CCII 865).

Kmk. **uzat-**: 1. “uzatmak, vermek”, 2. “geçirmek, uğurlamak”, 3. “devam ettirmek”, 4. “uzatmak, geciktirmek” (KTS, 358).

Krç.-Blk. **uzat-**: “uzatmak” (KMTS, 422).

uzun “uzun” (CCI 592); **uzun** “a.a.” (CCII 865).

Kmk. **uzun**: “uzun” (KTS, 358).

Krç.-Blk. **uzun**: “uzun” (KMTS, 422).

uzunluk “uzunluk” (CCI 592).

Kmk. **uzunluk**: “uzunluk” (KTS, 358).

üç “üç” (CCII 867).

Kmk. **üç**: “üç” (KTS, 359).

Krç.-Blk. **üç**: “üç” (KMTS, 422).

üçün “için” (CCI 592); **üçün** “a.a.” (CCII 867).

Krç.-Blk. **üçün**: “için” (KMTS, 422).

üleş- “bölüşmek, paylaşmak” (CCI 593).

Kmk. **üleş-**: “paylaşmak, üleşmek, bölüşmek” (KTS, 359).

Krç.-Blk. **üleş-**: “paylaşmak, bölmek” (KMTS, 422).

ülüş “pay, hisse” (CCI 593); **ülüş** “a.a.” (CCII 868).

Kmk. **ülüş**: “hisse, pay, porsiyon” (KTS, 359).

Krç.-Blk. **ülüş**: “pay, hisse” (KMTS, 423).

ün “ses, avaz” (CCI 550); **ün** “a.a.” (CCII 868).

Nog. **ün**: “ses” (Ergönenç, 2019, s. 68).

ünde- “çağırarak, seslenmek, davet etmek” (CCI 593); **ünde-** “a.a.” (CCII 868).

Kmk. **ünde-**: “seslenmek” (KTF, 32).

Nog. **ünde-**: “ses vermek” (Ergönenç, 2019, s. 79).

ür- “(köpek) havlamak, ürmek” (CCII 869).

Krç.-Blk. **ür-**: “havlamak” (KMTS, 423).

Nog. **ür- (II)**: “havlamak, ürümek” (Sırtı, 2019, s. 368).

üst “üst” (CCII 869).

Kmk. **üst**: 1. “üst, yukarı, üst taraf”, 2. “elbise, giysi, giyecek” (KTS, 360).

üşü- “üşümek” (CCI 594); **üşü-** “çok üşümek, donmak” (CCII 869).

Kmk. **üşü-**: “üşümek; buz kesilmek, donmak” (KTS, 360).

Krç.-Blk. **üşü-**: “üşümek” (KMTS, 423).

ütürgü “keski” (CCI 594).

Kmk. **ütürgü**: “keski; çelik kalem, oyma kalemi” (KTS, 360).

üz- “koparmak, kırmak” (CCII 870).

Kmk. **üz-**: “koparmak, kesmek” (KTS, 362).

Krç.-Blk. **üz-**: “koparmak” (KMTS, 424).

Nog. **üz-**: “kesmek, koparmak” (NTG I, 322).

yağut (<Arp. yāḡūt) “yakut” (CCI 597).

Kmk. **yağut (I)**: “yakut, lal, safir” (KTS, 384).

yalā- “yalamak” (CCII 872).

Kmk. **yalā-**: “yalamak” (KTS, 378).

Nog. **yalā-**: “yalamak” (Sırtı, 2019, s. 338).

yalāḡ “yalın, sade” (CCII 872).

Nog. **yalāḡ** “yalnız, yalın” (NTG I, 323).

yalbar- “yalvarmak, dua etmek” (CCI 597); **yalbar-** “a.a.” (CCII 872).

Kmk. **yalbar-**: “yalvarmak” (KTS, 379).

yalçı “gündelikçi, ırgat” (CCII 872).

Kmk. **yalçı**: “ücretli işçi, para ile tutulmuş işçi; ırgat” (KTS, 379).

yalğan “sahte, yalan” (CCII 873).

Nog. **yalğan**: “yalan” (NTG II, 355).

yalğız “yalnız, tek, sadece” (CCII 873).

Nog. **yalğız**: “yalnız” (NTG II, 356).

yalın “alev” (CCI 598); **yalın** “a.a.” (CCII 873).

Kmk. **yalın**: “alev” (KTS, 379).

yalın- “yalvarmak, rica etmek” (CCII 873).

Nog. **yalın-**: “yalvarmak, yakarmak” (NTG I, 324).

yama- “yamamak” (CCI 598).

Kmk. **yama-**: “yamamak, yamalamak” (KTS, 380).

Nog. **yama-**: 1. “yamamak”, 2. “kalaylamak, lehimlemek” (Sırtı, 2019, s. 339).

yaman “kötü, fena” (CCI 598); **yaman** “a.a.” (CCII 873).

Kmk. **yaman**: “kötü, fena, kötü şekilde” (KTS, 380).

Nog. **yaman**: “kötü, fena, çok, pek, gayet” (NTG II, 355).

yamanlık “kötülük, fenalık” (CCI 598),

Kmk. **yamanlık**: 1. “kötülük, şer, ağır suç”, 2. “zarar, ziyan” (KTS, 380).

yan- “yanmak, tutuşmak” (CCII 874).

Kmk. **yan-**: “yanmak” (KTS, 382).

Nog. **yan-**: “yanmak, alevlenmek” (Sırtı, 2019, s. 300).

yanç- “ezmek” (CCII 874).

Kmk. **yanç-**: “yassılatmak, ezmek” (KTS, 381).

yançık “kese” (CCI 599); **yançık** “çanta, torba, kese” (CCII 875).

Kmk. **yançık**: 1. “çanta, zembil, kese”, 2. “barutluk” (KTS, 381).

yañı “yeni” (CCI 599); **yañı** “a.a.” (CCII 875).

Kmk. **yañı** “yeni, taze” (KTS, 382).

Nog. **yañı** “yeni” (NTG II, 356).

yañıl- “yanılmak, hata etmek” (CCI 599); **yañıl-** “a.a.” (CCII 875).

Kmk. **yañıl-**: “yanılmak, hataya düşmek, yanlış yola sapmak” (KTS, 383).

yap- (I) “örtmek, kapamak” (CCI 600).

Kmk. **yap-**: “örtmek, kaplamak” (KTS, 383).

Nog. **yap-**: “örtmek, kaplamak” (NTG I, 325).

yara “yara” (CCI 600); **yara** “a.a.” (CCII 875).

Kmk. **yara**: “yara” (KTS, 384).

yarat- “yaratmak” (CCII 876).

Kmk. **yarat-**: “yaratmak, vücuda getirmek” (KTS, 385).

Nog. **yarat-**: “halk etmek” (NTG I, 325).

yarığ 1. “ışık, aydınlık, parlaklık”, 2. “açık, berrak, bulanık olmayan” (CCII 877).

Kmk. **yarık**: “ışık; aydınlık; aydınlık (bir şekilde)” (KTS, 386).

Nog. **yarık**: “ışık, ziya” (NTG II, 356).

yarıl- “çatlamak, yarılmak” (CCI 602); **yarıl**- “a.a.” (CCII 877).

Kmk. **yarıl**:- 1. “kesilmek, kırılmak, doğranmak”, 2. “çatlamak”, 3. “patlamak, infilak etmek” (KTS, 385).

yarım “yarım” (CCI 602).

Kmk. **yarım**: “yarım, yarı, buçuk” (KTS, 386).

yarkın “aydınlık, nur, parlaklık” (CCII 878).

Nog. **yarkın**: “parlak” (NTG II, 356).

yarlı “yoksul, fakir” (CCI 602); **yarlı** “a.a.” (CCII 878).

Kmk. **yarlı**: “fakir, fukara, yoksul, sefil, varlıksız” (KTS, 387).

Nog. **yarlı**: “fakir” (NTG II, 356).

yarlılık “yoksulluk, fakirlik” (CCI 602).

Kmk. **yarlılık**: “fakirlik, yoksulluk, sefalet; zaruret” (KTS, 386).

Nog. **yarlılık**: “fakirlik, yoksulluk” (NTG II, 356).

yaş (I) 1. “yaş, taze” 2. “gözyaşı”, 3. “çayır, çimen” (CCI 603); **yaş (I)** “gözyaşı”, **yaş (II)** “bir yıllık ömür, yaş”, **yaş (III)** “genç” (CCII 879).

Kmk. **yaş (II)**: “gözyaşı” (KTS, 387).

yaşat- “yaşatmak” (CCII 879).

Kmk. **yaşat**:- “yaşatmak” (KTS, 387).

yaşıl “yeşil” (CCI 603).

Kmk. **yaşıl**: “yeşil” (KTS, 387).

yaşillık “yeşillik” (CCI 603).

Kmk. **yaşillık**: “yeşillik, yeşil saha, yeşil yer” (KTS, 388).

yaşır- “saklamak, gizlemek” (CCI 603); **yaşır**- “a.a.” (CCII 880).

Kmk. **yaşır**:- “saklamak, gizlemek” (KTS, 388).

yaşlı “gözyaşı dolu, yaşarmış, yaşlı” (CCII 880).

Kmk. **yaşlı (II)**: “ıslak, yaş, (göz) yaşlı” (KTS, 388).

yat “yabancı, garip” (CCI 604); **yat** “a.a.” (CCII 880).

Kmk. **yat**: 1. “yabancı, yad”, 2. “meçhul, tanınmayan, bilinmeyen; yabancı” (KTS, 388).

Nog. **yat**: “yabancı” (Ergönenç, 2019, s. 68).

yat- “yatmak” (CCI 604); **yat-** “a.a.” (CCII 880).

Kmk. **yat-**: “yatmak” (KTS, 389).

Nog. **yat-**: “yatmak” (Ergönenç, 2019, s. 71).

yav “yağ” (CCII 881).

Kmk. **yav (I)**: “yağ” (KTS, 389).

Nog. **yav (II)**: “yağ” (NTG I, 326).

yay “yaz mevsimi” (CCI 604); **yay** “a.a.” (CCII 881).

Kmk. **yay**: “yaz” (KTS, 390).

Nog. **yay**: “yaz” (NTG I, 326).

yay- “açmak, yaymak” (CCII 604); **yay-** “a.a.” (CCII 881).

Kmk. **yay-**: “sermek, yaymak, döşemek” (KTS, 390).

Nog. **yay-**: 1. “sermek, yaymak”, 2. “uzatmak”, 3. “yaymak, duyurmak, göstermek” (Sırtı, 2019, s. 303).

yayıl- “yayılmak, dağılmak” (CCII 882).

Kmk. **yayıl-**: “serilmek, yayılmak, döşenmek” (KTS, 390).

yayla- “yaz mevsimini geçirmek” (CCII 882).

Kmk. **yayla-**: “yazı geçirmek” (KTS, 390).

yaz “ilkbahar” (CCII 604); **yaz (I)** “a.a.” (CCII 882).

Kmk. **yaz**: “bahar, ilkbahar” (KTS, 390).

Nog. **yaz**: “ilkbahar” (NTG I, 326).

yaz- “yazı yazmak” (CCI 604).

Kmk. **yaz- (I):** “yazmak, not etmek, not almak” (KTS, 391).

Nog. **yaz- (I):** “yazı yazmak” (Sırtı, 2019, s. 304).

yazık “günah, suç” (CCII 882).

Nog. **yazık:** yazık, günah; fakir, yoksul, zavallı” (NTG II, 357).

yê- “bir şey yemek” (CCII 885).

Nog. **yê-:** 1. “yemek yemek”, 2. “kemirmek, aşındırmak” (Sırtı, 2019, s. 199).

yıl “yıl, sene” (CCI 608); **yıl** “yıl, sene” (CCII 890).

Kmk. **yıl:** 1. “yıl, sene”, 2. “yaş” (KTS, 394).

Nog. **yıl:** “yıl” (Ergönenç, 2019, s. 110).

yılan “yılan” (CCI 608).

Kmk. **yılan:** “yılan” (KTS, 395).

Nog. **yılan:** “yılan” (Ergönenç, 2019, s. 284).

yılı “banyo, ılık” (CCII 890).

Kmk. **yılı:** “ılık” (KTS, 395).

Nog. **yılı:** “ılık, sıcak” (NTG I, 328).

yılkı “at” (CCII 890).

Kmk. **yılkı:** “yılkı” (KTS, 395).

yımışak “yumuşak” (CCI 609).

Kmk. **yımışak (I):** “yumuşak; yumuşakça, yumuşaklıkla” (KTS, 395).

yıraq “uzak” (CCI 609).

Kmk. **yıraq:** “uzak” (KTS, 395).

yırt- “yırtmak” (CCI 609); **yırt-** “a.a.” (CCII 891).

Kmk. **yırt-:** “yırtmak, parçalamak” (KTS, 396).

Nog. **yırt-:** “yırtmak, koparmak” (Sırtı, 2019, s. 322).

yibek “ipek” (CCII 891).

Kmk. **yibek**: “ipek” (KTS, 396).

Nog. **yibek**: “ipek” (NTG II, 359).

yibit- “ıslatmak, nemlendirmek, ıslatarak yumuşatmak” (CCII 891).

Kmk. **yibit**:- “ıslatmak” (KTS, 396).

Nog. **yibit**:- “ıslatmak, bir sıvıya batırmak” (Ergönenç, 2019, s. 101).

yok 1. “yok”, 2. “hayır” (CCI 610); **yok** “a.a.” (CCII 894).

Kmk. **yok**: “yok” (KTS, 398).

Nog. **yok**: “yokluk, fakirlik” (NTG II, 359).

yol “sokak, cadde, yol” (CCI 610); **yol** “a.a.” (CCII 894).

Kmk. **yol**: “yol” (KTS, 397).

Nog. **yol**: “yol” (NTG I, 329).

yolsuz “yol olmaksızın, yolsuz” (CCII 895).

Kmk. **yolsuz**: “yolsuz, yolu olmayan” (KTS, 398).

yoluğ- “karşılaşmak” (CCI 611).

Kmk. **yoluğ**:- “görüşmek; karşılaşmak, rastlamak, buluşmak” (KTS, 398).

yon- “yontmak, oymak” (CCII 895).

Kmk. **yon**:- “yonmak, yontmak” (KTS, 398).

Nog. **yon**:- “yontmak, rendelemek” (Ergönenç, 2019, s. 71).

yota 1. “tepe, çıkıntı”, 2. “uyluk, baldır” (CCII 895).

Nog. **yota**: “tepe” (NTG I, 329).

yötkür- “öksürmek” (CCII 896).

Kmk. **yötkür**:- “öksürmek” (KTS, 399).

yulduz “yıldız” (CCI 612); **yulduz** “a.a.” (CCII 897).

Kmk. **yulduz**: “yıldız” (KTS, 399).

yulq- “yolmak, koparmak, kökünden koparmak” (CCII 897).

Kmk. **yulq-**: “yolmak; koparmak; sökmek, sökerek çıkarmak; yolarak toplamak, toplamak” (KTS, 399).

Nog. **yulq-**: “yolmak” (NTG I, 330).

yum- “gözlerini kapatmak” (CCII 898).

Kmk. **yum- (I)**: “*gözlerini* kapamak, kapatmak, örtmek; süzmek” (KTS, 400).

Nog. **yum-**: 1. “yummak (göz)”, 2. “sıkmak, kapamak (elini, yumruğunu)” (Sırtı, 2019, s. 312).

yurt “ev, konak” (CCI 612).

Kmk. **yurt**: 1. “köy”, 2. “ev, geçim, ocak; memleket, ev” (KTS, 400).

yuv- “yıkamak” (CCI 612).

Nog. **yuv-**: “yıkamak” (NTG II, 359).

yügün- “saygı için önünde eğilmek, diz üstü yere çökmek, aman dilemek” (CCII 899).

Kmk. **yügün-**: “diz çökmek, diz (üstü yere) çökmek” (KTS, 401).

yügür- “koşmak” (CCI 613); **yügür-** “a.a.” (CCII 899).

Kmk. **yügür-**: “hızlı gitmek, koşmak” (KTS, 401).

yük “yük, eşya, dengi” (CCI 613); **yük** “a.a.” (CCII 899).

Kmk. **yük**: “yük” (KTS, 401).

yükle- “yüklemek” (CCI 614).

Kmk. **yükle-**: “yüklemek, tahmil etmek, yük vurmak” (KTS, 402).

yülü- “traş etmek” (CCI 614).

Kmk. **yülü-**: “tırış etmek” (KTS, 402).

yür- “yürümek” (CCI 614); **yür-** “a.a.” (CCII 900).

Nog. **yür-**: “hareket etmek, yürümek, yaşamak” (NTG I, 330).

yürek “kalp, yürek” (CCII 899).

Kmk. **yürek**: “yürek, kalp” (KTS, 402).

yürü- “yürümek” (CCI 614); **yürü-** “a.a.” (CCII 900).

Kmk. **yürü-**: “yürümek” (KTS, 403).

yüz (I) (sayı) “yüz” (CCII 900).

Kmk. **yüz (I)**: “(sayı) yüz” (KTS, 403).

Nog. **yüz**: “(sayı) yüz” (Ergönenç, 2019, s. 109).

yüz (II) “çehre, surat, yüz” (CCII 900).

Kmk. **yüz (II)**: “yüz, sima, çehre” (KTS, 403).

yüz- “suda yüzmek” (CCI 615).

Kmk. **yüz-**: “suda yüzmek” (Sırtı, 2019, s. 315).

Nog. **yüz-** : “suda yüzmek” (Sırtı, 2019, s. 315).

yüzük “yüzük” (CCII 901).

Kmk. **yüzük**: “yüzük” (KTS, 403).

yüzüm “üzüm” (CCI 615).

Kmk. **yüzüm**: “üzüm” (KTS, 403).

ziyan (<Far. ziyān) “zarar, ziyan” (CCI 615).

Kmk. **ziyan**: “zarar, ziyan” (KTS, 408).

2.1.1. Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığı Görülmeyen Kelimelerin Yorumlanması

Kafkas coğrafyasında yaşamış olan Türk toplulukları açısından tarım, hayvancılık ve avcılık en büyük geçim kaynağı olmuştur. Bu sebeple *Codex Cumanicus*’ta yer alan tarımsal, hayvancılık ve avcılık ile ilgili hayvan isimlerinin büyük çoğunluğunda ses ve anlam değişmesine uğramadan Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde veya Nogay Türkçesinde yer aldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; *alabota* “külünden sabun tozu yapılan bir tür yabani ot”, *alma* “elma”, *ambar* “ambar”, *arpa* “arpa”, *biye* “kısırak”, *börü* “kurt”, *buv* “geyik, erkek geyik”, *çıpçık* “kuş, serçe”, *çibin* “sinek”, *eltir* “kuzu derisi”, *ındır* “harman, harman yeri”, *inek* “inek”, *it* “köpek, it”, *kabağ* “kabak”, *kaban* “yaban domuzu”, *kançık* “dişi

köpek, kancık”, *qara quş* “kartal”, *kirpi* “kirpi”, *kiyiz* “keçe”, *qoz* “ceviz”, *nohut* “nohut”, *ot* “yabani bitki, ot”, *pil* “fil”, *saban* “ekilen alan”, *sabançı* “çiftçi, rençber”, *salam* “saman”, *silevsün* “vaşak”, *tari* “darı”, *toquz* “domuz”, *torgay* “tarla kuşu”, *turna* “turna”, *urluq* “bitki tohumu, tohum”, *uv* “av, avcılık”, *yüzüm* “üzüm” vb. gibi kelimeler bu duruma örnek gösterilebilir.

Codex Cumanicus’ta geçen ve günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak grubu Türk lehçelerinde rakamların bazılarında ses ve anlam değişikliğinin görülmediği tespit edilmiştir. *Altı* “altı”, *altmış* “altmış”, *bir* “bir”, *dört* “dört”, *eki* “iki”, *miñ* “bin”, *otuz* “otuz”, *tört* “dört”, *üç* “üç”, *yüz* “yüz” gibi örnekler verilebilir. Bu durum rakamların Türk lehçeleri arasında genel geçer olduğunu bizlere göstermektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen ve Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi veya Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişmesine uğramamış olan renk isimleri de görülmektedir. *Aq* “ak, beyaz”, *al* “kırmızı, al”, *qara* “siyah, kara, mürekkep”, *qırmızı* “kırmızı”, *kızıl* “kızıl”, *kök* “gökyüzü, mavi”, *sarı* “sarı”, *yaşıl* “yeşil” gibi örnek verilebilir. Ses ve anlam değişikliğine uğramamış olan bu renkler Türk kültürü açısından ana renkler kategorisinde değerlendirilebilir. Ana renkler olması sebebiyle de ses ve anlam değişikliğinin görülmediği ifade edilebilir.

İnsanlara veya hayvanlara özgü organ isimlerinin de *Codex Cumanicus*’ta geçtiği ve Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi veya Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişmesine uğramadan söz varlığında kullanıldığı görülmektedir. *Avuz* “ağız”, *aya* “avuç içi, el ayası”, *ayaq* “ayak”, *barmaq* “el parmağı, ayak parmağı”, *baş* “kafatası, baş”, *boyun* “boyun”, *burın*→*burun* “koklama organı, burun”, *but* “uyluk, bacak, but”, *eltir* “kuzu derisi”, *qarın* “karın”, *kindik* “göbek”, *qol* “el”, *köz* “göz”, *qulaq* “kulak”, *quyruq* “kuyruk”, *mañlay* “alın”, *öpke* “akciğer”, *siñir* “sinir”, *taban* “ayağın alt kısmı, ayakkabı tabanı”, *tamak* “boğaz”, *turnak* “tırnak”, *til* “dil”, *tiş* “diş”, *tiz* “diz”, *töş* “sine, göğüs, döş”, *yürek* “kalp, yürek”, *yüz* “çehre, surat, yüz” gibi kelimeler örnek olarak verilebilir.

Codex Cumanicus’ta geçen ve incelenen lehçelerde de görülen fiil köklerine bakıldığı zaman kök fiillerin ses ve anlam değişmesine uğramadan günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak grubu Türk lehçelerinde devam ettiği görülmektedir. *aç-* “açmak”, *aq-* “akmak”, *al-* “almak, kabul etmek”, *at-* “atmak”, *ayt-* “söylemek,

anlatmak, bildirmek”, *bağ-* “bakmak”, *bar-* “gitmek, varmak, ulaşmak”, *bas-* “basmak”, *bil-* “bilmek”, *bol-* “olmak”, *bur-* “burmak, kıvrırmak”, *çık-* “çıkarmak”, *çök-* “çökmek, çömelmek”, *elt-* “götürmek, taşımak, iletmek”, *en-* “inmek”, *iç-* “içmek”, *il-* “asmak, tutturmak”, *iri-* “sızmak, eriyip akmak, erimek”, *kal-* “öylece durmak, kalmak”, *kayna-* “yanmak, ekşimek, kaynamak”, *kayt-* “geri dönmek”, *kıs-* “sıkıştırmak, bastırmak, sıkmak”, *kir-* “girmek”, *kiy-* “giymek”, *kon-* “konmak, konaklamak”, *kör-* “görmek, uyanık olmak”, *min-* “çıkarmak, yükselmek”, *oku-* “öğrenmek, okumak”, *olur-* “oturmak”, *oğ-* “sarıp solmak, beti benzi atmak”, *oyna-* “oynamak”, *oz-* “geride bırakmak, öne geçmek”, *öl-* “ölmek”, *öp-* “öpmek”, *ös-* “büyütmek, gelişmek, yetişmek”, *sal-* “bırakmak, atmak”, *sık-* “sıkmak, sıkıştırmak”, *sür-* “(sabanla) toprağı işlemek, sürmek”, *süz-* “süzme”, *şış-* “kabarmak, şişmek”, *tam-* “damlamak, akmak”, *tap-* “bulmak”, *tart-* “çekmek, çekerek sıkmak”, *taşı-* “alıp götürmek, taşımak”, *tat-* “tadına bakmak, tatmak”, *tol-* “dolmak”, *uç-* “uçmak”, *ur-* “vurmak”, *ür-* “(köpek) havlamak, ürmek”, *üşü-* “üşümek”, *üz-* “koparmak, kırmak”, *yan-* “yanmak, tutuşmak”, *yap-* “örtmek, kapamak”, *yat-* “yatmak”, *yüz-* “suda yüzmek” vb. gibi kök fiiller örnek olarak verilebilir.

Codex Cumanicus’ta geçen sıfat görevindeki kelimelerin Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi veya Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişmesine uğramadan kullanıldığı görülmektedir. *Açı* “acı”, *ağıllı* “akıllı”, *akmak* “deli, aptal, ahmak”, *aruv* “saf, temiz”, *bay* “zengin, varlıklı kimse”, *bazık* “kalın, kaba”, *boş* “dolu olmayan, boş”, *comart* “cömert”, *hoş* “iyi, hoş”, *issi* “sıcak”, *kart* “ihtiyar, yaşlı, kart”, *katı* “yumuşak olmayan, sert, kavi”, *kılıklı* “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)”, *kıyır* “eğri, bükürü”, *kiçi* “küçük”, *kir* “kir”, *körklü* “güzel”, *körksüz* “çirkin”, *kurğak* “kurak, kuru”, *sav* “sağlıklı, sağlam”, *say* “sığ, derin olmayan”, *sık* “seyrek karşıtı, sık”, *sınık* “kırılmış, kırık”, *süzük* “temiz, duru”, *tar* “geniş olmayan, dar”, *tatlı* “lezzetli, tatlı”, *tuvra* “eğri olmayan, doğru”, *tüklü* “tüylü”, *tüz* “düz, doğru”, *uçuz* “ucuz, değersiz”, *uzun* “uzun”, *yağı* “yeni”, *yarım* “yarım”, *yarlı* “yoksul, fakir”, *yat* “yabancı, garip”, *yımışak* “yumuşak”, *yırak* “uzak” vb. gibi örneklerde tespit edilmiştir.

Codex Cumanicus’ta geçen zarf görevindeki kelimelerin Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi veya Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişmesine uğramadan kullanıldığı görülmektedir. *Anda* “orada”, *arğa* “arka, sırt”, *art* “arka, art”, *ast* “alt, dip, temel”, *az* “çok karşıtı, az”, *biraz* “biraz”, *bugün* “bugün”, *bürtük* “küçük

tane, kum tanesi”, *bütün* “bütün, tam”, *çağ* “zaman, an, çağ”, *en* (zarf) “en”, *erte* “tan vakti, sabah, erken”, *ilgeri* “ilk, önce”, *kış* “kış”, *konuş* “konaklama yeri göçüp konulan yer, mekân”, *kün* “24 saatlik zaman dilimi”, *künde* “her gün”, *küz* “sonbahar, güz”, *on* “sağ, sağ taraf”, *sol* “sol, sol taraf”, *soy* “son”, *tañ* “sabahın erken vakti, şafak”, *tün* “gece”, *tüş* “öğle, öğle vakti”, *üst* “üst”, *yarım* “yarım” gibi kelimelerde görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta zamir görevinde kullanılan az sayıda kelimenin Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişmesine uğramamış olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebebi zamir görevindeki kelimelerin anlam değişikliğine uğrama ihtimalinin zayıf olması olarak açıklanabilir. Örnek olarak *aña* “ona”, *ança* “o kadar, öyle”, *anı* “onu”, *barı* “hep, herkes”, *başka* “başka”, *biz* “biz”, *bu* “işaret zamiri”, *bular* “bunlar”, *kaçan* “ne zaman, -iken, -dığı zaman”, *qayda* “nerede”, *qaydan* “nereden”, *qaysı* “hangi”, *kim* “kim”, *öz* “kendi, öz”, *özge* “başka”, *siz* “çokluk ikinci şahıs zamiri” vb. gibi kelimeler gösterilebilir.

Codex Cumanicus’ta edat görevinde kullanılıp Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişmesine uğramamış olan edatlara şu kelimeler örnek verilebilir: *Ay* “hey, ey”, *birge* “ile, birlikte, beraber”, *çaklı* “gibi, kadar, miktarda”, *eger* “eğer”, *üçün* “için” vb. gibi. Edatlarda herhangi bir ses ve anlam değişikliğinin olmamasının sebebini Eski Türkçe’den itibaren fazla değişikliğe uğramadan devam edilerek kullanılmasıdır. Bu sebeple de *Codex Cumanicus*’ta yer almış edatlar günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak grubu Türk lehçelerinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Codex Cumanicus’ta geçip Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde veya Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişikliğine uğramamış olan toplamda 753 tane madde başı kelime tespit edilmiştir.

753 madde başı kelimedenden, 511 tanesi isim kökünden geriye kalan 242 tanesi de fiil kökünden meydana gelmektedir.

753 madde başı kelimedenden, 384 tanesi Kumuk Türkçesinde; 323 tanesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ve 138 tanesi de Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişikliğine uğramamıştır.

İsim kökünde olan 511 tanesinden 121 tanesi sıfat görevinde; 21 tanesi zarf görevinde; 13 tanesi zamir görevinde; 3 tanesi ise edat görevindedir.

Fiil kökünde olan 242 kelimenin 137 tanesi kök fiil durumunda; geriye kalan 105 tanesi de türemiş fiil durumundadır. 242 madde başı kelimedenden, 178 tanesi Kumuk Türkçesinde; 129 tanesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ve 125 tanesi de Nogay Türkçesinde ses ve anlam değişikliğine uğramamıştır.

2.2. Sadece Ses Farklılığı Görülen Kelimeler

aar “ona” (CCI 413); **aar** “a.a.” (CCII 619).

Kmk. **oğar**: “ona” (Pekecar, 2000, s. 148).

Krç.-Blk. **añar**: “ona” (KMTS, 84).

aç “karnı acıkmış olan aç” (CCI 413); **aç** “a.a.” (CCII 619).

Nog. **aş**: “aç” (Ergönenç, 2019, s. 54).

aç- (I) “açmak” (CCI 414); **aç-** “a.a.” (CCII 619).

Nog. **aş-**: “açmak” (NTF, 63).

açı “acı” (CCI 414); **açı** “acı, ekşi” (CCII 620).

Kmk. **aççı**: “acı, acılık, ekşi, kekre” (KTS, 22).

Nog. **äşşı**: “acı, ekşi” (Ergönenç, 2019, s. 38).

açık- “acıkmak” (CCII 620).

Nog. **aşık-**: “acıkmak” (Ergönenç, 2019, s. 82).

açıl- “açılmak” (CCII 620).

Nog. **aşıl-**: 1. “açılmak”, 2. “aşılmak, geçilmek” (NTG I, 244).

açı taş “şap” (CCI 414).

Kmk. **aççıdaş**: “şap” (KTS, 22).

Krç.-Blk. **açuv taş**: “şap” (KMTS, 68).

açkuç “anahtar” (CCI 414).

Kmk. **açğış**: “anahtar” (KTS, 22).

Krç.-Blk. **açhiç**: “anahtar” (KMTS, 68).

Nog. **aşkış**: “anahtar” (Ergönenç, 2019, s. 54).

ağa “ağa, ağabey” (CCII 620).

Kmk. **ağa**: “ağabey, büyük erkek kardeş” (KTS, 26).

ağaç 1. “ağaç” (CCI 415; CCII 621), 2. “(ocak, fırın vb. yerlerde) yakacak odun” (CCI 415).

Kmk. **ağaç**: 1. “ağaç”, 2. “odun, tahta”, 3. “ahşap” (KTS, 26).

Nog. **ağaç**: “ağaç” (NTG I, 239).

ağır “tartıda çok çeken, hafif karşıtı, ağır” (CCI 415).

Kmk. **avur**: “ağır” (KTS, 49).

Krç.-Blk. **avur**: 1. “ağır”, 2. “ciddi, ağırbaşlı, itibarlı” (KMTS, 96).

Nog. **avır**: “ağır” (NTG I, 245).

ağız “ağız” (CCI 416); **ağız** “a.a.” (CCII 621).

Kmk. **avuz**: “ağız” (KTS, 49).

Krç.-Blk. **avuz**: “ağız” (KMTS, 96).

Nog. **avız**: “ağız” (Ergönenç, 2019, s. 67).

ağrı- “acı çekmek, ağrımak” (CCI 416).

Kmk. **avru**-: “ağrımak, acımak, sızlamak” (KTS, 48).

Krç.-Blk. **avru**-: “hastalanmak, hasta olup yatmak, ağrımak” (KMTS, 96).

Nog. **avır**-: “ağrımak, hastalanmak” (NTG I, 245).

ağru- “acı çekmek, ağrımak” (CCI 416).

Kmk. **avru**-: “ağrımak, acımak, sızlamak” (KTS, 48).

Krç.-Blk. **avru**-: “ağrımak, hastalanmak, hasta olup yatmak” (KMTS, 96).

Nog. **avır**-: “ağrımak, hastalanmak” (NTG I, 245).

ağsah “aksak, topal” (CCI 416).

Kmk. **aşsak**: “topal, aksak” (KTS, 37).

Krç.-Blk. **ashak**: “topal” (KMTS, 91).

Nog. **aḫsak**: “aksak, aksayan” (NTG I, 240).

aḡullı (<Arp. ‘aḡl + Trk. T.) “akıllı” (CCII 621).

Kmk. **ḡaḡıllı**: “akıllı” (KTS, 152).

aḡuzluḡ “gem, ağızlık” (CCI 416).

Kmk. **avuzluḡ (II)**: “gem” (KTS, 50).

Krç.-Blk. **avuzluḡ**: “atın gem demiri” (KMTS, 97).

Nog. **avızlık**: “gem” (Ergönenç, 2019, s. 75).

aḡlık “beyazlık, aklık” (CCI 416).

Kmk. **aḡlık**: “aklık, beyazlık” (KTS, 37).

aḡça “akçe, para” (CCI 417).

Nog. **aḡşa**: “para” (Ergönenç, 2019, s. 54).

aḡıl (< Arp. ‘aḡl) “akıl” (CCI 417).

Kmk. **ḡaḡıl**: “akıl; zekâ” (KTS, 152).

aḡıllı (< Arp. ‘aḡl + Trk. ek) “akıllı” (CCI 417).

Kmk. **ḡaḡıllı**: “akıllı” (KTS, 152).

aḡmak (Arp. aḡmāk) “deli, aptal, ahmak” (CCI 417, 570).

Kmk. **aḡmak**: 1. “ahmak, aptal, budala, enayi”, 2. “ahmakça, aptalca” (KTS, 28).

aḡrın “yavaş, sakın, sessiz” (CCI 417).

Krç.-Blk. **aḡrın**: “yavaş” (KMTS, 75).

aḡşam “akşam” (CCI 417).

Kmk. **aḡşam**: “akşam, akşamleyin” (KTS, 50).

Krç.-Blk. **aḡşam**: “akşam” (KMTS, 92).

alabota “külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot” (CCII 623).

Krç.-Blk. **alafota**: “bir tür yabancı ot” (KMTS, 77).

alan kulan “alacalı, alaca bulaca” (CCII 624).

Kmk. **ala-kula**: “alacalı, muhtelif renklerde, çeşitli renklerde, karışık renkli; benekli; alaca” (KTS, 29).

Krç.-Blk. **ala-kula**: “alacalı, karışık renkli, alacalı bulacalı” (KMTS, 77).

Nog. **ala-kula**: “çeşitli, intizamlı olmayan alaca bulaca” (NTG I, 241).

alar “onlar” (CCII 623).

Kmk. **olar**: “onlar” (Pekacar, 2000: 148).

Krç.-Blk. **ala**: “onlar” (Tavkul, 2007, s. 908).

Nog. **olar**: “onlar” (Ergönenç, 2019, s. 114).

alay “evet, öyle” (CCI 418).

Nog. **solay**: “öyle” (Ergönenç, 2019, s. 120).

algış “dua, övgü, kutlama, iyi dilek” (CCII 624).

Kmk. **algış**: “hayır, dua, bir şeye karşılık şükran, minnet” (KTS, 31).

Nog. **algış**: “hayır, dua” (NTG I, 241).

algışla- “övmek, kutsamak” (CCII 625).

Kmk. **algışla-**: “hayır dua etmek, teşekkür etmek, şükranlarını sunmak” (KTS, 31).

alıçı “satın almak isteyen kimse, alıcı, müşteri” (CCI 419).

Kmk. **alıvçu**: “alıcı, müşteri” (KTS, 31).

Krç.-Blk. **alıvçu**: “alıcı” (KBTSV, 406).

Nog. **aluvşı**: “alıcı, müşteri” (NTG I, 242).

all “ön, huzur, kat” (CCII 625).

Kmk. **al (II)**: “bir şeyin ön kısmı” (KTS, 29).

Krç.-Blk. **allı**: “önü, başı” (KMTS, 80).

Nog. **ald**: “ön, ön kısım” (NTG I, 241).

altun “altın” (CCI 420); **altun** “a.a.” (CCII 626).

Kmk. **altın**: “altın, altından” (KTS, 33).

Krç.-Blk. **altın**: “altın” (KMTS, 81).

Nog. **altın**: “altın” (NTF, 41).

altmış “altmış” (CCII 626).

Nog. **alpıs**: (sayı) “altmış” (Ergönenç, 2019, s. 109).

ana “anne” (CCI 420); **ana** “a.a.” (CCII 627).

Nog. **anay**: “anne, annecik” (NTG I, 242).

aña “ona” (CCI 420); **aña** “a.a.” (CCII 628).

Nog. **oğa**: “ona” (Ergönenç, 2019, s. 114).

añar “ona” (CCI 420); **añar** “a.a.” (CCII 628).

Kmk. **oğar**: “ona” (Pekecar, 2000, s. 148).

anda “orada” (CCI 420); **anda** “onda, orada” (CCII 629).

Kmk. **onda**: (o’nun bulunma hâli) “orada” (KTS, 213).

andan “ondan” (CCI 421); **andan** “ondan, ondan sonra” (CCII 629).

Kmk. **ondan**: (o’nun ayrılma hâli) “ondan” (KTS, 213).

Nog. **onnan**: “ondan” (Ergönenç, 2019, s. 114).

anı “onu” (CCI 421); **anı** “a.a.” (CCII 630).

Kmk. **onu**: (o’nun ilgi ve yükleme hâli) “onu” (KTS, 213).

Nog. **onı**: “onu” (Ergönenç, 2019, s. 115).

anıñ “onun” (CCI 421); **anıñ** “onun” (CCII 629).

Kmk. **onu**: “onun” (Pekecar, 2007: 982).

Krç.-Blk. **anı**: “onun” (Tavkul, 2007, s. 908).

Nog. **onıñ**: “onun” (Ergönenç, 2019, s. 114).

anıñça “onun kadar” (CCI 421).

Krç.-Blk. **anıça**: “onun gibi” (Tavkul, 2007, s. 908).

Nog. **onıŋsa**: “onun kadar” (Ergöner, 2019, s. 114).

aŋar “ona” (CCI 420); **aŋar** “a.a.” (CCII 628).

Krç.-Blk. **aŋa**: “ona” (KMTS, 51).

aŋla- “anlamak” (CCI 421); **aŋla**- “a.a.” (CCII 630).

Krç.-Blk. **aŋıla**:- “anlamak” (KMTS, 85).

Nog. **aŋıla**:- “anlamak” (NTG I, 242).

anlar “onlar (çokluk üçüncü kişi zamiri)” (CCI 422); **anlar** “a.a.” (CCII 634).

Kmk. **olar**: “onlar” (KTS, 212).

Krç.-Blk. **ala**: “onlar” (Tavkul, 2007, s. 908).

Nog. **olar**: “onlar” (Ergöner, 2019, s. 114).

ar- “yorulmak” (CCII 634).

Kmk. **arı**:- “yorulmak, kuvveti tükenmek, bitmek, halsiz düşmek, bitap düşmek” (KTS, 39).

Krç.-Blk. **arı**:- “yorulmak” (KMTS, 88)

Nog. **arı**:- “yorulmak, bitap düşmek” (NTG I, 243).

araba (< Arp. ruba) “at vb. gibi hayvanla çekilen, tekerlekli araç, araba” (CCI 422);

araba “a.a.” (CCII 635).

Kmk. **arba**: “araba” (KTS, 38).

Krç.-Blk. **arba**: “at ya da öküzle çekilen, iki ya da dört tekerlekli araba” (KMTS, 87).

Nog. **arba**: “araba” (NTG I, 243).

arstlan “aslan” (CCI 423).

Kmk. **arslan**: “aslan, arslan” (KTS, 40).

Krç.-Blk. **aslan**: “aslan” (KMTS, 91).

Nog. **arslan**: “aslan” (Ergöner, 2019, s. 282).

arşun “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” (CCI 424).

Kmk. **arşın**: “eskiden 72 cm.’ye eş uzunluk ölçüsü, bir arşınlık, bir arşın boyunda” (KTS, 40).

Krç.-Blk. **arşın**: “71 cm.’lik uzunluk ölçüsü, arşın” (KMTS, 90).

artuk “fazla, ziyade, artık” (CCI 424); **artuk** “a.a.” (CCII 637).

Kmk. **artık**: “fazla, aşırı” (KTS, 41).

Krç.-Blk. **artık**: “fazla” (KMTS, 90).

Nog. **artık**: “üstün, fazla” (NTG I, 243).

asıhlı “faydalı, yararlı” (CCII 638).

Kmk. **asuvlu**: 1. “faydalı, yararlı”, 2. “kârlı, kazançlı, gelirli” (KTS, 44).

asov “fayda, yarar, destek, yardım” (CCII 638).

Kmk. **asuv**: 1. “fayda, yarar”, 2. “menfaat, kâr, kazanç” (KTS, 44).

Krç.-Blk. **asuv**: 1. “yardım, destek”, 2. “şeref, namus, haysiyet” (KMTS, 91).

asra- (<Moğ. asara-) “beslemek, bakmak” (CCII 638).

Kmk. **asıra-**: 1. “geçindirmek, beslemek, bakmak; yetiştirmek, büyütme, büyütüp yetiştirmek”, 2. “korumak, saklamak, muhafaza etmek” (KTS, 43).

Krç.-Blk. **asıra-**: 1. “himaye etmek, saklamak”, 2. “beslemek”, 3. “gömmek” (KMTS, 91).

Nog. **asıra-**: “terbiye etmek, beslemek, büyütme, yetiştirmek” (NTG I, 244).

astrı “çok, aşırı, fazla” (CCII 639).

Krç.-Blk. **asırı**: “fazla, çok” (KMTS, 91).

aş “yemek, yiyecek, aş” (CCI 425); **aş** “a.a.” (CCII 639).

Nog. **as**: “aş” (Ergönenç, 2019, s. 38).

aşkara (<Far. âşkâra) “açık, apaçık, aleni, aşikâr”, (CCI 426).

Kmk. **aşkere**: “ayan, açık, aşikâr, aleni, bariz, alenen, açıktan açığa, apaçık” (KTS, 45).

atalıh “üvey baba, manevi baba” (CCII 641).

Kmk. **atalık (I)**: 1. “babalık”, 2. “babalık davranışı, muamelesi; arkadaşça yardım gösterme”; **atalık (II)**: “ercik, erkek organ” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **atalık**: 1. “Kafkas geleneklerine göre manevi baba”, 2. “yeni gelinin kayınpederine verdiği hediye” (KMTS, 93).

ataş “adaş, aynı adı taşıyanlardan her biri” (CCII 641).

Krç.-Blk. **atdaş**: “adaş” (KMTS, 94).

atlu “ata binen, atlı, süvari” (CCI 427).

Kmk. **atlı (I)**: “atlı” (KTS, 46).

Krç.-Blk. **atlı (I)**: “atlı, süvari” (KMTS, 94).

atov “ada, büyük ada” (CCII 642).

Kmk. **atav**: “ada” (KTS, 46).

avaz (<Far. āvāz) “ses” (CCI 427); **avaz** “a.a.” (CCII 642).

Nog. **davaz**: “ses” (Ergönenç, 2019, s. 38).

avurla- “hürmet etmek, itibar göstermek, ağırlamak” (CC II 643).

Kmk. **aburla-**: “hürmet etmek, saygı göstermek, ağırlamak” (KTS, 22).

avuz “ağız” (CCII 644).

Nog. **avız**: “ağız” (Ergönenç, 2019, s. 67).

ayğır “erkek at” (CCII 645).

Kmk. **ayğır**: “aygır” (KTS, 52).

ayl “semer bağı, kolan” (CCI 428).

Kmk. **ayıl**: “kolan” (KTS, 52).

Nog. **ayıl**: “eyer kolanı” (NTG I, 246).

aypsız “günahsız, suçsuz, ayıpsız” (CCII 646).

Kmk. **ayıpsız**: 1. “suçsuz, kabahatsiz, masum, günahsız”, 2. “kusursuz, eksiksiz, noksansız, hatasız” (KTS, 52).

ayu “ay” (CCI 429).

Kmk. **ayuv**: “ayı” (KTS, 55).

Krç.-Blk. **ayuv**: “ayı” (KMTS, 105).

Nog. **ayuv**: “ayı” (NTG I, 246).

azam (<Arp. ādam) “insan, adam” (CCI 429); **azam** “a.a.” (CCII 648).

Kmk. **adam**: “adam, insan, kişi” (KTS, 24).

Krç.-Blk. **adam**: “adam, insan” (KMTS, 68).

Nog. **ādem**: “insan” (NTG I, 247).

azaş- “yolunu şaşırmak, yolunu kaybetmek” (CCII 648).

Krç.-Blk. **acaş-**: 1. “yolunu kaybetmek, yolunu şaşırmak”, 2. “kaybolmak”, 3. “yanılmak, aldanmak, şaşmak” (KMTS, 67).

azıḥ “yiyecek, erzak, azık” (CCII 648).

Kmk. **azıḥ**: “yiyecek, yemek, besin, gıda; erzak, azık” (KTS, 56).

Krç.-Blk. **azıḥ**: “azık, yiyecek” (KMTS, 106).

Nog. **azıḥ**: “azık, yiyecek” (NTG I, 247).

azrak “azcık, daha az” (CCI 430).

Krç.-Blk. **azırak**: “daha az” (KMTS, 107).

bağ (I) “bağ, kuşak” (CCI 430).

Kmk. **bav (II)**: 1. “kayış, kemer”, 2. “bağ, düğüm”, 3. “küçük zincir, köstek”, 4. “bağı kiriş, tel” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bav**: “bağ, kayış” (KMTS, 114).

Nog. **bav (II)**: “bağ, bağlamada kullanılan ip, sicim” (NTG I, 251).

bağır “bakır” (CCI 430); **bağır** “a.a.” (CCII 649).

Kmk. **bağır**: “bakır, bakırdan” (KTS, 57).

bağış “hediye, bağış” (CCI 431).

Nog. **bağıs**: “bağış, hediye” (NTG I, 249).

baḥ- “bakmak” (CCI 431); **baḥ-** “a.a.” (CCII 649).

Kmk. **bağ-**: 1. “bakmak”, 2. “birini gözetmek, hizmetini yapmak, bakmak”, 3. “hastayı tedavi etmek”, 4. “beslemek, otlatmak”, 5. “birinin geçimini temin etmek, geçindirmek, beslemek, bakmak”, 6. “herhangi bir tarafa yönelmek”, 7. “sataşmak, laf atmak; sarkıntılık etmek” (KTS, 60).

Krç.-Blk. **bağ-**: “beslemek, ihtimam göstermek” (KMTS, 108).

Nog. **bağ-**: “bakmak, terbiye etmek” (NTG I, 249).

bağ (<Far. bahā) “değer, kıymet, paha” (CCI 431); **bağ** “a.a.” (CCII 648).

Krç.-Blk. **bağ**: “değer, kıymet, fiyat” (KMTS, 108).

Nog. **baa**: “fiyat, paha, değer” (NTG II, 311).

bağlı (<Far. bahā + Trk. ek) “pahalı, değerli, kıymetli” (CCII 649).

Krç.-Blk. **bağlı**: “kıymetli, değerli, pahalı” (KMTS, 108).

bağça (<Far. bāğça) “bahçe, bostan” (CCII 649).

Kmk. **bağça**: “bostan, bahçe” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bağça**: “bağ, bahçe” (KMTS, 107).

Nog. **bağça**: “bahçe” (Ergönenç, 2019, s. 47).

baht (<Far. baht) “talih, şans, baht” (CCII 649).

Nog. **baht**: “talih, baht” (NTG I, 250).

bahtlı (<Far. baht + Trk. ek) “talihli, şanslı, bahtlı” (CCII 649).

Nog. **bahtlı**: “bahtlı” (NTG I, 250).

bağça (<Far. bāğça) “bahçe, bostan” (CCI 432).

Kmk. **bağça**: “bostan, bahçe” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bağça**: “bağ, bahçe” (KMTS, 107).

Nog. **bağça**: “bahçe” (Ergönenç, 2019, s. 47).

balavuz “balmumu” (CCI 432).

Nog. **balavız**: “balmumu” (NTG I, 250).

balçuk “çamuri balçık” (CCI 432).

Kmk. **balçık**: “balçık, cıvık çamur” (KTS, 59).

Krç.-Blk. **balçık**: “çamur” (KMTS, 109).

Nog. **balşık**: “balçık” (NTG II, 312).

baluğ “balık” (CCI 433).

Kmk. **balık**: “balık” (KTS, 59).

baluğçı “balıkçı” (CCI 433).

Kmk. **balıkçı (I)**: “balıkçı” (KTS, 59).

barağat (<Arp. barakat) “bereket, bolluk” (CCI 433).

Kmk. **bereket**: “bereket, bolluk” (KTS, 70).

Krç.-Blk. **bereket**: “bereket, bolluk” (KMTS, 119).

barısı “bütün, hepsi” (CCII 653).

Nog. **bärisi**: “hepsi” (Ergönenç, 2019, s. 117).

barlu “zengin, varlıklı” (CCI 434).

Kmk. **barlı**: “varlıklı, oldukça zengin, epey zengin; hâli vakti yerinde” (KTS, 61).

Krç.-Blk. **barlı**: “zengin, verimli” (KMTS, 110).

baş “kafa, ilk, başlangıç, burun, uç” (CCI 434); **baş** “kafatası, baş” (CCII 654).

Nog. **bas**: “baş” (NTG I, 250).

başka “başka” (CCI 435); **başka** “a.a.” (CCII 654).

Krç.-Blk. **başha**: “başka, değişik” (KMTS, 113).

Nog. **başka**: “başka, farklı” (NTG I, 250).

başla- “bir şey yapmaya girişmek” (CCI 435); **başla-** “a.a.” (CCII 654).

Nog. **başla-**: “başlamak” (NTG II, 312).

bêçel “kalçası kırık, topal, sakat” (CCII 656).

Krç.-Blk. **bêçel**: 1. “beceriksiz, aciz”, 2. “sakat, kötürüm” (KMTS, 116).

b k “sağlam, sıkı kapalı” (CCII 656).

Kmk. **b k (I)**: “sert, sağlam, sıkı” (KTS, 69).

Kr .-Blk. **b k**: “sağlam, sıkı” (KMTS, 118).

Nog. **berk**: “sağlam, muhkemce” (NTG I, 253).

b l “insan bedeninde g ğ sle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm, bel” (CCI 436).

Kmk. **bel (II)**: 1. “bel”, 2. “orta (nokta, yer)” (KTS, 69).

Kr .-Blk. **bel**: “bel, orta” (KMTS, 118).

Nog. **bel**: 1. “bel”, 2. “yarım, yarı” (NTG II, 313).

b l bağı “kuşak, kemer, bel bağı” (CCI 437).

Kmk. **belbav**: 1. “kumaştan yapılmış kuşak”, 2. “deri kemer” (KTS, 69).

Kr .-Blk. **belibav**: “kemer” (KMTS, 118).

Nog. **belbav**: “kemer” (NTG I 252).

b r- “vermek” (CCI 437); **b r-** “a.a.” (CCII 656).

Kmk. **ber-**: “vermek, sunmak, takdim etmek” (KTS, 70).

Kr .-Blk. **ber-**: “vermek” (KMTS, 119).

Nog. **ber-**: “vermek” (NTG II, 313).

b ri “bu yana, bu tarafa, beri” (CCII 657).

Kmk. **beri**: “beri, buraya, bu tarafa” (KTS, 70).

Kr .-Blk. **beri**: “bu tarafki, bu taraf, buraya” (KMTS, 119).

b ril- “verilmek” (CCII 657).

Kmk. **beril-**: “verilmek, teslim edilmek” (KTS, 70).

Nog. **beril-**: “verilmek” (NTF, 63).

b rk “sağlam, berk” (CCI 438).

Kmk. **ber **: 1. “berk, katı, sert”, 2. “bayat, kuru, tazeliğini kaybetmiş” (KTS, 71).

Krç.-Blk. **bek**: “sağlam, sıkı” (KMTS, 118).

Nog. **berk**: “sağlam, muhkemce” (NTG I, 253).

bérkit- “sağlamlaştırmak, berkitmek” (CCI 439).

Nog. **berki**:- “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” (NTG II, 313).

bêş “beş” (CCII 658).

Kmk. **beş**: “beş” (KTS, 71).

Krç.-Blk. **beş**: “beş” (KMTS, 119).

Nog. **bes**: “beş” (NTG I, 252).

bêtlî “yüzlü, simalı” (CCII 658).

Kmk. **betli**: 1. “herhangi bir yüzü olan”, 2. “şahıslı, özneli, şahsı olan” (KTS, 71).

bêy “bey, emir” (CCI 439).

Kmk. **biy (I)**: “bey, emir, asil” (KTS, 77).

Krç.-Blk. **biy**: “prens, bey; eskiden Karaçay-Malkar toplumsal yapısındaki en soylu tabaka” (KMTS, 124).

Nog. **biy**: 1. “dans, oyun”, 2. “bey” (NTG I, 253).

bêyi- “dans etmek, raks etmek” (CCI 440).

Kmk. **biyi**:- “dans etmek, oynamak” (KTS, 77).

Nog. **biyi**:- “oynamak, dans etmek” (NTG I, 254).

bêyik “büyük, yüce” (CCII 659).

Kmk. **biyik**: “yüksek, yüce” (KTS, 77).

Krç.-Blk. **biyik**: “yüksek” (KMTS, 124).

Nog. **biyik**: “büyük, yüksek” (NTG I, 254).

bêzgek “sıtma, sıtma nöbeti” (CCII 659).

Kmk. **bezzek**: “sıtma, humma, malarya” (KTS, 72).

Krç.-Blk. **bezgek**: “sıtma” (KMTS, 120).

bıçak “bıçak” (CCI 440); **bıçak** “a.a.” (CCII 659).

Kmk. **bıçak**: “bıçak” (KTS, 72).

Nog. **pışak**: “bıçak” (Ergönenç, 2019, s. 87).

bırğı “üfleyerek çalınan bir çalgı, boru, nefir” (CCII 660).

Kmk. **bırğı**: “boru” (KTS, 72).

bilik “bilgi, idrak etmek” (CCII 662).

Krç.-Blk. **bilim**: “bilgi” (KMTS, 123).

birerde “ara sıra, bazen” (CCI 442).

Krç.-Blk. **bir-birde**: “bazen” (KMTS, 123).

biriktir- “birleştirmek” (CCII 664).

Kmk. **birikdir-**: “bir araya getirmek, birleştirmek, toplamak” (KTS, 75).

birinç (<Far. birinç) “Buğdaygillerden, kökleri bol su içerisinde yetişen bir bitki, pirinç” (CCI 442).

Nog. **buric**: “pirinç” (NTG I, 256).

birisi kün “öbür gün, yarından sonraki gün” (CCI 442).

Kmk. **birisigün**: “öbür gün, yarından bir sonraki gün” (KTS, 76).

Krç.-Blk. **birsi kün**: “öbür gün” (KMTS, 123).

Nog. **birsigün**: “öbür gün” (NTG I, 253).

bişir- “pişirmek” (CCI 443).

Nog. **bisir-**: “pişirmek” (Ergönenç, 2019, s. 100).

bit “bit” (CCI 443).

Nog. **biyt**: “bit” (NTG I, 254).

bitir- “bitirmek” (CCI 443).

Kmk. **bitdir-**: 1. “bitirmek”, 2. “kaldırmak, yok etmek”, 3. “tüketmek” (KTS, 76).

Krç.-Blk. **bitdir-**: “bitirmek, tüketmek” (KMTS, 123).

boğa “boğa” (CCI 444).

Kmk. **buğa**: “boğa” (KTS, 82).

Krç.-Blk. **buğa**: “boğa” (KMTS, 128).

boğul- “boğulmak” (CCI 445).

Kmk. **buğul**:- 1. “boğulmak”, 2. “boğulur gibi olmak, nefesi kesilir gibi olmak”, 3. “duraksamak, tereddüt geçirmek” (KTS, 85).

borç “borç” (CCI 447).

Nog. **borış**: “borç, ödünç” (NTG I, 254).

boş “dolu olmayan, boş” (CCI 447).

Nog. **bos**: “boş” (NTG II, 314).

boşat- “serbest bırakmak, bağışlamak, uzaklaştırmak” (CCI 447); **boşat**- “a.a.” (CCII 671).

Krç.-Blk. **boş et**:- “serbest bırakmak, azat etmek” (KMTS, 126).

boyaacı “boyacı” (CCI 448).

Kmk. **boyavçu**: “boyacı” (KTS, 79).

boyın “boyun” (CCI 448).

Nog. **moyn**: “boyun” (Ergönenç, 2019, s. 46).

boyov “renk, boya” (CCI 448).

Kmk. **buyav**: “boya, boyama” (KTS, 79).

Krç.-Blk. **boyav**: “renk, boya” (KMTS, 127).

Nog. **boyak**: “boya” (NTG I, 254).

böz “pamuk veya keten dokuma, bez” (CCII 673).

Kmk. **bez (I)**: “adi, kaba kumaş, bez” (KTS, 72).

Krç.-Blk. **bez**: “bez, gудde” (KMTS, 120).

buçgak “köşe, bucak, yer” (CCII 674).

Kmk. **buçgak**: 1. “köşe, köşebaşı”, 2. “uç” (KTS, 81).

buğa “boğa” (CCII 674).

Kmk. **buğa**: “boğa” (KTS, 82).

Krç.-Blk. **buğa**: “boğa” (KMTS, 128).

buğday “buğday” (CCI 449).

Kmk. **buday**: “buğday, buğdaydan” (KTS, 81).

Krç.-Blk. **buday**: “buğday” (KMTS, 128).

Nog. **biyday**: “buğday” (NTG I, 253).

buğovlu “zincirli, bukağılı” (CCII 674).

Kmk. **buğavlu**: “zincirli, prangalı, kelepçeli; zincire (veya prangaya, kelepçeye, bukağıya) vurulmuş” (KTS, 82).

bugün “bugün” (CCII 674).

Krç.-Blk. **bügün**: “bugün” (KMTS, 132).

Nog. **bügün**: “bugün” (Ergönenç, 2019, s. 118).

bular “bunlar (işaret zamiri)” (CCI 449).

Krç.-Blk. **bıla**: “bunlar” (Tavkul, 2007, s. 909).

bulğan- “dönmek, bulanmak” (CCII 674).

Kmk. **bulğan-**: “çalkanmak, çalkalanmak, karıştırılmak; bulanmak” (KTS, 83).

bulğaştur- “karıştırmak” (CCI 450).

Kmk. **bulğandır-**: 1. “çalkamak, çalkalamak, karıştırmak, bulandırmak”, 2. “sallamak”, 3. “karıştırmak, kışkırtmak” (KTS, 83).

bulut “bulut” (CCI 450).

Nog. **bulıt**: “bulut” (NTG I, 255).

burç “biber” (CCI 450).

Nog. **burış**: “biber, karabiber” (NTG I, 256).

burun (II) “önce” (CCI 451); **burun** “a.a.” (CCII 675).

Nog. **burın**: “önce, önceden, eskiden” (NTG I, 256).

burunğı “birinci, ilk önceki” (CCI 451).

Krç.-Blk. **burunğı**: “önceki, eski” (KMTS, 130).

buyuruq “emir, buyruk” (CCI 452); **buyuruq** “a.a.” (CCII 676).

Kmk. **buyruq**: “buyruk, emir, direktif” (KTS, 85).

buzav “buzağı, dana” (CCI 452).

Krç.-Blk. **buzov**: “buzağı” (KMTS, 132).

bükrü “eğri, büğrü” (CCI 452); **bükrü** “a.a.” (CCII 677).

Nog. **bükir**: “eğri” (Ergönenç, 2019, s. 39).

bürçe “pire” (CCI 453).

Nog. **bürşe**: “pire” (NTG I, 257).

cahalluq (<Arp. cāhil + Trk. ek) “ilgisizlik, duyarsızlık, cahillik” (CCII 678).

Kmk. **cahillik**: 1. “gençlik”, 2. “cahillik” (KTS, 89).

can (<Far. cān) “ruh, can” (CCII 678).

Nog. **yan**: “can” (Ergönenç, 2019, s. 55).

canavar (<Far. cān-āver) “hayvan” (CCI 453).

Krç.-Blk. **canıvar**: “hayvan” (KMTS, 139).

Nog. **yanuvar**: “hayvan” (Ergönenç, 2019, s. 44).

ciğar (<Far. cigar) “ciğer” (CCI 453).

Nog. **yiger**: “ciğer” (Ergönenç, 2019, s. 60).

comart (<Far. cavān-mard) “cömert” (CCI 454); **comart** “a.a.” (CCII 679).

Krç.-Blk. **çomart**: “cömert, eli açık” (KMTS, 178).

Nog. **yumart**: “cömert” (Ergönenç, 2019, s. 60).

covap (<Arp. cavāb) “yanıt, cevap” (CCI 454).

Kmk. **cavap**: “cevap” (KTS, 91).

Krç.-Blk. **cuvab**: “cevap” (KMTS, 160).

Nog. **yavap**: “cevap” (Ergöner, 2019, s. 57).

Cuhut (<Arp. caḥūd) “Yahudi, Cıfit” (CCII 679).

Krç.-Blk. **Çuvut**: “Yahudi” (KMTS, 180).

çağır “şarap” (CCI 455).

Kmk. **çağır**: “şarap” (KTS, 96).

çağır- “bağırarak, çağırarak” (CCII 679).

Kmk. **çağır**:- 1. “çağırarak, davet etmek”, 2. “toplamak, toplantıya çağırarak”, 3. “çağırarak, almak” (KTS, 98).

Krç.-Blk. **çağır**:- “çağırarak” (KMTS, 167).

çağ (<Moğ. çağ) “zaman, an, çağ” (CCI 455); **çağ** “a.a.” (CCII 680).

Nog. **şak**: “çağ” (Ergöner, 2019, s. 59).

şaklı “gibi, kadar, miktarda” (CCII 680).

Kmk. **şaklı**: 1. “-dıkça”, 2. “kadar”, 3. “aşağı yukarı, takriben, yaklaşık olarak, hemen hemen” (KTS, 98).

Nog. **şaklı**: “kadar” (Ergöner, 2019, s. 250).

çağır (<Far. çākūç) “çekici” (CCII 455).

Kmk. **çöküç**: “çekici” (KTS, 107).

Krç.-Blk. **çögüç**: “çekici” (KMTS, 179).

çağır “arabozucu, jurnacı, gammaz” (CCII 680).

Kmk. **çağır (I)**: 1. “jurnacı; iftiracı, müfteri”, 2. “tahrik eden, kışkırtan, fitleyici” (KTS, 96).

çal- “bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak, çalmak” (CCI 455).

Nog. **şal**:- “çalmak” (Ergöner, 2019, s. 59).

çalı “öfkeli, şiddetli, ihtiraslı” (CCII 680).

Kmk. **çalı**: “şiddetli, coşkun, taşkın; kolayca bir şeye gönül veren, kendini kolay kaptıran, çabuk seven, ihtiraslı” (KTS, 96).

çatlavuk “findık” (CCI 456).

Kmk. **çertlevük**: “findık” (KTS, 101).

Krç.-Blk. **çörtlevük**: “findık” (KMTS, 179).

çayhal- “çalkalanmak, çalkanmak, sallanmak, dalgalanmak” (CCII 681).

Kmk. **çaykal**:- “sallanmak, çalkalanmak” (KTS, 100).

Krç.-Blk. **çaykal**:- “çalkalanmak, dalgalanmak” (KMTS, 171).

çayna- “çiğnemek” (CCI 456).

Nog. **şayna**:- “çiğnemek” (Ergönenç, 2019, s. 85).

çeber (<Moğ. çeber) “maharetli, becerikli” (CCII 681).

Kmk. **çeber**: 1. “sanat yönü olan, estetik güzelliğe sahip, sanatkârane, güzel sanatlara ait”, 2. “edebî”, 3. “hünerli, marifetli, becerikli, mahir; ustalıkla, maharetle”, 4. “sanatça, artistik bir tarzda, sanatkârane” (KTS, 100).

çerek “çürük, pis” (CCII 682).

Kmk. **çirik**: “çürük, çürümüş, bozuk” (KTS, 105).

Krç.-Blk. **çirik**: 1. “çürük”, 2. “gübre” (KMTS, 176).

Nog. **şirik**: “çürük” (Ergönenç, 2019, s. 54).

çeren “ekin destesi” (CCII 682).

Krç.-Blk. **çeren**: “ekin destesi” (KMTS, 172).

çeri “komutan, asker” (CCII 682).

Kmk. **çeriv**: “ordu” (KTS, 101).

Krç.-Blk. **çeriv**: “asker, ordu, askeri güç” (KMTS, 172).

çert- “fiske vurmak” (CCII 682).

Kmk. **çert**:- 1. “fiske vurmak”, 2. “çenetlemek, kırmak”, 3. “çalmak”, 4. “kertmek, çentmek, kertik veya çentik yapmak” (KTS, 101).

çibuḥ “değnek, dal, çubuk” (CCII 682).

Kmk. **çubuk**: “filiz; çubuk, ince ve esnek değnek” (KTS, 107).

Krç.-Blk. **çibuk**: “dal, sopa, çubuk” (KMTS, 173).

çibuk “değnek, dal, çubuk” (CCII 682).

Kmk. **çubuk**: “filiz; çubuk, ince ve esnek değnek” (KTS, 107).

Krç.-Blk. **çibuk**: “dal, sopa, çubuk” (KMTS, 173).

çığ- “çıkmaq” (CCI 457).

Kmk. **çık**:- 1. “çıkmaq, gitmek, yollanmaq”, 2. “doğmaq”, 3. “tırmanmaq”, 4. “filizlenmek, sürmek, çimlenmek”, 5. “neşredilmek, yayımlanmaq”, 6. “ortaya çıkmak, meydana gelmek, sonuç vermek”, 7. “ayrılmak, dökmek, gelmek”, 8. “fırlamak”, 9. “-dan olmak, bir yer asıllı olmak”, 10. “karşılaşmaq, rast gelmek”, 11. “gitmek, ayrılmak” (KTS, 103).

Krç.-Blk. **çık**:- “çıkmaq” (KMTS, 173).

çığar- “çıkarmak” (CCI 457).

Kmk. **çığar**:- 1. “çıkarmak, çıkmasını sağlamak veya çıkmak zorunda bırakmaq”, 2. “yayımlamak, neşretmek”, 3. “mahsul çıkarmak, istihsal etmek, üretmek, yapmak” (KTS, 102).

Nog. **şığar**:- “çıkarmak” (Ergönenç, 2019, s. 98).

çih- “çıkmaq” (CCI 457); **çih**- “a.a.” (CCII 683).

Kmk. **çık**:- 1. “çıkmaq, gitmek, yollanmaq”, 2. “doğmaq”, 3. “tırmanmaq”, 4. “filizlenmek, sürmek, çimlenmek”, 5. “neşredilmek, yayımlanmaq”, 6. “ortaya çıkmak, meydana gelmek, sonuç vermek”, 7. “ayrılmak, dökmek, gelmek”, 8. “fırlamak”, 9. “-dan olmak, bir yer asıllı olmak”, 10. “karşılaşmaq, rast gelmek”, 11. “gitmek, ayrılmak” (KTS, 103).

Krç.-Blk. **çık**:- “çıkmaq” (KMTS, 173).

çık- “çıkmaq” (CCII 683).

Nog. **şıık**:- “çıkmaq” (Ergönenç, 2019, s. 59).

çin “gerçek, hakiki” (CCII 683).

Krç.-Blk. **çin**: “en, tam, gerçek, ilk” (KMTS, 174).

çırpı “çalı, çalı çırpı, ince kuru dallar” (CCII 684).

Kmk. **çurpu**: “çalı çırpı, çırpı” (KTS, 108).

çibin “sinek” (CCI 458).

Kmk. **cibin**: “sinek” (KTS, 92).

çiçek “çiçek” (CCI 458); **çiçek** “a.a.” (CCII 685).

Kmk. **çeçek (I)**: “çiçek” (KTS, 100).

Nog. **şeşeky**: “çiçek” (Ergönenç, 2019, s. 73).

çiçeklen- “çiçeklenmek” (CCII 685).

Kmk. **çeçeklen-**: “çiçeklenmek, çiçek açmak” (KTS, 100).

çig (I) “şebnem, çiy” (CCI 458); **çig** “a.a.” (CCII 685).

Kmk. **çık**: “çiy” (KTS, 103).

Krç.-Blk. **çiy (II)**: 1. “çiğ, pişmemiş”, 2. “ham, işlenmemiş”, 3. “nemli, yaş, rutubetli”, 4. “ham, yeşil”, 5. “taze, körpe” (KMTS, 176).

çig (II) “pişmemiş, çiğ” (CCI 458).

Kmk. **çiy**: 1. “yoğurt”, 2. “çiğ, ham, olmamış, yeşil” (KTS, 106).

Krç.-Blk. **çiy (II)**: 1. “çiğ, pişmemiş”, 2. “ham, işlenmemiş”, 3. “nemli, yaş, rutubetli”, 4. “ham, yeşil”, 5. “taze, körpe” (KMTS, 176).

çimdi- “çimdiklemek” (CCII 685).

Krç.-Blk. **çimde-**: “çimdiklemek” (KMTS, 176).

çokrak “kaynak, pınar” (CCII 685).

Krç.-Blk. **çokurak (I)**: “kaynak suyu” (KMTS, 177).

çömiç “çömçe, kepçe” (CCI 459).

Kmk. **çomuç**: 1. “kepçe, çemçe”, 2. “kova, tekne” (KTS, 106).

çöple- “bir araya toplamak, bağlamak” (CCI 459); **çöple-** “a.a.” (CCII 686).

Krç.-Blk. **çöble-**: 1. “gagalamak, toplamak”, 2. “yok etmek, imha etmek” (KMTS, 179).

çuğur “çukur” (CCI 460).

Kmk. **çuğur**: “çukur” (KTS, 108).

Krç.-Blk. **çuğur**: “çukur” (KMTS, 179).

çuvla- “bağırmak, gürültü etmek, nara atmak” (CCII 686).

Nog. **şuvla-**: “gürültü etmek” (Ergönenç, 2019, s. 83).

çüçkür- “hapşırarak, aksırmak” (CCII 687).

Nog. **şüşkir-**: “aksırmak, hapşırarak” (NTF, 34).

çürümek “çürüme” (CCI 460).

Kmk. **çiriw**: “çürüme, bozulma” (KTS, 105).

Krç.-Blk. **çiriv**: “çürüme” (KMTS, 176).

çürüş- “çürümek, buruşmak, pörsümek” (CCII 687).

Kmk. **çiri-**: “çürümek, bozulmak” (KTS, 105).

Krç.-Blk. **çiri-**: “çürümek” (KMTS, 176).

Nog. **şiri-**: “çürümek, bozulmak” (NTF, 35).

çüvre “ters” (CCII 687).

Kmk. **çüyre**: “ters” (KTS, 108).

Krç.-Blk. **çüyre**: “eğri, ters, aksi” (KMTS, 180).

dağın “daha, henüz” (CCI 422).

Kmk. **dağı**: “daha” (Pekecar, 2007: 984).

Nog. **tagı**: “daha” (NTG I, 130).

daru (<Far. dārū) “otlar, ilaç, bitki” (461).

Krç.-Blk. **darı**: “ilaç” (KMTS, 182).

Nog. **däri**: “ilaç, çare” (NTG I, 258).

dê- “söylemek, demek” (CCII 690).

Kmk. **de-:** 1. “demek, söylemek”, 2. “öyleyse, demek, yani”, 3. “demek, manaya gelmek, karşılığı olmak” (KTS, 112).

Krç.-Blk. **de-:** “demek, söylemek” (KMTS, 182).

Nog. **de-:** “demek, söylemek” (NTF, 21).

dêvül “değil” (CCI 461); **dêvül** “a.a.” (CCII 691).

Kmk. **tügül:** “değil” (Pekecar, 2007: 1002).

Krç.-Blk. **tüyül:** “değil” (Tavkul, 2007, s. 924).

Nog. **tuvil:** “değil” (Ergönenç, 2019, s. 237).

dêyri “değin, kadar” (CCI 462); **dêyri** “a.a.” (CCII 690).

Krç.-Blk. **deri:** “kadar” (KMTS, 183).

Nog. **deri:** “kadar” (NTG II, 315).

dost (<Far. dūst) “dost” (CCII 691).

Kmk. **dos:** 1. “dost, ahbap”, 2. “akraba, hısım, yakın (insan)”, 3. “sevgili” (KTS, 115).

Krç.-Blk. **dos:** “dost, ahbap” (KMTS, 186).

Nog. **dos:** “dost” (NTG I, 259).

dört (sayı) “dört” (CCII 691).

Krç.-Blk. **tört:** “dört” (KMTS, 47).

Nog. **tört:** “dört” (Ergönenç, 2019, s. 109).

durust (<Far. durust) “gerçek, hakiki” (CCII 692).

Kmk. **durus:** 1. “doğru, dürüst”, 2. “tam, tam olarak” (KTS, 116).

Krç.-Blk. **durus:** “doğru, düzgün, iyi” (KMTS, 188).

Nog. **duris:** “dürüst, doğru” (NTG II, 316).

dünya (<Arp. dünyā) “dünya” (CCII 692).

Nog. **duniya:** “dünya” (NTG I, 259).

düşman (<Far. düşmān) “düşman” (CCII 692)

Kmk. **duşman**: “düşman, hasım” (KTS, 116).

Krç.-Blk. **duşman**: “düşman” (KMTS, 188).

Nog. **duşpan**: “düşman” (NTG II, 316).

êç “hiç, asla” (CCII 694).

Nog. **êş**: “hiç” (NTG I, 126).

êçki “teke, keçi” (CCI 463).

Kmk. **eçki**: “keçi” (KTS, 117).

Krç.-Blk. **eçki**: “keçi” (KMTS, 190).

êgeçi (<Moğ. *êgeçi*) “babanın kız kardeşi, hala” (CCI 463).

Kmk. **egeçi**: “teyze, hala” (KTS, 117).

êger (<Far. *agar*) “eğer” (CCI 463); **êger** “a.a.” (CCII 695).

Kmk. **eger (I)**: (şart edatı) “eğer” (KTS, 117).

êgev “eğe, törpü” (CCI 463).

Kmk. **egev**: “eğe” (KTS, 117).

Krç.-Blk. **egev**: “eğe” (KMTS, 190).

êgiz “ikiz” (CCII 696).

Kmk. **egiz**: “ikiz” (KTS, 117).

Krç.-Blk. **egiz**: “ikiz” (KMTS, 190).

êki “iki” (CCII 696).

Kmk. **eki**: “iki” (KTS, 118).

Krç.-Blk. **eki**: “iki” (KMTS, 190).

êkinçi “yine, tekrar, ikinci” (CCI 464); **êkinçi** “a.a.” (CCII 696).

Kmk. **ekinçi**: “ikinci, ikincisi, ikinci olarak, ikinci sefer” (KTS, 118).

Krç.-Blk. **ekinçi**: 1. “ikinci”, 2. “bir daha, ikinci kere” (KMTS, 190).

Nog. **ekinşi**: “ikinci defa, ikinci olarak” (Ergönenç, 2019, s. 110).

èkindü “ikindi, ikindi namazı” (CCI 464).

Kmk. **ekinni**: “ikindi (vakti)” (KTS, 118).

Krç.-Blk. **ekindi**: “ikindi” (KMTS, 191).

Nog. **ekindi**: “ikindi” (Ergönenç, 2019, s. 118).

ël (I) “memleket” (CCI 465); **ël** “millet, halk” (CCII 696).

Kmk. **el (I)**: 1. “halk, insanlar; toplum; kabile”, 2. “ülke, memleket, bölge, diyar” (KTS, 119).

Krç.-Blk. **el (I)**: “köy”; **el (II)**: “yurt, vatan, memleket”; **el (III)**: “halk, toplum” (KMTS, 191).

ëlçi “elçi” (CCI 465); **ëlçi** “a.a.” (CCII 697).

Kmk. **elçi**: 1. “elçi, büyük elçi, sefir”, 2. “parlamenter, müzakere memuru” (KTS, 119).

ëlek “elek” (CCI 465).

Kmk. **elek**: “elek” (KTS, 119).

Krç.-Blk. **elek**: “elek” (KMTS, 191).

ëlgen- “korkmak, ürkmek” (CCII 697).

Krç.-Blk. **ilgen-**: “korkmak, ürkmek, irkilmek” (KMTS, 228).

ëllik “barış, sulh” (CCI 466).

Kmk. **ellik**: “geçim, anlaşma, mutabakat, dirlik, huzur, barış” (KTS, 120).

ëlpek “zengin, bol” (CCII 698).

Krç.-Blk. **elpek**: “çok, bol, zengin” (KMTS, 191).

ëlt- “götürmek, taşımak, iletmek” (CCI 466); **ëlt-** “a.a.” (CCII 698).

Kmk. **elt-**: 1. “götürmek, alıp götürmek”, 2. “sürmek, idare etmek” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **elt-**: “götürmek” (KMTS, 191).

ëltir “kuzu derisi” (CCI 466).

Kmk. **eltir**: “kuzu kürkü, kuzu postu” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **eltir**: “bir haftalık kuzu derisi” (KMTS, 191).

ëm “ilaç, derman” (CCII 698).

Kmk. **em**: “ilaç, derman” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **em**: “en” (KMTS, 191).

ëmçek “meme” (CCI 466).

Kmk. **emçek**: 1. “meme, göğüs”, 2. “meme başı, meme ucu, meme” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **emçek**: “meme” (KMTS, 192).

Nog. **ëmşek**: “meme” (NTG I, 261).

ëndi “şimdi, hemen” (CCI 466-485); **ëndi** “a.a.” (CCII 698).

Kmk. **endi**: “şimdi, hâlihazırda, bugün” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **endi**: “şimdi, artık” (KMTS, 192).

Nog. **ëndi**: “şimdi, o zaman” (NTG I, 261).

ëndiden arı “şimdiden sonra, bundan sonra” (CCI 466).

Krç.-Blk. **ëndiden arı**: “bundan sonra” (KMTS, 192).

ëmgek “ıstırap, acı, işkence” (CCII 698).

Kmk. **emgek**: 1. “tasa, kaygı, külfet, telaş”, 2. “acı, keder, elem, yürek acısı, ıstırap” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **emgek**: “azap, ıstırap, işkence” (KMTS, 192).

Nog. **ëmbek**: “eziyet, sıkıntı, acı, ızdırıp” (NTG I, 261).

ëŋ (zarf) “en” (CCI 467); **ëŋ** “a.a.” (CCII 699).

Krç.-Blk. **em**: (zarf) “en” (Tavkul, 2007, s. 910).

ën- “inmek” (CCI 467); **ën-** “a.a.” (CCII 699).

Kmk. **en-**: “inmek” (KTS, 120).

Krç.-Blk. **en-**: “inmek” (KMTS, 192).

ënçi “özel mülkiyet, mal” (CCII 699).

Krç.-Blk. **ençi**: “hususî, özel, şahsî, ferdî, münferit, müstakîl” (KMTS, 192).

endir- “indirmek” (CCII 699).

Kmk. **endir**:- 1. “düşürmek”, 2. “indirmek”, 3. “düşürmek, indirmek, devirmek, alaşağı etmek”, 4. “düşürmek, kaybetmek, yitirmek” (KTS, 120-347).

Krç.-Blk. **endir**:- “indirmek” (KMTS, 192).

eniş “vadi, yamaç, iniş” (CCI 467).

Kmk. **eniş**: 1. “meğilli, eğik; şev, yamaç”, 2. “iniş, aşağı” (KTS, 120).

er “erkek, koca” (CCI 467); **ër** “a.a.” (CCII 700).

Kmk. **er**: 1. “eş, koca, zevç”, 2. “er, erkek, adam, erkeklere mahsus”, 3. “mert, erkek, cesur, yiğit” (KTS, 121).

Krç.-Blk. **er**: “erkek, yiğit, koca, eş” (KMTS, 193).

erik (II) “erik” (CCI 468).

Kmk. **erik (II)**: 1. “kayısı”, 2. “kayısı kakı, kuru kayısı”, 3. “bir çeşit erik” (KTS, 121).

Krç.-Blk. **erik (I)**: “erik” (KMTS, 193).

erincek “üşengeç, tembel, miskin, aylak” (CCII 701).

Kmk. **erincek**: “tembel, üşengeç, üşengen, uyuşuk, miskin, aylak” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erincek**: “üşengeç, tembel” (KMTS, 193).

Nog. **erincek**: “tembel” (NTG I, 262).

erk 1. “güç, kuvvet” 2. “arzu, istek, irade” (CCII 701).

Kmk. **erk**: 1. “irade, istem”, 2. “hürriyet, erkinlik, serbestlik” (KTS, 122).

erkeç “erkek keçi, teke” (CCII 702).

Kmk. **erkeç**: “bir yaşındaki teke, erkeç, erkek keçi” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erkeç (I)**: “erkek keçi” (KMTS, 194).

erkek “erkek, koca” (CCI 467).

Kmk. **erkek**: 1. “eş, koca, zevç”, 2. “er, erkek, adam, erkeklere mahsus”, 3. “mert, erkek, cesur, yiğit” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erkek**: “erkek, yiğit, koca, eş” (KMTS, 194).

èrkelen- (<Moğ. erke + Trk. ek) “nazlanmak, şımarmak” (CCII 702).

Kmk. **erkelen-**: “şımarmak, nazlanmak” (KTS, 122).

èrlik “erkeklik” (CCI 468).

Kmk. **erlik**: 1. “kocalık, koca olma durumu”, 2. “erkek cinsine mensubiyet, mensup olma”, 3. “erkeklik, mertlik, cesaret” (KTS, 122).

èrte (II) “tan vakti, sabah, erken” (CCII 703).

Kmk. **erte**: “erken, er” (KTS, 123).

Krç.-Blk. **ertde**: “erken, eski zamanda” (KMTS, 194).

ès “akıl, hafıza, zihin” (CCII 703).

Kmk. **es**: 1. “hafıza, bellek”, 2. “akıl, zeka” (KTS, 123).

Krç.-Blk. **es**: “akıl, hatıra, hafıza” (KMTS, 195).

èsir- “sarhoş olmak, esrimek” (CCII 703).

Kmk. **esir-**: 1. “sarhoş olmak”, 2. “mest olmak” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **esir-**: “sarhoş olmak” (KMTS, 195).

èsirt- “kendinden geçirtmek, sarhoş etmek” (CCII 703).

Kmk. **esirt-**: “sarhoş etmek” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **esirt-**: “sarhoş etmek” (KMTS, 195).

èsker- “hatırlamak, anmak” (CCII 703).

Kmk. **esger-**: 1. “hatırlamak, anmak”, 2. “adına anmak, bahsetmek, sözünü etmek” (KTS, 123).

Krç.-Blk. **esger-**: “hatırlamak” (KMTS, 195).

èski (I) “eski” (CCI 469).

Kmk. **esgi**: 1. “eski, yıpranmış”, 2. “köhne, harap, viran”, 3. “hükümsüz, muteber olmayan”, 4. “eski zamana ait” (KTS, 123).

Krç.-Blk. **eski**: “eski” (KMTS, 195).

Nog. **eski**: “eski” (Ergönenç, 2019, s. 108).

èsne- “esnemek” (CCII 704).

Kmk. **esne-**: “esnemek” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **esne-**: “esnemek” (KMTS, 195).

Nog. **èsine-**: “esnemek” (NTG I, 262).

èş- “kürek çekmek” (CCII 704).

Kmk. **eş-**: 1. “örmek, bükme, burmak”, 2. “esmek”, 3. “yükseltmek, dikmek, örmek, kurmak, inşa etmek, yapmak”, 4. “kürek çekmek” (KTS, 125).

Nog. **es- (II)**: “kürek çekmek” (NTF, 20).

èşek “eşek” (CCI 469); **èşek** “a.a.” (CCII 704).

Kmk. **eşek**: 1. “eşek”, 2. “aptal, ahmak, cahil” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **eşek**: “eşek” (KMTS, 195).

èşik “kapı” (CCI 469); **èşik** “a.a.” (CCII 704).

Kmk. **eşik**: 1. “kapı”, 2. “avlu” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **eşik**: “kapı” (KMTS, 196).

èşit- “duymak, işitmek” (CCI 469); **èşit**- “a.a.” (CCII 704).

Kmk. **eşit-**: “işitmek, duymak” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **eşit-**: “duymak, işitmek” (KMTS, 196).

Nog. **esit-**: “işitmek” (Ergönenç, 2019, s. 124).

èt “et” (CCI 471); **èt** “a.a.” (CCII 704).

Kmk. **et**: “et, etli” (KTS, 125).

Krç.-Blk. **et**: “et” (KMTS, 196).

èt- “yapmak, yerine getirmek” (CCI 472); **èt**- “a.a.” (CCII 705).

Kmk. **et-** (I): “yapmak” (KTS, 125).

Krç.-Blk. **et-** (I): “yapmak, etmek” (KMTS, 196).

Nog. **et-**: “yapmak, etmek (yardımcı eylem)” (Ergönenç, 2019, s. 69).

étik “kısa çizme” (CCI 473); **étik** “a.a.” (CCII 706).

Kmk. **etik**: “çizme” (KTS, 125).

étikçi “çizmeci, ayakkabıcı” (CCI 473).

Kmk. **etikçi**: “çizmeci, kunduracı” (KTS, 125).

Nog. **étikşi**: “ayakkabıcı, ayakkabı tamircisi” (NTG I, 263).

ètmek “ekmek” (CCI 473).

Kmk. **etmek** (II): “ekmek (buğday ve başka tahıl unlarından yapılan temel gıda)” (KTS, 125).

Krç.-Blk. **ötmek**: “ekmek” (KMTS, 318).

Nog. **ötpək**: “ekmek” (Ergönenç, 2019, s. 39).

èv “ev” (CCI 474); **èv** “a.a.” (CCII 706).

Kmk. **üy**: “ev, konak, apartman dairesi” (KTS, 360).

Krç.-Blk. **üy**: “ev” (KMTS, 423).

Nog. **üy**: “ev” (Ergönenç, 2019, s. 39).

èygi “iyi, hoş” (CCI 474); **èygi** “a.a.” (CCII 707).

Nog. **iygi**: “iyi” (Ergönenç, 2019, s. 51).

ğarip (<Arp. ġarīb) “yabancı, garip” (CCI 476).

Kmk. **harib**: “yoksul, fakir, sefil, biçare, zavallı” (KTS, 371).

Krç.-Blk. **harib**: “garip, zavallı” (KMTS, 214).

Nog. **kärip**: “garip” (Ergönenç, 2019, s. 58).

gül (<Far. gul) “çiçek, gül” (CCI 476).

Nog. **kül**: “gül” (Ergönenç, 2019, s. 285).

ḥabar (<Arp. ḥabar) “haber” (CCI 477).

Krç.-Blk. **ḥapar**: “haber, havadis; hikâye” (KMTS, 213).

ḥaç (<Far. ḥāc) “haç” (CCI 477); **ḥaç** “a.a.” (CCII 708).

Kmk. **ḥac**: “hac, hac ibadeti” (KTS, 149).

ḥakıl (<Arp. ‘aql) “akıl” (CCII 709).

Krç.-Blk. **aḳıl (I)**: “akıl” (KMTS, 75).

ḥalal (<Arp. ḥalāl) “meşru, yasal, helal” (CCI 477); **ḥalal** “a.a.” (CCII 709).

Nog. **alal**: “helal” (Ergönenç, 2019, s. 40).

ḥalḥa “yüzük, halka” (CCII 709).

Kmk. **ḥalka**: 1. “halka”, 2. “küpe” (KTS, 151).

ḥamal (<Arp. ḥammāl) “hamal” (CCI 478).

Kmk. **ḥammal**: “hamal” (KTS, 151).

ḥamır (<Arp. ḥamīr) “hamur” (CCI 478).

Kmk. **ḥamur**: “hamur” (KTS, 370).

ḥanat “kanat” (CCII 710).

Kmk. **ḥanat**: “kanat” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **ḥanat**: “kanat” (KMTS, 240).

ḥarç (<Arp. ḥarc) “masraf” (CCI 478).

Kmk. **ḥarc**: “masraf, gider, harç” (KTS, 153).

ḥatun “kadın, hanım, hatun” (CCII 710).

Kmk. **ḥatın**: 1. “eş, karı, refika, zevce, hanım”, 2. “kadın; kadınlara ait” (KTS, 253).

Krç.-Blk. **ḥatın**: “kadın, zevce” (KMTS, 248).

Nog. **ḥatın**: “hatun” (NTG II, 319).

ḥava (<Arp. ḥavā) “hava” (CCI 478).

Nog. **ava**: “hava” (Ergönenç, 2019, s. 38).

hayda “nerede, nereye” (CCII 711).

Kmk. **hayda (II)**: 1. “nerede”, 2. “nereye” (KTS, 255).

Krç.-Blk. **hayda**: “nerede” (KMTS, 249).

Nog. **hayda**: “nereye, nerede” (NTG I, 272).

hayış “kayış” (CCII 711).

Kmk. **hayış**: “kayış, kemer” (KTS, 256).

Krç.-Blk. **hayış**: “kemer” (KMTS, 250).

hıs- “sıkıştırmak, bastırmak, sıkmak” (CCII 712).

Kmk. **hıs-**: 1. “sıkmak, kıstırmak; kısmak”, 2. “kısmak, tehdit etmek”, 3. “basmak, sıkmak, bunalıtmak; sarmak”, 4. “ezmek, baskı yapmak, sıkıştırmak” (KTS, 262).

Krç.-Blk. **hıs-**: “sıkıştırmak, bastırmak” (KMTS, 261).

Nog. **hıs-**: “kısmak, sıkmak, sıkıştırmak” (NTF, 22).

hop- “kalkmak, yükselmek, çıkmak” (CCII 712).

Kmk. **hop-**: “olmak, başa gelmek; başına gelmek” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **hop-**: “kopmak” (Sırtı, 2019, s. 246).

horma (<Far. *hurma*) “hurma” (CCI 479).

Krç.-Blk. **horma**: “hurma” (KMTS, 222).

hormat (<Arp. *hurmat*) “onur, saygı, hürmet, itibar” (CCI 480); **hormat** “a.a.” (CCII 619).

Kmk. **hürmet**: “saygı, hürmet” (KTS, 158).

Krç.-Blk. **hürmet**: 1. “hürmet, saygı”, 2. “alım” (KMTS, 222).

hormatla- (<Arp. *hurmat* + Trk. ek) “saygı göstermek, hürmet etmek” (CCII 713).

Kmk. **hürmetle-**: “hürmet göstermek, hürmet etmek, saygı göstermek” (KTS, 158).

Krç.-Blk. **hurmetle-**: “saygı göstermek, hürmet etmek” (KMTS, 222).

horoz (<Far. ḥorōs) “horoz” (CCI 480).

Kmk. **horaz**: “horoz” (KTS, 374).

Krç.-Blk. **horaz**: “horoz” (KMTS, 220).

Nog. **koraz**: “horoz” (NTG II, 327).

hotar- “boşaltmak, kotarmak” (CCII 713).

Kmk. **kotar-**: “boşaltmak, tahliye etmek” (KTS, 268).

Krç.-Blk. **kotar-**: “boşaltmak” (KMTS, 271).

hovatlan- (<Arp. kuvvat + Trk. ek) “güçlenmek, kuvvetlenmek” (CCII 714).

Kmk. **kuvatlan-**: “kuvvetlenmek, güçlenmek” (KTS, 274).

hoz (<Far. gavz/gōz) “ceviz, koz” (CCII 714).

Kmk. **koz**: “ceviz” (KTS, 269).

Krç.-Blk. **koz**: “ceviz” (KMTS, 271).

Nog. **koz**: “ceviz” (NTG I, 279).

höküm (<Arp. hukm) “hüküm” (CCII 714).

Kmk. **hukmu**: 1. “hüküm, karar”, 2. “mütalaa, fikir, düşünce” (KTS, 158).

Krç.-Blk. **hukmu**: “hüküm, karar” (KMTS, 221).

huv- “kovalamak, kovmak” (CCII 715).

Kmk. **kuv-**: 1. “birinin veya bir şeyin arkasından, arkasında kovalamak, takip etmek, izlemek, peşine takılmak, peşinden koşmak”, 2. “kovmak, savmak, defetmek, kapı dışarı etmek, atmak”, 3. “uzaklaştırmak” (KTS, 274).

Krç.-Blk. **kuv-**: “kovalamak, sürmek” (KMTS, 284).

Nog. **kuv-**: “kovalamak, takip etmek” (NTG I, 282).

huvala- “kovalamak, kovmak” (CCII 715).

Kmk. **kuvala-**: 1. “birinin veya bir şeyin arkasından, arkasında kovalamak, takip etmek, izlemek, peşine takılmak, peşinden koşmak”, 2. “kovmak, savmak, defetmek, kapı dışarı etmek, atmak”, 3. “uzaklaştırmak” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **kuvala-**: “kovalamak, önüne katıp sürmek” (KMTS, 284).

Nog. **kuvala-**: “kovalamak” (NTG II, 330).

huvun “kavun” (CCII 715).

Kmk. **havun**: “kavun” (KTS, 255).

ıçkın- “kaçmak, kurtulmak, serbest kalmak” (CCII 715).

Krç.-Blk. **ıçkın-**: “kurtulmak, serbest kalmak” (KMTS, 223).

ılan “yılan” (CCII 716).

Kmk. **yılan**: “yılan” (KTS, 395).

Krç.-Blk. **cılan**: “yılan” (KMTS, 150).

ınamlı “sadık, candan bağlı, güvenilir” (CCII 716).

Kmk. **ınamlı**: 1. “sadık, candan bağlı; emin, emniyetli, güvenilir”, 2. “güven veren” (KTS, 163).

inan- “inanmak, güvenmek, iman etmek” (CCI 481); **inan-** “a.a.” (CCII 716).

Kmk. **inan-**: 1. “inanmak”, 2. “birin emanet etmek, tevdi etmek”, 3. “birine güvenmek, itimat etmek, bel bağlamak” (KTS, 163).

Krç.-Blk. **inyan-**: “inanmak” (KMTS, 232).

Nog. **inyan-**: “inanmak, güvenmek, itimat etmek” (NTG II, 320).

ındır “harman, harman yeri” (CCII 717).

Kmk. **ındır**: “harman, harman yeri” (KTS, 164).

ır “şarkı, türkü” (CCI 481); **ır** “a.a.” (CCII 717).

Kmk. **yır**: “şarkı, türkü” (KTS, 395).

Krç.-Blk. **cır**: “şarkı, destan” (KMTS, 151).

Nog. **yır**: şarkı, türkü, halk şarkısı” (NTG II, 358).

ırçı “şarkıcı, türkücü” (CCI 482).

Kmk. **yırçı**: “şarkıcı” (KTS, 396).

Krç.-Blk. **cırçı**: “şarkıcı, destan şairi” (KMTS, 151).

ırla- “şarkı söylemek, türkü söylemek” (CCI 482); **ırla-** “a.a.” (CCII 717).

Kmk. **yırla-**: “şarkı söylemek” (KTS, 396).

Krç.-Blk. **cırla-**: “şarkı söylemek” (KMTS, 152).

Nog. **yırla-**: “şarkı söylemek” (NTG I, 328).

ıspanak (<Far. spanāk) “ıspanak” (CCI 482).

Kmk. **ıspanak**: “ıspanak” (KTS, 167).

ışım “koruyucu kılıf, tozluk” (CCII 717).

Kmk. **ışım**: “tozluk” (KTS, 167).

ıy- “göndermek” (CCI 483).

Krç.-Blk. **ıy- (I)**: 1. “göndermek”, 2. “bırakmak” (KMTS, 231).

ıy “koku” (CCII 718).

Kmk. **ıyis**: “koku” (KTS, 169).

Krç.-Blk. **ıyis**: “koku” (KMTS, 231).

Nog. **ıyis**: “koku” (NTG I, 267).

iç 1. “iç”, 2. “ağacın içi, özü” (CCI 483); **iç** “a.a.” (CCII 718).

Nog. **iş**: “iç” (NTG I, 266).

iç- “içmek” (CCI 483); **iç-** “a.a.” (CCII 718).

Nog. **iş-**: “içmek” (NTG I, 266).

içir- “içirmek” (CCII 719).

Nog. **işir-**: “içirmek” (NTG I, 266).

içkeri “içeri, içinde, içeride” (CCI 484).

Kmk. **içgeri**: “içeri” (KTS, 161).

Krç.-Blk. **içgeri**: “içeri” (KMTS, 227).

igit “genç, yiğit” (CCI 484).

Krç.-Blk. **cigit**: “yiğit” (KMTS, 154).

Nog. **yigit**: “yiğit, kahraman” (NTG II, 359).

inçke “ince” (CCI 485); **inçke** “a.a.” (CCII 720).

Kmk. **inçe**: 1. “ince”, 2. “sivri”, 3. “müşfik, nazik, zarif, ince” (KTS, 164).

Krç.-Blk. **inçge**: “ince” (KMTS, 229).

Nog. **yinçke**: “ince” (NTG II, 359).

inçü (<Çin. cençu) “inci” (CCI 485).

Kmk. **inci**: “inci” (KTS, 164).

Krç.-Blk. **inci**: “inci” (KMTS, 229).

inek “inek” (CCI 485).

Krç.-Blk. **inyek**: “inek” (KMTS, 232).

ip “ip, iplik” (CCI 486).

Kmk. **yip**: “ip, iplik” (KTS, 397).

Krç.-Blk. **cib**: 1. “deriden yapılmış ip, kayış, kemer”, 2. “iplik” (KMTS, 153).

iri- “sızmak, eriyip akmak, erimek” (CCII 720).

Krç.-Blk. **eri- (I)**: “erimek” (KMTS, 193).

issin- “ısınmak” (CCI 486).

Kmk. **isin-**: 1. “ısınmak”, 2. “birine alışmak, bağlanmak” (KTS, 167).

iş “iş” (CCI 487); **iş** “a.a.” (CCII 720).

Nog. **is**: “iş” (NTG I, 266).

işçi “işçi” (CCII 721).

Nog. **işçi**: “işçi” (NTG I, 266).

it “köpek, it” (CCI 487); **it** “a.a.” (CCII 721).

Nog. **iyt**: “it, köpek” (NTG I, 267).

iti “keskin” (CCII 721).

Kmk. **itti**: 1. “keskin”, 2. “basiretli, ferasetli, anlayışlı”, 3. “ince, hassas” (KTS, 168).

ķabul (<Arp. ķabūl) “onay, kabul” (CCII 722).

Krç.-Blk. **ķabıl**: “kabul” (KMTS, 234).

ķaburķa “kaburga” (CCI 488).

Kmk. **ķaburķa**: 1. “kaburga”, 2. “böğür, yan” (KTS, 240).

Krç.-Blk. **ķabırķa (I)**: “kaburga” (KMTS, 234).

Nog. **ķabırķa**: “yan, taraf, duvar, kaburga” (NTG I, 268).

ķaç “kaçmak” (CCI 488); **ķaç** “a.a.” (CCII 722).

Nog. **ķaş**:- “kaçmak” (NTG I, 271).

ķaçan “ne zaman, -iken, -dığı zaman” (CCI 488); **ķaçan** “a.a” (CCII 722).

Nog. **ķaşan**: “ne zaman” (NTG I, 271).

ķaķıt (<Far. kâķaz) “kaķıt” (CCI 489).

Kmk. **ķaķız**: 1. “kâķıt”, 2. “mektup” (KTS, 173).

Krç.-Blk. **ķaķıt**: 1. “kaķıt”, 2. “mektup” (KMTS, 236).

ķalaa (<Arp. ķal‘a) “kale” (CCI 489).

Kmk. **ķala**: 1. “kale”, 2. “iki parçalı bazı şehir isimlerinde kullanılır” (KTS, 242).

Krç.-Blk. **ķala**: “kale” (KMTS, 237).

ķalı “halı” (CCI 489).

Kmk. **ķalı**: “halı” (KTS, 369).

ķalıķ “kalın” (CCII 724).

Kmk. **ķalın (I)**: 1. “kalın”, 2. “sık, gür, sıkı, koyu; yoğun; koyu bir hâlde; yoğun bir hâlde”, 3. “kalın, sert; katı” (KTS, 242).

Krç.-Blk. **kalın (II)**: “kalabalık, sık” (KMTS, 238).

Nog. **kalın**: “sıkı, gür, koyu, kalın” (NTG II, 322).

kalıp (<Arp. qālīb) “kalıp” (CCI 490).

Kmk. **kalıp**: 1. “şekil, biçim; model, kalıp”, 2. “kalıp, kundura kalıbı” (KTS, 243).

kamçı “kamçı” (CCI 490); **kamçı** “a.a.” (CCII 724).

Kmk. **kamuçu**: “kamçı” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **kamçı**: “kamçı” (KMTS, 239).

Nog. **kamış**: “kamçı” (NTG I, 269).

kamış “kamış” (CCII 724).

Kmk. **kamuş**: “kamış, saz” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **kamış**: “kamış” (KMTS, 239).

Nog. **kamış**: “kamış” (Ergönenç, 2019, s. 75).

kan (II) “padişah, imparator, kağan, han” (CCI 490).

Kmk. **han**: “han” (KTS, 370).

Krç.-Blk. **han**: “han, bey” (KMTS, 213).

Nog. **han**: “han” (NTG II, 319).

kandala “tahtakurusu” (CCI 490).

Kmk. **kannala**: “tahtakurusu” (KTS, 245).

Krç.-Blk. **kandağa**: “tahtakurusu” (KMTS, 241).

Nog. **kandalay**: “tahtakurusu” (NTG I, 269).

kara kuş “kartal” (CCI 491); **kara kuş** “a.a.” (CCII 726).

Nog. **karağuş**: “kartal” (NTG II, 322).

karañğı 1. “karanlık”, 2. “kapalı hava” (CCII 726).

Kmk. **karañğı**: 1. “karanlık”, 2. “kötü, karanlık, şüpheli”, 3. “cahillik, cehalet” (KTS, 249).

Krç.-Blk. **ķaraņı (I)**: “karanlık” (KMTS, 244).

ķaraņgu 1. “karanlık”, 2. “kapalı hava” (CCI 492).

Nog. **ķaraņģa**: “karanlık” (NTG I, 270).

ķarar- “kararmak” (CCII 726).

Krç.-Blk. **ķaral-**: “kararmak, sönmek” (KMTS, 244).

ķarçaģa (<Moğ. harçaga) “atmaca, şahin, aladoğan” (CCII 726).

Kmk. **ķarçıģa**: “aladoğan, şahin” (KTS, 250).

Krç.-Blk. **ķartçıģa**: “atmaca, aladoğan” (KMTS, 246).

Nog. **ķarşıģa**: “aladoğan kuşu” (NTG II, 323).

ķarçıģa (<Moğ. harçaga) “atmaca, şahin, aladoğan” (CCI 492).

Kmk. **ķarçıģa**: “aladoğan, şahin” (KTS, 250).

Krç.-Blk. **ķartçıģa**: “atmaca, aladoğan” (KMTS, 246).

Nog. **ķarşıģa**: “aladoğan kuşu” (NTG II, 323).

ķarģa- “beddua etmek, lanetlemek, ilenmek” (CCII 727).

Kmk. **ķarģa-**: “beddua etmek, lanet etmek, lanet okumak, ilençlemek; birinin başına bela getirmek” (KTS, 250).

ķariştur- “karıştırmak” (CCI 450).

Kmk. **ķariştır-**: 1. “karıştırmak, birbirinden ayırt edememek”, 2. “şaşırtmak”, 3. “sancımak, acımak, ağrımak” (KTS, 250).

ķarşı “karşı” (CCII 728).

Nog. **ķarsı**: “zıt” (NTG I, 270).

ķastana (<Yun. kástana) “kestane” (CCI 493).

Kmk. **ķaştan**: “kestane” (KTS, 175).

ķaş “kaş” (CCI 494).

Nog. **ķas**: “kaş” (NTG I, 271).

ķaşı- “kaşımak” (CCI 494).

Kmk. **ħaşı-**: “kaşımak” (KTS, 372).

Nog. **ķası-**: “kaşımak” (NTG I, 271).

ķaşķa “kel, dazlak” (CCII 728).

Nog. **ķaşķa**: 1. “beyaz, duru”, 2. “alında beyaz lekesi olan hayvan”, 3. “hafif kel olan” (NTG I, 271).

ķaşuk “kaşık” (CCI 494).

Kmk. **ķaşıķ**: “kaşık” (KTS, 253).

Krç.-Blk. **ķaşıķ**: “kaşık” (KMTS, 247).

Nog. **ķasıķ**: “kaşık” (NTG II, 323).

ķatı “yumuşak olmayan, sert, kavi” (CCI 494); **ķatı** “a.a.” (CCII 728).

Kmk. **ķattı**: “katı, sert, sertçe” (KTS, 254).

ķatır “katır” (CCI 495).

Krç.-Blk. **ķadır (I)**: “katır” (KMTS, 235).

ķatıstur- “karıştırmak” (CCI 495).

Kmk. **ķatışdır-**: 1. “karıştırmak, karmak”, 2. “bir şeye iştirak etmek, girmesini sağlamak, bir şeye katılmayı kabul ettirmek, bir şeye katılmayı kabul etmesini sağlamak”, 3. “biriyle görüşmesine imkân vermek, biriyle görüşmesini, temas kurmasını sağlamak” (KTS, 253-254).

Krç.-Blk. **ķatışdır-**: “karıştırmak, dağıtmak” (KMTS, 248).

ķatıfa (<Arp. **ķatıfa**) “kadife” (CCI 495).

Krç.-Blk. **ķatapa**: “kadife” (KMTS, 247).

ķatun “kadın, hatun” (CCI 495); **ķatun** “a.a.” (CCII 728).

Kmk. **ķatun**: 1. “eş, karı, refika, zevce, hanım”, 2. “kadın, kadınlara ait” (KTS, 253).

Krç.-Blk. **ķatun**: “kadın, zevce” (KMTS, 248).

Nog. **ħatun**: “hatun” (NTG II, 319).

ķayġi “tasa, endişe, dert” (CCII 729).

Kmk. **ķayġi**: 1. “dert, acı, keder, ıstırap”, 2. “tasa, kaygı” (KTS, 255).

ķayġır- “üzölmek, kaygılanmak” (CCII 729).

Kmk. **ķayġır**:- 1. “kederlenmek, gamlanmak, üzülmek, yeise kapılmak”, 2. “endişe etmek, endişe duymak, bir şeyi merak etmek” (KTS, 256).

ķayra “geri, yeniden” (CCI 496).

Kmk. **ķayta**: “gene, yine, yeniden, tekrar, yeni baştan, bir daha” (KTS, 257).

ķazġan- “başarmak, kazanmak” (CCI 497).

Kmk. **ķazan**:- 1. “bir şeyi elde etmek, ele geçirmek, kazanmak; hak etmek, müstehak olmak, layık olmak”, 2. “kazanmak, elde etmek”, 3. “kâr elde etmek, kazanç sağlamak, kazanmak” (KTS, 258).

Krę.-Blk. **ķazan**:- “gayret etmek, çabalamak, çalışmak” (KMTS, 251).

ķazna (<Arp. ġazīna) “hazine, hazine sandığı” (CCII 730).

Kmk. **ġazna**: 1. “hazine”, 2. “hazne”, 3. “servet, zenginlik” (KTS, 372).

Krę.-Blk. **ġazna**: “hazine” (KMTS, 216).

ķaznaçı (<Arp. ġazīna + Trk. ek) “hazinedar” (CCII 730).

Kmk. **ġaznaçı**: “hazinedar” (KTS, 372).

ķêbek “kepek” (CCI 497).

Kmk. **ġebek**: 1. “kepek”, 2. “erkeklerle verilen özel isim” (KTS, 131).

Krę.-Blk. **ķebek**: “kepek, posa” (KMTS, 251).

ķêç “geç” (CCI 498).

Krę.-Blk. **ķeç**: “geç” (KMTS, 251).

Kmk. **ġeç**: “geç, geç vakit” (KTS, 132).

Nog. **ķeř**: “geç vakit, akşam” (NTG I, 274).

ķêç- (I) “geçmek” (CCI 498).

Nog. **ķeř**:- “hızlanmak, geçmek” (Sırtı, 2019, s. 224).

kêçe “gece” (CCI 498); **kêçe** “a.a.” (CCII 731).

Kmk. **geçe**: “gece” (KTS, 132).

Krç.-Blk. **kêçe**: “gece” (KMTS, 252).

Nog. **keşe**: “gece” (NTG I, 274).

kêçiktir- “geciktirmek, (günahı) gizlemek” (CCII 731).

Kmk. **geçikdir**:- “geciktirmek” (KTS, 132).

Krç.-Blk. **keçikdir**:- “geciktirmek” (KMTS, 252).

kêçir- “affetmek, bağışlamak, geçirmek” (CCII 731).

Kmk. **geçir**:- 1. “geçirmek, taşımak, götürmek”, 2. “çekmek, geçirmek, yaşamak”, 3. “zaman geçirmek; bir yerde yaşamak, bulunmak, bir yerde zaman geçirmek” (KTS, 132).

Nog. **keşir**:- “affetmek” (NTG I, 274).

kêk “kin, nefret, husumet” (CCII 731).

Nog. **kek**: “öç, intikam” (NTG II, 324).

kêkir- “geçirmek” (CCII 731).

Kmk. **kekir**:- “geçirmek” (KTS, 176).

Krç.-Blk. **kekir**:- “geçirmek” (KMTS, 253).

Nog. **kekir**:- “geçirmek” (NTG I, 273).

kêl- “gelmek” (CCI 498).

Kmk. **gel**:- 1. “gelmek”, 2. “başlamak, girmek”, 3. “düşmek”, 4. “duyulmak, işitilmek, gelmek”, 5. “mayası gelmek”, 6. “düşünmek, sanmak, zannetmek”, 7. “birine bir şeye razı olmak, evet demek”, 8. “çekmek, gelmek; tutarında olmak” (KTS, 133).

Krç.-Blk. **kel**:- “gelmek” (KMTS, 253).

Nog. **kel**:- “gelmek” (NTG I, 273).

kêli “havan tokmağı, havaneli” (CCI 498).

Kmk. **keli**: “havan (dövüp ezmek için)” (KTS, 176).

Krç.-Blk. **keli**: “havan” (KMTS, 253).

kêlin “gelin” (CCII 733).

Kmk. **gelin**: “gelin” (KTS, 133).

Krç.-Blk. **kelin**: “gelin” (KMTS, 253).

Nog. **kelin**: “gelin” (NTG I, 273).

kêltir- “getirmek” (CCII 733).

Kmk. **geltir**:- 1. “getirmek”, 2. “getirmek, göstermek, vermek”, 3. “uyandırmak, doğurmak, ortaya çıkarmak, tevlit etmek” (KTS, 134).

Krç.-Blk. **keltir**:- “getirmek” (KMTS, 253).

Nog. **keltir**:- “getirmek” (NTG I, 273).

kême “gemi” (CCII 733).

Kmk. **geme**: “gemi” (KTS, 134).

Krç.-Blk. **keme**: “gemi” (KMTS, 254).

Nog. **keme**: “büyük sandal, gemi” (NTG I, 273).

kemer (<Far. kamar) “kemer” (CCI 499).

Krç.-Blk. **kâmar**: “kemer” (KMTS, 239).

kêmir- “kemirmek” (CCII 733).

Kmk. **gemir**:- “kemirmek” (KTS, 134).

Krç.-Blk. **kemir**:- 1. “kemirmek”, 2. “ıstırap vermek, eziyet çektirmek” (KMTS, 254).

kêñ “geniş” (CCII 734).

Kmk. **geñ**: 1. “geniş, enli”, 2. “engin, geniş” (KTS, 134).

Krç.-Blk. **keñ (I)**: “geniş” (KMTS, 254).

Nog. **keñ**: “geniş, bol” (NTG I, 273).

kêndir “kendir” (CCI 499).

Kmk. **kendir**: “kenevir, kendir” (KTS, 176).

Krç.-Blk. **kendir**: “kenevir, kendir” (KMTS, 254).

kêneş (II) “istişare etmek, karşılıklı danışmak” (CCII 734).

Kmk. **geşe**: “müşavere, konsey, konferans, toplantı” (KTS, 134).

Krç.-Blk. **keşe**: “istişare, karşılıklı danışma” (KMTS, 254).

Nog. **keşes**: “müşavere” (NTG I, 273).

kênete (<Moğ. genedte) “aniden, ansızın, birdenbire” (CCII 734).

Nog. **keneten**: “aniden” (NTG I, 273).

kênsi “kendi” (CCII 734).

Krç.-Blk. **kesi**: “kendi, kendisi” (KMTS, 256).

kêr- “kol ve bacaklarını açarak bir yere bağlamak, germek” (CCII 734).

Kmk. **ger-**: 1. “açmak, aralamak, ayırmak”, 2. “düzeltmek, doğrultmak, buruşuğunu düzeltmek”, 3. “kabartmak, germek” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **ker-**: “germek, genişletmek, açmak” (KMTS, 255).

kêrek “gerek” (CCI 500); **kêrek** “a.a.” (CCII 735).

Kmk. **gerek**: 1. “gerek, lazım; gerekli, lüzumlu”, 2. “lazım, gerek, galiba”, 3. “gerekli, lüzumlu” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **kerek**: “gerek, lazım, ihtiyaç” (KMTS, 255).

Nog. **kerek**: “gerekli, ihtiyac, istek” (NTG I, 274).

kêrekli “gerekli” (CCII 735).

Kmk. **gerekli**: 1. “gerek, lazım; gerekli, lüzumlu”, 2. “lazım, gerek, galiba”, 3. “gerekli, lüzumlu” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **kerekli**: “gerek, lazım, ihtiyaç” (KMTS, 255).

kêri “geri” (CCI 500).

Kmk. **geri**: “geri” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **keri**: “geri” (KMTS, 255).

Nog. **keri**: “geri” (NTG II, 325).

kêril- “kol ve bacaklarını açarak bir yere bağlamak, germek” (CCII 735).

Kmk. **geril-:** 1. “gerinmek”, 2. “gerilerek açılmak”, 3. “düzelmek, doğrulmak; buruşuğu açılmak” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **keril-:** 1. “genişlemek, açılmak”, 2. “vurmak için kaldırmak”, 3. “gerilmek, gerinmek”, 4. “ardına kadar açılmak” (KMTS, 255).

kêrki “nacak, küçük balta” (CCI 500).

Kmk. **gergi:** 1. “gergef, kasnak”, 2. “bir şeyi germe, açma için tertibat” (KTS, 135).

kerpiç “kerpiç” (CCI 500).

Krç.-Blk. **kirpiç:** “kerpiç, tuğla” (KMTS, 265).

Nog. **kerbiş:** “kerpiç” (NTG II, 325).

kêrt- “çentik açmak, kertmek” (CCII 736).

Kmk. **kert-:** “kertik yapmak, kertiklemek; işaretlemek” (KTS, 177).

Krç.-Blk. **kerk-:** “yontmak, çentik açmak” (KMTS, 255).

kêrti “gerçek, doğru” (CCI 500); **kêrti** “a.a.” (CCII 736).

Kmk. **geriti:** 1. “gerçek, doğru, hakiki, samimi”, 2. “evet, gerçekten, hakikaten, sahi, sahiden” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **kerti:** “gerçek, doğru, hakikat” (KMTS, 255).

Nog. **kerti:** “gerçek, hakikat, realite” (NTG II, 325).

kêrtilik “doğruluk, hakikat” (CCII 736).

Kmk. **gertilik:** “gerçek, hakikat, gerçeklik; doğruluk” (KTS, 135).

kêrtme “armut” (CCI 500).

Kmk. **gertme:** “armut” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **kertme:** “armut” (KMTS, 256).

Nog. **kertpe:** “armut” (NTG I, 274).

kês- “kesmek” (CCII 736).

Kmk. **ges-**: 1. “kesmek”, 2. “doğramak, kırmak, baltalamak; kesmek, kesip atmak”, 3. “kesmek, durdurmak, ara vermek, bırakmak, son vermek”, 4. “tayin etmek, kestirmek, belirlemek” (KTS, 136).

Krç.-Blk. **kes-**: “kesmek” (KMTS, 256).

Nog. **kes-**: 1. “kesmek”, 2. “doğramak” (Sırtı, 2019, s. 227).

kêsek “dilim, yassı parça” (CCII 737).

Kmk. **gesek**: 1. “parça, pasaj”, 2. “parça, lokma, dilim” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **kesek**: “parça” (KMTS, 256).

Nog. **kesek**: “bölüm, parça, dilim, kırıntı, artık” (NTG I, 274).

kesertke “çekirge” (CCII 737).

Nog. **şegertke**: “çekirge” (Ergönenç, 2019, s. 54).

kêş (<Far. kīš) “okluk, ok kabı, kubur, sadak” (CCII 737).

Krç.-Blk. **keş**: “ok kılıfı, sadak” (KMTS, 256).

kêt- 1. “gitmek”, 2. “(şişkinlik, şiş) inmek” (CCI 501).

Kmk. **get-**: 1. “gitmek”, 2. “geçmek”, 3. “gitmek, harcanmak, sarf edilmek”, 4. “çıkmaq, silinmek” (KTS, 136).

Krç.-Blk. **ket-**: “gitmek” (KMTS, 256).

Nog. **ket-**: “gitmek” (NTG I, 274).

ketan (<Arp. kettān) “keten” (CCI 501).

Kmk. **keten**: “keten” (KTS, 177).

Krç.-Blk. **keten**: “keten, beyaz kumaş, yelken bezi, çadır bezi” (KMTS, 256).

kêter- “yok etmek, ortadan kaldırmak, gidermek” (CCII 737).

Kmk. **geter-**: 1. “gidermek, yıkayıp temizlemek, yıkayıp çıkarmak, silmek”, 2. “geçirmek, değerlendirmek”, 3. “gidermek, dağıtmak” (KTS, 136).

Krç.-Blk. **keter-**: “gidermek” (KMTS, 256).

kêy- “giymek” (CCI 502); **kêy-** “a.a.” (CCII 737).

Kmk. **giy-**: “(kendi kendine) giymek” (KTS, 138).

Krç.-Blk. **kiy-**: “giymek” (KMTS, 266).

Nog. **kiy-**: “giymek” (Ergönenç, 2019, s. 70).

kèyik “vahşi, yabani hayvan” (CCI 502)

Krç.-Blk. **kiyik (II)**: “yabanî, vahşi” (KMTS, 266).

Nog. **kiyik**: “bütün çatal tırnaklı yabani hayvanlar” (NTG I, 277).

kèyin- “giyinmek” (CCII 737).

Kmk. **giyin-**: “giyinmek” (KTS, 138).

Krç.-Blk. **kiyin-**: “giyinmek” (KMTS, 266).

kèz- “gezmek” (CCII 738).

Kmk. **gez-**: 1. “gezmek, gezinmek, gezip dolaşmak”, 2. “seyahat etmek, yolculuk yapmak” (KTS, 137).

Krç.-Blk. **kez-**: “gezmek, dolaşmak” (Sırtı, 2019, s. 229).

Nog. **kez-**: “gezmek” (NTG II, 325).

ķıķķır- “seslenmek, çağırma” (CCI 502); **ķıķķır-** “a.a.” (CCII 738).

Kmk. **ķıķır-**: “bağırma, bağırıp çağırma” (KTS, 259).

Krç.-Blk. **ķıķır-**: “bağırma” (KMTS, 257).

Nog. **ķıķķır-**: “bağırma, çağırma” (NTG I, 275).

ķılı “yaradılış, karakter, yaradılışlı, karakterli” (CCI 502); **ķılı** “a.a.” (CCII 738).

Kmk. **ķılıķ**: 1. “ahlak”, 2. “mizaç, huy, seciye, karakter; davranış” (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķılıķ**: “huy, tabiat, yaratılış, mizaç” (KMTS, 258).

Nog. **ķılıķ**: “huy, tabiat, yaratılış” (NTG I, 274).

ķılıķ “kılıç” (CCI 503); **ķılıķ** “a.a.” (CCII 738).

Nog. **ķılıķ**: “kılıç” (NTG II, 325).

ķılıķlı “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” (CCII 739).

Kmk. **ķılıķlı**: 1. “ahlaklı”, 2. “mizaķlı, huylu, seciyeli, karakterli; davranışlı” (KTS, 260).

ķınal- “eziyet çekmek, acı çekmek” (CCII 739).

Kmk. **ķıynal**:- “ıstırap çekmek, azap çekmek, acı çekmek, eziyet çekmek, çekmek” (KTS, 264).

Krç.-Blk. **ķıynal**:- “zahmet çekmek, zahmet etmek, sıkıntı çekmek” (KMTS, 263).

Nog. **ķıynal**:- “azap çekmek” (NTG I, 276).

ķıpçak (yer adı) “Kıpçak ülkesi, Kıpçak yurdu” (CCII 740).

Nog. **ķıpşak**: “Kıpçak” (KMTS, 325).

ķırır “kenar, kıyı, sınır” (CCII 740).

Kmk. **ķırır**: “kenar, uç” (KTS, 261).

ķırov “kırağı” (CCII 740).

Kmk. **ķırav**: 1. “don”, 2. “kırağı, kıraç” (KTS, 260).

Krç.-Blk. **ķırav**: “kırağı” (KMTS, 260).

Nog. **ķırav**: “kırağı” (NTG I, 275).

ķısķa “kısıa” (CCII 740).

Kmk. **ķısķa**: 1. “*türlü manalarda* kısıa”, 2. “mızımız, kılı kırk yaran; cimri, pinti, dar kafalı; küçük, ufak, incir çekirdeğini doldurmaz” (KTS, 262).

Krç.-Blk. **ķışha**: 1. “kısıa”, 2. “yakın”, 3. “hemen, çabuk” (KMTS, 261).

Nog. **ķışķa**: “kısıa” (NTG I, 275).

ķışķaç “kerpeten” (CCI 503).

Krç.-Blk. **ķışhıç**: “kerpeten” (KMTS, 261).

ķışķalık “kısalık” (CCI 504).

Kmk. **ķışķalık**: 1. “kısalık”, 2. “küçüklük, kılı kırk yarar olma; mızımızlık, pntilik” (KTS, 262).

kışla- “kış mevsimini geçirmek, kışlamak” (CCII 741).

Nog. **kışta- (II)**: “kışlamak, kışı geçirmek” (NTG I, 275).

kızgan- “cimrilik etmek” (CCI 504).

Kmk. **kızğan-**: 1. “acımak”, 2. “hâline acımak, merhamete gelmek”, 3. “açgözlülük etmek, tamahkârlık etmek; cimrilik etmek” (KTS, 265).

kızgançı “açgözlü, tamahkâr, paragöz” (CCII 742).

Kmk. **kızganç**: “açgözlü, tamahkâr, gözü doymaz; hasis, cimri, eli sıkı” (KTS, 265).

Krç.-Blk. **kızganç**: “cimri, açgözlü” (KMTS, 264).

kibi “gibi” (CCI 505); **kibi** “a.a.” (CCII 742).

Krç.-Blk. **kibik**: “gibi” (KMTS, 264).

Nog. **kimik**: “gibi” (NTG I, 277).

kiçe “gece” (CCI 498).

Kmk. **geçe**: “gece” (KTS, 132).

Nog. **keşe**: “gece” (NTG I, 274).

kiçi “küçük” (CCI 505).

Kmk. **giççi**: 1. “küçük”, 2. “yaşça küçük” (KTS, 137).

kiçi- “kaşınmak, gicişmek” (CCII 743).

Kmk. **kiçit-**: “kaşınmak” (KTS, 259).

kindik “göbek” (CCI 506).

Kmk. **gindik**: 1. “göbek”, 2. “merkez” (KTS, 137).

kir- “girmek” (CCII 747).

Kmk. **gir-**: 1. “girmek”, 2. “girmek, kaydolmak”, 3. “gelmek, başlamak”, 4. “saplanmak, batmak”, 5. “bir yere tırmanmak, çıkmak”, 6. “çekmek” (KTS, 137).

kiş “samur” (CCI 506).

Nog. **kis**: “samur” (NTG I, 277).

kişi “insan, adam” (CCI 506); **kişi** “a.a.” (CCII 748).

Kmk. **gişi**: 1. “kişi, kimse, şahıs, fert”, 2. “koca, eş, zevce” (KTS, 137).

Nog. **kisi**: “kişi” (NTG I, 277).

kişine- “(at) kişnemek” (CCII 749).

Nog. **kisine-**: “kişnemek” (NTG I, 277).

klisea, klisia (<Yun. ekklesia) “kilise” (CCII 749).

Kmk. **kilisa**: “kilise” (KTS, 177).

Krç.-Blk. **kilisa**: “kilise” (KMTS, 265).

kobuzçı “kopuz çalan kimse, kopuzcu” (CCI 507).

Kmk. **komuzçu**: “komuzçu; komuz çalan sanatçı” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **kobuzçu**: “akerdeon çalmada usta olan kimse” (KMTS, 267).

koçkar “koç” (CCI 507); **koçkar** “a.a.” (CCII 750).

Krç.-Blk. **kochar**: “koç” (KMTS, 267).

Nog. **koşkar**: “damızlık koç” (NTG I, 279).

koñaç “ayağın bilekten baldıra doğru olan bölümü, konç” (CCII 750).

Kmk. **honç**: “konç” (KTS, 374).

Nog. **konış**: “konç” (NTG I, 278).

konç “baldır, bacak” (CCI 508).

Kmk. **honç**: “konç” (KTS, 374).

Nog. **konış**: “konç” (NTG I, 278).

koņrov “çingırak, zil, küçük çan” (CCII 751).

Kmk. **koņurav**: 1. “zil, çingırak”, 2. “tef; küçük çan” (KTS, 267).

Nog. **koņgırav**: “çingırak” (NTG I, 278).

konşı “komşu” (CCI 508).

Nog. **koņısı**: “komşu” (NTG I, 278).

ķonŗŗu “komŗŗu” (CCII 751).

Kmk. **ķonŗŗu**: “komŗŗu” (KTS, 374).

Krŗ.-Blk. **ķonŗŗu**: “komŗŗu” (KMTS, 269).

ķonuŗ “konaklama yeri gŗŗŗp konulan yer, mekân” (CCII 751).

Nog. **ķonŗŗ**: “yerleŗilen mahal, ev, konut” (NTG I, 278).

ķorŗaŗŗn “kurŗun, kurŗun madeni” (CCI 509); **ķorŗaŗŗn** “a.a.” (CCII 751).

Kmk. **ķorŗaŗŗn**: “kurŗun” (KTS, 267).

Krŗ.-Blk. **ķorŗaŗŗn**: “kurŗun” (KMTS, 269).

Nog. **ķorŗaŗŗn**: “kurŗun” (NTG I, 279).

ķoŗŗl- “birleŗmek, baŗlanmak” (CCII 752).

Kmk. **ķoŗŗl**:- 1. “eklenmek, ilave edilmek, katılmak; toplanmak”, 2. “karıŗmak”, 3. “ŗift birleŗmek, evlenmek, aile sahibi olmak, ev bark sahibi olmak”, 4. “artmak, ŗoŗalmak” (KTS, 268).

ķov “ateŗi tutuŗturmaya yarayan kuru aŗaŗ kabuŗu yahut ince ve kuru aŗaŗ dalı, kav” (CCI 510).

Kmk. **ķuv (III)**: “kav, mantar kavı” (KTS, 274).

ķovanŗ “kıvanŗ, sevinŗ” (CCII 752).

Kmk. **ķuvanŗ**: “kıvanŗ, sevinŗ, neŗe; kıvanŗlı, sevinŗli, neŗeli” (KTS, 274).

Krŗ.-Blk. **ķuvanŗ**: “mutluluk, sevinŗ, bayram” (KMTS, 284).

Nog. **ķuvaniŗ**: “kıvanŗ, sevinŗ” (NTG I, 282).

ķovat (<Arp. ķuvvat) “gŗŗ, kuvvet” (CCII 753).

Kmk. **ķuvat**: “kuvvet, gŗŗ” (KTS, 274).

Nog. **ķuvat**: “kuvvet” (NTG I, 282).

ķovun “kavun” (CCI 510).

Kmk. **ķavun**: “kavun” (KTS, 255).

Krŗ.-Blk. **ķuvan**: “kavun” (KMTS, 222).

koymuĉ “leĝen kemiĝi, kuyruk sokumu kemiĝi” (CCI 510).

Kmk. **kuymuĉ**: “kuyruk sokumu” (KTS, 275).

Krĉ.-Blk. **kuymuĉ**: “leĝen kemiĝi, kuyruk sokumu” (KMTS, 285).

kozi “kuzu” (CCI 511); **kozi** “a.a.” (CCII 754).

Kmk. **kozu**: “kuzu” (KTS, 269).

Krĉ.-Blk. **kozu**: “kuzu” (KMTS, 272).

köbelek “kelebek” (CCII 754).

Kmk. **göbelek**: “kelebek” (KTS, 138).

Krĉ.-Blk. **kubelek**: “kelebek” (KTS, 279).

Nog. **küpelek**: “kelebek” (NTG II, 331).

köbö- “kabarmak, şişmek” (CCII 754).

Kmk. **göp-**: 1. “şişmek”, 2. “gazla, havayla dolmak; rüzgardan gerginleşmek”, 3. “kabarmak”, 4. “mayalanmak, ekşimek”, 5. “surat asmak, somurtmak, hoşnutsuzluk göstermek, incinmek, gücenmek”, 6. “kendini beĝenmek, burnu havada olmak, kurumlanmak, burnu büyümek, burnu Kaf daĝında olmak, kibirlenmek” (KTS, 141).

Krĉ.-Blk. **köb-**: “şişmek” (KMTS, 272).

Nog. **köp-**: “kabarmak, şişmek, caka satmak” (NTG I, 280).

köĉ- “göĉmek” (CCII 754).

Kmk. **göĉ-**: 1. “taşınmak, göĉmek, göĉ etmek”, 2. “yıkılmak, çökmek, göĉmek; tahrip olmak, enkaz hâline gelmek”, 3. “geĉmek” (KTS, 138).

Nog. **köş-**: “göĉmek” (NTF, 68).

köĉür- “göĉmesini saĝlamak, göĉürmek” (CCII 754).

Kmk. **göĉür-**: 1. “nakletmek, başka yere geĉirmek; sevk etmek”, 2. “göĉürüp yerleştirmek, taşımak” 3. “bölüp geĉirmek”, 4. “çevirmek, tercüme etmek”, 5. “yıkarak, göĉürmek, tahrip etmek”, 6. “çekmek, kopya etmek” (KTS, 139).

kökre- “gürlemek” (CCI 511).

Kmk. **köküre-**: “gürlemek, gürlüdemek, gümbürdemek” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **küküre-**: “gürlemek” (KMTS, 286).

kölege “gölge” (CCII 756).

Krç.-Blk. **kölekge**: “gölge” (KMTS, 275).

köm- “gömmek” (CCI 511).

Kmk. **göm- (I)**: 1. “gömmek”, 2. “defnetmek, toprağa vermek”, 3. “yığarak doldurmak, kapatmak, örtmek”, 4. “bir şeyi ısıtacak bir şeyle örtmek”, 5. “dolup taşırarak, boğmak” (KTS, 139).

kömül- “gömülmek” (CCII 756).

Kmk. **gömül-**: 1. “gömülmek”, 2. “defnolunmak, defnedilmek, toprağa verilmek”, 3. “yığılarak doldurulmak, kapatılmak, örtülmek”, 4. “bir şeyin örtülmek”, 5. “dalmak, batmak, gömülmek” (KTS, 140).

Nog. **kömil-**: “gömülmek” (NTG II, 328).

köne suvı “cıva” (CCI 512).

Kmk. **günesuv**: “cıva” (KTS, 147).

köne suvu “cıva” (CCII 756).

Kmk. **günesuv**: “cıva” (KTS, 147).

köñül “gönül, yürek; akıl, bilinç; niyet, düşünce” (CCI 513); **köñül** “a.a.” (CCII 757).

Kmk. **göñül**: “gönül, kalp, yürek” (KTS, 140).

Nog. **köñil**: “gönül” (NTG II, 328).

köp “fazla, çok, çok fazla, daha çok” (CCII 758).

Krç.-Blk. **köb**: “çok” (KMTS, 272).

köprü “köprü” (CCI 514).

Kmk. **köpür**: “köprü” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **köpür**: “köprü” (KMTS, 275).

Nog. **köpir**: “köprü” (NTG I, 280).

kör- “görmek, uyanık olmak” (CCI 514); **kör-** “a.a.” (CCII 759).

Kmk. **gör-:** 1. “görmek, seyretmek”, 2. “saymak, hesaba katmak, itibara almak, yazmak, kaydetmek, farz etmek, tahmin etmek, zannetmek”, 3. “görüp geçirmek; duymak, çekmek” (KTS, 141).

körün- “görünmek” (CCI 515); **körün-** “a.a.” (CCII 760).

Kmk. **görün-:** 1. “görünmek, gözükmek”, 2. “çıkmak, zuhur etmek, görünmek, peyda olmak”, 3. “görünmek, bezenmek, gibi gelmek, gibi görünmek”, 4. “belirmek, görünmeye başlamak”, 5. “adı geçmek” (KTS, 141).

Nog. **körin-:** “görünmek” (NTG II, 328).

kösöv “ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri” (CCII 761).

Nog. **köse:** “ocaktaki ateşi düzeltmek için kullanılan değnek” (NTG I, 280).

köter- “kaldırmak, yükseltmek” (CCII 761).

Kmk. **göter-:** 1. “kaldırmak”, 2. “terfi ettirmek, vazifesini yükseltmek”, 3. “yükseltmek, yüceltmek”, 4. “yapmak, çıkarmak”, 5. “çekmek, dayanmak, tahammül etmek, içi götürmek, katlanmak, kaldırmak” (KTS, 142).

kötürem “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCII 762).

Krç.-Blk. **kütürem:** “çelimsiz, cılız” (KMTS, 288).

kövlek “gömlek” (CCI 516).

Kmk. **gölek:** “gömlek” (KTS, 139).

Krç.-Blk. **kölek:** “gömlek” (KMTS, 275).

Nog. **köylek:** “gömlek” (NTG I, 281).

kövüz “halı” (CCI 516).

Krç.-Blk. **küyüz:** “halı” (KMTS, 288).

köy- “yanmak” (CCII 762).

Kmk. **güy-:** “biraz yanmak; üstü, bir yanı veya etrafı yanmak” (KTS, 147).

Krç.-Blk. **küy-:** “yanmak” (KMTS, 288).

Nog. **küy-**: “yanmak” (NTG I, 284).

köz “göz” (CCI 516); **köz** “a.a.” (CCII 762).

Kmk. **göz**: “göz” (KTS, 142).

ķulluķķi “hizmetçi, hizmetkâr” (CCI 517).

Kmk. **ķulluķķu**: 1. “hizmette bulunan, memurluk yapan; memur, işçi”, 2. “hizmetkâr, uşak” (KTS, 271).

Krç.-Blk. **ķulluķķu**: 1. “hizmetli, görevli”, 2. “hizmetkar, uşak” (KMTS, 280).

ķulunla- “(kısarak) yavrulamak” (CCII 763).

Nog. **ķulinla-**: “yavrulamak (at için)” (Ergönenç, 2019, s. 83).

ķurban (<Arp. ķurbān) “kurban” (CCI 518); **ķurban** “a.a.” (CCII 764).

Krç.-Blk. **ķurman**: “kurban” (KMTS, 282).

Nog. **ķurman**: “kurban” (NTG II, 329).

ķurķaķ “kurak, kuru” (CCII 764).

Kmk. **ķurķaķ**: 1. “kuru, kurak”, 2. “faydasız, yararsız, lüzumsuz, boşu boşuna” (KTS, 272).

ķurķovla- “kuşatmak, çembere almak, sarmak” (CCII 764).

Nog. **ķursala-**: “kuşatmak” (NTG I, 282).

ķurtķa (<Moğ. emegen) “yaşlı kadın, kocakarı” (CCII 765).

Krç.-Blk. **ķurtha**: “cadı, yaşlı kadın” (KMTS, 282).

ķuş “kuş” (CCII 765).

Nog. **ķus**: “kuş” (NTG I, 282).

ķuthar- (CCII 765).

Kmk. **ķutķar-**: “kurtarmak” (KTS, 273).

ķutķar- “kurtarmak” (CCII 765).

Kmk. **ķutķar-**: “kurtarmak” (KTS, 273).

ķutlu “kutsal, kutlu” (CCII 766).

Nog. **ķutlı**: “kutlu, uğurlu” (NTG II, 330).

ķutul- “kurtulmak” (CCI 519); **ķutul-** “a.a.” (CCII 766).

Nog. **ķutul-**: “kurtulmak, bitmek” (NTG I, 282).

ķuvuķ “saman” (CCII 766).

Krç.-Blk. **ķuvuķ (II)**: “saman” (KMTS, 285).

ķuyışķan “atın kuyruķu altından geķirilen kayış, kuskun” (CCI 519).

Kmk. **ķuyuşķan**: “atın kuyruķunun altından dolandırılıp eyere baēlanan kayış” (KTS, 276).

Krç.-Blk. **ķuvuşķan**: “eyerin atın kuyruķu altından geķen kayış” (KMTS, 285).

ķuyımıķ “leēen kemiēi, kuyruk sokumu kemiēi” (CCII 767).

Kmk. **ķuyımuķ**: “kuyruk sokumu” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **ķuyımuķ**: “leēen kemiēi, kuyruk sokumu” (KMTS, 285).

ķuyruķ “kuyruk” (CCII 767).

Kmk. **ķuyruķ**: 1. “kuyruk”, 2. “koyun kuyruķu”, 3. “dalkavuk, yarıdakçı, yaltakçı” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **ķuyruķ (I)**: “kuyruk” (KMTS, 285).

ķuyruķ “kuyruk” (CCI 519).

Nog. **ķuyrıķ**: “kuyruk” (NTG I, 283).

ķuyu “kuyu” (CCI 519); **ķuyu** “a.a.” (CCII 767).

Nog. **ķuyı**: “kuyu” (NTG I, 283).

ķuyun “kasırķa” (CCII 767).

Nog. **ķuyın**: “kasırķa” (NTG I, 283).

ķübe “örme, zırh” (CCI 519).

Kmk. **ķübe**: “yelme (yırtmaçlı zırh)” (KTS, 145).

ķüķ “güķ, kuvvet” (CCI 519); **ķüķ** “a.a.” (CCII 767).

Kmk. **güç**: 1. “güç, kuvvet; kudret; mecal, derman, takat”, 2. “kuvvet, güç, enerji”, 3. “yürürlük, meriyet, salahiyet, yetki” (KTS, 145).

Nog. **küş**: “güç” (NTG II, 331).

küçe- “zor kullanmak, zorlamak” (CCII 767).

Kmk. **güçen**:- “kuvvetini germek, gücünü zorlamak” (KTS, 145).

Krç.-Blk. **küçen**:- “çabalamak, zorlamak” (KMTS, 286).

Nog. **küşen**:- “kendini zorlamak, bütün gücünü sarf etmek” (NTG I, 284).

küçen- “uğraşmak, çabalamak, gayret etmek” (CCII 767).

Kmk. **güçen**:- “kuvvetini germek, gücünü zorlamak” (KTS, 145).

Nog. **küşen**:- “kendini zorlamak, bütün gücünü sarf etmek” (NTG I, 284).

küçlü “güçlü, kuvvetli, sağlam” (CCI 520); **küçlü** “a.a.” (CCII 767).

Kmk. **güçlü**: 1. “güçlü, kuvvetli”, 2. “kalorili, besleyici” (KTS, 145).

Nog. **küşli**: “güçlü” (NTG II, 331).

küçsiz “zayıf, düşkün, güçsüz (kimse)” (CCII 768).

Kmk. **güçsüz**: 1. “güçsüz, kuvvetsiz”, 2. “zayıf, dayanıksız” (KTS, 145).

kül- “gölmek” (CCI 520).

Kmk. **küle**:- 1. “gölmek”, 2. “*birini, bir şeyi alaya almak, bir şeyle alay etmek*” (KTS, 185).

kümüş “gümüş” (CCI 520); **kümüş** “a.a.” (CCII 756).

Kmk. **gümüş**: “gümüş, gümüştən” (KTS, 146).

Krç.-Blk. **kümüş**: “gümüş” (KMTS, 287).

Nog. **kümis**: “gümüş” (NTG II, 330).

kün “güneş” (CCI 520).

Kmk. **gün (I)**: “güneş” (KTS, 146).

kün batışı “batı, güneşin battığı taraf” (CCI 520).

Kmk. **günbatış**: “batı” (KTS, 146).

Krç.-Blk. **künbatış**: “batı” (KMTS, 287).

kün tuvuş “doğu, güneşin doğduğu taraf” (CCII 769).

Kmk. **güntuvuş**: “doğu” (KTS, 147).

künüçi “kıskanç” (CCII 769).

Kmk. **günçü**: 1. “günücü, hasetçi”, 2. “kıskanç” (KTS, 147).

Nog. **künşü**: “kıskanç” ((NTSGA)) .

kür “iri, gür, aşırı büyük” (CCII 770).

Nog. **gür**: “gür” (Ergönenç, 2019, s. 51).

kürük “körük” (CCI 521).

Kmk. **körük**: 1. “fırın, ekmek fırını”, 2. “soba, ocak”, 3. “*demirci dükkânında körük*” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **körük**: “körük” (KMTS, 276).

küsen- “arzu etmek, istemek” (CCI 521).

Krç.-Blk. **küse-**: “özlemek, arzu etmek, hasret kalmak” (KMTS, 288).

Nog. **küse-**: “dilemek” (Ergönenç, 2019, s. 77)

küt- “(hayvan) otlatmak, gütmek” (CCII 770).

Krç.-Blk. **güt-**: “gütmek” (KMTS, 288).

küydür- “yakmak, tutuşturmak” (CCI 522).

Kmk. **güydür-**: “yaktırmak, yakmak” (KTF, 76).

küyöv “damat, güvey” (CCII 771)

Nog. **küyev**: “güveyi, damat” (NTG I, 284).

küz “sonbahar, güz” (CCI 522).

Kmk. **güz**: “güz, sonbahar” (KTS, 147).

küzgü “ayna” (CCI 522).

Kmk. **güzgü**: “ayna” (KTS, 147).

Nog. **küzgi**: “ayna” ((NTSGA)) .

layıh (<Arp. lāyık) “uygun, yaraşır, layık” (CCII 771).

Kmk. **layık**: “bir şeye layık, değer, şayan; uygun, makbul, münasip” (KTS, 188).

mahta- (<Moğ. magta-) “övmek, methetmek” (CCII 772).

Kmk. **mahta-**: “övmek, methetmek” (KTS, 193).

Nog. **mahta-**: “övmek” (NTG I, 285).

mamuḥ (<Far. panbūk) “pamuk” (CCI 524); **mamuḥ** “a.a.” (CCII 773).

Kmk. **mamuḥ**: “pamuk” (KTS, 192).

Krç.-Blk. **mamuḥ**: “pamuk” (KMTS, 293).

Nog. **mamık**: “pamuk, kuş tüyü” (NTG I, 286).

man- “suya batırmak, içine daldırmak, banmak” (CCII 773).

Nog. **mal-**: “daldırmak, batırmak, banmak” (Sırtı, 2019, s. 252).

maṅlay (<Moğ. maṅlay) “alın” (CCI 525).

Kmk. **maṅalay**: “alın” (KTS, 193).

Krç.-Blk. **maṅılay**: “alın” (KMTS, 293).

maṅra- “melemek” (CCII 773).

Kmk. **maṅıra-**: “melemek” (KTS, 193).

Krç.-Blk. **maṅıra-**: “melemek” (KMTS, 293).

Nog. **maṅıra-**: “melemek, bağırarak” (NTG I, 286).

marcand (<Arp. marcān) “mercan” (CCI 525).

Kmk. **marcan**: 1. “mercan”, 2. “boncuk” (KTS, 194).

Krç.-Blk. **marcan**: “mercan” (KMTS, 293).

matel (<Arp. maṭal) “mana, anlam” (CCII 774).

Krç.-Blk. **matal**: “mana, anlam, şekil” (KMTS, 294).

maymun (<Arp. meymūn) “maymun” (CCI 526).

Krç.-Blk. **maymul**: “maymun” (KMTS, 295).

Nog. **maymul**: “maymun” (NTG I, 286).

mèñi “ebedî, sonsuz, ölümsüz” (CCII 776).

Krç.-Blk. **miñi**: “ebedi, sonsuz” (KMTS, 300).

mıh “çivi, mih” (CCI 526); **mıh** (<Far. mīh) “a.a.” (CCII 777).

Nog. **mıx**: “çivi” (Ergönenç, 2019, s. 38).

miñ (sayı) “bin” (CCII 777).

Nog. **mıñ**: “bin” (NTG I, 287).

mohor (<Far. muhr) “mühür” (CCI 527).

Kmk. **mühür**: 1. “mühür, damga”, 2. “marka, damga” (KTS, 204).

Krç.-Blk. **muhur**: “paranın yazı kısmı, mühür” (KMTS, 302).

mohorla- (<Far. muhr + Trk. ek) “mühürlemek” (CCI 527).

Kmk. **mühürle-**: “mühürlemek, damgalamak” (KTS, 204).

muhtaç (<Arp. muhtāc) “ihtiyaç sahibi, muhtaç” (CCII 778).

Kmk. **muhtac**: “ihtiyaç sahibi, yoksul, muhtaç” (KTS, 202).

Nog. **muktac**: “muhtaç” (Ergönenç, 2019, s. 61).

murad (<Arp. murād) “istek, dilek, amaç, murat” (CCII 779).

Kmk. **murat**: 1. “istek, arzu, emel, heves, murat”, 2. “erkekler için özel isim” (KTS, 203).

Krç.-Blk. **murat**: “maksat, gaye, ümit” (KMTS, 302).

müñre- “(sığır) böğürmek, bağırmak” (CCII 779).

Kmk. **müñüre-**: “böğürmek; melemek” (KTS, 204).

Krç.-Blk. **müñüre-**: “böğürmek” (KMTS, 304).

Nog. **müñire-**: “böğürmek” (NTG I, 288).

müñüş “köşe, yön, taraf” (CCII 779).

Kmk. **müyüş**: “köşe” (KTS, 204).

Krç.-Blk. **müyüş**: “köşe” (KMTS, 304).

Nog. **müvis**: “köşe” (NTG I, 288).

müz “boynuz” (CCII 780).

Kmk. **müyüz**: “boynuz” (KTS, 204).

Krç.-Blk. **müyüz**: “boynuz” (KMTS, 304).

Nog. **müyiz**: “boynuz” (NTG I, 288).

naal (<Arp. na‘l) “nal” (CCI 528).

Kmk. **nal**: “nal” (KTS, 205).

Krç.-Blk. **nal**: “at nalı” (KMTS, 304).

Nog. **nal**: “nal” (Ergönenç, 2019, s. 53).

nafas (<Arp. nafas) “nefes, soluk” (CCI 528).

Kmk. **napas**: “nefes, soluk” (KTS, 206).

Krç.-Blk. **nafis**: “nefes, irade” (KMTS, 304).

nağara (<Arp. nağğāra) “bir tür davul, nakkare” (CCI 529).

Kmk. **nağıra**: “davul; trampet” (KTS, 206).

nağış (<Arp. nağış) “resim, nakış” (CCI 529).

Kmk. **nağış**: “nakış” (KTS, 206).

Krç.-Blk. **nağış**: “nakış, motif” (KMTS, 304).

Nog. **nağıs**: “nakış” (Ergönenç, 2019, s. 38).

naranci (<Far. nārancī) “turuncu” (CCI 529).

Kmk. **narinci**: “turuncu; portakal rengi” (KTS, 206).

niyet (<Arp. niyyat) “niyet” (CCII 782).

Kmk. **neget**: “niyet, kasıt, hedef, amaç, maksat, gaye; istek, emel, arzu, sevda” (KTS, 208).

Nog. **niet**: “niyet” (NTG II, 334).

nohta (II) (<Moğ. nogtu) “yular” (CCI 531).

Krç.-Blk. **nohta (I)**: “yular” (KTS, 306).

nur (<Arp. nūr) “parıltı, aydınlık, ışıık, nur” (CCII 782).

Kmk. **nür**: “ışıık, aydınlık, parıltı” (KTS, 210).

Krç.-Blk. **nür**: “nur, ışıık” (KMTS, 307).

oçaık “sacayağı, üzerine tencere, tava vb. gibi şeyler koymaya yarayan üç ayaklı demir destek, ocak” (CCI 531).

Krç.-Blk. **oçaık (II)**: “ocak” (KMTS, 307).

oğulaık “oğlak” (CCI 532).

Kmk. **ulaık**: “oğlak, keçi yavrusu” (KTS, 352).

Krç.-Blk. **ulaık**: “oğlak” (KMTS, 417).

Nog. **ulaık**: “oğlak” (NTG I, 319).

oğurla- “çalmaık” (CCI 532).

Kmk. **urla-**: “çalmaık, aşırmaık” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **urla-**: “çalmaık” (KMTS, 419).

Nog. **urla-**: “çalmaık, hırsızlamaık” (NTG I, 320).

oğut- “eğitmeık, yetiştirmeık, okutmaık” (CCI 532).

Kmk. **oğut-**: 1. “okutmaık”, 2. “öğretmeık, ders vermeık” (KTS, 218).

oğ (II) “ok” (CCII 784).

Kmk. **oğ (I)**: “ok” (KTS, 215).

Krç.-Blk. **oğ**: “kurşun, mermi; ok” (KMTS, 308).

Nog. **oğ**: “ok” (NTSGA) .

oğşası “benzer, mukabil” (CCII 784).

Kmk. **oğşalı**: “benzer, andıran, müşabih” (KTS, 217).

oku- “öğrenmek, okumak” (CCII 784).

Kmk. **oku-**: “okumak, öğrenmek” (KTS, 218).

Nog. **oku-**: “okumak” (NTG II, 334).

otur- “oturmak” (CCI 533); **otur-** “a.a.” (CCII 788).

Nog. **otur-**: “oturmak” (NTG II, 335).

oturğaç “sandalye, oturak” (CCI 533).

Nog. **oturğaç**: “sandalye” (NTG I, 290).

olturt-: “oturmasını sağlamak, oturtmak” (CCII 788).

Nog. **olturt-**: “oturtmak” (NTF, 78).

oñal- “iyileşmek” (CCII 789).

Krç.-Blk. **oñay-**: 1. “iyileşmek, daha iyi olmak”, 2. “şanslı olmak” (KMTS, 309).

opraq “giysi, elbise, elbise astarı, astar” (CCI 533).

Kmk. **opraq**: “elbise, giysi, giyecek” (KTS, 215)

Nog. **opraq**: “elbise” (NTG I, 291).

orbu (<Moğ. orbun) “kaya oyuğu, kaya deliği” (CCII 789).

Krç.-Blk. **urbu**: “kaya oyuğu, kaya deliği” (KMTS, 418).

orna- “ikamet etmek, bir yerde yerleşmek, bir yeri yurt edinmek” (CCII 789).

Kmk. **ornaş-**: 1. “yerleşmek”, 2. “yerleşmek, yurtlanmak; alışmak; kök salmak, kök atmak” (KTS, 216).

Krç.-Blk. **ornal-**: “yerleşmek, yer almak” (KMTS, 310).

orun “yer” (CCII 790).

Nog. **orun**: “yer” (NTG I, 291).

otuz “otuz” (CCII 790).

Nog. **otuz**: “otuz (sayı)” (NTG II, 335).

ovşa- “benzemek, okşamak” (CCII 790).

Kmk. **oşa-**: “benzemek, andırmak” (KTS, 217).

ovuç “avuç” (CCI 536).

Kmk. **uvuç**: “avuç” (KTS, 356).

Krç.-Blk. **uvuç (II)**: “avuç” (KMTS, 421).

Nog. **uvis**: “avuç” (Ergönenç, 2019, s. 39).

ovul “evlat, oğul” (CCII 791).

Nog. **uvıl**: “oğul, oğlan” (NTG I, 320).

oyın “oyun” (CCI 536).

Kmk. **oyun**: 1. “oyun”, 2. “parti (herhangi bir oyunda)”, 3. “hile, aldatma, hilekâr, düzen, dolap, yaramazlık” (KTS, 219).

Krç.-Blk. **oyun**: 1. “oyun”, 2. “haylazlık, yaramazlık” (KMTS, 314).

oyınçı “hokkabaz, palyaço, oyuncu” (CCI 536).

Kmk. **oyunçu**: 1. “oyuncu”, 2. “şakacı” (KTS, 220).

oymağ “yüksük, dikiş yüksüğü” (CCII 791).

Kmk. **oymağ (I)**: “yüksük” (KTS, 219).

Krç.-Blk. **oymağ**: “dikiş yüksüğü” (KMTS, 313).

Nog. **oymağ**: “yüksük” (NTG I, 291).

oyov “uyanık” (CCII 791).

Kmk. **uyav**: “uyumamış, uyanık” (KTS, 357).

Krç.-Blk. **uyav**: “dikkatli, uyanık” (KMTS, 421).

oyovla- “nakış işlemek, desen yapmak, motif yapmak” (CCII 791).

Krç.-Blk. **oyuvla-**: “nakış işlemek, desen yapmak” (KMTS, 314).

öç “intikam, öç” (CCII 792).

Nog. **ös**: “öç” (NTG I, 293).

ögür- “öğürmek” (CCII 793).

Kmk. **ökür-**: 1. “uğuldamak, vızıldamak; gürüldemek”, 2. “böğürmek”, 3. “ünlenmek, şöhret olmak, ünlü olmak” (KTS, 222).

Krç.-Blk. **ökür-**: “böğürmek” (KMTS, 316).

öktem “gururlu, kibirli, mağrur” (CCII 793).

Krç.-Blk. **öhtem**: 1. “gururlu, mağrur, kibirli”, 2. “heybetli, yüce, görkemli” (KMTS, 316).

öktemlen- “gururlanmak, kibirlenmek, övünmek” (CCII 793).

Krç.-Blk. **öhtemlen-**: “gururlanmak, kibirlenmek” (KMTS, 316).

öktemlik “gurur, kibir, mağrurluk” (CCII 793).

Krç.-Blk. **öhtemli**: “mağrur, gururlu, görkemli, azametli” (KMTS, 316).

öküz (I) “öküz” (CCI 537).

Kmk. **ögüz**: “öküz” (KTS, 221).

Krç.-Blk. **ögüz**: “öküz” (KMTS, 315).

Nog. **ögiz**: “öküz” (NTG II, 336).

ölç- “ölçmek” (CCI 537).

Kmk. **ölçe-**: 1. “ölçmek, ölçüye vurmak”, 2. “tartmak” (KTS, 222).

Nog. **ölşe-**: “ölçmek” (NTG I, 292).

ölçe “ölçü” (CCI 538).

Kmk. **ölçev**: “ölçü” (KTS, 222).

Nog. **ölşem**: “ölçü” (Ergönenç, 2019, s. 89).

ölü “ölü” (CCI 538); **ölü** “a.a.” (CCII 794).

Nog. **ölik**: “ölü” (NTG I, 292).

ömed (<Far. ömad) 1. “güven, inanç” 2. “umut, ümit” (CCI 538).

Kmk. **umut**: 1. “umut, ümit”, 2. “şans; ihtimal, olasılık; imkân, olabirlik” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **umut**: “umut, ümit” (KMTS, 418).

ötmek “ekmek” (CCII 796).

Nog. **ötpek**: “ekmek” (NTG I, 293).

ötrükçi “yalancı” (CCI 539).

Krç.-Blk. **ötürükçü**: “yalancı” (KTS, 319).

ötünç “ödünç” (CCI 539).

Krç.-Blk. **öñküç**: “borç, ödünç” (KMTS, 317).

öv “ev” (CCII 797).

Kmk. **üy**: “ev, konak, apartman dairesi” (KTS, 360).

Krç.-Blk. **üy**: “ev” (KMTS, 423).

Nog. **üy**: “ev” (Ergönenç, 2019, s. 39).

övren- “öğrenmek” (CCI 539).

Kmk. **üyren-**: 1. “öğrenmek, öğrenim yapmak, tahsil yapmak”, 2. “*bir şeye alışmak*”, 3. “araştırmak, incelemek” (KTS, 361).

Krç.-Blk. **üren-**: “öğrenmek, alışmak” (KMTS, 423).

Nog. **üyren-**: “öğrenmek, alışmak” (NTG I, 322).

payğambar (<Far. payğāmbār) “peygamber” (CCI 541); **payğambar** “a.a.” (CCII 799).

Kmk. **payhammar**: “peygamber” (KTS, 231).

Nog. **bayhammar**: “peygamber” (Ergönenç, 2019, s. 42).

piroza (<Far. pērōza) “firuze taşı, turkuaz” (CCI 541).

Kmk. **pereze**: “firuze, firuze rengi” (KTS, 232).

rahim (<Arp. raḥīm) “merhamet, acıma, esirgeme” (CCII 800).

Kmk. **rahmu**: “merhamet, acıma” (KTS, 278).

saat (<Arp. sā‘at) “zaman, vakit” (CCI 542).

Kmk. **saḥat**: “saat” (KTS, 284).

Krç.-Blk. **sağat**: 1. “saat”, 2. “zaman” (KMTS, 324).

Nog. **seat**: “saat” (NTG II, 340).

sabañçı “çiftçi, rençber” (CCII 802).

Nog. **sabañşı**: “çiftçi, rençber” (NTG II, 339).

sabırluḡ (<Arp. şabr + Trk. ek) “nefsine hâkim olma, haddini bilme, sabırlı” (CCII 802).

Kmk. **saburluḡ**: “sabırlılık, kendine hâkim olma” (KTS, 283).

Krç.-Blk. **sabırlıḡ**: “sakinlik, soğukkanlılık, sabırlılık, kendine hâkim olma” (KMTS, 323).

sabırluḡ (<Arp. şabr + Trk. ek) “nefsine hâkim olma, haddini bilme, sabırlı” (CCII 802).

Kmk. **saburluḡ**: “sabırlılık, kendine hâkim olma” (KTS, 283).

Krç.-Blk. **sabırlıḡ**: “sakinlik, soğukkanlılık, sabırlılık, kendine hâkim olma” (KMTS, 323).

sabur (II) (<Arp. şabr) “nefsine hâkim olma, haddini bilme” (CCII 802).

Krç.-Blk. **sabır**: 1. “sakin, dingin”, 2. “sabırlı, yatışmış”, 3. “uysal, halim-selim” (KMTS, 323).

Nog. **sabır**: “sabır” (Ergönenç, 2019, s. 47).

saç “saç” (CCI 543).

Kmk. **çaç**: “saç” (KTS, 95).

Krç.-Blk. **çaç**: “saç” (KMTS, 165).

Nog. **şaş**: “saç” (Ergönenç, 2019, s. 63).

saç- “(tohum) saçmak, serpmek” (CCI 543); **saç-** “a.a.” (CCII 802).

Kmk. **çaç-**: 1. “saçmak”, 2. “ekmek”, 3. “saçmak, yaymak”, 4. “dökmek” (KTS, 95).

Krç.-Blk. **çaç-**: “dağıtmak” (KMTS, 165).

Nog. **şaş-**: “saçmak” (Ergönenç, 2019, s. 63).

saçak “(at takımında kullanılan) püskül, saçak” (CCI 543).

Kmk. **çaçak**: 1. “saçak”, 2. “püskül” (KTS, 95).

Krç.-Blk. **çaçak**: “püskül, saçak” (KMTS, 165).

sadağa (<Arp. şadağa) “sadaka” (CCI 543); **sadağa** “a.a.” (CCII 802).

Kmk. **sadağa**: 1. “sadaka”, 2. “hayrat, iane” (KTS, 283).

Krç.-Blk. **sadağa**: “sadaka” (KMTS, 324).

safar (<Arp. şafar) “sefer, yolculuk” (CCI 543).

Kmk. **sapar**: “seyehat, gezi, yolculuk, sefer” (KTS, 287).

sağışla “düşünmek, niyet etmek” (CCII 803).

Krç.-Blk. **sağışlan-**: “düşünmek, düşünceye dalmak” (KMTS, 325).

sağıt “silah, at koşum takımı” (CCI 544); **sağıt** “a.a.” (CCII 803).

Kmk. **savut**: 1. “kap”, 2. “silah” (KTS, 290).

Krç.-Blk. **savut (II)**: “silah, teçhizat” (KMTS, 335).

Nog. **savıt**: “silah, alet” (NTG I, 297).

sağıtlan- “silahlanmak” (CCI 544).

Kmk. **savıtlan-**: “silahlanmak” (KTS, 290).

Krç.-Blk. **savutlan-**: “silahlanmak” (KMTS, 335).

sağlık “sıhhat, sağlık” (CCI 545).

Kmk. **savluğ**: “sağlık, sıhhat, esenlik” (KTS, 290).

Krç.-Blk. **savluğ**: “sağlık, sıhhat” (KMTS, 335).

sağısız “sağlıksız, hastalıklı” (CCI 545).

Kmk. **savsuz**: “hastalıklı, mariz” (KTS, 290).

Krç.-Blk. **savsuz**: “hastalıklı” (KMTS, 335).

saḥ “uyanık, tedbirli, dikkatli (kimse)” (CCII 803).

Kmk. **saķ:** 1. “ihtiyatlı, ihtiyatkâr; dikkatli; ihtilatla, ihtiyatlı olarak; dikkatle, dikkatli”, 2. “uyanık, gözü açık; uyanık, uyanıklıkla, uyanıkça” (KTS, 287).

Krç.-Blk. **saķ:** 1. “dikkat, tedbir”, 2. “dikkatli, tedbirli, hassas” (KMTS, 325).

Nog. **saķ:** “uyanık, gözü açık” (NTSGA) .

saķav (<Moğ. sahagu) “peltek konuşan, kekeme, pepe” (CCII 804).

Krç.-Blk. **saķav (I):** “peltek, konuşması kusurlu” (KMTS, 326).

Nog. **saķav:** “kekeme” (NTG I, 296).

saķla- “beklemek” (CCII 804).

Kmk. **saķla-:** 1. “saklamak, muhafaza etmek, korumak; tutmak”, 2. “riayet etmek, gözetmek, yerine getirmek”, 3. “bakmak, büyütme, yetiştirmek, beslemek, geçindirmek”, 4. “bulundurmak, elde tutmak” (KTS, 287).

Krç.-Blk. **saķla-:** 1. “beklemek”, 2. “korumak” (KMTS, 326).

saķtiyan (<Far. saķtiyān) “işlenmiş ve cilalanmış deri” (CCI 545).

Kmk. **saķtiyan:** “saķtiyan, maroken” (KTS, 288).

Nog. **saķtiyan:** “deri” (NTSGA) .

saķız “sakız” (CCI 545).

Kmk. **saķız:** “sakız, çiklet (*çiğnenen sakız*)” (KTS, 284).

salamatlıķ (<Arp. salamat + Trk. ek) “selametlik, sağılık” (CCI 546).

Krç.-Blk. **salamatlı:** “sıhhatli, mutlu” (KMTS, 327).

salķum “üzüm salkımı, salkım” (CCII 804).

Kmk. **salķım:** “salkım” (KTS, 285).

saņa “sana” (CCI 547); **saņa** (CCII 804).

Kmk. **sağa:** “sana” (Pekecar, 2000, s. 148).

Krç.-Blk. **saņa:** “sana” (Tavkul, 2007, s. 908).

Nog. **sağa:** “sana” (NTG II, 339).

sanç- “delmek, delip geçmek” (CCI 547); **sanç-** “a.a.” (CCII 805).

Kmk. **çañç-**: 1. “sokmak, batırmak, saplamak” (KTS, 97).

Krç.-Blk. **çañç- (II)**: “saplamak, batırmak” (KMTS, 169).

Nog. **şañş-**: “delmek” (Ergönenç, 2019, s. 63).

sarı (II) “sarı” (CCI 548); **sarı** “a.a.” (CCII 806).

Kmk. **sari**: “sarı” (KTS, 288).

sarınçka “çekirge” (CCII 806).

Krç.-Blk. **sarınçha**: “çekirge” (KMTS, 332).

sarhıt- “sızdırmak, suyunu akıtmak” (CCII 805).

Krç.-Blk. **sarhıt-**: “akıtmak” (KMTS, 332).

Nog. **sarhıt-**: “damlatmak” (NTG I, 296).

sarmısak “sarımsak” (CCI 548).

Krç.-Blk. **sarımśah**: “sarımsak” (KMTS, 332).

sası “kokmuş, pis kokulu” (CCII 806).

Kmk. **sasık**: “pis koku; pis kokulu, pis kokan” (KTS, 289).

satov “satış, ticaret, pazar, piyasa” (CCII 807).

Kmk. **satıv**: “satış, satım, satma” (KTS, 289).

Krç.-Blk. **satıv**: “ticaret” (KMTS, 333).

Nog. **satıv**: “satış, satma” (Ergönenç, 2019, s. 91).

satuhçı “satıcı” (CCI 549).

Kmk. **satıvçu**: “satıcı” (KTS, 289).

Krç.-Blk. **satıvçu**: “tüccar, satıcı” (KMTS, 333).

savoh “soğuk” (CCI 550).

Kmk. **suvuk**: 1. “soğuk, serin”, 2. “asık yüzlü, suratı asık, soğuk; kayıtsız, aldırılmaz, lakayt” (KTS, 304).

Krç.-Blk. **suvuk**: “soğuk” (KMTS, 357).

Nog. **suvık**: “soğuk” (NTG II, 343).

savok “soğuk” (CCI 550).

Kmk. **suvuk**: 1. “soğuk, serin”, 2. “asık yüzlü, suratı asık, soğuk; kayıtsız, aldırılmaz, lakayt” (KTS, 304).

Krç.-Blk. **suvuk**: “soğuk” (KMTS, 357).

Nog. **suvık**: “soğuk” (NTG II, 343).

sebeb (<Arp. sabab) “sebepe” (CCII 807).

Kmk. **sebepe**: 1. “sebepe, neden”, 2. “şifa veren ilaç, derman” (KTS, 291).

sêgiz “sekiz” (CCII 807).

Kmk. **segiz**: “sekiz” (KTS, 291).

Krç.-Blk. **segiz**: “sekiz” (KMTS, 337).

Nog. **segiz**: “sekiz” (NTG II, 340).

sêkir- “sekmek, sıçramak” (CCI 550).

Krç.-Blk. **sekir**:- 1. “atlamak, sıçramak, atılmak”, 2. “kaçmak, sıvışmak, firar etmek” (KMTS, 337).

Nog. **sekir**:- “koşmak, sıçramak, atlamak” (NTG I, 297).

sêkizinci “sekizinci” (CCII 807).

Kmk. **segizinci**: “sekizinci” (KTS, 291).

Krç.-Blk. **segizinci**: “sekizinci” (KMTS, 337).

Nog. **segizinci**: “sekizinci” (Ergöner, 2019, s. 110).

sêmir- “şışmanlamak, yağlanmak, semirmek” (CCII 808).

Kmk. **semir**:- “şışmanlamak, kilo almak” (KTS, 292).

Krç.-Blk. **semir**:- 1. “şışmanlamak”, 2. “yağlanmak”, 3. “verimli hâle gelmek” (KMTS, 338).

Nog. **semir**- “semirmek, yağlanmak, şışmanlamak” (NTG II, 340).

sêmiz “yağlı, besili, semiz” (CCI 550).

Kmk. **semiz**: “şişman, şişko” (KTS, 292).

Krç.-Blk. **semiz**: 1. “semiz, şişman”, 2. “yağ” (KMTS, 338).

sên “teklik ikinci şahıs zamiri” (CCI 550); **sên** “a.a.” (CCII 808).

Kmk. **sen**: “sen, ikinci tekil şahıs zamiri” (Pekecar, 2000, s. 148).

Krç.-Blk. **sen**: “sen, ikinci tekil şahıs zamiri” (KMTS, 338).

Nog. **sen**: “sen, ikinci tekil şahıs zamiri” Ergönenç, 2019, s. 114)

sêṇ “buz parçası, buz keseği” (CCII 810).

Nog. **seṇ**: “buzul parçası” (Ergönenç, 2019, s. 53).

sêniṇni “seni” (CCI 551).

Kmk. **seni**: “ikinci tekil şahıs zamirinin ilgi ve yükleme hâli” (KTS, 292).

Krç.-Blk. **seni**: “seni, senin” (KMTS, 338).

Nog. **seni**: “seni” (Ergönenç, 2019, s. 114).

sêskên- “korkmak, ürkmek” (CCII 811).

Krç.-Blk. **sesken-**: “korkmak, ürkmek, telaşlanmak, heyecanlanmak” (KMTS, 340).

Nog. **sesken-**: “korkmak” (NTG I, 298).

sêş- “çözmek, bağını açmak” (CCI 551).

Kmk. **çeç-**: 1. “çözmek”, 2. “çıkarmak” (KTS, 100).

Nog. **şeş-**: “çözmek” (Ergönenç, 2019, s. 71).

sêvün- “sevinmek” (CCI 551).

Kmk. **süyün-**: “sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyün-**: “sevinmek, neşelenmek, duygulanmak” (KMTS, 360).

Nog. **süyün-**: “sevinmek” (NTG II, 343).

sêyrek “sık karşıtı, seyrek” (CCI 551).

Kmk. **siyrek**: 1. “seyrek, çok az”, 2. “nadir, seyrek” (KTS, 297).

Nog. **siyrek**: “seyrek” (NTG II, 341).

sêz- “hissetmek, sezmek” (CCI 551); **sêz**- “a.a.” (CCII 811).

Kmk. **sez**:- “sezmek, duymak, hissetmek; dokunarak duymak” (KTS, 293).

Krç.-Blk. **sez**:- “hissetmek, sezmek, anlamak” (KMTS, 340).

Nog. **sez**:- “sezmek, hissetmek” (Ergönenç, 2019, s. 70).

sıçkan “fare, sıçan” (CCI 551).

Kmk. **çıçkan**: “sıçan, fare” (KTS, 102).

Krç.-Blk. **çıçkan**: “fare” (KMTS, 173).

Nog. **şışkan**: “sıçan, fare” (NTG I, 307).

sıgın- “sığınmak” (CCII 811).

Kmk. **sıyın**:- “sığınmak, barınmak” (KTS, 295).

Nog. **sıyın**:- “sığınmak” (NTG II, 341).

sıh- “sıkma, sıkıştırmak” (CCII 812).

Kmk. **sık**:- 1. “sıkma, bura bura sıkma, sıkıp suyunu çıkarmak”, 2. “ağlamak” (KTS, 294).

Krç.-Blk. **sık**:- “sıkma, sıkıştırmak” (KMTS, 341).

Nog. **sık**:- “sıkma” (Ergönenç, 2019, s. 71).

sınçla- “gözlemek, gözetlemek” (CCII 812).

Krç.-Blk. **sınçla**:- “gözetlemek” (KMTS, 342).

sınduk (<Arp. şandūk) “sandık” (CCI 552).

Kmk. **sandık**: “sandık” (KTS, 287).

sırğalak “kaygan, kaypak, kayma” (CCII 813).

Kmk. **sırğalak**: “kaygan” (KTS, 295).

sızgır- “ıslık çalmak” (CCI 552).

Kmk. **sızgır**:- “ıslık çalmak, vızıldamak, ötmek” (KTS, 296).

sibürtki “fırın süpürgesi, süpürge” (CCI 553).

Kmk. **sibirtki**: “süpürge” (KTS, 296).

Krç.-Blk. **sibirtgi**: “süpürge” (KMTS, 347).

sidik “idrar, sidik” (CCI 553).

Kmk. **siydik**: “sidik, idrar, bevil” (KTS, 297).

Krç.-Blk. **siydik (I)**: “idrar, sidik” (KMTS, 349).

silevsin (<Moğ. siligüsün) “vaşak” (CCII 814).

Kmk. **silevsün**: “vaşak” (KTS, 296).

Krç.-Blk. **sülevsün**: “vaşak, pars” (KMTS, 358).

silevsün (<Moğ. siligüsün) “vaşak” (CCI 553).

Krç.-Blk. **sülevsün**: “vaşak, pars” (KMTS, 358).

siği 1. “küçük kız kardeş” (CCII 815).

Nog. **siğli**: “küçük kız kardeş” (NTG I, 300).

siğir- (II) sindirmek, hazmetmek” (CCII 815).

Kmk. **siğdir-**: 1. “bir şeyi emmeye, içine çekmete yardım etmek; emmesini, içine çekmesini sağlamak”, 2. “(yemeği) sindirmek”, 3. “bir şeyi anlamasını, öğrenmesini, kavramasını sağlamak” (KTS, 297).

Nog. **siğdir-**: “sindirmek” (NTG I, 300).

soğan “soğan” (CCI 554).

Kmk. **soğan**: “soğan, soğanlı” (KTS, 298).

Krç.-Blk. **sohan**: “soğan” (KMTS, 349).

soh- 1. “sokmak”, 2. “(damar) atmak”, 3. “vurmak, dövmek, tokatlamak” (CCII 816);

soh- “sıkıştırmak, bastırmak, sıkmak” (CCII 816).

Nog. **soh-**: “vurmak, dövmek, çarpmak” (NTG I, 300).

sohta “sucuk, karaciğer ve baharatla yapılan bir tür sucuk” (CCII 816).

Kmk. **sohta**: “karaciğer kıymasıyla doldurulan bir tür ev sucuğu” (KTS, 299).

solagay (<Moğ. solugay) “solak” (CCII 816).

Kmk. **solağay**: “solak” (KTS, 298).

sonra “sonra” (CCI 555); **sonra** “a.a.” (CCII 817).

Krç.-Blk. **sora**: “sonra” (KMTS, 58).

sor- “sormak” (CCI 555); **sor**- “a.a.” (CCII 817).

Kmk. **sora-**: 1. “sormak”, 2. “izin almak” (KTS, 299).

Nog. **sora-**: “sormak” (NTG I, 301).

söküş “küfür, sövgü” (CCI 555).

Krç.-Blk. **sögüş**: “çekiştirme, iftira, leke, kara sürme, küfür” (KMTS, 353).

söndür- “söndürmek” (CCI 556).

Krç.-Blk. **söndür-**: “söndürmek” (KMTS, 354).

söv- “sevmek” (CCI 556); **söv**- “a.a.” (CCII 818).

Kmk. **süy-**: 1. “sevmek, hoşlanmak”, 2. “istemek, arzu etmek” (Sırtı, 2019, s. 270).

Krç.-Blk. **süy-**: 1. “sevmek”, 2. “arzu etmek” (Sırtı, 2019, s. 270).

Nog. **süy-**: 1. “saymak, hürmet etmek”, 2. “istemek, arzu etmek”, 3. “öpmek”, 4. “sevmek, okşamak” (Sırtı, 2019, s. 270).

sövek “kemik” (CCI 556).

Kmk. **süyek**: “kemik, kılçık” (KTS, 305).

Krç.-Blk. **süyek (I)**: “kemik” (KMTS, 359).

Nog. **süyek**: “kemik” (NTG I, 303).

sövmeklik “sevgi, aşk” (CCI 556); **sövmeklik** “a.a.” (CCII 819).

Kmk. **süymeklik**: “sevgi, aşk, sevda” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süymeklik**: “aşk” (KMTS, 360).

sövün- “sevinmek” (CCI 556).

Kmk. **süyün-**: “sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyün-**: “sevinmek, neşelenmek, duygulanmak” (KMTS, 360).

Nog. **süyin-**: “sevinmek” (NTF, 73).

sövünç “sevinç” (CCI 556); **sövünç** “a.a.” (CCII 819).

Kmk. **süyünç**: “sevinç” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyünç**: “sevinç, neşe, hayranlık” (KMTS, 360).

Nog. **süyiniş**: “seviniş, sevinç” (NTG II, 343).

sövünçlü “mutlu, sevinçli” (CCII 820).

Kmk. **süyünçlü**: “sevinçli, neşeli, sevinç içinde, neşe içinde” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyünçlü**: “sevinçli, neşeli, mutlu” (KMTS, 360).

sövündür- “sevindirmek” (CCII 820).

Kmk. **süyündür-**: “sevindirmek, hoşnut etmek, memnun etmek” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyündür-**: “sevindirmek, hoşnut bırakmak, memnun etmek” (KMTS, 360).

söy- “sevmek” (CCII 820).

Kmk. **süy-**: “sevmek, hoşlanmak” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süy-**: “sevmek” (KMTS, 359).

Nog. **süy-**: “sevmek” (NTG I, 303).

söyün- “sevinmek” (CCII 820).

Kmk. **süyün-**: “sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyün-**: “sevinmek, neşelenmek, duygulanmak” (KMTS, 360).

Nog. **süyin-**: “sevinmek” (NTG II, 343).

sözle- “söylemek, demek, konuşmak” (CCI 557); **sözle-** “a.a.” (CCII 820).

Kmk. **söyle-**: “söylemek, konuşmak” (KTS, 301).

sunduk (<Arp. şandūk) “sandık” (CCII 822).

Kmk. **sandık**: “sandık” (KTS, 287).

surat (<Arp. şurat) “görünüş, biçim, resim” (CCII 822).

Nog. **süvret**: “resim, desen” (NTG II, 343).

süngü “mızrak, kargı, süngü” (CCII 823).

Kmk. **süngü**: “mızrak, süngü, kasatura” (KTS, 305).

Krç.-Blk. **süngü**: “süngü” (KMTS, 358).

sürü çibin “sivrisinek” (CCI 559).

Kmk. **süyrücibin**: “sivrisinek” (KTS, 306).

süzük su “temiz su, duru su” (CCII 824).

Kmk. **süzük suv**: “berrak, duru su; durgun su” (KTS, 306).

şaar (<Far. şahr) “şehir, kent” (CCI 560).

Kmk. **şahar**: “şehir” (KTS, 307).

Krç.-Blk. **şahar**: “şehir” (KMTS, 361).

şaftalu (<Far. şaft-ālū) “şeftali” (CCI 560).

Kmk. **şaptal**: “şeftali” (KTS, 308).

Krç.-Blk. **şaptal**: “şeftali, kayısı” (KMTS, 362).

şeir (<Arp. šā‘ir) “şair” (CCII 824).

Kmk. **şair**: “şair” (KTS, 307).

şişe (<Far. şişā) “şişe” (CCI 561).

Kmk. **şışa**: “cam, cam kap, şişe” (KTS, 311).

Krç.-Blk. **şışa**: “şişe” (KMTS, 365).

şişlik “şişkinlik, şişik, yumru” (CCI 561).

Kmk. **şişik**: “şiş, şişlik, şişkinlik, şişik; yumru, ur, ödem” (KTS, 311).

şükür (<Arp. şukr) “şükür” (CCII 825).

Krç.-Blk. **şukur**: “şükür” (KMTS, 367).

taç (<Arp. tāc) “taç” (CCI 562).

Kmk. **tac**: “taç” (KTS, 318).

taftar (<Arp. taftar) “defter” (CCI 562.).

Kmk. **tepter**: “defter, not defteri” (KTS, 330).

Krç.-Blk. **tefter**: “defter” (KMTS, 388).

tagı “dahi, ve” (CCI 563).

Kmk. **dağı**: “dahi” (Pekecar, 2007: 1001).

talaş- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” (CCII 826).

Nog. **talas-**: “münakaşa etmek, itiraz etmek, iddiada bulunmak” (NTG I, 310).

tamaker (<Arp. tama‘ + Far. ek) “açgözlü, tamahkâr” (CCII 826).

Kmk. **damahkar**: “tamahkâr, haris, aç gözlü, doymak bilmez” (KTS, 110).

tamar “damar” (CCI 564); **tamar** “a.a.” (CCII 827).

Kmk. **tamur**: “damar” (KTS, 320).

Krç.-Blk. **tamır (II)**: “damar” (KMTS, 375).

Nog. **tamır**: “damar, kök, iç” (NTG II, 347).

tamha “damga” (CCII 827).

Kmk. **tamğa**: “damga, işaret” (KTS, 320).

Krç.-Blk. **tamğa (I)**: “damga, işaret, arma” (KMTS, 374).

Nog. **tamğa**: “damga” (Ergönenç, 2019, s. 58).

tañda “yarın” (CCI 564).

Kmk. **tañala**: “yarın, yarınki” (KTS, 321).

Nog. **tañla**: “yarın” (NTG II, 347).

tarazu (<Far. tarāzū) “terazi” (CCI 566).

Kmk. **tereze (II)**: “terazi, tartı, kantar, baskül” (KTS, 331).

tari “darı” (CCI 566).

Kmk. **tari**: “darı” (KTS, 323).

tarlov “tarla” (CCII 830).

Kmk. **tarlav**: “anızlı tarla, tarla” (KTS, 323).

Krç.-Blk. **tarlav**: “tarla, toprak, saha” (KMTS, 379).

taş “taş” (CCI 567); **taş** “a.a.” (CCII 830).

Nog. **tas**: “taş” (NTG II, 347).

taşı- “alıp götürmek, taşımak” (CCII 830).

Nog. **tası**:- 1. “taşmak”, 2. “taşımak” (NTG I, 311).

tatıĝ “lezzet, tat” (CCI 568).

Krç.-Blk. **tatım**: 1. “lezzet, tat”, 2. “yemek” (KMTS, 383).

Nog. **tatık**: “tat” (NTG I, 311).

tatlı “lezzetli, tatlı” (CCI 568); **tatlı** “a.a.” (CCII 831).

Kmk. **tatlı**: “tatlı, tatlı tatlı” (KTS, 325).

Nog. **tätli**: “tatlı” (Ergönenç, 2019, s. 38).

tatır- “tattırmak, tadına baktırmak” (CCII 831).

Krç.-Blk. **tatdır**:- “tattırmak, tadına baktırmak” (KMTS, 383).

tatov “lezzet, tat” (CCII 831).

Kmk. **tativ (II)**: “tat” (KTS, 325).

tavul “fırtına, bora, kasırga” (CCII 832).

Nog. **davıl**: “fırtına” (Ergönenç, 2019, s. 38).

têbe “başın üst kısmı, başın tepesi” (CCI 569); **têbe** “a.a.” (CCII 832).

Kmk. **töbe**: 1. “tepe, tümsek, kurgan, höyük”, 2. “yığın, küme”, 3. “tepe, doruk, zirve”, 4. “tepe (kafanın)” (KTS, 340).

têge “erkek keçi” (CCII 832).

Kmk. **teke**: “teke, erkek” (KTS, 329).

Krç.-Blk. **teke (I)**: “teke” (KMTS, 389).

ték (I) “tek” (CCI 570).

Kmk. **tek (II)**: “tek, biricik, yalnız” (KTS, 329).

Nog. **tek**: “yalnız” (NTG II, 348).

télbağı “dizgin” (CCII 832).

Kmk. **telbav**: “dizgin” (KTS, 329).

Nog. **telbege**: “dizgin” (NTG I, 312).

téli “deli, aptal, ahmak” (CCI 570).

Kmk. **deli**: “deli” (KTS, 112).

Krç.-Blk. **tehi**: “deli, aptal, ahmak” (KMTS, 389).

tèmen “kalın iğne, çuvaldız” (CCII 833).

Nog. **teben**: “yorgan iğnesi” (NTG I, 312).

tèmîr “demir” (CCI 570); **tèmîr** “a.a.” (CCII 833).

Kmk. **temir**: “demir, demirden” (KTS, 329).

Krç.-Blk. **temir**: “demir” (KMTS, 390).

tèmürçi “demirci, nalbant” (CCI 570).

Kmk. **temirçi**: 1. “demirci”, 2. “tesviyecî; çilingir” (KTS, 329).

Krç.-Blk. **temirçi**: “demirci” (KMTS, 390).

Nog. **temirşi**: “demirci” (NTG II, 348).

tèñ “denk, eşit” (CCII 833).

Kmk. **teñ**: “denk, eşit, müsavi, aynı” (KTS, 329).

Krç.-Blk. **teñ**: “denk, eşit, müsavi; boyuna uygun” (KMTS, 390).

Nog. **teñ**: “denk, eşit, aynı” (NTG II, 348).

Tèñeri “Tanrı” (CCII 834).

Kmk. **teñiri**: “Tanrı” (KTS, 330).

Tèñir “Tanrı” (CCII 834).

Nog. **táñir**: “Tanrı” (NTG I, 313).

təñiz “deniz” (CCI 570); **teñiz** “a.a.” (CCII 835).

Kmk. **deñiz**: “deniz” (KTS, 112).

Krç.-Blk. **teñiz**: “deniz” (KMTS, 391).

Nog. **teñiz**: “deniz” (NTG II, 348).

Təñri “Tanrı” (CCI 570); **Təñri** “a.a.” (CCII 835).

Krç.-Blk. **teyri**: “Tanrı, Karaçay-Malkarlılar’ın eski inanışlarına göre gök tanrısı” (KMTS, 394).

təpret- “hareket ettirmek” (CCI 571).

Kmk. **tebert**:- “hareket ettirmek, kımıldatmak” (KTS, 328).

Krç.-Blk. **tebret**:- “hareket ettirmek, başlatmak” (KMTS, 388).

təpsi “tepsi” (CCI 571).

Kmk. **tepsi**: 1. “kurulu sofraya, yemek konmuş sofraya”, 2. “(*halı veya kilim üzerinde yemek sunmak için*) bakır veya ağaçtan tepsi” (KTS, 330).

Krç.-Blk. **tepsi**: 1. “tepsi”, 2. “sofraya, yemek” (KMTS, 392).

tər “ter” (CCI 571); **ter** “a.a.” (CCII 837).

Kmk. **ter**: “ter” (KTS, 330).

Krç.-Blk. **ter**: “ter” (KMTS, 392).

tərek “ağaç” (CCI 571); **tərek** “a.a.” (CCII 838).

Kmk. **terek**: “ağaç” (KTS, 331).

Krç.-Blk. **terek**: “ağaç” (KMTS, 392).

Nog. **terek**: “ağaç” (NTG I, 313).

təreñ “derin” (CCII 838).

Kmk. **teren**: “derin, derin surette, derince” (KTS, 331).

Krç.-Blk. **teren**: “derin” (KMTS, 392).

Nog. **teren**: “derin” (Ergönenç, 2019, s. 54).

tèrezü (<Far. tarāzū) “iki kefeli tartı aleti, terazi” (CCII 838).

Kmk. **tereze (II)**: “terazi, tartı, kantar, baskül” (KTS, 331).

tèrge- “araştırmak, incelemek, denetlemek, kontrol etmek” (CCII 838).

Kmk. **terge-**: “yoklamak, araştırmak, denetlemek, kontrol etmek” (KTS, 331).

Nog. **terge-**: “incelemek, araştırmak” (NTG I, 313).

tèri “deri” (CCI 571); **tèri** “a.a.” (CCII 838).

Kmk. **teri**: 1. “deri, post”, 2. “kürk, kürklü” (KTS, 331).

Krç.-Blk. **teri**: 1. “deri, post”, 2. “kürk” (KMTS, 393)

Nog. **teri**: “deri” (NTG I, 313).

tèrk “tez, çabuk” (CCI 572).

Krç.-Blk. **terk**: “hızlı, çabuk, süratli” (KMTS, 393).

tèrle- “ter çıkmak, terlemek” (CCII 838).

Kmk. **terle-**: “terlemek, ter dökmek” (KTS, 331).

Krç.-Blk. **terle-**: 1. “terlemek”, 2. “buğulanmak” (KMTS, 393).

tèş- “delmek, delik açmak” (CCII 839).

Kmk. **teş-**: “deşmek, delmek, delik açmak” (KTS, 332).

Krç.-Blk. **teş- (II)**: “delmek” (KMTS, 394).

Nog. **tes-**: “deşmek, delmek, delik açmak” (NTG II, 349).

tèşik “çukur, delik, deşik” (CCI 572).

Kmk. **teşik**: “delik, deşik, çukur; delik, açıklık, gedik” (KTS, 332).

Krç.-Blk. **teşik**: “delik” (KMTS, 394).

Nog. **tesik**: “çukur, açıklık” (NTG II, 349).

tèy- 1. “ulaşmak, varmak, ermek, değmek”, 2. “değerinde olmak” (CCI 572); **tèy-** “ulaşmak, ermek, varmak” (CCII 839).

Kmk. **tiy-**: “bir şeye değmek, dokunmak, temas etmek, el sürmek” (KTS, 336).

Krç.-Blk. **tiy-**: “dokunmak, temas etmek, değmek” (KMTS, 400).

Nog. **tiy-**: “değmek, çarpmak” (NTG I, 350).

tèyin “sincap” (CCI 572).

Kmk. **tıyın**: “sincap” (KTS, 333).

Krç.-Blk. **tıyın**: “sincap; sincap kürkü; kürk” (KMTS, 397).

Nog. **tıyın**: “sincap” (NTG I, 315).

tèyişli “mecbur” (CCII 839).

Kmk. **tiyişli**: “zaruri, elzem, gerekli, lüzumlu” (KTS, 336).

tèyre “çevre, bölge, semt” (CCI 573).

Krç.-Blk. **tiyre**: “mahalle, semt” (KMTS, 401).

téz “tez, çabuk” (CCI 573).

Kmk. **tez**: “çabuk, süratle, hızla, tez” (KTS, 332).

Krç.-Blk. **tez**: “tez, çabuk, hızlı” (KMTS, 394).

Nog. **tez**: “çabuk, acele” (NTG II, 349).

tıḡa- “tıkamak” (CCII 840).

Kmk. **tıḡ-**: “tıkamak” (KTS, 333).

Krç.-Blk. **tıḡ-**: “tıkamak, sokmak” (KMTS, 395).

Nog. **tıḡ-**: “sokmak, tıkmak, içeri sokmak” (Sırtı, 2019, s. 280).

tın (II) “can, ruh” (CCI 573); **tın (I)** “a.a.” (CCII 840).

Krç.-Blk. **tın**: 1. “ruh”, 2. “beden, gövde” (KMTS, 399).

tınç “rahat, sakin, huzurlu” (CCII 841).

Nog. **tınış**: “dinç, kolay, rahat, hafif” (NTG I, 314).

tırpılḡa- “tir tir titremek; çabalamak, çırpınmak” (CCII 841).

Kmk. **tırpılḡa-**: “çabalamak, çırpınmak” (KTS, 333).

tilmaç “tercüman, çevirmen” (CCI 575).

- Krç.-Blk. **tilmanç**: “tercüman” (KMTS, 399).
- tint**- “araştırmak, incelemek, tahkik etmek” (CCII 843).
- Kmk. **tünt**:- “aramak, araştırmak; araştırma yapmak” (KTS, 345).
- tirek** “direk, destek, mesnet” (CCII 844).
- Kmk. **tirev**: “mesnet, destek” (KTS, 335).
- Krç.-Blk. **tirev**: “destek, dayanak” (KMTS, 399).
- tiş** “diş” (CCI 576); **tiş** “a.a.” (CCII 844).
- Nog. **tis**: “diş” (NTG II, 350).
- tişle**- “dişlemek, ısırma” (CCI 577).
- Nog. **tisle**:- “dişlemek, ısırma” (NTG II, 350).
- titre**- “titremek” (CCI 577); **titre**- “a.a.” (CCII 845).
- Kmk. **titire**:- “titremek” (KTS, 336).
- toğa** “at takımında kullanılan halka, toka” (CCI 578).
- Kmk. **toğa**: “toka” (KTS, 337).
- Krç.-Blk. **toğay**: 1. “halka”, 2. “bilezik” (KMTS, 401).
- toğu**- (I) “dokumak” (CCII 846).
- Kmk. **tohu**:- “dokumak” (KTS, 339).
- Nog. **tokı**:- “dokumak, işlemek” (NTF, 35).
- toğus** “dokuz” (CCII 846).
- Kmk. **toğuz**: “dokuz” (KTS, 337).
- Krç.-Blk. **toğuz**: “dokuz” (KMTS, 402).
- Nog. **toğız**: “dokuz” (Ergönenç, 2019, s. 109).
- toklıh** “doğunluk, tokluk” (CCII 846).
- Kmk. **tokluk**: “doğunluk, tokluk” (KTS, 338).
- tokmak** “topuz, tokmak” (CCI 578); **tokmak** “a.a.” (CCII 847).

Nog. **tokpak**: “tokmak” (NTG I, 315).

toltur- “doldurmak” (CCII 847).

Nog. **toltur**:- “doldurmak” (NTG II, 350).

toņuz “domuz” (CCI 579); **toņuz** “a.a.” (CCII 848).

Kmk. **doņuz** “domuz” (KTS, 115).

toolu “buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü, dolu” (CCI 579).

Nog. **tolı**: “dolu” (NTG II, 350).

topra “torba” (CCI 579).

Kmk. **torba**: “çuval, torba” (KTS, 339).

Nog. **dorba**: “torba” (Ergönenç, 2019, s. 39).

torha (<Moğ. torga) “ipek, ipekli kumaş” (CCII 848).

Nog. **torka**: “bir çeşit ipekli kumaş” (NTG I, 316).

tov “alem, tuğ, nişan” (CCI 580).

Kmk. **tuv**: “bayrak, sancak, alem” (KTS, 344).

tovram “dilim, parça, kesek, doğram” (CCII 848).

Krç.-Blk. **tuvram**: “dilim” (KMTS, 411).

toydır- “doymasını sağlamak, doyurmak” (CCII 849).

Kmk. **toydur**:- “doyurmak” (KTS, 340).

töben “aşağı, alt, aşağıya” (CCII 849).

Nog. **tömen**: “aşağı, alt” (NTG I, 316).

tögül- “dökülmek” (CCII 849).

Nog. **tögil**:- “dökülmek” (NTG II, 351).

tön- “dönmek” (CCII 850).

Kmk. **dön**:- 1. “*bir şeye* dönmek, değişmek”, 2. “parçalara ayrılıp dağılmak; kullanılamaz hâle gelmek”, 3. “kocamak, ihtiyarlamak” (KTS, 115).

Nog. **dön-:** 1. “geri çekilmek, dönmek”, 2. “bir tarafa geçmek, saf değiştirmek” (Sırtı, 2019, s. 288).

tört (sayı) “dört” (CCII 850).

Kmk. **dört:** “dört” (Pekecar, 2000, s. 142).

törtkül “dört köşeli, dörtgen” (CCI 581).

Kmk. **dörtgül:** “dört kenarlı, dört köşeli” (KTS, 115).

Krç.-Blk. **törtgül:** “dört köşe, dörtgen” (KMTS, 407).

Nog. **dörtkil:** “dört köşeli” (NTG I, 259).

törtünçi “dördüncü” (CCI 581); **törtünçi** “a.a.” (CCII 850).

Kmk. **dörtünçü:** “dördüncü” (KTS, 115).

Krç.-Blk. **törtünçü:** “dördüncü” (KMTS, 47).

töş “sine, göğüs, döş” (CCI 581).

Nog. **tös:** “göğüs” (NTG I, 316).

töşek “yatak, döşek” (CCI 581); **töşek** “a.a.” (CCII 850).

Nog. **tösek:** “döşek” (NTG II, 351).

töve “deve” (CCI 581); **töve** “a.a.” (CCII 850).

Kmk. **tüye:** “deve” (KTS, 347).

Krç.-Blk. **tüye:** “deve” (KMTS, 415).

Nog. **tüye:** “deve” (NTG I, 319).

tövgüç “havan tokmağı, havaneli” (CCI 582).

Krç.-Blk. **tüygüç:** “oklava; havaneli, havan tokmağı” (KMTS, 415).

tözümlü “dayanıklı, tahammüllü, sabırlı” (CCI 582).

Nog. **tözimli:** “sabırlı” (NTG II, 351).

tuğan (<Arp. dukkân) “dükân, mağaza” (CCI 582).

Kmk. **tüken:** “dükkan, mağaza” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tüken**: “dükkan” (KMTS, 412).

Nog. **tüken**: “dükkan” (NTG II, 352).

tuman “sis, duman” (CCI 582); **tuman** “a.a.” (CCII 852).

Krç.-Blk. **tuban**: 1. “sis, duman”, 2. “toz perdesi” (KMTS, 408).

tumov “nezle, soğuk algınlığı” (CCII 852).

Kmk. **tumav**: “nezle, nevazil, soğuk algınlığı” (KTS, 342).

tusnaḥ “tutsak, esir, mahkûm” (CCI 583).

Kmk. **tusnaḥ**: “mevkuf, tutuklu, tutsak” (KTS, 343).

tuşman (<Far. düşmān) “düşman” (CCII 854).

Kmk. **duşman**: “düşman, hasım” (KTS, 116).

Krç.-Blk. **duşman**: “düşman” (KMTS, 188).

Nog. **duşpan**: “düşman” (Ergönenç, 2019, s. 51).

tüb (I) “alt, dip, temel” (CCI 585).

Kmk. **tüp**: 1. “alt, aşağı, dip”, 2. “esas, temel, taban”, 3. “kök, gövde” (KTS, 346).

Nog. **tüp**: “dip” (NTG I, 318).

tüle- “tüy dökmek, tüy değiştirmek” (CCII 857).

Kmk. **tülen-**: tüy dökmek, tüy atmak” (KTS, 345).

tünekün “dün” (CCI 586).

Kmk. **tünegün**: “dün” (KTS, 345).

Nog. **tünegün**: “dün” (NTG I, 318).

tüpkür- “tükürmek” (CCI 586).

Kmk. **tükür-**: “tükürmek” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tükür- (I)**: “tükürmek” (KMTS, 412).

Nog. **tükir-**: “tükürmek” (NTG II, 352).

türlü 1. “tür, çeşit, nitelik” (CCI 586).

Nog. **türli**: “türlü” (NTG II, 352).

tüş (I) “düş, rüya” (CCI 586).

Nog. **tüs**: “düş, rüya” (NTG II, 352).

tüş (II) “öğle, öğle vakti” (CCI 587).

Nog. **tüs (II)**: “öğle zamanı” (NTG I, 319).

tüş- “düşmek, yıkılmak” (CCI 587); **tüş-** “a.a.” (CCII 858).

Nog. **tüs-**: “düşmek” (NTG II, 352).

tüşür- “indirmek” (CCI 587); **tüşür-** “a.a.” (CCII 858).

Kmk. **tüşdür-**: “düşürmek” (KTS, 346).

Nog. **tüsir-**: “düşürmek” (NTG I, 319).

tüv “darı” (CCI 587); **tüv** “a.a.” (CCII 859).

Krç.-Blk. **tüy**: “pirinç, darı” (KMTS, 414).

tüv- “dügmelemek, düğümlmek” (CCII 859).

Kmk. **tüy- (II)**: “bağlamak, düğümlmek” (KTS, 347).

tüvme (I) “dügme” (CCI 587); **tüvme** “a.a.” (CCII 859).

Kmk. **tüyme**: “dügme” (KTS, 347).

Krç.-Blk. **tüyme**: “dügme” (KMTS, 415).

tüzet- “düzeltmek” (CCI 588).

Kmk. **tüzelt-**: “düzeltmek, iyileştirmek” (KTS, 348).

uç “uç” (CCII 860).

Nog. **uş**: “uç” (NTG I, 320).

uç- “uçmak” (CCI 588).

Nog. **uş-**: “uçmak” (NTG II, 353).

uçuz “ucuz, değersiz” (CCI 588).

Nog. **uşsız**: “ucuz, değersiz” (NTG I, 320).

ulaḥ “oğlak” (CCII 861).

Kmk. **ulaḥ**: “oğlak, keçi yavrusu” (KTS, 352).

Krç.-Blk. **ulaḥ**: “oğlak” (KMTS, 417).

Nog. **ulaḥ**: “oğlak” (NTG I, 319).

ulḡay- “büyümek, gelişmek” (CCI 588).

Krç.-Blk. **ullay**:- “büyümek, ihtiyarlamak” (KMTS, 417).

ulu “büyük, ulu” (CCI 588); **ulu** “a.a.” (CCII 861).

Kmk. **ullu**: “büyük, yüce, ulu” (KTS, 352).

Krç.-Blk. **ullu**: “büyük” (KMTS, 417).

Nog. **ulı**: “büyük” (NTG I, 319).

ulu- “(kurt) ulumak” (CCII 861).

Nog. **ulı**:- “ulumak” (NTG I, 319).

ulu ata “büyük baba, dede” (CCI 588); **ulu ata** “a.a.” (CCII 861).

Kmk. **ullu ata**: “büyük baba, dede” (KTS, 352).

ulu köḡüllü “kibirli” (CCI 589).

Krç.-Blk. **ullu köllü**: “kibirli, kendini beğenmiş” (KMTS, 417).

ululuk “büyüklük, ululuk” (CCI 589).

Kmk. **ulluluk**: “büyüklük, azamet, ululuk, heybet” (KTS, 352).

unut- “unutmak” (CCI 589); **unut**- “a.a.” (CCII 862).

Nog. **umıt**:- “unutmak” (Sırtı, 2019, s. 384).

urçık “ip eğirmeye yarayan alet, iğ, kirman” (CCII 863).

Kmk. **urçuḡ**: “iğ” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **urçuḡ**: “kirman, iğ” (KMTS, 418).

Nog. **urşık**: “öreke” (NTG I, 320).

urluk “bitki tohumu, tohum” (CCI 590).

Nog. **urlik**: “tohum, tane” (NTG II, 353).

uruk “nesil, evlat, oğul” (CCII 863).

Krç.-Blk. **uruv**: “kabile, boy” (KMTS, 419).

Nog. **urik**: “soy, kabile” (NTG I, 319).

uruş- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” (CCII 863).

Nog. **urıs-**: “vuruşmak, dövüşmek” (NTG I, 319).

uşah “ufak, kırıntı” (CCII 864).

Kmk. **uvağ**: 1. “ufak, küçük”, 2. “herhangi bir maddeye ait parçacık, kırıntı, kırıntı” (KTS, 356).

Krç.-Blk. **uvağ**: “küçük, ufak” (KMTS, 420).

Nog. **uvağ**: “ufak, küçük” (NTG II, 353).

uv “av, avcılık” (CCI 590); **uv** “a.a.” (CCII 864).

Kmk. **av**: “av” (KTS, 47).

uvşa- (I) “okşamak, okşayarak sevmek” (CCII 865).

Kmk. **uşa-**: “okşamak, sevmek, kucaklamak; düşkünlük göstermek, müptela olmak” (KTS, 355).

uvşa- (II) “benzemek” (CCII 865).

Kmk. **oşa-**: “benzemek, andırmak” (KTS, 217).

Krç.-Blk. **uşa-**: “benzemek” (KMTS, 420).

Nog. **uğsa-**: “benzemek, benzer olmak” (Sırtı, 2019, s. 375).

uvşaş “benzer, mukabil” (CCI 591)

Krç.-Blk. **uşaş**: “benzer” (KTMS, 420).

uyuhısıra- “uyumak, uykusuz kalmak” (CII 865).

Kmk. **yuhısıra-**: “uyuklamak” (KTS, 401).

Krç.-Blk. **cuğusura-**: “uyuklamak, uykusu gelmek” (KMTS, 159).

uzun “uzun” (CCI 592); **uzun** “a.a.” (CCII 865).

Nog. **uzın**: “uzun” (NTG II, 354).

üç “üç” (CCII 867).

Nog. **üş**: “üç” (NTG II, 354).

üçün “için” (CCI 592); **üçün** “a.a.” (CCII 867).

Kmk. **uçun**: “için” (KTS, 351).

Nog. **üşin**: “için” (NTG II, 354).

üçünçi “üçüncü” (CCI 592); **üçünçi** “a.a.” (CCII 868).

Kmk. **üçünçü**: “üçüncü” (KTS, 359).

Krç.-Blk. **üçünçü**: “üçüncü” (KMTS, 47).

Nog. **üşinşi**: “üçüncü” (NTG II, 354).

üleş- “bölüşmek, paylaşmak” (CCI 593).

Nog. **üles-**: “paylaşmak” (NTG I, 321).

ülüş “pay, hisse” (CCI 593); **ülüş** “a.a.” (CCII 868).

Nog. **ülis**: “pay, hisse” (NTG II, 354).

üst “üst” (CCII 869).

Krç.-Blk. **üs**: “üst, üzeri” (KMTS, 423).

üş- “üşümek” (CCI 594).

Nog. **üsi-**: “üşümek” (NTG I, 321).

üvret- “öğretmek” (CCII 870).

Kmk. **üyret-**: 1. “öğretmek, talim etmek, talim ve terbiye etmek”, 2. “alıştırmak”, 3. “terbiye etmek, eğitmek; ehlileştirmek” (KTS, 361).

Krç.-Blk. **üret-**: “alıştırmak, öğretmek, eğitmek” (KMTS, 423).

yabalak “baykuş” (CCI 596).

Nog. **yapalak**: “baykuş” (NTG II, 356).

yaboğ “örtü” (CCI 596).

Krç.-Blk. **cabuv**: “örtü” (KMTS, 134).

Nog. **yabuv**: “örtü, yorgan, çadır” (NTG I, 323).

yabovlu “tüylü” (CCII 871).

Kmk. **yabağılı**: “uzun yünlü, bol yünlü; tüylü” (KTS, 377).

Krç.-Blk. **cabağılı**: 1. “tüyleri dökülmüş”, 2. “uzun tüylü” (KMTS, 133).

yağ- “yağmak” (CCI 596).

Kmk. **yav-**: “yağmak (atmosfer yağışı)” (KTS, 389).

Krç.-Blk. **cav-**: yağmak” (KMTS, 144).

Nog. **yav-**: “yağmak” (NTG I, 326).

yağı (I) “savaş, cenk” (CCI 596).

Kmk. **yav (II)**: “savaş, harp, muharebe” (KTS, 389).

yağ- “sürmek, sıvamak, yapıştırmak” (CCII 871).

Kmk. **yağ-**: “ovmak, oğmak, sürüştürmek, sürmek” (KTS, 384).

Krç.-Blk. **cağ-** (II): “sürmek, bulaştırmak” (KMTS, 135).

Nog. **yağ-**: “sürmek, yağlamak, batırmak” (NTG II, 355).

yaka “yaka, zırh yakası” (CCI 597).

Nog. **yağa**: “yaka” (Ergönenç, 2019, s. 54).

yağşı “iyi, hoş” (CCI 597).

Kmk. **yağşı**: “iyi” (Pekecar, 2000, s. 139).

Krç.-Blk. **cağşı**: “iyi, hoş” (KMTS, 135).

Nog. **yağşı**: “iyi” (Ergönenç, 2019, s. 52).

yala- “yalamak” (CCII 872).

Krç.-Blk. **cala-**: 1. “yalamak”, 2. “rüşvet almak” (KMTS, 135).

yalañaç “çıplak” (CCI 597); **yalañaç** “a.a.” (CCII 872).

Kmk. **yalanğaç**: “çıplak, üstsüz, elbisesiz” (KTS, 378).

Nog. **yalanğış**: “çıplak” (NTG I, 323).

yalbar- “yalvarmak, dua etmek” (CCI 597); **yalbar**- “a.a.” (CCII 872).

Krç.-Blk. **calbar**:- “yalvarmak” (KMTS, 135).

yalçı “gündelikçi, ırgat” (CCII 872).

Krç.-Blk. **calçı**: “gündelikçi, işçi, ırgat” (KMTS, 135).

Nog. **yalşı**: “ücretle çalışan işçi” (NTG I, 324).

yalğan “sahte, yalan” (CCII 873).

Kmk. **yalğan**: “yalan, iftira, bühitan” (KTS, 379).

Krç.-Blk. **calğan**: “yalan, boş, fani” (KMTS, 136).

yalgız “yalnız, tek, sadece” (CCII 873).

Kmk. **yañız**: “yalnız, tek başına; yalnız” (KTS, 383).

Krç.-Blk. **cañız**: “yalnız, tek” (KMTS, 138).

yalı “yele, at yelesi” (CCII 873).

Krç.-Blk. **cal**: “at yelesi” (KMTS, 136).

Nog. **yal**: “yele, ücret, mola, sükûnet” (NTG I, 323).

yalın- “yalvarmak, rica etmek” (CCII 873).

Krç.-Blk. **calın**:- “yalvarmak” (KMTS, 136).

yalmas (<Arp. almās) “elmas” (CCI 598).

Kmk. **almas**: “elmas” (KTS, 33).

Nog. **almaz**: “elmas” (NTG I, 242).

yama- “yamamak” (CCI 598).

Krç.-Blk. **cama**:- “yamamak” (KMTS, 136).

yaman “kötü, fena” (CCI 598); **yaman** “a.a.” (CCII 873).

Krç.-Blk. **caman (I)**: “kötü, fena” (KMTS, 136).

yamğur “yağmur” (CCI 599).

Kmk. **yañur**: “yağmur” (KTS, 383).

Krç.-Blk. **cañur**: “yağmur” (KMTS, 139).

Nog. **yamğır**: “yağmur” (NTG I, 324).

yamğurlu “yağmurlu” (CCI 599).

Kmk. **yañurlu**: “yağmurlu” (KTS, 383).

yamov “yama, yamalık” (CCII 874).

Kmk. **yamav**: “yama” (KTS, 380).

Krç.-Blk. **camav**: “yama” (KMTS, 136).

yan- “yanmak, tutuşmak” (CCII 874).

Krç.-Blk. **can-**: “yanmak” (KMTS, 137).

yanak “yanak” (CCI 599); **yañak** “a.a.” (CCII 874).

Kmk. **yayak**: “yanak, avurt” (KTS, 390).

Krç.-Blk. **cayak**: “yanak” (KMTS, 145).

yañç- “ezmek” (CCII 874).

Nog. **yañş-**: “dövmek, parçalamak, ezmek” (NTG I, 324).

yañı “yeni” (CCI 599); **yañı** “a.a.” (CCII 875).

Krç.-Blk. **cañı**: “yeni, taze” (KMTS, 138).

yanı- “tehdit etmek” (CCI 599).

Krç.-Blk. **canı- (II)**: “tehdit etmek” (KMTS, 139).

yap- (I) “örtmek, kapamak” (CCI 600).

Krç.-Blk. **cap-**: “örtmek, kapatmak” (Sırtı, 2019, s. 192).

yara “yara” (CCI 600); **yara** “a.a.” (CCII 875).

Krç.-Blk. **cara**: “yara” (KMTS, 140).

yaraş- “uyuşmak, uyumlu olmak, iyi geçinmek” (CCI 600).

Krç.-Blk. **caraş-**: 1. “anlaşmak, uyuşmak”, 2. “yakışmak” (KMTS, 140).

Nog. **yaras-**: “yaraşmak, yakışmak” (NTG II, 356).

yaraştır- “düzenlemek, tertip etmek” (CCI 601).

Kmk. **yaraşdır-**: “toplamak, düzene sokmak, çekidüzen vermek” (KTS, 385).

yarat- “yaratmak” (CCII 876).

Krç.-Blk. **carat- (II)**: “yaratmak” (KMTS, 140).

Yaratқан “Yaratan, Tanrı” (CCI 601).

Kmk. **Yaratğan**: “Yaradan, Yaradıcı, Allah” (KTS, 385).

Krç.-Blk. **Carathan**: “Yaradan, Allah” (KMTS, 140).

yarık 1. “ışık, aydınlık, parlaklık”, 2. “açık, berrak, bulanık olmayan” (CCII 877).

Krç.-Blk. **carık**: “ışık, aydınlık” (KMTS, 141).

yarım “yarım” (CCI 602).

Krç.-Blk. **carım**: “yarım” (KMTS, 141).

yarıt- “aydınlatmak, parlatmak, nurlandırmak” (CCII 878).

Krç.-Blk. **carıt-**: “aydınlatmak” (KMTS, 141).

yarlı “yoksul, fakir” (CCI 602); **yarlı** “a.a.” (CCII 878).

Krç.-Blk. **carlı**: “fakir, zavallı” (KMTS, 141).

yarlılık “yoksulluk, fakirlik” (CCI 602).

Krç.-Blk. **carlılık**: “fakirlik, zavallılık” (KMTS, 142).

yarov “gerekli olan, işe yarar” (CCII 879).

Kmk. **yarav**: “yarama, yararlı olma, uygun” (KTS, 385).

yarovlı 1. “uyumlu, uygun, işe yarar”, 2. yararlı”, 3. “erdemli, faziletli, dürüst” (CCII 879).

Kmk. **yaravlu**: “yarar, uygun, elverişli, işe yarar” (KTS, 385).

yartım “yardım” (CCII 879).

Kmk. **yardım:** “yardım” (KTS, 385).

Krç.-Blk. **cardam:** “yardım” (KMTS, 141).

Nog. **yardam:** “yardım” (NTG II, 356).

yastuḡ “yastık” (CCI 603).

Kmk. **yastıḡ:** “yastık” (KTS, 387).

Krç.-Blk. **castıḡ:** “yastık” (KMTS, 143).

yaş (I) 1. “yaş taze” 2. “gözyaşı”, 3. “çayır, çimen” (CCI 603); **yaş (I)** “gözyaşı”, **yaş (II)** “bir yıllık ömür, yaş”, **yaş (III)** “genç” (CCII 879).

Krç.-Blk. **caş (II):** “yaş” (KMTS, 143).

Nog. **yas:** 1. “genç, taze”, 2. “yaş” (NTG II, 356).

yaş (II) “diriliş, dirilik, hayat” (CCI 603).

Nog. **yas:** “ömür, hayat, genç, yaş” (NTG I, 326).

yaşat- “yaşatmak” (CCII 879).

Krç.-Blk. **caşat-:** “yaşatmak” (KMTS, 143).

yaşıl “yeşil” (CCI 603).

Krç.-Blk. **caşıl:** “yeşil” (KMTS, 143).

Nog. **yasıl:** “yeşil” (NTG II, 357).

yaşır- “saklamak, gizlemek” (CCI 603); **yaşır-** “a.a.” (CCII 880).

Krç.-Blk. **caşır-:** “saklamak, gizlemek” (KMTS, 143).

Nog. **yasır-:** “saklamak, gizlemek” (Ergönenç, 2019, s. 100).

yaşırı “gizli, saklı” (CCI 603).

Krç.-Blk. **caşırım:** “gizli, saklı, sır” (KMTS, 143).

yaşlı “gözyaşı dolu, yaşarmış, yaşlı” (CCII 880).

Nog. **yaşlı:** “yaşlı” (NTG II, 357).

yaşunmuş “saklı, gizli, gizlenmiş” (CCII 880).

Kmk. **yaşınmış**: “gizli, esrarlı, saklanmış, gizlenmiş” (KTS, 388).

Krç.-Blk. **caşınmış**: “gizlenmiş, saklanmış” (KMTS, 143).

Nog. **yasırmış**: “saklamış, gizlemiş” (NTG II, 357).

yat- “yatmak” (CCI 604); **yat**- “a.a.” (CCII 880).

Krç.-Blk. **cat**:- “yatmak” (KMTS, 144).

yav “yağ” (CCII 881).

Krç.-Blk. **cav**: “yağ” (KMTS, 144).

yavdır- “yağdırmak” (CCII 881).

Kmk. **yavdur**:- “yağmur, kar yağdırmak” (KTS, 389).

Krç.-Blk. **cavdur**:- “yağdırmak” (KMTS, 144).

yavlı “yağlı” (CCII 881).

Kmk. **yavlu**: “yağlı” (KTS, 389).

Krç.-Blk. **cavlu**: “yağlı” (KMTS, 144).

yavoḥ “yakın” (CCI 604).

Kmk. **yuvuḥ**: “yakın; yakında” (KTS, 401).

Krç.-Blk. **cuvuḥ**: “yakın, akraba” (KMTS, 160).

Nog. **yuvıḥ**: “yakın, akraba” (NTG II, 360).

yay “yaz mevsimi” (CCI 604); **yay** “a.a.” (CCII 881).

Krç.-Blk. **cay**: “yaz” (KMTS, 145).

yay- “açmak, yaymak” (CCII 604); **yay**- “a.a.” (CCII 881).

Krç.-Blk. **cay**:- “yaymak, sermek” (KMTS, 145).

yayıl- “yayılmak, dağılmak” (CCII 882).

Krç.-Blk. **cayıl**:- “yayılmak, serilmek” (KMTS, 146).

Nog. **yazıl**:- “dağılmak” (NTG I, 327).

yayla- “yaz mevsimini geçirmek” (CCII 882).

- Krç.-Blk. **cayla-**: “yazı geçirmek, yaylamak” (KMTS, 146).
- yaz** “ilkbahar” (CCII 604); **yaz (I)** “a.a.” (CCII 882).
- Krç.-Blk. **caz**: “bahar, ilkbahar” (KMTS, 146).
- yaz- (I)** “yazı yazmak” (CCI 604).
- Krç.-Blk. **caz-**: “yazmak” (KMTS, 146).
- yazık** “günah, suç” (CCII 882).
- Krç.-Blk. **cazık (I)**: “günah” (KMTS, 146).
- yê-** “bir şey yemek” (CCII 885).
- Krç.-Blk. **ce-**: “yemek yemek” (Sırtı, 2019, s. 199).
- yêgen** “hasır, kaba hasır, döşek” (CCI 605).
- Krç.-Blk. **cegen**: “hasır” (KMTS, 147).
- yêk** “şeytan, iblis” (CCII 885).
- Krç.-Blk. **cek**: “şeytan, iblis” (KMTS, 147).
- yêk-** “atlı arabaya koşmak” (CCII 885).
- Nog. **yek-**: 1. “(atı) arabaya koşmak”, 2. “yüklemek, iş vermek, meşgul etmek” (Sırtı, 2019, s. 305).
- yêl** “rüzgâr, yel” (CCI 605); **yêl** “a.a.” (CCII 885).
- Kmk. **yel (I)**: “yel, rüzgâr” (KTS, 391).
- Krç.-Blk. **cel**: “rüzgâr, yel” (KMTS, 147).
- yêlim** “tutkal” (CCI 605).
- Krç.-Blk. **celim**: “tutkal, zambak” (KMTS, 147).
- yêlin** “hayvan memesi” (CCII 886).
- Nog. **yelin**: “hayvan memesi” (NTG I, 327).
- yêlpi-** “yellemek, yelpaze ile havalandırmak” (CCII 886).
- Kmk. **yelpi-**: “(yelpazeyi) yellemek”, 2. “(tahılı) savurup taneleri ayırmak” (KTS, 392).

yèmiş “meyve” (CCI 605); **yèmiş** “a.a.” (CCII 886).

Kmk. **yemiş**: “yemiş, meyve” (KTS, 392).

Krç.-Blk. **cemiş**: “yemiş, meyve” (KMTS, 148).

Nog. **yemis**: “yemiş” (NTG II, 358).

yèŋ “elbise kolu, yen” (CCI 606).

Kmk. **yeŋ** “elbise kolu, yen, kol” (KTS, 392).

Krç.-Blk. **ceŋ**: “yen, elbise kolu” (KMTS, 148).

yèŋ- “mağlup etmek, yenmek” (CCI 606); **yèŋ-** “a.a.” (CCII 886).

Kmk. **yeŋ-**: “yenmek, mağlup etmek; üstesinden gelmek, hakkından gelmek” (KTS, 392).

Krç.-Blk. **ceŋ- (II)**: “yenmek, galip gelmek” (KMTS, 148).

Nog. **yeŋ-**: yenmek” (NTF, 24).

yèŋdir- “mağlup ettirmek, yendirmek” (CCII 886).

Nog. **yèŋdir-** “yendirmek, boyun eğmek” (NTG I, 327).

yèŋül 1. “hafif”, 2. “alçak, mütevazî” (CCI 606); **yèŋül** “a.a.” (CCII 886).

Kmk. **yeŋil**: “kolay, hafif; kolayca, kolaylıkla” (KTS, 392).

Krç.-Blk. **ceŋil**: 1. “çabuk”, 2. “hafif” (KMTS, 148).

Nog. **yeŋil**: “hafif, kolay, yeğni” (NTG I, 327).

yèr “zemin, bölge, oturulan yer” (CCI 606); **yèr** “dünya, yeryüzü” (CCII 886).

Kmk. **yer (I)**: “yeryüzü, dünya, toprak, yer, mekân” (KTS, 392).

Krç.-Blk. **cer (I)**: “yer, toprak” (KMTS, 148).

Nog. **yer**: “yer” (Ergönenç, 2019, s. 68).

yèt-(I) “kâfi gelmek, yeterli olmak, yetişmek” (CCI 606); **yèt- (II)** “a.a.” (CCII 889).

Kmk. **yet- (I)**: “yetmek, kâfi gelmek, yetişmek” (KTS, 394).

Krç.-Blk. **cet-**: “ulaşmak, yetişmek” (KMTS, 149).

Nog. **yet-** (I): “yetmek, elvermek” (NTF, 24).

yêt- (III) “ulaşmak, varmak, yetişmek” (CCII 888).

Kmk. **yet-** (I): “ulaşmak, ermek, vasıl olmak” (KTS, 394).

Krç.-Blk. **cet-**: “ulaşmak, yetişmek” (KMTS, 149).

Nog. **yet-** (II): “varmak, ulaşmak” (NTF, 24).

yêter “yeter, kâfi” (CCI 607).

Kmk. **yeter**: “yeter” (KTS, 393).

yêti (sayı) “yedi” (CCI 607); **yêti** “a.a.” (CCII 889).

Kmk. **yetti**: “yedi” (KTS, 394).

Krç.-Blk. **ceti**: “yedi” (KMTS, 149).

Nog. **yeti**: “yedi” (Ergöner, 2019, s. 109).

yêtkir- “ulaştırmak, vardirmek, yetiştirmek” (CCII 889).

Krç.-Blk. **cetgiz-**: “ulaştırmak, getirmek, yetiştirmek” (KMTS, 149).

yı- “bir yerde toplamak, yığmak” (CCI 607-611); **yı-** “a.a.” (CCII 889).

Kmk. **cıy-**: 1. “toplamak”, 2. “kaldırmak”, 3. “biriktirmek”, 4. “seferber etmek” (Sırtı, 2019, s. 308).

Krç.-Blk. **cıy-**: “toplamak” (KMTS, 152).

Nog. **yıy-**: “yığmak, toplamak, biriktirmek” (NTG II, 358).

yıh- “yıkmak” (CCII 608).

Kmk. **yık-**: “devirmek, yıkmak” (KTS, 395).

Krç.-Blk. **cık-**: “devirmek, düşürmek” (KMTS, 150).

Nog. **yık-**: “yıkmak, yere devirmek” (Sırtı, 2019, s. 307).

yıl- “yığılmak, toplanmak” (CCII 890).

Kmk. **cıyıl-**: “toplanmak” (KTS, 92).

Krç.-Blk. **cıyıl-**: “toplanmak” (KMTS, 153).

Nog. **yıyıl-**: “yığılmak, birikmek, toplanmak” (NTG II, 358).

yıkıl- “düşmek, yıkılmak” (CCI 608).

Kmk. **yığıl-**: “yıkılmak, *bir yerden düşmek*, devrilmek, *birine yenilmek*” (KTS, 394).

Krç.-Blk. **cığıl-**: “düşmek, devrilmek” (KMTS, 150).

Nog. **yığıl-**: “devrilmek, düşmek, yere serilmek” (NTG I, 328).

yıl “yıl, sene” (CCI 608); **yıl** “yıl, sene” (CCII 890).

Krç.-Blk. **cıl (I)**: “yıl, sene” (KMTS, 150).

yılan “yılan” (CCI 608).

Krç.-Blk. **cılan**: “yılan” (KMTS, 150).

yılı “banyo, ılık” (CCII 890).

Krç.-Blk. **cılı**: “ılık, sıcak” (KMTS, 151).

yılı “sıcak” (CCII 890).

Krç.-Blk. **cılı**: “ılık, sıcak” (KMTS, 151).

Nog. **yılı**: “sıcak, ısı, hararet” (NTG II, 358).

yımışak “yumuşak” (CCI 609).

Krç.-Blk. **cumuşak**: “yumuşak” (KMTS, 160).

Nog. **yumsak**: “yumuşak” (NTG II, 359).

yırgak “ateşi karıştırmayı yarayan kanca, çengel” (CCI 609).

Kmk. **irgak**: “çengel, kanca” (KTS, 166).

Krç.-Blk. **irgak**: “kanca, çengel” (KMTS, 224).

yırıl- “büzülmek, buruşmak” (CCII 891).

Nog. **yıyrıl-**: “kıvrılmak, büzülmek” (NTG I, 328).

yırt- “yırtmak” (CCI 609); **yırt-** “a.a.” (CCII 891).

Krç.-Blk. **cırt-**: “yırtmak, yolmak” (KMTS, 152).

yibek “ipek” (CCII 891).

Krç.-Blk. **cibek**: “ipek” (KMTS, 154).

yibit- “ıslatmak, nemlendirmek, ıslatarak yumuşatmak” (CCII 891).

Krç.-Blk. **cibit-**: “ıslatmak” (KMTS, 154).

yilik “kemik iliği, ilik” (CCI 610).

Krç.-Blk. **cilik**: “ilik” (KMTS, 154).

yiti “keskin” (CCII 892).

Krç.-Blk. **citi**: “keskin, sivri” (KMTS, 155).

yoğa “ince” (CCII 892).

Kmk. **yukça**: “ince” (KTS, 400).

Krç.-Blk. **cuğa (I)**: “ince, seyrek” (KMTS, 158).

Nog. **yukça**: “ince” (Ergöner, 2019, s. 38).

yoğan “kalın, kaba” (CCI 436).

Nog. **yuvan**: “kalın, sağlam, güçlü” (NTG I, 330).

yoğarı “yukarı” (CCII 893).

Kmk. **yoğarı**: “yukarı” (KTS, 397).

Krç.-Blk. **oğarı**: “yukarı” (KMTS, 58).

Nog. **yoğarı**: “yukarı” (Ergöner, 2019, s. 118).

yoğla- “yokluğunu fark etmek” (CCII 894).

Kmk. **yoğla-**: “yoklama yapmak; mevcut insanları yoklamak” (KTS, 398).

Krç.-Blk. **coğla-**: “yoklamak, ziyaret etmek” (KMTS, 156).

yok 1. “yok”, 2. “hayır” (CCI 610), **yok** “a.a.” (CCII 894).

Krç.-Blk. **coğ**: “yok” (KMTS, 156).

yolabars “kaplan” (CCII 894).

Nog. **yolbarıs**: “kaplan” (NTG I, 329).

yolu “kez, defa” (CCII 895).

Kmk. **yol**: “yön, istikamet; suret, tarz, usul, metot; araç, vasıta” (KTS, 397).

Krç.-Blk. **col (II)**: “defa, kere, sefer, kez” (KMTS, 156).

Nog. **yol**: “yol, defa” (NTG I, 329).

yolsuz “yol olmaksızın, yolsuz” (CCII 895).

Krç.-Blk. **colsuz**: “yolsuz, yolu olmayan” (KMTS, 156).

yoluğ- “karşılaşmak” (CCI 611).

Krç.-Blk. **coluğ**:- “rastlamak” (KMTS, 156).

Nog. **yoluğ**:- “rastlamak” (NTG I, 329).

yon- “yontmak, oymak” (CCII 895).

Krç.-Blk. **con**:- “yontmak” (KMTS, 157).

yovurğan “yorgan” (CCI 611).

Kmk. **yuvurğ**an: “yorgan (*pamuklu veya yünlü*)” (KTS, 401).

Krç.-Blk. **cuvurğ**an: “yorgan” (KMTS, 161).

Nog. **yuvırğ**an: “yorgan” (NTG I, 330).

yovut- “yaklaştırmak, yaklaşmasına imkân vermek” (CCII 895).

Krç.-Blk. **cuvurt**:- “yaklaştırmak, yakınlaştırmak” (KMTS, 161).

Nog. **yuvıt**:- “yaklaştırmak” (NTG I, 330).

yötkür- “öksürmek” (CCII 896).

Krç.-Blk. **cötgür**:- “öksürmek” (KMTS, 158).

Nog. **yötkir**:- “öksürmek” (NTG I, 329).

yuğurt “yoğurt” (CCI 611).

Kmk. **yuvurt**: “yoğurt” (KTS, 401).

Krç.-Blk. **cuvurt**: “yoğurt” (KMTS, 161).

Nog. **yuvirt**: “yoğurt” (NTG II, 360).

yuh- “bulaşmak” (CCII 896).

Kmk. **yuk-**: 1. “geçmek, sirayet etmek, bulaşmak”, 2. “bulaşmak, yapışmak” (KTS, 400).

Krç.-Blk. **cul-**: “bulaşmak” (KMTS, 158).

yuktur- “bulaştırmak, üzerine yapıştırmak, dokundurmak” (CCII 896).

Kmk. **yukdur-**: “*birine* bir hastalık bulaştırmak” (KTS, 400).

yulduz “yıldız” (CCI 612); **yulduz** “a.a.” (CCII 897).

Krç.-Blk. **culduz**: “yıldız” (KMTS, 159).

Nog. **yulduz**: “yıldız” (NTG II, 359).

yulq- “yolmak, koparmak, kökünden koparmak” (CCII 897).

Krç.-Blk. **culq-**: “yolmak” (KMTS, 159).

yuluv “fidye” (CCII 898).

Krç.-Blk. **culuv**: “fidye” (KMTS, 159).

yum- “gözlerini kapatmak” (CCII 898).

Krç.-Blk. **cum-**: “yummak” (KMTS, 159).

yumurtqa “yumurta” (CCII 898).

Kmk. **yımrıtqa**: “yumurta” (KTS, 395).

Krç.-Blk. **cumurtha**: “yumurta” (KMTS, 159).

Nog. **yumirtqa**: “yumurta” (NTG II, 359).

yuy “tüy, kuş tüyü, kuşkanadı, yün, saç” (CCI 612).

Kmk. **yün**: “yün” (KTS, 402).

Krç.-Blk. **cün**: “yün” (KMTS, 162).

Nog. **yun**: “yün” (NTG II, 359).

yuv- “yıkamak” (CCI 612).

Kmk. **cuv-** “yıkamak” (KTS, 93).

Krç.-Blk. **cuv-**: “yıkamak” (KMTS, 160).

yuvun- “yikanmak, banyo yapmak” (CCI 613); **yuvun-** “a.a.” (CCII 898).

Kmk. **cuvun-**: “yikanmak” (KTS, 94).

Krç.-Blk. **cuvun-**: “yikanmak” (KMTS, 161).

Nog. **yuvın-**: “yikanmak” (NTF, 67).

yügün- “saygı için önünde eğilmek, diz üstü yere çökmek, aman dilemek” (CCII 899).

Krç.-Blk. **cügün-**: 1. “istemek, dilemek, rica etmek, adak adamak, söz vermek”, 2. “yalvarmak, aman dilemek, baş eğmek, önünde eğilmek” (KMTS, 162).

yük “yük, eşya, dengi” (CCI 613); **yük** “a.a.” (CCII 899).

Krç.-Blk. **cük-**: “yük” (KMTS, 162).

Nog. **yuk-**: “yük” (NTG II, 359).

yülü- “traş etmek” (CCI 614).

Krç.-Blk. **cülü-**: “traş etmek” (KMTS, 162).

yürek “kalp, yürek” (CCII 899).

Krç.-Blk. **cürek-**: “kalp, yürek” (KMTS, 162).

Nog. **yurek-**: “yürek” (NTG II, 359).

yürük “hızlı, çabuk, enerjik” (CCII 900).

Krç.-Blk. **cüyruk-**: 1. “süratli, hızlı, çabuk, seri, canlı, çevik”, 2. “canlı, hafif, tüy gibi, sıkıntısız” (KMTS, 164).

yürü- “yürümek” (CCI 614); **yürü-** “a.a.” (CCII 900).

Krç.-Blk. **cürü-**: “yürümek” (KMTS, 163).

yüz (I) (sayı) “yüz” (CCII 900).

Krç.-Blk. **cüz-**: “(sayı) yüz” (KMTS, 164).

yüz- “suda yüzmek” (CCI 615).

Krç.-Blk. **cüz-**: “suda yüzmek” (Sırtı, 2019, s. 315).

yüzük “yüzük” (CCII 901).

Krç.-Blk. **cüzük**: “yüzük” (KMTS, 164).

yüzüm “üzüm” (CCI 615).

Krç.-Blk. **cüzüm**: “üzüm” (KMTS, 164).

Nog. **yüzim**: “üzüm” (NTG I, 331).

zamana (<Arp. zamāna) “zaman, zamane” (CCII 901).

Kmk. **zaman**: “zaman, vakit; sıra, esna, an” (KTS, 405).

Krç.-Blk. **zaman**: “zaman” (KMTS, 425).

zeytin (<Arp. zaytūn) “zeytin” (CCII 901).

Kmk. **zaytun**: “zeytin” (KTS, 407).

ziyan (<Far. ziyān) “zarar, ziyan” (CCI 615).

Nog. **ziyan**: “ziyan” (NTG II, 360).

zümürüt (<Arp. zumurrud) “zümürüt” (CCI 615).

Kmk. **zumrut**: “zümürüt” (KTS, 409).

2.2.1. Sadece Ses Farklılığı Görülen Kelimelerin Yorumlanması

2.2.1.1. Ses Olayları

Kişilere veya topluluklara ait olan eş ses birimlerinin ortak bir ses hâline gelmesine ve bu seslerin alıntılarla yayılmasına ses değişimleri denmektedir. Ses değişimleri, herhangi bir dilin belirli bir yerde ve zamanda kullanan kişilerin ses tercihlerinin toplamıdır (Karaağaç, 2002: 89). Ses olayları ünlülerde ve ünsüzlerde ses farklılaşmaları olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

2.2.1.1.1. Ünlülerde Ses Olayları

2.2.1.1.1.1. Ünlü Daralması

Kelime içerisinde bulunan ünlü seslerin yanına gelen bazı ünsüz seslerin gelmesiyle oluşan ses olayıdır. /a/, /e/, /o/ ve /ö/ geniş ünlülerinin daralması olayıdır. /a/ > /ı/, /o/ > /u/, /e/ > /i/, /ö/ > /ü/ seslerine dönüşmektedir (Karaağaç, 2015, s. 97). *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimeler ile incelenen lehçelerdeki kelimeler karşılaştırıldığında bazı kelimelerde ünlü daralmaları gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

2.2.1.1.1.1. /a/ > /ı/ Ses Farklılaşması

/a/ ünlüsünün Kıpçak grubu Türk lehçelerinde düzenli olarak korunduğu görülmektedir. Birkaç örnek dışında /a/ > /ı/ ses farklılaşmasına tesadüf edilmemiştir.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /a/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /ı/ sesine şu örneklerde dönüşmüştür.

CC *canavar* “hayvan” > **Kmk.** *canıvar* “canlı varlık, canlı organizma; ipek böceği”, **CC** *karçaga* “atmaca, şahin, aladoğan” > **Kmk.** *karçığa* “aladoğan, şahin”, **CC** *nağara* “bir tür davul, nakkare” > **Kmk.** *nağıra* “davul; trampet”.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /a/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /ı/ sesine şu örneklerde dönüşmüştür.

CC *canavar* “hayvan” > **Krç.-Blk.** *canıvar* “hayvan”, **CC** *karçaga* “atmaca, şahin, aladoğan” > **Krç.-Blk.** *karçığa* “atmaca, aladoğan”.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /a/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /ı/ sesine şu örnekte dönüşmüştür.

CC *canavar* “hayvan” > **Krç.-Blk.** *canıvar* “hayvan”.

2.2.1.1.1.2. /o/ > /u/ Ses Farklılaşması

Bu ses olayı, Memlûk Kıpçak sahasında yazılmış olan sözlük ve gramer kitaplarında kesin olarak tespit edilememiştir; ancak Talat Tekin'e göre *Codex Cumanicus*'ta yer almasından dolayı XIII. ve XIV. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır (Tekin, 2005, s. 317).

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin başında ve ortasında yer alan /o/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /u/ sesine dönüşmüştür.

CC *kov* “ateşi tutuşturmaya yarayan kuru ağaç kabuğu yahut ince ve kuru ağaç dalı, kav” > **Kmk.** *kuv (III)* “kav, mantar kavı”, **CC** *kovanç* “kıvanç, sevinç” > **Kmk.** *kuvanç* “kıvanç, sevinç, neşe; kıvançlı, sevinçli, neşeli”, **CC** *kovat* “güç, kuvvet” > **Kmk.** *kuvat* “kuvvet, güç”, **CC** *koymuş* “leğen kemiği, kuyruk sokumu kemiği” > **Kmk.** *kuymuş* “kuyruk sokumu”, **CC** *ovuç* “avuç” > **Kmk.** *uvuç* “avuç”, **CC** *savoğ* “soğuk” > **Kmk.** *suvuğ* “soğuk, serin” **CC** *tov* “alem, tuğ, nişan” > **Kmk.** *tuv* “bayrak, sancak, alem” vb. gibi.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin başında ve ortasında yer alan /o/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /u/ sesine dönüşmüştür.

CC *boga* “boğa” > **Krç.-Blk.** *buga* “boğa”, **CC** *covap* “yanıt, cevap” > **Krç.-Blk.** *cuvab* “cevap”, **CC** *mohor* “mühür” > **Krç.-Blk.** *muhur* “paranın yazı kısmı, mühür”, **CC** *tovram* “dilim, parça, kesek, doğram” > **Krç.-Blk.** *tuvram* “dilim”, **CC** *orbu* “kaya oyuğu, kaya deliği” > **Krç.-Blk.** *urbu* “kaya oyuğu, kaya deliği” vb. gibi.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin başında ve ortasında yer alan /o/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /u/ sesine dönüşmüştür.

CC *ovul* “evlat, oğul” > **Nog.** *uvıl* “oğul, oğlan”, **CC** *satov* “satış, ticaret, pazar, piyasa” > **Nog.** *satuv* “satış, satma”, **CC** *yoga* “ince” > **Nog.** *yuğa* “ince”, **CC** *yovut-* “yaklaştırmak, yaklaşmasına imkân vermek” > **Nog.** *yuvit-* “yaklaştırmak” **CC** *yogan* “kalın, kaba” > **Nog.** *yuvan* “kalın, sağlam, güçlü” vb. gibi.

2.2.1.1.1.3. /e/ > /i/ Ses Farklılaşması

Sırtı, Şçerbak'a dayanarak verdiği bilgiye göre /e/ > /i/ daralmasının XIV. yüzyıla kadar götürebileceğini dile getirmiştir (Sırtı, 2019, s. 84). Eckmann da ilk hecede /e/ > /é/ değişikliğinin genel olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar korunduğunu; ancak daha sonra “ya” ile veya *Nehcü'l-Feradis* gibi harekeli metinlerde “e” ile işaretlenen bir sese dönüşmeye başladığını ifade etmiştir (Eckmann, 2003b, s. 32).

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /e/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /i/ sesine dönüşmüştür.

CC *bëy* “bey, emir” > **Kmk.** *biy (I)* “bey, emir, asıl”, **CC** *bëyi-* “dans etmek, raks etmek” > **Kmk.** *biyi-* “dans etmek, oynamak”, **CC** *bëyik* “büyük, yüce” > **Kmk.** *biyik* “yüksek”, **CC** *këyin-* “giyinmek” > **Kmk.** *kiyin-* “giyinmek”, **CC** *sëyrek* “sık karşıtı, seyrek” > **Kmk.** *siyrek* “seyrek, çok az, nadir”, **CC.** *tëy-* 1. “ulaşmak, varmak, ermek, değmek” > **Kmk.** *tiy-* “bir şeye değmek, dokunmak, temas etmek, el sürmek” vb. gibi.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /e/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /i/ sesine dönüşmüştür.

CC *b y* “bey, emir” > Kr .-Blk. *biy* “prens, bey, CC *b yik* “büyük, yüce” > Kr .-Blk. *biyik* “yüksek”, CC *kerpiç* “kerpiç” > Kr .-Blk. *kirpiç* “kerpiç, tu la”, CC *k y*- “giymek” > Kr .-Blk. *kiy*- “giymek”, CC *t yre* “ evre, bölge, semt” > Kr .-Blk. *tiyre* “mahalle, semt” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /e/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /i/ sesine d n  m   t r.

CC *b yik* “büyük, yüce” > Nog. *biyik* “büyük, yüksek”, CC *b yi*- “dans etmek, raks etmek” > Nog. *biyi*- “ oynamak, dans etmek”, CC *  rek* “  r k, pis” > Nog. * irik* “  r k”, CC *k y*- “giymek” > Nog. *kiy*- “giymek”, CC *k yik* “vahşi, yabani hayvan” > Nog. *kiyik* “bütün  atal tırnaklı yabani hayvanlar” vb. gibi.

2.2.1.1.1.4. / / > / / Ses Farklı ması

Bu ses daralmasının  rnekleri Kıpçak metinlerde yer almamaktadır. Tekin’e göre / / > / / daralmasının ilk  rnekleri *Codex Cumanicus*’ta yer almaktadır (Tekin, 2005, s. 317).

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin ortasında yer alan / / sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak / / sesine d n  m   t r.

CC *t ve* “deve” > Kmk. *tüye* “deve”, CC *s v*- “sevmek” > Kmk. *s y*- 1. “sevmek, ho lanmak”, 2. “istemek, arzu etmek”, CC *s vek* “kemik” > Kmk. *süyek* “kemik, kılçık”, CC *sövmeklik* “sevgi, a k” > Kmk. *süymeklik* “sevgi, a k, sevda”, CC *s v n*- “sevinmek” > Kmk. *s y n*- “sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak”, CC *s v n * “sevinç” > Kmk. *süyünç* “sevinç”, CC *sövünçlü* “mutlu, sevinçli” > Kmk. *süyünçlü* “sevinçli, neşeli, sevinç içinde, ne e içinde”, CC *sövündür*- “sevindirmek” > Kmk. *süyündür*- “sevindirmek, hoşnut etmek, memnun etmek”, CC *s y*- “sevmek” > Kmk. *s y*- “sevmek, ho lanmak”, CC *s y n*- “sevinmek” > Kmk. *s y n*- “sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin ortasında yer alan / / sesi Karaçay-Balkar Türkçesindeki bazı kelimelerde daralarak / / sesine d n  m   t r.

CC *k v z* “halı” > Kr .-Blk. *k y z* “halı”, CC *t ve* “deve” > Kr .-Blk. *tüye* “deve” CC *t vg  * “havan tokma ı, havaneli” > Kr .-Blk. *t yg  * “oklava; havaneli, havan tokma ı”, CC *s v*- “sevmek” > Kr .-Blk. *s y*- 1. “sevmek”, 2. “arzu etmek”, CC

sövek “kemik” > **Krç.-Blk.** *süyek* (I) “kemik” **CC** *sövmeklik* “sevgi, aşk” > **Krç.-Blk.** *süymeklik* “aşk”, **CC** *sövünç* “sevinç” > **Krç.-Blk.** *süyünç* “sevinç, neşe, hayranlık”, **CC** *sövünçlü* “mutlu, sevinçli” > **Krç.-Blk.** *süyünçlü* “sevinçli, neşeli, mutlu”, **CC** *sövündür-* “sevindirmek” > **Krç.-Blk.** *süyündür-* “sevindirmek, hoşnut bırakmak, memnun etmek”, **CC** *söy-* “sevmek” > **Krç.-Blk.** *süy-* “sevmek”, **CC** *söyün-* “sevinmek” > **Krç.-Blk.** *süyün-* “sevinmek, neşelenmek, duygulanmak” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /ö/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde daralarak /ü/ sesine dönüşmüştür.

CC *töve* “deve” > **Nog.** *tüye* “deve”, **CC** *söv-* “sevmek” > **Nog.** *süy-:* 1. “saymak, hürmet etmek”, 2. “istemek, arzu etmek”, 3. “öpmek”, 4. “sevmek, okşamak”, **CC** *sövek* “kemik” > **Nog.** *süyek* “kemik”, **CC** *sövün-* “sevinmek” > **Nog.** *süyün-* “sevinmek”, **CC** *sövünç* “sevinç” > **Nog.** *süyünış* “sevinış, sevinç”, **CC** *söy-* “sevmek” > **Nog.** *süy-* “sevmek”, **CC** *söyün-* “sevinmek” > **Nog.** *süyün-* “sevinmek” vb. gibi.

2.2.1.1.1.2. Ünlü Düzleşmesi

Ünlülerin çıkış yerine göre düzleşmesi olayıdır. Yuvarlak ünlülerden olan /o/ sesi /a/ sesine, /ö/ sesi /e/ sesine, /u/ sesi /ı/ sesine ve /ü/ sesi de /i/ sesine dönüşmektedir. Türk dili tarihinde seyrek olarak görülen bu ses olayı Eski Türkçe döneminden sonraki yazı dillerinde bazı kelimelerin ikinci hecelerinde görülür (Karaağaç, 2015, s. 98). *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimeler ile incelenen lehçelerdeki kelimeler karşılaştırıldığında bazı kelimelerde ünlü düzleşmesi gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

2.2.1.1.1.2.1. /o/ > /a/ Ses Farklılaşması

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin ortasında yer alan /o/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /a/ sesine dönüşmüştür.

CC *atov* “ada, büyük ada” > **Kmk.** *atav* “ada”, **CC** *covap* “yanıt, cevap” > **Kmk.** *cavap* “cevap”, **CC** *koņrov* “çingirak, zil, küçük çan” > **Kmk.** *koņurav* 1. “zil, çingirak”, 2. “tef; küçük çan”, **CC** *kovun* “kavun” > **Kmk.** *ķavun* “kavun”, **CC** *oyov* “uyanık” > **Kmk.** *uyav* “uyumamış, uyanık”, **CC** *tarlov* “tarla” > **Kmk.** *tarlav* “anızlı tarla, tarla”, **CC** *yamov* “yama, yamalık” > **Kmk.** *yamav* “yama”, **CC** *yarov* “gerekli olan, işe yarar” > **Kmk.** *yarav* “yarama, yararlı olma, uygun” vb. gibi.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /o/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /a/ sesine dönüşmüştür.

CC *oyov* “uyanık” > **Krç.-Blk.** *uyav* “dikkatli, uyanık”, **CC** *tarlov* “tarla” > **Krç.-Blk.** *tarlav* “tarla, toprak, saha”, **CC** *yamov* “yama, yamalık” > **Krç.-Blk.** *camav* “yama” vb. gibi.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /o/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /a/ sesine dönüşmüştür.

CC *koņrov* “çingırak, zil, küçük çan” > **Nog.** *koņgırav* “çingırak” vb. gibi.

2.2.1.1.1.2.2. /ö/ > /e/ Ses Farklılaşması

Fazla örneği olmayan bu ses değişimi sadece *böz* ve *kösöv* kelimelerinde görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ö/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /e/ sesine dönüşmüştür.

CC *böz* “pamuk veya keten dokuma, bez” > **Kmk.** *bez (I)* “adi, kaba kumaş, bez”.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ö/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /e/ sesine dönüşmüştür.

CC *böz* “pamuk veya keten dokuma, bez” > **Krç.-Blk.** *bez* “bez, gudde”.

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ö/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /e/ sesine dönüşmüştür.

CC *kösöv* “ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri” > **Nog.** *köse* “ocaktaki ateşi düzeltmek için kullanılan değnek”.

2.2.1.1.1.2.3. /u/ > /ı/ Ses Değişimi

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /u/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /ı/ sesine dönüşmüştür.

CC *açkuç* “anahtar” > **Kmk.** *açğış* “anahtar”, **CC** *arşun* “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” > **Kmk.** *arşın* “eskiden 72 cm.'ye eş

uzunluk ölçüsü, bir arşınlık, bir arşın boyunda”, **CC sınduk** “sandık” > **Kmk. sandık** “sandık” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /u/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /ı/ sesine dönüşmüştür.

CC altun “altın” > **Krç.-Blk. altın** “altın”, **CC artuk** “fazla, ziyade, artık” > **Krç.-Blk. artık** “fazla”, **CC atlu** “ata binen, atlı, süvari” > **Krç.-Blk. atlı (I)** “atlı, süvari” vb. gibi.

Bu ses değişimi çoğunlukla Nogay Türkçesinde görülmektedir. *Codex Cumanicus*’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /u/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /ı/ sesine dönüşmüştür.

CC aguzlug “gem, ağızlık” > **Nog. avızlık** “gem”, **CC avuz** “ağız” > **Nog. avız** “ağız”, **CC kılunla-** “(kısarak) yavrulamak” > **Nog. kılınla-** “yavrulamak (at için)”, **CC kutlu** “kutsal, kutlu” > **Nog. kutlu** “kutlu, uğurlu”, **CC kutul-** “kurtulmak” > **Nog. kutul-** “kurtulmak, bitmek”, **CC olturgaç** “sandalye, oturak” > **Nog. olturgıç** “sandalye”, **CC togus** “dokuz” > **Nog. toğız** “dokuz” vb. gibi.

2.2.1.1.2.4. /ü/ > /i/ Ses Farklılaşması

Kumuk ve Karaçay-Balkar lehçelerinde yaygın olmayan bu ses değişimi Nogay Türkçesinde daha yaygındır.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ü/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /i/ sesine dönüşmüştür.

CC çürüş- “çürümek, buruşmak, pörsümek” > **Kmk. çiri-** “çürümek, bozulmak” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ü/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /i/ sesine dönüşmüştür.

CC ekindü “ikindi, ikindi namazı” > **Krç.-Blk. ekindi** “ikindi” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ü/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde düzleşerek /i/ sesine dönüşmüştür.

CC çüçkür- “hapşırma, aksırma” > **Nog. şüşkir-** “aksırma, hapşırma”, **CC kösül-** “açmak, uzatmak, ayağını uzatarak oturmak” > **Nog. kösil-** “rahatlamak, sükûnet

içinde bulunmak, uzanmak”, **CC** *küçlü* “güçlü, kuvvetli, sağlam” > **Nog.** *küşli* “güçlü”, **CC** *küzgi* “ayna” > **Nog.** *küzgi* “ayna”, **CC** *öküz (I)* “öküz” > **Nog.** *ögiz* “öküz vb. gibi.

2.2.1.1.1.3. Ünlü Genişlemesi

Dar ünlü harfler olan /ı/, /i/, /u/ ve /ü/ seslerinin geniş sıradan /a/, /e/, /o/ ve /ö/ seslerine dönüşmesi olayına ünlü genişlemesi denmektedir (Karaağaç, 2015, s. 98). *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimeler ile incelenen lehçelerdeki kelimeler karşılaştırıldığında bazı kelimelerde ünlü genişlemesi gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

2.2.1.1.1.3.1. /ı/ > /a/ Ses Farklılaşması

Böyle bir ses değişimine tesadüf edilmemiştir.

2.2.1.1.1.3.2. /i/ > /e/ Ses Farklılaşması

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /i/ sesi Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde genişleyerek /e/ sesine dönüşmüştür.

CC *çiçek* “çiçek” > **Kmk.** *çeçek (I)* “çiçek”, **CC** *çiçeklen-* “çiçeklenmek” > **Kmk.** *çeçeklen-* “çiçeklenmek, çiçek açmak”, **CC** *kéziv* “salgın, salgın hastalık” > **Kmk.** *kesev (I)* “öksü, şarbon” **CC** *kıçe* “gece” > **Kmk.** *geçe* “gece”, **CC** *niyet* “niyet” > **Kmk.** *neget* “niyet, kasıt, hedef, amaç, maksat, gaye; istek, emel, arzu, sevda”.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /i/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde genişleyerek /e/ sesine dönüşmüştür.

CC *çimdi-* “çimdiklemek” > **Krç.-Blk.** *çimde-* “çimdiklemek”.

Codex Cumanicus’ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /i/ sesi Nogay Türkçesinde bazı kelimelerde genişleyerek /e/ sesine dönüşmüştür.

CC *çiçek* “çiçek” > **Nog.** *şeşekey* “çiçek”, **CC** *kıçe* “gece” > **Nog.** *keşe* “gece”, **CC** *silevsin* “vaşak” > **Nog.** *silevsen* “kedi cinsinden olan yırtıcı hayvan”.

2.2.1.1.1.3.3. /u/ > /o/ Ses Farklılaşması

Böyle bir ses değişimine tesadüf edilmemiştir.

2.2.1.1.1.3.4. /ü/ > /ö/ Ses Farklılaşması

Codex Cumanicus'ta bazı kelimelerin içerisinde yer alan /ü/ sesi Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde genişleyerek /ö/ sesine sadece bir kelime dönüştürmüştür.

CC *kürük* “körük” > **Kmk.** *körük* 1. “fırın, ekmek fırını”, 2. “soba, ocak”, 3. “demirci dükkânında körük”.

2.2.1.1.1.4. Ünlü İncelmesi

Ağız boşluğunun ve dilin arka kısmından damağa doğru yükseltilmesiyle meydana gelen kalın ünlülerin incelmesi olayına denir (Karaağaç, 2015, s. 98). *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler ile incelenen lehçelerdeki kelimeler karşılaştırıldığında bazı kelimelerde ünlü incelmesi gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde seslerin incelendiği görülmüştür.

Kumuk Türkçesinde **CC** *arı (II)* “başka, daha sonra” > **Kmk.** *ari* “daha uzak, öte”, **CC** *cahalluk* “ilgisizlik, duyarsızlık, cahillik” > **Kmk.** *cahillik* 1. “gençlik”, 2. “cahillik”, **CC** *çaķuķ* “çekic” > **Kmk.** *çöküķ* “çekic”, **CC** *duvlat* “talih, şans, devlet” > **Kmk.** *devlet* “zenginlik, varlık, para, servet, mal”, **CC** *inan-* “inanmak, güvenmek, iman etmek” > **Kmk.** *inan-* 1. “inanmak”, 2. “birin emanet etmek, tevdi etmek”, 3. “birine güvenmek, itimat etmek, bel bağlamak”, **CC** *ıķır-* “(ateşi) alevlendirmek, kuvvetlendirmek, hızlandırmak” > **Kmk.** *ıķır-* “karıştırmak (yanan kömürü, odunu)”, **CC** *ıy* “koku” > **Kmk.** *ıyis* “koku”, **CC** *ketan* “keten” > **Kmk.** *keten* “keten”, **CC** *tarazu* “terazi” > **Kmk.** *tereze (II)* “terazi, tartı, kantar, baskül”, **CC** *tari* “darı” > **Kmk.** *tari* “darı”, **CC** *tatlı* “lezzetli, tatlı” > **Kmk.** *tatli* “tatlı, tatlı tatlı”, **CC** *yuy* “tüy, kuş tüyü, kuş kanadı, yün, saç” > **Kmk.** *yün* “yün vb. gibi.

Codex Cumanicus'ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde seslerin incelendiği görülmüştür.

Karaçay-Balkar Türkçesinde **CC** *ıy-* “göndermek” > **Krç.-Blk.** *ıy-* (I) 1. “göndermek”, 2. “bırakmak”, **CC** *ķamķi* “kamçı” > **Krç.-Blk.** *ķamķi* “kamçı”, **CC** *ķorgaķın* “kurşun, kurşun madeni” > **Krç.-Blk.** *ķorgaķın* “kurşun”, **CC** *tın (II)* “can,

ruh” > **Krç.-Blk. tin** 1. “ruh”, 2. “beden, gövde”, **CC tin ata** “peder, papaz” > **Krç.-Blk. tin ata** “ecdad, ced” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Nogay Türkçesindeki bazı kelimelerde seslerin incelendiği görülmüştür.

Nogay Türkçesinde **CC** bugday “buğday” > **Nog. biyday** “buğday”, **CC cigar** “ciğer” > **Nog. yiger** “ciğer”, **CC saat** “zaman, vakit” > **Nog. seat** “saat”, **CC tatlı** “lezzetli, tatlı” > **Nog. tātli** “tatlı” vb. gibi.

2.2.1.1.1.5. Ünlü Kalınlaşması

Dil ve damağın ön tarafında teşekkül eden ince sesli vokallerin art damakta meydana gelen kalın sıradan ünlülerin yanına kalın ünlüyle geçmesi olayına denir (Ergin, 1995, s. 40). *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimeler ile incelenen lehçelerdeki kelimeler karşılaştırıldığında bazı kelimelerde ünlü kalınlaşması gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

Codex Cumanicus’ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerdeki ünlü seslerde kalınlaştığı görülmüştür.

CC çig (I) “şebnem, çiy” > **Kmk. çık** “çiy”, **CC çömiç** “çömçe, kepçe” > **Kmk. çomuç** 1. “kepçe, çemçe”, 2. “kova, tekne”, **CC rahim** “merhamet, acıma, esirgeme” > **Kmk. rahmu** “merhamet, acıma”, **CC zeytin** “zeytin” > **Kmk. zaytun** “zeytin”, **CC zümürüt** “zümrüt” > **Kmk. zumrut** “zümrüt” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerdeki ünlü seslerde kalınlaştığı görülmüştür.

CC düşman “düşman” > **Krç.-Blk. duşman** “düşman”, **CC katifa** “kadife” > **Krç.-Blk. katapa** “kadife”, **CC kemer** “kemer” > **Krç.-Blk. kâmar** “kemer”, **CC ömed** 1. “güven, inanç” 2. “umut, ümit” > **Krç.-Blk. umut** “umut, ümit”, **CC şükür** “şükür” > **Krç.-Blk. şukur** “şükür” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Nogay Türkçesinde bazı kelimelerdeki ünlü seslerde kalınlaştığı görülmüştür.

CC *dévül* “değil” > **Nog.** *tuvl* “değil”, CC *dünya* “dünya” > **Nog.** *duniya* “dünya”, CC *miñ* “bin” > **Nog.** *mıñ* “bin”, CC *téyin* “sincap” > **Nog.** *tıyn* “sincap”, CC *ziyan* “zarar, ziyan” > **Nog.** *ziyan* “ziyan” vb. gibi.

2.2.1.1.1.6. Yuvarlaklaşma

Düz bir ünlünün dudak ünsüzleri olan /b/, /m/, /p/ ve /v/ seslerinin etkisiyle yuvarlak ünlü hâline gelmesi olayına yuvarlaklaşma denir. *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimeler ile incelenen lehçelerdeki kelimeler karşılaştırıldığında bazı kelimelerde yuvarlaklaşma gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

2.2.1.1.1.6.1. /ı/ > /u/ Ses Farklılaşması

Codex Cumanicus’ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Kumuk Türkçesinde dudak ünsüzlerinin yanında yuvarlaklaşarak /ı/ > /u/ ses değişikliğine uğradığı görülmüştür.

CC *agız* “ağız” > **Kmk.** *avuz* “ağız”, CC *bugovlı* “zincirli, bukağılı” > **Kmk.** *buğavlu* “zincirli, prangalı, kelepçeli; zincire (veya prangaya, kelepçeye, bukağıya) vurulmuş”, CC *çırpı* “çalı, çalı çırpı, ince kuru dallar” > **Kmk.** *çurpu* “çalı çırpı, çırpı”, CC *kamçı* “kamçı” > **Kmk.** *kamuçu* “kamçı”, CC *yavlı* “yağlı” > **Kmk.** *yavlu* “yağlı” vb. gibi.

Codex Cumanicus’ta geçen bazı kelimelerdeki ünlü seslerin, Karaçay-Balkar Türkçesinde bazı kelimelerde dudak ünsüzlerinin yanında yuvarlaklaşarak /ı/ > /u/ ses değişikliğine uğradığı görülmüştür.

CC *açı taş* “şap” > **Krç.-Blk.** *açuv taş* “şap”, CC *burungı* “birinci, ilk önceki” > **Krç.-Blk.** *burungu* “önceki, eski”, CC *sagıt* “silah, at koşum takımı” > **Krç.-Blk.** *savut* (II) “silah, teçhizat”,

Codex Cumanicus’ta geçen tek bir kelime, Nogay Türkçesindeki kelime /ı/ > /u/ ses değişikliğine uğradığı tespit edilmiştir.

CC *yımışak* “yumuşak” > **Nog.** *yumsak* “yumuşak”.

2.2.1.1.1.6.2. /e/ > /ö/ Ses Farklılaşması

Sadece iki örnekte tespit edilmiştir.

Kumuk Türkçesinde; **CC** *têbe* “başın üst kısmı, başın tepesi” > **Kmk.** *töbe* 1. “tepe, tümsek, kurgan, höyük”, 2. “yığın, küme”, 3. “tepe, doruk, zirve”, 4. “tepe (kafanın)” şeklindedir.

Karaçay-Balkar Türkçesinde ise **CC** *étmek* “ekmek” > **Krç.-Blk.** *ötmek* “ekmek” şeklindedir.

2.2.1.1.2. Ünsüzlerde Ses Olayları

2.2.1.1.2.1. Sedahlılaşma (Tonlulaşma)

2.2.1.1.2.1.1. Ön Seste Sedahlılaşma

2.2.1.1.2.1.1.1. Ön Seste /ç/ > /c/ Farklılaşması

Ön seste /ç/ > /c/ farklılaşması olduğu sadece bir örnekte görülmüştür.

CC *çibin* “sinek” > **Kmk.** *cibin* “sinek”.

2.2.1.1.2.1.1.2. Ön Seste /k/ > /g/ Farklılaşması

Kıpçak Türk lehçeleri arasında sadece Kumuk Türkçesine özgü bir durumdur. *Codex Cumanicus*’ta ön seste yer alan /k/ sesi Oğuz Türkçesinin bir özelliği olan /g/ sesine dönüşmüştür. Kumuk Türkçesinin gelişim sahasının Azerbaycan bölgesinde olması sebebiyle bu ses değişiminin Oğuz Türkçesine dayandığı ifade edilebilir. Oğuz Türkçesine dayalı olarak gelişen bu ses olayı Kıpçak Türkçesinin dışında tamamen Oğuzca etkisinde gelişen bir ses olayıdır.

CC *kêbek* “kepek” > **Kmk.** *gebek* “kepek”, **CC** *kêç* “geç” > **Kmk.** *geç* “geç, geç vakit”, **CC** *kêlin* “gelin” > **Kmk.** *gelin* “gelin”, **CC** *kême* “gemi” > **Kmk.** *geme* “gemi”, **CC** *köbelek* “kelebek” > **Kmk.** *göbelek* “kelebek”, **CC** *köz* “göz” > **Kmk.** *göz* “göz” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.1.3. Ön Seste /p/ > /b/ Farklılaşması

Tek bir örneği Nogay Türkçesinde tespit edilmiştir.

CC *payğambar* “peygamber” > **Nog.** *bayhambar* “peygamber”.

2.2.1.1.2.1.1.4. Ön Seste /t/ > /d/ Farklılaşması

CC *tagı* “dahi, ve” > **Kmk.** *dağı* “dahi”, CC *tamaker* “açgözlü, tamahkâr” > **Kmk.** *damahkar* “tamahkâr, haris, açgözlü, doymak bilmez”, CC *tavul* “fırtına, bora, kasırga” > **Nog.** *davıl* “fırtına”, CC *têli* “deli, aptal, ahmak” > **Kmk.** *deli* “deli”, CC *topra* “torba” > **Nog.** *dorba* “torba”, CC *törtkül* “dört köşeli, dörtgen” > **Nog.** *dörtkil* “dört köşeli” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.2. İç Seste Sedahlılaşma

2.2.1.1.2.1.2.1. İç Seste /ç/ > /c/ Farklılaşması

CC *oçağ* “sacayağı, üzerine tencere, tava vb. gibi şeyler koymaya yarayan üç ayaklı demir destek, ocak” > **Krç.-Blk.** *ocağ (II)* “ocak” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.2.2. İç Seste /ğ/ > /ğ/ Farklılaşması⁴⁴

CC *ağa* “ağa, ağabey” > **Kmk.** *ağa* “ağabey, büyük erkek kardeş”, CC *ağaç* “ağaç” > **Kmk.** *ağaç* 1. “ağaç”, 2. “odun, tahta”, 3. “ahşap”, CC *çığar-* “çıkarmak” > **Nog.** *şığar-* “çıkarmak” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.2.3. İç Seste /k/ > /ğ/ Farklılaşması

CC *kaburğa* “kaburga” > **Krç.-Blk.** *kabırğa (I)* “kaburga” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.2.4. İç Seste /k/ > /g/ Farklılaşması

CC *çaķuķ* “çekici” > **Krç.-Blk.** *çöğüç* “çekici” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.2.5. İç Seste /k/ > /ğ/ Farklılaşması

CC *açķuķ* “anahtar” > **Kmk.** *açğış* “anahtar”, CC *kıskalık* “kısıklık” > **Kmk.** *kışğalık* 1. “kısıklık”, 2. “küçüklük, kılı kırk yarar olma; mızımızlık, pıntılık”, CC *kutķar-* “kurtarmak” > **Kmk.** *kutğar-* “kurtarmak” vb. gibi.

⁴⁴ *Codex Cumanicus*, (Argunşah & Güner, 2015) adlı çalışmada /ğ/ sesine rastlanmamıştır. Eseri dönem içinde yazan kişilerin /ğ/ harfini bilmedikleri için mi kullanmadıkları yoksa /g/ sesi ile mi karşıladıkları konusunda ortada net bir şey yoktur.

2.2.1.1.2.1.2.6. İç Seste /p/ > /b/ Farklılaşması

CC *çöple*- “bir araya toplamak, bağlamak” > **Krç.-Blk.** *çöble*- “gagalamak, toplamak”, CC *kerpiç* “kerpiç” > **Nog.** *kerbiş* “kerpiç” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.2.7. İç Seste /t/ > /d/ Farklılaşması

CC *açı taş* “şap” > **Kmk.** *aççıdaş* “şap”, CC *yartım* “yardım” > **Kmk.** *yardım* “yardım” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.3. Son Seste Sedalılaştırma

2.2.1.1.2.1.3.1. Son Seste /ç/ > /c/ Farklılaşması

CC *harç* “masraf” > **Kmk.** *harc* “masraf, gider, harç”, CC *muhtaç* “ihtiyaç sahibi, muhtaç” > **Kmk.** *muhtac* “ihtiyaç sahibi, yoksul, muhtaç”, CC *taç* “taç” > **Kmk.** *tac* “taç”,

2.2.1.1.2.1.3.2. Son Seste /p/ > /b/ Farklılaşması

CC *covap* “yanıt, cevap” > **Krç.-Blk.** *cuvab* “cevap”, CC *çöp* “kırıntı, ekmek ufağı” > **Krç.-Blk.** *çöb (I)* “çöp, küçük saman parçası” vb. gibi.

2.2.1.1.2.1.3.3. Son Seste /s/ > /z/ Farklılaşması

CC *toğus* “dokuz” > **Krç.-Blk.** *toğuz* “dokuz”, CC *yalmas* “elmas” > **Nog.** *almaz* “elmas”.

2.2.1.1.2.2. Sedasızlaşma (Tonsuzlaşma)

2.2.1.1.2.2.1. Ön Seste Sedasızlaşma

2.2.1.1.2.2.1.1. Ön Seste /b/ > /p/ Farklılaşması

CC *bıçak* “bıçak” > **Nog.** *pışak* “bıçak”, CC *bıçkı* “makas” > **Nog.** *pışkı* “testere” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.1.2. Ön Seste /c/ > /ç/ Farklılaşması

CC *comart* “cömert” > **Krç.-Blk.** *çomart* “cömert, eli açık”, CC *Cuhut* “Yahudi, Cıfit” > **Krç.-Blk.** *Çuvut* “Yahudi” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.1.3. Ön Seste /d/ > /t/ Farklılaşması

CC *dağın* “daha, henüz” > **Nog.** *tagı* “daha” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.1.4. Ön Seste /g/ > /h/ Farklılaşması

CC *garip* “yabancı, garip” > **Krç.-Blk.** *harib* “garip, zavallı” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.1.5. Ön Seste /g/ > /k/ Farklılaşması

CC *ögünç* “övgü, övünme” > **Krç.-Blk.** *ökünç* “acı, keder, üzüntü” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.1.6. Ön Seste /ğ/ > /k/ Farklılaşması

CC *garip* (<Arp. *ğarīb*) “yabancı, garip” > **Nog.** *kärip* “garip”, CC *tuğan* “dükkân, mağaza” > **Nog.** *tüken* “dükkan” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.2. İç Seste Sedasızlaşma

2.2.1.1.2.2.2.1. İç Seste /b/ > /p/ Farklılaşması

CC *balaban* “yırtıcı bir kuş, balaban kuşu” > **Nog.** *balapan* “palaz, kuş yavrusu”, CC *habar* “haber” > **Krç.-Blk.** *hapar* “haber, havadis; hikâye”, CC *köbelek* “kelebek” > **Nog.** *küpelek* “kelebek” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.2.2. İç Seste /ğ/ > /k/ Farklılaşması

CC *bağıl* “kıskanç, kindar” > **Nog.** *bağıl* “cimrilik, hasislik”, CC *yoğa* “ince” > **Nog.** *yuğa* “ince” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.3. Son Seste Sedasızlaşma

2.2.1.1.2.2.3.1. Son Seste /b/ > /p/ Farklılaşması

CC *köbö-* “kabarmak, şişmek” > **Nog.** *köp-* “kabarmak, şişmek, caka satmak”, CC *sebeb* “sebebi” > **Kmk.** *sebeb* 1. “sebebi, neden”, 2. “şifa veren ilaç, derman”, CC *tüb (I)* “alt, dip, temel” > **Kmk.** *tüp* 1. “alt, aşağı, dip”, 2. “esas, temel, taban”, 3. “kök, gövde” vb. gibi.

2.2.1.1.2.2.3.2. Son Seste /d/ > /t/ Farklılaşması

CC *murad* “istek, dilek, amaç, murat” > **Krç.-Blk.** *murat* “maksat, gaye, ümit” vb. gibi.

2.2.1.1.2.3. Süreklileşme

Patlayıcı ünsüz harflerin sızıcılılaşması olayıdır.

2.2.1.1.2.4. Akıcılılaşma

2.2.1.1.2.4.1. /b/ > /m/ Ses Farklılaşması

CC *boyın* “boyun” > **Nog.** *moyın* “boyun”, CC *paygambar* “peygamber” > **Kmk.** *payhammar* “peygamber”, CC *töben* “aşağı, alt, aşağıya” > **Nog.** *tömen* “aşağı, alt” vb. gibi.

2.2.1.1.2.5. Sızıcılılaşma

2.2.1.1.2.5.1. /ç/ > /ş/ Ses Farklılaşması

Nogay Türkçesinde kelime başında, ortasında ve sonunda bulunan bütün /ç/ sesleri yabancı dillerin etkisiyle girmiştir. Nogay Türkçesinde düzenli olarak görülen bu farklılaşma; Türkçe olan kelimelerde /ç/ sesi görülmediği için /ş/ sesine dönüşmüştür.

CC *aç* “karnı acıkmış olan aç” > **Nog.** *aş* “aç”, CC *açık* “acıkmak” > **Nog.** *aşıq* “acıkmak”, CC *akça* “akçe, para” > **Nog.** *akşa* “para”, CC *bahça* “bahçe, bostan” > **Nog.** *bakşa* “bahçe”, CC *borç* “borç” > **Nog.** *borış* “borç, ödünç”, CC *çaklı* “gibi, kadar, miktarda” > **Nog.** *şaklı* “kadar”, CC *émçek* “meme” > **Nog.** *émşek* “meme”, CC *iç* “içmek” > **Nog.** *iş* “içmek”, CC *kamçı* “kamçı” > **Nog.** *kamış* “kamçı”, CC *öç* “intikam, öç” > **Nog.** *öş* “öç”, CC *sabançı* “çiftçi, rençber” > **Nog.** *sabanşı* “çiftçi, rençber”, CC *témürçi* “demirci, nalbant” > **Nog.** *temirşi* “demirci”, CC *urçık* “ip eğirmeye yarayan alet, iğ, kirman” > **Nog.** *urşık* “öreke”, CC *üçünçi* “üçüncü” > **Nog.** *üşinşi* “üçüncü”, CC *yalçı* “gündelikçi, ırgat” > **Nog.** *yalşı* “ücretle çalışan işçi” vb. gibi.

2.2.1.1.2.5.2. /ğ/ > /v/ Ses Farklılaşması

Eski Türkçe’de söz içinde ve sonunda yer alan /ğ/ sesi, *Codex Cumanicus*’ta da /ğ/’li biçimde kullanılmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinin Kıpçak grubunda ise sistemli bir şekilde /ğ/ sesi /v/ sesine dönüşmüştür.

CC ağır “tartıda çok çeken, hafif karşıtı, ağır” > **Kmk. avur** “ağır”, **CC ağıru-** “acı çekmek, ağrımak” > **Krç.-Blk. avru-** “ağrımak, hastalanmak, hasta olup yatmak”, **CC aguz** “ağız” > **Nog. avız** “ağız”, **CC aguzluğ** “gem, ağızlık” > **Nog. avızlık** “gem”, **CC bağ (I)** “bağ, kuşak” > **Krç.-Blk. bav** “bağ, kayış”, **CC bağ (II)** “üzüm bağı” > **Kmk. bav (I)** “bağ, bahçe”, **CC sağıt** “silah, at koşum takımı” > **Nog. savıt** “silah, alet”, **CC sağıtlan-** “silahlanmak” > **Kmk. savıtlan-** “silahlanmak”, **CC sağılık** “sıhhat, sağlık” > **Krç.-Blk. savluğ** “sağlık, sıhhat”, **CC telbağı** “dizgin” > **Kmk. telbav** “dizgin”, **CC yağı (I)** “savaş, cenk” > **Kmk. yav (II)** “savaş, harp, muharebe” vb. gibi.

2.2.1.1.2.5.3. Son Seste /g/ > /y/ Farklılaşması

CC çig (I) “şebnem, çiy” > **Krç.-Blk. çiy (II)** “nemli, yaş, rutubetli, ham, yeşil” vb. gibi.

2.2.1.1.2.5.4. İç Seste /ğ/ > /y/ Farklılaşması

CC buğday “buğday” > **Nog. biyday** “buğday”, **CC sığın-** “sığınmak” > **Kmk. sıyın-** “sığınmak, barınmak”, **CC sığır** “öküz” > **Kmk. sıyır** “inek” vb. gibi.

2.2.1.1.2.5.5. İç Seste /k/ > /h/ Farklılaşması

CC açkuç “anahtar” > **Krç.-Blk. açhiç** “anahtar”, **CC başka** “başka” > **Krç.-Blk. başha** “başka, değişik”, **CC koçkar** “koç” > **Krç.-Blk. koçhar** “koç”, **CC kurtka** “yaşlı kadın, kocakarı” > **Krç.-Blk. kūrtha** “cadı, yaşlı kadın”, **CC sıçkan** “fare, sıçan” > **Krç.-Blk. çıçhan** “fare” vb. gibi.

2.2.1.1.2.5.6. İç Seste /k/ > /h/ Farklılaşması

CC akşam “akşam” > **Kmk. aḥşam** “akşam, akşamleyin”, **CC kaşı-** “kaşımak” > **Kmk. ḥaşı-** “kaşımak”, **CC kaznaç** “hazinedar” > **Kmk. ḥaznaç** “hazinedar”, **CC oku-** “öğrenmek, okumak” > **Kmk. oḥu-** “okumak, öğrenmek” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6. Süreksizleşme

2.2.1.1.2.6.1. /h/ > /k/ Ses Farklılaşması

CC *çayhal*- “çalkalanmak, çalkanmak, sallanmak, dalgalanmak” > **Krç.-Blk.** *çaykal*- “çalkalanmak, dalgalanmak”, CC *hotar*- “boşaltmak, kotarmak” > **Kmk.** *kotar*- “boşaltmak, tahliye etmek”, CC *kılıhlı* “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” > **Kmk.** *kılıklı* 1. “ahlaklı”, 2. “mizaçlı, huylu, seciyeli, karakterli; davranışlı” CC *layıh* “uygun, yaraşır, layık” > **Kmk.** *layık* “bir şeye layık, değer, şayan; uygun, makbul, münasip”, CC *oh* (II) “ok” > **Nog.** *ok* “ok”, CC *saħla*- “beklemek” > **Krç.-Blk.** *saħla*- 1. “beklemek”, 2. “korumak”, CC *savoħ* “soğuk” > **Krç.-Blk.** *suvuk* “soğuk”, CC *toklıh* “doygunluk, tokluk” > **Kmk.** *tokluk* “doygunluk, tokluk”, CC *torħa* “ipek, ipekli kumaş” > **Nog.** *torħa* “bir çeşit ipekli kumaş”, CC *yah*- “sürmek, sıvamak, yapıştırmak” > **Kmk.** *yak*- “ovmak, oğmak, sürüşürmek, sürmek” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.2. /m/ > /l/ Ses Farklılaşması

CC *man*- “suya batırmak, içine daldırmak, banmak” > **Nog.** *mal*- “daldırmak, batırmak, banmak”, CC *maymun* “maymun” > **Krç.-Blk.** *maymul* “maymun” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.3. /n/ > /m/ Ses Farklılaşması

CC *unut*- “unutmak” > **Nog.** *umit*- “unutmak” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.4. /n/ > /ŋ/ Ses Farklılaşması

CC *çın* “gerçek, hakiki” > **Krç.-Blk.** *çın* “en, tam, gerçek, ilk”, CC *éniş* “vadi, yamaç, iniş” > **Nog.** *éñisilik* “yokuş, iniş”, CC *karangu* 1. “karanlık”, 2. “kapalı hava” > **Nog.** *karanga* “karanlık”, CC *söndür*- “söndürmek” > **Krç.-Blk.** *söñdür*- “söndürmek” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.5. /ŋ/ > /m/ Ses Farklılaşması

CC *éñ* “en” > **Krç.-Blk.** *em* “en” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.6. /ŋ/ > /n/ Ses Farklılaşması

CC *kalıñ* “kalın” > **Nog.** *kalın* “sıkı, gür, koyu, kalın”, CC *koñaç* “ayağın bilekten baldıra doğru olan bölümü, konç” > **Nog.** *konış* “konç”, CC *koñşu* “komşu” >

Krç.-Blk. *konşu* “komşu”, **CC** *süngü* “mızrak, kargı, süngü” > **Krç.-Blk.** *süngü* “süngü”, **CC** *téren* “derin” > **Nog.** *teren* “derin”, **CC** *yuy* “tüy, kuş tüyü, kuşkanadı, yün, saç” > **Kmk.** *yün* “yün” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.7. /ş/ > /s/ Ses Farklılaşması

Codex Cumanicus’ta yer alan /ş/ sesleri umumi olarak Nogay Türkçesinde iki ünlü arasında ve hece sonlarında /s/ sesine dönüşmüştür.

CC *bağış* “hediye, bağış” > **Nog.** *bağıs* “bağış, hediye”, **CC** *baş* “kafatası, baş” > **Nog.** *bas* “baş”, **CC** *iş* “iş” > **Nog.** *is* “iş”, **CC** *kaşuk* “kaşık” > **Nog.** *kasık* “kaşık”, **CC** *kış* “samur” > **Nog.** *kis* “samur”, **CC** *taş* “taş” > **Nog.** *tas* “taş”, **CC** *uruş* “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” > **Nog.** *urıs* “vuruşmak, dövüşmek” **CC** *üşi* “üşümek” > **Nog.** *üsi* “üşümek” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.8. /t/ > /k/ Ses Farklılaşması

CC *kért* “çentik açmak, kertmek” > **Krç.-Blk.** *kerk* “yontmak, çentik açmak”.

2.2.1.1.2.6.9. /v/ > /b/ Ses Farklılaşması

CC *avurla* “hürmet etmek, itibar göstermek, ağırlamak” > **Kmk.** *aburla* “hürmet etmek, saygı göstermek, ağırlamak” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.10. /v/ > /y/ Ses Farklılaşması

CC *çüvre* “ters” > **Kmk.** *çüyre* “ters”, **CC** *dévül* “değil” > **Krç.-Blk.** *tüyül* “değil”, **CC** *kövlek* “gömlek” > **Nog.** *köylek* “gömlek”, **CC** *kövüz* “halı” > **Krç.-Blk.** *küyüz* “halı”, **CC** *öv* “ev” > **Kmk.** *üy* “ev, konak, apartman dairesi”, **CC** *övren* “öğrenmek” > **Nog.** *üyren* “öğrenmek, alışmak”, **CC** *sévün* “sevinmek” > **Kmk.** *süyün* “sevinmek, memnun olmak, hoşnut olmak”, **CC** *tövgüç* “havan tokmağı, havaneli” > **Krç.-Blk.** *tüygüç* “oklava; havaneli, havan tokmağı” vb. gibi.

2.2.1.1.2.6.11. /y/ > /c/ Ses Farklılaşması

Eski Türkçe’de kelime başında bulunan /y/ sesi Karaçay-Balkar Türkçesinde düzenli bir biçimde /c/ sesine dönüşmüştür. *Codex Cumanicus*’ta kelime başında bulunan /y/ sesinin Karaçay-Balkar Türkçesinde /c/ olduğu tespit edilmiştir. Nogay

Türkçesinde ise bu ses değişimi görülmemektedir.⁴⁵ Türk Dili tarihinin hemen hemen tüm dönemlerinde görülen bu ses değişimi Eski Türkçe döneminde söz başında hiç bulunmayan /c/ sesinin /y/ sesinden ikinci olarak gelişmesi Kıpçak Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birisidir ancak Kıpçak ağız diline yansıyan bu ses değişimi Kıpçak edebi diline yansımamıştır (Sırtı, 2019, s. 99-100).

CC *yay-* “açmak, yaymak” > **Krç.-Blk.** *cay-* “yaymak, sermek”, CC *yēti* “yedi” > **Krç.-Blk.** *ceti* “yedi”, CC *yirt-* “yırtmak” > **Krç.-Blk.** *cirt-* “yırtmak, yolmak”, CC *yon-* “yontmak, oymak” > **Krç.-Blk.** *con-* “yontmak”, CC *yuluv* “fidye” > **Krç.-Blk.** *culuv* “fidye”, CC *yürek* “kalp, yürek” > **Krç.-Blk.** *cürek* “kalp, yürek”, CC *yüz-* “suda yüzmek” > **Krç.-Blk.** *cüz-* “suda yüzmek”, CC *yüzüm* “üzüm” > **Krç.-Blk.** *cüzüm* “üzüm” vb. gibi.

2.2.1.2. Ses Türemesi

Kelimelerin önüne, içine veya sonuna ünlü veya ünsüz seslerin eklenmesiyle meydana gelen ses olayına ses türemesi denir (Özkan, 2013, s. 173). Ünlü türemesi ve ünsüz türemesi olarak iki başlık altında değerlendirilebilir.

2.2.1.2.1. Ünlü Türemesi

Genel olarak seslerin kolay söylenebilmesi amacıyla ortaya çıkmış olan ses olayıdır. Türkçede görülen bu ses türemeleri genellikle alıntı kelimelerdeki söz yapısından dolayı mevcuttur (Karaağaç, 2015, s. 94).

2.2.1.2.1.1. İç Seste Ünlü Türemesi

Kelime içlerinde iki ünsüzün arasına gelerek meydana gelen ses olayıdır.

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen iç seste ünlü türemesi örnekleri şunlardır:

CC *aqrın* “yavaş, sakin, sessiz” > **Krç.-Blk.** *aqrın* “yavaş”, CC *asra-* “beslemek, bakmak” > **Kmk.** *asıra-* 1. “geçindirmek, beslemek, bakmak; yetiştirmek, büyütme, büyütüp yetiştirmek”, 2. “korumak, saklamak, muhafaza etmek”, CC *ayl* “semer bağı, kolan” > **Kmk.** *ayıl* “kolan”, CC *bükrü* “eğri, büğrü” > **Nog.** *bükir* “eğri”, CC *çokrak* “kaynak, pınar” > **Krç.-Blk.** *çokurak (I)* “kaynak suyu”, CC *dünya* “dünya”

⁴⁵ CC *yakşı* “iyi, hoş” > **Nog.** *yahşı* “iyi”, CC *yalçı* “gündelikçi, ırgat” > **Nog.** *yalşı* “ücretle çalışan işçi” gibi.

> **Nog.** *duniya* “dünya”, **CC** *ésne-* “esnemek” > **Nog.** *ésine-* “esnemek”, **CC** *konç* “baldır, bacak” > **Nog.** *konış* “konç”, **CC** *mañra-* “melemek” > **Kmk.** *mañra-* “melemek”, **CC** *müñre-* “(sığır) böğürmek, bağırmak” > **Krç.-Blk.** *müñüre-* “böğürmek”, **CC** *naķş* “resim, nakış” > **Kmk.** *naķış* “nakış”, **CC** *opraķ* “giysi, elbise, elbise astarı, astar” > **Nog.** *opıraķ* “elbise” vb. gibi.

2.2.1.2.1.2. Son Seste Ünlü Türemesi

Kelime sonlarına gelerek meydana gelen ses olayıdır.

CC *baht* “talih, şans, baht” > **Nog.** *baķtı* “talih, baht” vb. gibi.

2.2.1.2.2. Ünsüz Türemesi

Farklı sebeplerden dolayı kelimenin aslında bulunmayan ünsüz harfin kelimenin önünde, içinde ve sonunda türemesi olayına ünsüz türemesi denir.

2.2.1.2.2.1. Ön Seste Ünsüz Türemesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen ön seste ünsüz türemesi örnekleri şunlardır:

CC *ılan* “yılan” > **Kmk.** *yılan* “yılan”, **CC** *ır* “şarkı, türkü” > **Nog.** *yır* şarkı, türkü, halk şarkısı”, **CC** *ırçı* “şarkıcı, türkücü” > **Krç.-Blk.** *cırçı* “şarkıcı, destan şairi”, **CC** *ırla-* “şarkı söylemek, türkü söylemek” > **Kmk.** *yırla-* “şarkı söylemek”, **CC** *ip* “ip, iplik” > **Kmk.** *yip* “ip, iplik”.

Örneklerde yer alan kelimelerde çoğunlukla /-y/ sesinin ön seste türediği görülmektedir. Bunun sebebi /-y/ sesinin akıcı bir ön damak ünsüzü olarak açıklanabilir. Birçok Türkolog tarafından tam bir ünsüz sayılmayan /-y/ sesi yarı ünlü adını da alır. Bu yarı ünlülük özelliği sebebiyle /-y/ sesi sözcüklerin ilk hecesinde düz-dar ve düz-yuvarlak ünlüler bulunduran belirli sözcükler önünde bu sesin türemesini kolaylaştırmaktadır (Alibekiroğlu, 2013, s. 688).

2.2.1.2.2.2. İç Seste Ünsüz Türemesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen iç seste ünsüz türemesi örnekleri şunlardır:

CC *it* “köpek, it” > **Nog.** *iyt* “it, köpek”, **CC** *ķınal-* “eziyet çekmek, acı çekmek” > **Kmk.** *ķıynal-* “ıstırap çekmek, azap çekmek, acı çekmek, eziyet çekmek, çekmek”,

CC *sürü çibin* “sivrisinek” > **Kmk.** *süyricibin* “sivrisinek”, **CC** *tilmaç* “tercüman, çevirmen” > **Krç.-Blk.** *tilmañ* “tercüman”, *yėti* “yedi” > **Kmk.** *yetti* “yedi”, **CC** *yürük* “hızlı, çabuk, enerjik” > **Nog.** *yüyrük* “hızlı koşan”.

2.2.1.2.2.3. Son Seste Ünsüz Türemesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen son seste ünsüz türemesi örnekleri şunlardır:

CC *sagışla-* “düşünmek, niyet etmek” > **Krç.-Blk.** *sagışlan-* “düşünmek, düşünceye dalmak”, vb. gibi.

2.2.1.2.2.4. İkizleşme

CC *saña* “sana” > **Krç.-Blk.** *sañña* “sana” vb. gibi.

2.2.1.3. Ses Düşmesi

Kelime içerisinde yer alan ünlü veya ünsüz seslerin farklı sebeplerden dolayı söylenmemesine ses düşmesi denir. Ses düşmesi kelimelerin ön, iç ve son seslerinde meydana gelebilir. Genellikle dilde kolay söyleme yasasına bağlı olarak ağızlarda görülmesine rağmen yazı dilinde de yansıdığı tespit edilmiştir (Özkan, 2013, s. 181). Ünlü düşmesi ve ünsüz düşmesi olarak iki sınıfta değerlendirilebilir.

2.2.1.3.1. Ünlü Düşmesi

Farklı ses olaylarının etkisiyle kelimenin içerisindeki ünlü harfin söylenmemesi durumunda ünlü düşmesi olayı meydana gelir. Ünlü düşmesi genel olarak iç seslerde görülmekle nadir olarak son seslerde de görülebilir. Türkçe kelimelerin yanı sıra alıntı kelimelerde de görülmektedir. Ünlü düşmesi daha çok ağızlarda etkisini göstermektedir. Ağızlarda yaygınlık kazanarak yazı diline geçmiş olan örnek kelimeler de mevcuttur (Özkan, 2003, s. 186).

2.2.1.3.1.1. Ön Seste Hece Düşmesi

Kelimelerin ilk seslerinde ünlünün düşmesiyle meydana gelen ses olayıdır.

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen ön seste ünlü düşmesi sadece bir örnekte tespit edilmiştir.

CC *yir*- “ip eğirmek” > **Nog.** *iyir*- “eğirmek”.

2.2.1.3.1.2. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen orta seste ünlü düşmesi örnekleri şunlardır:

CC *araba* “at vb. gibi hayvanla çekilen, tekerlekli araç, araba” > **Kmk.** *arba* “araba”, CC *birisi kün* “öbür gün, yarından sonraki gün” > **Krç.-Blk.** *birsi kün* “öbür gün”, CC *künüçi* “kıskanç” > **Nog.** *künşü* “kıskanç”, CC *ötrükçi* “yalancı” > **Krç.-Blk.** *ötürükçü* “yalancı”, CC *sınçla*- “gözetmek, gözetlemek” > **Krç.-Blk.** *sınçıla*- “gözetlemek”, CC *yımışak* “yumuşak” > **Nog.** *yumsak* “yumuşak” vb. gibi.

2.2.1.3.1.3. Son Seste Ünlü Düşmesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen son seste ünlü düşmesi örnekleri şunlardır:

CC *bükrü* “eğri, bükürü” > **Nog.** *bükir* “eğri”, CC *kün batışı* “batı, güneşin battığı taraf” > **Krç.-Blk.** *künbatış* “batı”, CC *yalı* “yele, at yelesi” > **Krç.-Blk.** *cal* “at yelesi” vb. gibi.

2.2.1.3.1.2. Ünsüz Düşmesi

Türkçe’de umumi olarak damak ünsüzleri (k, g, ğ) ve akıcı ünsüzler (l, n, r, y) düşmeye elverişli konumdadır.

2.2.1.3.1.2.1. Ön Seste Ünsüz Düşmesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen ön seste ünsüz düşmesi örnekleri şunlardır:

CC *halal* “meşru, yasal, helal” > **Nog.** *alal* “helal”, CC *hava* “hava” > **Nog.** *ava* “hava”, CC *yırgak* “ateşi karıştırmayı yarayan kanca, çengel” > **Krç.-Blk.** *ırgak* “kanca, çengel”, CC *yoharı* “yukarı” > **Krç.-Blk.** *oğarı* “yukarı” vb. gibi.

2.2.1.3.1.2.2. İç Seste Ünsüz Düşmesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen iç seste ünsüz düşmesi örnekleri şunlardır:

CC *baha* “değer, kıymet, paha” > **Nog.** *baa* “fiyat, paha, değer”, CC *çaķlı* “gibi, kadar, miktarda” > **Kmk.** *çaķı* 1. “dıkça”, 2. “kadar”, 3. “aşağı yukarı, takriben, yaklaşık olarak, hemen hemen”, CC *d yri* “değın, kadar” > **Nog.** *deri* “kadar”, CC *in ke* “ince” > **Kmk.** *in e* “ince”, CC *issin-* “ısınmak” > **Kmk.** *isin-* “ısınmak”, CC *ķara ıġı* 1. “karanlık”, 2. “kapalı hava” > **Kr .Blk.** *ķara ı (I)* “karanlık”, CC *k nsi* “kendi” > **Kr .Blk.** *küsi* “kendi, kendisi”, CC *kövlek* “gömlek” > **Kr .Blk.** *k lek* “gömlek”, CC *o     ı* “benzer, mukabil” > **Kmk.** *o     ı* “benzer, andıran, m   abih”, CC *ov  a-* “benzemek, ok amak” > **Kmk.** *o  a-* “benzemek, andırmak”, CC *so  ra* “sonra” > **Kr .Blk.** *sora* “sonra”, CC *t  pk  r-* “t  k rmek” > **Kmk.** *t  k  r-* “t  k rmek” vb. gibi.

2.2.1.3.1.2.3. Son Seste  ns z D   mesi

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen son seste  ns z d   mesi örnekleri şunlardır:

CC *alan  ulan* “alacalı, alaca bulaca” > **Nog.** *ala- ula* “ e itli, intizamlı olmayan alaca bulaca”, CC *alar* “onlar” > **Kr .Blk.** *ala* “onlar”, CC *bular* “bunlar” > **Kr .Blk.** *bıla* “bunlar”, CC *dost* “dost” > **Nog.** *dos* “dost”, CC *durust* “gerçek, hakiki” > **Kr .Blk.** *durus* “doğru, düzgün, iyi”, CC *  st* “  st” > **Kr .Blk.** *  s* “  st, üzeri” vb. gibi.

2.2.1.4. Metatez (G     me)

Kelime içerisindeki iki sesin birbiriyle yer değiştirmesine metatez (g     me) ismi verilir. Bu ses olayı düzensiz ses olayları arasında yer alır. Türkçe’de umumi olarak / /, /s/, /d/, /t/, /v/, /z/, / /, /f/, /n/, /y/ gibi di  ve dudak ünsüzlerin olduğu ve /r/ ile /l/ gibi akıcı ünsüzlerin yer aldığı kelimelerde görülmektedir (Karaağ , 2015: 77).

Codex Cumanicus ile karşılaştırıldığında Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde görülen metatez örnekleri şunlardır:

CC *a   am* “ak am” > **Kr .Blk.** *a  am* “ak am”, CC *bah  a* “bahçe, bostan” > **Kr .Blk.** *ba  a* “bağ, bahçe”, CC *k  r  * “k  r  ” > **Kmk.** *k    r* “k  r  ”, CC *t  pret-* “hareket ettirmek” > **Kmk.** *tebert-* “hareket ettirmek, kımıldatmak”, vb. gibi.

2.3. Sadece Anlam Farklılığı Görülen Kelimeler

açuv “keder, üzüntü, acı” (CCII 620).

Kmk. **açuv**: 1. “öfke, hiddet, gazap, hınç, kızgınlık”, 2. “öç, kin, garez” (KTS, 24).

Krç.-Blk. **açuv**: hiddet, kızgınlık, acı” (KMTS, 68).

ağaç 1. “ağaç”, 2. “(ocak, fırın vb. yerlerde) yakacak odun” (CCI 415); **ağaç** “ağaç” (CCII 621).

Krç.-Blk. **ağaç**: 1. “ormanlık alan”, 2. “tahta”, 3. “kalite, vasıf, nitelik”, 4. “boy, endam” (KMTS, 71-72).

alabota “külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot” (CCII 623).

Kmk. **alabota**: “karapazı, kazayağı” (KTS, 29).

alam (<Arp. ‘alem) “alem, tuğ, nişan” (CCI 418); **alam** “a.a.” (CCII 623).

Krç.-Blk. **alam**: 1. “güç, kuvvet”, 2. “âlem, evren” (KMTS, 77).

alış- “karşılıklı almak, değiştirmek” (CCI 419).

Kmk. **alış-**: 1. “alışmak”, 2. “mübadele etmek, değiştirmek, değiş etmek”, 3. “şarkı/türkü okumak” (KTS, 31).

Krç.-Blk. **alış-**: “değişmek” (KMTS, 80).

amrağ “aziz, sevgili” (CCII 627).

Kmk. **amrağ**: “heves, istek, meğil, eğilim, alaka” (KTS, 154).

arı (II) “başka, daha sonra” (CCI 423); **arı** “a.a.” (CCII 636).

Krç.-Blk. **arı**: oraya, o tarafa” (KMTS, 88).

Nog. **arı**: “öte” (Ergönenç, 2019, s. 53).

arık “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCI 423).

Nog. **arık**: “yorgun” (Ergönenç, 2019, s. 53).

arıt- “temizlenmek, arınmak” (CCII 636).

Kmk. **arıt-**: “yorulmak, kuvveti tükenmek, bitmek, halsiz düşmek, bitap düşmek” (KTS, 39).

Krç.-Blk. **arıt-**: “temizlemek” (KMTS, 88).

aşlık “buğday” (CCI 426).

Kmk. **aşlık**: “tahıl, hububat” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **aşlık**: “arpa, hububat” (KMTS, 92).

avlak “bozkır, kıraç, ıssız yer” (CCII 643).

Krç.-Blk. **avlak**: “kır, ova, boş arazi, çayır” (KMTS, 95).

avruv “yaralı, hasta” (CCII 644).

Krç.-Blk. **avruv**: “hastalık” (KMTS, 96).

aya- “reddetmek, karşı koymak” (CCII 644).

Kmk. **aya-**: 1. “acımak, merhamet etmek, kıyamamak”, 2. “esirgemek, korumak” (KTS, 50).

Krç.-Blk. **aya-**: “esirgemek” (KMTS, 98).

Nog. **aya-**: “acımak, hürmet etmek, merhamet etmek” (NTG I, 245).

aygakla- “ihanet etmek” (CCII 645).

Krç.-Blk. **aygakla-**: “duyurmak, haber vermek, eleştirmek” (KMTS, 100).

aynı- “dönmek, bulanmak” (CCII 646).

Krç.-Blk. **aynı-**: “dirilmek, kuvvetlenmek, beslenmek” (KMTS, 103).

aziz (<Arp. ‘azīz) “nadir, çok güzel” (CCII 648).

Kmk. **aziz**: “aziz, değerli, kıymetli; sevgili, göz bebeği” (KTS, 56).

Krç.-Blk. **aziz**: “değerli, saygılı, hürmetli, kıymetli” (KBTSV, 343).

bağışla- “hediye etmek” (CCI 431).

Krç.-Blk. **bağışla-**: “ithaf etmek” (KMTS, 108).

başmak “ayakkabı” (CCI 435).

Krç.-Blk. **başmak**: “bir tür çarık, terlik” (KMTS, 113).

başsız “başı olmayan” (CCII 655).

Krç.-Blk. **başsız**: “dul” (KMTS, 113).

biçenlik “samanlık” (CCII 660).

Kmk. **biçenlik**: “çayır, çayırılık” (KTS, 72).

Krç.-Blk. **biçenlik**: “çayır” (KMTS, 122).

birik- “birleşmek, toplanmak” (CCII 664).

Krç.-Blk. **birik-**: “dayanışmak, birlikte hareket etmek” (KMTS, 123).

bit- 1. “yerden çıkmak, yetişmek, büyümek, bitmek”, 2. “kalmak, geriye kalmak” (CCII 664).

Nog. **bit-**: “iyileşmek, tedavi olmak” (NTG I, 253).

bitik (I) “kitap, defter, yazı” (CCI 443).

Kmk. **bitik**: muska, nazarlık, tılsım” (KTS, 76).

bitik (II) “İncil” (CCII 665).

Kmk. **bitik**: muska, nazarlık, tılsım” (KTS, 76).

borç “borç” (CCI 447).

Krç.-Blk. **borç**: “vazife, görev” (KMTS, 126).

borla “üzüm bağı” (CCI 447).

Kmk. **borla**: “bağ kütüğü, omça, bağ çubuğu” (KTS, 79).

boşat- 1. “serbest bırakmak, bağışlamak, affetmek”, 2. “uzaklaştırmak” (CCI 447);

boşat- “a.a.” (CCII 671).

Kmk. **boşat-**: 1. “boşaltmak”, 2. “yükünü indirmek” (KTS, 79).

burç “biber” (CCI 450).

Krç.-Blk. **burç**: “karabiber” (KMTS, 129).

buvun “boğum, parmak boğumu” (CCI 452).

Kmk. **buvun**: 1. “mafsal, eklem”, 2. “hece” (KTS, 85).

Krç.-Blk. **buvun (I)**: “bilek” (KMTS, 131).

bürtük “küçük tane, kum tanesi” (CCII 677).

Kmk. **bürtük**: 1. “nokta”, 2. “tane, tohum, çekirdek”, 3. “kııntı, kırıntı” (KTS, 87).

büsüre- “teşekkür etmek” (CCII 677).

Krç.-Blk. **büsüre- (II)**: “memnun olmak, minnettar kalmak” (KMTS, 133).

çağ- “ihbar etmek, gammazlamak, iftira etmek” (CCI 455).

Krç.-Blk. **çağ- (II)**: “köyü birbirine düşürmek” (KMTS, 166).

çal- “bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak, çalmak” (CCI 455).

Krç.-Blk. **çal- (I)**: “biçmek”, **çal- (II)**: “kekelemek”, **çal- (III)**: “örmek”, **çal- (IV)**: “dolanmak” (KMTS, 167).

çalma “baş örtüsü, tülbent” (CCI 455).

Kmk. **çalma**: “sarık, çalma” (KTS, 96).

Krç.-Blk. **çalma**: “sarık” (KMTS, 168).

çınay “ev hanımı, eş” (CCI 457).

Krç.-Blk. **çınay**: “bir yaşında yavru iken doğuran oğlak” (KMTS, 174).

çınık- “denemek, alışmak” (CCII 683).

Kmk. **çınık**:- “dayanıklılığı artmak, sağlamlaşmak, çelikleşmek” (KTS, 103).

Krç.-Blk. **çınık**:- 1. “dayanıklılığı artmak, sağlamlaşmak”, 2. “antrenman yapmak” (KMTS, 174).

çırağ (<Far. çarāğ) “mum, kandil” (CCI 457); **çırağ** “a.a.” (CCII 684).

Krç.-Blk. **çırağ**: “meşale, lamba, elektrik” (KMTS, 175).

çoyun “bronz” (CCII 686).

Kmk. **çoyun**: “dökme demir, font; demir gibi” (KTS, 107).

Krç.-Blk. **çoyun (I)**: “tunç-bakır karışımı maden”; **çoyun (II)**: “dökme kazan” (KMTS, 178).

çöp “kııntı, ekmek ufağı” (CCII 686).

Kmk. **çöp**: 1. “çöp, süprüntü”, 2. “küspe, posa” (KTS, 107).

çulğav “tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, dolak” (CCI 460).

Krç.-Blk. **çulğav**: “dolama şeklinde çorap” (KMTS, 179).

çügündür “kırmızı pancar” (CCI 460).

Krç.-Blk. **çügündür**: “pancar” (KMTS, 180).

dav “arama, sorma” (CCI 461).

Kmk. **dav**: 1. “savaş”, 2. “tartışma, çekişme, münakaşa”, 3. “iddia, hak iddiası, talep” (KTS, 111).

Krç.-Blk. **dav (I)**: “istek, talep”, **dav (II)**: “tartışma, münakaşa, dava” (KMTS, 182).

èrik- “acele etmek, telaşlanmak” (CCI 468).

Nog. **èrik**:- “canı sıkılmak” (NTG I, 261).

èrtegi “evvelki, önceki, bir zamanlar” (CCII 703).

Nog. **èrtegi**: “masal, masalsı” (NTG I, 262).

harabat (<Arp. harābāt) 1. “genelev” 2. “fahişe” (CCI 478).

Kmk. **harabat**: “harabe, yıkıntı; yıkılmış, tahrip edilmiş” (KTS, 370).

hıyar (<Far. hıyār) “hıyar” (CCI 479).

Krç.-Blk. **hıyar**: “kabak” (KMTS, 219).

hor (<Far. hōr) “değersiz, fena, hor” (CCII 712).

Krç.-Blk. **hor (I)**: “güç, kuvvet” (KMTS, 220).

horla- (<Far. hor + Trk. ek) “hor görmek, aşağılamak, horlamak” (CCII 713).

Kmk. **horla**:- 1. “sövmek, paylamak, zemmetmek, yermek, kötölemek”, 2. “birini tahkir etmek, tezlil etmek, aşağılamak, biriyle alay etmek, istihza etmek, hakaret etmek” (KTS, 374).

Krç.-Blk. **horla**:- “yenmek, galip gelmek” (KMTS, 220).

hoş (<Far. hōš) “iyi, hoş” (CCI 480).

Kmk. **hoş**: “şen, neşeli; hâletiruhiyesi iyi olan” (KTS, 374).

ışan “resim” (CCII 717).

Krç.-Blk. **ışan**: 1. “hedef, işaret”, 2. “şart”, 3. “belirti” (KMTS, 225).

ışır- “(ateşi) alevlendirmek, kuvvetlendirmek, hızlandırmak” (CCII 717).

Krç.-Blk. **ışır**:- 1. “kuvvetlendirmek, takviye etmek, evirip çevirmek”, 2. “önüne katmak, sürmek, dehlemek”, 3. “hızlandırmak” (KMTS, 226).

in “mağara, in” (CCII 720).

Kmk. **in**: “in, vahşi hayvan ini” (KTS, 163).

Nog. **in**: “yuva, hayvan evi” (NTG II, 321).

ine “çuvaldız” (CCII 720).

Kmk. **ine**: “iğne” (KTS, 164).

ini “torun, erkek torun” (CCI 486).

Kmk. **ini**: 1. “küçük erkek kardeş”, 2. “yaşça küçüğe hitap” (KTS, 164).

Nog. **ini**: “küçük erkek kardeş” (NTG I, 266).

itlen- “kaybolmak” (CCII 721).

Krç.-Blk. **itlen**:- “alçaklık etmek, alçalmak, namussuzluk yapmak” (KMTS, 231).

kabak (II) “kapı” (CCII 722).

Krç.-Blk. **kabak (I)**: “köy; semt, mahalle; avlu” (KMTS, 233).

Nog. **kabak**: 1. “bal kabağı”, 2. “göz kapağı”, 3. “köy” (NTG II, 321).

kabuğ “ağaç kabuğu” (CCI 488).

Kmk. **kabuğ**: “kabuk; badıç; dış yüz” (KTS, 239).

Krç.-Blk. **kabuğ**: 1. “kabuk”, 2. “zar”, 3. “pul” (KMTS, 234).

kada- (<Moğ. hada-) “çivilemek, mıhlamak, çakmak” (CCII 722).

Kmk. **kada-**: “saplamak, batırmak, sokmak”, 2. “yerleştirmek, koymak, tespit etmek, yerleştirip tespit etmek”, 3. “iğnelemek, iğneyle tutturmak” (KTS, 240).

Krç.-Blk. **kada-**: 1. “sıkamak, sıkıştırmak”, 2. “iğnelemek, iğneyle tutturmak” (KMTS, 235).

Nog. **kada-**: “saplamak, kakmak, sokmak, sançmak” (NTG I, 268).

kaltak “iffetsiz, namussuz, kaltak” (CCI 490)

Kmk. **kaltak**: “ağaçtan iskelet eyer, ağaç eyer” (KTS, 244).

Krç.-Blk. **kaltak**: “kibirli, kurumlu” (KMTS, 238).

kama- “kamaştırmak, kamaşmak” (CCII 724).

Nog. **kama-**: “basamak, doldurmak” (NTG II, 322).

kamal- “sallanmak, silkelenmek, sarsılmak, ırgalanmak” (CCII 724).

Kmk. **kamal-**: 1. “saklanmak, gizlenmek”, 2. “kuşatılmak, muhasara altına alınmak” (KTS, 244).

kanlı “kanlı” (CCII 725).

Krç.-Blk. **kanlı (I)**: “düşman, hasım” (KMTS, 242).

karavaş “hizmetçi kız, cariye” (CCI 492); **karavaş** “a.a.” (CCII 726).

Kmk. **karavaş**: “köle, kul” (KTS, 249).

karı “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” (CCI 492).

Krç.-Blk. **karı**: “yaklaşık 60 santimetrelilik uzunluk ölçüsü” (KMTS, 245).

Nog. **karı**: “omuz ve dirsek arası” (NTG I, 270).

karın “karın” (CCI 493); **karın** “a.a.” (CCII 727).

Nog. **karın**: “rüşvet” (NTG II, 323).

karındaş “erkek kardeş” (CCII 727).

Krç.-Blk. **karındaş**: “kardeş” (KMTS, 245).

karma- “dokumak” (CCI 493).

Krç.-Blk. **karma- (I)**: “incelemek, tetkik etmek” (KMTS, 245).

Nog. **ķarma-**: “kapmak, yakalamak, tutmak” (NTG I, 270).

ķarşı “karşı” (CCII 728).

Krç.-Blk. **ķarşı**: “yakın” (KMTS, 246).

ķayın (I) “kayınbaba” (CCI 496).

Krç.-Blk. **ķayın (II)**: “kayın birader” (KMTS, 250).

ķayın (II) “akraba” (CCII 729).

Krç.-Blk. **ķayın (II)**: “kayın birader” (KMTS, 250).

ķazan ayak “sacayağı, üzerine tencere, tava vb. gibi şeyler koymaya yarayan üç ayaklı demir destek, ocak” (CCI 497).

Nog. **ķazan-ayak**: “kap kakak” (NTG I, 272).

ķazma “evin temeli” (CCI 497).

Kmk. **ķazma (I)**: 1. “zeminlik, toprak dam”, 2. “kazamat, münferit hapishane koğuşu” (KTS, 259).

ķılıklı “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” (CCI 503).

Krç.-Blk. **ķılıklı**: 1. “yaramaz, afacan; kaprisli”, 2. “dik başlı” (KMTS, 258).

ķırğıy “atmaca” (CCI 503).

Krç.-Blk. **ķırğıy (II)**: “aladoğan” (KMTS, 260).

ķırıl- “ölmek, kırılmak, telef olmak” (CCII 740).

Kmk. **ķırıl-**: 1. “kazınmak, hakkedilmek”, 2. “yok edilmek, imha edilmek; öldürülmek”, 3. “tırış olmak, tırış edilmek”, 4. “küfretmek, sövmek, ağzını bozmak” (KTS, 261)

ķısta- “sıkıştırmak, ısrar etmek, üstelemek, zorlamak” (CCII 741).

Krç.-Blk. **ķısta-**: “kovmak, sürmek” (KMTS, 262).

ķız- “kızarmak, yanıp tutuşmak” (CCII 742).

Kmk. **ķız-**: 1. “kızmak, akkor hâline gelmek”, 2. “kızıışmak, şiddetlenmek, canlanmak” (KTS, 265).

Krç.-Blk. **ķız-**: “ķızmak, ısınmak” (KMTS, 264).

ķızġan- “cimrilik etmek” (CCI 504).

Nog. **ķızġan-**: “arzulamak, kıskanmak, esirgemek” (NTG I, 276).

ķızıl “ķızıl” (CCI 504).

Kmk. **ķızıl**: “ķırmızı” (KTS, 265).

Krç.-Blk. **ķızıl**: “ķırmızı” (KMTS, 264).

ķonakķla- “evinde misafir etmek, konaklatmak” (CCI 508).

Krç.-Blk. **ķonakķla-**: “misafir olmak” (KMTS, 269).

ķonakķlık “konaklama yeri, menzilġâh” (CCI 508).

Kmk. **ķonakķlık**: 1. “ikram, aġırlama”, 2. “misafirlik, misafir olarak bulunma” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **ķonakķlık**: “misafire kesilen kurbanlık koyun” (KMTS, 269).

ķondur- “barındırmak, misafir etmek, evinde konaklatmak” (CCI 508); **ķondur-** “a.a.” (CCII 750).

Kmk. **ķondur-**: 1. “yere indirmek, kondurmak”, 2. “yerleştirmek, yatırmak, geceletmek” (KTS, 267).

ķop- (I) “ayaġa kalkmak” (CCI 508).

Kmk. **ķop-**: “olmak, başa gelmek; başına gelmek” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **ķop-**: “kopmak” (Sırtı, 2019, s. 246).

ķop- (II) “yerinden kalkmak, yeniden dirilmek” (CCII 751).

Kmk. **ķop-**: “olmak, başa gelmek; başına gelmek” (KTS, 267).

Krç.-Blk. **ķop-**: “kopmak” (Sırtı, 2019, s. 246).

ķörpe “iki üç aylık kuzu derisi” (CCII 760).

Kmk. **ķörpe**: “ķürk” (KTS, 183).

Nog. **ķörpe**: “yeni doġan kuzu” (NTSGA) .

ķul “kul” (CCII 763).

Nog. **kul:** “işçi” (NTG I, 281).

kum “kum” (CCI 517); **kum** “a.a.” (CCII 763).

Kmk. **kum:** “çekirdek” (KTS, 271).

kursak “mide, mesane” (CCI 518).⁴⁶

Kmk. **kursak:** “karın” (KTS, 272).

Nog. **kursak:** “karın” (NTG II, 329).

kutlu “kutsal, kutlu” (CCII 766).

Krç.-Blk. **kutlu:** 1. “uğurlu, bereketli”, 2. “alımlı, sevimli” (KMTS, 284).

külte “ekin demeti” (CCII 768).

Kmk. **külte:** “demet, bağlam” (KTS, 185).

Nog. **külte:** “demet” (NTG I, 283).

kür “iri, gür, aşırı büyük” (CCII 770).

Kmk. **kür:** “neşeli, sevinçli, şen; canlı, çevik, atak” (KTS, 185).

Krç.-Blk. **kür:** “boğa, öküz” (KMTS, 287).

kürek “fırın küreği” (CCI 521).

Kmk. **kürek:** “kürek” (KTS, 185).

Krç.-Blk. **kürek:** “kürek” (KMTS, 287).

Nog. **kürek:** “kürek” (NTSGA) .

küşen- “tekrarlamak” (CCII 770).

Nog. **küşen-:** “kendini zorlamak, bütün gücünü sarf etmek” (NTG I, 284).

küt- “(hayvan) otlatmak, gütmek” (CCII 770).

Kmk. **küt-:** “yerine getirmek, gerçekleştirmek, yapmak, icra etmek” (KTS, 186).

küyme “çadır, ev” (CCII 771).

Nog. **küyme:** “üzeri kapalı, süslü araba” (NTG I, 284).

⁴⁶ Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde “karın” mecaz anlamda verilmiş (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 2005, s. 1087).

küz “sonbahar, güz” (CCI 522).

Krç.-Blk. **küz**: “hasat zamanı, ot biçme zamanı, 2-13 Eylül arası” (KMTS, 288).

medet (<Arp. madat) “yardım, yardımcı” (CCII 774).

Krç.-Blk. **medet**: “acıma, merhamet ifade eden bir söz” (KMTS, 295).

murdar (I) (Far. murdār) “fahişe, kaltak, kahpe” (CCI 528).

Kmk. **murdar**: 1. “pis, kirli, murdar”, 2. “alçak, mendebur, rezil, kepaze” (KTS, 203).

Krç.-Blk. **murdar (I)**: 1. “katil, canı”, 2. “leş”, 3. “gaddar, hunhar”; **murdar (II)**: 1. “alçak, namussuz”, 2. “mundar, pis” (KMTS, 302).

murdarlık (<Far. murdār + Trk. ek) “ahlaksızlık, iffetsizlik, fahişelik” (CCII 779).

Kmk. **murdarlık**: 1. “pislik, kirlilik”, 2. “leş”, 3. “alçaklık, namussuzluk, rezillik; kötülük” (KTS, 203).

nazik (<Far. nāzūk) “nazik, zarif” (CCII 780).

Kmk. **nazik (I)**: 1. “naz, cilve, işve”, 2. “kapris”, 3. “yüksek ses, tiz ses” (KTS, 207).

Krç.-Blk. **nazik**: 1. “ince, zayıf, cılız”, 2. “tatlı, müşfik, sevecen”, 3. “tiz, ince” (KMTS, 306).

oba (<Moğ. obo) “tümsek, tepe” (CCI 531); **oba** “a.a.” (CCII 783).

Kmk. **oba**: “üstübeç; aklık; krem” (KTS, 211).

oñlu “sağlı, sağ taraflı” (CCII 789).

Kmk. **oñlu**: “uygun, münasip, rahat, müsait, elverişli” (KTS, 214).

Krç.-Blk. **oñlu**: 1. “kuvvetli, güçlü”, 2. “faydalı, bereketli” (KMTS, 309).

osal “gafil, ihmalkâr” (CCII 790).

Kmk. **osal**: 1. “zayıf, kuvvetsiz; donuk, cansız, sönük; hafifçe, gevşekçe, donuk bir şekilde, sonuk, sönük bir şekilde; cansız, cansızca” 2. “iradesi zayıf, iradesiz, zayıf karakterli”, 3. “ciddi, vahim, ağır, tehlikeli, korkulu”, 4. “zayıf, gevşek; hazırlıksız”, 5.

“berbat, pis, kötü; önemsiz, ehemmiyetsiz, şöyle böyle, bayağı, kalitesiz, değersiz, kötü şekilde; fena surette, fena, pis, berbat” (KTS, 217).

Krç.-Blk. **osal**: “kötü, fena, işe yaramaz, kalitesiz, değersiz” (KMTS, 311).

Nog. **osal**: “fena, kötü, zayıf” (NTG I, 291).

öç “intikam, öç” (CCII 792).

Krç.-Blk. **öç (III)**: “kin, hırs, hiddet, garez” (KMTS, 315).

öçeş- “bahse girmek” (CCII 792).

Kmk. **öçeş-**: 1. “araları açılmak, bozuşmak; birbirine düşman olmak”, 2. “yarışmak, rekabet etmek; tartışmak” (KTS, 221).

öpke “öfke” (CCI 538); **öpke (I)** “a.a.” (CCII 795).

Kmk. **öpke (II)**: “sitem, serzeniş; güceniklik” (KTS, 223).

Krç.-Blk. **öpke**: “akciğer” (KMTS, 317).

öpkele- “öfkeliendirmek” (CCI 538).

Krç.-Blk. **öpkele-**: “darılmak, küsmek” (KMTS, 317).

örleş “tepe” (CCI 538).

Krç.-Blk. **örleş**: “otlak” (KMTS, 318).

peç (<Rus. peç’) “fırın” (CCI 540).

Kmk. **peç**: “soba” (KTS, 231).

Krç.-Blk. **peç**: “ısınmada kullanılan bir tür fırın” (KMTS, 321).

piyala (<Far. piyāla) “bardak, kadeh” (CCI 541).

Kmk. **piyala**: “fincan” (KTS, 233).

saar (<Moğ. sahar) “kuşku, şüphe” (CCII 801).

Nog. **saar**: “hile, sihir, düzen” (NTG I, 295).

sagağ “çene” (CCI 544).

Krç.-Blk. **sagağ**: “solungaç” (KMTS, 324).

saksızlık “hastalık, ağrı” (CCI 546).

Kmk. **saşsızlık**: “ihtiyatsızlık, gaflet” (KTS, 288).

sandıra- (<Moğ. sandura-) “paniklemek, çıldırmak, küplere binmek” (CCII 805).

Krç.-Blk. **sandıra-**: 1. “saçmalamak”, 2. “uykuda sayıklamak” (KMTS, 329).

say “sığ, derin olmayan” (CCII 807).

Nog. **say**: “nehir yatağı, sıy” (NTG I, 297).

saz (I) (<Far. sâz) “ses, avaz” (CCI 550).

Kmk. **saz (II)**: “pizzikato müzik aleti, saz” (KTS, 291).

Krç.-Blk. **saz (III)**: “saz, müzik aleti” (KMTS, 336).

Nog. **saz**: “saz, melodi, ezgi” (NTG II, 340).

saz (II) “bataklık” (CCII 807).

Kmk. **saz (I)**: “kil, kilden yapılmış” (KTS, 291).

Krç.-Blk. **saz (I)**: “kil” (KMTS, 336).

Nog. **saz**: “saz, sazlık, kamışlık” (NTG II, 340).

sığın- “sığınmak” (CCII 811).

Krç.-Blk. **sıyın-**: “sığmak” (KMTS, 345).

sıla- “sıvazlamak, okşamak” (CCII 812).

Kmk. **sıla-**: “sıvamak (*kille, çamurla*)” (KTS, 293).

Nog. **sıla-**: “sürmek, yağlamak” (NTG II, 341).

sır (II) (<Arp. sırr) “giz, sır” (CCII 813).

Krç.-Blk. **sır (I)**: “unvan, paye, ün, şöhret, namus, haysiyet” (KMTS, 344).

sırt “arka, sırt, tepe” (CCII 814).

Nog. **sırt**: “dış, harici” (NTG II, 341).

sıy- “uymak, uyum sağlamak, uzlaşma sağlamak” (CCII 814).

Kmk. **sıy-**: “(bir şeyin içine) sığmak” (KTS, 295).

silkin- “silkinmek” (CCII 814).

Krç.-Blk. **silkin-**: 1. “sallanmak, yalpalanmak”, 2. “atılmak, fırlamak”, 3. “ilerlemek, ileri gitmek”, 4. “acele etmek, çabuk davranmak” (KMTS, 348).

soğur (<Moğ. sokur) “şaşı göz” (CCI 554).

Kmk. **soğur**: “kör” (KTS, 299).

Krç.-Blk. **soğur**: “kör” (KMTS, 350).

sök- “sövmek, küfretmek, iftira etmek, hakaret etmek” (CCI 555); **sök-** “a.a.” (CCII 818).

Krç.-Blk. **sök- (II)**: 1. “arkasından çekiştirmek, iftira etmek”, 2. “kınamak, yermek, eleştirmek” (KMTS, 353).

taban 1. “ayağın alt kısmı, ayakkabı tabanı” (CCI 562); **taban** “a.a.” (CCII 825).

Nog. **taban**: 1. “tavan”, 2. “ayak” (NTG II, 346).

tağı “dahi, ve” (CCI 563).

Nog. **tağı**: “daha, tekrar, yine” (NTG I, 309).

talaş- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” (CCII 826).

Kmk. **talaş-**: “yaramazlık yapmak, yaramazlık etmek” (KTS, 318).

talaşman “haydut, yol kesen, harami, nifakçı” (CCII 826).

Krç.-Blk. **talaşman**: “hakaret edici, küfredici” (KMTS, 372).

tam (I) “dam” (CCI 563).

Kmk. **tam**: “duvar” (KTS, 319).

tamaşa (<Far. tamāṣā) “eğlence, zevk, keyif” (CCI 564).

Kmk. **tamaşa**: 1. “tuhaf, garip, acayip; hayretamiz, hayret verici, fevkaalede, tuhaf tuhaf, oldukça, gayet”, 2. “hayret içinde olan, şaşkın; şaşkın şaşkın” (KTS, 320).

Krç.-Blk. **tamaşa**: 1. “merak, ilgi, alaka, hayranlık”, 2. “ilginç, merak uyandıran, hayranlık uyandıran” (KMTS, 374).

tañ (II) “mucize” (CCII 827).

Krç.-Blk. **tañ (IV)**: “ilginç, ilgi çekici, hayret verici, şaşırtıcı” (KTS, 376).

tapta- “basmak” (CCII 829).

Krç.-Blk. **tapta-:** “çiğnemek, ayakları altında ezmek” (KTS, 322).

Nog. **tapta-:** 1. “ezmek, çiğnemek”, 2. “zehirllemek”, 3. “üzmek” (NTG II, 347).

tartın- “göstermek” (CCI 567).

Kmk. **tartın-:** 1. “çekinmek, sıkılmak, yüzü tutmamak”, 2. “bir şey yapmaya karar verememek; korkmak, korku duymak, ürkmek” (KTS, 324).

Krç.-Blk. **tartın- (I):** “çekinmek, utanmak, sıkılmak” (KMTS, 380).

tastar (<Far. dastar) “örtü, masa örtüsü” (CCI 567).

Kmk. **tastar:** “tölden başörtüsü” (KTS, 324).

taşla- “taşla saldırmak, taş atmak, taşlamak” (CCII 830).

Kmk. **taşla-:** 1. “atmak, fırlatmak, savurmak”, 2. “bırakmak, terk etmek, ayrılmak” (KTS, 325).

Krç.-Blk. **taşla- (I):** “bırakmak, terk etmek” (KMTS, 382).

tın “ruh, can” (CCII 840).

Kmk. **tın (I):** “sakin, sessiz; rahatça” (KTS, 332).

Krç.-Blk. **tın:** “rahat, sükunet, huzur” (KMTS, 395).

tın- “dinlenmek, nefes almak” (CCII 841).

Kmk. **tın-:** “bitmek, durmak, kesilmek, dinmek” (KTS, 333).

Krç.-Blk. **tın-:** 1. “sakinleşmek, durulmak, dinmek”, 2. “bitmek” (KMTS, 396).

tıy- “engellemek, engel olmak” (CCI 574).

Nog. **tıy-:** “men etmek, tutmak” (NTG I, 315).

tık- 1. “dikiş dikmek”, 2. “bir bitkiyi toprağa ekmek” (CCI 574).

Nog. **tık- (II):** “dikkatle bakmak” (NTF, 66).

tirgiz- “hayat vermek, can vermek, diriltmek” (CCII 844).

Krç.-Blk. **tirgiz-:** “yakmak, ateşlemek” (KMTS, 399).

tirilik “hayat, ömür” (CCII 844).

Kmk. **tirilik**: 1. “çeviklik, atiklik, canlılık, ataklık”, 2. “cesaret, yüreklilik”, 3. “irilik, canlılık” (KTS, 335).

Nog. **tirilik**: “dirilik” (NTG II, 350).

tişle- “dişlemek, ısırarak” (CCI 577).

Kmk. **tişle-**: “yemek, yemek yemek” (KTS, 336).

tohta- (<Moğ. togta-) “(hafızada) saklamak, korumak” (CCII 846).

Krç.-Blk. **tohta-**: “durmak, dinmek, kesilmek; ara vermek, yerleşmek” (KMTS, 402).

ton “giysi, elbise, elbise astarı, astar” (CCI 579); **ton** “a.a.” (CCII 847).

Kmk. **ton**: “manto, palto; gocuk” (KTS, 338).

Krç.-Blk. **ton**: “kürk” (KMTS, 403).

Nog. **ton**: “kürk, geniş yakalı gocuk” (NTG I, 316).

toñ- “çok üşümek, donmak” (CCII 847).

Kmk. **toñ-**: “tortusu çökmek, durulmak, çamurdan temizlenmek, arınmak” (KTS, 338).

tolu “dolmuş, dolu” (CCI 579); **tolu** “a.a.” (CCII 847).

Kmk. **tolu**: “tam, tamamen, detaylı, teferruatlı” (KTS, 337).

top “toparlak, yuvarlak” (CCII 848).

Kmk. **top**: 1. “çeşitli spor oyunlarında kullanılan toparlak, top”, 2. “savaşlarda kullanılan top, gülle” (KTS, 338).

toprak “toz, kir” (CCI 579); **toprak** “a.a.” (CCII 848).

Krç.-Blk. **toprak**: “toprak” (KMTS, 404).

torgay “boz renkli, küçük, ötücü bir tür serçe, tarla kuşu, turgay” (CCI 579).

Krç.-Blk. **torgay**: “çayır kuşu” (KMTS, 404).

tul “kocasız ölmüş veya ayrılmış kadın” (CCII 851).

Kmk. **tul**: “dul, dul kadın veya erkek” (KTS, 342).

tumala- “bastırmak, eliyle sıkarak tıkamak” (CCII 852).

Krç.-Blk. **tumala-:** 1. “vurmak, dövmek, pataklamak”, 2. “devirmek, yıkmak”, 3. “gömmek”, 4. “doldurmak” (KMTS, 409).

tur- (I) “bir yerde kalmak, sabit durmak” (CCI 583); **tur- (I)** “a.a.” (CCII 852).

Kmk. **tur- (I):** “(ayakta) durmak, ayakta olmak, dikilmek” (KTS, 342).

Krç.-Blk. **tur-:** “kalkmak, durmak” (KMTS, 409).

Nog. **tur- (II):** “ayakta durmak, yaşamak” (NTG I, 317).

tut- (IV) “yönetmek” (CCI 584).

Kmk. **tut- (V):** “birine herhangi bir şekilde davranmak” (Sırtı, 2019, s. 291).

tut- (V) “bir şey âdet hâline getirmek, bir şeye alışmak” (CCI 584).

Kmk. **tut- (IV):** “yerine getirmek, gerçekleştirmek; ifa etmek” (KTS, 343).

Krç.-Blk. **tut- (22):** “girişmek, işe başlamak” (Sırtı, 2019, s. 291).

tuy- “işitmek, duymak” (CCII 856).

Nog. **tuy-:** “duymak, hissetmek” (Sırtı, 2019, s. 293).

tüksüz “tüysüz, traş olmuş” (CCI 586).

Krç.-Blk. **tüksüz:** “dazlak” (KMTS, 412).

tümen “on bin” (CCII 857).

Kmk. **tümen:** “on rublelik” (KTS, 345).

türlen- “değiştirmek, çeşitlenmek, türlenmek” (CCII 858).

Kmk. **türlen-:** “değişmek, başkalaşmak” (KTS, 346).

Krç.-Blk. **türlen-:** “değişmek” (KMTS, 413).

Nog. **türlen-:** “değişmek, çeşitli olmak” (NTG II, 352).

uç “sırt, sağrı, yan, arka” (CCII 860).

Kmk. **uç:** “kuyruk sokumu” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **uç:** “gövde” (KMTS, 416).

uru “ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı” (CCII 863).

Kmk. **uru**: “hırsızlık, çalma, aşırma, intihal” (KTS, 354).

Krç.-Blk. **uru**: “kuyu” (KMTS, 419).

urun- “vuruşmak, dövüşmek” (CCII 863).

Kmk. **urun**:- “biriyle veya bir şeyle çarpışmak” (KTS, 354).

Krç.-Blk. **urun**:- “çalışmak” (KMTS, 419).

uruş- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” (CCII 863).

Kmk. **uruş**:- 1. “savaşmak, harp etmek; vuruşmak, çarpışmak”, 2. “azarlamak, tekdir etmek, paylamak; küfür etmek, sövmek, sövüp saymak, sövüşmek, birbirine küfretmek” (KTS, 355).

Krç.-Blk. **uruş**- (**I**): “savaşmak” (KMTS, 419).

us (**I**) “akıl” (CCI 590); **us** “a.a.” (CCII 863).

Krç.-Blk. **us**: “dikbaşı” (KMTS, 419).

uv- “kırmak, parçalamak, ufalamak” (CCII 865).

Krç.-Blk. **uv**:- “ovmak” (Sırtı, 2019, s. 366).

uzat- “göndermek” (CCI 591); **uzat**- “a.a.” (CCII 865).

Nog. **uzat**:- “kız, kocaya vermek” (NTG I, 321).

ürpek “kıvırcık, karışık (saç)” (CCII 869).

Nog. **ürpek**: “kabarık, ürpermiş, dik, gür saç” (NTG I, 321).

üt- “yakmak, ateşte tavuk, kelle vb. gibi şeylerin tüylerini yakmak” (CCII 869).

Kmk. **üt**- (**I**): “yolmak” (KTS, 360).

ütürgü “keski” (CCI 594).

Krç.-Blk. **ütürgü**: “oyma kalemi” (KMTS, 423).

vada (<Arp. va‘da) “bir şeyin yapılması veya bir borcun ödenmesi için tanınan süre, mühlet” (CCI 595).

Kmk. **va'da**: 1. “söz, vaat, taahhüt”, 2. “anlaşma, sözleşme” (KTS, 365).

yabalak “baykuş” (CCI 596).

Kmk. **yabalak**: “puhu kuşu” (KTS, 377).

yala “kötü davranış, hata, ağır suç” (CCII 872).

Kmk. **yala**: “iftira, bühtan” (KTS, 378).

Nog. **yala**: “iftira, zem (yerme)” (NTG I, 323).

yalın- “yalvarmak, rica etmek” (CCII 873).

Kmk. **yalın-**: 1. “birine yılışmak, yaranmak; dalkavukluk etmek, yaltaklık etmek”, 2. “birinin karşısında eğilmek” (KTS, 379).

yaraş- “uyuşmak, uyumlu olmak, iyi geçinmek” (CCI 600).

Kmk. **yaraş-**: 1. “barışmak, anlaşmak, uzlaşmak, anlaşmaya varmak”, 2. “yakışmak, yaraşmak” (KTS, 385).

yaş (II) “diriliş, dirilik, hayat” (CCI 603).

Kmk. **yaş (I)**: “yaş, çağ” (KTS, 387).

yaz- (II) “dolaşık bir şeyi çözüp ayırmak, çözmek” (CCII 882).

Kmk. **yaz- (II)**: “doğrultmak, düzeltmek” (KTS, 391).

yaz- (III) “ıskalamak, hedefe isabet ettirememek” (CCII 882).

Nog. **yaz- (II)**: “-a yaz- biçiminde birleşik fiiller (*yanılmak* anlamından hareketle) meydana getirir” (Sırtı, 2019, s. 304).

yazık “günah, suç” (CCII 882).

Kmk. **yazık**: “bedbaht, zavallı, biçare; talihsiz, bahtsız, şanssız” (KTS, 390).

yazıl- “dolaşık bir şey çözülmek, açılmak” (CCII 883).

Kmk. **yazıl-**: “düzelmek, doğrulmak, belini doğrultmak” (KTS, 390).

yırıl- “büzülmek, buruşmak” (CCII 891).

Kmk. **yırıl-**: “yarılmak, yırtılmak; delinmek, deşilmek” (KTS, 396).

yırtıl- “yüzsüzleşmek, küstahlaşmak, yaramazlaşmak” (CCII 891).

Kmk. **yırtıl-**: “yırtılmak; parçalanmak” (KTS, 396).

yilik “kemik iliği, ilik” (CCI 610).

Kmk. **yilik**: “borumsu kemik” (KTS, 396).

yuban- “bahane göstermek, ihmal etmek, savsaklamak” (CCII 896).

Nog. **yuban-**: “avunmak” (NTG I, 329).

yügen “gem, at gemi” (CCI 613).

Kmk. **yügen**: “dizgin” (KTS, 401).

zindan (<Far. zindān) “cehennem” (CCII 901).

Kmk. **zindan**: “işkence yapılan yer, zindan” (KTS, 408).

2.3.1. Sadece Anlam Farklılığı Görülen Kelimelerin Yorumlanması

Canlı bir varlık olan dil, zaman içinde bazı değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu değişimler dilin ses özelliklerinde olabileceği gibi anlam alanında da olabilmektedir. İnsanların yaşamış oldukları zamanın ve mekânın yanı sıra sosyal hayatlarına bağlı olarak da kelimelerde bazen anlam daralmaları veya anlam genişlemeleri meydana gelmektedir.

Kelimelerin yansıttıkları kavramların değişme özelliği göstermesi toplumda kişilerin kullanım sıklığına göre değişir veya yayılır. Anlam değişimleri daha sonra ise nitelikleri bakımından art zaman yöntemiyle incelenebilmektedir (Vardar, 1982, s. 84-85; Aksan, 1971, s. 117). Karaağaç’a göre bu incelemede zaman, eş zamanlılık ve coğrafya ölçütleri de dikkate alınmalıdır (Karaağaç, 2002, s. 65)

Aksan, anlam değişmesinin tanımını şu şekilde ifade etmektedir:

“Anlam değişmesi, bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir.” (Aksan 1971, s. 118).

Anlam değişimlerinde rol oynayan asıl faktör kelimenin kullanım sıklığının düşmesi veya artmasıdır (Arslan Erol, 2018, s. 63). Ulmann (1972, s. 192-195) ise, anlam değişimlerinde rol oynayan asıl faktörün kuşaklar arasındaki devamlılığın yok

olması, kelimenin anlamındaki belirsizlik, kullanım sıklığının düşmesi, çok anlamlılık ve bağlamda belirsizlik ve kelime yapısını vermektedir (Arslan Erol, 2018, s. 63).

Anlam değişmelerinin sınıflandırılması konusunda birbirinden farklı olarak birden fazla sınıflandırılma meydana getirilmiştir. Dilbilimi alanında genel olarak kabul gören sınıflandırma ise mantık açısından sınıflandırma olmuştur. Mantık açısından anlam değişmeleri anlam daralması, anlam genişlemesi ve genelleşme, başka anlama geçiş ya da anlam kayması olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmektedir (Aksan 1971, s. 118).

2.3.1.1. Anlam Daralması

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde şu tanımları yapmıştır: “Kelimenin kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi; bir kelimenin genel bir anlamdan özel bir anlama geçişidir” (Korkmaz, 2007, s. 19). Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)* adlı eserinde şu tanımları yapmıştır: “Kelimenin eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, ilk şekline göre anlamında bir daralma görülmesidir” (Aksan, 1971, s. 119). Hatiboğlu, “Geniş kavramları olan bir sözcüğün, bu kavramlar içinde tek bir anlama bağlanabilmesi” şeklinde tanımlamıştır (Hatiboğlu, 1969, s. 12). Farklı sebeplere bağlı olarak tüm dillerde anlam daralmaları meydana gelmiştir. Kelimenin anlam alanının daralması, daha sınırlı bir kapsam içermeye başlamasıdır (Arslan Erol, 2018, s. 71).

Codex Cumanicus'ta geçen *borla* “üzüm bağı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *borla* “bağ kütüğü, omça, bağ çubuğu” anlamına gelerek daralmıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *peç* “fırın” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *peç* “ısınmada kullanılan bir tür fırın” anlamına gelerek daralmıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tastar* “örtü, masa örtüsü” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tastar* “tül den başörtüsü” anlamına gelerek daralmıştır.

2.3.1.1.1. Özelleşme

Anlam daralmasının bir alt dalı olarak görülebilen özelleşme belli bir toplum tarafından kullanılan bir kelimenin daha dar kapsamda bir anlama geçmesidir. Toplumun çok sık kullandığı hayatlarının belli bir parçası hâline gelmiş olan nesnelerini

kısaltmalara, eksiltmelere başvurmaları belli başlı özel kullanımlar meydana getirmiştir (Vardar, 1982: 89). Özelleşmeyi sadece cinsin belli bir türün adına gelmesi olarak değil; nesneler ve hareketler arasındaki parça-bütün ilişkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Arslan Erol, 2018, s. 72).

Codex Cumanicus'ta geçen *alabota* “külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot” kelimesi Kumuk Türkçesinde *alabota* “karapazı, kazayağı” anlamına gelerek özelleşmiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen *başmak* “ayakkabı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *başmak* “bir tür çarık, terlik” anlamına gelerek özelleşmiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen *burç* “biber” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *burç* “karabiber” anlamına gelerek özelleşmiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ton* “giysi, elbise, elbise astarı, astar” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ton* “manto, palto; gocuk” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *ton* “kürk” şeklinde; Nogay Türkçesinde *ton* “kürk, geniş yakalı gocuk” anlamına gelerek özelleşmiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen *uça* “sırt, sağrı, yan, arka” kelimesi Kumuk Türkçesinde *uça* “kuyruk sokumu” anlamına gelerek özelleşmiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen *in* “mağara, in” kelimesi Kumuk Türkçesinde *in* “in, vahşi hayvan ini” şeklinde; Nogay Türkçesinde *in* “yuva, hayvan evi” anlamına gelerek özelleşmiştir.

2.3.1.2. Anlam Genişlemesi

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde şu tanımlı yapmıştır: “Anlam kapsamı dar olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayıdır” (Korkmaz, 2007, s. 20). Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)* adlı eserinde şu tanımlı yapmıştır: “Bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanım alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtmadır” (Aksan, 1971, s. 120). Hatiboğlu, “Dar bir anlamda kullanılan bazı sözcüklerdeki anlamın zamanla, ilgili kavrama yayılması” şeklinde tanımlamıştır (Hatiboğlu, 1969, s. 13).

Codex Cumanicus'ta geçen *ağaç* “ağaç, yakacak odun” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ağaç* “ormanlık alan” anlamında geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *aşlık* “buğday” kelimesi Kumuk Türkçesinde *aşlık* “tahıl, hububat” anlamında geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *buvun* “boğum, parmak boğumu” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *buvun* (I) “bilek” anlamında geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kanlı* “kanlı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kanlı* (I) “düşman, hasım” anlamında geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *taban* 1. “ayağın alt kısmı, ayakkabı tabanı” kelimesi Nogay Türkçesinde *taban* 1. “tavan”, 2. “ayak” anlamında geçerek anlam genişlemesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *uça* “sırt, sağrı, yan, arka” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *uça* “gövde” anlamına gelerek genişlemiştir.

2.3.1.2.1. Genelleşme

Genelleşme terimi için “anamlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı duruma gelmesi” (Vardar, 1998, s. 106), “nevi yerine cinsi gösteren kelimenin geçmesi” (Üçok, 1947, s. 74-75) gibi tanımlamalar yapılmıştır. Özel bir çevredeki kelimeler ortak dile anlamlarını genişleterek geçtikleri takdirde genelleşme meydana gelmektedir (Vardar, 1982, s. 89).

Codex Cumanicus'ta geçen *arıt*- “temizlenmek, arınmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *arıt*- “temizlemek” anlamına geçerek kendi kendine yapabilecek bir işin genel olarak yapılmaya uğramasıyla anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *avruv* “yaralı, hasta” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *avruv* “hastalık” anlamına geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çügündür* “kırmızı pancar” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *çügündür* “pancar” anlamına geçerek genelleşmeye uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kabuḳ* “ağaç kabuğu” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kabuḳ* “kabuk; badıç; dış yüz” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *kabuḳ* 1. “kabuk”, 2. “zar”, 3. “pul” anlamına geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *karavaş* “hizmetçi kız, cariye” kelimesi Kumuk Türkçesinde *karavaş* “köle, kul” anlamında geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *karındaş* “erkek kardeş” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *karındaş* “kardeş” anlamında geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kürek* “fırın küreği” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kürek* “kürek”; Karaçay Balkar Türkçesinde *kürek* “kürek” şeklinde ve Nogay Türkçesinde *kürek* “kürek” anlamında geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yügen* “gem, at gemi” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yügen* “dizgin” anlamında geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

2.3.1.3. Mecazlaşma

Bir dilin zenginliği göstermesi açısından önemli bir anlam olaylarından olan mecazlaşma, anlam olaylarından benzetmeyi kullanarak, bir nesnenin niteliğinin, bir fiilin özelliğinin daha iyi anlatılmasını sağlamaktadır. Benzetmeler yoluyla gerçekleşen anlam değişimleri, bir dil birliğinin belirli yer ve zamandaki gerçek anlamı ile mecaz anlamının yer değiştirmesidir. Toplumun belli bir kesiminden başlayan bu değişim zamanla toplumun genelinin diline hitap etmesi gerekmektedir (Arslan Erol, 2018, s. 74).

Codex Cumanicus'ta geçen *ḳursaḳ* “mide, mesane” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *ḳursaḳ* “karın” anlamında geçerek anlam mecazlaşmasına uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ḳarma-* “dokumak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ḳarma-* (I) “incelemek, tetkik etmek” anlamında geçerek anlam mecazlaşmasına uğramıştır.

2.3.1.4. Komşuluk

Bir kelimenin anlam alanının ona benzeyen kelimelerin alanlarının kapsamına girmesidir. Bu türde aralarında bütün-parça, tür, şekil, kaynak, fonksiyon, eşlik-zıtlık

gibi komşuluk ilişkisi bulunan kelimelerin birbirlerinin anlam alanlarını ihlal ettikleri de görülmektedir (Karaağaç, 2002, s. 66).

2.3.1.5. Eksiltme

Tamlamalardan meydana gelen isim gruplarında “öğelerinden birinin atılması” olayını ifade eden anlam değişmesidir. Eksiltme yapıldıktan sonra anlam aktarımında herhangi bir aksama meydana gelmez. Eksiltme sonunda meydana gelen şekiller, ya durum ya da dil bilgisi açısından rahatlıkla kavranılabilecek, eksik tarafları da giderilebilecek şekillerdir (Vardar, 1998, s. 95).

2.3.1.6. Tabu ve Örtmece

Tabu ve örtmecelerin temelinde örfler, gelenekler, görenekler ve dil medeniyetine ait olan ahlaki kurallar yatmaktadır. Dil anlamında söylenmesi yasak olan kelimeler ifade eden tabular, aynı zamanda yapılmaması gereken hareketleri, yenmemesi gereken şeyleri, kullanılmaması gereken şeyleri de ifade eder. Bir toplum tarafından çeşitli hikâyeler anlatılarak kaba olan sözcük daha yumuşak bir sözle ifade edilmektedir. Bu durumu ortaya çıkaran ise insanların sosyal ortamlarda kalıplaşan inançların, geleneklerin, prensiplerin dilde yer almasıdır (Arslan Erol, 2018, s. 76).

2.3.1.7. Başka Anlama Geçiş

Bir kelimenin eskiden yansıtmış olduğu kavramdan tamamen ayrılarak yeni bir kavram alanını yansıtır duruma gelmesi “anlam kayması” veya “başka anlama geçiş” olarak tanımlanır. Bazen toplumsal hayattaki değişimler bazen de ruhsal olaylardan kaynaklı bu değişimler her dilde görülebilmektedir (Aksan, 1971, s. 121). Başka anlama geçiş türlerini, yakın anlama geçiş, uzak anlama geçiş ve zıt anlama geçiş olmak üzere üç grupta tasnif edilebilir (Arslan Erol, 2018, s. 82). Yakın anlama geçişte kelimenin değiştiği anlam birbiri ile ilişkisini devam ettirmektedir. Uzak anlama geçişte kelimenin anlamının yeni değişen anlamdan gittikçe uzaklaştığı; zıt anlamda ise tamamen değiştiği görülmektedir.

2.3.1.7.1. Yakın Anlama Geçiş

Codex Cumanicus’ta *alam* “alem, tuğ, nişan” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *alam* 1. “güç, kuvvet”, 2. “âlem, evren” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta *alış-* “karşılıklı almak, değiştirmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *alış-* 1. “alışmak”, 2. “mübadele etmek, değiştirmek, değiştirmek”, 3. “şarkı/türkü okumak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *alış-* “değiştirmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta *arık* “zayıf, cılız, çelimsiz” kelimesi Nogay Türkçesinde *arık* “yorgun” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta *aziz* “nadir, çok güzel” kelimesi Kumuk Türkçesinde *aziz* “aziz, değerli, kıymetli; sevgili, göz bebeği” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *bitik (I)* “kitap, defter, yazı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *bitik* “muska, nazarlık, tılsım” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *bağışla-* “hediye etmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *bağışla-* “ithaf etmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *başsız* “başı olmayan” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *başsız* “dul” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *birik-* “birleşmek, toplanmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *birik-* “dayanışmak, birlikte hareket etmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *bürtük* “küçük tane, kum tanesi” kelimesi Kumuk Türkçesinde *bürtük* 1. “nokta”, 2. “tane, tohum, çekirdek”, 3. “kırıntı, kırıntı” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *büsüre-* “teşekkür etmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *büsüre-* (II) “memnun olmak, minnettar kalmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çaķ-* “ihbar etmek, gammazlamak, iftira etmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *çaķ-* (II) “köyü birbirine düşürmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çalma* “başörtüsü, tülbent” kelimesi Kumuk Türkçesinde *çalma* “sarık, çalma” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *çalma* “sarık” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çınay* “ev hanımı, eş” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *çınay* “bir yaşında yavru iken doğuran oğlak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çınıķ-* “denemek, alışmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *çınıķ-* “dayanıklılığı artmak, sağlamlaşmak, çelikleşmek” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *çınıķ-* 1. “dayanıklılığı artmak, sağlamlaşmak”, 2. “antrenman yapmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çırak* “mum, kandil” *çırak* “mum, kandil” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *çırak* “meşale, lamba, elektrik” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çoyun* “bronz” kelimesi Kumuk Türkçesinde *çoyun* “dökme demir, font; demir gibi” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *çoyun* (I) “tunç-bakır karışımı maden” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çulğav* “tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, dolak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *çulğav* “dolama şeklinde çorap” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ërtegi* “evvelki, önceki, bir zamanlar” kelimesi Nogay Türkçesinde *ërtegi* “masal, masalsı” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *harabat* 1. “genelev” 2. “fahişe” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *harabat* “harabe, yıkıntı; yıkılmış, tahrip edilmiş” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *hıyar* “hıyar” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *hıyar* “kabak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *horla*- “hor görmek, aşağılamak, horlamak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *horla*- 1. “sövmek, paylamak, zemmetmek, yermek, kötülemek”, 2. “birini tahkir etmek, tezlil etmek, aşağılamak, biriyle alay etmek, istihza etmek, hakaret etmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *hoş* “iyi, hoş” kelimesi Kumuk Türkçesinde *hoş* “şen, neşeli; hâletiruhiyesi iyi olan” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ıdır*- “(ateşi) alevlendirmek, kuvvetlendirmek, hızlandırmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ıdır*- 1. “kuvvetlendirmek, takviye etmek, evirip çevirmek”, 2. “önüne katmak, sürmek, dehlemek”, 3. “hızlandırmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ine* “çuvaldız” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ine* “iğne” şeklinde geçmektedir. Çuvaldız Türkçe Sözlük'te “büyük iğne” olarak tanımlanmıştır (TS, 2005, s. 455). Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ini* “torun, erkek torun” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ini* 1. “küçük erkek kardeş”, 2. “yaşça küçüğe hitap” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise *ini* “küçük erkek kardeş” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kada*- “çivilemek, mıhlamak, çakmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kada*- “saplamak, batırmak, sokmak”, 2. “yerleştirmek, koymak,

tespit etmek, yerleştirip tespit etmek”, 3. “iğnelemek, iğneyle tutturmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *kada-* 1. “sıkmak, sıkıştırmak”, 2. “iğnelemek, iğneyle tutturmak” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise *kada-* “saplamak, kakmak, sokmak, sançmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *karı* “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *karı* “yaklaşık 60 santimetrelilik uzunluk ölçüsü” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır. Sadece sayısal değerler bakımından farklılık vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *karşı* “karşı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *karşı* “yakın” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *kayın (I)* “kayınbaba” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kayın (II)* “kayın birader” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *kayın (II)* “akraba” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kayın (II)* “kayın birader” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *kazan ayak* “sacayağı, üzerine tencere, tava vb. gibi şeyler koymaya yarayan üçayaklı demir destek, ocak” kelimesi Nogay Türkçesinde *kazan-ayak* “kapacak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *kazma* “evin temeli” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kazma (I)* 1. “zeminlik, toprak dam”, 2. “kazamat, münferit hapisane koğuşı” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *kırgıy* “atmaca” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kırgıy (II)* “aladoğan” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kırıl*- “ölmek, kırılmak, telef olmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kırıl*- 1. “kazınmak, hakkedilmek”, 2. “yok edilmek, imha edilmek; öldürülmek”, 3. “tırış olmak, tırış edilmek”, 4. “küfretmek, sövmek, ağzını bozmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kız*- “kızarmak, yanıp tutuşmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kız*- 1. “kızmak, akkor hâline gelmek”, 2. “kızışmak, şiddetlenmek, canlanmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *kız*- “kızmak, ısınmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kızgan*- “cimrilik etmek” kelimesi Nogay Türkçesinde *kızgan*- “kızmak, ısınmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kızıl* “kızıl” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kızıl* “kırmızı” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *kızıl* “kırmızı” geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *konakla*- “evinde misafir etmek, konaklatmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *konakla*- “misafir olmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *konur*- “barındırmak, misafir etmek, evinde konaklatmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *konur*- 1. “yere indirmek, kondurmak”, 2. “yerleştirmek, yatırmak, geceletmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kul* “kul” kelimesi Nogay Türkçesinde *kul* “işçi” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *küz* “sonbahar, güz” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *küz* “hasat zamanı, ot biçme zamanı, 2-13 Eylül arası” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *medet* “yardım, yardımcı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *medet* “acıma, merhamet ifade eden bir söz” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *nazik* “nazik, zarif” kelimesi Kumuk Türkçesinde *nazik (I)* 1. “naz, cilve, işve”, 2. “kapis”, 3. “yüksek ses, tiz ses” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *nazik* 1. “ince, zayıf, cılız”, 2. “tatlı, müşfik, sevecen”, 3. “tiz, ince” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *osal* “gafil, ihmalkâr” kelimesi Kumuk Türkçesinde *osal* “zayıf, gevşek; hazırlıksız” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *öç* “intikam, öç” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *öç (III)* “kin, hırs, hiddet, garez” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *öçeş-* “bahse girmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *öçeş-* 1. “araları açılmak, bozuşmak; birbirine düşman olmak”, 2. “yarışmak, rekabet etmek; tartışmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *öpke* “öfke” kelimesi Kumuk Türkçesinde *öpke (II)* “sitem, serzeniş; güceniklik” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *öpkele-* “öfkeliendirmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *öpkele-* “darılmak, küsmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *peç* “fırın” kelimesi Kumuk Türkçesinde *peç* “soba” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *piyala* “bardak, kadeh” kelimesi Kumuk Türkçesinde *piyala* “fincan” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *say* “sığ, derin olmayan” kelimesi Nogay Türkçesinde *say* “nehir yatağı, sıy” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *saz* (I) “ses, avaz” kelimesi Kumuk Türkçesinde *saz* (II) “pizzikato müzik aleti, saz” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *saz* (III) “saz, müzik aleti” şeklinde ve Nogay Türkçesinde *saz* “saz, melodi, ezgi” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *saz* (II) “bataklık” kelimesi Kumuk Türkçesinde *saz* (I) “kil, kilden yapılmış” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *saz* (I) “kil” şeklinde ve Nogay Türkçesinde *saz* “saz, sazlık, kamışlık” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *sıla-* “sıvazlamak, okşamak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sıla-* “sıvamak (*kille, çamurla*)” şeklinde; Nogay Türkçesinde *sıla-* “sürmek, yağlamak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *sır* (II) “giz, sır” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *sır* (I) “unvan, paye, ün, şöhret, namus, haysiyet” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *silkin-* “silkinmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *silkin-* 1. “sallanmak, yalpalanmak”, 2. “atılmak, fırlamak”, 3. “ilerlemek, ileri gitmek”, 4. “acele etmek, çabuk davranmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *soğur* “şaşı göz” kelimesi Kumuk Türkçesinde *soğur* “kör” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *soğur* “kör” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *sök-* “sövmek, küfretmek, iftira etmek, hakaret etmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *sök-* (II) 1. “arkasından çekiştirmek, iftira etmek”, 2. “kınamak, yermek, eleştirmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tagı* “dahi, ve” kelimesi Nogay Türkçesinde *tagı* “daha, tekrar, yine” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *talaş*- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *talaş*- “yaramazlık yapmak, yaramazlık etmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *talaşman* “haydut, yol kesen, harami, nifakçı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *talaşman* “hakaret edici, küfredici” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tañ (II)* “mucize” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tañ (IV)* “ilginç, ilgi çekici, hayret verici, şaşırtıcı” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tapta*- “basamak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tapta*- “çiğnemek, ayakları altında ezmek” şeklinde; Nogay Türkçesinde *tapta*- “çiğnemek, ayakları altında ezmek” geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tıy*- “engellemek, engel olmak” kelimesi Nogay Türkçesinde *tıy*- “men etmek, tutmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tirilik* “hayat, ömür” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tirilik* 1. “çeviklik, atiklik, canlılık, ataklık”, 2. “cesaret, yüreklilik”, 3. “irilik, canlılık” şeklinde; Nogay Türkçesinde *tirilik* “dirilik” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tişle*- “dişlemek, ısırarak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tişle*- “yemek, yemek yemek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tolu* “dolmuş, dolu” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tolu* “tam, tamamen, detaylı, teferruatlı” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *top* “toparlak, yuvarlak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *top* 1. “çeşitli spor oyunlarında kullanılan toparlak, top”, 2. “savaşlarda kullanılan top, gülle” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *toprak* “toz, kir” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *toprak* “toprak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *torgay* “boz renkli, küçük, ötücü bir tür serçe, tarla kuşu, turgay” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *torgay* “çayır kuşu” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tul* “kocası ölmüş veya ayrılmış kadın” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tul* “dul, dul kadın veya erkek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tur-* (I) “bir yerde kalmak, sabit durmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tur-* (I) “(ayakta) durmak, ayakta olmak, dikilmek” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *tur-* “kalkmak, durmak” şeklinde; Nogay Türkçesinde *tur-* (II) “ayakta durmak, yaşamak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tut-* (IV) “yönetmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tut-* (V) “birine herhangi bir şekilde davranmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tut-* (V) “bir şey âdet hâline getirmek, bir şeye alışmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tut-* (IV) “yerine getirmek, gerçekleştirmek; ifa etmek” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *tut-* (22) “girişmek, işe başlamak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tuy-* “işitmek, duymak” kelimesi Nogay Türkçesinde *tuy-* “duymak, hissetmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tüksüz* “tüysüz, tıraş olmuş” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tüksüz* “dazlak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tümen* “on bin” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tümen* “on rublelik” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *türlen-* “değiştirmek, çeşitlenmek, türlenmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *türlen-* “değişmek, başkalaşmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *türlen-* “değişmek” şeklinde; Nogay Türkçesinde *türlen-* “değişmek, çeşitli olmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *urun-* “vuruşmak, dövüşmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *urun-* “biriyle veya bir şeyle çarpışmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *uruş-* “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, çekişmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *uruş-* 1. “savaşmak, harp etmek; vuruşmak, çarpışmak”, 2. “azarlamak, tekdir etmek, paylamak; küfür etmek, sövmek, sövüp saymak, sövüşmek, birbirine küfretmek” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *uruş-* (I) “savaşmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ürpek* “kıvrıkcık, karışık (saç)” kelimesi Nogay Türkçesinde *ürpek* “kabarık, ürpermiş, dik, gür saç” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *üt-* “yakmak, ateşte tavuk, kelle vb. gibi şeylerin tüylerini yakmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *üt-* (I) “yolmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ütürgü* “keski” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ütürgü* “oyma kalemi” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yabalağ* “baykuş” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yabalağ* “puhu kuşu” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yala* “kötü davranış, hata, ağır suç” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yala* “iftira, bühtan” şeklinde; Nogay Türkçesinde *yala* “iftira, zem (yerme)” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yalın-* “yalvarmak, rica etmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yalın-* 1. “birine yalışmak, yaranmak; dalkavukluk etmek, yaltaklık etmek”, 2. “birinin karşısında eğilmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaraş-* “uyuşmak, uyumlu olmak, iyi geçinmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yaraş-* 1. “barışmak, anlaşmak, uzlaşmak, anlaşmaya varmak”, 2. “yakışmak, yaraşmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaş (II)* “diriliş, dirilik, hayat” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yaş (I)* “yaş, çağ” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaz- (II)* “dolaşık bir şeyi çözüp ayırmak, çözmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yaz- (II)* “doğrultmak, düzeltmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaz- (III)* “ıskalamak, hedefe isabet ettirememek” kelimesi Nogay Türkçesinde *yaz- (II)* “-a yaz- biçiminde birleşik fiiller (*yanılmak anlamından hareketle*) meydana getirir” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yırıl*- “büzülmek, buruşmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yırıl*- “yarılmak, yırtılmak; delinmek, deşilmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yilik* “kemik iliği, ilik” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yilik* “borumsu kemik” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yuban*- “bahane göstermek, ihmal etmek, savsaklamak” kelimesi Nogay Türkçesinde *yuban*- “avunmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *zindan* “cehennem” kelimesi Kumuk Türkçesinde *zindan* “işkence yapılan yer, zindan” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tohta*- “(hafızada) saklamak, korumak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tohta*- “durmak, dinmek, kesilmek; ara vermek, yerleşmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

2.3.1.7.2. Uzak Anlama Geçiş

Codex Cumanicus'ta geçen *ayğakla*- “ihnet etmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ayğakla*- “duyurmak, haber vermek, eleştirmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *amrağ* “aziz, sevgili” kelimesi Kumuk Türkçesinde *amrağ* “heves, istek, meyil, eğilim, alaka” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *arı (II)* “başka, daha sonra” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *arı* “oraya, o tarafa” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *biçenlik* “samanlık” kelimesi Kumuk Türkçesinde *biçenlik* “çayır, çayırılık” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *biçenlik* “çayır” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *bit-* 1. “yerden çıkmak, yetişmek, büyümek, bitmek”, 2. “kalmak, geriye kalmak” kelimesi Nogay Türkçesinde *bit-* “iyileşmek, tedavi olmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *bitik (II)* “İncil” kelimesi Kumuk Türkçesinde *bitik* “muska, nazarlık, tılsım” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *borç* “borç” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *borç* “vazife, görev” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *çöp* “kırıntı, ekmek ufağı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *çöp* I “çöp, süprüntü”, II “küspe, posa” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *dav* “arama, sorma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *dav* 1. “savaş”, 2. “tartışma, çekişme, münakaşa”, 3. “iddia, hak iddiası, talep” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *dav (I)* “istek, talep”, *dav (II)* “tartışma, münakaşa, dava” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ërik-* “acele etmek, telaşlanmak” kelimesi Nogay Türkçesinde *ërik-* “canı sıkılmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *hor* “değersiz, fena, hor” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *hor (I)* “güç, kuvvet” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *horla-* “hor görmek, aşağılamak, horlamak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *horla-* “yenmek, galip gelmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ışan* “resim” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ışan* 1. “hedef, işaret”, 2. “şart”, 3. “belirti” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķarı* “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” kelimesi Nogay Türkçesinde *ķarı* “omuz ve dirsek arası” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķonaķlık* “konaklama yeri, menzilgâh” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ķonaķlık* 1. “ikram, ağırlama”, 2. “misafirlik, misafir olarak bulunma” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *ķonaķlık* “misafire kesilen kurbanlık koyun” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķörpe* “iki üç aylık kuzu derisi” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ķörpe* “kürk” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise *ķörpe* “yeni doğan kuzu” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķüt*- “(hayvan) otlatmak, gütmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ķüt*- “yerine getirmek, gerçekleştirmek, yapmak, icra etmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķüyme* “çadır, ev” kelimesi Nogay Türkçesinde *ķüyme* “üzeri kapalı, süslü araba” anlamında geçerek anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķöpke* “öfke” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ķöpke* “akciğer” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķörleş* “tepe” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ķörleş* “otlak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķaar* “kuşku, şüphe” kelimesi Nogay Türkçesinde *ķaar* “hile, sihir, düzen” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *saksızlık* “hastalık, ağrı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *saksızlık* “ihtiyatsızlık, gaflet” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *sirt* “arka, sırt, tepe” kelimesi Nogay Türkçesinde *sirt* “dış, harici” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *sıy-* “uymak, uyum sağlamak, uzlaşma sağlamak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sıy-* “(bir şeyin içine) sığmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tam (I)* “dam” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tam* “duvar” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tamaşa* “eğlence, zevk, keyif” kelimesi Kumuk Türkçesinde 1. “tuhaf, garip, acayip; hayretamiz, hayret verici, fevkaled, tuhaf tuhaf, oldukça, gayet”, 2. “hayret içinde olan, şaşkın; şaşkın şaşkın” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *tamaşa* 1. “merak, ilgi, alaka, hayranlık”, 2. “ilginç, merak uyandıran, hayranlık uyandıran” geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *uru* “ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *uru* “kuyu” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *us (I)* “akıl” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *us* “dikbaşı” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *uzat-* “göndermek” kelimesi Nogay Türkçesinde *uzat-* “kız, kocaya vermek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yazık* “günah, suç” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yazık* “bedbaht, zavallı, biçare; talihsiz, bahtsız, şanssız” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yazıl*- “dolaşık bir şey çözülmek, açılmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yazıl*- “düzelmek, doğrulmak, belini doğrultmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *yırtıl*- “yüzsüzleşmek, küstahlaşmak, yaramazlaşmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yırtıl*- “yırtılmak; parçalanmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *tumala*- “bastırmak, eliyle sıkarak tıkamak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tumala*- 1. “vurmak, dövmek, pataklamak”, 2. “devirmek, yıkmak”, 3. “gömmek”, 4. “doldurmak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *sandıra*- “paniklemek, çıldırmak, küplere binmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *sandıra*- 1. “saçmalamak”, 2. “uykuda sayıklamak” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *küşen*- “tekrarlamak” kelimesi Nogay Türkçesinde *küşen*- “kendini zorlamak, bütün gücünü sarf etmek” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kür* “iri, gür, aşırı büyük” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kür* “boğa, öküz” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü üzere bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlama bir geçiş vardır.

2.3.1.7.3. Zıt Anlama Geçiş

Codex Cumanicus'ta geçen *açuv* “öfke, hiddet, gazap, hınç, kızgınlık” kelimesi Kumuk Türkçesinde *açuv* “keder, üzüntü, acı” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *açuv* “hiddet, kızgınlık, acı” şeklinde geçmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kılıklı* “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kılıklı* 1. “yaramaz, afacan; kaprisli”, 2. “dik başlı” şeklinde; şeklinde geçmektedir.

2.3.1.7.4. Anlam İyileşmesi

İyilik kavramının göreceli bir kavram olmasından dolayı bu bölüm tartışmalı bir konudur. İnsanların hayat görüşlerine göre iyilik kavramı farklı şeyler çağrıştırabilir. Ancak toplumun büyük kesimi tarafından anlam iyileşmesi olduğu kabul edilen kelimeler de mevcuttur. Anlam iyileşmesi bir kelimenin kapsadığı anlam alanının daha sonraki dönemlerde daha iyi bir anlam alanını kapsamasıdır. Anlam başlangıçta kötü olup daha sonra iyi olabilir veya iyi olan bir kelime biraz daha iyileşebilir (Arslan Erol, 2018, s. 83).

Codex Cumanicus'ta geçen *in* “mağara, in” kelimesi Nogay Türkçesinde *in* “yuva, hayvan evi” şeklinde geçerek anlam iyileşmesine uğramıştır.

2.3.1.7.5. Anlam Kötüleşmesi

Anlam kötüleşmesi, anlamı iyi olan bir kelimenin zaman içerisinde kötü bir anlam kazanması (Korkmaz, 1992, s. 11) veya anlamı kötü olan bir kelimenin anlamının daha da kötüleşmesi olayıdır.

Hem anlam iyileşmesi hem de anlam kötüleşmesi totemizmin baskın olduğu dönemlerde ve bir dile başka dillerden girmiş olan alıntı kelimelerde sık görülen anlam olayıdır (Karaağaç, 2002, s. 67).

Codex Cumanicus'ta geçen *murdar* (I) “fahişe, kaltak, kahpe” kelimesi Kumuk Türkçesinde *murdar* 1. “pis, kirli, murdar”, 2. “alçak, mendebur, rezil, kepaze” şeklinde geçerek anlam kötüleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *murdarlık* “ahlaksızlık, iffetsizlik, fahişelik” kelimesi Kumuk Türkçesinde *murdarlık* 1. “pislik, kirlilik”, 2. “leş”, 3. “alçaklık, namussuzluk, rezillik; kötülük” şeklinde geçerek anlam kötüleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *osal* “gafil, ihmalkâr” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *osal* “kötü, fena, işe yaramaz, kalitesiz, değersiz” şeklinde; Nogay

Türkçesinde ise *osal* “fena, kötü, zayıf” şeklinde geçerek anlam kötüleşmesine uğramıştır.

2.4. Hem Ses hem de Anlam Farklılaşması Görülen Kelimeler

açuv “keder, üzüntü, acı” (CCII 620).

Nog. **aşuv**: “hiddet, öfke” (NTG I, 244).

ağışdır- “birlikte akıtmak” (CCII 621).

Krç.-Blk. **ağızdır**:- akıttırmak, döktürmek” (KMTS, 73).

akrın “yavaş, sakın, sessiz” (CCI 417).

Nog. **akırın**: “yavaşça” (Ergönenç, 2019, s. 43).

alaboğa “balina” (CCII 623).

Krç.-Blk. **alabuğa**: “bir tür balık” (KMTS, 77).

alaçuk “kulübe, baraka” (CCI 418).

Kmk. **alaçık**: “ambar” (KTS, 29).

amrak “aziz, sevgili” (CCII 627).

Kmk. **amırak**: “heves, istek, meyil, eğilim, alaka” (KTS, 34).

arı (II) “başka, daha sonra” (CCI 423); **arı** “a.a.” (CCII 636).

Kmk. **ari**: “daha uzak, öte” (KTS, 39).

aruv “saf, temiz” (CCII 638).

Kmk. **ariv**: 1. “güzel, fevkalade, olağanüstü, harika, nefis; zarif, narin; güzel, muhteşem bir surette; mükemmelen, mükemmel bir surette; zarif bir tarzda zarafetle”, 2. “güzel, dilber”, 3. “iyi, güzel” (KTS, 40).

Nog. **ärüv**: “güzel, sevimli, iyi” (NTF, 39).

aruvlıh “arılık, temizlik” (CCII 638).

Kmk. **arivlük**: “güzellik, letafet, zariflik” (KTS, 40).

asıhlı “faydalı, yararlı” (CCII 638).

Krç.-Blk. **asuvlu**: “münasip, elverişli, iyi, güzel, uygun” (KMTS, 91).

aval (<Arp. avval) 1. “ilke, prensip”, 2. “başlangıç, kaynak” (CCII 642).

Kmk. **avval**: 1. “ilk önce, ilkin, ilk olarak, evvelce”, 2. “önce, evvel” (KTS, 50).

Nog. **ävel**: “evvel” (Ergönenç, 2019, s. 54).

avruv “yaralı, hasta” (CCII 644).

Nog. **avıruv**: “hastalık” (NTG II, 310).

ayıpsız (<Arp. ‘ayb + Trk. ek), “günahsız, suçsuz, ayıpsız” (CCII 645).

Krç.-Blk. **ayıpsız**: “kusursuz, eksiksiz, mükemmel, tam” (KMTS, 101).

ayl “semer bağı, kolan” (CCI 428).

Krç.-Blk. **ayıl**: “toka” (KBTSV, 99).

aynı- “dönmek, bulanmak” (CCII 646).

Kmk. **ayın-**: 1. “iyileşmek, sağalmak, sağlamlaşmak, toplamak, kendine gelmek”, 2. “mali veya maddi durumu düzelmek, iyileşmek” (KTS, 52).

bağ (II) (<Far. bāg) “üzüm bağı” (CCI 430).

Kmk. **bav (I)**: “bağ, bahçe” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **bav (I)**: “ahır, ağıl” (KMTS, 114).

Nog. **bav**: “bağ, bahçe” (Ergönenç, 2019, s. 55).

bağıl (<Arp. baḡīl) “kıskanç, kindar” (CCII 648).

Nog. **baḡıl**: “cimrilik, hasislik” (NTG I, 250).

bağırcı “aşçı” (CCI 431).

Kmk. **bağırcı**: “bakırcı, bakır işleri ustası” (KTS, 57).

bağışla- “hediye etmek” (CCI 431).

Kmk. **bağışla-**: 1. “ihsan etmek, bahşetmek, vermek, bağışlamak, armağan etmek”, 2. “adamak, tahsis etmek”, 3. “ithaf etmek”, 4. “affetmek, bağışlamak” (KTS, 57).

Nog. **bağışla-**: “ithaf etme, tahsis etme; ayırmak, bildirmek, açmak” (NTG II, 311).

baḥl (<Arp. baḥl) “kıskanç” (CCI 431).

Nog. **baḥl**: “cimrilik, hasislik” (NTG I, 249).

balaban (<Far. bālābān) “yırtıcı bir kuş, balaban kuşu” (CCI 432).

Krç.-Blk. **balapan**: “büyük” (KMTS, 109).

Nog. **balapan**: “palaz, kuş yavrusu” (NTG I, 250).

beltir “kavşak, yol ayrımı” (CCII 656).

Kmk. **beltir**: “ayağın üst çıkıntısı, ağım” (KTS, 70).

beyiklik “büyüklük, yücelik” (CCI 440).

Kmk. **biyiklik**: “yükseklik, irtifa” (KTS, 77).

béz- “vazgeçmek” (CCI 440).

Kmk. **bez-**: “azap çekmek, eziyet çekmek; mustarip olmak, bunalmak” (KTS, 72).

Krç.-Blk. **bez-**: “bezmek, sıkılmak” (KMTS, 120).

Nog. **bez-**: “inkar etmek, tanımamak, terk etmek, bıkmak” (NTG I, 252).

bıçkı “makas” (CCI 440).

Kmk. **bıçğı**: “testere, bıçkı” (KTS, 72).

Krç.-Blk. **bıçkı**: “testere” (KMTS, 121).

Nog. **pışkı**: “testere” (Ergönenç, 2019, s. 88).

bırçağ “burçak” (CCI 440).

Kmk. **burçağ**: 1. “fasulye”, 2. “dolu (yağış türü)” (KTS, 83).

Krç.-Blk. **burçağ**: 1. “fasulye türü bitkiler”, 2. “ince dolu tanesi, küçük dolu parçası” (KMTS, 129).

börkçi “börk yapan kimse” (CCI 449).

Kmk. **börkçü**: “kalpakçı” (KTS, 81).

bucğak “köşe, bucak, yer” (CCII 674).

Krç.-Blk. **buçhağ**: 1. “tulumun alt tarafında iple sıkılan delik”, 2. “kenar”, 3. “pantolon paçası” (KMTS, 128).

bulah “çeşme, bulak” (CCII 674).

Kmk. **bulak**: “kaynak, pınar” (KTS, 83).

Krç.-Blk. **bulak**: “kaynak, pınar” (KMTS, 129).

Nog. **bulak**: “kaynak, göze, pınar” (NTG II, 314).

buvun “boğum, parmak boğumu” (CCI 452).

Nog. **buvın**: 1. “hece”, 2. bilek” (NTG I, 256).

canavar (<Far. cān-āver) “hayvan” (CCI 453).

Kmk. **canıvar**: 1. “canlı varlık, canlı organizma”, 2. “ipekböceği” (KTS, 90).

cins (<Arp. cins) “millet” (CCII 679).

Kmk. **cins**: 1. “nesil, kuşak”, 2. “cinsiyet, cins”, 3. “çeşit, nevi, tür”, 4. “soy, cins” (KTS, 91).

çalıh “öfkeli, şiddetli, ihtiraslı” (CCII 680).

Krç.-Blk. **çalık**: “kapis, naz” (KMTS, 167).

çeren “ekin destesi” (CCII 682).

Kmk. **çeren**: “dokurcun, loda” (KTS, 101).

çert- “fiske vurmak” (CCII 682).

Krç.-Blk. **çert**:- “belirtmek, vurgulamak, bahsetmek, ima etmek” (KMTS, 172).

Nog. **şert**:- “şaklamak” (Ergönenç, 2019, s. 59).

çırak (<Far. çarāğ) “mum, kandil” (CCI 457); **çırak** “a.a.” (CCII 684).

Nog. **şırak**: “lamba” (Ergönenç, 2019, s. 48).

çız- “yazı yazmak” (CCI 458).

Nog. **sız**:- “çizmek” (Ergönenç, 2019, s. 60).

çiçek “çiçek” (CCI 458); **çiçek** “a.a.” (CCII 685).

Krç.-Blk. **çeçek**: “çiçek hastalığı” (KMTS, 171).

çömiç “çömçe, kepçe” (CCI 459).

Krç.-Blk. **çömüş**: “ağaçtan oyulmuş su kabı” (KMTS, 179).

çöp “kırıntı, ekmek ufağı” (CCII 686).

Krç.-Blk. **çöb (I)**: “çöp, küçük saman parçası” (KMTS, 178).

çügündür “kırmızı pancar” (CCI 460).

Kmk. **çüvündür**: “pancar” (KTS, 108).

çüprek “bebek kundağı, kundak” (CCII 687).

Kmk. **çüpürek**: “paçavra, çabut” (KTS, 108).

dider (<Far. dīdār) “yüz, çehre” (CCII 691).

Kmk. **didar**: “göz” (KTS, 113).

duvlat (<Arp. davlat) “talih, şans, devlet” (CCII 692).

Kmk. **devlet**: “zenginlik, varlık, para, servet, mal” (KTS, 113).

Krç.-Blk. **davlet**: “refah, saadet, mutluluk” (KMTS, 182).

ëlçi “elçi” (CCI 465); **ëlçi** “a.a.” (CCII 697).

Krç.-Blk. **elçi**: “köylü” (KMTS, 191).

ëmegen (<Moğ. emegen) “yaşlı kadın, kocakarı” (CCII 698).

Krç.-Blk. **emegen**: “dev, Kafkas efsanelerinde insanüstü varlık” (KMTS, 192).

ërik (I) “tabaklanmış deri” (CCI 468).

Krç.-Blk. **erik (II)**: “deri tabaklamada kullanılan bir toz” (KMTS, 193).

ërik- “acele etmek, telaşlanmak” (CCI 468).

Kmk. **erik-**: 1. “azmak, delilik etmek, huysuzluk etmek, huysuzlanmak, ortalığı birbirine katmak”, 2. “kuvvet kazanmak, güç kazanmak” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erik-**: “sıkılmak, usanmak, bıkmak” (KMTS, 193).

ërin (I) “burun deliği” (CCI 468).

Kmk. **erin**: “dudak” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erın** (**I**): “dudak” (KMTS, 193).

Nog. **erın**: “dudak” (NTG I, 261).

êrkli “güçlü, kuvvetli, kadir, yüce” (CCII 702).

Kmk. **erkli**: “iradi, istemli; azimli” (KTS, 122).

êrksız “güçsüz, etkisiz” (CCII 702).

Kmk. **erksız**: “istemeden, istemeyerek, gayriihtiyari olarak” (KTS, 122).

êrsek “fahişe, kaltak, kahpe” (CCI 468); **êrsek** “fahişe, ahlaksız, namussuz” (CCII 702).

Kmk. **ersek**: “erkeğe düşkün kadın” (KTS, 122).

êrtégi “evvelki, önceki, bir zamanlar” (CCII 703).

Kmk. **ertengi**: “sabahki” (KTS, 123).

êsle- “hatırlamak, anmak” (CCII 704).

Kmk. **esle-**: “dikkat etmek, fark etmek, görmek, farkına varmak” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **esle-**: “fark etmek, farkına varmak” (KMTS, 195).

êş- “kürek çekmek” (CCII 704).

Krç.-Blk. **eş-**: “örmek” (KMTS, 195).

êtil- “yaratılmak” (CCII 706).

Kmk. **etil-**: “edilmek” (KTS, 125).

Nog. **etil-**: “olmak, yapılmak” (NTG II, 319).

hala (<Arp. ƙal‘a) “köy” (CCI 477).

Kmk. **hala**: “kale” (KTS, 242).

Krç.-Blk. **hala**: “kale” (KMTS, 237).

Nog. **hala**: “şehir” (NTG I, 268).

ışır- “(ateşi) alevlendirmek, kuvvetlendirmek, hızlandırmak” (CCII 717).

Kmk. **ışır-**: “karıştırmak (yanan kömürü, odunu)” (KTS, 168).

içeh “iç organlar” (CCI 484).

Kmk. **içek**: 1. “bağırsak”, 2. “ev sucuğu” (KTS, 161).

Krç.-Blk. **içegi**: “bağırsak” (KMTS, 227).

ilik- “alay etmek, küçük düşürmek” (CCII 719).

Kmk. **ilğ-**: 1. “utanmak, çekinmek, sıkılmak, hicap duymak”, 2. “rezil olmak, yüzü kızarmak” (KTS, 162).

Krç.-Blk. **ılık-**: “utanmak” (KMTS, 223).

ilk “birinci, ilk” (CCI 485).

Nog. **ilik**: “önce” (Ergönenç, 2019, s. 38).

ine “çuvaldız” (CCII 720).

Krç.-Blk. **iyne**: “iğne” (KMTS, 232).

Nog. **iyne**: “iğne” (NTG I, 267).

kalaa (<Arp. kal‘a) “kale” (CCI 489).

Nog. **kala**: “şehir” (NTG I, 268).

kalı “halı” (CCI 489).

Krç.-Blk. **halı**: “iplik” (KMTS, 212).

karındaş “erkek kardeş” (CCII 727).

Nog. **karındaş**: “kardeş, küçük kız kardeş” (NTG I, 270).

kaşka “kel, dazlak” (CCII 728).

Kmk. **kaşğa**: “(hayvan alnında) leke, sakar” (KTS, 253).

Krç.-Blk. **kaşha (II)**: “saçların ön kısmında dökülmüş olan” (KMTS, 247).

kavursın (<Moğ. gagursun) “kuş yeleğinin uç tarafı” (CCII 729).

Krç.-Blk. **kavursun**: “kuru” (KMTS, 249).

kêç- (I) “geçmek” (CCI 498).

Kmk. **geç-**: “yürüyerek veya yüzerek geçmek” (KTS, 132).

Krç.-Blk. **keç-**: “sudan geçmek” (Sırtı, 2019, s. 224).

kêç- (II) “affedilmek, bağışlanmak” (CCII 730).

Kmk. **geç-**: “affetmek, bağışlamak” (KTS, 132).

Krç.-Blk. **keç-**: “bağışlamak, affetmek” (Sırtı, 2019, s. 224).

Nog. **keş-**: “affetmek” (NTG I, 274).

kêlepen (<Ara. kelepen) “zayıf, güçsüz, hastalıklı” (CCI 498); **kelepen** “a.a.” (CCII 732).

Krç.-Blk. **kelepen (II)**: “çirkin, iğrenç, pis; alçak, kötü kalpli; zararlı” (KMTS, 253).

kêndir “kendir” (CCI 499).

Nog. **kendir**: “keten” (Ergönenç, 2019, s. 51).

kêr- “kol ve bacaklarını açarak bir yere bağlamak, germek” (CCII 734).

Nog. **ker-**: “düzeltmek, doğrulamak” (NTG II, 324).

kêrki “nacak, küçük balta” (CCI 500).

Kmk. **gergi**: 1. “gergef, kasnak”, 2. “bir şeyi germe, açma için tertibat” (KTS, 135).

Krç.-Blk. **kerki**: “keser, yontma aleti” (KMTS, 255).

kêrt- “çentik açmak, kertmek” (CCII 736).

Nog. **kert-**: “oymak, kazı yapmak” (Ergönenç, 2019, s. 72).

kêşene (<Far. kâşāna) “mezar höyüğü” (CCII 737).

Krç.-Blk. **keşene**: “lahit, mozole, türbe” (KMTS, 256).

kêziv “salgın, salgın hastalık” (CCII 738).

Kmk. **kesev (I)**: “öksü, şarbon” (KTS, 177).

Krç.-Blk. **kesişüv**: “katliam, kırım” (KMTS, 256).

ķılıķılı “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” (CCII 739).

Krç.-Blk. **ķılıķılı**: 1. “yaramaz, afacan; kaprisli”, 2. “dik başlı” (KMTS, 258).

ķırķıy “atmaca” (CCI 503).

Kmk. **ķırķıy**: “aladoĝan” (KTS, 261).

ķırķma “ķırķılmıř koyun” (CCII 740).

Krç.-Blk. **ķırķma**: “bir yaşındaki hayvan yavrusu” (KMTS, 261).

ķısķaķ “ķerpeten” (CCI 503).

Kmk. **ķısķaķ**: “ķısķaķ, pres; mengene” (KTS, 262).

Krç.-Blk. **ķısķaķ**: “maşa” (KMTS, 261).

ķořıl- “ķirleřmek, baĝlanmak” (CCII 752).

Krç.-Blk. **ķořıl**:- “ķatılmak, eklenmek” (KMTS, 271).

Nog. **ķořıl**:- “ilave edilmek, eklenmek, arttırılmak” (NTG II, 327).

ķotur “yara kabuĝu” (CCI 509).

Nog. **ķotur**: “uyuz” (NTG I, 279).

ķov “ateşi tutuşturmaya yarayan kuru aĝaķ kabuĝu yahut ince ve kuru aĝaķ dalı, kav” (CCI 510).

Krç.-Blk. **ķuv (I)**: “fitil” (KMTS, 284).

ķovra “anız, ot, kurumuş bitki sapı” (CCII 753).

Nog. **ķuvray**: “içi kof bir bitki” (NTG I, 282).

ķoyul- “ķırakılmak, konulmak” (CCII 753).

Kmk. **ķuyul**:- “dökölmek; koyulmak” (KTS, 275).

Krç.-Blk. **ķuyul**:- “dökölmek” (KMTS, 286).

Nog. **ķuyıl**:- “akmak, boşalmak, koyulmak” (Ergönenç, 2019, s. 96).

ķösöl- “aķmak, uzatmak, ayaĝını uzatarak oturmak” (CCII 761).

Nog. **ķösöl**:- “rahatlamak, sükûnet içinde bulunmak, uzanmak” (NTG I, 280).

ķulluķ “ķizmet, kulluk” (CCI 517).

Nog. **ķullıķ**: “iş” (NTG I, 281).

ķulluķķı “ķizmetķi, ķizmetķâr” (CCI 517).

Nog. **ķullıķķı**: “iŗķi” (NTG I, 281).

ķutur- “hiddetlenmek, öfkelenmek, kudurmak” (CCII 766).

Nog. **ķutur**:- 1. “kızdırmak”, 2. “saldırmak” (NTG II, 329).

ķürle- “baķırmak, böķürmek” (CCII 770).

Kmk. **ķürülle**:- “uķıldamak, vızıldamak, homurdamak, ķürlemek, ķürüldemek, ķümbürdemek” (KTS, 147).

Nog. **ķürilde**:- “ķürlemek” (Ergönenç, 2019, s. 81).

lahan (<Far. lagan) “vaftiz leķeni, vaftiz teknesi” (CCII 771).

Kmk. **legen**: “leķen” (KMTS, 188).

maana (<Far. māna) 1. “tür, çeŗit, nitelik” 2. “ŗekil, tarz, biçim” (CCI 523).

Kmk. **ma’na**: “anlam, mana” (KTS, 192).

Krķ.-Blk. **maķana**: 1. “mana, anlam”, 2. “önem, ehemmiyet, rol”, 3. “esas, öz”, 4. “muhteva, konu, iķerik” (KMTS, 291);

maŗkara (<Arp. maŗhara) “hokkabaz, palyaķo, oyuncu” (CCI 525).

Krķ.-Blk. **mashara**: 1. “namussuzluk, iffetsizlik, ķapkınlık”, 2. “alay, istihza”, 3. “oynak, fıķırdak” (KMTS, 294).

naķt “akķe, para” (CCI 529).

Kmk. **naķda**: “nakit” (KTS, 205).

Krķ.-Blk. **naķut**: “mücevher” (KMTS, 304).

nöķer (<Moķ. nöķer) “arkadaŗ, yoldaŗ, ortak” (CCI 531).

Kmk. **nöķer**: “nöķer, hizmetkâr, uŗak” (KTS, 210).

oņlu “saķlı, saķ taraflı” (CCII 789).

Nog. **oņlı**: “ķüķlü, iyi yetiŗmiŗ, saķlam” (NTG I, 291).

osta (<Far. ustā) “öķretmen” (CCI 535).

Kmk. **usta**: 1. “usta, iŗini bilir, mahir”, 2. “becerikli, eli uz, mahir” (KTS, 355).

Krķ.-Blk. **usta**: “usta” (KMTS, 419).

Nog. **usta**: “ehil, bilgiç” (NTG II, 353).

oyınçı “hokkabaz, palyaço, oyuncu” (CCI 536).

Krç.-Blk. **oyunçu**: “şakacı, latifeci, maskara” (KMTS, 314).

öğünç “övgü, övünme” (CCII 792).

Krç.-Blk. **ökünç**: “acı, keder, üzüntü” (KMTS, 316).

ögür- “öğürmek” (CCII 793).

Nog. **ökir-**: “yaygara koparmak, acı acı bağırmak” (NTG I, 292).

öktemlik “gurur, kibir, mağrurluk” (CCII 793).

Nog. **öktemli**: “kuvvetli, cesur” (NTG I, 292).

öktün- “gücendirmek, rencide etmek” (CCI 537).

Krç.-Blk. **öhtün-**: “iç geçirmek, iç çekmek” (KMTS, 316).

ötlü “içine öd karıştırılmış, ödlü” (CCII 796).

Krç.-Blk. **ötlü**: “cesur, gözü pek” (KMTS, 318).

peç (<Rus. peč’) “fırın” (CCI 540).

Nog. **peş**: “ocak, oda” (NTG I, 293).

pêşe (<Far. pīša) “zanaat, meslek” (CCII 800).

Kmk. **peşe**: 1. “özellik, hususiyet, vasıf, nitelik; tavır, karakter”, 2. “alışkanlık, adet” (KTS, 232).

saban tèmîr “saban demiri” (CCII 802).

Kmk. **saban temir**: “kulak demiri” (KTS, 283).

Krç.-Blk. **saban temir**: “pulluk demiri” (KMTS, 323).

safar (<Arp. şafar) “sefer, yolculuk” (CCI 543).

Krç.-Blk. **sapar**: “oruç olmayan, seferi” (KMTS, 331).

sağın- “düşünmek, hatırlamak” (CCI 544); **sağın**- “a.a.” (CCII 802).

Kmk. **sağın-**: 1. “özlemek, hasretini çekmek”, 2. “duymak, hissetmek, sezmek; önceden bilmek, önceden sezmek, kestirmek; gibi gelmek, gibi görünmek” (KTS, 284).

sağınç “düşünce, fikir” (CCI 544); **sağınç** “a.a.” (CCII 803).

Kmk. **sağınç**: “kasvet, hüznün, gönül üzgünlüğü, iç sıkıntısı, hüznü, hazin, kasvetli, elemli, can sıkıcı, can sıkıntısı veren” (KTS, 283).

sağındır- “hatırlatmak, uyarmak, ihtar etmek” (CCI 544).

Kmk. **sağındır**:- 1. “özletmek, hasret çekirmek”, 2. “duyurmak, hissettirmek” (KTS, 284).

sağış “düşünce, niyet” (CCII 803).

Kmk. **sağış**: “kasvet, hüznün, keder, elem, üzüntü, gam” (KTS, 284).

sağav (<Moğ. sahagu) “peltek konuşan, kekeme, pepe” (CCII 804).

Kmk. **sağav**: “sakağı, ruam (hayvan hastalığı)” (KTS, 287).

sağız “sakız” (CCI 545).

Krç.-Blk. **sağız**: “reçine, macun” (KMTS, 325).

salkun (<Moğ. salkın) “hava” (CCI 547); **salkun** “a.a.” (CCII 804).

Kmk. **salkın (I)**: “serinlik; serin” (KTS, 285).

Krç.-Blk. **salkın (I)**: “serin, gölge” (KMTS, 327).

Nog. **salkın**: “serin” (NTG I, 296).

sası “kokmuş, pis kokulu” (CCII 806).

Nog. **sasık**: “pasaklı” (NTSGA) .

sésken- “korkmak, ürkmek” (CCII 811).

Kmk. **sesgen**:- “irkilmek (beklenmedik bir şey karşısında, bir sürpriz sebebiyle)” (KTS, 292).

sézmek “sezme, sezgi” (CCI 551).

Krç.-Blk. **sez**: “ruh, yürek, ilham, duygu” (KMTS, 340).

Nog. **sezim**: “his, kavrayış, anlayışlılık” (NTG I, 298).

sığır “öküz” (CCI 551).

Kmk. **sıyır**: “inek” (KTS, 295).

Krç.-Blk. **sıyır**: “sığır, inek” (KMTS, 345).

Nog. **sıyır**: “inek” (Güllüdağ, 2002, s. 140).

siltov (<Moğ. siltag) “iftira, suçlama, hakaret” (CCII 812).

Krç.-Blk. **siltav**: “bahane, sebep, vesile” (KMTS, 341).

Nog. **siltav**: “bahane, sebep” (NTG I, 299).

sınduk (<Arp. şandūk) “sandık” (CCI 552).

Krç.-Blk. **sandık**: “tabut” (KMTS, 329).

silevsin “vaşak” (CCII 814).

Nog. **silevsen**: “kedi cinsinden olan yırtıcı hayvan” (NTG I, 300).

silevsün (<Moğ. siligüsün) “vaşak” (CCI 553).

Nog. **silevsen**: “kedi cinsinden olan yırtıcı hayvan” (NTG I, 300).

soh- 1. “sokmak”, 2. “(damar) atmak”, 3. “sıkıştırmak, sıkmak”, 4. “vurmak, dövmek, tokatlamak” (CCII 816).

Kmk. **soğ- (I)**: “herhangi bir müzik aletini çalmak”, **soğ- (II)**: “dokumak” (KTS, 299).

Krç.-Blk. **soğ- (I)**: “müzik aleti çalmak”, **soğ- (II)**: “dokumak”, **soğ- (III)**: 1. “vurmak”, 2. “ayıplamak, yermek”, 3. “silahla vurmak, yaralamak” (KMTS, 350)

sohıran- “üzülmek, yas tutmak” (CCII 816).

Krç.-Blk. **soğıuran**:- 1. “pişman olmak, esef duymak”, 2. “vazgeçmek, fikrini değiştirmek” (KMTS, 350).

soğur (<Moğ. sokur) “şaşı göz” (CCI 554).

Nog. **soğır**: “kör” (NTG I, 300).

solkülde- “sendelemek, titremek, sallanmak” (CCII 817).

Nog. **solkülde**:- “zonklamak (yara), vücuduyla sarsılmak” (NTG I, 301).

sohlan- “tamah etmek, arzu duymak, can atmak” (CCII 822).

Nog. **soğlan**:- “hayran etmek, büyülemek” (NTG II, 342).

sunduk (<Arp. şandūk) “sandık” (CCII 822).

Krç.-Blk. **sandık**: “tabut” (KMTS, 329).

sürük “ince ve yumuşak deri” (CCI 559).

Kmk. **sür (I)**: “üstün kaliteli, açık kahverenginden astragan kuzu postu” (KTS, 305).

şeriat (<Arp. şerī‘at) “kadı” (CCI 560).

Kmk. **şariat**: “şeriat (Kur’an-ı Kerim’de açıklanan İslam dini kuralları ve hukuku)” (KTS, 308).

tabun- (II) “ibadet etmek, tapınmak” (CCII 825).

Krç.-Blk. **tabın-**: “tapmak” (KMTS, 370).

tabuş- “tartışmak” (CCI 562); **tabuş-** “a.a.” (CCII 825).

Kmk. **tabış-**: “rastlaşmak, karşılaşmak” (KTS, 317).

Krç.-Blk. **tabış-**: “buluşmak, birleşmek” (KMTS, 370).

tağ- “(ad) takmak, koymak, vermek” (CCI 563).

Kmk. **tağ- (I)**: “giymek; geçirmek, takmak, iliştiirmek” (KTS, 322).

Krç.-Blk. **tağ-**: “bağlamak, asmak, takmak” (KMTS, 371).

tağı “dahi, ve” (CCI 563).

Krç.-Blk. **dağı da**: “yine, gene, tekrar” (KMTS, 181).

tahta (<Far. tahta) “tahta” (CCI 563).

Krç.-Blk. **tahta (III)**: “Karaçay-Malkar geleneklerinde mezarın içinde ölüyü koymak için yana doğru açılan koridor, çukur” (KMTS, 371).

tama (<Arp. tama‘) “açgözlülük, tamah” (CCII 826).

Kmk. **dama**: 1. “iştah, istek, arzu”, 2. “çekici şey, önüne zor geçilir arzu” (KTS, 110).

Nog. **dáme**: “ümit, iştah, hırs” (NTG I, 258).

tarha- “gitmek, yola girmek, çekip gitmek” (CCII 829).

Nog. **tarķa- (I)**: 1. “gezinip durmak”, 2. “coşmak, çileden çıkmak” (NTG II, 347).

taşla- “taşla saldırmak, taş atmak, taşlamak” (CCII 830).

Nog. **tasla-**: “fırlatmak, terk etmek, bırakmak, vazgeçmek, göndermek” (NTG II, 348).

tēbe “başın üst kısmı, başın tepesi” (CCI 569); **tēbe** “a.a.” (CCII 832).

Krç.-Blk. **tōbe**: 1. “tepe”, 2. “yığın, küme” (KMTS, 405).

Nog. **tōbe**: 1. “tepe, tümsek”, 2. “dam, çatı” (NTG II, 351).

tēgene “su teknesi, leğen” (CCI 569).

Krç.-Blk. **tegene (I)**: “hamur teknesi, çamaşır teknesi”; **tegene (II)**: “çeşme yalağı” (KMTS, 388).

Nog. **tekene**: “tekne” (NTG II, 348).

tēgli “gibi, benzer (?)” (CCII 835).

Krç.-Blk. **tegli**: 1. “kadar”, 2. “yaşıt, akran”, 3. “hızasında, seviyesinde” (KMTS, 391).

tērge- “araştırmak, incelemek, denetlemek, kontrol etmek” (CCII 838).

Krç.-Blk. **terge-**: 1. “hesaplamak”, 2. “saymak”, 3. “düşünmek” (KMTS, 392).

tēri ton “kürk, post” (CCI 572).

Kmk. **teri ton**: “kürk manto, kürk palto” (KTS, 331).

tērme “(<Moğ. terme) “çadır” (CCII 838).

Nog. **terme**: “derme çatma ev” (NTG I, 313).

tēyiřli “mecbur” (CCII 839).

Krç.-Blk. **tiyişli**: “uygun, münasip” (KMTS, 401).

Nog. **tiyisli**: “uygun” (NTG I, 315).

tumar (<Far. tīmār) “tedavi” (CCII 840).

Kmk. **tumar**: “tumar (atı)” (KTS, 342).

tın ata “peder, papaz” (CCII 841).

Krç.-Blk. **tın ata**: “ecdad, ced” (KMTS, 399).

tohta- (<Moğ. togta-) “(hafızada) saklamak, korumak” (CCII 846).

Kmk. **tohta-**: “durmak, beklemek, intizar etmek” (KTS, 339).

Nog. **tohta-**: “üzerinde durmak, ara vermek, bırakmak” (NTG II, 350).

tolu “dolmuş, dolu” (CCI 579); **tolu** “a.a.” (CCII 847).

Nog. **tolu**: “tam” (NTG I, 315).

tombur “davul, kös” (CCII 847).

Kmk. **tompur**: 1. “nodüs; tane bağlanmış yumurtalık”, 2. “kozalak; yumru, şiş; yumru yumru” (KTS, 338).

Krç.-Blk. **tompur**: “sağlam, gürbüz” (KMTS, 403).

top “toparлак, yuvarlak” (CCII 848).

Krç.-Blk. **tob (I)**: “top” (KMTS, 401).

toprak “toz, kır” (CCI 579); **toprak** “a.a.” (CCII 848).

Kmk. **toprak**: “toprak, arazi, saha” (KTS, 338).

Nog. **toprak**: “toprak” (NTG II, 351).

torgay “boz renkli, küçük, ötücü bir tür serçe, tarla kuşu, turgay” (CCI 579).

Kmk. **torgay**: “çayır kuşu, toygay” (KTS, 339).

tutturuk “tutkal, yapıştırıcı” (CCII 855).

Krç.-Blk. **tutturuk**: “lehim, kalay” (KMTS, 410).

tünlük “çadırın tepesindeki duman çıkacak yerde bulunan keçe parçası” (CCII 857).

Kmk. **tünlük**: “baca (duman için)” (KTS, 346).

tüv- “dügmelemek, düğümlmek” (CCII 859).

Krç.-Blk. **tüy- (I)**: “bağlamak” (KMTS, 414).

Nog. **tüy- (I)**: “bağlamak” (Sırtı, 2019, s. 296).

uçulh “samanlı buğday, tınaz” (CCII 860).

Krç.-Blk. **uçuk (I)**: “kabuk, tahıl kabuğu” (KMTS, 416).

uru “ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı” (CCII 863).

Nog. **ur**: “çukur, kuyu” (NTG II, 353).

us bile “akıllı, akıllıca” (CCI 590).

Krç.-Blk. **uslu (I)**: “dikbaşı, asi, kaprisli” (KMTS, 419).

uyuv “uykuda, uyuyan, uyanık olmayan” (CCII 865).

Kmk. **uyav**: “uyumamış, uyanık (*olan veya bulunan*)” (KTS, 357).

Krç.-Blk. **uyav**: “dikkatli, uyanık” (KMTS, 421).

yaak “çene kemiği” (CCI 596).

Kmk. **yayağ**: “yanak, avurt” (KTS, 390).

Krç.-Blk. **cayağ**: “yanak” (KMTS, 145).

yabalak “baykuş” (CCI 596).

Krç.-Blk. **cabalak (II)**: “uzun tüylü, tüyleri karışmış” (KMTS, 134).

yaboğ “örtü” (CCI 596).

Kmk. **yabık**: “kapalı, örtülü” (KTS, 377).

yağı (I) “savaş, cenk” (CCI 596).

Krç.-Blk. **cav**: “düşman” (KMTS, 144).

Nog. **yav (I)**: “düşman” (NTG I, 326).

yalağ “yalın, sade” (CCII 872).

Kmk. **yalan (I)**: “çıplak” (KTS, 378).

Krç.-Blk. **calan**: “çıplak, yalın” (KMTS, 135).

yalağaç “çıplak” (CCI 597); **yalağaç** “a.a.” (CCII 872).

Krç.-Blk. **calağaç**: “fakir, yoksul” (KMTS, 135).

yalı “yele, at yelesi” (CCII 873).

Kmk. **yallı**: “yeleli, yelesi olan” (KTS, 380).

yalın “alev” (CCI 598); **yalın** “a.a.” (CCII 873).

Krç.-Blk. **calın**: “is” (KMTS, 136).

yaraştır- “düzenlemek, tertip etmek” (CCI 601).

Krç.-Blk. **caraştır-**: “hazırlamak, tanzim etmek” (KMTS, 140).

yarsıt- “kızdırmak, tahrik etmek, hırçınlaştırmak” (CCII 879).

Krç.-Blk. **carsıt-**: 1. “üzmek, sıkıntıya sokmak, endişe vermek”, 2. “aksatmak” (KMTS, 142).

yarsov “iğrenç, dolaylı olmayan” (CCII 879).

Krç.-Blk. **carsuv**: 1. “sıkıntı, endişe, zorluk”, 2. “aksaklık” (KMTS, 142).

yaş (II) “diriliş, dirilik, hayat” (CCI 603).

Krç.-Blk. **caş**: “genç, delikanlı; oğul” (KMTS, 143).

yaz- (II) “dolaşık bir şeyi çözüp ayırmak, çözmek” (CCII 882).

Krç.-Blk. **caz- (II)**: “hamur açmak” (KMTS, 146).

yëğitlik “genç, yiğit” (CCII 885).

Kmk. **igitlik**: “yiğitlik, kahramanlık, alplık” (KTS, 162).

Krç.-Blk. **cigitlik**: “at üzerinde tehlikeli hareketler yapmak” (KMTS, 154).

yëk “şeytan, iblis” (CCII 885).

Nog. **yek**: “husumet, nefret” (NTG I, 327).

yëk- “atlı arabaya koşmak” (CCII 885).

Kmk. **yek-**: “hayvanı koşmak” (KTS, 391).

Krç.-Blk. **cek- (I)**: “arabaya koşmak” (KMTS, 147).

yëlin “hayvan memesi” (CCII 886).

Kmk. **yelin**: “inek memesi” (KTS, 391).

Krç.-Blk. **celin**: “meme, süt torbası” (KMTS, 147).

yêṅ “elbise kolu, yen” (CCI 606).

Nog. **yeṅ** “kol” (NTG I, 327).

yêtkir- “ulaştırmak, vardırmak, yetiştirmek” (CCII 889).

Nog. **yetker**:- “getirmek, götürmek, teslim etmek” (Ergönenç, 2019, s. 100).

yêz “pirinç madeni” (CCI 607); **yêz** “a.a.” (CCII 889).

Kmk. **yez**: “bakır” (KTS, 394).

Krç.-Blk. **cez**: “pirinç, bronz” (KMTS, 150).

Nog. **yez**: “bakır, teneke” (NTG I, 328).

yılķı “at” (CCII 890).

Krç.-Blk. **cılķı**: “at sürüsü” (KMTS, 151).

yıltra- “şimşek çakmak” (CCI 608).

Kmk. **yıltnla**:- 1. “ışık saçmak, ııldamak; par par ışık saçmak”, 2. “parlamak, parıldamak; pırıldamak” (KTS, 395).

Krç.-Blk. **cıltra**:- “parlamak” (KMTS, 151).

Nog. **yıltra**:- “parlamak, kıvılcım saçmak” (NTG II, 358).

yıyı “pis koku” (CCII 891).

Krç.-Blk. **cıyı**: “koku” (KMTS, 153).

yilik “kemik iliği, ilik” (CCI 610).

Krç.-Blk. **cilik**: “ilik” (KMTS, 154).

yir- “ip eğirmek” (CCI 610).

Nog. **iyir**:- “eğirmek” (Ergönenç, 2019, s. 100).

yuban- “bahane göstermek, ihmal etmek, savsaklamak” (CCII 896).

Kmk. **yıban**:- “eğlenmek, keyif etmek, cümbüş etmek; keyif meclisi kurmak; keyif çatmak” (KTS, 394).

Krç.-Blk. **cuban**:- “eğlenmek, oyalanmak” (KMTS, 158).

yuh- “bulaşmak” (CCII 896).

Nog. **yuk-**: “yapışmak” (NTG I, 330).

yul- (I) “serbest bırakmak, kurtarmak” (CCI 612).

Krç.-Blk. **cul-**: “fidye ödemek; Karaçay-Malkar toplumunda eskiden kölelerin azat olması için prens ve asilzâdelere ödenen para” (KMTS, 159).

yurt “ev, konak” (CCI 612).

Krç.-Blk. **curt**: “yurt, vatan” (KMTS, 160).

yügen “gem, at gemi” (CCI 613).

Krç.-Blk. **cügen**: “at başlığı, dizgin” (KMTS, 161).

Nog. **yüven**: “dizgin, yular” (NTG I, 331).

yürük “hızlı, çabuk, enerjik” (CCII 900).

Nog. **yüyük**: “hızlı koşan” (NTG I, 331).

ziyan (<Far. ziyān) “zarar, ziyan” (CCI 615).

Krç.-Blk. **ziyan**: “kusur, eksiklik, noksan” (KMTS, 427).

2.4.1. Hem Ses hem de Anlam Farklılaşması Görülen Kelimelerin Yorumlanması

Codex Cumanicus’ta geçen *açuv* “keder, üzüntü, acı” kelimesi Nogay Türkçesinde *aşuv* “hiddet, öfke” anlamına geçmiştir. Görüldüğü gibi ses değişimi olarak ç>ş değişimi; anlam değişmesi olarak da kelimeler arasında bir zıt anlamlılık meydana gelmiştir.

Codex Cumanicus’ta geçen *agışdır-* “birlikte akıtmak” Karaçay-Balkar Türkçesinde *agızdır-* akıttırmak, döktürmek” anlamında kullanılmıştır. Bu kelimeler arasında da ş>z ses değişimi ve işi başkasına yaptırma anlamına gelen ettirgenlik anlamını kazanmıştır.

Codex Cumanicus’ta geçen *akırın* “yavaş, sakın, sessiz” kelimesi Nogay Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *akırın* “yavaşça” anlamında kullanılmıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *alaboğa* “balina” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *alabuğa* “bir tür balık” anlamına gelerek anlam genelleşmesine uğramıştır. Ses değişimi olarak da o>u değişimi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *alaçuk* “kulübe, baraka” kelimesi Kumuk Türkçesinde *alaçık* “ambar” şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler arasında u>ı ses değişimi olduğu görülmektedir. Anlam olarak da her iki kelime bir yapının ismidir. *Codex Cumanicus*'ta daha genel bir anlam ifade ederken, Kumuk Türkçesinde bu anlamın, anlam özelleşmesinin meydana geldiği görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *amrağ* “aziz, sevgili” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *amırağ* “heves, istek, meyil, eğilim, alaka” şeklinde geçmektedir. İnsanın sevgilisine istekli, meyilli olması bu kelimeler arasında ilişki olduğunu ve anlam değişmesi olduğunu göstermektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *arı (II)* “başka, daha sonra” kelimesi Kumuk Türkçesinde ı>i ses değişimine uğrayarak *ari* “daha uzak, öte” şeklinde değişmiştir. Anlamsal olarak da yakın anlam açısından değişme olmuştur.

Codex Cumanicus'ta geçen *aruv* “saf, temiz” kelimesi Kumuk Türkçesinde u>i ses değişimine uğrayarak *ariv* “güzel, iyi” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi yönünden yakın anlama bir geçiş olduğu görülmektedir. Nogay Türkçesinde ise a>ä ses değişikliğine uğrayarak *äriv* “güzel, sevimli, iyi” şeklinde geçmektedir. Burada da anlam değişmesi yönünden yakın anlama bir geçiş olduğu görülmektedir. Yine bu kelimenin ek almış biçimi olan *aruvlıh* “arılık, temizlik” kelimesi Kumuk Türkçesinde *arivlük* “güzellik, letafet, zariflik” şeklinde geçmiştir. Görüldüğü gibi lıh>lük ses değişmesi olmuştur. Anlamda da yakın anlama bir geçiş olmuştur.

Codex Cumanicus'ta geçen *asıhlı* “faydalı, yararlı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *asuvlu* “münasip, elverişli, iyi, güzel, uygun” şeklinde geçmektedir. Görüldüğü gibi ıh>uv ve lı>lu ses değişimi meydana gelmiştir. Anlam açısından da yakın anlama bir geçiş olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *aval* “başlangıç, kaynak” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünsüz türemesine uğrayarak *avval* “önce, ilk önce, evvel, evvelce” şeklinde geçmektedir. Kelimeler arasında yakın bir anlam değişmesi vardır. Nogay Türkçesinde

de a>ä ses değişmesine uğrayarak *ävel* “evvel” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde de yakın bir anlam değişmesi vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *avruv* “yaralı, hasta” kelimesi Nogay Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *avıruv* “hastalık” biçiminde geçmektedir. Anlamları arasında da yakın bir anlam değişmesi vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *ayıpsız* “günahsız, suçsuz, ayıpsız” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde p>b ses değişimine uğrayarak *ayıbsız* “kusursuz, eksiksiz, mükemmel, tam” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelime arasında da uzak anlamda bir değişme vardır.

Codex Cumanicus’ta geçen *ayl* “semer bağı, kolan” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *ayıl* “toka” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi bakımında aralarında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *bağ* “üzüm bağı” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde g>v ses değişmesine uğrayarak *bav* şeklinde geçmektedir. Kumuk ve Nogay Türkçesinde bu kelimenin “bağ, bahçe” anlamında kullanılarak anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde ise “ahır, ağıl” anlamında kullanılarak uzak anlamda bir anlam değişikliği olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *bağıl* “kıskanç, kindar” kelimesi Nogay Türkçesinde ğ>ķ ses değişikliğine uğrayarak *baķıl* “cimrilik, hasislik” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi açısından aralarında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *bağışla-* “hediye etmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>ğ ses değişikliğine uğrayarak *bağışla-* “ihsan etmek, bağışlamak, ithaf etmek” şeklinde geçmektedir. Anlamlar arasında da yakın anlam değişikliği olduğu görülmektedir. Nogay Türkçesinde ise ş>s ses değişikliği meydana gelerek *bağışla-* “ithaf etme, tahsis etme” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi açısından aralarında yakın anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *baķıl* “kıskanç” kelimesi Nogay Türkçesinde ħ>ķ ses değişikliğine uğrayarak *baķıl* “cimrilik, hasislik” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi açısından da yakın anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *balaban* “yırtıcı bir kuş, balaban kuşu” kelimesi Nogay Türkçesinde b>p ses değişikliğine uğrayarak *balapan* “palaz, kuş yavrusu” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi olarak aralarında yakın anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bêltir* “kavşak, yol ayrımı” kelimesi Kumuk Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *beltir* “ayağın üst çıkıntısı, ağız” şeklinde geçmektedir. Ayağın üst çıkıntısı aynı zamanda ayak bileğinde liflerin, damarların kavşak noktası olduğu için aralarında anlamsal olarak uzak anlamda bir değişme olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *béyiklûk* “büyüklük, yücelik” kelimesi Kumuk Türkçesinde è>i ve ü>i ses değişikliğine uğrayarak *biyiklik* “yükseklik, irtifa” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi olarak aralarında yakın anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bêz-* “vazgeçmek” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *bez-* şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta “vazgeçmek” anlamında kullanılan bu kelime karşılaştırılan lehçelerde “azap çekmek, sıkılmak, inkâr etmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu sebeple anlam değişmesi açısından aralarında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bıçkı* “makas” kelimesi Kumuk Türkçesinde k>ğ ses değişikliğine uğrayarak *bıçğı* “testere, bıçkı” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde k>h ses değişikliğine uğrayarak *bıçhı* “testere” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise kelime başında b>p ve kelime ortasında ç>ş ses değişikliğine uğrayarak *pışkı* “testere” biçiminde geçmektedir. İncelenen üç lehçede de bu kelime “testere” anlamında kullanılmıştır. “Makas” ile “testere” arasında da anlam değişikliği yönünden yakın anlam değişikliği olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *birçaq* “burçak” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde ı>u ses değişimine uğrayarak *burçaq* “fasulye, fasulye türü bitkiler” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi yönünden yakın anlam değişmesinin olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *börkçi* “börk yapan kimse” kelimesi Kumuk Türkçesinde son seste i>ü ses değişimine uğrayarak *börkçü* “kalpakçı” şeklinde geçmektedir. Börk ile kalpak arasında nüans vardır. Hâliyle *börkçü* ve *kalpakçı* arasında da küçük farklılıklar vardır. Bu sebeple aralarında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *buçgak* “köşe, bucak, yer” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>h ses değişikliğine uğrayarak *buçhak* “kenar” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bulağ* “çeşme, bulak” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde h>k ses değişikliğine uğrayarak *bulağ* “kaynak, pınar” şeklinde geçmektedir. Çeşme ile kaynak, pınar arasındaki yakın ilişkiden ötürü bu kelimelerin anlamları arasında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *buvun* “boğum, parmak boğumu” kelimesi Nogay Türkçesinde ı>u ses değişikliğine uğrayarak *buvın* “bilek” şeklinde geçmektedir. Parmak boğumu ile bilek kelimeleri arasındaki yakın ilişkiden dolayı bu kelimeler arasında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *canavar* “hayvan” kelimesi Kumuk Türkçesinde a>ı ses değişimine uğrayarak *canıvar* “canlı varlık” şeklinde geçmektedir. Hayvanların birer canlı olduğu göz önüne alındığı zaman *Codex Cumanicus*'ta geçen anlamın Kumuk Türkçesinde anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *cins* “millet” kelimesi Kumuk Türkçesinde i>ı ses değişikliğine uğrayarak *cıns* “nesil, kuşak, cinsiyet, soy” şeklinde geçmektedir. Millet ile nesil, soy kelimeleri arasındaki yakın ilişkiden dolayı bu kelimeler arasında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *çalığ* “öfkeli, şiddetli, ihtiraslı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde h>k ses değişimine uğrayarak *çalık* “karpis, naz” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir değişiklik olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *çeren* “ekin destesi” kelimesi Kumuk Türkçesinde ê>e ses değişikliğine uğrayarak *çeren* “dokurcun, loda” şeklinde geçmektedir.

“Dokurcun” Türk Dil Kurumu’nun genel ağ sayfasında “halk ağızlarında ot ve ekin yığını” olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple bu kelimeler arasında anlam ilişkisi vardır. Kelimelerin anlamları arasında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çært-* “fiske vurmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *è>e* ses değişikliğine uğrayarak *çert-* “belirtmek, vurgulamak, bahsetmek, ima etmek” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise kelime başında *ç>ş* ve kelime içinde *è>e* ses değişikliğine uğrayarak *şert-* “şaklamak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir değişme olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çırak* “mum, kandil” kelimesi Nogay Türkçesinde *ç>ş* ses değişimine uğrayarak *şırak* “lamba” şeklinde geçmektedir. Mum veya kandil ile lamba arasındaki anlam yakınlığı bu kelimelerin anlam değişmesi bakımından yakın bir değişme olduğunu göstermektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çız-* “yazı yazmak” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime başında *ç>s* ses değişimine uğrayarak *sız-* “çizmek” şeklinde geçmektedir. Yazı yazmak ile çizmek arasında yakın bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çiçek* “çiçek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ilk hecede *i>e* ses değişikliğine uğrayarak *çeçek* “çiçek hastalığı” şeklinde geçmektedir. Çiçek ile çiçek hastalığı arasında uzak bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çömiç* “çömçe, kepçe” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime ortasında *i>ü* ve kelime sonunda *ç>ş* ses değişikliğine uğrayarak *çömüş* “ağaçtan oyulmuş su kabı” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde geçen anlamında, *Codex Cumanicus*’ta geçen anlamına göre bir anlam daralması olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çöp* “kırıntı, ekmek ufağı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime sonunda *p>b* ses değişikliğine uğrayarak *çöb* “çöp, küçük saman parçası” şeklinde geçmektedir. Küçük saman parçaları ile ekmek ufağı arasında yakın bir anlam ilişkisi olması sebebiyle bu kelimelerin anlamları arasında yakın bir değişme olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *çügündür* “kırmızı pancar” kelimesi Kumuk Türkçesinde g>v ses değişmesine uğrayarak *çüvündür* “pancar” şeklinde geçmektedir. Kumuk Türkçesinde anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *çüprek* “bebek kundağı, kundak” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *çüpürek* “paçavra, çabut” şeklinde geçmektedir. Geniş bez anlamında kullanılan kundak ile paçavra, çabut kelimeleri arasındaki yakın münasebetten dolayı bu iki kelimenin anlamları arasında yakın anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *dider* “yüz, çehre” kelimesi Kumuk Türkçesinde e>a ses değişikliğine uğrayarak *didar* “göz” şeklinde geçmektedir. İnsanlara ve hayvanlara ait göz organının yüz kısmında bulunması sebebiyle bu iki kelime arasında bir münasebet olabilir. Bu münasebet iki kelime arasında yakın bir anlam değişmesi olduğunu göstermektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *duvlat* “talih, şans, devlet” kelimesi Kumuk Türkçesinde ilk hecede u>e ve ikinci hecede a>e ses değişikliğine uğrayarak *devlet* “para, servet, mal” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise ilk hecede u>a ve ikinci hecede a>e ses değişikliğine uğrayarak *davlet* “refah, saadet, mutluluk” şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen anlamı ile incelenen lehçelerdeki anlamı arasında uzak bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *elçi* “elçi” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında ê>e ses değişmesine uğrayarak *elçi* “köylü” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *emegen* “yaşlı kadın, kocakarı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında ê>e ses değişmesine uğrayarak *emegen* “dev, Kafkas efsanelerinde insanüstü varlık” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *êrkli* “güçlü, kuvvetli, kadir, yüce” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında ê>e ses değişmesine uğrayarak *erkli* “iradi, istemli; azimli” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *érksiz* “güçsüz, etkisiz” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine uğrayarak *erksiz* “istemeden, istemeyerek, gayriihtiyari olarak” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *érik* “tabaklanmış deri” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine uğrayarak *erik* “deri tabaklamada kullanılan bir toz” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *érik-* “acele etmek, telaşlanmak” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine uğrayarak *erik-* “azmak, delilik etmek, sıkılmak, usanmak, bıkmak” şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimenin anlamı ile Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde geçen kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir değişme olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *érin* “burun deliği” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine uğrayarak *erin* “dudak” şeklinde geçmektedir. Dudak ile burun deliği kelimeleri vücut organı sebebiyle aralarında bir münasebet olabilir. Bu iki kelimenin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *érsek* “fahişe, kahpe” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine uğrayarak *ersek* “erkeğe düşkün kadın” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *értegi* “evvelki, önceki, bir zamanlar” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine ve kelime içerisinde /-n/ ünsüz türemesine uğrayarak *ertengi* “sabahki” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ésle-* “hatırlamak, anmak” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında è>e ses değişmesine uğrayarak *esle-* “dikkat etmek, fark etmek” şeklinde geçmektedir. Hatırlamak ile fark etmek, farkına varmak kelimelerinin arasındaki yakın münasebet sebebiyle bu kelimelerin arasında yakın anlamda bir değişme olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *eş*- “kürek çekmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *è>e* ses değişmesine uğrayarak *eş*- “örmek” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *étıl*- “yaratılmak” kelimesi Kumuk ve Nogay Türkçesinde kelime başında *è>e* ses değişmesine uğrayarak *etil*- “edilmek, olmak, yapılmak” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *hala* “köy” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde kelime başında *h>ç* ses değişmesine uğrayarak *hala* “kale, şehir” şeklinde geçmektedir. Yerleşim birimi olması açısından aralarında bir yakınlık söz konusu olmalıdır. Bu sebeple bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ışır*- “(ateşi) alevlendirmek, kuvvetlendirmek, hızlandırmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında *ı>i* ses değişimine uğrayarak *ışır*- “karıştırmak (yanan kömürü, odunu)” şeklinde geçmektedir. Eğer sobanın veya başka bir şeyin içerisinde yanan odun veya kömür karıştırıldığı takdirde ateşin alevlenmesi, kuvveti ve verdiği ısı artar. Bu sebeple bu kelimelerin arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *içeḥ* “iç organlar” kelimesi Kumuk Türkçesinde *h>k* ses değişikliğine uğrayarak *içek* “bağırsak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *h>g* ses değişimi ve son seste *-i* türemesine uğrayarak *içegi* “bağırsak” şeklinde geçmektedir. Bağırsak, iç organda yer alan bir uzuvdur. Bu sebeple bu kelimelerin arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ilik*- “alay etmek, küçük düşürmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde ikinci hecede *i>ı* ve kelime sonunda *k>ğ* ses değişimine uğrayarak *ilığ*- “utanmak, çekinmek, rezil olmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise ikinci hecede *i>ı* ve kelime sonunda *k>ç* ses değişimine uğrayarak *ılık*- “utanmak” şeklinde

geçmiştir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ilk* “birinci, ilk” kelimesi Nogay Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *ilik* “önce” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ine* “çuvaldız” kelimesi Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde ünsüz türemesine uğrayarak *iyne* “iğne” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kalaa* “kale” kelimesi Nogay Türkçesinde son seste –a sesinin düşmesiyle *kala* “şehir” şeklinde geçmektedir. Kale ve şehir kelimelerinin yerleşim birimi olmaları vesilesiyle aralarında bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *halı* “halı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *h>ğ* ses değişimine uğrayarak *halı* “iplik” şeklinde geçmektedir. Halı ile iplik arasındaki yakın ilişkiden dolayı bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *karındaş* “erkek kardeş” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime sonunda *ş>s* ses değişikliğine uğrayarak *karındaş* “kardeş, küçük kız kardeş” şeklinde geçmektedir. Anlam açısından *Codex Cumanicus*'ta erkek kardeş anlamı geçerken Nogay Türkçesinde kardeş anlamının kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple Nogay Türkçesinde anlam genelleşmesine uğramıştır.

Codex Cumanicus'ta geçen *kaşka* “kel, dazlak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *h>ğ* ses değişikliğine uğrayarak *kaşha* “saçların ön kısmında dökülmüş olan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kêç-* (I) “geçmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında *k>g* ve kelime ortasında *ê>e* ses değişikliğine uğrayarak *geç-* “yürüyerek veya yüzerek geçmek” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise sadece

kelime ortasında è>e ses değişikliğine uğrayarak *keç-* “sudan geçmek” şeklinde geçmektedir. Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde anlam özelleşmesinin olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *kêç-* (II) “affedilmek, bağışlanmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında k>g ve kelime ortasında è>e ses değişikliğine uğrayarak *geç-* “affetmek, bağışlamak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime ortasında è>e ses değişikliğine uğrayarak *keç-* “affetmek, bağışlamak” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise kelime ortasında è>e ses değişikliğine ve kelime sonunda ç>ş ses değişikliğine uğrayarak *keş-* “affetmek” şeklinde geçmektedir. Yapı bakımından *Codex Cumanicus*’ta geçen kelimenin anlamı ile incelenen lehçelerdeki anlamı arasında fark olduğu görülmektedir. Bu anlam değişmesi yakın anlamda bir değişme olduğunu göstermektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *kélepen* “zayıf, güçsüz, hastalıklı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *kelepen* “çirkin, iğrenç, pis; alçak, kötü kalpli; zararlı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *kêndir* “kendir” kelimesi Nogay Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *kendir* “keten” biçiminde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *kêr-* “kol ve bacaklarını açarak bir yere bağlamak, germek” kelimesi Nogay Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *ker-* “düzeltmek, doğrulamak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *kêrki* “nacak, küçük balta” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında ve ikinci hecede k>g ve è>e ses değişikliğine uğrayarak *gergi* “gergef, kasnak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise è>e ses değişikliğine uğrayarak *kerki* “keser, yontma aleti” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *kêrt-* “çentik açmak, kertmek” kelimesi Nogay Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *kert-* “oymak, kazı yapmak” şeklinde

geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kêşene* “mezar höyüğü” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ê>e* ses değişikliğine uğrayarak *keşene* “lahit, mozole, türbe” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kêziv* “salgın, salgın hastalık” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ê>e*, *z>s* ve *i>e* ses değişikliğine uğrayarak *kesev* “öksü, şarbon” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *ê>e* ve *z>s* ses değişikliğine ve */-şü/* sesi türemesine uğrayarak *kesişüv* “katliam, kırım” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kılıhlı* “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *h>k* ses değişikliğine uğrayarak *kılıkli* 1. “yaramaz, afacan; kaprisli”, 2. “dik başlı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında zıt anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kırğıy* “atmaca” kelimesi Kumuk Türkçesinde *g>ğ* ses değişikliğine uğrayarak *kırğıy* “aladoğan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kırhma* “kırkılmış koyun” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *h>k* ses değişimine uğrayarak *kırkma* “bir yaşındaki hayvan yavrusu” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kıskaç* “kerpeten” kelimesi Kumuk Türkçesinde *k>ğ* ses değişimine uğrayarak *kısğaç* “kısaç, mengene” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *k>h* ses değişikliğine uğrayarak *kışhaç* “maşa” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *koşıl-* “birleşmek, bağlanmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ı>u* ses değişmesine uğrayarak *koşul-* “katılmak, eklenmek” şeklinde; Nogay Türkçesinde *ş>s* ses değişikliğine uğrayarak *kosıl-* “ilave edilmek,

eklenmek, arttırılmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ķotur* “yara kabuğu” kelimesi Nogay Türkçesinde u>ı ses değişikliğine uğrayarak *ķotur* “uyuz” şeklinde geçmektedir. Uyuzun bir hastalık olduğu kabul edilirse bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ķov* “ateşi tutuşturmaya yarayan kuru ağaç kabuğu yahut ince ve kuru ağaç dalı, kav” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde o>u ses değişikliğine uğrayarak *ķuv* “fitil” şeklinde geçmektedir. Her ikisi de ateşi yakmaya araç olarak görüldüğü için bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ķoyul-* “bırakılmak, konulmak” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde o>u ses değişikliğine uğrayarak *ķuyul-* “dökülmek; koyulmak” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise ilk hecede o>u, ikinci hecede ise u>ı ses değişikliğine uğrayarak *ķuyıl-* “akmak, boşalmak, koyulmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ķösül-* “açmak, uzatmak, ayağını uzatarak oturmak” kelimesi Nogay Türkçesinde ikinci hecede ü>i ses değişikliğine uğrayarak *ķösil-* “rahatlamak, sükûnet içinde bulunmak, uzanmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ķulluķ* “hizmet, kulluk” kelimesi Nogay Türkçesinde ikinci hecede u>ı ses değişikliğine uğrayarak *ķullıķ* “iş” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ķulluķķı* “hizmetçi, hizmetkâr” kelimesi Nogay Türkçesinde ikinci hecede u>ı, üçüncü hecede ç>ş ses değişikliğine uğrayarak *ķullıķķı* “işçi” şeklinde geçmektedir. Her iki meslek grubunun da birine veya birilerine hizmet ettikleri için bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķutur*- “hiddetlenmek, öfkelenmek, kudurmak” kelimesi Nogay Türkçesinde ikinci hecede u>ı ses değişikliğine uğrayarak *ķutır*- 1. “kızdırmak”, 2. “saldırmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ķürle*- “bağırarak, böğürmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında k>g ses değişimi ve kelime içinde /-ül/ sesi türemesine uğrayarak *ķürülle*- “uğuldamak, homurdamak, gürüldemek” şeklinde; Nogay Türkçesinde kelime başında k>g ses değişimi ve kelime içerisinde ünlü ve ünsüz türemesine uğrayarak *ķürilde*- “gürlemek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *lahan* “vaftiz leğeni, vaftiz teknesi” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünlülerin incilmesi ve h>g ses değişmesinin görülmesiyle *legen* “leğen” biçiminde geçmektedir. Kumuk Türkçesinde geçen anlamında *Codex Cumanicus*'ta geçen anlamına göre anlam genişlemesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *maana* 1. “tür, çeşit, nitelik” 2. “şekil, tarz, biçim” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünlü düşmesine uğrayarak *ma'na* “anlam, mana” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ünsüz türemesine uğrayarak *mağana* 1. “mana, anlam”, 2. “önem, ehemmiyet, rol”, 3. “esas, öz”, 4. “muhteva, konu, içerik” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *maķara* “hokkabaz, palyaço, oyuncu” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde k>h ses değişmesine uğrayarak *mashara* 1. “namussuzluk, iffetsizlik, çapkınlık”, 2. “alay, istihza”, 3. “oynak, fıkırdak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *naķt* “akçe, para” kelimesi Kumuk Türkçesinde k>ğ ve t>d ses değişimine ve son seste ünlü türemesine uğrayarak *nağda* “nakit” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *naķut* “mücevher” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *nöger* “arkadaş, yoldaş, ortak” kelimesi Kumuk Türkçesinde g>k ses değişmesine uğrayarak *nöker* “nöker, hizmetkâr, uşak” şeklinde

geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *oŋlu* “sağlı, sağ taraflı” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime sonunda u>ı ses değişmesine uğrayarak *oŋlı* “güçlü, iyi yetişmiş, sağlam” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *osta* “öğretmen” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde kelime başında o>u ses değişmesine uğrayarak *usta* “usta, işini bilir, ehil, bilgiç” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *oyınçı* “hokkabaz, palyaço, oyuncu” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde hem kelime içinde hem de kelime sonunda ı>u ses değişmesine uğrayarak *oyunçu* “şakacı, latifeci, maskara” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *öğünç* “övgü, övünme” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde g>k ses değişikliğine uğrayarak *ökünç* “acı, keder, üzüntü” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında zıt anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ögür-* “öğürmek” kelimesi Nogay Türkçesinde g>k ve ü>i ses değişmesine uğrayarak *ökir-* “yaygara koparmak, acı acı bağırarak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *öktemlik* “gurur, kibir, mağrurluk” kelimesi Nogay Türkçesinde kelimenin sonunda ünsüz düşmesine uğrayarak *öktemli* “kuvvetli, cesur” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ötli* “içine öd karıştırılmış, ödlü” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde son seste i>ü ses değişmesine uğrayarak *ötlü* “cesur, gözü pek” şeklinde geçmektedir. Türkçe’de “ödü kopmak” deyimini “çok korkmak” anlamında

kullanıldığı düşünülürse bu kelimelerin anlamları arasında zıt anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *peç* “fırın” kelimesi Nogay Türkçesinde ç>ş ses değişmesine uğrayarak *peş* “ocak, oda” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *saban têmir* “saban demiri” kelimesi Kumuk Türkçesi ve Karaçay-Balkar Türkçesinde è>e ses değişmesine uğrayarak *saban temir* “kulak demiri, pulluk demiri” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *saifar* “sefer, yolculuk” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde f>p ses değişmesine uğrayarak *sapar* “oruç olmayan, seferi” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sagın-* “düşünmek, hatırlamak” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>ğ ses değişikliğine uğrayarak *sagın-* “özmek, hasretini çekmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sagınç* “düşünce, fikir” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>ğ ses değişikliğine uğrayarak *sagınç-* “kasvet, hüzn, gönül üzgünlüğü, iç sıkıntısı, hüzn, hazin, kasvetli, elemli, can sıkıcı, can sıkıntısı veren” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sagındır-* “hatırlatmak, uyarmak, ihtar etmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>ğ ses değişikliğine uğrayarak *sagındır-* “özletmek, hasret çektirmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sagış* “düşünce, niyet” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>ğ ses değişikliğine uğrayarak *sagış* “kasvet, hüzn, keder, elem, üzüntü, gam” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sakız* “sakız” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde k>ğ ses değişmesine uğrayarak *sağız* “reçine, macun” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *salkun* “hava” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde u>ı ses değişimine uğrayarak *salkın* “serinlik; gölge” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sası* “kokmuş, pis kokulu” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime sonunda ünsüz türemesi meydana gelerek *sasıķ* “pasaklı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sésken-* “korkmak, ürkmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde ilk hecede è>e ve k>g ses değişmesine uğrayarak *sesgen-* “irkilmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sıgır* “öküz” kelimesi Kumuk, Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde ğ>y ses değişmesine uğrayarak *sıyır* “inek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sıltov* “iftira, suçlama, hakaret” kelimesi Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde *sıltav* “bahane, sebep, vesile” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sınduk* “sandık” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ilk hecede ı>a ve ikinci hecede u>ı ses değişmesine uğrayarak *sandık* “tabut” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *silevsin* “vaşak” kelimesi Nogay Türkçesinde son hecede i>e ses değişikliğine uğrayarak *silevsen* “kedi cinsinden olan yırtıcı hayvan”

şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen anlamına göre Nogay Türkçesinde geçen anlamında bir anlam genelleşmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *silevsün* “vaşak” kelimesi Nogay Türkçesinde son hecede ü>e ses değişikliğine uğrayarak *silevsen* “kedi cinsinden olan yırtıcı hayvan” şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen anlamına göre Nogay Türkçesinde geçen anlamında bir anlam genelleşmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *soh-* 1. “sokmak”, 2. “(damar) atmak”, 3. “sıkıştırmak, sıkmak”, 4. “vurmak, dövmek, tokatlamak” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde h>k ses değişikliğine uğrayarak *soq-* (I) “herhangi bir müzik aletini çalmak”, *sok-* (II) “dokumak”, *soq-* (III) 1. “vurmak”, 2. “ayıplamak, yermek”, 3. “silahla vurmak, yaralamak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sohıran-* “üzülmek, yas tutmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde h>k ses değişimine ve ünlü türemesine uğrayarak *sokıuran-* 1. “pişman olmak, esef duymak”, 2. “vazgeçmek, fikrini değiştirmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sokıur* “şaşı göz” kelimesi Nogay Türkçesinde u>ı ses değişmesine uğrayarak *sokıır* “kör” şeklinde geçmektedir. İki kelimenin anlamı da göz kusuru ile ilgili olması sebebiyle bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *solkılda-* “sendelemek, titremek, sallanmak” kelimesi Nogay Türkçesinde u>ı ses değişimine uğrayarak *solkılda-* “zonklamak (yara), vücuduyla sarsılmak” şeklinde geçmektedir. Sendelemek ve zonklamak kelimesi vücudumuzda herhangi bir sağlık sorunu olduğu zamanlarda kullanılması sebebiyle bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *suhılan-* “tamah etmek, arzu duymak, can atmak” kelimesi Nogay Türkçesinde h>k ses değişmesine uğrayarak *sukılan-* “hayran etmek, büyülemek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sürük* “ince ve yumuşak deri” kelimesi Kumuk Türkçesinde /-ük/ sesinin düşmesiyle *sür* “üstün kaliteli, açık kahverenginden astragan kuzu postu” şeklinde geçmiştir. Anlam değişmesi yönünden bir anlam daralması olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *şeriat* “kadı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *şariat* “şeriat” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tabun-* “ibadet etmek, tapınmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde u>ı ses değişmesine uğrayarak *tabın-* “tapmak” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin anlamı arasında yakın anlamda anlam değişikliği olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tabuş-* “tartışmak” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde u>ı ses değişmesine uğrayarak *tabış-* “rastlaşmak, buluşmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tag-* “(ad) takmak, koymak, vermek” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde ğ>ğ ses değişmesine uğrayarak *tağ-* “bağlamak, giymek, iliştiirmek, asmak, takmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tagı* “dahi, ve” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında t>d ses değişimine uğrayarak ve /-da/ sesi eklenerek *dağı da* “yine, gene, tekrar” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tahta* “tahta” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde k>h ses değişmesine uğrayarak *tahta* “Karaçay-Malkar geleneklerinde mezarın içinde ölüyü koymak için yana doğru açılan koridor, çukur” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tama* “açgözlülük, tamah” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında t>d ses değişmesine uğrayarak *dama* “iştah, istek, arzu”

şeklinde; Nogay Türkçesinde kelime başında t>d, kelimenin ilk hecesinde a>á ve kelime sonunda a>e ses değişmesine uğrayarak *dáme* “ümit, iştah, hırs” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *tarha*- “gitmek, yola girmek, çekip gitmek” kelimesi Nogay Türkçesinde h>k ses değişikliğine uğrayarak *tarqa*- “gezinip durmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *taşla*- “taşla saldırmak, taş atmak, taşlamak” kelimesi Nogay Türkçesinde ş>s ses değişmesine uğrayarak *tasla*- “fırlatmak, terk etmek, bırakmak, vazgeçmek, göndermek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *tébe* “başın üst kısmı, başın tepesi” kelimesi Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde ilk hecede è>ö ses değişimine uğrayarak *töbe* “tepe, tümsek” şeklinde geçmektedir. Anlam değişmesi yönünden bir anlam genelleşmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *tégene* “su teknesi, leğen” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ilk hecede è>e ses değişikliğine uğrayarak *tegene* “hamur teknesi, çamaşır teknesi” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise è>e ve g>k ses değişikliğine uğrayarak *tekene* “tekne” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde yakın anlamda anlam değişmesine; Nogay Türkçesinde ise anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *téñli* “gibi, benzer” kelimesi şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde ilk hecede è>e ses değişikliğine uğrayarak *teñli* 1. “kadar”, 2. “yaşıt, akran”, 3. “hizasında, seviyesinde” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *térge*- “araştırmak, incelemek, denetlemek, kontrol etmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ilk hecede è>e ses değişikliğine uğrayarak *terge*- 1. “hesaplamak”, 2. “saymak”, 3. “düşünmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *təri ton* “kürk, post” kelimesi Kumuk Türkçesinde ilk hecede *ê>e* ses değişikliğine uğrayarak *teri ton* “kürk manto, kürk palto” şeklinde geçmektedir. Kumuk Türkçesinde anlam özelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *térme* “çadır” kelimesi Nogay Türkçesinde ilk hecede *ê>e* ses değişikliğine uğrayarak *terme* “derme çatma ev” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *téyişli* “mecbur” kelimesi ilk hecede *ê>i* ses değişikliğine uğrayarak *tiyişli* “uygun, münasip” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise *ê>i* ses değişikliğinin yanında *ş>s* ses değişikliği de meydana gelerek *tiyisli* “uygun” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında bir anlam zıtlaşması olduğu görülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tımar* “tedavi” kelimesi Kumuk Türkçesinde *ı>u* ses değişmesine uğrayarak *tumar* “tumar (atın kıllarını temizlemek)” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tın ata* “peder, papaz” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ı>i* ses değişimine uğrayarak *tin ata* “ecdad, ced” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tohta-* “(hafızada) saklamak, korumak” kelimesi Kumuk ve Nogay Türkçesinde *h>ğ* ses değişikliğine uğrayarak *tohta-* “durmak, beklemek, ara vermek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tolu* “dolmuş, dolu” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime sonunda *u>ı* ses değişmesine uğrayarak *tolı* “tam” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tombur* “davul, kös” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *b>p* ses değişmesine uğrayarak “kozalak; yumru, şiş; yumru;

sağlam, gürbüz” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *top* “toparlak, yuvarlak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime sonunda p>b ses değişimine uğrayarak *tob* “top” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *toprak* “toz, kir” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *topurağ* “toprak, arazi, saha” şeklinde; Nogay Türkçesinde de bir ünlü türemesine uğrayarak *topırağ* “toprak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *torğay* “boz renkli, küçük, ötücü bir tür serçe, tarla kuşu, turgay” kelimesi Kumuk Türkçesinde ğ>ğ ses değişikliğine uğrayarak *torğay* “çayır kuşu, toygay” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *tutturuk* “tutkal, yapıştırıcı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde ünsüz düşmesine uğrayarak *tuturuk* “lehim, kalay” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *tünlik* “çadırın tepesindeki duman çıkacak yerde bulunan keçe parçası” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünlü türemesine i>ü ses değişmesine uğrayarak *tünülük* “baca” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *tüv-* “dügmelemek, düğümllemek” kelimesi Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçesinde v>y ses değişikliğine uğrayarak *tüy-* “bağlamak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *uçuh* “samanlı buğday, tınaz” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde h>k ses değişmesine uğrayarak *uçuk* “kabuk, tahıl kabuğu” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *uru* “ihtiyaç fazlası buğdayı saklamak için yer kazılarak yapılan hububat ambarı” kelimesi Nogay Türkçesinde son seste ünlü düşmesine uğrayarak *ur* “çukur, kuyu” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *us bile* “akıllı, akıllıca” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde /-bile/ sesi düşerek /-lu/ sesi türemiş ve *uslu* “dikbaşı, asi, kaprisli” şeklinde geçmiştir. Bu kelimelerin anlamları arasında zıt anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *uyuv* “uykuda, uyuyan, uyanık olmayan” kelimesi Kumuk ve Karaçay-Balkar Türkçesinde u>a ses değişmesine uğrayarak *uyav* “uyumamış, uyanık, dikkatli, uyanık” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında zıt anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaaḱ* “çene kemiği” kelimesi Kumuk Türkçesinde iç seste ünsüz türemesine uğrayarak *yayaḱ* “yanak, avurt” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında y>c ses değişikliğine ve iç seste ünsüz türemesine uğrayarak *cayaḱ* “yanak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yabalaḱ* “baykuş” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında y>c ses değişikliğine uğrayarak *cabalaḱ* “uzun tüylü, tüyleri karışmış” şeklinde geçmektedir. Baykuşun uzun tüylü bir hayvan olmasından dolayı bu kelimeler arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaboḡ* “örtü” kelimesi Kumuk Türkçesinde -oḡ>ıḱ ses değişmesine uğrayarak *yabıḱ* “kapalı, örtülü” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaḡı* “savaş, cenk” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında y>c ve ḡ>v ses değişimi, son seste ünlü düşmesine uğrayarak *cav* “düşman” şeklinde; Nogay Türkçesinde ḡ>v ses değişimi, son seste ünlü düşmesine uğrayarak *yav* “düşman” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yalı* “yele, at yelesi” kelimesi Kumuk Türkçesinde ünsüz türemesine uğrayarak *yallı* “yeleli, yelesi olan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yalın* “alev” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *calın* “is” şeklinde geçmektedir. Alev veya dumanın bıraktığı kara lekeye is denmektedir. Bu sebeple bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaraştır*- “düzenlemek, tertip etmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ve aldığı ekte kelime başında *t>d*, kelime içinde de *u>ı* ses değişikliğine uğrayarak *caraşdır*- “hazırlamak, tanzim etmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yarsıt*- “kızdırmak, tahrik etmek, hırçınlaştırmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişikliğine uğrayarak *carsıt*- 1. “üzmek, sıkıntıya sokmak, endişe vermek”, 2. “aksatmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yarsov* “iğrenç, dolaylı olmayan” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ve ikinci hecede *o>u* ses değişikliğine uğrayarak *carsuv* 1. “sıkıntı, endişe, zorluk”, 2. “aksaklık” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaş* “diriliş, dirilik, hayat” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *caş* “genç, delikanlı; oğul” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaz*- “dolaşık bir şeyi çözüp ayırmak, çözmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *caz*- “hamur açmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yëgitlik* “genç, yiğit” kelimesi Kumuk Türkçesinde kelime başında ünsüz düşmesine, è>i ses değişikliğine uğrayarak *igitlik* “yiğitlik, kahramanlık, alplık” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında y>c ve kelime içerisinde è>i ses değişikliğine uğrayarak *cigitlik* “at üzerinde tehlikeli hareketler yapmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yék* “şeytan, iblis” kelimesi Nogay Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *yek* “husumet, nefret” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yék-* “atlı arabaya koşmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *yek-* “hayvanı koşmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında y>c ve kelime içinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *cek-* “arabaya koşmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yëlin* “hayvan memesi” Kumuk Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *yelin* “inek memesi” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında y>c ve kelime içinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *celin* “meme, süt torbası” şeklinde geçmektedir. Kumuk Türkçesinde *Codex Cumanicus*'taki anlamına göre anlam özelleşmesine; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yëñ* “elbise kolu, yen” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime içinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *yen* “kol” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde kelimenin anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yëtikir-* “ulaştırmak, vardırmak, yetiştirmek” kelimesi Nogay Türkçesinde ilk hecede è>e, ikinci hecede i>e ses değişmesine uğrayarak *yetker-* “getirmek, götürmek, teslim etmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yëz* “pirinç madeni” kelimesi Kumuk ve Nogay Türkçesinde è>e ses değişikliğine uğrayarak *yez* “bakır, teneke” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise kelime başında y>c ve kelime içinde è>e ses değişikliğine

uğrayarak *cez* “pirinç, bronz” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *yılkı* “at” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *cılkı* “at sürüsü” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *yıltra-* “şimşek çakmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine ve ünlü türemesine uğrayarak *cıltra-* “parlamak” şeklinde; Nogay Türkçesinde ünlü türemesine uğrayarak *yıltra-* “parlamak, kıvılcım saçmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *yıyı* “pis koku” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *cıyı* “koku” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *yilik* “kemik iliği, ilik” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *cilik* “ilik” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Nogay Türkçesinde geçen *iyir-* “eğirmek” kelimesi, *Codex Cumanicus*’ta *yir-* “ip eğirmek” kelimesi şeklinde geçerek ön seste ünlü düşmesine uğramıştır. Nogay Türkçesinde anlam genelleşmesine uğradığı görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *yuban-* “bahane göstermek, ihmal etmek, savsaklamak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *u>ı* ses değişmesine uğrayarak *yıban-* “eğlenmek, keyif etmek, cümbüş etmek; keyif meclisi kurmak; keyif çatmak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *cuban-* “eğlenmek, oyalanmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında uzak anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *yuh-* “bulaşmak” kelimesi Nogay Türkçesinde *h>k* ses değişmesine uğrayarak *yuk-* “yapışmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yul-* “serbest bırakmak, kurtarmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *cul-* “fıdye ödemek; Karaçay-Malkar toplumunda eskiden kölelerin azat olması için prens ve asilzâdelere ödenen para” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yurt* “ev, konak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *curt* “yurt, vatan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yügen* “gem, at gemi” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde kelime başında *y>c* ses değişmesine uğrayarak *cügen* “at başlığı, dizgin” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise kelime içinde *g>v* ses değişmesine uğrayarak *yüven* “dizgin, yular” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yürük* “hızlı, çabuk, enerjik” kelimesi Nogay Türkçesinde kelime içerisinde ünsüz türemesine uğrayarak *yüyrik* “hızlı koşan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ziyan* “zarar, ziyan” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *i>ı* ses değişmesine uğrayarak *zıyan* “kusur, eksiklik, noksan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları arasında yakın anlamda bir anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

2.5. Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimeler

aar “ona” (CCI 413); **aar** “a.a.” (CCII 619).

Krç.-Blk. **aŋŋa:** “ona” (Tavkul, 2007, s. 908).

Nog. **oğa:** “ona” (Ergönenç, 2019, s. 114).

ağınğıç “merdiven” (CCI 415).

Kmk. **kanzi:** “merdiven, basamak” (KTS, 174).

Krç.-Blk. **başıç:** “merdiven” (KMTS, 111).

Nog. **şapıraş**: “merdiven” (NTG I, 304).

ağınğuç “merdiven” (CCII 621).

Kmk. **kanzi**: “merdiven, basamak” (KTS, 174).

Krç.-Blk. **başhıç**: “merdiven” (KMTS, 111).

Nog. **şapıraş**: “merdiven” (NTG I, 304).

akıl (< Arp. ‘akl’ “akıl” (CCI 417).

Nog. **añ**: “akıl, fikir, şuur” (NTG I, 242).

akıllı (< Arp. ‘akl + Trk. ek) “akıllı” (CCI 417).

Nog. **añlı**: “akıllı” (Ergönenç, 2019, s. 75).

akşam “akşam” (CCI 417).

Nog. **keş**: “akşam” (Ergönenç, 2019, s. 118).

alpavut (< Moğ. albagud) “asilzade, soylu, aristokrat” (CCII 626).

Krç.-Blk. **akşüyek**: “asilzâde, aristokrat” (KMTS, 76).

amaşa (< Far. hamîşa) “daima, her zaman” (CCII 627).

Kmk. **daim**: “daim, daima, her zaman” (KTS, 110).

Krç.-Blk. **dayım**: “ebedi, ilelebed” (KMTS, 182).

Nog. **dayım**: “daima” (NTG II, 315).

aña “ona” (CCI 420); **aña** “a.a.” (CCII 628).

Kmk. **oğar**: “ona” (Pekecar, 2000, s. 148).

ança “o kadar, öyle” (CCII 628).

Kmk. **olay**: “öyle” (KTS, 212).

Nog. **olay**: “öyle” (Ergönenç, 2019, s. 39).

anda oñ “sonra” (CCI 420).

Kmk. **soñ**: “sonra, daha sonra” (KTS, 299).

Krç.-Blk. **andan sora**: “ondan sonra, ondan başka” (KMTS, 84).

Nog. **soñ**: “sonra” (Ergönenç, 2019, s. 118).

anıñça “onun kadar” (CCI 421).

Kmk. **onı yimik**: “onun gibi” (Pekecar, 2007: 982).

asov “fayda, yarar, destek, yardım” (CCII 638).

Nog. **payda**: “fayda” (Ergönenç, 2019, s. 53).

astılan “tefecilik, faiz” (CCI 425).

Kmk. **aslamçılık**: “murabahacılık, tefecilik” (KTS, 43).

Krç.-Blk. **añçanı kızılavğa beriv**: “tefecilik” (KBTSV, 172).

astlançı “aracı, komisyon” (CCI 425).

Kmk. **araçı**: “aracı, mutavassıt” (KTS, 38).

Krç.-Blk. **araçı**: “aracı, ara bulucu, simsar” (KMTS, 87).

aş bişürgen év “mutfak” (CCI 425).

Kmk. **aşüy**: “mutfak” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **aş üy**: “mutfak” (KMTS, 91).

Nog. **aşene**: “mutfak” (NTSGA) .

aş oqtı “sabah vakti” (CCI 426).

Kmk. **tañ (I)**: “şafak, seher, tan; şafak vakti” (KTS, 321).

Krç.-Blk. **tañ**: “şafak vakti, sabah” (KMTS, 376).

Nog. **tañ**: 1. “iyilik sever, sevecan, iyi”, 2. “tan vakti” (NTG I, 310).

at tağ- “ad koymak, isim vermek” (CCI 426).

Kmk. **at koy-**: “ad koymak, ad vermek” (KTS, 45).

Krç.-Blk. **ata-**: “isim vermek, isim koymak, adlandırmak” (KMTS, 93).

Nog. **ata-**: “isim vermek, adlandırmak, vasıflandırmak, söylemek” (NTG I, 244).

ayan- “korumak, esirgemek” (CCII 644).

Kmk. **ayavla-**: 1. “korumak, himaye etmek, muhafaza etmek, esirgemek” (KTS, 51).

Krç.-Blk. **ayavla-**: 1. “esirgemek, acımak, kıyamamak”, 2. “tasarruf etmek, idareli davranmak” (KMTS, 99).

bağış “hediye, bağış” (CCI 431).

Krç.-Blk. **savğa**: 1. “hediye, armağan”, 2. “ödül, mükâfat”, 3. “prim” (KMTS, 334).

bağa ur- “değer vermek, paha biçmek” (CCI 431).

Kmk. **bahala-**: 1. “fiyatını tespit etmek, fiyatını tayin etmek, fiyatını belirlemek, fiyat kesmek, değer biçmek”, 2. “bir şey hakkında hüküm vermek, bir şeyin kıymetini takdir etmek” (KTS, 58).

Krç.-Blk. **bağalı kör-**: “hürmet etmek, değer vermek” (KMTS, 108).

Nog. **baala-**: “kıymet biçmek, takdir etmek” (NTG I, 249).

bağçaçı (<Far. bāğça + Trk. ek) “bahçıvan” (CCI 432).

Kmk. **bavçu**: “bahçıvan, bağcı, bahçeci; bahçe tarımı uzmanı, meyvecilik uzmanı” (KTS, 66).

Krç.-Blk. **terek bağçaçı**: “bahçıvan” (KBTSV, 176).

Nog. **bavşı**: “bahçıvan” (NTG II, 312).

balaçuk “civciv” (CCI 432).

Krç.-Blk. **cücek**: “civciv” (KMTS, 161).

baluqla- “balık avlamak” (CCI 433).

Kmk. **balık tut-**: “balık avlamak” (KTS, 59).

barlu kişi “zengin, varlıklı kimse” (CCI 434).

Kmk. **barlı adam**: “hâli vakti yerinde adam” (KTS, 61).

bazarğan (<Far. bāzārgān) “tüccar, bezirgân” (CCI 436).

Krç.-Blk. **küpse**: “tüccar” (KMTS, 287).

bêri “bu yana, bu tarafa, beri” (CCII 657).

Nog. **bermen**: “yakın, bu tarafa” (NTG I, 252).

bêrk êt- “sağlamlaştırmak, berkitmek” (CCI 439).

Kmk. **bekleşdir**:- “sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek, güçlendirmek” (KTS, 69).

Krç.-Blk. **beklet**:- “sağlamlaştırmak, sıkılaştırmak” (KMTS, 118).

Nog. **berki**:- “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” (NTG II, 313).

bêrkit- “sağlamlaştırmak, berkitmek” (CCI 439).

Kmk. **bekleşdir**:- “sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek, güçlendirmek” (KTS, 69).

Krç.-Blk. **beklet**:- “sağlamlaştırmak, sıkılaştırmak” (KMTS, 118).

bezergen (<Far. bāzārgān) “tüccar, bezirgân” (CCII 659).

Kmk. **bazarçı**: 1. “çarşı veya pazarda satıcı”, 2. “çarşı pazarda gezmeyi seven kimse” (KTS, 68).

Krç.-Blk. **küpse**: “tüccar” (KMTS, 287).

bigev “benzer, gibi” (CCII 660).

Nog. **kibik**: “gibi” (Ergönenç, 2019, s. 247).

bile- “bıçak vb. gibi kesici aletleri keskinleştirmek” (CCII 662).

Nog. **egevle**:- “bilemek (testere, bıçak)” (Ergönenç, 2019, s. 83).

biraz “biraz” (CCII 663).

Krç.-Blk. **hazna**: “biraz” (Tavkul, 2007, s. 910).

birerde “ara sıra, bazen” (CCI 442).

Kmk. **zamanda bir**: “arada sırada, bazen” (Pekecar, 2000, s. 159).

birinç (<Far. birinç) “Buğdaygillerden, kökleri bol su içerisinde yetişen bir bitki, pirinç” (CCI 442).

Kmk. **dügü**: “pirinç” (KTS, 116).

bişmiş kerpiç “tuğla, kiremit” (CCI 443).

Kmk. **kerpiç**: “tuğla, kerpiç” (KTS, 177).

Krç.-Blk. **kirpiç**: “kerpiç, tuğla” (KMTS, 265).

Nog. **kerbiş**: “kerpiç, tuğla” (NTG II, 325).

boğaz “boğaz” (CCI 445).

Krç.-Blk. **boğurdağ**: “boğaz, gırtlak, nefes borusu” (KMTS, 124).

boluş “yardımcı” (CCII 670).

Kmk. **kömekçi**: “yardımcı” (KTS, 183).

boluşmağ “yardım, destek” (CCII 671).

Kmk. **kömek**: “yardım, destek, takviye” (KTS, 183).

Nog. **demev**: “destek, yardım” (NTG I, 258).

boluşmak “yardım, destek” (CCI 447),

Kmk. **kömek**: “yardım, destek, takviye” (KTS, 183).

Nog. **demev**: “destek, yardım” (NTG I, 258).

bögey- “söz dinlemek, itaat etmek, boyun eğmek” (CCII 672).

Kmk. **boysın-**: “tabi olmak, itaat etmek, boyun eğmek” (KTS, 80).

Krç.-Blk. **boysun-**: “uymak, bağımlı olmak” (KMTS, 127).

Nog. **boysındır-**: “tabi olmak, razı olmak” (NTG I, 254).

bulğak bol- “bulanmak” (CCI 450).

Kmk. **bulğan-**: “çalkanmak, çalkalanmak, karıştırılmak, bulanmak” (KTS, 83).

Krç.-Blk. **bulğa-**: 1. “sallamak”, 2. “karıştırmak” (KMTS, 129).

Nog. **bulğala-**: “sallamak, döndürmek, bulaştırmak” (NTG I, 255).

burunğı “birinci, ilk önceki” (CCI 451).

Kmk. **birinçiley**: 1. “birinci, evvela, bir defa, bir kez”, 2. “ilk olarak, ilk kez, ilk defa” (KTS, 76).

Nog. **birinşi**: “birinci” (NTG II, 313).

buruşmış “buruşuk” (CCI 451).

Krç.-Blk. **burşu**: “kırışık, buruşuk” (KMTS, 130).

buyur- “emretmek, buyurmak” (CCI 452); **buyur**- “a.a.” (CCII 676).

Nog. **bükireyip**:- “emretmek, buyurmak” (NTG II, 315).

bügül- “eğilmek, bükülmek” (CCI 452).

Nog. **büklen**:- “sarılıp bağlanmak, bükülmek” (NTG I, 257).

bütün “bütün, tam” (CCI 453); **bütün** “a.a.” (CCII 677).

Nog. **sav**: “bütün” (Ergönenç, 2019, s. 112).

çarşanbe (<Far. çāršanbä) “çarşamba” (CCI 455).

Krç.-Blk. **baraskün**: “çarşamba” (KMTS, 110).

çağuçı “arabozucu, jurnalci, gammaz” (CCII 680).

Krç.-Blk. **sözçü**: “dedikoducu, jurnalci” (KMTS, 354).

çalış “şaşı” (CCI 455).

Krç.-Blk. **zegilev**: “şaşı” (KMTS, 426).

çanağ (<Çin. çan + Trk. ek) “kâse, çanak” (CCI 456); **çanağ** “a.a.” (CCII 681).

Kmk. **çaşka**: “fincan, kâse” (KTS, 99).

Krç.-Blk. **ayağ**: “kase, tas” (KMTS, 98).

Nog. **ayağ**: “bardak, fincan” (NTG I, 246).

çapçaçık “fıçıcık, küçük fıçı” (CCII 681).

Nog. **bökşe**: “fıçı” (Ergönenç, 2019, s. 54).

çarşav (<Far. çāder-şab) “çarşaf” (CCI 456).

Kmk. **çadra**: “peçe, çarşaf” (KTS, 96).

Krç.-Blk. **orun cabuv**: “çarşaf” (KMTS, 134).

çınay “ev hanımı, eş” (CCI 457).

Kmk. **eş**: “eş” (KTS, 124).

çift (<Far. cüft) “çift” (CCI 458).

Kmk. **cut**: “çift” (KTS, 93).

çimdi- “çimdiklemek” (CCII 685).

Kmk. **çümle**:- 1. “çimdiklemek; kıstırmak”, 2. “yakmak, ısırmak, yanıklık hissi uyandırmak” (KTS, 108).

çök- “çökmek, çömelmek” (CCII 686).

Krç.-Blk. **çögele**:- “çökmek” (KMTS, 179).

çövre “çevre, çepeçevre” (CCI 459).

Krç.-Blk. **tögerek**: “çevre, etraf” (KMTS, 405).

çövür- “çevirmek, döndürmek” (CCI 459).

Kmk. **döndür**:- “döndürmek, değiştirmek” (KTS, 115).

çuçul- “soyunmak” (CCI 459).

Kmk. **çeçin**:- “soyunmak” (KTS, 100).

çünkim “bu sebeple, bundan dolayı, çünkü” (CCI 460).

Kmk. **nege tügül**: “çünkü” (Pekecar, 2007: 999).

Krç.-Blk. **nek degende**: “çünkü” (Tavkul, 2007, s. 923).

Nog. **nege dese**: “çünkü” (Ergönenç, 2019, s. 241).

dağın “daha, henüz” (CCI 422).

Krç.-Blk. **tügel**: “daha, henüz” (Tavkul, 2007, s. 910).

dünya (<Arp. dünyā) “dünya” (CCII 692).

Krç.-Blk. **dünele**: “dünya, evren” (KMTS, 189).

ë (ünlem) “ey, hey” (CCI 693).

Kmk. **ey**: (ünlem) 1. “haykırış, nida, ünlenme, seslenme: ey, hey”, 2. “can sıkıntısı, sıkıntı, kızma, sinirlenme, kızgınlık bildirir: hey, vah, aman” (KTS, 125); **hey**: “hey, ey” (KTS, 156).

Krç.-Blk. **hey**: “ey, hey” (Tavkul, 2007, s. 924).

Nog. **év**: “hitap sözü, ey” (NTG I, 263).

ègeçi (<Moğ. *ègeçi*) “babanın kız kardeşi, hala” (CCI 463).

Krç.-Blk. **ata egeç**: “hala” (KMTS, 190).

égri kişi “yalancı” (CCI 464),

Kmk. **yalğançı**: “yalancı” (KTS, 379).

Krç.-Blk. **ötürükçü**: “yalancı” (KMTS, 319).

émdiden arı “şimdiden sonra, bundan sonra” (CCI 466).

Kmk. **endiden soñ**: “şimdiden sonra; ileride” (KTS, 121).

émen- “utanmak, mahcup olmak” (CCII 698).

Kmk. **ilık-**: “utanmak, çekinmek, sıkılmak” (KTS, 162).

émle- “tedavi etmek, iyileştirmek” (CCII 699).

Kmk. **emet-**: “tedavi etmek” (KTS, 120).

èñ (zarf) “en” (CCI 467); **èñ** “a.a.” (CCII 699).

Kmk. **lap**: “en” (Pekecar, 2000, s. 161).

èñ burun “ilk, önce” (CCI 467).

Krç.-Blk. **algı burun**: “ilk önce” (Tavkul, 2007, s. 910).

épçi “ev hanımı, eş” (CCI 467).

Kmk. **eş**: “eş” (KTS, 124).

ér- (I) “varmak, ulaşmak, yetişmek” (CCII 700).

Kmk. **bar- (II)**: “gitmek, varmak” (KTS, 61).

Krç.-Blk. **bar-**: “gitmek” (KMTS, 110).

Nog. **bar-**: “gitmek” (NTF, 21).

èrikle- “deriyi tabaklamak, işlemek” (CCII 701).

Krç.-Blk. **erikge sal-**: “(deriyi) tabaklamak” (KMTS, 193).

 riklegen t ri “tabaklanmış deri” (CCII 701).

Kr .-Blk. **erik aşağan teri**: “tabaklanmış deri” (KMTS, 193).

 rtegi “evvelki, önceki, bir zamanlar” (CCII 703).

Kr .-Blk. **ertdeli**: “eski, kadim,  nceki” (KMTS, 194).

 tik “kısa  izme” (CCI 473); ** tik** “a.a.” (CCII 706).

Kr .-Blk. ** uruk**: “ izme, ayakkabı” (KMTS, 180).

 tik i “ izmeci, ayakkabıcı” (CCI 473).

Kr .-Blk. ** uruk u**: “ izmeci” (KBTSV, 179).

 yi “iyi, hoş” (CCI 475).

Kr .-Blk. **aşhı**: “iyi” (KMTS, 48).

falan (<Arp. fal n) “falan, filan” (CCI 475).

Nog. **balenşe**: “falan” (Ergönenç, 2019, s. 56).

fil tişi (<Far. f l + Trk. is.) “fildişi” (CCI 475).

Kmk. **p l süyek**: “fildişi” (KTS, 233).

Kr .-Blk. **p l süyek**: “fildişi” (KMTS, 321).

đaranful (<Arp.  aranful) “karanfil” (CCI 476).

Kmk. ** aranp l**: “karanfil” (KTS, 249).

Kr .-Blk. ** aramp l**: “karanfil” (KMTS, 244).

Nog. ** alepir**: “karanfil” (NTG I, 268).

 alđan “artan, baki, bakiye” (CCI 477).

Kmk. ** alđan- ulđan**: “artık, kalıntı” (KTS, 242).

Kr .-Blk. ** alđan-bulđan**: “döküntü, artık” (KMTS, 238).

 al a “yüzük, halka” (CCII 709).

Kr .-Blk. ** am t**: “at koşumunun boyun halkası” (KMTS, 213).

 alk a (<Arp.  alk a) “at takımında kullanılan halka, toka” (CCI 477).

Krç.-Blk. **hamıt**: “at koşumunun boyun halkası” (KMTS, 213).

hemeşe (<Far. hamīša) “daima, her zaman” (CCII 712).

Kmk. **daim**: “daim, daima, her zaman” (KTS, 110).

Krç.-Blk. **dayım**: “ebedi, ilelebed” (KMTS, 182).

Nog. **dayım**: “daima” (NTG II, 315).

hop- “kalkmak, yükselmek, çıkmak” (CCII 712).

Nog. **köteril-**: “kalkmak” (NTG I, 281).

ıdış “giriş” (CCI 480).

Kmk. **giriş**: “giriş” (KTS, 137).

ıgran- (köpek) “hırlamak” (CCII 715).

Kmk. **hırilla-**: “hırıldamak, hırlamak” (KTS, 373).

manğan “inançlı, imanlı” (CCI 481).

Nog. **ıymanlı**: “imanlı” (NTG I, 265).

ırak- “uzaklaşmak” (CCI 482).

Kmk. **yıraklan-**: 1. “uzaklaşmak”, 2. “ayrılmak, uzaklara gitmek; işten el çekmek” (KTS, 396).

ırçı “şarkıcı, türkücü” (CCI 482).

Nog. **yırav**: “şarkıcı, ses sanatkarı” (NTG II, 358).

ıy- “kokmak” (CCII 718).

Kmk. **ıyis gel-**: “kokmak; kötü, pis koku yayılmak” (KTS, 169).

Krç.-Blk. **ıyis et-**: “kokmak” (KMTS, 231).

ıyla- “koklamak” (CCI 483); **ıyla-** “a.a.” (CCII 718).

Kmk. **ıyisle-**: “koklamak” (KTS, 169).

Krç.-Blk. **ıyisge-**: “koklamak” (KMTS, 231).

Nog. **ıyiskile-**: “koklamak” (NTG I, 267).

inek “inek” (CCI 485).

Nog. **sıyr**: “inek” (Güllüdağ, 2002, s. 140).

it- “itmek, itelemek” (CCII 721).

Nog. **iyte-**: “itmek” (NTG I, 267).

iti “keskin” (CCII 721).

Nog. **ötkir**: “keskin” (Ergönenç, 2019, s. 39).

kalı “halı” (CCI 489).

Nog. **kalşa**: “halı, kilim” (NTG II, 322).

kara kul “zenci köle, kul” (CCII 726).

Kmk. **karavaş**: “köle, kul” (KTS, 249).

Krç.-Blk. **karavaş**: “cariye, kadın köle, uşak” (KMTS, 244).

kara ulus “halk” (CCII 726).

Kmk. **kara halk**: “ayak takımı, basit halk, avam” (KTS, 248).

Krç.-Blk. **kara halk**: “avam tabakası” (KMTS, 243).

karı- “yaşlanmak, kocamak” (CCII 727).

Kmk. **kartay-**: “ihtiyarlamak, yaşlanmak” (KTS, 252).

Krç.-Blk. **kartay-**: “yaşlanmak” (KMTS, 246).

Nog. **kartay-**: “ihtiyarlamak” (Ergönenç, 2019, s. 79).

karıl- “(sesi) kısılmak” (CCII 727).

Nog. **karlık-**: “sesi kısılmak, kısık veya boğuk ses çıkarmak” (NTG I, 270).

karımağ “yaşlılık, ihtiyarlık” (CCI 493).

Kmk. **kartlık**: “yaşlılık, ihtiyarlık” (KTS, 252).

kat 1. “üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka” 2. “huzur, ön, yan” (CCI 494); **kat** “a.a.” (CCII 728).

Nog. **kabat**: “kat” (Ergönenç, 2019, s. 50).

kâtib (<Arp. kâtib) “kâtip, yazı” (CCI 495).

Kmk. **sekretar**: “sekreter; kâtip” (KTS, 291).

Krç.-Blk. **sekretar**: “kâtip” (KBTSV, 188).

kêçir- “affetmek, bağışlamak, geçirmek” (CCII 731).

Krç.-Blk. **keçginlik ber**:- “affetmek, bağışlamak” (KMTS, 252).

kêndi “kendi” (CCI 499).

Kmk. **öz**: “kendi” (Pekecar, 2000, s. 150).

Nog. **öz**: “kendi” (Ergönenç, 2019, s. 116).

kês- “kesmek” (CCII 736).

Nog. **üz**:- 1. “koparmak, sökmek”, 2. “kesmek, ara vermek” (Ergönenç, 2019, s. 69).

kesertke “çekirge” (CCII 737).

Kmk. **çeñertki**: 1. “çekirge”, 2. “çayır çekirgesi” (KTS, 101).

Krç.-Blk. **çeñirçke**: “çekirge” (KMTS, 172).

kêydir- “giydirmek” (CCII 737).

Kmk. **giyindir**:- “birini giyindirmek, giydirmek” (KTS, 138).

Nog. **kiygist**:- “giydirmek” (NTG II, 327).

kêyit “giyecek, elbise” (CCII 738).

Kmk. **giyim**: “elbise, giysi, giyecek, giyim” (KTS, 138).

Krç.-Blk. **kiyim**: “elbise, giyim” (KMTS, 266).

Nog. **kiyim**: “giyim” (NTG II, 327).

ķıncır “şası, şası gözlü” (CCII 739).

Nog. **ķılıy**: “şası gözlü” (NTG II, 325).

ķırır “kenar, kıyı, sınır” (CCII 740).

Krç.-Blk. **ķıyr**: “kenar” (KMTS, 263).

ķırllov “yırtık, atlak, yarıķ” (CCII 740).

Kr.-Blk. **ķıstı**: “atlak” (KMTS, 262).

ķırmızı (<Arp. ķirmizī) “ķırmızı” (CCI 503).

Kr.-Blk. **ķızıl**: “ķırmızı” (KMTS, 48).

Nog. **ķızıl**: “ķırmızı” (Ergönen, 2019, s. 38).

ķısqaq “ķerpeten” (CCI 503).

Nog. **ķelpetin**: “ķerpeten” (Ergönen, 2019, s. 53).

ķıstrak “ķısrak” (CCI 504).

Kmk. **baytal**: “ķısrak” (KTS, 68).

Kr.-Blk. **baytal**: “ķısrak” (KMTS, 115).

Nog. **baytal**: “ķısrak” (NTG I, 251).

ķısq ay “ķısq ayı” (CCI 504).

Kmk. **ķısq vakti**: “ķısq vakti” (KTS, 263).

Kr.-Blk. **ķısqı**: “ķısq zamanı, ķısq mevsimi” (KMTS, 262).

ķız ķarandaş “ķız kardeş” (CCI 504).

Kmk. **ķızardaş**: “ķız kardeş” (KTS, 265).

ķibi “ķibi” (CCI 505); **ķibi** “a.a.” (CCII 742).

Kmk. **ķimik**: “ķibi” (Pekecar, 2000, s. 287).

ķii “ķüük” (CCI 505).

Nog. **ķişkey**: “ķüük, ufak, önemsiz” (NTG II, 327).

ķonakķla- “evinde misafir etmek, konaklatmak” (CCI 508).

Kmk. **ķonak et-**: “birini misafir etmek” (KTS, 267).

ķop- (I) “ayaĝa kalkmak” (CCI 508).

Nog. **ķöteril-**: “kalkmak” (NTG I, 281).

ķop- (II) “yerinden kalkmak, yeniden dirilmek” (CCII 751).

Nog. **köteril-**: “kalkmak” (NTG I, 281).

korğunç bile “ürkek, korkak, çekingen” (CCI 509).

Nog. **pışkak**: “korkak” (Ergönenç, 2019, s. 88).

kovat (<Arp. kuvvat) “güç, kuvvet” (CCII 753).

Krç.-Blk. **küç**: “güç, kuvvet” (KMTS, 286).

koyur- “kurumak, suyu çekilmek, katılaşmak” (CCII 753).

Kmk. **ķuru-**: 1. “kurumak, suyu çekilmek, susuzlaşmak”, 2. “kurumak, solmak, sararmak”, 3. “dölü sönmek, soyu kesilmek, nesli tükenmek” (KTS, 273).

Krç.-Blk. **ķuru-**: “kurumak, yok olmak, eksilmek” (KMTS, 282).

Nog. **ķavra-**: “kurumak” (Ergönenç, 2019, s. 85).

ķozğalış- “karıştırmak, deşelemek, karıştırarak aramak” (CCII 754).

Kmk. **ķozğavul sal-**: “birbirine katmak, karıştırmak” (KTS, 375).

ķögis “göğüs” (CCII 754).

Kmk. **ķöķürek**: 1. “göğüs”, 2. “meme”, 3. “verem, tüberküloz; veremli” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **ķöķürek (I)**: “göğüs” (KMTS, 273).

Nog. **ķöķirek**: “göğüs, kalp” (NTG I, 280).

ķöķüs “göğüs” (CCII 756).

Kmk. **ķöķürek**: 1. “göğüs”, 2. “meme”, 3. “verem, tüberküloz; veremli” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **ķöķürek (I)**: “göğüs” (KMTS, 273).

Nog. **ķöķirek**: “göğüs, kalp” (NTG I, 280).

ķöķçe “yeşil, yeşil renkli” (CCII 755).

Krç.-Blk. **caşil**: “yeşil” (KMTS, 143).

Nog. **ķögem**: “yeşil” (NTG I, 279).

ķölege “gölge” (CCII 756).

Kmk. **gölemtgi**: 1. “gölge”, 2. “hayal, siluet” (KTS, 139).

köñül “gönül, yürek; akıl, bilinç; niyet, düşünce” (CCI 513); **köñül** “a.a.” (CCII 757).

Krç.-Blk. **cürek**: “yürek, kalp” (KMTS, 162).

körgüz- “göstermek” (CCI 514); **körgüz**- “a.a.” (CCII 759).

Kmk. **görset**:- “göstermek, ifade etmek” (KTS, 141).

körle- “horlamak, horuldamak” (CCII 760).

Krç.-Blk. **kurulda**:- “guruldamak; vıraklamak” (KMTS, 283).

Nog. **kurıl**da:- “horuldamak” (NTG I, 282).

kösürükle- “(atın ayağını) zincirlemek, kösteklemek, bukağı takmak” (CCII 761).

Kmk. **kişenle**:- 1. “kösteklemek, bukağılamak”, 2. “zincire veya demire vurmak” (KTS, 179).

Krç.-Blk. **kişenle**:- “kösteklemek, ayağından zincirlemek” (KMTS, 266).

Nog. **kisenlen**:- “kösteklenmek, bukağı vurulmak” (NTG I, 277).

kövrük “kükürt” (CCI 516).

Kmk. **kükürt**: “kükürt” (KTS, 186).

Krç.-Blk. **kükürt**: “kükürt” (KMTS, 286).

kövüs (I) “gönül” (CCI 516).

Kmk. **göñül**: “gönül, kalp, yürek” (KTS, 140).

Krç.-Blk. **cürek**: “yürek, kalp” (KMTS, 162).

Nog. **köñil**: “gönül” (NTG II, 328).

kövüs (II) “göğüs” (CCII 762).

Kmk. **kökürek**: 1. “göğüs”, 2. “meme”, 3. “verem, tüberküloz; veremli” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **kökürek (I)**: “göğüs” (KMTS, 273).

Nog. **kökirek**: “göğüs, kalp” (NTG I, 280).

kövüz “halı” (CCI 516).

Nog. **kalşa**: “halı, kilim” (NTG II, 322).

kuma “cariye, odalık, kuma” (CCI 517); **kuma** “a.a.” (CCII 763).

Kmk. **gündeş**: “rakibe, kuma (*bir kocanın eşlerinin birbirine karşı durumu*)” (KTS, 146).

Krç.-Blk. **kündeş**: “kuma” (KMTS, 287).

Nog. **kündes**: “kuma” (NTG I, 283).

kuru “kurumuş olan, kuru” (CCI 518); **kuru** “a.a.” (CCII 765).

Nog. **kağ**: “kuru” (Ergönenç, 2019, s. 52).

kurum “kurum” (CCII 765).

Nog. **küe**: “kurum” (NTG II, 330).

künüçi “kıskanç” (CCII 769).

Krç.-Blk. **zar**: “kıskanç” (KMTS, 425).

maçı “kedi, erkek kedi” (CCI 523).

Kmk. **mişik**: “kedi” (KTS, 201).

Krç.-Blk. **matsi**: “kedi” (KMTS, 294).

Nog. **mısığ**: “kedi” (NTG II, 332).

mên “beyin” (CCI 526).

Kmk. **miy**: 1. “beyin”, 2. “tepe” (KTS, 201).

Krç.-Blk. **mıy**: 1. “beyin”, 2. “akıl, zeka” (KMTS, 299).

Nog. **mıy**: “beyin” (NTG I, 287).

mêyiz “çehre, yüz, beniz, surat” (CCI 526).

Kmk. **sıpat**: “yüz” (KTS, 294).

Krç.-Blk. **sıfat**: “görünüş, sıfat” (KMTS, 341).

Nog. **sıpat**: “çehre” (Ergönenç, 2019, s. 61).

muhtaç (<Arp. muhtâc) “ihtiyaç sahibi, muhtaç” (CCII 778).

Krç.-Blk. **harib**: “muhtaç, garip, zavallı” (KMTS, 214).

nişanla- (<Far. nişān + Trk. ek) “bir şeyin yerini belirtmek, işaretlemek, nişan koymak” (CCI 530).

Nog. **tuska-**: “nişan almak” (Ergönenç, 2019, s. 80).

niyet (<Arp. niyyat) “niyet” (CCII 782).

Krç.-Blk. **nüzür**: 1. “adak”, 2. “and, yemin”, 3. “hedef, amaç, niyet” (KMTS, 307).

oğrı “hırsız” (CCI 531).

Nog. **urı**: “hırsız, eşkiya” (NTG I, 319).

oğrulamak “hırsızlık” (CCI 532).

Kmk. **urlav**: “hırsızlık, aşırma, çalma” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **urlav**: “hırsızlık” (KMTS, 419).

oğul “evlat, oğul” (CCI 532); **oğul** “a.a.” (CCII 783).

Kmk. **ulan**: “oğul, erkek evlat” (KTS, 352).

Krç.-Blk. **ulan**: “çocuk, oğul, oğlan” (KMTS, 417).

Nog. **ulan**: “oğul, oğlan” (NTG I, 319).

oğur “hırsız” (CCII 784).

Kmk. **urlavuç, uruçu**: “hırsız; bir şeyi aşırın adam” (KTS, 353-354).

Krç.-Blk. **uruçu, urlavçu**: “hırsız” (KMTS, 419).

Nog. **urlakay**: “hırsız, eşkiya” (NTG I, 320).

oğşaş- “benzemek, benzeşmek” (CCI 532).

Kmk. **oşa-**: “benzemek, andırmak” (KTS, 217).

Krç.-Blk. **uşa-**: “benzemek” (KMTS, 420).

olturğaç “sandalye, oturak” (CCI 533).

Krç.-Blk. **şindik**: “sandalye, tabure” (KMTS, 366).

or “derin çukur, hendek, siper” (CCII 789).

Krç.-Blk. **indek**: “hendek, kanal, dere” (KMTS, 229).

Nog. **endek**: “hendek” (Ergönenç, 2019, s. 63).

orman “orman” (CCI 534).

Krç.-Blk. **çeget (I)**: “orman” (KMTS, 171).

oruç (<Soğ. rōçag) “oruç” (CCI 534); **oruç** (<Ort. Far. orōça) “a.a.” (CCII 790).

Kmk. **oraza**: “oruç” (KTS, 215).

Krç.-Blk. **oraza**: “oruç” (KMTS, 310).

Nog. **oraza**: “oruç” (NTG I, 291).

oşkar “nitelik, görünüş ve yapı bakımından bir başkasına benzeyen veya ona eş olan, benzer” (CCI 535).

Kmk. **oşaşlık**: “benzeyiş, benzerlik, müşabehe” (KTS, 217).

Krç.-Blk. **uşaş**: “benzer” (KMTS, 420).

otuz “otuz” (CCII 790).

Krç.-Blk. **cıyırma bla on**: “otuz” (Tavkul, 2007, s. 907).

ozav “geçmiş, eski” (CCII 792).

Krç.-Blk. **ozğan**: “geçmiş, geçen” (KMTS, 315).

Nog. **ozğan**: “geçen, eski, mazi” (NTG II, 336).

öpmek “öpme, öpücük” (CCI 538).

Kmk. **öböv**: “öpme” (KTS, 221).

öskür- “öksürmek” (CCI 539).

Kmk. **yötkür-**: “öksürmek” (KTS, 399).

Krç.-Blk. **cötgür-**: “öksürmek” (KMTS, 158).

Nog. **yötkir-**: “öksürmek” (Ergönenç, 2019, s. 81).

sadaf (<Far. sadāf) “sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir bitki, sedef otu” (CCI 543).

Krç.-Blk. **cıtıravuk süyek**: “sedef” (KMTS, 151).

sagak “çene” (CCI 544).

Kmk. **çene**: “çene” (KTS, 101).

Nog. **iyek**: “çene” (NTSGA).

sağlık bile “sağlıklı, akli başında” (CCI 545).

Krç.-Blk. **savluḡlu**: “sağlıklı” (KMTS, 335).

Nog. **savlay**: “sağlıklı” (Ergönenç, 2019, s. 38).

sağrı “işlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu, deri” (CCI 545).

Kmk. **teri**: 1. “deri, post”, 2. “kürk, kürklü” (KTS, 331).

Krç.-Blk. **teri**: 1. “deri, post”, 2. “kürk” (KMTS, 393).

saḡa “saka kuşu” (CCI 545).

Kmk. **saripay**: “saka (kuşu)” (KTS, 288).

Krç.-Blk. **çırılavçu çubar çıpçık**: “saka kuşu” (KBTSV, 46).

Nog. **torgay**: “saka” (NTSGA).

salam (II) (<Rus. soloma) “saman” (CCI 546).

Nog. **savsak**: “genelde yakılan iri saman” (NTSGA).

salkum “üzüm salkımı, salkım” (CCII 804).

Krç.-Blk. **coppu**: 1. “topluluk, grup”, 2. “salkım” (KMTS, 157).

sarḡıt 1. “fazla, artık, artakalan”, 2. “hediye” (CCII 805).

Kmk. **savḡat**: “hediye, armağan” (KTS, 289).

savrı “işlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu, deri” (CCII 807).

Kmk. **teri**: 1. “deri, post”, 2. “kürk, kürklü” (KTS, 331).

Krç.-Blk. **teri**: 1. “deri, post”, 2. “kürk” (KMTS, 393).

sėkir “sekmek, sıçramak” (CCI 550).

Kmk. **çaçıra-**: “sıçramak” (KTS, 95).

sėyrek “sık karşıtı, seyrek” (CCI 551).

Krç.-Blk. **cuğa**: “ince, seyrek” (KMTS, 158).

sığırçık “sığircık kuşu” (CCI 552).

Kmk. **sıyrtğıç**: “sığircık kuşu” (KTS, 295).

sibürtki “fırın süpürgesi, süpürge” (CCI 553).

Nog. **sıpirğış**: “süpürge” (NTG I, 299).

soñ “son” (CCI 554); **soñ** “a.a.” (CCII 817).

Krç.-Blk. **arthı**: “son” (KMTS, 90).

sövünçle- “müjdelemek, müjde vermek” (CCI 557); **sövünçle**- “a.a.” (CCII 819).

Krç.-Blk. **süyümçü ber-**: “müjde vermek” (KMTS, 360).

söymek “sevgi, aşk” (CCII 819).

Kmk. **süyüw**: “sevgi, aşk, sevda” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süymeklik**: “aşk” (KMTS, 360).

Nog. **süyuv**: “sevgi, aşk” (NTG II, 343).

sözle- “söylemek, demek, konuşmak” (CCI 557); **sözle**- “a.a.” (CCII 820).

Nog. **avızla-**: “konuşmak” (Ergönenç, 2019, s. 83).

sufra (<Arp. *sufra*) “sofra” (CCII 822).

Nog. **sıpira**: “sofra” (Ergönenç, 2019, s. 61).

sürü çibin “sivrisinek” (CCI 559).

Nog. **şirkey**: “sivrisinek” (NTG I, 308).

şışlık “şışkinlik, şişik, yumru” (CCI 561).

Krç.-Blk. **köbgen**: “şış, şişlik, ur, ödem” (KMTS, 272).

tabak (<Arp. *tabak*) “tabak” (CCI 562).

Nog. **tarelka**: “tabak” (NTG II, 347).

tanıhlıh “şahitlik, tanıklık” (CCII 828).

Krç.-Blk. **şagatlık**: “şahitlik, tanıklık” (KBTSV, 329).

tanık “şahit, tanık” (CCII 828).

Krç.-Blk. **şağat**: “tanık, şahit” (KBTSV, 329).

Nog. **şaat**: “şahit” (Ergönenç, 2019, s. 47).

tarazu (<Far. tarāzū) “terazi” (CCI 566).

Krç.-Blk. **bazman**: “terazi” (KMTS, 116).

taşkarı “dışarı, dışarıda” (CCI 567); **taşkarı** “a.a.” (CCII 830).

Krç.-Blk. **tışına**: “dışarı” (KMTS, 58).

tavoh “horoz” (CCII 832).

Krç.-Blk. **erkek tavuğ**: “horoz” (KMTS, 385).

tavus (I) (<Arp. tāvus) “tavus kuşu” (CCI 569).

Krç.-Blk. **altın tavuğ**: “tavus kuşu, sülün” (KMTS, 385).

tëgirmen “değirmen” (CCI 569).

Kmk. **tirmen**: “değirmen” (KTS, 335).

Krç.-Blk. **tirmen**: “değirmen” (KMTS, 399).

Nog. **termen**: “değirmen” (NTG II, 349).

tëgirmençi “değirmenci” (CCI 569).

Kmk. **tirmençi**: “değirmenci” (KTS, 335).

Krç.-Blk. **tirmençi**: “değirmenci” (KMTS, 400).

tırnak “tırnak” (CCI 574).

Nog. **tuyak**: “ayak, tırnak” (NTG II, 352).

tiz “diz” (CCII 845).

Krç.-Blk. **tobuğ**: “diz” (KMTS, 402).

tobalak “toparlak, yuvarlak” (CCII 845).

Krç.-Blk. **tögerek (II)**: “yuvarlak” (KMTS, 405).

toğru “doğru, dürüst, samimi” (CCI 578).

Nog. **durıs:** “doğru” (Ergönenç, 2019, s. 51).

toņuz “domuz” (CCI 579); **toņuz** “a.a.” (CCII 848).

Nog. **şoşka:** “domuz, domuz yavrusu” (NTSGA) .

toodaķ “dudak” (CCI 579).

Kmk. **erin:** “dudak” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erin:** “dudak” (KMTS, 193).

Nog. **erin:** “dudak” (Ergönenç, 2019, s. 38).

topra “torba” (CCI 579).

Krç.-Blk. **ķapķık:** “çanta, torba” (KMTS, 233).

totaķ “dudak” (CCII 848).

Kmk. **erin:** “dudak” (KTS, 122).

Krç.-Blk. **erin:** “dudak” (KMTS, 193).

Nog. **erin:** “dudak” (Ergönenç, 2019, s. 38).

turbut (<Far. turbut) “turp” (CCI 583).

Krç.-Blk. **turma:** “turp” (KMTS, 409).

tuturgan “Buğdaygillerden, kökleri bol su içerisinde yetişen bir bitki, pirinç” (CCI 585).

Kmk. **dügü:** “pirinç” (KTS, 116).

Nog. **burıc:** “pirinç” (NTG I, 256).

tuvuş “güneşin doğduğu taraf, doğu” (CCII 856).

Krç.-Blk. **tüger:** “doğu” (KMTS, 412).

tüb (II) “kök” (CCI 585).

Krç.-Blk. **tamır (I):** “kök” (KMTS, 375).

tüp “kök” (CCII 858).

Krç.-Blk. **tamır (I):** “kök” (KMTS, 375).

uşal- “parçalanmak, ufalmak” (CCII 864).

Kmk. **parala-:** “parçalamak” (KTS, 228).

Kr.-Blk. **uvaşla-:** “ufalamak, parçalamak” (KMTS, 420).

uvşa- (II) “benzemek” (CCII 865).

Nog. **uşsa-:** “benzemek, benzer olmak” (Sırtı, 2019, s. 375).

uvut- “avutmak, yatıştırmak, teselli etmek” (CCII 865).

Nog. **uvant-:** “teselli etmek” (NTG I, 320).

uyu- “uyumak” (CCI 591); **uyu-** “a.a.” (CCII 865).

Kmk. **yuşla-:** “uyumak” (KTS, 401).

Kr.-Blk. **cuşla-:** “uyumak” (KMTS, 159).

uyuşı “uyku” (CCII 865).

Kmk. **yuşu:** “uyku” (KTS, 401).

Kr.-Blk. **cuşu:** “uyku” (KMTS, 159).

Nog. **uyķı:** “uyku” (NTG II, 354).

uyuşısıra- “uyumak, uykusuz kalmak” (CII 865).

Nog. **uyķımsıra-:** “uykusu kaçmak” (NTG I, 321).

uyut- “uyutmak” (CCII 865).

Kmk. **yuşlat-:** “uyutmak” (KTS, 401).

Kr.-Blk. **cuşlat-:** “uyutmak” (KMTS, 159).

ün “ses, avaz” (CCI 550); **ün** “a.a.” (CCII 868).

Kmk. **ses:** “ses, seda” (KTS, 292).

ünde- “ağırnak, seslenmek, davet etmek” (CCI 593); **ünde-** “a.a.” (CCII 868).

Kr.-Blk. **tavuş et-:** “seslenmek, ınlamak” (KMTS, 386).

üst “üst” (CCII 869).

Nog. **üzik:** “yukarı, üst, tepe” (NTG I, 322).

ya “yay” (CCII 870).

Kmk. **caya**: “yay (ok atmak için)” (KTS, 91).

Krç.-Blk. **caya (I)**: “yay” (KMTS, 145).

Nog. **yay**: 1. “yay”, 2. “bahar, ilkbahar” (NTG II, 358).

yabuldurağ “yaprak” (CCI 596).

Kmk. **yaprağ**: 1. “yaprak, tabaka, varak (kâğıtlarda)”, 2. “yaprak (bitkilerde)” (KTS, 383).

Krç.-Blk. **çaprağ**: “yaprak” (KMTS, 169).

Nog. **yapırağ**: “yaprak” (NTG II, 356).

yalbar- “yalvarmak, dua etmek” (CCI 597); **yalbar**- “a.a.” (CCII 872).

Nog. **yalın-**: “yalvarmak, yakarmak” (NTG I, 324).

yamğurlu “yağmurlu” (CCI 599).

Nog. **yavınlı**: “yağmurlu” (NTG II, 357).

yana “yine, tekrar, ikinci” (CCI 599); **yana** “a.a.” (CCII 874).

Kmk. **yañıdan**: “yine, gene, tekrardan, bir daha, yeni baştan” (KTS, 382).

Krç.-Blk. **entda**: “yine” (KMTS, 59).

yarı (<Far. yārī) “yardım” (CCI 601).

Kmk. **yardım**: “yardım” (KTS, 385).

Krç.-Blk. **cardam**: “yardım” (KMTS, 141).

Nog. **yardam**: “yardım” (NTG II, 356).

yarovlı 1. “uyumlu, uygun, işe yarar”, 2. “yararlı”, 3. “erdemli, faziletli, dürüst” (CCII 879).

Nog. **yarasığ**: “güzel, hoş, yararlı” (NTG I, 325).

yène “yine, tekrar, ikinci” (CCII 886).

Nog. **kene**: “yine” (Ergönenç, 2019, s. 38).

yirençi “iğrenç” (CCII 892).

Kmk. **cirgençik**: “iğrenç, tiksinti” (KTS, 93).

Krç.-Blk. **ciyirgençli**: “iğrenç, tiksindirici” (KMTS, 155).

yiti “keskin” (CCII 892).

Kmk. **ötgür**: “keskin, sivri” (KTS, 225).

Nog. **ötkir**: “keskin” (Ergönenç, 2019, s. 39).

yoğoy- “incelmek, küçülmek” (CCII 893).

Nog. **yuğar-**: “incelmek” (NTG I, 330).

yolçu “misafir, yolcu” (CCII 894).

Krç.-Blk. **colovçu**: “yolcu” (KMTS, 156).

yovut- “yaklaştırmak, yaklaşmasına imkân vermek” (CCII 895).

Kmk. **yuvuqlaşdır-**: 1. “yaklaştırmak, yakınlaştırmak” (KTS, 401).

yuruğ “yumruk” (CCII 898).

Kmk. **yumuruğ**: “yumruk” (KTS, 400).

Krç.-Blk. **cumduruğ**: “yumruk” (KMTS, 159).

Nog. **yumırık**: “yumruk” (NTG II, 359).

yülüngüç “ustura, traş bıçağı” (CCI 614).

Krç.-Blk. **cülgüç**: “çakı; ustura” (KMTS, 162).

yüz (II) “çehre, surat, yüz” (CCII 900).

Krç.-Blk. **bet**: “yüz, çehre” (KMTS, 119).

Nog. **bet**: “yüz” (Ergönenç, 2019, s. 54).

2.5.1. Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimelerin Yorumlanması

Codex Cumanicus’ta geçen 234 kelimenin Kafkasya’da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin en az birinde tamamen farklı bir kelime ile karşılandığı tespit edilmiştir.

Codex Cumanicus’ta “merdiven”, “daima”, “sonra”, “mutfak”, “sabah vakti”, “ad koymak”, “değer vermek, paha biçmek”, “bahçıvan”, “sağlamlaştırmak,

berkitmek”, “tuğla, kiremit”, “söz dinlemek, itaat etmek, boyun eğmek”, “bulanmak”, “kâse, çanak”, “çünkü”, “ey, hey”, “varmak, ulaşmak, yetişmek”, “karanfil”, “koklamak”, “yaşlanmak, kocamak”, “giyecek, elbise”, “kısırak”, “kurumak, suyu çekilmek, katılaşmak”, “göğüs”, “kösteklemek, bukağı takmak”, “gönül”, “kuma”, “kedi, erkek kedi”, “beyin”, “çehre, yüz, beniz, surat”, “evlat, oğul”, “hırsız”, “oruç”, “öksürmek”, “saka kuşu”, “değirmen”, “dudak”, “uyku”, “uyumak, uykusuz kalmak”, “yay”, “yaprak”, “yardım”, “misafir, yolcu”, “yumruk”, “kedi”, “beyin”, “evlat, oğul”, “saka kuşu”, “uyku” anlamında verilmiş olan kelimeler hem Kumuk Türkçesinde hem Karaçay-Balkar Türkçesinde hem de Nogay Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Codex Cumanicus’ta “tefecilik”, “aracı”, “korumak, esirgemek”, “sağlamlaştırmak, berkitmek”, “tüccar”, “çarşaf”, “yalancı”, “fildişi”, “artık, bakiye”, “kâtip”, “benzer”, “kokmak”, “köle, kul”, “halk”, “çekirge”, “kış ayı”, “kükürt”, “benzemek”, “deri”, “değirmenci”, “parçalamak”, “uyumak”, “uyutmak”, “yine”, “iğrenç”, anlamında verilmiş olan kelimeler hem Kumuk Türkçesinde hem de Karaçay-Balkar Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Codex Cumanicus’ta “öyle”, “yardım, destek”, “birinci”, “kendi”, “giydirmek”, “pirinç”, “keskin”, anlamında verilmiş olan kelimeler hem Kumuk Türkçesinde hem de Nogay Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Codex Cumanicus’ta “ona”, “ince”, “kırmızı”, “yeşil, yeşil renkli”, “horuldamak”, “derin çukur, hendek, siper”, “geçmiş, eski”, “sağlıklı, akli başında”, “şahit, tanık”, “çehre, surat, yüz”, “yeşil” “sağlıklı”, anlamında verilmiş olan kelimeler hem Karaçay-Balkar Türkçesinde hem de Nogay Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Codex Cumanicus’ta “onun kadar”, “balık avlamak”, “zengin, varlıklı kimse”, “ara sıra, bazen”, “pirinç”, “yardımcı”, “eş”, “çift”, “çimdiklemek”, “döndürmek”, “soyunmak”, “şimdiden sonra”, “utanmak”, “tedavi etmek”, “en”, “giriş”, “hırlamak”, “imanlı”, “uzaklaşmak”, “yaşlılık, ihtiyarlık”, “kız kardeş”, “gibi”, “misafir etmek”, “karıştırmak”, “gölge”, “göstermek”, “öpme”, “hediye, armağan”, “sıçramak”, “sığircık kuşu”, “ses”, “yaklaştırmak”, anlamında verilmiş olan kelimeler sadece Kumuk Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Codex Cumanicus'ta “asilzâde, aristokrat”, “hediye”, “civciv”, “biraz”, “boğaz”, “buruşuk”, “çarşamba”, “jurnalci”, “şası”, “çökmek”, “çevre”, “daha, henüz”, “dünya”, “hala”, “ilk önce”, “deriyi tabaklamak”, “tabaklanmış deri”, “evvelki, önceki, bir zamanlar”, “çizme”, “çizmeci”, “iyi”, “halka”, “affetmek, bağışlamak”, “kenar”, “çatlak”, “güç, kuvvet”, “yürek”, “kıskanç”, “muhtaç”, “niyet”, “sandalye”, “orman”, “otuz”, “sedef”, “salkım”, “ince, seyrek”, “son”, “müjde vermek”, “şiş, şişlik”, “şahitlik, tanıklık”, “terazi”, “dışarı”, “horoz”, “tavus kuşu”, “diz”, “yuvarlak”, “torba”, “turp”, “doğu”, “kök”, “seslenmek”, “ustura” anlamında verilmiş olan kelimeler sadece Karaçay-Balkar Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Codex Cumanicus'ta “akıl”, “akıllı”, “akşam”, “fayda”, “bu tarafa”, “benzer, gibi”, “bıçak vb. gibi kesici aletleri keskinleştirmek”, “emretmek, buyurmak”, “bükülmek”, “bütün”, “falan”, “kalkmak”, “şarkıcı”, “inek”, “itmek”, “keskin”, “halı”, “(sesi) kısılmak”, “kat, huzur”, “kesmek”, “şası gözlü”, “kerpeten”, “küçük”, “kalkmak”, “korkak”, “kuru”, “kurum”, “nişan almak”, “saman”, “süpürge”, “konuşmak”, “sofra”, “sivrisinek”, “tabak”, “tırnak”, “doğru”, “domuz”, “benzemek”, “teselli etmek”, “uyumak, uykusuz kalmak”, “üst”, “yalvarmak”, “yağmurlu”, “yararlı”, “yine”, “incelmek” anlamında verilmiş olan kelimeler sadece Nogay Türkçesinde farklı bir kelime ile geçmektedir.

Kumuk Türkçesinde 83 tanesi isim kökü, 33 tanesi fiil kökü olmak üzere toplamda 116 kelimenin tamamen farklı kelimelerle karşılandığı; Karaçay-Balkar Türkçesinde 116 tanesi isim kökü, 26 tanesi de fiil kökü olmak üzere toplamda 142 kelimenin tamamen farklı kelimelerle karşılandığı ve Nogay Türkçesinde 84 tanesi isim, 30 tanesi fiil kökü olmak üzere toplamda 114 kelimenin tamamen farklı kelimelerle karşılandığı tespit edilmiştir.

2.6. Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimeler

aç- “acıkmak” (CCI 414).

Krç.-Blk. **açay-** “acıkmak” (KMTS, 68).

açığan- “acımak, ekşimek” (CCII 620).

Kmk. **açı-** “ekşimek, bozulmak” (KTS, 23).

Krç.-Blk. **açı- (I)**: “acımak” (KMTS, 68).

Nog. **aşı-**: “ekşimek” (NTF, 35).

ayaz “açık, bulutsuz, ayaz (hava)” (CCI 428); **ayaz** “a.a.” (CCII 645).

Nog. **ayazlı-**: “soğuk” (NTG I, 246).

azrak “azcık, daha az” (CCI 430).

Nog. **azğana-**: “azıcık” (NTG I, 247).

bağış “hediye, bağış” (CCI 431).

Kmk. **bağışlav-**: “bağış, ihsan” (KTS, 57).

bazarğan (<Far. bāzārgān) “tüccar, bezirgān” (CCI 436).

Kmk. **bazarçı-**: 1. “çarşı veya pazarda satıcı”, 2. “çarşı pazarda gezmeyi seven kimse” (KTS, 68).

bêlgirt- “belirtmek” (CCII 656).

Kmk. **belgile-**: 1. “teşhis etmek”, 2. “tayin etmek, belirlemek, tespit etmek”, 3. “belirtmek, işaret etmek, işaretlemek” (KTS, 69).

Krç.-Blk. **belgile-**: “işaretlemek” (KMTS, 118).

biriktir- “birleştirmek” (CCII 664).

Nog. **birgeles-**: “birleştirmek” (NTG II, 313).

bişi “olgun, pişmiş” (CCI 442).

Krç.-Blk. **bişgen-**: “pişmiş” (KMTS, 123).

biziñni “bizi” (CCI 444).

Kmk. **bizin-**: “biz (II)’nin ilgi ve yükleme hâli” (KTS, 77).

Krç.-Blk. **bizni-**: “bizi, bizim” (KMTS, 124).

Nog. **bizdi-**: “bizi” (NTG II, 314).

boluş “yardımcı” (CCII 670).

Krç.-Blk. **boluşçu-**: “yardımcı” (KMTS, 125).

boluşmaḡ “yardım, destek” (CCII 671).

Krç.-Blk. **boluşluḡ-**: “yardım” (KMTS, 125).

boluşmak “yardım, destek” (CCI 447),

Krç.-Blk. **boluşluk**: “yardım” (KMTS, 125).

bozak “boz” (CCI 448).

Kmk. **boz**: “boz, kır” (KTS, 80).

Krç.-Blk. **boz**: gri, kül rengi, boz” (KMTS, 127).

Nog. **boz**: “beyaz, açık, kurşuni, kır” (NTG I, 255).

böksmen “hayvanın yan tarafı, böğür, gövde” (CCII 673).

Krç.-Blk. **böksün**: “hayvan gövdesi, gövde” (KMTS, 127).

buğa “boğa” (CCII 674).

Nog. **buğatay**: “küçük boğa” (NTG I, 255).

bulğastur- “karıştırmak” (CCI 450).

Krç.-Blk. **bulğa- (II)**: “karıştırmak” (KMTS, 129).

burav “matkap, burgu” (CCI 450).

Krç.-Blk. **burğuç**: 1. “matkap”, 2. “tornavida” (KMTS, 130).

bür “tomurcuk, gonca” (CCII 677).

Krç.-Blk. **bürçük (I)**: 1. “tomurcuk, sürgün”, 2. “top, tane” (KMTS, 133).

Nog. **bürtik**: “küçük top (yuvarlak), tane, tohum, buğday” (NTG I, 257).

bürkür- “sıçratmak, püskürtmek” (CCII 677).

Kmk. **bürk-**: 1. “fışkırmak, serpmek, sıçratmak”, 2. “şırınga ile yıkamak” (KTS, 87).

Krç.-Blk. **bürk-**: “saçmak, serpmek” (KMTS, 133).

Nog. **bürk-**: “püskürtmek, fışkırmak” (NTG II, 315).

bürlen- “tomurcuklanmak, tomurcuk açmak” (CCII 677).

Krç.-Blk. **bürçüklen-**: “tomurcuklanmak, sürgün vermek” (KMTS, 133).

çaPCAçık “fıCıcık, küçük fıCı” (CCII 681).

Kmk. **çapçak**: 1. “tekne, fıçı”, 2. “şişman” (KTS, 97).

Krç.-Blk. **çapçak (I)**: “fıçı, varil” (KMTS, 169).

çirmamak “sarma, dolaştırma” (CCII 684).

Kmk. **çirmav**: 1. “bükme, kıvrırma”, 2. “sarma”, 3. “güçleştirme, karmaşık bir hâle sokma” (KTS, 105).

ênçi “özel mülkiyet, mal” (CCII 699).

Kmk. **ençili**: “şahsi, kişisel, zati; hususi” (KTS, 120).

ênış “vadi, yamaç, iniş” (CCI 467).

Krç.-Blk. **enişge**: “aşağı” (KMTS, 193).

Nog. **ênışilik**: “yokuş, iniş” (NTG I, 261).

êñ- “eğmek, boyun eğmek” (CCII 699).

Nog. **ênkey-**: “eğilmek, bükülmek” (NTG I, 261).

ésrikçi “içkici, ayyaş” (CCII 704).

Kmk. **esirik**: “sarhoş” (KTS, 124).

Krç.-Blk. **esirgen**: “sarhoş” (KMTS, 195).

Nog. **esirik**: “sarhoş” (Ergönenç, 2019, s. 89).

êşitmek “işitme” (CCI 471).

Kmk. **eşitiv**: “işitme, işitim” (KTS, 124).

isdemek “arama, sorma” (CCI 486).

Kmk. **izlew**: “arama” (KTS, 170).

Krç.-Blk. **izlev**: “arama” (KMTS, 232).

izdemek “arama, sorma” (CCI 487).

Kmk. **izlew**: “arama” (KTS, 170).

Krç.-Blk. **izlev**: “arama” (KMTS, 232).

kabak (I) “sürünge gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki” (CCI 488).

Krç.-Blk. **ķab**: “ķabak” (KMTS, 232).

ķarar- “ķararmak” (CCII 726).

Kmk. **ķaraķılaŗ**:- 1. “ķaranlıklaşmak, ķararmak”, 2. “ķaranlık bir hâl almak, şüpheli bir hâle dönüşmek; müphemleşmek” (KTS, 249).

ķarıl- “(sesi) kısılmak” (CCII 727).

Nog. **ķarlıķ**:- “sesi kısılmak, kısık veya boğuk ses çıkarmak” (NTG I, 270).

ķasap (<Arp. ķaŗŗāb) “ķasap” (CCI 493).

Kmk. **ķasapķı**: “ķasap” (KTS, 371).

Krç.-Blk. **ķasabķı**: “ķasap” (KTS, 246).

Nog. **ķasapŗı**: “ķasap” (NTG II, 323).

ķatıŗturmak “ķarıŗtırma” (CCI 495).

Kmk. **ķatnaŗdırıv**: “ķarıŗtırma” (KTS, 254).

ķēyık “vahŗi, yabani hayvan” (CCI 502); **ķiyık** “a.a.” (CCII 749).

Kmk. **ķiyık** → **ķavur-ķiyık**: kurt; **ķuba-ķiyık**: geyik” (KTS, 138).

ķēz “defa, kere, kez” (CCII 738).

Kmk. **ķezık**: “sefer, kez, kere” (KTS, 136).

Krç.-Blk. **ķezüv**: “kere, sıra, zaman” (KMTS, 257).

Nog. **ķezek**: “sıra” (Ergönenç, 2019, s. 38).

ķıķırmak “seslenme, çağırma” (CCI 502).

Kmk. **ķıķırıv**: “bağırma, bağırıp çağırma” (KTS, 259).

Krç.-Blk. **ķıķırık**: “feryat, haykırış” (KMTS, 257).

ķılıķlı “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” (CCII 739).

Nog. **ķılıķ**: “doğru karakterli, düzenli” (NTG II, 325).

ķılıķlı “dürüst, iyi huylu, karakterli, temiz (kimse)” (CCI 503).

Nog. **ķılıķ**: “doğru karakterli, düzenli” (NTG II, 325).

ķılın- “edilmek, yapılmak” (CCII 739).

Nog. **ķılıylan-:** “olmak, yapılmak” (NTG II, 325).

ķız (I) “ķız, ķız çocuk” (CCI 504); **ķız** “a.a.” (CCII 741).

Nog. **ķızalak:** “ķüçük ķız” (NTG I, 276).

ķorkuķ “ķorku” (CCII 752).

Kmk. **ķorkuv:** 1. “ķorku, dehşet, endişe”, 2. “tehdit, tehlike, muhatara, varta” (KTS, 268).

Krç.-Blk. **ķorkuv:** “ķorku, tehlike, tehdit” (KMTS, 270).

Nog. **ķorkı:** “ķorku” (Ergönenç, 2019, s. 89).

ķorkunç bile “ürkek, korkak, çekingen” (CCI 509).

Kmk. **ķorkuvlu:** “ķorkak, tabansız, ödleķ, yüreksiz” (KTS, 268).

Krç.-Blk. **ķorkak:** korkak, ödleķ” (KMTS, 269).

ķorkunçı “iğrenç, korkunç” (CCII 752).

Kmk. **ķorkunçlu:** 1. “ķorkunç, dehşetli, korkulu”, 2. “tehlikeli” (KTS, 268).

Krç.-Blk. **ķorkurlu:** “ķorkunç” (KMTS, 270).

Nog. **ķorkınış:** “ķorkunç” (Ergönenç, 2019, s. 60).

ķorkut- “ürķütmeķ, korkutmeķ, cesaretini kırmak” (CCII 752).

Nog. **ķorkıst-:** “korkutmeķ” (NTG II, 327).

ķoygaş- “ķoyun koyuna uyumak” (CCII 753).

Nog. **ķoyınlas-:** “ķoyun koyuna olmak, kucak kucağı olmak” (NTG I, 279).

ķoy sürüķi “ķoyun derisi” (CCI 511).

Kmk. **ķoy teri:** “ķoyun derisi” (KTS, 269).

ķozğalış- “ķarıştırmak, deşelemek, ķarıştırmak aramak” (CCII 754).

Krç.-Blk. **ķozğa-:** “tahrik etmek, heyecana getirmek, ķarıştırmak, ayaklandırmak” (KMTS, 272).

Nog. **ķozğalt-:** “ķımıldatmak, harekete getirmek” (NTG I, 279).

kökçe “yeşil, yeşil renkli” (CCII 755).

Kmk. **gök**: “yeşil” (KTS, 139).

könilik “adalet, doğruluk” (CCII 758).

Nog. **kön (II)**: “doğruluk” (NTG II, 328).

körgüz- “göstermek” (CCI 514); **körgüz-** “a.a.” (CCII 759).

Nog. **körset-**: “göstermek” (NTG II, 328).

körgüzmek “gösterme, gösteri” (CCI 514).

Kmk. **görsativ**: 1. “gösterme”, 2. “emir, direktif, hedef, maksat, gaye” (KMTS, 141).

Krç.-Blk. **körgüzüv**: “gösteri, teşhir” (KMTS, 276).

körümli “güzel, gösterişli, çekici, cazip” (CCII 760).

Kmk. **körklü**: “güzel, sevimli; cazip, cazibeli, çekici, latif, güzel bir şekilde”, 2. “şairane, renkli; şairane bir şekilde, renkli bir şekilde” (KTS, 183).

Krç.-Blk. **körgünçlü**: 1. “gösterişli, göze hitap eden, açık”, 2. “endamlı, boylu poslu” (KMTS, 276).

kuç- “kucaklamak” (CCI 516); **kuç-** “a.a.” (CCII 763).

Kmk. **kuçaqla-**: 1. “kucaklamak, kollarına almak”, 2. “sarmak, sarılmak” (KTS, 270).

Krç.-Blk. **kuçaqla-**: “kucaklamak” (KMTS, 279).

Nog. **kuşakla-**: “kucaklamak” (NTG I, 282).

kula “terk edilmiş yer, bozkır” (CCII 763).

Nog. **kula-kır**: “bomboş, ıssız arazi” (NTG I, 281).

kurban bayram ay (<Arp. kurbān + Trk. is.) “Kurban bayramı ayı, zilhicce” (CCI 518).

Kmk. **kurban bayram**: “Kurban bayramı” (KTS, 271).

Krç.-Blk. **kurban bayram**: “Kurban bayramı” (KMTS, 282).

ķurřovla- “ķuřatmak, ķembere almak, sarmak” (CCII 764).

Kmk. **ķurřa-:** “ķuřatmak, etrafını almak, bir şeyin veya birinin etrafına yerleşmek” (KTS, 272).

ķutulmak “kurtulma işi, kurtulma” (CCII 766).

Kmk. **ķutuluv:** “kurtuluş, kurtulma” (KTS, 274).

ķutķardaķı “kurtarıcı” (CCII 765).

Kmk. **ķutķarıvķu:** “kurtarıcı, kurtaran” (KTS, 273).

ķutulmak “kurtulma işi, kurtulma” (CCI 519).

Kmk. **ķutuluv:** “kurtuluş, kurtulma” (KTS, 274).

ķutuluř “kurtuluş” (CCII 766).

Kmk. **ķutuluv:** “kurtuluş, kurtulma” (KTS, 274).

ķılmek “alay” (CCI 520).

Kmk. **ķilev, ķilķu:** 1. “gılmme, gılış, eğlence”, 2. “maskara, alay, istihza, birini alaya alma” (KTS, 185).

Krķ.-Blk. **ķilķu:** “gılmme, eğlence” (KMTS, 286).

Nog. **ķilķi:** “rezil, alay konusu” (NTG I, 283); **ķilķi:** “gılmme, gılış, alay” (NTG II, 330).

ķilķkũn “gılış, gılmme” (CCI 520).

Kmk. **ķilev, ķilķu:** 1. “gılmme, gılış, eğlence”, 2. “maskara, alay, istihza, birini alaya alma” (KTS, 185).

Krķ.-Blk. **ķilķu:** “gılmme, eğlence” (KMTS, 286).

Nog. **ķilķi, ķilev:** “gılmme, gılış, alay” (NTG II, 330).

ķũn batışı “batı, gũneřin battığı taraf” (CCI 520).

Nog. **ķũnbatar:** “batı, garp” (NTG II, 330).

ķũni “cariye, metres, sevgili, oynaş” (CCI 521).

Kmk. **gündeş**: “rakibe, kuma (bir kocanın eşlerinin birbirine karşı durumu)” (KTS, 146).

Krç.-Blk. **kündeş**: “kuma” (KMTS, 287).

Nog. **kündes**: “kuma” (NTG I, 283).

kün tuvuş “doğu, güneşin doğduğu taraf” (CCII 769).

Krç.-Blk. **künçikğan**: “doğu” (KMTS, 287).

Nog. **küntuvar**: “doğu” (NTG II, 331).

maymaçık “paytak, çarpık bacaklı” (CCII 774).

Kmk. **maymağ (I)**: 1. “eğri ayaklı, ayaklarını içi eğerek yürüyen; beceriksiz, ağır”, 2. “eğri bacaklı, paytak, çarpık bacaklı” (KTS, 197).

nağşla- (<Arp. nağş + Trk. ek) “resmetmek, nakşetmek” (CCI 529).

Kmk. **nağış et-**: “nakış yapmak; bir şeyi resimlerle süslemek; çeşitli renklere boyamak” (KTS, 206).

nardan (<Far. nārdān) “nar” (CCI 529).

Kmk. **nar**: “nar” (KTS, 206).

nişanla- (<Far. nişān + Trk. ek) “bir şeyin yerini belirtmek, işaretlemek, nişan koymak” (CCI 530).

Kmk. **nişan et-**: “nişan koymak, işaret koymak” (KTS, 209).

olturmağ “oturma işi, oturma” (CCII 788).

Kmk. **olturuş**: “poz, duruş, vaziyet; oturma durumu alma, oturuş” (KTS, 213).

orna- “ikamet etmek, bir yerde yerleşmek, bir yeri yurt edinmek” (CCII 789).

Krç.-Blk. **orunlan-**: 1. “yerleşmek”, 2. “yurt edinmek, kök salmak” (KMTS, 311).

Nog. **orınlas-**: “yerleşmek” (NTG II, 335).

otalamağ “otlak, mera” (CCI 536).

Kmk. **otlav**: “otlak, mera, yaylak” (KTS, 218).

Krç.-Blk. **otar**: “otlak, mera, yayla” (KMTS, 312).

Nog. **otar**: “mera, otlak, yaylak” (NTG II, 335).

otluğ “çakmak taşı” (CCI 536).

Kmk. **otluğtaşı**: “çakmak taşı” (KTS, 218).

Krç.-Blk. **otluğtaş**: “çakmak taşı” (KMTS, 312).

öç alguçı “intikamcı, öç alıcı” (CCII 792).

Kmk. **öç alıvçu**: “öç alıcı, intikam alıcı” (KTS, 221).

öktemlen- “gururlanmak, kibirlenmek, övünmek” (CCII 793).

Kmk. **öktem bol**:- “kibirlenmek, büyüklenmek, burnu büyümek” (KTS, 222).

Nog. **öktemsi**:- “iftihar etmek, gurur duymak” (NTG II, 336).

ölç- “ölçmek” (CCI 537).

Krç.-Blk. **ölçele**:- “ölçmek” (KMTS, 316).

öpmek “öpme, öpücük” (CCI 538).

Nog. **öpki**: “öpme” (NTG I, 292).

sağışla- “düşünmek, niyet etmek” (CCII 803).

Kmk. **sana**:- 1. “saymak”, 2. “sayıp dökmek, birer birer saymak”, 3. “saymak, addetmek, kabul etmek, düşünmek, sanmak, zannetmek, düşünmek” (KTS, 286).

Nog. **sağın**:- “düşünmek” (NTG II, 339).

saqlamak “saklama, koruma” (CCI 546).

Kmk. **saqlanıv**: saklama, koruma” (KTS, 287).

san “sayı” (CCI 547).

Kmk. **sanav (I)**: “sayı, adet; miktar” (KTS, 286).

sansız “sayısız” (CCII 805).

Kmk. **sanavsuz**: “sayısız, hesapsız; pek çok” (KTS, 286).

Krç.-Blk. **sanavsuz**: “hesapsız, sayısız” (KMTS, 329).

s  kirmek “sekme, sıçrama” (CCI 550).

Kr .-Blk. **sekirim**: “sıçrama, atlama” (KMTS, 337).

s  zmek “sezme, sezgi” (CCI 551).

Kmk. **seziv**: “duygu, his; sezi ; sezme, duyma; dokunma” (KTS, 293).

sınamak “deneme, sına a” (CCII 812).

Kmk. **sınav**: 1. “imtihan, sınav, test”, 2. “deney, tecrübe, deneme” (KTS, 294).

Kr .-Blk. **sınav**: “deneme, imtihan” (KMTS, 342).

Nog. **sınav**: “tecrübe etme, yarışma” (NTG I, 299).

sındurmak “kıрма, parçalama, kırık” (CCI 552).

Kmk. **sındır v**: “kıрма, kırıp koparma, parçalama” (KTS, 294).

sı  urmak “ıslık” (CCI 553).

Kmk. **sı  ır v**: “ıslık,  tme,  t  , vızılı ı” (KTS, 296).

Kr .-Blk. **sı  ır v (I)**: “ıslık, uluma, tıslama” (KMTS, 347).

Nog. **sı  ır k**: “ t  , ıslık” (NTG I, 300).

sim- “kafaya dikip i mek, yutmak” (CCII 815).

Nog. **simir-**: “nefes almadan i mek” (NTG I, 300).

sirke (<Far. sirke) “sirke” (CCII 815).

Kr .-Blk. **sirke su v**: “sirke” (KMTS, 349).

so ıra “sonra” (CCII 817).

Kmk. **so **: “sonra, daha sonra” (KTS, 299).

Nog. **so **: “sonra” (Ergönenç, 2019, s. 114).

so ra “sonra” (CCI 555); **so ra** “a.a.” (CCII 817).

Kmk. **so **: “sonra, daha sonra” (KTS, 299).

s  k   “k   r, s  vg  ” (CCI 555).

Kmk. **s      v**: “k   rle me, s  vme, k   r” (KTS, 300).

sövmek “sevinç, sevinme” (CCI 557).

Kmk. **süyünw:** “sevinme, memnun etme, hoşnut olma” (KTS, 306).

Krç.-Blk. **süyünç:** “sevinç, neşe, hayranlık” (KMTS, 360).

Nog. **süyiniş:** “sevinç” (Ergönenç, 2019, s. 90).

söz “söz” (CCI 557); **söz** “a.a.” (CCII 820).

Nog. **sögis:** “söz” (NTG II, 342).

sözle- “söylemek, demek, konuşmak” (CCI 557); **sözle-** “a.a.” (CCII 820).

Krç.-Blk. **söleş-:** “konuşmak” (KMTS, 353).

sözlemek “konuşma, söyleme” (CCI 557); **sözlemek** “a.a.” (CCII 821).

Kmk. **söylew:** “konuşma” (KTS, 301).

Krç.-Blk. **söleşüv:** “konuşma” (KMTS, 353).

suvlamak “susuzluk çekme, susama” (CCI 559).

Kmk. **suvaplık:** “susuzluk, susama” (KTS, 304).

süngülçe “neşter” (CCI 559).

Kmk. **sülçe:** “süngü, kasatura” (KTS, 305).

sürüv “birçok, sürü” (CCII 824).

Nog. **sürim:** “sürü” (Ergönenç, 2019, s. 39).

süz- “süzme” (CCI 559).

Nog. **süzeklet-:** “süzme” (NTG I, 303).

tanımak “tanıma” (CCI 565).

Kmk. **tanıv:** “tanıma; teşhis etme, hüviyetini tespit etme” (KTS, 321).

tağda “yarın” (CCI 564).

Krç.-Blk. **tağ bla:** “yarın” (KMTS, 376).

tat- “tadına bakmak, tatmak” (CCI 568); **tat-** “a.a.” (CCII 830).

Kmk. **tatıvuna kara-:** “tadına bakmak, tatmak” (KTS, 325).

Tatar “Tatar” (CCII 831).

Krç.-Blk. **Tatarlı**: “Tatar” (KBTSV, 318).

tèpsi “tepsi” (CCI 571).

Nog. **tepşek**: “tepsi” (NTG II, 349).

tèrle- “ter çıkmak, terlemek” (CCII 838).

Nog. **terey-**: “terlemek” (NTG I, 313).

tıŋla- “dinlenmek” (CCI 573).

Kmk. **tıŋçay-**: “dinlenmek, istirahat etmek” (KTS, 333).

Krç.-Blk. **tınçay-**: “rahatlamak, dinlenmek” (KMTS, 396).

Nog. **tınşay-**: “dinlenmek, susmak” (NTG I, 314).

tın yér “ham toprak, sürülmemiş tarla” (CCII 841).

Kmk. **tınlık (II)**: “ham, sürülmemiş; ham toprak, sürülmemiş toprak” (KTS, 333).

tıymak “engel” (CCI 574).

Krç.-Blk. **tıyğıc**: “engel, mani” (KMTS, 397).

Nog. **tıydacılık**: “engel, zorluk” (NTG I, 315).

tikmek “dikme işi, dikiş” (CCI 575).

Kmk. **tikme**: “dikme, işleme” (KTS, 334).

tilemek “istek, arzu” (CCI 575); **tilemek** “a.a.” (CCII 843).

Kmk. **tilev**: “istek, rica, dilek” (KTS, 334).

tilim “dilim, yassı parça” (CCII 843).

Krç.-Blk. **tilkem**: “dilim, parça” (KMTS, 399).

tirgiz- “hayat vermek, can vermek, diriltmek” (CCII 844).

Nog. **tirilt-**: “diriltmek, canlandırmak” (NTF, 78).

titremek “titreme, sarsıntı” (CCI 577); **titremek** “a.a.” (CCII 845).

Kmk. **titrev**: “titreme, titreyiş” (KTS, 336).

toğmak “tabiat, doğuştan gelen huy, mizaç, doğa” (CCI 578).

Kmk. **tuvma**: “doğuştan, yaratılıştan” (KTS, 344).

Krç.-Blk. **tuvma**: “doğuştan, yaratılıştan” (KMTS, 410).

toğuş “doğuş, doğma” (CCII 846).

Kmk. **tuvuv**: “doğuş, doğma, doğum” (KTS, 345).

tovuş “doğuş, doğma” (CCI 580).

Kmk. **tuvuv**: “doğum, doğma, doğuş” (KTS, 345).

toydır- “doymasını sağlamak, doyurmak” (CCII 849).

Krç.-Blk. **toyundur**:- “doyurmak” (KMTS, 405).

Nog. **toygist**:- “yedirmek” (NTG II, 351).

töleç “bedava, parasız, beleş, ücretsiz” (CCII 849).

Krç.-Blk. **tölevsüz**: “bedava” (KMTS, 406).

tölemek (I) “ödeme” (CCI 580)

Kmk. **tölev**: “ücret, ödeme, parasını verme” (KTS, 341).

Krç.-Blk. **tölev**: “ödeme” (KMTS, 406).

Nog. **tölev**: “ödeme, tediye etme” (NTG II, 351).

tutkun “tutsak, esir, mahkûm” (CCI 585).

Krç.-Blk. **tutmak**: 1. “esir”, 2. “mahkeme” (KMTS, 410).

tutmak “dokunma” (CCI 585).

Kmk. **tutuv**: “dokunma” (KTS, 344).

tüb (II) “kök” (CCI 585).

Nog. **tübir**: “gövde” (NTG I, 318).

tükürme “tükürme, tükürük” (CCII 857).

Kmk. **tükürük**: “tükürük, salya” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tükürük**: “tükürük” (KMTS, 413).

tünekün “dün” (CCI 586).

Krç.-Blk. **tünene**: “dün” (KMTS, 413).

tüpkürmek “tükürme, tükürük” (CCI 586).

Kmk. **tükürük**: “tükürük, salya” (KTS, 345).

Krç.-Blk. **tükürük**: “tükürük” (KMTS, 413).

umunç “umut, ümit” (CCII 862).

Kmk. **umut**: “umut, ümit” (KTS, 353).

Krç.-Blk. **umut**: “umut, ümit” (KMTS, 418).

unutçaŋ “unutkan” (CCII 862).

Kmk. **unutağan**: “unutkan” (KTS, 353).

unutmak “unutkanlık, unutma” (CCI 589).

Kmk. **unutuŋ**: “unutma, ihmal” (KTS, 353).

urun- “vuruşmak, dövüşmek” (CCII 863).

Nog. **urıs-**: “dövüşmek, vuruşmak” (NTG I, 319).

uruş “vuruşma, dövüş, kavga, münakaşa” (CCII 863).

Nog. **ursıs**: “kavga, dövüş” (NTG I, 320).

yalbarmak (I) “yalvarma, yakarış” (CCI 597).

Kmk. **yalbarıv**: “yalvarma, yalvarış, niyaz” (KTS, 378).

yalbarmak (II) “(kutsanmayı) isteme, rica etme” (CCI 597).

Kmk. **yalbarıv**: “yalvarma, yakarış, niyaz” (KTS, 378).

yaŋılmaŋ “yanılma, yanılğı” (CCI 600).

Kmk. **yanılıv**: “yanılma; yanlış, yanlışlık, hata” (KTS, 383).

yaŋla “yeniden, tekrar” (CCII 875).

Kmk. **yaŋıdan**: “yine, gene, tekrardan, bir daha, yeni baştan” (KTS, 382).

yañlan- “yankılanmak, tınlamak” (CCII 875).

Nog. **yañıra-:** “seslenmek, yankılanmak” (NTG I, 325).

yapķıç “kapak, örtü” (CCI 600).

Nog. **yapsar:** “örtü” (NTG I, 325).

yarım “yarım” (CCI 602).

Nog. **yartı:** “yarım, yarı” (NTG II, 356).

yarıt- “aydınlatmak, parlatmak, nurlandırmak” (CCII 878).

Kmk. **yarıķlandır-:** “aydınlatmak, ışıklanmak” (KTS, 386).

yaşılıķ “yeşillik” (CCI 603).

Nog. **yasılşa:** “sebze, yeşillik” (NTG I, 326).

yaşırı “gizli, saklı” (CCI 603).

Kmk. **yaşırtģın:** “gizli, esrarlı, gizli kapaklı; gizlice, gizli olarak” (KTS, 388).

yaşıрмаķ “gizleme, saklama” (CCI 604).

Kmk. **yaşırıv:** “saklama, gizleme” (KTS, 388).

yêñmek “galibiyet, yenme” (CCI 606).

Kmk. **yeñiv:** yenme, mağlup etme, üstesinden gelme” (KTS, 392).

yêtkir- “ulaştırmak, vardirmek, yetiştirmek” (CCII 889).

Kmk. **yetişdir-:** “tevdi etmek, teslim etmek, vermek; ulaştırmak, tedarik etmek” (KTS, 394).

yolçu “misafir, yolcu” (CCII 894).

Kmk. **yolavçu:** “yolcu” (KTS, 397).

Nog. **yolavşı:** “yolcu” (NTG I, 329).

yorala- “hayal etmek, ümit etmek, tahmin etmek” (CCII 895).

Kmk. **yora-:** 1. “tahmin etmek”, 2. “kehanette bulunmak”, 3. “temenni etmek, dilemek” (KTS, 398).

Krç.-Blk. **cora-:** “hayal etmek” (KMTS, 157).

Nog. **yora-**: “yorumlamak, önceden haber vermek” (NTG II, 359).

yüzgen kişi “yüzücü” (CCI 615).

Kmk. **yüzüvçü**: “yüzücü” (KTS, 404).

Krç.-Blk. **cüzüvük**: “iyi yüzen, yüzücü” (KMTS, 164).

2.6.1. Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimelerin Yorumlanması

Aynı kökten türeyerek kelimelerin yapısında ses değişikliği haricinde değişikliğe uğramış olan kelimeler de mevcuttur. Bu kelimelerin anlamlarında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. *Codex Cumanicus*’ta kök fiil olarak kullanıldığı görülen *aç-* “acıkmak” fiili Karaçay-Balkar Türkçesinde *açay-* “acıkmak” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde “acıkmak” fiilinin *aç-* fiil kökünden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ayaz* “ayaz hava” kelimesi Nogay Türkçesinde *ayazlı* “soğuk” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde “soğuk” anlamına gelen *ayazlı* kelimesinin *ayaz* isim kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus’ta “azıcık” anlamına gelen *azrak* kelimesi Nogay Türkçesinde *az* isim kökünden türeyerek *azgana* “azıcık” şeklinde geçmektedir.

Codex Cumanicus’ta *bağış* “bağış, ihsan” kelimesi Kumuk Türkçesinde aynı kökten türeyerek *bağışlav* “bağış, ihsan” şeklinde geçtiği görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta *bēlgirt-* “belirtmek” şeklinde geçen kelime Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *belgile-* “belirtmek, işaretlemek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *bel* “alamet, işaret” (Bayat & Çınar, 2020, s. 44) isim kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta *bişi* “pişmiş” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *bişgen* “pişmiş” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *biş-* “pişmek” (Bayat, 2020, s. 72) fiil kökünden türemiş oldukları görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta *biriktir-* “birleştirmek” şeklinde geçen kelime Nogay Türkçesinde *birgeles-* “birleştirmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *bir* “bir” (Bayat, 2020, s. 71) isim kökünden geldiği görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *biziñni* “bizi” kelimesi Kumuk Türkçesinde *bizin* “bizi”, Karaçay-Balkar Türkçesinde *bizni* “bizi”, Nogay Türkçesinde *bizdi* “bizi” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin hepsinin kökü *biz* “biz” (Bayat, 2020, s. 73) kelimesinden gelmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *boluş* “yardımcı” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *boluşçu* “yardımcı” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde “yardımcı” anlamına gelen kelimenin *boluş* “yardım” (Bayat, 2020, s. 75) kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *boluşmağ* “yardım, destek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *boluşluk* “yardım” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde “yardım” anlamına gelen kelimenin *boluş* “yardım” (Bayat, 2020, s. 75) kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *boluşmak* “yardım, destek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *boluşluk* “yardım” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde “yardım” anlamına gelen kelimenin *boluş* “yardım” (Bayat, 2020, s. 75) kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bozağ* “boz” kelimesi Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *boz* şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimenin *boz* “boz beyaz, açık toprak rengi” (Bayat, 2020, s. 77) isim kökünden türediği görülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bulğaştur-* “karıştırmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *bulga-* “karıştırmak” şeklinde geçmektedir. Her iki kelimenin *bulga-* “bulamak, karıştırmak” (Bayat, 2020, s. 80) fiil gövdesinden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *burav* “matkap” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *burguç* “matkap” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *bur-* “burmak, bükme, eğilmek” (Bayat, 2020, s. 80) fiil kökünden gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *bür* “tomurcuk, gonca” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *bürçük* “tomurcuk” şeklinde; Nogay Türkçesinde *bürtik* “tohum, buğday”

şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *bür* “gonca, tomurcuk” (Bayat, 2020, s. 85) isim kökünden gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *bürkür*- “sıçratmak, püskürtmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *bürk*- şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*’ta geçen *bürkür*- kelimesinin kökeninin de *bürk*- fiilinde türemiş olduğu düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *bürlen*- “tomurcuklanmak, tomurcuk açmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *bürçüklen*- “tomurcuklanmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimenin *bür* “gonca, tomurcuk” (Bayat, 2020, s. 85) isim kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *çapçaçık* kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *çapçak* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *ençi* kelimesi Kumuk Türkçesinde *ençili* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *eniş* “vadi, yamaç, iniş” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *enişge* ve Nogay Türkçesinde *enişilik* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *en-* “eğmek, boyun eğmek” kelimesi Nogay Türkçesinde *enkey*- şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *eşitmek* “işitmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde de *eşitiv* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *eşit*- “işitmek, duymak, dinlemek” (Bayat, 2020, s. 151) fiil gövdesinden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus’ta geçen *karar*- “kararmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *karañılaş*- şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *kara* “kara, siyah” (Bayat, 2020, s. 239) isim kökünden türemiş olduğu görülmektedir.

Codex Cumanicus’ta geçen *katışturmak* “karıştırma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *katnaşdırıv* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *kat*- “karmak, karıştırmak” (Bayat, 2020, s. 246) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kılıklı* kelimesi Nogay Türkçesinde *kılık* şeklinde geçmektedir. İki kelimenin de *kıl*- “yerine getirmek, yapmak” (Bayat, 2020, s. 265) fiil kökünden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kılın*- “yapılmak” kelimesi Nogay Türkçesinde *kılıylan*- “yapılmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin köklerin *kıl*- “yerine getirmek, yapmak” (Bayat, 2020, s. 265) fiil kökünden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *koruk* “korku” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *koruv* “korku”; Nogay Türkçesinde ise *korı* “korku” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *kor*- “korkmak, çekinmek” (Bayat, 2020, s. 281) fiil kökünden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *korunç bile* “ürkek, korkak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *koruvlu*; Karaçay-Balkar Türkçesinde *korak* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *kor*- “korkmak, çekinmek” (Bayat, 2020, s. 281) fiil kökünden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *koygaş*- “koyun koyuna uyumak” kelimesi Nogay Türkçesinde *koyınlas*- “koyun koyuna olmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *koy* “koyun” (Bayat, 2020, s. 283) isim kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kozgalış*- “karıştırmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *kozga*- “tahrik etmek, heyecana getirmek, karıştırmak” şeklinde geçmektedir. Bu iki kelime incelendiğinde bu kelimelerin *kozga*- fiil gövdesinden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kökçe* “yeşil” kelimesi Kumuk Türkçesinde *gök* şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimenin *kök* “gök, mavi, yeşil” (Bayat, 2020, s. 285) kelimesinden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *könilik* “doğruluk” kelimesi Nogay Türkçesinde *kön* şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimenin *köni* “doğru, adil, dürüst” (Bayat, 2020, s. 288) kelimesinden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *körgüz*- “göstermek” kelimesi Nogay Türkçesinde *körset*- “göstermek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerinin *kö*- “görmek” (Bayat & Çınar, 2020, s.122) fiil kökünden türediği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *körümli* “güzel, gösterişli, çekici, cazip” kelimesi Kumuk Türkçesinde *körklü*; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *körgünçlü* şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta ve bu lehçelerdeki kelimelerin aynı kökten geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kuç*- “kucaklamak” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *kuçaqla*-; Nogay Türkçesinde *kuşakla*- şeklinde geçmektedir. İncelenen tüm lehçelerde bu kelimenin *Codex Cumanicus*'taki şekli olan *kuç*- “kucaklamak” (Bayat, 2020, s. 293) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kula* “terk edilmiş yer, bozkır” kelimesi Nogay Türkçesinde *kula-kır* “bomboş, ıssız arazi” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde yer alan kelimenin *Codex Cumanicus*'taki şeklinden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kurban bayram ay* “Kurban bayramı ayı” Kumuk Türkçesinde *kurban bayram*; Karaçay-Balkar Türkçesinde ise *kurman bayram* şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimenin Kumuk Türkçesinden ve Karaçay-Balkar Türkçesinden türediği söylenebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kutılmaq* “kurtulma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kutuluv* “kurtulma” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kutkardaçı* “kurtarıcı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *kutğarıvçu* “kurtarıcı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *külmek* “alay” kelimesi Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde *külkü*; Nogay Türkçesinde ise *külki* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *kül*- “gülmek” (Bayat, 2020, s. 302) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *kün batışı* “batı” kelimesi Nogay Türkçesinde *künbatar* “batı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *kün bat*- “güneş batmak” (Bayat, 2020, s. 304) fiil kökünden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *maymaçık* “paytak, çarpık bacaklı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *maymaç* “eğri bacaklı, paytak, çarpık bacaklı” olarak geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *nakşla-* “resmetmek, nakşetmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *nakış et-* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *nardan* “nar” kelimesi Kumuk Türkçesinde *nar* “nar” şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'taki *nardan* kelimesinin *nar* isim kökünden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *nişanla-* kelimesi Kumuk Türkçesinde *nişan et-* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *olturmaç* “oturma işi, oturma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *olturuş* “oturma durumu alma, oturuş” şeklinde geçmektedir. Bu kelimeler *ol-* fiil köküne *tur-* fiilden fiil yapma ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. İki kelime de *oltur-* “oturmak” (Bayat, 2020, s. 357) fiil gövdesinden türemiştir.

Codex Cumanicus'ta geçen *orna-* “ikamet etmek, bir yerde yerleşmek, bir yeri yurt edinmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *orunlan-* “yerleşmek”; Nogay Türkçesinde ise *orınlas-* “yerleşmek” şeklinde geçmektedir. Eski Türkçe’de *or* kelimesinin yer anlamında olduğu düşünüldüğünde bu kelimelerin *or* “ora, orası, o yer” (Bayat, 2020, s. 358) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *otalamaç* “otlak, mera” kelimesi Kumuk Türkçesinde *otlav* “otlak, mera, yaylak” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *otar* “otlak, mera, yayla” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *ot* “yabani bitki” (Bayat, 2020, s. 359) isim kökünden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *otluç* “çakmak taşı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *otluçtaşı* şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *otluçtaş* şeklinde geçmektedir. Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde geçen kelimelerin *Codex Cumanicus*'ta geçen *otluç* isminden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *öç alıçu* “intikamcı, öç alıcı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *öç alıvçu* “öç alıcı, intikam alıcı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *öç al-* “öç almak” (Bayat, 2020, s. 365) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *öktemlen-* “gururlanmak, kibirlenmek, övünmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *öktem bol-* şeklinde; Nogay Türkçesinde *öktemsi-* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *öktem* “gururlu, kibirli, azametli” (Bayat, 2020, s. 367) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *ölç-* “ölçmek” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *ölçele-* “ölçmek” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde geçen kelimenin *ölç-* “ölçmek, tartmak” (Bayat, 2020, s. 367) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *öpme* “öpme” kelimesi Nogay Türkçesinde *öpki* “öpme” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *öp-* “öpmek” (Bayat, 2020, s. 368) fiil kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sağışla-* “düşünmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sana-* şeklinde; Nogay Türkçesinde *sakin-* şeklinde geçmektedir. Eski Türkçe’de *sa-* kelimesinin “düşünmek” anlamında olduğu düşünüldüğünde bu kelimelerin *sa-* “saymak, hesap etmek” (Bayat & Çınar, 2020, s. 193) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *saklamak* “saklama, koruma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *saklanıv* şeklinde geçmektedir. Bu iki kelimenin *sakla-* “saklamak, korumak, esirgemek” (Bayat, 2020, s. 391) fiil gövdesinden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *san* “sayı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sanav* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *sa-* “sayı saymak” (Bayat, 2020, s. 387) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sekirmek* “sekme, sıçrama” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *sekim* “sıçrama, atlama” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *sek-* “sekme” (Bayat, 2020, s. 399) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *səzmək* “sezme, sezgi” kelimesi Kumuk Türkçesinde *seziv* “duygu, his; seziş; sezme” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *sez-* “sezmek” (Bayat, 2020, s. 403) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sınamaq* “deneme, sına” kelimesi Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *sınav* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *sına-* “denemek, tecrübe etmek” (Bayat, 2020, s. 406) fiil gövdesinden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sındurmak* “kıрма, parçalama” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sındıriv* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *sın-* “kırılmak, bozulmak, harap olmak” (Bayat, 2020, s. 406) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sızgurmaq* “ıslık” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sızgıriv* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *sız-* “sızmak, akmak” (Bayat, 2020, s. 408) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sim-* “kafaya dikip içmek” kelimesi Nogay Türkçesinde *simir-* “nefes almadan içmek” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde geçen *simir-* kelimesinin *sim-* “yutmak” (Bayat, 2020, s. 409) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sirke* “sirke” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *sirke suv* “sirke” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde geçen kelimenin *Codex Cumanicus*'ta geçen *sirke* kelimesinden türemiş olduğu ifade edilebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sojıra* “sonra” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *soj* “sonra” şeklinde geçmektedir. *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimenin bu lehçelerde geçen *song* “son” (Bayat, 2020, s. 413) kelimesinden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *söküş* “küfür, sövgü” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sögüşiv* şeklinde geçmektedir. Eski Türkçe'de *sö-* fiil kökünden türediği düşünülen söylemek, konuşmak ifadelerinin “küfür, sövme” için de geçerli olabileceği düşünülebilir. Çünkü sövmek, küfür etmek ağızdan çıkan kelimelerdir. Bu sebeple bu kelimelerin *sö-* “söylemek, demek” (Bayat & Çınar, 2020, s. 201) fiil kökünden gelmiş olabileceği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *söz* “söz” kelimesi Nogay Türkçesinde *sögis* “söz” biçiminde geçmektedir. Bu kelimelerin *sö-* “söylemek, demek” (Bayat & Çınar, 2020, s. 201) fiil kökünden türemiş olduğu ifade edilebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *suvşamak* “susuzluk çekme, susama” kelimesi Kumuk Türkçesinde *suvşaplık* “susuzluk, susama” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *suv* “su” (Bayat, 2020, s. 418) isim köküne istek eki olan *sa-* isimden fiil yapma eki getirilerek *suvsa-* “susamak” (Bayat, 2020, s. 419) fiil gövdesi türetilmiştir. Bu kelimelerin aynı kökten türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sünülçe* “neşter” kelimesi Kumuk Türkçesinde *sülçe* “süngü, kasatura” şeklinde geçmektedir. Eski Türkçe’de *sü* “asker, ordu” için kullanılan bir kelimedir. Bu kelimelerin anlamları olarak “kasatura, süngü, neşter” verilmesi bu kelimelerin *sü* kelimesi ilişkili olabileceği hakkında ipuçları vermektedir. Bu sebeple bu kelimelerin *sü* “asker” (Bayat, 2020, s. 419) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *sürüv* “sürü” kelimesi Nogay Türkçesinde *sürim* “sürü” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *süz-* “süzme” kelimesi Nogay Türkçesinde *süzeklet-* “süzme” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde geçen kelimenin *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimedenden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tanımak* “tanıma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tanıv* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tanı-* “bilmek, tanımak” (Bayat, 2020, s. 439) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tañda* “yarın” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tañ bla* “yarın” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tañ* “tan, şafak” (Bayat, 2020, s. 439) isim kökünden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tat-* “tadına bakmak, tatmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tatıvuna kara* “tadına bakmak, tatmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tat-* “tadına bakmak, tatmak” (Bayat, 2020, s. 443) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *Tatar* “Tatar” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *Tatarlı* “Tatar” şeklinde geçmektedir. Karaçay-Balkar Türkçesinde geçen *Tatarlı* kelimesinin *Codex Cumanicus*'ta geçen *Tatar* “Türk boylarından biri” (Bayat, 2020, s. 443) kelimesinden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tërle-* “ter çıkmak, terlemek” kelimesi Nogay Türkçesinde *terey-* “terlemek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *ter* “vücuttan çıkan sıvı; ter” (Bayat, 2020, s. 449) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tıñla-* “dinlenmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tıñçay-* şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *tınçay-* şeklinde; Nogay Türkçesinde ise *tınşay-* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tın-* “dinlenmek, istirahat etmek” fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tıymak* “engel” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tıygıç* “engel, mani” şeklinde; Nogay Türkçesinde *tıydacılık* “engel, zorluk” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tıy-* “engellemek” (Bayat, 2020, s. 454) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tikmek* “dikme işi, dikiş” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tikme* “dikme, işleme” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tik-* “dikiş dikmek” (Bayat, 2020, s. 455) fiil kökünden türediği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tilemek* “istek, arzu” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tilev* şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *ti-* “demek, söylemek” (Bayat, 2020, s. 454) fiil kökünden geldiği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tilim* “dilim, yassı parça” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tilkem* “dilim, parça” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *til-* “dilmek, dilimlere bölmek” (Bayat, 2020, s. 455) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tirgiz-* “diriltmek” kelimesi Nogay Türkçesinde *tirilt-* “diriltmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *titremek* “titreme, sarsıntı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *titrev* “titreme, titreyiş” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı fiil gövdesinden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *toydır*- “doyurmak” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *toyundur*- “doyurmak” şeklinde; Nogay Türkçesinde ise *toygıst*- “yedirmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *toy*- “doymak” (Bayat, 2020, s. 462) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *töleç* “bedava” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tölevsüz* “bedava” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *töle*- “ödemek, para vermek” (Bayat, 2020, s. 463) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tutğun* “tutsak, esir” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tutmağ* “esir” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tut*- “elde etmek, yakalamak, saklamak” fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tutmak* “dokunma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *tutuv* “dokunma” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tut*- “dokunmak, el ile tutmak” fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tüb* “kök” kelimesi Nogay Türkçesinde *tübir* “gövde” şeklinde geçmektedir. Nogay Türkçesinde geçen kelimenin *Codex Cumanicus*'ta geçen *tüb* “dip, temel, kök” (Bayat, 2020, s. 469) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tükürme* “tükürme, tükürük” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *tükürük* “tükürük” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tükür*- “tükürmek” (Bayat, 2020, s. 470) fiil gövdesinden türemiş olabileceği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *tünekün* “dün” kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *tünene* “dün” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *tün* “dün, dünün gecesi” (Bayat, 2020, s. 470) kelimesinden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *umunç* “umut, ümit” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesinde *umut* “umut, ümit” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *um*- “ummak, arzu etmek” (Bayat, 2020, s. 480) fiil kökünden gelmiş olabileceği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *unutçaŋ* “unutkan” kelimesi Kumuk Türkçesinde *unutağan* “unutkan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *unut-* “unutmak” (Bayat, 2020, s. 481) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *urun-* “vuruşmak, dövüşmek” kelimesi Nogay Türkçesinde *urıs-*“dövüşmek, vuruşmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *ur-* “vurmak, dövmek” (Bayat, 2020, s. 481) fiil kökünden gelmiş olabileceği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yalbarmağ* “yalvarma, yakarış” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yalbarıv* “yalvarma, yalvarış” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yalbar-* “yalvarmak, yakarmak, dua etmek” (Bayat, 2020, s. 507) fiil kökünden gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yañılmağ* “yanılma” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yanılıv* “yanılma; yanlış” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yañıl-* “yanılmak, hata yapmak” (Bayat, 2020, s. 509) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yañla* “yeniden, tekrar” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yañıdan* “yine, gene, tekrardan” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yañı* “yeni, yeniden” (Bayat, 2020, s. 509) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yañlan-* “yankılanmak, tınlamak” kelimesi Nogay Türkçesinde *yañıra-* “seslenmek, yankılanmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yapkıç* “kapak, örtü” kelimesi Nogay Türkçesinde *yapsar* “örtü” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yarım* “yarım” kelimesi Nogay Türkçesinde *yartı* “yarım” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yar-* “yarmak” (Bayat, 2020, s. 511) fiil kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yarıt-* “aydınlatmak, parlatmak, nurlandırmak” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yarıqlandır-* “aydınlatmak, ışıklanmak” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaşıllık* “yeşillik” kelimesi Nogay Türkçesinde *yasılşa* “sebze, yeşillik” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yaşırı* “gizli, saklı” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yaşırtgın* “gizli, esrarlı” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yaşır-* “gizlemek” (Bayat, 2020, s. 514) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yənmek* “galibiyet, yenme” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yeñiv* “yenme, mağlup etme” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yeñ-* “galip gelmek, kazanmak” (Bayat, 2020, s. 519) fiil kökünden geldiği düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yolçu* “misafir, yolcu” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yolavçu* “yolcu” şeklinde; Nogay Türkçesinde *yolavşı* “yolcu” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin *yol* “Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarık” (TS, 2005: 2188) isim kökünden türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yorala-* “hayal etmek, ümit etmek, tahmin etmek” kelimesi Kumuk Türkçesinde ve Nogay Türkçesinde *yora-* “tahmin etmek, kehanette bulunmak, önceden haber vermek” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *cora-* “hayal etmek” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türemiş olduğu düşünülebilir.

Codex Cumanicus'ta geçen *yüzgen kişi* “yüzücü” kelimesi Kumuk Türkçesinde *yüzüvçü* “yüzücü” şeklinde; Karaçay-Balkar Türkçesinde *cüzüvük* “iyi yüzen, yüzücü” şeklinde geçmektedir. Bu kelimelerin aynı kökten türemiş olduğu düşünülebilir.

2.7. Yalnız Başına Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimeler

Codex Cumanicus'ta geçen ancak doğrudan doğruya incelenen lehçelerde yer almayan kelimeler bu bölümde listelenmiştir. Bu kelimeler herhangi bir ses farklılığı görülmediği için bu alanda değerlendirilmiştir.

aar köre “onur, saygı, hürmet, itibar” (CCII 619).

abağa (<Mog. abaga) “amca” (CCI 413).

abişka “ihtiyar, yaşlı” (CCII 619).

abra- (<Moğ. abra-) “korumak, savunmak” (CCI 413).

abramak (<Moğ. abra- + Trk. ek) “koruma, savunma” (CCI 413).

abuşka “ihtiyar, yaşlı” (CCI 413).

aç- (II) “acıkmak” (CCI 414).

açırğamah “üzülme, pişman olma” (CCI 414).

açırğan- “pişman olmak” (CCII 620).

ağ “iplik, sicim, tel vb. ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü, ağ” (CCI 414).

ağın- “çıkmaq, yükselmek” (CCI 415); **ağın-** “a.a.” (CCII 621).

ağınan- “çıkmaq, yükselmek” (CCI 415).

ağındır- “çıkartmaq, yükseltmek” (CCII 621).

ağırılı “yaralı hasta” (CCII 621).

ağır kılı “ağırbaşlı” (CCI 415).

ağırla- “hürmet etmek, itibar göstermek, ağırlamak” (CCI 415); **ağırla-** “a.a.” (CCII 621).

ağıрмаğ “hastalık, ağrı” (CCI 416).

ağırsıy “onur, saygı, hürmet, itibar” (CCI 416).

ağırsıy bile “onurlu, saygılı, hürmetli” (CCI 416).

ağışdır- “birlikte akıtmak” (CCII 621).

ağırılı “yaralı hasta” (CCII 621).

ağırık (I) “yaralı hasta” (CCII 621).

ağırık (II) “hastalık, ağrı” (CCII 621).

ağırmağ “hastalık, ağrı” (CCI 416).

ağça “beyazımsı, beyaz şey, akça” (CCII 622).

ağlık “beyazlık, aklık” (CCI 416).

akça “akçe, para” (CCI 417).

ak korgaşın “kalay” (CCI 417).

akrın “yavaş, sakın, sessiz” (CCI 417).

alaça “ala, alaca” (CCII 623).

alam (<Arp. ‘alem) “alem, tuğ, nişan” (CCI 418); **alam** “a.a.” (CCII 623).

alan “alacalı, alaca bulaca” (CCII 624).

alay bolmasa “veya, veyahut” (CCI 418).

alay èse “öyleyse” (CCI 418).

alay-oh “şöyle, öyle” (CCI 418).

aldamak “aldatma” (CCI 419).

algışlı (I) “aziz, kutsal, mübarek, mutlu” (CCII 625).

algışlı (II) “bereket, bolluk” (CCI 419).

alın “alın” (CCI 419).

alındağı kaş “eyerin ön kısmındaki çıkıntılı bölüm” (CCI 419).

alışturmak “değiştirme, değiş tokuş” (CCI 419).

alley “şöyle, öyle” (CCII 625).

almak “alma işi” (CCI 419).

almazlık “almama işi” (CCII 625).

al paçalı “al paçalı, kınalı” (CCII 626).

alpavut (<Moğ. albagud) “asilzade, soylu, aristokrat” (CCII 626).

alt “alt” (CCII 626).

altar “tapınaklarda üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa, sunak” (CCII 626).

altunçı “sarraf, kuyumcu” (CCI 420).

ambar (<Far. anbār) “genellikle tahıl vb. saklanan yer, ambar” (CCI 420).

amen “Allah kabul etsin anlamındaki dua sözü, amin” (CCII 627).

ananın ağası “dayı” (CCII 628).

ança çaklı “öyle, onun gibi” (CCII 628).

ançağına “birazcık, azıcık” (CCI 420).

ançak “ancak” (CCII 629).

andan yamanrak “en kötü” (CCI 421).

andı “öyle, öyle bir” (CCII 629).

andı- “sabırsızlıkla beklemek, gözetlemek, pusu kurmak” (CCII 630).

anıklan- “hazırlanmak” (CCII 630).

anı kibi “öyle” (CCI 421).

anı için “bu sebeple, bundan dolayı, çünkü” (CCI 421).

anlamak “anlayış, anlama” (CCI 422).

ansızın “ansızın, aniden” (CCII 634).

ant “yemin, ant” (CCII 634).

anukla- “hazırlamak” (CCI 422).

anuklamak “hazırlık, hazırlama” (CCI 422).

anuz (<Far. hanūz) “daha, henüz” (CCI 422).

araklı “bir tür keten dokuma” (CCI 422).

arçıla- (<Moğ. arçıla-) “tartışmayı kesmek, başından savmak” (CCII 635).

arı (I) “saf, temiz” (CCI 422); **arı** “saf, temiz” (CCII 635).

arı (II) “kutsal, aziz” (CCII 635).

arı algışlı “kutsal, aziz” (CCI 423),

arılı “kutsal, aziz” (CCII 636).

arıksuz “kirli, temiz olmayan” (CCII 636).

arın- “temizlenmek, arınmak” (CCI 423); **arın-** “a.a.” (CCII 636).

arınmak “temizlenme, arınma” (CCI 423).

arıtmağ bile “temizlik, saflık ile” (CCI 423).

arkrı “eğri” (CCII 637).

arķun “yavaş, sakin, sessiz” (CCI 423).

armut (<Far. amrūt) “armut” (CCI 423).

art- “zulmetmek” (CCI 424).

artındağı kaş “eyerin arka kısmındaki çıkıntılı bölüm” (CCI 424).

artır- “aşmak, yenmek, geçmek” (CCII 637).

artķan “fazla, ziyade, artık” (CCI 424).

artmak (I) “zulüm” (CCI 424).

artmak (II) “heybe” (CCI 424).

artum “fazla, çok fazla, ziyadesiyle” (CCI 424).

aruvlıh “arılık, temizlik” (CCII 638).

arzula- (<Far. ārzū + Trk. ek) “arzulamak” (CCII 638).

aslıh “fayda, yarar, destek, yardım” (CCII 638).

aslıķ “fayda, yarar, destek, yardım” (CCII 638).

asıl- “asılmak” (CCII 638).

asrat- (<Moğ. asara- + Trk. ek) “emanet etmek, baktırmak, saklamak” (CCII 638).

asrov (<Moğ. asara- + Trk. ek) “koruma, kollama, muhafaza” (CCII 639).

asru “ok, aşır, fazla” (CCII 639).

ast “alt, dip, temel” (CCI 425).

astılan “tefecilik, faiz” (CCI 425).

astlanı “aracı, komisyon” (CCI 425).

astrı “ok, aşır, fazla” (CCII 639).

astru “ok, aşır, fazla” (CCII 639).

aş- “geçip gitmek, aşmak” (CCII 639).

aşayğan (?) “yemek yiyen ?” (CCII 639).

aşı “ekirdek, i, z” (CCII 639).

aşır “nikâh, düğün” (CCI 426).

aşkına “yiyecek” (CCII 640).

aşuk (<Arp. ‘āşık) “âşık” (CCI 426).

aşur (<Arp. ‘āşūrā) “aşure” (CCI 426).

aşur ay (<Arp. ‘āşūrā + Trk. ek) “Muharrem ayı, aşure ayı” (CCI 426).

Ata “Tanrı” (CCII 640).

atalıh “üvey baba, manevi baba” (CCII 641).

atasız “babasız” (CCII 641).

Ata Têpri “Tanrı” (CCII 641).

attar (<Arp. ‘aṭṭār) “baharat veya güzel kokular satan kimse, aktar” (CCI 427).

ave “selam anlamında hitap sözü” (CCII 642).

avrız (<Far. āb-rīz) “tuvalet, abdesthane” (CCI 427).

avul “akıl” (CCII 643).

avurla- “hürmet etmek, itibar göstermek, ağırlamak” (CC II 643).

avursı “onur, saygı, hürmet, itibar” (CCI 427).

avursı bile “onurlu, saygılı, hürmetli” (CCI 427).

avustırmağ “çene çalma, gevezelik, sohbet” (CCII 644).

ayağış- “ayaklı başlı yatmak” (CCII 644).

ayağ üzi “ayağın üstü, ayak sırt kısmı” (CCI 428).

ayan- “korumak, esirgemek” (CCII 644).

aydınlık “aydınlık” (CCII 645).

ayınçı “alaycı, küçük düşürücü, müfteri” (CCII 645).

ayna (I) (<Far. ādīne) “perşembe ile cumartesi arasındaki gün, cuma” (CCI 429).

ayna (II) “hafta” (CCII 645).

aytır- “itirafa zorlamak” (CCII 648).

ayran “at ahır, tavla” (CCI 429).

azat kişi “serbest, azat kimse” (CCI 430).

azrak “azcık, daha az” (CCI 430).

badbaht (<Far. bad-baht) “kötü talihli, bedbaht” (CCI 430).

bağatur (<Moğ. bagatur) “yiğit, kahraman, bahadır” (CCI 430).

bağıl kişi (<Arp. bağıl + Trk. is.) “kıskanç, kindar kişi” (CCII 648).

bağla- “bağlamak” (CCII 648).

bağlağan “kitap cildi” (CCI 431).

bahadır (<Moğ. bagatur) “yiğit, kahraman, bahadır” (CCII 649).

bahasız (<Far. bahā + Trk. ek) “mübarek, kutsal, paha biçilemez” (CCII 649).

bağam (<Arp. bağkam) “odunundan kırmızı boya çıkarılan bir ağaç, Brezilya ağacı, kan ağacı” (CCI 432).

bağami (<Arp. bağkam + Far. ī) “kan ağacının kırmızı rengi” (CCI 432).

bağlı “aziz” (CCII 650).

bağşı “hattat, kâtip” (CCI 432).

balaban (<Far. bālābān) “yırtıcı bir kuş, balaban kuşu” (CCI 432).

balaçuk “civciv” (CCI 432).

baley “aptal, embesil, cahil” (CCII 650).

balğam (<Arp. balğam) “balgam” (CCI 433).

balğamış “kitap cildi” (CCI 431).

balsaman (<Yun. bálsamon) “kutsal yağ, balsam” (CCII 650).

baltıçak “çekiç, balyoz” (CCII 650).

baluqla- “balık avlamak” (CCI 433).

barça “hepsi, bütün, hep” (CCI 434); **barça** “a.a.” (CCII 652).

barça törede “genellikle, genelde” (CCI 434).

bardağ “su testisi” (CCI 434); **bardağ** “a.a.” (CCII 653).

barlu kişi “zengin, varlıklı kimse” (CCI 434).

basa “hatta, aksi hâlde, illa, sonra, bundan dolayı” (CCI 434); **basa** “a.a.” (CCII 654).

baskak “vali” (CCI 434).

batır- “gizlemek, saklamak” (CCI 435); **batır**- “a.a.” (CCII 655)

batırmak “gizleme” (CCI 435).

bavla- “bağlamak” (CCII 655).

bavursak “aziz, sevgili” (CCII 655).

bazlıh “barış, esenlik” (CCII 656).

bazlık “barış, esenlik” (CCI 436).

bazluh “barış, esenlik” (CCII 656).

becuda (<Far. becāde) “kızıl lale benzer kıymetli bir taş” (CCI 436).

bêçel “kalçası kırık, topal, sakat” (CCII 656).

bêg “bey, emir” (CCI 436).

beh (<Far. beh) “ayva” (CCI 436).

behet (<Arp. bey‘et) “kaparo, pey” (CCI 436).

bêle- “bebeği kundağa sarmak, bebeği belemek” (CCII 656).

bêlgirt- “belirtmek” (CCII 656).

bêlsendi “belden üstü açık, çıplak gövde” (CCII 656).

bêltir “kavşak, yol ayrımı” (CCII 656).

bênzer “nitelik, görünüş ve yapı bakımından bir başkasına benzeyen veya ona eş olan, benzer” (CCI 437).

bêril- “verilmek” (CCII 657).

bêrin- “çalışmak” (CCII 657).

bêriş- “yardım etmek” (CCII 657).

bêrk kılı “sağlam, kavi” (CCI 439).

bêrklep “sağlam, kavi” (CCI 439).

bêrneli “borçlu” (CCI 439).

bêrnelü “borçlu” (CCI 439).

bêsle- “beslemek” (CCII 658).

bêstle- 1. “beslemek”, 2. “bir duyguyu gönülde yaşatmak” (CCI 439).

bêstlemek “besin, gıda” (CCI 439).

bêtli “yüzlü, simalı” (CCII 658).

bêyenç “takdir, hayranlık, övgü” (CCII 659).

Bêygine “Rab, sevgili Rab” (CCII 659).

bêyi- “dans etmek, raks etmek” (CCI 440).

bêyin- “sevinmek” (CCII 659).

bêyinç “takdir, hayranlık, övgü” (CCII 659).

bêylikten kerter “kullanışsız, batal” (CCI 440).

bıçakçı “bıçakçı” (CCI 440).

bıgev “benzer, gibi” (CCII 660).

bildir- “bildirmek” (CCII 660).

bile “ile, birlikte, beraber” (CCI 441); **bile** “a.a.” (CCII 661).

bilev “kesici araçları bilemek için kullanılan taş, bileği (CCI 441); **bilev** “a.a.” (CCII 662).

bilge “bilge” (CCII 662).

bilik “bilgi, idrak etmek” (CCII 662).

bişmen “usta” (CCI 442).

bir ança “hemen, şimdi” (CCI 442).

birik- “birleşmek, toplanmak” (CCII 664).

biriktir- “birleştirmek” (CCII 664).

birinç (<Far. birinç) “Buğdaygillerden, kökleri bol su içerisinde yetişen bir bitki, pirinç” (CCI 442).

bir kat “yalın, bir kat” (CCI 442).

birle “ile, birlikte, beraber” (CCI 441).

birlik “birlik” (CCII 664).

bir sürüv “bir sürü, çok sayıda” (CCII 664).

bir yolu “bir kez, bir defa” (CCII 664).

bişi “olgun, pişmiş” (CCI 442).

biti “kitap, defter, yazı” (CCII 664).

biti- “yazmak” (CCII 665).

bitik (I) (<Arp. taftar) “kitap, defter, yazı” (CCI 443).

bitik (II) “İncil” (CCII 665).

bitikçi “hattat, kâtip” (CCI 443).

bitik ostası (<Trk. bitik + Far. ustâ + Trk. ek) “hattat, yazı ustası, kâtip” (CCI 443).

bitirmek “bitirme” (CCI 444).

bitişli “kibar, terbiyeli, nazık” (CCII 665).

bitiv “mektup” (CCII 665).

bitüv “kutsal yazılar” (CCII 665).

biye “kısırak” (CCII 665).

biyen- “sevinmek” (CCI 444).

biyi- “sevinmek” (CCI 444).

biysin- “küçümsemek, aşağılamak” (CCII 665).

boday “buğday” (CCI 444).

boğavul (<Moğ. bogavul) “mübaşır” (CCI 444).

boğaz “boğaz” (CCI 445).

boğul- “boğulmak” (CCI 445).

boğulmak “boğulma” (CCI 445).

boğum “boğum, eklem” (CCI 445).

boğuzğur “obur, pisboğaz, doyumsuz” (CCII 668).

boğorik (<Far. boğorīk) “ocak, şömine” (CCI 445).

bolar (<Arp. billūr) “billur, kristal” (CCII 670).

bolğay “belki, muhtemelen, meğer” (CCII 670).

bolğay kim “belki, muhtemelen, meğer” (CCI 446).

bollak “çeşme, bulak” (CCI 446).

bollaş- “gebelik sebebiyle şişmanlamak” (CCII 670).

bolor (<Arp. billūr) “billur, kristal” (CCI 446).

boluş “yardımcı” (CCII 670).

boluş- “yardım etmek, desteklemek” (CCI 446); **boluş-** “a.a.” (CCII 671).

bor “şarap” (CCI 447).

borçlı “borçlu, borçlu olan kimse” (CCI 447).

borçlu “borçlu, borçlu olan kimse” (CCI 447); **borçlu** “a.a.” (CCII 671).

borla “üzüm bağı” (CCI 447).

boşak “günah çıkarma, günahattan kurtulma, bağış, af” (CCII 671).

boşan- “kurtulmak, boşanmak” (CCI 447).

boşanmak “kurtulma” (CCI 447).

boşat- “serbest bırakmak, bağışlamak, uzaklaştırmak” (CCI 447); **boşat-** “a.a.” (CCII 671).

boşatmak “serbest bırakma, bağışlama” (CCI 448).

boşov “kurtulma, kurtuluş, özgürlük” (CCII 671).

botan (<Moğ. budan) “gölge” (CCII 672).

boy aruvlu “iffet, namus” (CCII 672).

boy sukluk “aşırı arzu, cinsel istek” (CCII 672).

boya “renk, boya” (CCI 448).

boya- “boyamak” (CCI 448).

boyaçı “boyacı” (CCI 448).

boy bile “bizzat, şahsen” (CCI 448).

bögeygen “itaatkâr” (CCII 672).

bögeymek “söz dinleme, boyun eğme, itaat etme” (CCII 672).

böğövür- “tikinti duymak, midesi bulanmak, öğürmek” (CCII 673).

böksmen “hayvanın yan tarafı, böğür, gövde” (CCII 673).

böksmen ét “hayvanın böğür eti” (CCII 673).

bölövüt ? (CCII 673).

börlen- “tomurcuklanmak, tomurcuk açmak” (CCII 673).

böv “örümcek” (CCII 673).

buçgak “köşe, bucak, yer” (CCII 674).

buğovlu “zincirli, bukağılı” (CCII 674).

bukün “bugün” (CCI 449).

bulgak “bulanma, alt üst olma” (CCI 449).

bulğamış “bunalmış, şaşkın” (CCI 450).

bulğan- “dönmek, bulanmak” (CCII 674).

bulğaştur- “karıştırmak” (CCI 450).

bulov “topuz” (CCII 675).

bulud “bulut” (CCI 450).

bulu “köşe, yön, taraf” (CCII 675).

bunyat (<Far. bunyād) “temel” (CCI 450).

burav “matkap, burgu” (CCI 450).

burğu “üfleyerek çalınan bir çalgı, boru, nefir” (CCI 451).

burğuça “üfleyerek çalınan bir çalgı, küçük boru, ney” (CCI 451).

burul- “kıvrılmak, halkalamak” (CCII 675).

burun (II) “önce” (CCI 451); **burun** “a.a.” (CCII 675).

burmuş “dolaşık, çarpık, eğri” (CCI 451).

burnı kiçi “küçük burunlu kimse” (CCI 451).

burunsız “burnu olmaksızın, burunsuz” (CCII 675).

buruşmuş “buruşuk” (CCI 451).

bus “nefes, soluk” (CCII 675).

butluk “kemikle kaplanarak yapılan ve vücudun belden aşağısını korumaya yarayan zırh” (CCI 451).

buv “geyik, erkek geyik” (CCII 676).

buya “meyan kökü” (CCI 452).

buyruğ “emir, buyruk” (CCII 676).

buyur- “emretmek, buyurmak” (CCI 452); **buyur-** “a.a.” (CCII 676).

buyuruğ “emir, buyruk” (CCI 452); **buyuruğ** “a.a.” (CCII 676).

buzovley “buzağı, dana gibi” (CCII 676).

bügenekli “örtülü, üstü kapalı” (CCII 676).

bügü “peygamber” (CCII 677).

bükrü “eğri, büğrü” (CCI 452); **bükrü** “a.a.” (CCII 677).

bülbül (<Far. bulbul) “sesinin güzelliği ile tanınmış ötücü bir kuş, bülbül” (CCI 452).

bürkülde- “titreşmek, sallanmak” (CCII 677).

bürtük “küçük tane, kum tanesi” (CCII 677).

büsre- “onaylamak, kabul etmek, tasvip etmek” (CCII 677).

büsüre- “teşekkür etmek” (CCII 677).

bütünlük “yemin, ant” (CCII 678).

bütün ülüş “tam, bütün, bölünmemiş” (CCI 453).

cehan (<Far. cehān) “dünya, âlem, cihan” (CCI 453); **cehan** “a.a.” (CCII 679).

ciğar (<Far. cigar) “ciğer” (CCI 453).

ciğar band (<Far. cigarband) “akciğer; kalp ve ciğerler” (CCI 453).

cincibil (<Arp. zancabīl) “zencefil” (CCI 453).

comard (<Far. cavān-mard) “cömert” (CCI 454).

comart köñül bile “cömert, gönüllü” (CCI 454).

Cuḥut (<Arp. caḥūd) “Yahudi, Cıfit” (CCII 679).

Cuḥut yeri “Filistin” (CCII 679).

culahak (<Far. cūlā-hak) “kumaş dokumacısı” (CCI 454).

curum (<Arp. curm) “suç, cürüm” (CCI 454).

curumla- (<Arp. curm + Trk. ek) “suçlamak” (CCI 454).

çarşanbe (<Far. çārşanbä) “çarşamba” (CCI 455).

çağı “güç, enerji” (CCII 679).

çağır “şarap” (CCI 455).

çağır- “bağırarak, çağırarak” (CCII 679).

çaḥar- “bağırarak, ötmek” (CCII 680).

çaḥla- “öyle yapmak, bu şekilde yapmak” (CCII 680).

çaḥ- “ihbar etmek, gammazlamak, iftira etmek” (CCI 455).

çaḥmaḥ “ihbar etme, gammazlama, iftira etme” (CCI 455).

çaḥuç (<Far. çākūç) “çekici” (CCII 455).

çaḥuçı “arabozucu, jurnalcı, gammaz” (CCII 680).

çalıh “öfkeli, şiddetli, ihtiraslı” (CCII 680).

çalış “şaşı” (CCI 455).

çalma “baş örtüsü, tülbent” (CCI 455).

çaman (I) (<Yun. cuminun) “kimyon türü bir bitki, çemen” (CCI 455).

çaman (II) “uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkâr” (CCII 680).

çan- “küçümseyerek, hakir görerek davranmak; kendini eşit saymak” (CCII 680).

çandırğana “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCII 681).

çaplatmak “tokat, şamar, şaplak” (CCII 681).

çarıdı “namusu lekelenmiş, ırzına geçilmiş” (CCII 681).

çarpuvan “aksilik, kaza” (CCII 681).

çarşav (<Far. çāder-şab) “çarşaf” (CCI 456).

çatır (<Far. çāder) “çadır” (CCI 456).

çatlavuk “findık” (CCI 456).

çayhal- “çalkalanmak, çalkanmak, sallanmak, dalgalanmak” (CCII 681).

çeber (<Moğ. çeber) “maharetli, becerikli” (CCII 681).

çeber kişi (<Moğ. çeber + Trk. is.) “maharetli, becerikli kişi; temiz, saf kişi (CCII 681).

çekmen “kumaş, yün kumaş, çuha” (CCI 456); **çekmen** “a.a.” (CCII 681).

çekmençi “kumaş dokuyan, dokumacı, çuhacı” (CCII 681).

çerçi “gezerek ufak tefek şeyler satan kimse, çerçi” (CCI 456); **çerçi** “a.a.” (CCII 682).

çeren “ekin destesi” (CCII 682).

çeri “komutan, asker” (CCII 682).

çeri başı “komutan, asker” (CCI 456).

çerli “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCII 682).

çert “genç, taze, yaş (ağaç)” (CCII 682).

çevük “tatlı, hoş, sevimli” (CCI 456).

çeyri “komutan, asker” (CCI 456),
çibuh “değnek, dal, çubuk” (CCII 682).
çibuk “değnek, dal, çubuk” (CCII 682).
çıganak “dirsek” (CCII 682).
çıgmağ “aşık kemiği” (CCI 457).
çıgrıgçı “çarkçı, bileyici” (CCI 457).
çıkar- “çıkarmak” (CCII 683).
çın “gerçek, hakiki” (CCII 683).
çınay “ev hanımı, eş” (CCI 457).
çın han “gerçek kral” (CCII 683).
çınla- “inlemek” (CCII 683).
çırlak “su, dere, çay” (CCII 684).
çirmamak “sarma, dolaştırma” (CCII 684).
çirmiş “sarılmış, dolanmış” (CCII 684).
çırpı “çalı, çalı çırpı, ince kuru dallar” (CCII 684).
çıyrun “talihsizlik, mutsuzluk, terslik” (CCII 684).
çızmağ “yazı” (CCI 458).
çibin “sinek” (CCI 458).
çift (<Far. cüft) “çift” (CCI 458).
çig (I) “şebnem, çiy” (CCI 458); **çig** “a.a.” (CCII 685).
çig (II) “pişmemiş, çiğ” (CCI 458).
çil tavol “turaç” (CCI 458).
çimdi- “çimdiklemek” (CCII 685).
çine- “ipek ile işlemek, örmek” (CCII 685).
çirkin (<Far. çirkin) “çirkin” (CCI 458).

çoħmarlı “topuzlu, omaklı” (CCII 685).

okrak “kaynak, pınar” (CCII 685).

ovu “iftiracı, müfteri” (CCII 685).

ovlan- “bağırarak, gürültü etmek, nara atmak” (CCII 685).

Çök- “ökmek, ömelmek” (CCII 686).

ömlök “ömlök” (CCI 459).

öpövre “epeevre” (CCI 459).

öple- “bir araya toplamak, bağlamak” (CCI 459); **öple-** “a.a.” (CCII 686).

örgök “bebek kundağı, kundak” (CCII 686).

övre “evre, çepeçevre” (CCI 459).

övür- “evirmek, döndürmek” (CCI 459).

övürmek “ark” (CCI 459).

öz- “uzatmak, uzunluğuna çekmek” (CCII 686).

uçul- “soyunmak” (CCI 459).

uğur “ukur” (CCI 460).

ulğan- “sarınmak, bürünmek, dolanmak” (CCII 686).

ulğav “tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, dolak” (CCI 460).

ura (<Far. curra) “yırtıcı bir av kuşu” (CCI 460).

urunba (<Far. urunba) “yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, hindiba” (CCI 460).

uvalduz (<Far. uvāl-dūz) “uvaldız” (CCI 460).

uvla- “bağırarak, gürültü etmek, nara atmak” (CCII 686).

uvlu- “bağırarak, gürültü etmek, nara atmak” (CCII 686).

uz “pahalı ve parlak bir tür ipek dokuma” (CCI 460).

üi “tatlı, yumuşak, hafif” (CCII 687).

çürümek “çürüme” (CCI 460).

çüv- “atmak, fırlatmak, salmak” (CCII 687).

çüvel- “devrilmek, bir tarafa yatmak” (CCII 687).

çüvre “ters” (CCII 687).

daç “taç” (CCII 687).

darağa (<Moğ. daruga) “askerî vali, vali” (CCII 689).

dela (<Far. dela) “kaya sansarı” (CCI 461).

dêş- “demek, birlikte söylemek, deyişmek” (CCII 690).

dêyri “değın, kadar” (CCI 462); **dêyri** “a.a.” (CCII 690).

dıvar (<Far. dīvār) “duvar” (CCI 462).

dıvar ostası (<Far. dīvār + Far. osta + Trk. ek) “duvar ustası” (CCI 462).

draz heşi (<Far. drāz hēšī) “bir tür keten kumaş” (CCI 462).

dur- (süreklilik yardımcı fiili) “bir yerde sabit olarak kalmak” (CCII 691).

duvat (<Arp. davīt) “divit” (CCI 462).

düley “aptal, embesil, cahil” (CCII 692).

êç “hiç, asla” (CCII 694).

êcki “teke, keçi” (CCI 463).

êfsik “az, eksik” (CCI 463).

êgeçi (<Moğ. êgeçi) “babanın kız kardeşi, hala” (CCI 463).

êger (<Far. agar) “eğer” (CCI 463); **êger** “a.a.” (CCII 695).

êgev “eğe, törpü” (CCI 463).

êgilik “iyilik” (CCII 695).

êgir- “ip eğirmek” (CCI 464).

êgri “günahkâr, hatalı, eğri (kimse)” (CCII 696).

êgri kılı sahte, yalan” (CCI 464).

ëgri kişi “yalancı” (CCI 464),
ëhři “ekşi” (CCI 464).
ëker “bitki” (CCI 464).
ëksik “az, eksik” (CCI 464); **ëksik** “a.a.” (CCII 696).
eksiklik “noksanlık, eksiklik” (CCII 696).
ëksit- “azaltmak, eksiltmek” (CCI 465); **ëksit-** “a.a.” (CCII 696).
ëksük “az, eksik” (CCI 465).
ël (II) “el” (CCI 465); **ël** “a.a.” (CCII 697).
ëlat (<Arp. ahlāt) “özsü” (CCI 465).
ëlbek “zengin, bol” (CCII 697).
ëlbeklik “zenginlik, bolluk, cömertlik” (CCII 697).
ëlpek “zengin, bol” (CCII 698).
ëlbet (<Arp. elbet) “muhakkak, şüphesiz” (CCI 465).
elbeti “muhakkak, şüphesiz” (CCII 697).
ëlçi (II) “melek, ferişte” (CCI 475),
ëlgen- “korkmak, ürkmek” (CCII 697).
ëlgendir- “korkutmak, ürkütmek” (CCII 697-811).
ëlikle- “alay etmek, küçük düşürmek” (CCI 465), **ëlikle-** “a.a.” (CCII 697).
ëliklemek “alay” (CCI 466).
ëllik “barış, sulh” (CCI 466).
ëlsiz “elsiz” (CCII 698).
ëmdiden arı “şimdiden sonra, bundan sonra” (CCI 466).
ëmdiden keri “eskiden, eski zamanda” (CCI 466).
ëmdigiden “şimdiden sonra, şu andan itibaren” (CCII 698).
ëmen- “utanmak, mahcup olmak” (CCII 698).

êmgen- “ıstırap çekmek, acı çekmek” (CCII 699).

êminlik (<Arp. emîn + Trk. ek) “emniyet” (CCI 466).

êminlik bile “güvenli, emin” (CCI 466).

êml- “tedavi etmek, iyileştirmek” (CCII 699).

êñ- “eğmek, boyun eğmek” (CCII 699).

êñ burun “ilk, önce” (CCI 467).

ênç “sakin, huzurlu” (CCII 699).

ênçi “özel mülkiyet, mal” (CCII 699).

êndir- “indirmek” (CCII 699).

êndürmiş “indirilmiş, inik” (CCI 467).

ênse “ense” (CCII 700).

ênsele- “ensesine vurmak” (CCII 700).

ênür “demirci maşası, demircinin sıcak demiri tuttuğu kıskaç” (CCII 700).

êpçi “ev hanımı, eş” (CCI 467).

êr- (II) “kendisini huzur içinde hissetmek” (CCII 700).

êrdem “erdem” (CCII 701).

êrdemli (<Moğ. erdem + Trk. ek) “erdemli” (CCI 468).

êrden “bakire” (CCII 701).

êrdenlik “bakire” (CCII 701).

êremsi- (<Moğ. eremsi-) “gururlanmak, kibirlenmek, övünmek” (CCII 701).

êrik (I) “tabaklanmış deri” (CCI 468).

êrik (II) “erik” (CCI 468).

êrikle- “deriyi tabaklamak, işlemek” (CCII 701).

êriklegen têri “tabaklanmış deri” (CCII 701).

êrin (II) “diş eti” (CCI 468).

êrkek “erkek, koca” (CCI 467).

êrkli êrksiz “ister istemez, isteyerek veya istemeyerek” (CCII 702).

êrksin- “bir şeyin sahibi olmak” (CCII 702).

êrlik “erkeklik” (CCI 468).

êrmeyin “istemeyerek” (CCII 700).

êrsekçi “fahişe, ahlaksız, zinacı” (CCI 468),

êrseklik “fahişelik, ahlaksızlık, namussuzluk” (CCII 703).

êrseksiz “ıffetli, namuslu” (CCI 469).

êrt- “geçmek, geçip gitmek” (CCII 703).

êrte çağda “eskiden, eski zamanda” (CCI 469).

êrûv “hızlı, çabuk, enerjik” (CCII 703).

êsirge- “merhamet etmek, acımak, esirgemek” (CCII 703).

êsirt- “kendinden geçirtmek, sarhoş etmek” (CCII 703).

êski (II) “eski, yaşlı, ihtiyar” (CCII 703).

êşi “kaynana, kayınvalide” (CCI 469).

êşitmek “işitme” (CCI 471).

êt “et” (CCI 471); **êt** “a.a.” (CCII 704).

êtez “vücut, beden” (CCII 706).

êtikçi bıçağı “çizmeci, ayakkabıcı bıçağı” (CCI 473).

êtiz “vücut, beden” (CCII 706).

êtiz- “erdirmek, ulaştırmak” (CCII 706).

êtmekçi “fırıncı” (CCI 474).

êyer “eyer” (CCI 474).

êyerçi “eyer yapan kimse, saraç” (CCI 474).

êyer yabogı “eyer örtüsü” (CCI 474).

 ygilik “iyilik” (CCI 475).

 ygirek  t- “düzeltmek” (CCI 475).

 yi “iyi, hoş” (CCI 475).

 ynek “tek, biricik” (CCII 707).

 zik “uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalk r” (CCII 707).

falan (<Arp. fal n) “falan, filan” (CCI 475).

fanar (<Yun. fan ri) “fener” (CCI 475); **fanar** “a.a.” (CCII 707).

fil (<Far. f l) “fil” (CCI 475).

fil tişi (<Far. f l + Trk. is.) “fildişi” (CCI 475).

frişte (<Far. firişta) “melek, ferişte” (CCI 475); **frişte** “a.a.” (CCII 707).

fus (<Far. f s) “geveze, palavracı, lafazan” (CCI 476).

 am (<Arp.  amm) “tasa, gam” (CCI 476).

  l (<Far. gul) “ i ek” “  l” (CCI 476).

  laf (<Far. gul- b) “  l” (CCI 476).

  laf suvu (<Far. gul- b + Trk. is.) “  l suyu” (CCI 476).

  laf ya ı (<Far. gul- b + Trk. is.) “  l ya ı” (CCI 476).

  l dar ini (<Far. gul d r  n ) “tarçın  i e i” (CCI 476).

 ada  (<Mo . hada- + Trk. ek) “ ivi, m h” (CCII 709).

 afta (<Far. hafta), “hafta” (CCI 477).

 alal oğul (<Arp.  al l + Trk. is.) “meşru  ocuk,  z evlat” (CCI 477).

 al an “artan, baki, bakiye” (CCI 477).

 al a (<Arp.  alk a) “yüzük, halka” (CCII 709).

 alk a (<Arp.  alk a) “at takımında kullanılan halka, toka” (CCI 477).

 amuş (<Arp.   m ş) “rahat, yumuşak, huylu, sessiz (kimse)” (CCI 478).

 an ına “sevgili han, hanca ız” (CCII 710).

hanuz (<Far. hanūz) “daha, henüz” (CCII 710).

hasa (<Arp. hāssa) “özellikle” (CCI 478).

hasal koçak “nöbetçi, bekçi” (CCI 478).

hasır (<Arp. haşır) “hasır, kaba hasır, döşek” (CCI 478).

haziz “nadir, çok güzel” (CCII 711).

hekim (<Arp. hakīm) “doktor, hekim” (CCII 711).

hërsek “fahişe, ahlaksız, namussuz” (CCII 712).

hërsekçi “fahişe, ahlaksız, namussuz” (CCII 712).

heşi (<Far. hēṣī) “kaba keten kumaş” (CCI 479).

hiyar şanbar (<Far. hiyār-ı şanbar) “acur, Hint hıyarı” (CCI 479).

holincan (<Far. hōlincān) “zencefilgillerden, kök sapları baharat olarak kullanılan güzel kokulu bir bitki, havlıcan (CCI 479).

hor- “sallanmak, yaylanmak” (CCII 713).

hora- “güçsüzleştirmek, zayıflatmak” (CCII 713).

hormat bile “onurlu, saygılı, hürmetli” (CCI 480).

horon (<Yun. horós) “canlı, hareketli bir oyun” (CCII 713).

hoş èyi bile “dürüstçe, samimi olarak” (CCI 480).

hoş köñül bile “dostça, samimi olarak” (CCI 480).

hovan- “sevinmek, mutlu etmek, kıvanmak” (CCI 713).

hovanlan- “gururlanmak, kibirlenmek, övünmek” (CCII 713).

hovar- “ölmek, kırılmak, telef olmak” (CCII 713).

hovat- “incelmek, küçülmek” (CCII 713).

hovatlan- (<Arp. kuvvat + Trk. ek) “güçlenmek, kuvvetlenmek” (CCII 714).

höküm (<Arp. hukm) “hüküm” (CCII 714).

hökümçi (<Arp. hukm + Trk. ek) “avukat” (CCI 480).

hucira (<Arp. hucra) “dolap” (CCI 480).

huvluḡ “genç kısrak, ilk kez kulunlayan kısrak” (CCII 715).

huvun “kavun” (CCII 715).

ıçkın- “kaçmak, kurtulmak, serbest kalmak” (CCII 715).

ıçkır “kemer, uçkur” (CCII 715).

ıd- “göndermek” (CCI 480).

ıdır- “göndermek” (CCII 715).

ıdıṣ “giriş” (CCI 480).

ıdmaḡ “gönderme” (CCI 481).

ıḡla- “aḡlamak” (CCI 481); **ıḡla-** “a.a.” (CCII 715).

ıḡlamak “aḡlama” (CCI 481).

ıḡran- (köpek) “hırlamak” (CCII 715).

ıḡ- “akıntıya gitmek” (CCII 715).

ıkrar (<Arp. ikrār) “itiraf, açıkça söyleme” (CCI 481).

ıl “yıl, sene” (CCII 716).

ıla- “aḡlamak” (CCII 716).

ımaḡ “sadık, candan baḡlı” (CCII 716).

ımaḡ “sadık, candan baḡlı” (CCII 716).

ımamlı “sadık, candan baḡlı, güvenilir” (CCII 716).

ımanḡan “inançlı, imanlı” (CCI 481).

ımanmaḡ “inanç, inanma” (CCI 481).

ınçḡa- “hıçkırmak” (CCII 717).

ıpar “misk” (CCI 481).

ırah “uzak” (CCI 481); **ırah** “a.a.” (CCII 717).

ıraḡ “uzak” (CCI 482).

ırak- “uzaklaşmak” (CCI 482).

ırgal- “sallanmak, silkelenmek, sarsılmak, ırgalanmak” (CCII 717).

ırs (<Rus. rıs) “vaşak” (CCI 482).

ışkarlat (<Far. sakarlāt) “bir tür ince bez” (CCI 482).

ışanmak 1. “güven, inanç” 2. “umut, ümit” (CCI 482).

ışım “koruyucu kılıf, tozluk” (CCII 717).

ışlık “baca” (CCII 717).

ıy- (I) “göndermek” (CCI 483).

ıy- (II) “kokmak” (CCII 718).

ıylamak “koku” (CCI 483).

ıymış “kokuşmuş, pis kokmuş” (CCI 483).

ızarlı “kıskanç, hasis” (CCI 483).

ızarlık “kıskançlık, haset” (CCII 718).

ıçık “kürk” (CCII 718).

ıçinde “içinde, içeri” (CCI 484).

ıçış- “birlikte içmek” (CCII 719).

ıçrih “içeri, derun” (CCII 719).

ıgine “çuvaldız” (CCI 484).

ıgren- “tiksinmek, iğrenmek” (CCII 719).

ikti “evcil” (CCI 484).

il- “asmak, tutturmak” (CCI 484); **il- (I)** “bağlamak, tutturmak, takmak, asmak” (CCII 719).

il- (II) “eğilmek” (CCII 719).

ilgeri “ilk, önce” (CCI 484).

ilik- “alay etmek, küçük düşürmek” (CCII 719).

ilim “balık ağı” (CCII 719).

illa “hatta, aksi hâlde, illa, sonra, bundan dolayı” (CCI 485).

ilindir- “bağlamak, takmak” (CCII 719).

ilk “birinci, ilk” (CCI 485).

ilk yaz ay “baharın ilk ayı, Mart” (CCI 485).

imen- “utanmak, mahcup olmak” (CCI 485).

imsiri (<Arp. mişrī) “mumya” (CCI 485).

inçkele- “ince düşünmek” (CCI 485).

inçü (<Çin. cençu) “inci” (CCI 485).

iñen “çok” (CCII 720).

ipek “ipek” (CCI 486).

ipkin “menekşe rengi” (CCI 486).

isde- “aramak, sormak” (CCI 486).

iseb “çeyiz” (CCII 720).

isi “sıcak” (CCI 486).

issi su “banyo, hamam” (CCI 486).

isdemek “arama, sorma” (CCI 486).

işitmek “işitme” (CCI 487).

işittir- “duyurmak, işittirmek” (CC II 721).

işlemek “iş, çalışma” (CCI 487); **işlemek** “fiil, hareket, çalışma” (CCII 721).

it- “itmek, itelemek” (CCII 721).

iti “keskin” (CCII 721).

itme “alıştırma, idman, egzersiz” (CCII 721).

itmele- “alıştırma, egzersiz, uygulama yapmak” (CCII 721).

iv “mezar höyüğü” (CCII 721).

iy “ağrı, acı” (CCII 722).

iygilik “iyilik” (CCII 722).

iy kayın “akraba” (CCII 722).

iz “iz” (CCII 722).

izba (<Rus. izba) “oda” (CCI 487).⁴⁷

izdemek “arama, sorma” (CCI 487).

ķababa (Arp. kabāba) “karabiberi andırır taneli, kuyruklu biber, Hint biberi” (CCI 488).

ķabul (<Arp. ķabūl) “onay, kabul” (CCII 722).

ķabut (<Far. kabūt) “mavi” (CCI 488).

ķabut yapķut (<Far. kabūt + <Arp. yāķūt) “mavi, yakut, safir” (CCI 488).

ķadav “ķivi, mih” (CCI 488).

ķaķıt (<Far. kāķiz) “kaķıt” (CCI 489).

ķaķal (I) (<Arp. kāķil) “yavaŗ, uyuŗuk, aķırkanlı, tembel” (CCI 489).

ķaķal (II) (<Arp. kāķil) “can sıkıcı, ūzūcū, endiŗe verici” (CCII 723).

ķaķı- “azarlamak, sūvmek” (CCI 489).

ķaķımaķ “azarlama, sūvme” (CCI 489).

ķal “yabani, vahŗi” (CCII 724).

ķalıp (<Arp. ķālīb) “kalıp” (CCI 490).

ķalķan “kalkan” (CCII 724).

ķam “būyūcū” (CCI 490).

ķam ķatun ķiŗi “būyūcū kadın” (CCI 490).

ķamlıķ “kehanet, būyūcūlūķ” (CCI 490).

ķamov “sarılmıŗ, dolanmıŗ” (CCII 725).

ķaķa “ince tahta” (CCI 490).

⁴⁷ *Codex Cumanicus*’ta geķen *izba* “oda” kelimesi ile Kumuk Tūrkķesinde geķen *izba-ķital’nya* “kūy okuma salonu” (KTS, 169) arasında anlamsal bir baē olduēu dūŗūnūlebilir.

kañçık (<Soğ. kañçīk) “dişi köpek, kancık” (CCII 725).

kañfor (<Far. kānfōr) “kâfur” (CCI 490).

kañırıt- “utandırmak, mahcup etmek” (CCII 725).

kañ katunı “hükümdar eşi, hakanın karısı” (CCI 491).

kapsa (<Lat. capsa) “sandık” (CCII 725).

kapuç “kese, küçük torba” (CCI 491).

kar “kar” (CCI 491).

kara (II) “inek, büyük baş hayvan” (CCII 725).

karabar (<Far. karabār) “kehribar” (CCI 491).

karakçı “dilenci” (CCII 726).

kara kul “zenci köle, kul” (CCII 726).

kara kuş “kartal” (CCI 491); **kara kuş** “a.a.” (CCII 726).

kara küzen “kokarca” (CCI 491).

karalık (I) “hokka” (CCI 491).

karalık (II) “karalık” (CCII 726).

karandaş “erkek kardeş” (CCI 491).

karangı 1. “karanlık”, 2. “kapalı hava” (CCII 726).

karangu 1. “karanlık”, 2. “kapalı hava” (CCI 492).

karar- “kararmak” (CCII 726).

kararak “daha kara, çok kara” (CCII 726).

kararmak “karalık, siyahlık” (CCI 492).

kara tēyin “kara sincap” (CCI 492).

kara ulus “halk” (CCII 726).

karav 1. “ödül”, 2. “tazminat, prim” (CCI 492); **karav** “a.a.” (CCII 726).

karğaşa “kavgacı (adam)” (CCII 727).

ķarķışlı “lanetli, lanetlenmiş” (CCI 492).

ķarķışlu “lanetli, lanetlenmiş” (CCII 727).

ķarı “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın” (CCI 492).

ķarımak “yaşlılık, ihtiyarlık” (CCI 493).

ķarıř- “korumak, savunmak” (CCI 493).

ķarıřmak “koruma, savunma” (CCI 493).

ķarıřtur- “ķarıřtırmak” (CCI 450).

ķarmala- “acele etmek, ķabuk olmak” (CCII 727).

ķarp (yansıma ses) “pat” (CCII 727).

ķastana (<Yun. kástana) “keştane” (CCI 493).

ķařa- “ķařımak” (CCI 494).

ķařrav “ķařaķı” (CCI 494).

ķata “boyunca, süresince” (CCII 728).

ķatı kılı “sert, cesurca” (CCI 494).

ķatılap “sert, cesurca” (CCI 495).

ķatır “katır” (CCI 495).

ķatırak “daha katı, daha sert” (CCII 728).

ķatıřtur- “ķarıřtırmak” (CCI 495).

ķatıřturmak “ķarıřtırma” (CCI 495).

ķātib (<Arp. kātib) “kātıp, yazı” (CCI 495).

ķatifa (<Arp. ķatīfa) “kadife” (CCI 495).

ķatra “baca” (CCI 495).

ķatulan- “uķrařmak, ķabalamak, gayret etmek” (CCII 728).

ķavdan “kışın hayvanların otlatıldıķı otlak, kuru otların olduķu yer” (CCII 729).

ķavurķına “kavurma tavası” (CCI 495).

ķavursın (<Moğ. ğağursun) “kuş yeleğinin uç tarafı” (CCII 729).

ķaya “kaya” (CCII 729).

ķaydan “nereden” (CCI 496).

ķayın (II) “... ki o” (CCI 496).

ķayır “geri, yeniden” (CCI 496).

ķayra “geri, yeniden” (CCI 496).

ķayrı “geri, yeniden” (CCI 496).

ķayma “her kim, her kim olursa olsun” (CCI 496); **ķayma** “a.a.” (CCII 729).

ķaynat- “kaynatmak” (CCI 496).

ķaz “kaz” (CCI 497).

ķazı “atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk, at sucuğu” (CCII 730).

ķazğan- “başarmak, kazanmak” (CCI 497).

ķaznaçı (<Arp. ħazīna + Trk. ek) “hazinedar” (CCII 730).

ķebek “kepek” (CCI 497).

ķebel- “giyinmek” (CCI 498).

ķebensi- “gürlemek, gürüldemek, patlamak” (CCII 730).

ķeber- “giyinmek” (CCII 730).

ķebit “dükkan, mağaza” (CCI 498).

ķeçöv “uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkâr” (CCII 731).

ķeger “rezil olmak, utanç verici duruma düşmek” (CCII 731).

ķeleş “evlenme çağındaki kız” (CCII 733).

ķeltür- “getirmek” (CCI 499); **ķeltür-** “a.a.” (CCII 733).

ķemeç “mayasız hamurdan yapılmış ekmek” (CCII 733).

ķemiş- “fırlatmak, atmak” (CCI 499).

ķemişil- “fırlatmak, atmak” (CCII 733).

kemsen (<Far. kamzan) “talihli, şanssız, bahtsız” (CCII 733).

kèndi “kendi” (CCI 499).

kèneş (I) “öğüt, nasihat” (CCI 499).

kèñlik “genişlik” (CCI 499).

kènsi “kendi” (CCII 734).

kènt (<Soğ. kanth) “şehir, kent” (CCI 499).

kepés “genellikle hayvan postundan yapılan başlık, börk” (CCI 500).

kèregi “çadır iskeleti, çadırın (yurdun) ağaçtan yapılan sökülebilir duvarı” (CCII 735).

kèriş “tartışma, kavga, çekişme” (CCII 735).

kèrmen “şehir, kale” (CCII 735).

kersenc (<Far. karsanc) “uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkâr” (CCII 735).

kèrték “gelin odası, gerdek” (CCII 736).

kèrtilep “samimi olarak, samimiyetle, dürüstçe” (CCI 500); **kèrtilep** “a.a.” (CCII 736).

kèrtir- “anlamında olmak, anlamına gelmek, demek” (CCII 736).

kèset- “ürkütme, korkutma, cesaretini kırmak” (CCII 737).

kesirtki “çekirge” (CCII 737).

kèş (<Far. kīş) “okluk, ok kabı, kubur, sadak” (CCII 737).

kèşene (<Far. kāšāna) “mezar höyüğü” (CCII 737).

kèşke (<Far. kāški) “keşke” (CCI 500).

kètür- “getirmek” (CCII 733).

kèydir- “giydirmek” (CCII 737).

kèyik toñuz “yaban domuzu” (CCI 502).

kèyin- “giyinmek” (CCII 737).

kèziv “salgın, salgın hastalık” (CCII 738).

kılıç ostası “kılıç ustası” (CCI 503).

ķılın- “edilmek, yapılmak” (CCII 739).

ķın (I) “acı, eziyet, ıstırap, azap, işkence” (CCII 739).

ķına- “eziyet etmek, acı ķektirmek” (CCII 739).

ķıncır “şası, şası gözlü” (CCII 739).

ķııır “eğri, bğrü” (CCII 739).

ķırgıy “atmaca” (CCI 503).

ķıptı “makas” (CCI 503).

ķırķma “kırkılmış koyun” (CCII 740).

ķırıl- “ölmek, kırılmak, telef olmak” (CCII 740).

ķırır “kenar, kıyı, sınır” (CCII 740).

ķırılış- “saldırmak, kavga etmek, tartışmak, ķekişmek” (CCII 740).

ķırlov “yırtık, çatlak, yarık” (CCII 740).

ķıstalış- “birbirine girmek, birbirine sokulmak” (CCII 741).

ķış ay “ķış ayı” (CCI 504).

ķıķırmak “seslenme, çağırma” (CCI 502).

ķıymatsız (<Arp. ķıymat + Trk. ek) “paha biçilemez, çok kıymetli” (CCII 741).

ķız (II) “pahalı” (CCI 504).

ķızar- “kızarmak, parlamak” (CCII 742).

ķız ķarandaş “kız kardeş” (CCI 504).

ķibrit (<Arp. ķibrīt) “ķükürt” (CCI 505).

ķiçi- “kaşınmak, gicişmek” (CCII 743).

ķile- “huzursuzlanmak, huysuzlanmak, mızızlanmak” (CCII 743).

ķilim (<Far. gilīm) “ķilim” (CCI 505).

ķim-ēse “ķimse” (CCII 747).

ķiras (<Yun. kerási) “ķiraz” (CCI 506).

kirde (<Far. girde) “ekmek, pasta” (CCI 506).

kireç (<Far. gireç) “kireç” (CCI 506); **kireç** “a.a.” (CCII 747).

kirik- “uyum sağlamak, anlaşımak, katılmak” (CCII 747).

kirpi “kirpi” (CCII 747).

kirpik “kirpik” (CCI 506).

kiş “samur” (CCI 506).

kişen “köstek, bukağı, atın ayağına vurulan zincir” (CCI 506).

kişine- “(at) kişnemek” (CCII 749).

kişne- “(at) kişnemek” (CCII 749).

kitire (<Far. kitīra) “keven adındaki bitkinin kökünden çıkarılan sakız, kitre” (CCI 507).

kizlenmiş “saklı, gizli, gizlenmiş” (CCII 749).

kol- “istemek, talep etmek” (CCI 507); **kol-** “a.a.” (CCII 750).

kolan “semer bağı, kolan” (CCI 508).

kolmak “rica, talep” (CCI 508).

koltuk “koltuk, koltuk altı” (CCII 750).

kom “dalga, su dalgası” (CCII 750).

konuç “ayağın bilekten baldıra doğru olan bölümü, konç” (CCII 750).

konakla- “evinde misafir etmek, konaklatmak” (CCI 508).

kondrak (<Far. kondrak) “tütsü” (CCI 508).

konran- “kendi kendine söylenmek, sokranmak” (CCII 751).

konşı “komşu” (CCI 508).

konşu “komşu” (CCII 751).

kopar- “kurmak, inşa etmek” (CCI 508).

koparmak “bina, yapı” (CCI 509).

kopmaklık “ölümden sonra dirilme” (CCII 751).

kopsa- “ilahi söylemek” (CCII 751).

kopsağan “ilahi (Mezmur)” (CCII 751).

koptalık (<Far. kũfta + Trk. ek) “köfte yapmaya yarayan öğütölmüş bulgur, köftelik” (CCI 509).

korkmak “korku” (CCI 509).

korkunç kişi “iğrenç, tiksindirici, korkunç kimse” (CCII 752).

koron (<Yun. ħoros) “raks, dans, horon” (CCI 509).

korov 1. “ödöl”, 2. “tazminat, prim” (CCII 726).

koşıcı “şair” (CCII 752).

koturlu “kabuk bağlamış, kabuklu (yara)” (CCI 509).

kovaĥ “yara kabuğu, saç kepeği” (CCII 752).

kovan- “sevinmek, mutlu etmek, kıvanmak” (CCI 752).

kovra “anız, ot, kurumuş bitki sapı” (CCII 753).

kovun “kavun” (CCI 510).

kovuş- “kavuşmak” (CCII 753).

koyęan kişi “bağışlayan, serbest bırakan kimse” (CCI 510).

koyęař- “koyun koyuna uyumak” (CCII 753).

koymiç “leğen kemiği, kuyruk sokumu kemiği” (CCI 510).

koy sürüki “koyun derisi” (CCI 511).

koz yağı “cevizden çıkarılan yağ, ceviz yağ” (CCI 511).

köçür- “göçmesini sağlamak, göçürmek” (CCII 754).

kögen (<Moğ. kögene) “koyun, kuzu vb. gibi hayvanların boynundan bağlamak için özel olarak yapılan ip, bitkinin yerden sürünen sapı” (CCII 754).

kök (II) “kök, asıl, soy” (CCI 511).

kökre- “gürlemek” (CCI 511).

kökremek “gök gürlemesi” (CCI 511).

kölege “gölge” (CCII 756).

kömüldürük “genellikle hayvanlara takılan göğüs kemeri” (CCI 512).

kömür “kömür” (CCI 512).

könçek “pantolon, şalvar” (CCI 512).

könder- “düzeltmek, doğrultmak” (CCI 512); **könder-** “a.a.” (CCII 756).

köne “yanmış, yanan” (CCII 756).

köne suvı “cıva” (CCI 512).

köne suvu “cıva” (CCII 756).

könel- “bir şeye kabiliyetli olmak, becermek” (CCII 756).

könen- “tatmin olmak, memnun olmak, hoşlanmak” (CCII 756).

köni “doğru, dürüst, samimi” (CCII 757).

könilik “adalet, doğruluk” (CCII 758).

könü “doğru, dürüst, samimi” (CCI 512); **könü** “a.a.” (CCII 757).

könülük “adalet, doğruluk” (CCII 758).

könülükçe “adilce, adaletlice” (CCII 758).

köpek “köpek” (CCI 513).

köp kurla “sık sık” (CCI 513).

kör (I) (<Far. kōr) “gözü görmeyen, kör” (CCI 514).

köralma- (<köre alma-) “nefret etmek, tiksинmek, iğrenç bulmak” (CCII 759).

körgüzmek “gösterme, gösteri” (CCI 514).

körk “güzellik” (CCI 514); **körk** “a.a.” (CCII 760).

körkli “güzellik” (CCII 760).

körklü “güzel” (CCI 514).

körksizlik “çirkinlik” (CCI 515).

körksüz “çirkin” (CCI 515).

körle- “horlamak, horuldamak” (CCII 760).

körmek “görme, görüş” (CCI 515).

körövül “duvar, dur” (CCII 760).

körümli “güzel, gösterişli, çekici, cazip” (CCII 760).

körünmek “görünme” (CCI 515).

körüvse- “görmek istemek, arzulamak” (CCII 761).

kös-könü “dosdoğru, doğru” (CCII 761).

kösöv “ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri” (CCII 761).

kösül- “açmak, uzatmak, ayağını uzatarak oturmak” (CCII 761).

köşegen “perde, cıbinlik” (CCI 515).

köter- “kaldırmak, yükseltmek” (CCII 761).

kötir- “bağışlamak” (CCII 761).

kötür- “kaldırmak, yükseltmek” (CCII 761).

kötürem “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCII 762).

kötürmeklik “yok etme, ortadan kaldırma” (CCI 515).

kötürülmüş “asılmış, yükseltilmiş, kaldırılmış” (CCI 515).

kövrük “kükürt” (CCI 516).

kövüz “halı” (CCI 516).

közsiz “kör” (CCI 516).

közsiz köpek “köstebek” (CCI 516).

köz yaruğu “göz nuru” (CCI 516).

Kristian “Hristiyan” (CCII 762).

kuburçuk (<Moğ. kubur + Trk. ek) “küçük kutu, hokka” (CCI 516).

kula “terk edilmiş yer, bozkır” (CCII 763).

ķulabars “alaca panter, çizgili leopar” (CCII 763).

ķulak “kulak” (CCI 517).

ķulaksız “sağır” (CCI 517).

ķulan “alacalı, alaca bulaca” (CCII 763).

ķulan alan “alacalı, alaca bulaca” (CCII 763).

ķula tüz “ıssız bozkır, kimsesiz alan” (CCII 763).

ķulunla- “(kısırak) yavrulamak” (CCII 763).

ķum “kum” (CCI 517); **ķum** “a.a.” (CCII 763).

ķumartķı “miras, vasiyet” (CCII 763).

ķun “güç, kuvvet, erk” (CCI 517); **ķun** “a.a.” (CCII 764).

ķur “kuşak, kemer, bel bağı” (CCI 517).

ķurban bayram ay (<Arp. ķurbān + Trk. is.) “Kurban bayramı ayı, zilhicce” (CCI 518).

ķurç “çelik” (CCII 764).

ķurğan “mezar höyüğü” (CCII 764).

ķurla “kez, defa, kere” (CCI 518); **ķurla** “a.a.” (CCII 764).

ķursak “mide, mesane” (CCI 518).

ķurt “kurtçuk” (CCI 518).

ķurtķa (<Moğ. emegen) “yaşlı kadın, kocakarı” (CCII 765).

ķurtley “meyve kurdu gibi, kurtçuk gibi” (CCII 765).

ķurulta “kurultay” (CCII 765).

ķuru yüzüm “kuru üzüm” (CCI 518).

ķustun- “sık ve yoğun bir şekilde nefes almak” (CCI 518).

ķustunmak “sık ve yoğun bir şekilde nefes alma” (CCI 519).

ķuş sūti “kuş sūtü” (CCII 765).

ķutķar- “ķurtarmak” (CCII 765).

ķutulmak “ķurtulma iŗi, ķurtulma” (CCII 766).

ķutķar- “ķurtarmak” (CCII 765).

ķutķardaķı “ķurtarıcı” (CCII 765).

ķutķaruvsa- “ķurtarmak istemek” (CCII 766).

ķutulmak “ķurtulma iŗi, ķurtulma” (CCI 519).

ķutuluŗ “ķurtuluŗ” (CCII 766).

ķuv 1. “soluk, renksiz, solgun”, 2. “ķuru, ķurumuŗ” (CCII 766).

ķuvuķ “saman” (CCII 766).

ķuyaŗ “ķüneŗ” (CCI 519); **ķuyaŗ** “a.a.” (CCII 767).

ķuyiŗķan “atın ķuyruķu altından geķirilen kayiŗ, ķuskun” (CCI 519).

ķuyun “ķasırķa” (CCII 767).

ķuymiķ “leķen ķemiķi, ķuyruk sokumu ķemiķi” (CCII 767).

ķuķmen “ķuķlũ” (CCII 768).

ķuķsiz “zayıf, dũŗķũn, ķuķsũz (ķimse)” (CCII 768).

ķũden (?) “misafir” (EDPT, 704).⁴⁸

ķũķũrķinley “ķũvercin gibi” (CCII 768).

ķũkel (Moķ. ķũgũl) “ķara diken, dikenli bir tũr ķalı” (CCII 768).

ķũlik “hızlı, ķabuk, enerjik” (CCII 768).

ķũlte baķ “ekin demeti” (CCII 768).

ķũmũŗley “ķũmũŗ gibi” (CCII 768).

ķũķ “ķizmetķi ķız, ķariye” (CCI 520).

ķũn- “ķabul etmek, itiraf etmek, razı olmak, teŗekkũr etmek” (CCII 768).

⁴⁸ *Codex Cumanicus*’ta (Argunŗah-Gũner, 2015) anlamı verilmeyen kelime Clauson’un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* sũzluķũnde “misafir” anlamında kullanılmıŗtır (EDPT, 704).

künde “her gün” (CCI 521).

kündegi “her gün” (CCI 521).

kün erte “sabah vakti” (CCI 521).

künilemek “kıskanma, haset” (CCII 769).

kün toğuş “doğu, güneşin doğduğu taraf” (CCII 769).

kün tovuş “doğu, güneşin doğduğu taraf” (CCI 521).

küre (<Far. kura) “maden eritmede kullanılan fırın, döküm ocağı” (CCI 521).

kürle- “bağırarak, böğürmek” (CCII 770).

kürük “körük” (CCI 521).

küsen- “arzu etmek, istemek” (CCI 521).

küsenç “arzu, istek, özlem, umut” (CCII 770).

küsengen “arzu, istek, özlem, umut” (CCII 770).

küsenmek “arzu etme, isteme” (CCI 521).

küşen- “tekrarlamak” (CCII 770).

küt- “(hayvan) otlatmak, gütmek” (CCII 770).

kütöv “sürü, topluluk” (CCII 770).

kütövçi “çoban” (CCII 770).

küvezlü “gururlu, kibirli, mağrur” (CCII 770).

küvür- “yöneltmek, doğrultmak, girdirmek” (CCII 770).

küy- “beklemek” (CCI 522); **küy-** “a.a.” (CCII 771).

küydür- “yakmak, tutuşturmak” (CCI 522).

küyegü “damat, güvey” (CCI 522).

küygelek “hoppa, hafif meşrep (kimse)” (CCII 771).

küyme “çadır, ev” (CCII 771).

küyöv “damat, güvey” (CCII 771)

küyürtin “aşağıdan” (CCII 771).

küz ay “sonbahar, güz ayı” (CCI 522).

küzün “sonbahar, güz ayı” (CCII 771).

laal (<Arp. la‘l) “parlak kırmızı renkte, billurlaşmış değerli bir taş, lal” (CCI 522).

laçato (<?) mondobari “bir tür çizgili kumaş” (CCI 522-527).

lahan (<Far. lagan) “vaftiz leğeni, vaftiz teknesi” (CCII 771).

laḥan (<Yun. laḥano) “lahana” (CCI 523).

last (<Far. lāst) “ham ipek” (CCI 523).

layıḥ (<Arp. lāyık) “uygun, yaraşır, layık” (CCII 771).

lenger (<Far. langar) “çapa, gemi çapası” (CCII 772).

liman (<Yun. limáni) “liman” (CCI 523).

limon (<Far. līmōn) “limon” (CCI 523).

macun (<Arp. ma‘cūn) “macun” (CCI 523).

mağar “belki, muhtemelen, meğer” (CCI 524).

mağat (<Moğ. magad) “muhakkak, şüphesiz” (CCI 524); **magat** “a.a.” (CCII 772).

maḥak (<Arp. miḥakk) “mihenk taşı” (CCI 524).

maḥmuda (<Arp. maḥmūda) “mahmude otu ve bu otun köklerinden çıkarılan, hekimlikte kullanılan, reçineye benzer bir madde” (CCI 524).

maḥsıt (<Arp. maḥşūd) “maksat, niyet” (CCII 772).

maḥala (<Arp. maḥalla) “mahalle” (CCI 524).

malaham (<Arp. marham) “deriye sürülerek kullanılan ilaç, merhem” (CCI 524).

maḥ- “suya batırmak, içine daldırmak, banmak” (CCII 773).

manaysız “sınırsız, ölçüsüz” (CCII 773).

maḥdanus (<Yun. makedonísi) “maydanoz” (CCI 525).

maḥkaḥak “uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkâr” (CCII 773).

marcand (<Arp. marcān) “mercan” (CCI 525).

marcumak (<Far. marcūmak) “mercimek” (CCI 525).

marul (<Yun. marúli) “marul” (CCI 525).

maşkara (<Arp. maşhara) “hokkabaz, palyaço, oyuncu” (CCI 525).

maşa (<Far. māşe) “maşa” (CCI 525).

matel (<Arp. maṭal) “mana, anlam” (CCII 774).

mayan (<Far. māyan) “başlıca, esas” (CCI 525).

maymaçık “paytak, çarpık bacaklı” (CCII 774).

mêcele “sert kabuk, deri” (CCII 774).

medet (<Arp. madat) “yardım, yardımcı” (CCII 774).

mêni “ebedî, sonsuz, ölümsüz” (CCII 776).

mêngü “ebedî, sonsuz, ölümsüz” (CCII 776).

mênilük “ebedîlik, sonsuzluk” (CCII 776).

mêñü “ebedî, sonsuz, ölümsüz” (CCII 776).

mêñüdeş “birlikte sonsuz olan, ebedîliği birlikte paylaşan” (CCII 776).

mêñülik “ebedîlik, sonsuzluk” (CCII 777).

mêñülük “ebedîlik, sonsuzluk” (CCII 777).

mıh “çivi, mih” (CCI 526); **mıh** (<Far. mīh) “a.a.” (CCII 777).

mihir (<Far. mihr) “sevgi, aşk” (CCII 777).

miret (<Arp. mīrāt) “miras” (CCII 777).

miskin (<Arp. miskin) 1. “zavallı, beceriksiz, âciz”, 2. “yumuşak huylu” (CCII 778).

mişmiş (<Arp. mişmiş) “kayısı” (CCI 526).

miyançı (<Far. miyān + Trk. ek) “komisyoncu, ticarete arabulucu, tellal” (CCI 526).

mohdağ (<Moğ. mohudag) “kör, küt, kesmez; anlayışsız, ahmak” (CCII 778).

mohor (<Far. muhr) “mühür” (CCI 527).

moħorla- (<Far. muhr + Trk. ek) “mühürlemek” (CCI 527).

munçağına “birazcık, azıcık” (CCI 527).

munduz “saf, temiz, masum” (CCII 779).

munıñ kibi “falan, filan” (CCI 528).

murad (<Arp. murād) “istek, dilek, amaç, murat” (CCII 779).

murdar (I) (Far. murdār) “fahişe, kaltak, kahpe” (CCI 528).

murdar (II) (<Far. murdār) “kirli, pis” (CCII 779).

murdarlık (<Far. murdār + Trk. ek) “ahlaksızlık, iffetsizlik, fahişelik” (CCII 779).

mülkle- (<Arp. mulk + Trk. ek) “mirasa konmak, mirastan pay almak” (CCI 528).

mülklemek (<Arp. mulk + Trk. ek) “miras” (CCI 528).

mürvet (<Arp. muruvvat) “cömertlik, iyiseverlik” (CCII 779).

naamatlu (<Arp. ni‘met + Trk. ek) “zarif, sevimli, sevgiye değer” (CCI 528).

nafas (<Arp. nafas) “nefes, soluk” (CCI 528).

naķ (<Far. naħ) “altın sırmalı bir tür ipek kumaş” (CCI 528).

naķara (<Arp. naķķāra) “bir tür davul, nakkare” (CCI 529).

naķşla- (<Arp. naķş + Trk. ek) “resmetmek, naķşetmek” (CCI 529).

naķşlağan (<Arp. naķş + Trk. ek) “nakkaş, ressam” (CCI 529).

naķt “akçe, para” (CCI 529).

naranci (<Far. nārancī) “turuncu” (CCI 529).

nardan (<Far. nārdān) “nar” (CCI 529).

narinç (<Far. narenc) “narenciye” (CCI 529).

naşiç (<Far. nasīç) “altın sırmalı ve incili bir tür kumaş” (CCI 529).

nazik (<Far. nāzūk) “nazik, zarif” (CCII 780).

nil (<Far. nīl) “çivit” (CCI 530).

nişan (<Far. nişān) “iz, belirti, nişan” (CCI 530); **nişan** “a.a.” (CCII 782).

nişanla- (<Far. nişān + Trk. ek) “bir şeyin yerini belirtmek, işaretlemek, nişan koymak” (CCI 530).

nohut (<Far. nohūt) “nohut” (CCI 530).

nohta (I) (<Arp. nuḡta) “an” (CCI 531).

nohta (II) (<Moğ. nogtu) “yular” (CCI 531).

norıma (<Far. norəma) “portakal” (CCI 531).

nöger (<Moğ. nöker) “arkadaş, yoldaş, ortak” (CCI 531).

nur (<Arp. nūr) “parıltı, aydınlık, ışık, nur” (CCII 782).

oba (<Moğ. obo) “tümsek, tepe” (CCI 531); **oba** “a.a.” (CCII 783).

oçak “sacayağı, üzerine tencere, tava vb. gibi şeyler koymaya yarayan üç ayaklı demir destek, ocak” (CCI 531).

oğlan 1. “çocuk, bebe”, 2. “evlat”, 3. “kız, genç kız” (CCII 783).

oğlanlar 1. “erkek çocuklar, oğlanlar”, 2. “hizmetçiler, görevliler” (CCI 531).

oğrı “hırsız” (CCI 531).

oğrılayın “gizlice” (CCI 531).

oğrula- “çalmak” (CCI 531).

oğrulamak “hırsızlık” (CCI 532).

oğut- “eğitmek, yetiştirmek, okutmak” (CCI 532).

ohçı “ok yapan kimse” (CCI 532).

ohşası “benzer, mukabil” (CCII 784).

oşşas “benzer, mukabil” (CCI 532).

oşşas- “benzemek, benzeşmek” (CCI 532).

oşşat- “bir şeyi âdet hâline getirmek, bir şeye alışmak” (CCI 533).

oşt (<Arp. vaḡt) “zaman, vakit” (CCI 533).

olca (<Moğ. olca) “ganimet, savaş esiri” (CCII 788).

olturğaç “sandalye, oturak” (CCI 533).

olturguz “oturmasını sağlamak, oturtmak” (CCII 788).

olturmak “oturma işi, oturma” (CCII 788).

olturt- “oturmasını sağlamak, oturtmak” (CCII 788).

oňal- “iyileşmek” (CCII 789).

oňalt- “iyileşmesini sağlamak” (CCII 789).

oňlúk “sağlık, selamet, mutluluk” (CCII 789).

ooşamak “benzerlik” (CCI 533).

orbu (<Moğ. orbun) “kaya oyuğu, kaya deliği” (CCII 789).

orda “başkent, karargah” (CCI 534).

orğana (<Lat. organa) “org adlı müzik aleti, erganun” (CCII 789).

oroz (<Far. rōz) “talih, baht” (CCI 534).

ortak “arkadaş, yoldaş, ortak” (CCI 534).

orta kılı “normal olarak, alışıldığı gibi” (CCI 534).

orta kış ay “orta kış ayı, ocak” (CCI 534).

orta küz ay “güz aylarının ikincisi, orta güz ay” (CCI 534).

oşka- “bir şeyi âdet hâline getirmek, bir şeye alışmak” (CCI 535).

oşkar “nitelik, görünüş ve yapı bakımından bir başkasına benzeyen veya ona eş olan, benzer” (CCI 535).

otaçı “hekim, cerrah” (CCI 535).

otala- “tedavi etmek” (CCI 536).

otlúk “çakmak taşı” (CCI 536).

otraç “ada, adacık” (CCII 790).

ovdarı “sırt üstü, arka üstü” (CCII 790).

ovrulayın “gizlice” (CCI 536).

ovruyın “gizlice” (CCI 536).

ovşa- “benzemek, okşamak” (CCII 790).

ovul “evlat, oğul” (CCII 791).

ovulduḫ “balık yumurtası, havyar” (CCII 791).

ovus (<Rus. oves) “çavdar” (CCI 536).

oyınçı “hokkabaz, palyaço, oyuncu” (CCI 536).

oynaş “cariye, metres, sevgili, oynaş” (CCI 537); **oynaş** “a.a.” (CCII 791).

oyov “uyanık” (CCII 791).

oyovla- “nakış işlemek, desen yapmak, motif yapmak” (CCII 791).

oyul- “çökmek, yıkılmak, batmak” (CCII 791).

ozav “geçmiş, eski” (CCII 792).

ozav kün “dün” (CCII 792).

öbüge (<Moğ. ebüge) “dede, büyük baba, ata” (CCII 792).

öç alḡuçı “intikamcı, öç alıcı” (CCII 792).

öçeş- “bahse girmek” (CCII 792).

öçkek “öksürük” (CCII 792).

öçü- “harekete geçirmek, kışkırtmak, tahrik etmek” (CCII 792).

ög- “övmek, methetmek” (CCII 792).

ögünç “övgü, övünme” (CCII 792).

öktün- “güçendirmek, rencide etmek” (CCI 537).

öktünmek “hakaret etmek, tahrik etmek” (CCI 537).

öküz (II) “ırmak” (CCI 537).

öldür- “ölmesini sağlamak, öldürmek” (CCII 793).

ölim “ölüm” (CCII 793).

öltür- “ölmesini sağlamak, öldürmek” (CCII 793).

ölüm “ölüm” (CCI 538); **ölüm** “a.a.” (CCII 793).

ölümlih “ölümlü” (CCII 794).

ölümlüh “ölümlü” (CCII 794).

ömed (<Far. ömad) 1. “güven, inanç” 2. “umut, ümit” (CCI 538).

öñ “ön, huzur” (CCII 794).

ön- 1. “ortaya çıkmak, meydana gelmek”, 2. “yükselmek, göğe çıkmak” (CCII 794).

öñü “çıplak, yalın; sadece, biricik, yegâne” (CCII 795).

öp- “öpmek” (CCI 538); **öp-** “a.a.” (CCII 795).

öpkele- “öfkeliendirmek” (CCI 538).

öpkelemekçi “öfkeli, çabuk sinirlenen, sinirli” (CCII 795).

öpmek “öpme, öpücük” (CCI 538).

örgüz- “(koyunları) otlağa salmak, otlatmak” (CCII 795).

örken “urgan” (CCII 795).

örleş “tepe” (CCI 538).

örs “örs” (CCI 539).

örtli “ateşli, alevli” (CCII 795).

örtlik “ateşli, alevli” (CCII 795).

örümçik “örümcek” (CCII 796).

öskürmek “öksürük” (CCI 539).

öşeñ “inatçı, dikkafalı, asi” (CCII 796).

öte “arasından” (CCII 796).

öte- “yerine getirmek, yapmak, gerçekleştirmek, ödemek” (CCII 796).

ötli “içine öd karıştırılmış, ödlü” (CCII 796).

ötmek “ekmek” (CCII 796).

ötmekçi “ekmekçi” (CCII 796).

ötmekley “ekmek gibi” (CCII 796).

ötmekniñ uşahı “kırıntı, ekmek ufağı” (CCII 796).

ötrükçi “yalancı” (CCI 539).

ötünç “ödünç” (CCI 539).

öv- “övmek, methetmek” (CCII 797).

övdü “övgü, alkış” (CCII 797).

övdürgen “saygıdeğer” (CCII 797).

övün- “gururlanmak, kibirlenmek, övünmek” (CCII 797).

öygünç “övgü, övünme” (CCII 798).

övret- (I) “öğretmek” (CCI 539); **övret-** “a.a.” (CCII 797).

övret- (II) “hatırlatmak, uyarmak, ihtar etmek” (CCI 539).

övretmek “öğüt, nasihat, uyarı” (CCI 540).

övük “değirmen taşı” (CCII 797).

övünçlü “övgülü, övünçlü” (CCII 797).

övüt- “silmek, temizlemek” (CCII 798).

özden “asil, soylu” (CCI 540).

öze “yüzünden, aracılığıyla, ile” (CCII 798).

özen “vadi, yatak” (CCII 798).

özgece “başkaca” (CCII 799).

özgeler “diğerleri, başkaları” (CCI 540).

özme “zincir ve benzeri şeylerin halkaları, bakla” (CCII 799).

paçalı “paçalı” (CCII 799).

palanğ (<Far. palang) “leopar” (CCI 540).

panşanbe (<Far. pancşanbä) “perşembe” (CCI 540).

pap “papa” (CCII 799).

pargal (<Far. pargāl) “pergel” (CCI 540).

pêşa (<Far. pīşa) “zanaat, meslek” (CCI 540).

pêşe (<Far. pīşa) “zanaat, meslek” (CCII 800).

pêşman (<Far. peşīmān) “pişman” (CCI 540).

pil (<Far. pīl) “fil” (CCI 541).

piroza (<Far. pērōza) “firuze taşı, turkuaz” (CCI 541).

pistağ (<Yun. pistakion) “Antep fıstığı” (CCI 541).

piş “çağırma sesi” (CCII 800).

piyala (<Far. piyāla) “bardak, kadeh” (CCI 541).

profet (<Lat. prophet) “peygamber” (CCII 800).

rahim (<Arp. raḥm) “merhamet, acıma, esirgeme” (CCII 800).

ramçılık (<Far. ram < Arp. raml + Trk. ek) “kehanet, fal” (CCI 541).

rang (<Far. rang) “renk, boya” (CCI 541).

rang-i lağ (<Far. rang-i lak) “cila yapmak için kullanılan bir çeşit reçine” (CCI 542).

ranglar (<Far. rang + Trk. ek) “renkler” (CCI 542).

ravand (<Far. ravand) “büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki, ravent” (CCI 542).

raygan (<Far. rāygān) “bedava, ücretsiz” (CCII 800).

raziyana (<Far. rāziyāna) “rezene” (CCI 542).

rebe (<Arp. ribā) “tefecilik, faiz” (CCI 542).

roz (<Far. rōz) “talih, baht” (CCI 542).

rustayi (<Far. rustāyī) “kaba, anlayışsız” (CCI 542).

sa “sağ, sağ taraf” (CCII 801).

saa “sana” (CCII 801).

saar (<Moğ. sagar) “kuşku, şüphe” (CCII 801).

saarla- (<Moğ. sagar + Trk. ek) “utanmak, mahcup olmak” (CCII 802).

saarlap (<Moğ. sagar + Trk. ek) “ürkek, korkak, çekingen” (CCI 542).

saban 1. “ekilen alan”, 2. “saban” (CCI 543); **saban** “a.a.” (CCII 802).

saban tèmîr “saban demiri” (CCII 802).

saban yèri “tarla, ekilen yer” (CCII 802).

sabırluḥ (<Arp. şabr + Trk. ek) “nefsine hâkim olma, haddini bilme, sabırlı” (CCII 802).

sabırluḥ (<Arp. şabr + Trk. ek) “nefsine hâkim olma, haddini bilme, sabırlı” (CCII 802).

sabur (I) (<Arp. şabr) “sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde toplanmış bulunan bir bitki, sabırotu, sarısabır (CCI 543).

saçak “(at takımında kullanılan) püskül, saçak” (CCI 543).

sadaf (<Far. sadāf) “sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir bitki, sedef otu” (CCI 543).

sadağa (<Arp. şadağa) “sadaka” (CCI 543); **sadağa** “a.a.” (CCII 802).

safar (<Arp. şafar) “sefer, yolculuk” (CCI 543).

safar ay (<Arp. şafar + Trk. is.) “ay takviminin ikinci ayı, sefer ayı” (CCI 544).

sağınç “düşünce, fikir” (CCI 544); **sağınç** “a.a.” (CCII 803).

sağınmak “düşünce, fikir” (CCI 544).

sağındır- “hatırlatmak, uyarmak, ihtar etmek” (CCI 539-544).

sağındırmak “öğüt, nasihat, uyarı” (CCI 544).

sağış “düşünce, niyet” (CCII 803).

sağışa- “düşünmek, niyet etmek” (CCII 803).

sağıtlan- “silahlanmak” (CCI 544).

sağlık “sıhhat, sağlık” (CCI 545).

sağlık bile “sağlıklı, akli başında” (CCI 545).

sağrı “işlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu, deri” (CCI 545).

sağsız “sağlıksız, hasta” (CCI 545).

sağla- “beklemek” (CCII 804).

sağal “sakal” (CCI 545).

sağal yülüçi “berber” (CCI 545).

sağız “sakız” (CCI 545).

sağla- “saklamak, korumak” (CCI 546).

sağlamak “saklama, koruma” (CCI 546).

sağlan- “korunmak, kaçınmak, sakınmak” (CCI 546).

sağsızlık “hastalık, ağrı” (CCI 546).

salamatlık (<Arp. salamat + Trk. ek) “selametlik, sağlık” (CCI 546).

salamatlık birle “sağlıklı bir şekilde” (CCI 546).

salğ (<Arp. sālğ) “adaçayı” (CCI 546).

salğum “üzüm salkımı, salkım” (CCII 804).

salp “tek, bir” (CCII 804).

samala (<Rus. smola) “zift” (CCI 547).

samuğ “şalgam” (CCI 547).

sanar tahta “hesap yapmaya yarayan tahta, hesap tahtası” (CCI 547).

sançış “savaş, muharebe” (CCI 547).

sançmak “delme, delinme” (CCI 548).

sandıra- (<Moğ. sandura-) “paniklemek, çıldırmak, küplere binmek” (CCII 805).

sansız “sayısız” (CCII 805).

sap- “ayrılmak, sapmak” (CCII 805).

sar “doğan kuşu, akbaba” (CCI 548).

sara “aydınlık, açık, belirli” (CCI 548); **sara** “a.a.” (CCII 805).

saraf (<Arp. şarrāf) “sarraf” (CCI 548).

saray (<Far. sarāy) “saray” (CCI 548); **saray** “a.a.” (CCII 805).

sarhıt 1. “fazla, artık, artakalan”, 2. “hediye” (CCII 805).

sarhıt- “sızdırmak, suyunu akıtmak” (CCII 805).

sarı (I) “karşı” (CCI 548); **sarı** “a.a.” (CCII 806).

sarı (III) “safra” (CCI 548).

sarınçka “çekirge” (CCII 806).

sarmısak “sarımsak” (CCI 548).

sarov “mide” (CCII 806).

sarp “sert, sarp” (CCII 806).

sarpan (<Far. sar-band) “örtü, masa örtüsü” (CCI 548).

sas “sis, sıcak buhar” (CCII 806).

sası “kokmuş, pis kokulu” (CCII 806).

sası- “kokmak, pis kokmak” (CCI 548); **sası-** “a.a.” (CCII 806).

sasımış “kokuşmuş, pis kokmuş” (CCI 549).

satka- “yıkıp geçmek, ezmek, çiğnemek” (CCII 806).

satmak “satış” (CCI 549).

satuh “satış, ticaret, pazar, piyasa” (CCI 549).

satuhçı “satıcı” (CCI 549).

satuk “satış, ticaret, pazar, piyasa” (CCI 549).

satun “satış, ticaret, satın” (CCI 549).

savda (<Arp. savdā) “insan mizacında kabul edilen dört hılttan biri” (CCI 549).

savlavlatı “gizlice, gizli olarak” (CCII 807).

savrağ “kafatası, baş” (CCII 807).

savrı “işlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu, deri” (CCII 807).

savsar “sansar” (CCI 550).

sazağan “ejderha, yılan” (CCI 550).

sebeb (<Arp. sabab) “sebeb” (CCII 807).

sèkirmek “sekme, sıçrama” (CCI 550).

sèmiz “yağlı, besili, semiz” (CCI 550).

sèñ “buz parçası, buz keseği” (CCII 810).

sèñir “yüksek, yüce, ulu” (CCII 810).

señseñ “”kuzu derisi, koyun postu” (CCII 810).

sèrevün (<Moğ. serigün) “serin, soğuk” (CCII 810).

sèrgek (<Moğ. sergeg) “uyanık, tedbirli, dikkatli (kimse)” (CCII 810).

sèrgiz- “evcilleştirmek, eğitmek” (CCII 810).

sèriv “ehil, uysal, evcil” (CCII 810).

sèrpildi “serpinti” (CCII 810).

sèskendir- “korkutmak, ürkütmek” (CCII 811).

sèş- “çözmek, bağını açmak” (CCI 551).

seşanbe “salı” (CCI 551).

sete “sap, bitki sapı” (CCII 811).

setele- “sallanmak” (CCII 811).

sèv- “sevmek” (CCII 811).

sèvünür kişi “mutlu olan kişi” (CCI 551).

sığınç “sığınmak” (CCII 811).

sığırçık “sığircık kuşu” (CCI 552).

sığıt “matem, yas” (CCII 811).

sılhan- “kol yeni sıvanmak, çemrenmek” (CCII 812).

sık “seyrek karşıtı, sık” (CCI 552).

sıkırık “haberci, kurye” (CCI 552).

siltov (<Moğ. siltag) “iftira, suçlama, hakaret” (CCII 812).

sın “yazılı, resimli, mezar taşı” (CCII 812).

sınal- “sınanmak, denenmek” (CCII 812).

sınçla- “gözlemek, gözetlemek” (CCII 812).

sınduk (<Arp. şandūk) “sandık” (CCI 552).

sındur- “kırmak, parçalamak” (CCI 552).

sındurmak “kıрма, parçalama, kırık” (CCI 552).

sınuk “kırılmış, kırık” (CCI 552).

sıpa- “sıvazlamak, okşamak” (CCII 813).

sır (I) “sığır” (CCII 813).

sır- “üzerine bir şey sürmek, yağ sürmek, yağlamak” (CCII 813).

sırğalak “kaygan, kaypak, kayma” (CCII 813).

sırıl “uzun sopa, sırık” (CCII 813).

sırık “uzun sopa, sırık” (CCII 813).

sırila- “süslemek, boyamak, boya sürmek” (CCII 813).

sırma “altın yaldızlı veya gümüş telden dokunmuş kumaş” (CCII 813).

sıy- “uymak, uyum sağlamak, uzlaşma sağlamak” (CCII 814).

sız- “sızmak, eriyip akmak, erimek” (CCII 814).

sidik “idrar, sidik” (CCI 553).

sili 1. “temiz, saf”, 2. “bakire” (CCII 814).

silkin- “silkinmek” (CCII 814).

sim- “kafaya dikip içmek, yutmak” (CCII 815).

siñ- 1. “sinmek, emilmek, içe işlemek”, 2. “sindirmek, hazmetmek” (CCII 815).

siñi 1. “küçük kız kardeş” (CCII 815).

siñir- (I) “derin derin solumak” (CCII 815).

siğir “sinir” (CCI 553).

siriş (<Far. sirīş) “yer sakızı, karasakız, zift” (CCII 815).

sirke (<Far. sirke) “sirke” (CCII 815).

siymek “idrar, sidik” (CCI 553).

soçım “sekme, sıçrama” (CCI 554).

sohlan- “tamah etmek, arzu duymak, can atmak” (CCI 554).

sohran- “üzülmek, yas tutmak” (CCII 816).

sohta “sucuk, karaciğer ve baharatla yapılan bir tür sucuk” (CCII 816).

solağay (<Moğ. solugay) “solak” (CCII 816).

solkulda- “sendelemek, titremek, sallanmak” (CCII 817).

sollu “sol, sol taraf” (CCII 817).

soltan katunı “hükümdarın eşi, sultanın hanımı” (CCI 554).

solu- “nefes almak, solumak” (CCII 817).

sonbul (<Arp. sunbul) “sünbül” (CCI 554).

soñ küz ay “güzün son ayı” (CCI 554).

songur “doğan kuşu” (CCI 555).

soñı “son” (CCII 817).

soñu “son” (CCI 555);

soñu yaz ay “baharın son ayı” (CCI 555).

sovaş- “savaşmak, karşı koymak” (CCI 555).

sovunçak “ökçe” (CCI 555).

soyurğa- 1. “ödüllendirmek, nimet vermek”, 2. “lütfetmek” (CCII 817).

soyurğal “lütuf, bağış, ihsan” (CCII 817).

soyurğamah “lütuf, bağış, ihsan” (CCII 818).

soyurğamak “lütuf, bağış, ihsan” (CCII 818).

soyurğat- “ödül kazanmak, lütuf elde etmek” (CCII 818).

sökmek “küfür” (CCI 555).

söküş “küfür, sövgü” (CCI 555).

söküş bile “kindarca, meydan okurcasına” (CCI 555).

söndür- “söndürmek” (CCI 556).

söver kişi “sevimli, sevgi dolu kimse” (CCI 556).

sövlün “sülün” (CCI 556).

sövmek “sevgi, aşk” (CCI 556); **sövmek** “a.a.” (CCII 819).

sövmeklik “sevgi, aşk” (CCI 556); **sövmeklik** “a.a.” (CCII 819).

sövin- “sevinmek” (CCII 819).

sövün- “sevinmek” (CCI 556); **sövün-** “a.a.” (CCII 820).

sövünç ay “sevinç ayı, şubat” (CCI 557).

sövünçle- “müjdelemek, müjde vermek” (CCI 557); **sövünçle-** “a.a.” (CCII 819).

sövünçlü “mutlu, sevinçli” (CCII 820).

sövündür- “sevindirmek” (CCII 820).

sövündürgiçi “sevindirici, avutucu” (CCII 820).

sövüş “dost, arkadaş” (CCI 557).

söyüşliş “karşılıklı sevgi, aşk” (CCII 820).

sözlemek “konuşma, söyleme” (CCI 557); **sözlemek** “a.a.” (CCII 821).

su “su” (CCI 557); **su** “a.a.” (CCII 822).

suçuh “iç organlar” (CCI 557).

suçul- “soyunmak” (CCI 557).

suf (<Arp. şūf) “bir tür sertçe, ince yünlü kumaş, sof” (CCI 558).

sufra (I) (<Far. supra) “baca” (CCI 558).

sufra (II) (<Arp. supra) “sofra” (CCII 822).

suḥ “tamahkâr, açgözlü” (CCI 558).

suḥ kişi “paragöz, açgözlü, tamahkâr kimse” (CCI 558).

suḥlan- “tamah etmek, arzu duymak, can atmak” (CCII 822).

sun- 1. “uzatmak, sunmak”, 2. “sarf etmek, harcamak” (CCII 822).

sunduk (<Arp. şandūk) “sandık” (CCII 822).

susa- “susamak” (CCII 823).

su sığır “manda, su sığırı” (CCI 558).

suruk “uzun sopa, sırık” (CCII 822).

suruna (<Far. surnā) “zurna” (CCI 558).

sust (<Far. sust) “gevşek, tembel, uyuşuk” (CCI 558).

susun (<Moğ. subsu) “kısırak veya ineğin mayalanmış sütünden damıtılmış bir tür hafif içki” (CCII 823).

suvlu (<Rus. suvlu) “kılçıksız buğday” (CCI 558).

suvlamak “susuzluk çekme, susama” (CCI 559).

suvul- “gizlice sıvışmak, kaybolmak” (CCII 823).

sülük “sülük” (CCII 823).

sünü “mızrak, kargı, süngü” (CCII 823).

sünülçe “neşter” (CCI 559).

sürt- “sürtmek” (CCI 559).

sürü “sivri” (CCII 823).

sürü çibin “sivrisinek” (CCI 559).

sürük “ince ve yumuşak deri” (CCI 559).

sürüv “birçok, sürü” (CCII 824).

süt “süt” (CCI 559); **süt** “a.a.” (CCII 824).

süyen- “bir şeye dayanmak” (CCII 824).

süzük “temiz, duru” (CCII 824).

süzük su “temiz su, duru su” (CCII 824).

şaadar (<Far. şāh-dār) “değnek, sırık, çomak” (CCI 560).

şabat (<İbr. şabbat) “Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi” (CCI 560).

şabat kün (<İbr. şabbat + Trk. is.) “Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi” (CCI 560).

şaftalu (<Far. şaft-ālū) “şeftali” (CCI 560).

şalgam (<Far. şalgam) “şalgam” (CCI 560).

şaytan (<Arp. şayṭān) “şeytan” (CCII 824).

şazda (<Far. şānzda < şāh-zāda) “şehzade” (CCI 560).

şazda heşi (<Far. şānzda hēṣī) “bir tür keten kumaş” (CCI 560).

şeir (<Arp. šā‘ir) “şair” (CCII 824).

şeker (<Far. şakar) “şeker” (CCI 560); **şeker** “a.a.” (CCII 824).

şeriat (<Arp. šerī‘at) “kadı” (CCI 560).

şemiş “çözülmüş, bağı açılmış” (CCI 561).

şıra (<Far. šīre) “şarap” (CCI 561).

şıraçı (<Far. šīre + Trk. ek) “şarap tüccarı” (CCI 561).

şirdağ (<Moğ. siridağ) “yenleri kısa kaftan” (CCI 561).

şirihışt (<Far. šīr-i ḥišt), tarançubin (<Far. tarancubīn) “kudret helvası” (CCI 561-566).

şişe (<Far. šīšā) “şişe” (CCI 561).

şişlik “şişkinlik, şişik, yumru” (CCI 561).

şişmek “şişkinlik, şişik, yumru” (CCI 561).

şkince (<Far. škinca) “mengene” (CCI 561).

şükür (<Arp. šukr) “şükür” (CCII 825).

tabağ (<Arp. ṭabağ) “tabak” (CCI 562).

tabun- (I) “saygı göstermek, hürmet etmek, şükretmek” (CCII 825).

tabun- (II) “ibadet etmek, tapınmak” (CCII 825).

tabunmak “saygı gösterme, hürmet etme, minnet duyma” (CCII 825).

tabuş- “tartışmak” (CCI 562); **tabuş-** “a.a.” (CCII 825).

tabuvsa- “bulmak, istemek” (CCII 825).

tac (<Arp. tāc) “taç” (CCII 825).

taç (<Arp. tāc) “taç” (CCI 562).

taf (<Arp. taf) “tef” (CCI 562).

tafaruç (<Arp. tafarruc) “eğlence, gezinti” (CCII 825).

taff (<Arp. dafʿ) “bırakma, vazgeçme, def” (CCI 562).

taftar (<Arp. taftar) “defter” (CCI 562.).

tağ “dağ” (CCI 563).

tağ- “(ad) takmak, koymak, vermek” (CCI 563).

tağa “dayı” (CCII 826).

tağay “dayı” (CCI 563).

tağlar “dağlık bölge” (CCI 563).

talal (<Arp. dallāl) “komisyoncu, ticarete arabulucu, tellal” (CCI 563).

talaşman “haydut, yol kesen, harami, nifakçı” (CCII 826).

tam (I) “dam” (CCI 563).

tam (II) (<Arp. tamm) “tam, tamamen” (CCII 826).

tam- “damlamak, akmak” (CCII 826).

tama (<Arp. ʔamaʿ) “açgözlülük, tamah” (CCII 826).

tamaker (<Arp. ʔamaʿ + Far. ek) “açgözlü, tamahkâr” (CCII 826).

tamam (<Arp. tamām) “tamam, tam” (CCI 564); **tamam** “a.a.” (CCII 826).

tamızılk “damla, damlacık” (CCII 827).

tamu (<Soğ. tamu) “cehennem” (CCII 827).

tamuḥ (<Soğ. tamu) “cehennem” (CCII 827).

tamuḵ (<Soğ. tamu) “cehennem” (CCI 564).

tan- “inkâr etmek, yalanlamak” (CCI 564).

taṇ (II) “mucize” (CCII 827).

tanıḫḫḫ “şahitlik, tanıklık” (CCII 828).

taṇış “mucize” (CCII 828).

taṇlançıḫ “mucize” (CCII 829).

taṅḡ (<Far. tang) “yük, eşya, dengi” (CCI 565).

tanı- “tanımak” (CCI 565); **tanı-** “a.a.” (CCII 828).

tanıḵlat- “bildirmek, göstermek, haberdar etmek” (CCII 828).

taṇ- “bağlamak” (CCII 828).

tanımaḵ “tanıma” (CCI 565).

taṇış- “kızarmak, parlamak” (CCII 828).

taṇla- (I) “seçmek” (CCI 565); **taṇla-** “a.a.” (CCII 828).

taṇla- (II) “hayret etmek, şaşırmak” (CCI 565).

taṇlançıḵ “harika, nadir, muhteşem, mükemmel” (CCII 829).

taṇlaş- “incelemek” (CCI 565).

taṇsıḵ “harika, nadir, muhteşem, mükemmel” (CCII 829).

tanu- “tanımak” (CCI 565).

tanuḵ “şahit, tanık” (CCI 566).

tanuḵluḵ “şahitlik, tanıklık” (CCI 566).

tanur kişi “uzman, deneyimli kimse” (CCI 566).

taṇuş “mucize” (CCII 828).

tapta- “basamak” (CCII 829).

tarac (<Far. taraca) “teras, balkon” (CCI 566).

tarazu (<Far. tarāzū) “terazi” (CCI 566).

tarğat- “dağıtmadan, ortadan kaldırmak” (CCII 829).

tarha- “gitmek, yola girmek, çekip gitmek” (CCII 829).

tarı “darı” (CCI 566).

tarıma “engebeli” (CCI 566).

tarlov “tarla” (CCII 830).

tartın- “göstermek” (CCI 567).

tas (I) (<Arp. tās) “tas” (CCI 567).

tas (II) “kayıp, yok olmuş” (CCII 830).

tastar (<Far. dastar) “örtü, masa örtüsü” (CCI 567).

taşkarı “dışarı, dışarıda” (CCI 567); **taşkarı** “a.a.” (CCII 830).

taşlar “terazide ağırlık ölçüsü olarak kullanılan nesneler” (CCI 568).

taşın “dışarı, dışarıda” (CCI 568).

Tatar “Tatar” (CCII 831).

Tatarça “Tatar dili, Tatarca” (CCII 831).

Tatar til “Tatar dili, Tatarca” (CCII 831).

tatıĝ “lezzet, tat” (CCI 568).

tatıĝlı lezzetli, tatlı” (CCI 568).

tatır- “tattırmak, tadına baktırmak” (CCII 831).

tatmaĝ “tat alma, tatma” (CCI 568).

tatov “lezzet, tat” (CCII 831).

tavoh “horoz” (CCII 832).

tavok “tavuk” (CCI 568).

tavuk “tavuk” (CCI 569).

tavul “fırtına, bora, kasırga” (CCII 832).

tavus (I) (<Arp. ṭāvus) “tavus kuşu” (CCI 569).

tavus- “tamamlamak, bitirmek, tüketmek” (CCII 832).

taz “kel” (CCI 569).

tefarık (<Arp. tafārīk) “fark” (CCII 832)

tæg- “(bir şeye) sahip olmak, elde etmiş olmak” (CCI 569).

tège “erkek keçi” (CCII 832).

tègene “su teknesi, leğen” (CCI 569).

tègirme “yuvarlak” (CCI 569).

tègirmençi “değirmenci” (CCI 569).

tègme “her, herhangi” (CCI 569).

tègmek “değer” (CCI 570).

tèk (I) “tek” (CCI 570).

tèk (II) “sessiz, sakın” (CCI 570).

tek tek “sık sık, sıklıkla” (CCI 570).

tèkşi (<Moğ. tegsi) “yalnız, sadece, tek düze” (CCII 832).

tèkşir- “değiştirmek” (CCI 570).

tèlbağı “dizgin” (CCII 832).

tèli “deli, aptal, ahmak” (CCI 417, 570).

tèmen “kalın iğne, çuvaldız” (CCII 833).

tèmeri “iltihap, irin, temriye” (CCII 833).

tèmîr “demir” (CCI 570); **tèmîr** “a.a.” (CCII 833).

tèmür “demir” (CCI 570).

ten (<Far. tan) “cilt, deri, ten; vücut, beden” (CCII 833).

tèñdeş “aynı değerde, aynı seviyede, eşit, beraber” (CCII 833).

tenli (<Far. tan + Trk. ek) “tenli, bedenli” (CCII 833).

Tèŋer “Tanrı” (CCII 834).

Tèŋeri “Tanrı” (CCII 834).

Tèŋir “Tanrı” (CCII 834).

tèŋiz yeli “güney rüzgarı” (CCII 835).

tèŋli “gibi, benzer (?)” (CCII 835).

Tèŋri “Tanrı” (CCI 570); **Tèŋri** “a.a.” (CCII 835).

Tèŋri Ata “Tanrı” (CCII 837).

Tèŋri sövmekliği “Allah aşkı, Tanrı sevgisi” (CCI 571).

Tèŋrilik “Tanrısallık” (CCII 837).

tèpret- “hareket ettirmek” (CCI 571).

tèpretmek “hareket” (CCI 571).

tèr “ter” (CCI 571); **ter** “a.a.” (CCII 837).

tèrçe “tezce, hızlıca, çabukça” (CCII 838).

tèrezü (<Far. tarāzū) “iki kefeli tartı aleti, terazi” (CCII 838).

tèri ton “kürk, post” (CCI 572).

tèrk “tez, çabuk” (CCI 572).

tèrkey “tezce, hızlıca, çabukça” (CCI 572).

tèrklep “tezce, hızlıca, çabukça” (CCI 572).

tèrme “(<Moğ. terme) “çadır” (CCII 838).

ters (<Far. tars) “bir tür kumaş” (CCI 572).

tèrs “öfkeli, şiddetli, ihtirash” (CCII 838).

tèsnif (<Arp. tašnīf) “yazma, şiir yazma” (CCII 838).

tèşmek “çukur, delik, deşik” (CCI 572).

tètik “akıllı, zeki, bilge” (CCII 839).

tèyir- “ulaştırmak” (CCI 573); **tèyir-** “a.a.” (CCII 839).

t yirmek “ ark” (CCI 573).

t y  - “hediye sunmak, armağan etmek” (CCII 839).

t yre “ evre, bölge, semt” (CCI 573).

t zgin- “dönmek” (CCII 840).

t lta- “bahane göstermek, ihmal etmek, savsaklamak” (CCII 840).

tüm “sakin, sessiz” (CCI 573).

t mar (<Far. tümör) “tedavi” (CCII 840).

t n (I) “sakin, sessiz” (CCI 573).

t n (II) “can, ruh” (CCI 573); **t n (I)** “a.a.” (CCII 840).

t n (III) “dinlenme, nefes alma” (CCII 840).

t   “ ok, pek çok” (CCII 841).

t n ata “peder, papaz” (CCII 841).

t  lamak “dinlenme, huzur” (CCI 574).

t nl var “hayvan” (CCII 841).

t n y r “ham toprak, s r lmemi  tarla” (CCII 841).

t rak “hızlı, çabuk, enerjik” (CCII 841).

t rp lda- “tür tür titremek; çabalamak,   rp nmak” (CCII 841).

tüy- “engellemek, engel olmak” (CCI 574).

t yalma- “engellemek, engel olmak” (CCII 841).

t y l- “durdurmak, engellemek” (CCI 574).

t y rm   “güçlü, kuvvetli” (CCII 841).

t ym   “engel” (CCI 574).

t genek “diken” (CCII 842).

t k “dik” (CCI 574).

t k a a  “direk, sütun” (CCI 574).

tıkme (I) “yarık, çatlak” (CCI 575).

tıkme (II) “ağaç, kazık, direk” (CCII 842).

tıkmek “dikme işi, dikiş” (CCI 575).

tilek “istek, arzu, dilek” (CCII 843).

tilemek “istek, arzu” (CCI 575); **tilemek** “a.a.” (CCII 843).

tilim “dilim, yassı parça” (CCII 843).

tilmaç “tercüman, çevirmen” (CCI 575).

tilsiz “konuşma engeli, ahraz” (CCI 575).

tişsi- “bir şeyin tadına bakmak, bir şeyi gizlice yemek” (CCII 843).

tintövçi “araştırmacı, inceleyici” (CCII 844).

tirek “direk, destek, mesnet” (CCII 844).

tiren- “sertleşmek” (CCI 575).

tirgizgiçi “diriltici, can verici” (CCII 844).

tiril- 1. “dirilmek”, 2. “yaşamak” (CCI 576).

tirilik “hayat, ömür” (CCII 844).

tirilmek “diriliş, dirilik, hayat” (CCI 576).

tirki “üzerinde yemek yenilen yaygı, sofrası” (CCII 844).

tiröv “diriliş, dirilik, hayat” (CCII 844).

tişsiz “dişsiz” (CCII 845).

tişsizlühle- “çöp vb. gibi bir şeyle dişlerini temizlemek” (CCII 845).

titre- “titremek” (CCI 577); **titre-** “a.a.” (CCII 845).

titremek “titreme, sarsıntı” (CCI 577); **titremek** “a.a.” (CCII 845).

tizge “çorap bağı” (CCI 577).

tizgi “diz” (CCI 577).

tizgin “dizgin” (CCI 578).

tizsiz “dizsiz” (CCII 845).

toba ay (<Arp. tavba + Trk. is.) “tövbe ayı” (CCI 578).

tobalak “toparлак, yuvarлак” (CCII 845).

toğa “at takımında kullanılan halka, toka” (CCI 578).

toğa tili “(at takımında kullanılan) tok çengeli, toka dili” (CCI 578).

toğır- “doğurmak” (CCII 846).

togmak “tabiat, doğuştan gelen huy, mizaç, doğa” (CCI 578).

toğru “doğru, dürüst, samimi” (CCI 578).

toğruluk bile “dürüst, doğru” (CCI 578).

toğu- (I) “dokumak” (CCII 846).

toğu- (II) “kafaya dikip içmek, yutmak” (CCII 846).

toğur- “doğurmak” (CCII 846).

toğuş “doğuş, doğma” (CCII 846).

toklıh “doygunluk, tokluk” (CCII 846).

tokluk “bolluk, refah, bereket” (CCII 846).

tokmaçık “küçük tokmak, tokmakçık” (CCII 847).

tolmaç “tercüman, çevirmen” (CCII 847).

tolu kılı “dolu, tam (olarak)” (CCI 579); **tolu kılı** “a.a.” (CCII 847).

tombur “davul, kös” (CCII 847).

toņ- “çok üşümek, donmak” (CCII 847).

tonçı “kürkçü” (CCI 579).

tontarma “toka” (CCII 848).

toolu “buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü, dolu” (CCI 579).

top “toparлак, yuvarлак” (CCII 848).

torağı “doruk, kale, kule” (CCII 848).

torħa (<Moğ. torga) “ipek, ipekli kumaş” (CCII 848).

tornaħşı “kurnaz, sinsı” (CCII 848).

tothar (<Moğ. todhar) “engel, mani; kötülük, felaket, bela” (CCII 848).

totu (<Far. tūfī) “papağan” (CCI 580).

tov “alem, tuğ, nişan” (CCI 580).

tovram “dilim, parça, kesek, doğram” (CCII 848).

tovulğa “miğfer, tolga” (CCI 580).

tovuş “doğuş, doğma” (CCI 580).

toz “toz, toprak” (CCI 580); **toz** “a.a.” (CCII 849).

töbengi “alttaki, aşağıki” (CCII 849).

tög- “dökmek” (CCII 849).

tök- “dökmek” (CCII 849).

tökme “hünerli, marifetli” (CCI 580).

töleç “bedava, parasız, beleş, ücretsiz” (CCII 849).

tölemek (II) “(kutsanmayı) isteme, rica etme” (CCI 580).

tön- “dönmek” (CCII 850).

töre “hukuk, kanun, âdet” (CCI 580); **töre** “a.a.” (CCII 850).

töre- “türemek” (CCII 850).

töret- “doğurmak, türetmek” (CCII 850).

töretteçi “yaratıcı, yaratan” (CCII 850).

törele- “hüküm vermek, yargılamak” (CCI 581).

törtünçi “dördüncü” (CCI 581); **törtünçi** “a.a.” (CCII 850).

törtünçi ülüş “dörtte bir, çeyrek” (CCI 581).

tövgüç “havan tokmağı, havaneli” (CCI 582).

tövlük “kör, âmâ” (CCI 582).

töz- “dayanmak, tahammül etmek, sabretmek, zulüm görmek” (CCI 582); **töz-** “a.a.” (CCII 850).

tözdeş “aynı nitelikte, aynı özde olan” (CCII 851).

tözlük “öz, varlık” (CCII 851).

tözmek “ızdırıp çekme, tahammül etme” (CCI 582).

tözmelük “eziyet, zulüm” (CCII 851).

tözümlü “dayanıklı, tahammüllü, sabırlı” (CCI 582).

tözümlük “dayanma, tahammül, sabır” (CCII 851).

tözümlü kişi “rahat, yumuşak, huylu, sessiz (kimse)” (CCI 582).

tuç “tunç” (CCII 851).

tul “kocası ölmüş veya ayrılmış kadın” (CCII 851).

tul hatun “kocası ölmüş veya ayrılmış kadın” (CCII 851).

tulğma “ağaç kütüğü, kütük” (CCII 851).

tuluk “teras, balkon” (CCI 582).

tulum “saç örgüsü, pelik” (CCII 851).

tumağ “keskin olmayan, küt” (CCII 852).

tumala- “bastırmak, eliyle sıkarak tıkamak” (CCII 852).

tuman bétli “asık suratlı, çatık kaşlı” (CCII 852).

tumışmış “huysuz, kötü huylu (kimse)” (CCI 583).

tumov “nezle, soğuk algınlığı” (CCII 852).

tuğa- (<Moğ. tuŋga-) “bildirmek, haber vermek” (CCII 852).

tuğavul (<Moğ. tuŋgavul) “bildirme, haber verme” (CCII 852).

tur- (II) “öylece durmak, kalmak” (CCI 583); **tur-** “bir yere varıp kalmak, durmak” (CCII 852).

turbut (<Far. turbut) “turp” (CCI 583).

turmağ “durma, bekleme” (CCII 854).

turna “turna” (CCI 583); **turna** “a.a.” (CCII 854).

tusnaḥ “tutsak, esir, mahkûm” (CCI 583).

tuşanbe (<Far. duşanbä) “pazartesi” (CCI 584).

tut- (II) “korumak, muhafaza etmek” (CCI 584).

tut- (III) “dokunmak” (CCI 584).

tut- (IV) “yönetmek” (CCI 584).

tut- (V) “bir şey âdet hâline getirmek, bir şeye alışmak” (CCI 584).

tutḡun “tutsak, esir, mahkûm” (CCII 854).

tutiya (<Arp. tūtiyā) “çinko, sülfat” (CCI 584).

tutḡın “uçurum, boşluk; cehennem” (CCII 855).

tutḡun “tutsak, esir, mahkûm” (CCI 585).

tutmaḡ “dokunma” (CCI 585).

tutsaḡ “tutsak, esir, mahkûm” (CCI 584).

tuttur- 1. “tutturmak, tutmak” 2. “duygulanmak, müteesir olmak” (CCII 855).

tutturuk “tutkal, yapıştırıcı” (CCII 855).

tuturḡan “Buğdaygillerden, kökleri bol su içerisinde yetişen bir bitki, pirinç” (CCI 585).

tuv “dağ keçisi” (CCII 855).

tuvus- “tamamlamak, bitirmek, tüketmek” (CCII 856).

tuvur- “doğurmak” (CCII 855).

tuvurdaçı “anne” (CCII 856).

tuvurḡaçı “anne” (CCII 856).

tuvuş “güneşin doğduğu taraf, doğu” (CCII 856).

tuy- “işitmek, duymak” (CCII 856).

tuyana “açık, apaçık, aleni, aşikâr”, (CCI 585); **tuyana** “a.a.” (CCII 856).

tuz “tuz” (CCI 585).

tuzak “tuzak” (CCII 856).

tuzla- “tuzlamak” (CCI 585).

tüb (II) “kök” (CCI 585).

tügel “tam, mükemmel” (CCII 856).

tügen- “bitmek, tükenmek” (CCII 857).

tügenmes “ebedî, sonsuz, bitmez, tükenmez” (CCII 857).

tükel “tam, mükemmel” (CCI 585).

tüklü “tüylü” (CCI 586).

tüksüz “tüysüz, traş olmuş” (CCI 586).

tükürme “tükürme, tükrük” (CCII 857).

tüle- “tüy dökmek, tüy değiştirmek” (CCII 857).

tülkü “tilki” (CCI 586).

tülküçük “tilkicik” (CCII 857).

tümen “on bin” (CCII 857).

tüñlik “çadırın tepesindeki duman çıkacak yerde bulunan keçe parçası” (CCII 857).

tüp “kök” (CCII 858).

tüpek “kuyruk” (CCII 858).

tüpkürmek “tükürme, tükrük” (CCI 586).

tütgen “duman, ateş” (CCII 858).

tütün “duman” (CCI 587).

tüv “darı” (CCI 587); **tüv** “a.a.” (CCII 859).

tüvi “darı” (CCI 587).

tüvme (I) “düğme” (CCI 587); **tüvme** “a.a.” (CCII 859).

tüvme (II) “(at takımında kullanılan) düğme” (CCI 587).

tüvün “kısır kadın” (CCII 859).

tüvür- “döndürmek, çevirmek, kıvrırmak” (CCII 859).

tüz (I) “bozkır, kıraç, ıssız yer” (CCII 859).

tüz (II) “eşit, denk” (CCI 587); **tüz** “a.a.” (CCII 859).

tüzet- “düzeltmek” (CCI 588).

tüzrek “daha düz, dümdüz” (CCII 859).

uç “sırt, sağrı, yan, arka” (CCII 860).

uçmak (<Soğ. uşmag) “cennet” (CCI 588); **uçmak** “a.a.” (CCII 860).

uçmaklı (<Soğ. uşmag + Trk. ek) “cennetteki, cennette yaşayan” (CCII 860).

uçuh “samanlı buğday, tınaz” (CCII 860).

udaa (<Moğ. udaga) “arka arkaya, devamlı, sürekli” (CCII 860).

ula- “eklemek, bağlamak, ulamak” (CCII 860).

ulam “dolayı, yoluyla, sayesinde” (CCII 861).

ulğay- “büyümek, gelişmek” (CCI 588).

ulu ata “büyük baba, dede” (CCI 588); **ulu ata** “a.a.” (CCII 861).

ulu köğüllü “kibirli” (CCI 589).

ulu kün “bayram” (CCI 589); **ulu kün** “kutsal gün, pazar” (CCII 861).

ululuk “büyüklük, ululuk” (CCI 589).

ulus “millet, halk, ulus” (CCII 862).

umunç “umut, ümit” (CCII 862).

una- “kabullenmek, anlaşılmak” (CCI 589); **una-** “a.a.” (CCII 862).

unamak “razı olma, kabul etme, uygun görme, onay verme” (CCII 862).

unamas “küt, körleşmiş, keskin olmayan (bıçak)” (CCII 862).

unutçaŋ “unutkan” (CCII 862).

unutmak “unutkanlık, unutma” (CCI 589).

urğuvul “bir tür kuş” (CCII 863).

urmaḥ “vurmak, vurma” (CCII 863).

urmaḥ “kamçı, kırbaç” (CCI 590).

uruḥ “nesil, evlat, oğul” (CCII 863).

uruḥ “nesil, evlat, oğul” (CCII 863).

us (I) “akıl” (CCI 590); **us** “a.a.” (CCII 863).

us (II) (<Moğ. us) “ıslak, yaş” (CCI 590).

us bile “akıllı, akıllıca” (CCI 590).

us ét- “yikanmak, banyo yapmak” (CCI 590).

usınla- “gafil olmak, tembellik etmek, şikayetlenmek” (CCII 864).

ustlu “akıllı” (CCI 590).

uṣaḥçı (I) “dedikoducu, laf taşıyan” (CCII 864).

uṣaḥçı (II) “hain, vatan haini” (CCII 864).

uṣaḥ “dedikodu, laf taşıma” (CCII 865).

uṣaḥçı “dedikoducu, laf taşıyan” (CCII 864).

uṣal- “parçalanmak, ufalmak” (CCII 864).

uṣḫu “tahta yüzeyleri pürüzsüz duruma getirmek için kullanılan araç, rende” (CCI 590).

utru “karşı” (CCI 590).

uv “av, avcılık” (CCI 590); **uv** “a.a.” (CCII 864).

uvṣa- (I) “okşamak, okşayarak sevmek” (CCII 865).

uvṣaṣ “benzer, mukabil” (CCI 591)

uvut- “avutmak, yatıştırmak, teselli etmek” (CCII 865).

uyağ “uyanık” (CCI 591).

uyaḥ- “(güneş, ay ve yıldız) batmak” (CCII 865).

uyṣaḥ “dedikodu, laf taşıma” (CCII 866).

uyşahçı “dedikoducu, laf taşıyan” (CCII 866).

uyu- “uyumak” (CCI 591); **uyu-** “a.a.” (CCII 865).

uyut- “uyutmak” (CCII 865).

uyuv “uykuda, uyuyan, uyanık olmayan” (CCII 865).

uz “marifet, hüneri, beceri” (CCI 591).

uz kişi “maharetli, hünerli, becerikli kişi” (CCI 591).

uzun ip “halat, uzun ip” (CCI 592).

uzunluk “uzunluk” (CCI 592).

uzun ölçe “uzunluk ölçüsü” (CCI 592).

üçünçi ülüş “üçte biri” (CCI 592).

üğü “baykuş” (CCI 593).

üğü yuñı “baykuş türü, baykuş kanadı” (CCI 593).

üleşmek “bölüşme, paylaşma” (CCI 593).

ün “ses, avaz” (CCI 550); **ün** “a.a.” (CCII 868).

ün- “dayanmak, karşı koymak, inat etmek” (CCII 868).

üñ- “kazmak, eşmek” (CCII 868).

ündet- “çağırtmak, davet ettirmek” (CCII 868).

üpsün- “hatırlamak” (CCI 593).

ür- “(köpek) havlamak, ürmek” (CCII 869).

ürpek “kıvrıkcık, karışık (saç)” (CCII 869).

üsküli (<Yun. skouli) “keten” (CCI 594).

üstün “üst kısım, üst taraf, üzeri” (CCI 594); **üstün** “a.a.” (CCII 869).

üstüngi “en üstün” (CCII 869).

üstüngü “en üstün” (CCII 869).

üş- “üşümek” (CCI 594).

üt- “yakmak, ateşte tavuk, kelle vb. gibi şeylerin tüylerini yakmak” (CCII 869).

ütlü “oyuk, delikli” (CCII 870).

ütürgü “keski” (CCI 594).

üüksün- “hatırlamak” (CCI 594).

üvret- “öğretmek” (CCII 870).

üzengi “üzengi” (CCI 594); **üzengi** “a.a.” (CCII 870).

üzürmürs (<Far. uzurmur) “mür ağacı” (CCI 594).

vad (<Arp. va‘da) “zaman” (CCI 595).

vada (<Arp. va‘da) “bir şeyin yapılması veya bir borcun ödenmesi için tanınan süre, mühlet” (CCI 595).

vaşsız (<Far. vaḥṣīzak) “pelin otu, Horasan pelini” (CCI 595).

vat “bir tür keten ayakkabı” (CCI 595).

veles (<Far. palas ?) “pamuktan yapılan bir tür kumaş” (CCI 595).

yaa “yay” (CCI 595).

yaah “çene kemiği” (CCI 595).

yaak “çene kemiği” (CCI 596).

yabovlu “tüylü” (CCII 871).

yaçan- “utanmak, çekinmek, korkmak” (CCI 596).

yaçanmak “utanma, çekinme, korkma” (CCI 596).

yada- (<Moğ. yada-) “yorgun düşmek, yorulmak, zayıflamak” (CCII 871).

yağ “yağ” (CCI 596).

yağı (II) “kürk” (CCII 871).

yağlav “yağ tavaşı” (CCI 597).

yağşırah “daha iyi, daha güzel” (CCII 871).

yaka “yaka, zırh yakası” (CCI 597).

yakşılar “iyiler” (CCI 597).

yakşır- “kendini düzeltmek, çekidüzen vermek” (CCII 871).

yakşırah “daha iyi, daha güzel” (CCII 871).

yakut (<Arp. yāḳūt) “yakut” (CCI 597).

yala “kötü davranış, hata, ağır suç” (CCII 872).

yalañaçla- “ortaya çıkarmak” (CCII 872).

yalbarmaḥ “yalvarma, yakarış” (CCII 872).

yalbarmaḥ (I) “yalvarma, yakarış” (CCI 597).

yalbarmaḥ (II) “(kutsanmayı) isteme, rica etme” (CCI 597).

yalçı “ilikçi, düğmeci” (CCI 597).

yalğanlap “sahte, yalan” (CCI 597).

yalğuz “yalnız, tek, sadece” (CCI 598); **yalğuz** “a.a.” (CCII 873).

yaman kılı “kötü, fena” (CCI 598).

yaman köñül bile “adaletsiz, kötü niyetli” (CCI 598).

yamanlar “kötüler, fenalar” (CCI 598).

yamanlı “günahkâr, kötülük yapan” (CCII 874).

yamanlıḥ “kötülük, fenalık” (CCII 874).

yamanlıḥ “kötülük, fenalık” (CCI 598).

yamanrak “daha kötü, fena, beter” (CCI 599).

yaman salḳun “hava” (CCII 874).

yamansız “günahsız, suçsuz, kötülük yapmayan” (CCII 874).

yamğurlu “yağmurlu” (CCI 599).

yamov “yama, yamalık” (CCII 874).

yaḡ “salgın, salgın hastalık” (CCII 874).

yana “yine, tekrar, ikinci” (CCI 599); **yana** “a.a.” (CCII 874).

yaňak “çene” (CCI 599); **yaňak** “a.a.” (CCII 874).

yaňç- “ezmek” (CCII 874).

yaňçık “kese” (CCI 599); **yaňçık** “çanta, torba, kese” (CCII 875).

yandır- “geri vermek, geri döndürmek” (CCII 875).

yandur- “ışık yakmak” (CCI 599).

yani- “tehdit etmek” (CCI 599).

yaňıl- “yanılmak, hata etmek” (CCI 599); **yaňıl-** “a.a.” (CCII 875).

yaňılmağ “yanılma, yanılğı” (CCI 600).

yaňla “yeniden, tekrar” (CCII 875).

yaňlan- “yankılanmak, tınlamak” (CCII 875).

yap- (II) “etmek, yapmak” (CCII 875).

yapkıç “kapak, örtü” (CCI 600).

yapķut (<Arp. yāķūt) “yakut” (CCI 597).

yapsarla- “(ağaçları) birbirine çatmak (CCII 875).

yar- “karar vermek, hüküm vermek” (CCII 875).

yara “yara” (CCI 600); **yara** “a.a.” (CCII 875).

yaramas “sevimsiz, iğrenç, kötü, yaramaz” (CCII 876).

yaramsağ “sadık, candan bağı, güvenilir” (CCII 876).

yaraşmağ “uyuşma, anlaşma” (CCI 601).

yaraştur- “düzenlemek, tertip etmek” (CCI 601).

yaraşturmağ “düzen, tertip” (CCI 601).

Yaratķan “Yaratan, Tanrı” (CCI 601).

yarattaçı “Yaratan, Tanrı” (CCII 876).

yaratmağ “yaratma, yaratık” (CCI 601).

yargıçı “hüküm veren kimse, hâkim, yargıç” (CCII 876).

yargu “hüküm, yargı” (CCI 601); **yargu** “a.a.” (CCII 876).

yarguçu “hüküm veren kimse, hâkim, yargıç” (CCI 601); **yarguçu** “a.a.” (CCII 876).

yargula- “hüküm vermek, yargılamak” (CCI 601); **yargula-** “a.a.” (CCII 877).

yargu yar- “karar vermek, hüküm vermek” (CCII 876).

yargu yarmak “karar, hüküm; hüküm verme” (CCI 601).

yarıh 1. “ışık, aydınlık, parlaklık”, 2. “açık, berrak, bulanık olmayan” (CCI 602); **yarıh** “a.a.” (CCII 877).

yarıhlık 1. “ışık, aydınlık, parlaklık”, 2. “açık, berrak, bulanık olmayan” (CCII 877).

yarıklık 1. “ışık, aydınlık, parlaklık”, 2. “açık, berrak, bulanık olmayan” (CCII 877).

yarıl- “çatlamak, yarılmak” (CCI 602); **yarıl-** “a.a.” (CCII 877).

yarılga- “acımak, merhamet etmek, affetmek, bağışlamak” (CCII 877).

yarılğan “yarılmış, yarık” (CCI 602).

yarılğat- “affettirmek, bağışlatmak” (CCII 878).

yarılmak “çatlak, yarık” (CCI 602).

yarıt- “aydınlamak, parlatmak, nurlandırmak” (CCII 878).

yarılga- “acımak, merhamet etmek, affetmek, bağışlamak” (CCII 878).

yarıkın “aydınlık, nur, parlaklık” (CCII 878).

yarılğamak “acıma, merhamet, bağış, af” (CCI 602).

yarılğançlı “merhametli, bağışlayıcı” (CCII 878).

yarılğançlu “merhametli, bağışlayıcı” (CCII 878).

yarma “boylamasına ikiye ayrılmış ağaç kütüğü, yarma” (CCII 879).

yarov “gerekli olan, işe yarar” (CCII 879).

yarovlu 1. “uyumlu, uygun, işe yarar”, 2. yararlı”, 3. “erdemli, faziletli, dürüst” (CCII 879).

yarsıt- “kızdırmak, tahrik etmek, hırçınlaştırmak” (CCII 879).

yarsov “iğrenç, dolaylı olmayan” (CCII 879).

yaruh 1. “ışık, aydınlık, parlaklık”, 2. “açık, berrak, bulanık olmayan” (CCI 603).

yasman “yassı şişe” (CCI 603).

yastuk “yastık” (CCI 603).

yaşat- “yaşatmak” (CCII 879).

yaşık “zayıf, cılız, çelimsiz” (CCII 880).

yaşillık “yeşillik” (CCI 603).

yaşırı “gizli, saklı” (CCI 603).

yaşırmak “gizleme, saklama” (CCI 604).

yaşlı “gözyaşı dolu, yaşarmış, yaşlı” (CCII 880).

yat “yabancı, garip” (CCI 476-604); **yat** “a.a.” (CCII 880).

yavdır- “yağdırmak” (CCII 881).

yavlı “yağlı” (CCII 881).

yavlov “yağ tavası” (CCII 881).

yavrut- “zayıflamak, gücü azalmak, yorulmak” (CCII 881).

yayçı “yay yapan kimse” (CCII 604).

yayla- “yaz mevsimini geçirmek” (CCII 882).

yaz (II) “kırsal, ova” (CCII 882).

yaz- (II) “dolaşık bir şeyi çözüp ayırmak, çözmek” (CCII 882).

yaz- (III) “ıskalamak, hedefe isabet ettirememek” (CCII 882).

yazıh “günah, suç” (CCII 882).

yazıksız “günahsız, suçsuz” (CCII 883).

yazıksızlık “günahsızlık, suçsuzluk” (CCII 883).

yazıl- “dolaşık bir şey çözülmek, açılmak” (CCII 883).

yazok “günah, suç” (CCII 604).

yazuğ “günah, suç” (CCII 605); **yazuğ** “a.a.” (CCII 882).

yazuhsuz “günahsız, suçsuz” (CCII 884).

yazuḵ “günah, suç” (CCII 605); **yazuḵ** “a.a.” (CCII 882).

yazuḵlamış “günahkâr” (CCII 605).

yazuḵlı “günahkâr” (CCII 884).

yazuḵlu “günahkâr” (CCII 605); **yazuḵlu** “a.a.” (CCII 884).

yazuḵsuz “günahsız, suçsuz” (CCII 884).

yê- “bir şey yemek” (CCII 885).

yêge (<Moğ. yeke) “geniş” (CCII 885).

yêgen “hasır, kaba hasır, döşek” (CCI 605).

yêgitlik “genç, yiğit” (CCII 885).

yêk “şeytan, iblis” (CCII 885).

yekšanbe (<Far. yâkšanbâ) “pazar günü” (CCII 605).

yêl “rüzgâr, yel” (CCI 605); **yêl** “a.a.” (CCII 885).

yêlemçi “yarış atı, koşu atı” (CCII 885).

yêlim “tutkal” (CCI 605).

yêlpi- “yellemek, yelpaze ile havalandırmak” (CCII 886).

yêndeçi “galip, yenen” (CCII 886).

yêndir- “mağlup ettirmek, yendirmek” (CCII 886).

yêne “yine, tekrar, ikinci” (CCII 886).

yênilmek “mağlubiyet, yenilgi” (CCI 606).

yênmek “galibiyet, yenme” (CCI 606).

yêñül köñül bile “alçak gönüllü, mütevazî” (CCI 606).

yêr- “kötülemek, yermek” (CCII 887).

yêr titremekî “yer sarsıntısı, deprem” (CCI 606).

yêt- (II) “eklemek, bağlamak” (CCI 607).

yêter “yeter, kâfi” (CCI 607).

yêti (I) “hafta” (CCI 607); **yêti (I)** “a.a.” (CCII 889).

yêtmek “yeterli olma” (CCI 607).

yêtmek bile “yeterli” (CCI 607).

yèyitlik “genç, yiğit” (CCI 607).

yêz tahtası “pirinç levha” (CCI 607).

yêzne “ablasının veya kız kardeşin kocası, enişte” (CCI 607).

yîhıl- “düşmek, yıkılmak” (CCII 890).

yîhöv “kilise” (CCII 890).

yîhrar (<Arp. ikrār) “itiraf, açıkça söyleme” (CCI 608).

yîngâ “birlikte, ortaklaşa” (CCII 890).

yîl- “yığılmak, toplanmak” (CCI 608).

yîlbıra- “eklemek, bağlamak, ulamak” (CCII 890).

yîlkı “at” (CCII 890).

yîllar sanı “bin yıl, milenyum, tarih” (CCI 608).

yîltramak “şimşek” (CCI 609).

yîltrın “cam, şişe” (CCI 609).

yîlu “sıcak” (CCII 890).

yîmişak kılı “zayıf, zayıfça, cılız” (CCI 609).

yîğırçak “semer, palan” (CCI 609).

yîrak “uzak” (CCI 609).

yîrgak “ateşi karıştırmayı yarayan kanca, çengel” (CCI 609).

yîrıl- “büzülmek, buruşmak” (CCII 891).

yîrtıl- “yüzsüzleşmek, küstahlaşmak, yaramazlaşmak” (CCII 891).

yîrtmak “yarık, yırtık” (CCI 609).

yış “kır, orman” (CCII 891).

yışkıç “nane” (CCI 610).

yıyı “pis koku” (CCII 891).

yinçi “inci” (CCII 891).

yipkir- “tikinti hissetmek, midesi bulanmak, öğürmek” (CCII 891).

yir- “ip eğirmek” (CCI 610).

yirençi “iğrenç” (CCII 892).

yirençi kişi “iğrenç, tiksindirici, korkunç kimse” (CCII 892).

yisi “yangın” (CCII 892).

yitir- “kaybetmek, yitirmek” (CCII 892).

yiv “kalın, koyu, yoğun” (CCII 892).

yizne “ablasının veya kız kardeşin kocası, enişte” (CCII 892).

yobap “zorluk, güçlük” (CCII 892).

yoğan “kalın, kaba” (CCI 436).

yoğartın “yukarıdan” (CCII 892).

yoğ- “uymak, itaat etmek” (CCII 893).

yoğoy- “incelmek, küçülmek” (CCII 893).

yoğun “kalın, kaba” (CCI 610).

yoh “yok” (CCII 893).

yohla- “yokluğunu fark etmek” (CCII 894).

yohsıl “fakir, yoksul” (CCII 894).

yoksul “yoksul, fakir” (CCI 602).

yolabars “kaplan” (CCII 894).

yolsuz “yol olmaksızın, yolsuz” (CCII 895).

yoluḥ- “karşılaşmak” (CCII 895).

yomdar- “bir yerde toplamak, yığmak” (CCI 607).

yomuḫ- “yığılmak, toplanmak” (CCI 611).

yota 1. “tepe, çıkıntı”, 2. “uyluk, baldır” (CCII 895).

yova “soğan” (CCI 611).

yovaç “diğer yandan, diğer taraftan, öte yandan” (CCI 611).

yovaça “yağda pişmiş hamur, pişi” (CCII 895).

yovaşlık “tevazu, ağır başlılık” (CCI 611).

yöp yöp “yavaş yavaş” (CCII 895).

yöpsen- “kabul etmek, onaylamak, tasvip etmek” (CCII 896).

yöpsin- “kabul etmek, onaylamak, tasvip etmek” (CCII 896).

yu- “yıkamak” (CCI 611).

yuk- “oturup kalkmak” (CCII 896).

yuktur- “bulaştırmak, üzerine yapıştırmak, dokundurmak” (CCII 896).

yul- (I) “serbest bırakmak, kurtarmak” (CCI 612).

yul- (II) “temizlemek” (CCII 896).

yulduzçı “yıldızbilimci, astrolog” (CCII 897).

yulmak “serbest bırakma, kurtarma” (CCI 612).

yulmala- “kavurmak, yakmak” (CCII 897).

yulovçı “kurtarıcı, Mesih” (CCII 897).

yuluğma “kurtarıcı” (CCII 897).

yulun- “kurtarılmak, fidye ödeyip kurtulmak” (CCII 897).

yuluv “fidye” (CCII 898).

yumşak “zayıf, zayıfça, cılız” (CCI 612).

yunalak “yuvarlak” (CCII 898).

yurt “ev, konak” (CCI 612).

yuvançaŋ “uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkâr” (CCII 898).

yuvduh “kaba, görgüsüz kimse” (CCII 898).

yuvıŋ “arınma, temizlenme” (CCI 612).

yuvuŋ “arınma, temizlenme” (CCII 898).

yuvur- “yoğurmak” (CCII 898).

yuvuz “alçak, basık, düşünç” (CCII 898).

yuzak “kilit” (CCI 613).

yuzakla- “kilitlemek” (CCI 613).

yügençi “gemci, gem ustası” (CCI 613).

yügün- “saygı için önünde eğilmek, diz üstü yere çökmek, aman dilemek” (CCII 899).

yügünç “saygı, hürmet” (CCII 899).

yügür- “koşmak” (CCI 613); **yügür-** “a.a.” (CCII 899).

yügürmek “koşu” (CCI 613).

yükle- “yüklemek” (CCI 614).

yülgüv “ustura” (CCII 899).

yüllügüç “ustura, traş bıçağı” (CCI 614).

yülü- “traş etmek” (CCI 614).

yülümüş “tüysüz, traş olmuş” (CCI 614).

yülüngüç “ustura, traş bıçağı” (CCI 614).

yüñül 1. “hafif”, 2. “alçak, mütevazı” (CCI 614).

yüñüller “hafifler, yeğniler” (CCI 614).

yür- “yürümek” (CCI 614); **yür-** “a.a.” (CCII 900).

yürük “hızlı, çabuk, enerjik” (CCII 900).

yüvüt “teselli” (CCII 900).

yüvütle- “teselli etmek” (CCII 900).

yüz miñ “yüz bin” (CCII 901).

yüzgen kişi “yüzücü” (CCI 615).

yüzük “yüzük” (CCII 901).

zafran (<Arp. za‘ferān) “safran” (CCI 614).

zamana (<Arp. zamāna) “zaman, zamane” (CCII 901).

zancar (<Far. zangār) “bakır pası türünden göztaşı” (CCI 614).

zeytin (<Arp. zaytūn) “zeytin” (CCII 901).

zırnık (<Far. zirnīḥ) “sarı zırnık, sarı arsenik” (CCI 614).

zincifr (<Arp. zincefr) “cıva ile kükürt karışımı bir tür kırmızı boya, zincifre” (CCI 615).

zincil (<Far. zincīr) “zincir” (CCI 615).

zindan (<Far. zindān) “cehennem” (CCII 901).

zümürüt (<Arp. zumurrud) “zümrüt” (CCI 615).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmada ana kaynak olarak Mustafa Argunşah ve Galip Güner tarafından 2015 yılında hazırlanmış olan *Codex Cumanicus*; Çetin Pekecar tarafından 2011 yılında hazırlanmış olan *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*; Ufuk Tavkul tarafından 2000 yılında hazırlanmış olan *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*; Nogay Türkçesi üzerine Dilek Ergöner tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezi ve Nesrin Güllüdağ tarafından hazırlanmış olan doktora tezi kullanılmıştır.

Codex Cumanicus, Kıpçak Türklerinin ağızlarından yararlanılarak oluşturulmuş bir sözlük olmasının yanı sıra muhtevası bakımından Kıpçak Türklerinin geleneklerini, Kıpçak Türkçesine dair gramer bilgilerini, dönemin ve Deşt-i Kıpçak coğrafyasının sosyal, dinî ve ticari hayatı hakkında bilgiler veren, Kıpçak Türkleri hakkında bilgilere ulaşacağımız önemli kaynak eserlerden birisidir. Eser, günümüzde Kıpçak grubuna dâhil edilen Türk lehçelerinin de ilk sözlüğü olarak görülebilir.

Çalışmada Kıpçak grubuna dâhil edilen Türk lehçelerinin ilk sözlüğü mahiyetinde olan *Codex Cumanicus* ile günümüzde Kafkasya bölgesinde konuşulan Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi ve Nogay Türkçesinin ses ve anlam yönünden karşılaştırılması yapılmıştır.

Argunşah ve Güner'in çalışmasının I. dizininde 1738; II. dizininde 1987 madde başı kelime olmak üzere toplamda 3725 sözcük bulunmaktadır. Dizin II'de olup Dizin I'de olmayan toplam 249 kelime mevcuttur. Çalışmada, *Codex Cumanicus*'ta iki dizinde de yer alan kelimeler birleştirilmiştir. Ayrıca madde başında ses değişikliğine uğramış olan farklı kelimeler, farklı madde başı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple bu sayıda da artış olmuştur. Çalışmada toplamda 3057 madde başı kelime incelenmiştir.

I. bölümde değerlendirilen *Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığı Görülmeyen Kelimeler* bölümünde toplamda 753 madde başı kelime incelenmiştir.

Codex Cumanicus'ta madde başı olan kelimeler ile Kumuk Türkçesinde isim kökenli olan 378 kelimedede; fiil kökenli olan 174 kelimedede herhangi bir ses veya anlam farklılaşması görülmediği; Karaçay-Balkar Türkçesinde isim kökenli olan 317 kelimedede; fiil kökenli olan 163 kelimedede herhangi bir ses veya anlam farklılaşması görülmediği ve Nogay Türkçesinde isim kökenli olan 181 kelimedede; fiil kökenli olan 118 kelimedede herhangi bir ses veya anlam farklılaşması olmadığı görülmüştür.

Tablo 3.1: Herhangi Bir Ses veya Anlam Farklılığına Uğramamış Olan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	511 kelime	242 kelime
Kumuk Türkçesi	384 kelime	178 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	323 kelime	129 kelime
Nogay Türkçesi	138 kelime	125 kelime

Kumuk Türkçesi ve Karaçay-Balkar Türkçesinde Nogay Türkçesine nazaran daha fazla ses ve anlam farklılaşması görülmemiş olan kelimenin bulunmasını Kumuk Türklerinin ve Karaçay-Balkar Türklerinin bölgeye daha uyumlu olması ile açıklanabilir. Nogay Türkleri daha çok Kazak-Moğol etkisinde kaldıkları için Karadenizin kuzey bölgesindeki coğrafyaya sonraki dönemlerde gelmişlerdir.

II. bölümde değerlendirilen *Sadece Ses Farklılığı Görülen Kelimeler* bölümünde toplamda 906 madde başı kelime incelenmiştir.

Codex Cumanicus'ta madde başı olan kelimeler ile Kumuk Türkçesinde isim kökenli olan 433 kelimedede; fiil kökenli olan 151 kelimedede ses farklılaşması görüldüğü; Karaçay-Balkar Türkçesinde isim kökenli olan 396 kelimedede; fiil kökenli olan 146 kelimedede ses farklılaşması görüldüğü ve Nogay Türkçesinde isim kökenli olan 321 kelimedede; fiil kökenli olan 126 kelimedede ses farklılaşması olduğu görülmüştür.

Tablo 3.2: Sadece Ses Farklılaşmasına Uğramamış Olan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	661 kelime	244 kelime
Kumuk Türkçesi	433 kelime	151 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	396 kelime	146 kelime
Nogay Türkçesi	321 kelime	126 kelime

Ses değişimleri; ses olayları, ses türemesi, ses düşmesi ve metatez (göçüşme) olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilmiştir. Ses olayları, ünlülerde ses değişimi ve ünsüzlerde ses değişimi olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Ünlülerde ses değişimi kısmında; daralma, düzleşme, genişleme, incelme, kalınlaşma, yuvarlaklaşma ve ön damaksıllaşmaya uğramış olan kelimelerden örnekler verilmiştir. Ünsüzlerde ses değişimi kısmında; sedalılaştırma (tonlulaştırma), sedasızlaştırma (tonsuzlaştırma), süreklileştirme (sızıcılaştırma), süreksizleştirme, dişsilleştirme, dudaksıllaştırma, nazalda genizlileştirme, nazalda damaksıllaştırma, dişsel damaksıllaştırma, dudaksıl damaksıllaştırma ve genizli nazalda ön damaksıllaşmaya uğramış olan kelimelerden örnekler verilmiştir.

Ses türemesi bölümünde ünlü türemesi ve ünsüz türemesi başlığı altında ön seste, iç seste ve son seste türeme olmuş olan kelimelerden örnekler verilmiştir. Ses düşmesi bölümünde ünlü düşmesi ve ünsüz düşmesi başlığı altında ön seste, iç seste ve son seste ses düşmesi olmuş olan kelimelerden örnekler verilmiştir. Metatez bölümünde de *Codex Cumanicus* ile Kumuk Türkçesinde, Karaçay-Balkar Türkçesinde veya Nogay Türkçesinde farklılaşma görülen kelimelere örnek verilmiştir.

Çalışmanın III. bölümü *Sadece Anlam Farklılaşması Görülen Kelimeler* başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde toplamda 184 madde başı kelime incelenmiştir. Bu kelimelerin 115 tanesi isim kökenli, 69 tanesi ise fiil kökenlidir. Kumuk Türkçesinde anlam farklılaşması görülen 66 tane isim kökenli, 36 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 102 kelime bulunmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde anlam farklılaşması görülen 66 tane isim kökenli, 38 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda

104 kelime bulunmaktadır. Nogay Türkçesinde ise anlam farklılaşması görülen 29 tane isim kökenli, 17 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 46 kelime bulunmaktadır.

Tablo 3.3: Sadece Anlam Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	115 kelime	69 kelime
Kumuk Türkçesi	66 kelime	36 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	66 kelime	38 kelime
Nogay Türkçesi	29 kelime	17 kelime

Anlam farklılaşması görülen kelimeler de kendi arasında anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlama geçiş, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi olarak beş grupta tasnif edilmiştir. Anlam daralmasının alt grubunda özelleşme; anlam genişlemesinin alt başlığında genelleşme, mecazlaşma, komşuluk, eksiltme ve tabu-örtmece başlıklarında kelimeler değerlendirilmiştir. Başka anlama geçişin alt grubunda da yakın anlama, uzak anlama ve zıt anlama geçiş başlıklarında kelimeler değerlendirilmiştir.

IV. bölümde *Hem Ses Hem de Anlam Farklılaşması Görülen Kelimeler* incelenmiştir. Ses farklılaşması ve anlam farklılaşması yorumlanma bölümünde değerlendirilmiştir. Bu bölümde toplamda 193 madde başı kelime incelenmiştir. Bu kelimelerin 142 tanesi isim kökenli, 51 tanesi ise fiil kökenlidir. Kumuk Türkçesinde hem ses hem de anlam farklılaşması görülen 62 tane isim kökenli, 22 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 84 kelime bulunmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde hem ses hem de anlam farklılaşması görülen 77 tane isim kökenli, 28 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 105 kelime bulunmaktadır. Nogay Türkçesinde ise hem ses hem de anlam farklılaşması görülen 50 tane isim kökenli, 25 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 75 kelime bulunmaktadır.

Tablo 3.4: Hem Ses Hem de Anlam Farklılaşmasına Uğramış Olan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	142 kelime	51 kelime
Kumuk Türkçesi	62 kelime	22 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	77 kelime	28 kelime
Nogay Türkçesi	50 kelime	25 kelime

V. bölüm *Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimeler* başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde toplamda 236 madde başı kelime incelenmiştir. Bu kelimelerin 180 tanesi isim kökenli, 56 tanesi ise fiil kökenlidir. Kumuk Türkçesinde 85 tane isim kökenli, 33 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 118 kelime farklı şekilde bulunmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesinde 117 tane isim kökenli, 26 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 143 kelime ses farklılaşması görülmeyen, tamamen farklı bir kelime ile karşılığı bulunmaktadır. Nogay Türkçesinde ise 85 tane isim kökenli, 30 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 115 kelime farklı kelimeyle karşılanmıştır.

Tablo 3.5: Tamamen Farklı Kelimelerle Karşılanan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	180 kelime	56 kelime
Kumuk Türkçesi	85 kelime	33 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	117 kelime	26 kelime
Nogay Türkçesi	85 kelime	30 kelime

VI. bölüm *Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimeler* başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde toplamda 149 madde başı kelime incelenmiştir. Bu kelimelerin 113 tanesi isim kökenli, 36 tanesi ise fiil kökenlidir. Kumuk Türkçesinde 75 tane isim kökenli, 15 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 90 kelimenin *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler ile aynı kökten türediği; Karaçay-Balkar Türkçesinde 50 tane isim kökenli, 14

tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 64 kelimenin *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler ile aynı kökten türediği; Nogay Türkçesinde ise 39 tane isim kökenli, 23 tane de fiil kökenli olmak üzere toplamda 62 kelimenin *Codex Cumanicus*'ta geçen kelimeler ile aynı kökten türediği tespit edilmiştir.

Tablo 3.6: Aynı Kökten Türemiş Olan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	113 kelime	36 kelime
Kumuk Türkçesi	75 kelime	15 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	50 kelime	14 kelime
Nogay Türkçesi	39 kelime	23 kelime

VII. bölümde *Yalnız Başına Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimeler* incelenmiştir. *Codex Cumanicus*'ta geçen 1583 tane isim kökü, 434 tane de fiil kökü olmak üzere toplamda 2017 kelimenin karşılaştırılan lehçelerin en az birisinde olmadığı görülmüştür. Kumuk Türkçesinde 1210 tane isim kökü, 306 tane de fiil kökü olmak üzere toplamda 1516 kelimenin doğrudan karşılığı olmadığı; Karaçay-Balkar Türkçesinde 1252 tane isim kökü, 325 tane de fiil kökü olmak üzere toplamda 1577 kelimenin doğrudan karşılığı olmadığı ve Nogay Türkçesinde 1484 tane isim kökü, 375 tane de fiil kökü olmak üzere toplamda 1858 kelimenin doğrudan karşılığı olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.7: Doğrudan Karşılığı Olmayan Kelimelerin Sayıları

	İsim Kökenli Madde Başı	Fiil Kökenli Madde Başı
Codex Cumanicus	1583 kelime	434 kelime
Kumuk Türkçesi	1210 kelime	306 kelime
Karaçay-Balkar Türkçesi	1252 kelime	325 kelime
Nogay Türkçesi	1484 kelime	375 kelime

İnceleme bölümünde zorlanılan durumlardan birisi sözlüklerdeki kelimeler olmuştur. Lehçe sözlüklerinde bazı kelimelerin yer almadığı düşünülmektedir. Bu hususta mevcut sözlüklerin güncellenerek yeni baskılarının Türkoloji literatürüne dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada güncel sözlükler ele alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

Karşılaştırılan Türk lehçeleri ile *Codex Cumanicus*'ta geçen fiil köklerinde farklılaşmanın fazla olmaması Türk kültür hayatında ortak yapılmış olan eylemler olması ile edilebilir. Türklerin göçebe bir hayat sürmesi sebebiyle yaptıkları eylemler sınırlı kalmış ve bu eylemler Türk lehçelerinin ortak kelimelerini meydana getirmiştir.

Kıpçak Türklerinin ağız sözlüğü mahiyetinde olan *Codex Cumanicus*'ta Kumuk Türkçesinde ve Karaçay-Balkar Türkçesindeki kelimelerle karşılaştırıldığında benzerlik oranının daha yüksek olduğunu; Nogay Türkçesinde ise bu oranın daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebini Nogayların daha çok Kazak ve Moğol coğrafyasından etkilenmiş olabileceği düşünülebilir.

Nogay Türklerinin yaşamış oldukları coğrafyalarda üst düzey yöneticilerinin Moğol soylu olmasından dolayı Moğol etkisi altında kaldıkları ifade edilebilir. Aynı şekilde Nogay Türklerinin bayrağında bulunan “Kanatlı Kurt” sembolünün de Moğollarla ilişkili olduğu düşünülebilir. Klasik Moğolca'da *Nohay* kelimesinin anlamı “köpek, it” şeklinde açıklanmıştır. Bayrak bir milletin simgesini temsil eder bu sebeple de Nogay isminin kavim ismi olduktan sonra “kurt” anlamına dönüştüğü kabul edilebilir. Nogay Türklerinin diğer Kıpçak kavimleri ile tarihî bir birlikteliğinin olmaması da bu durumu etkilemiştir.

Kumuk Türkçesinin ve Karaçay-Balkar Türkçesinin söz varlıklarında yer alan kelimelerin *Codex Cumanicus*'un söz varlığı ile yüksek oranda örtüşmesini Kumuk Türklerinin ve Karaçay-Balkar Türklerinin yaşamış oldukları coğrafyanın daha uzun senelerden beri Kafkasya coğrafyasında yaşamalarından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Diğer tüm Kıpçak lehçeleri eş zamanlı incelendiği zaman *Codex Cumanicus* adlı eserin yazıldığı coğrafyanın daha net bir şekilde ortaya çıkabileceği ifade edilebilir. Çalışmada, *Codex Cumanicus*'taki Türkçe söz varlığının günümüzde Kafkaslar'da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi ve Nogay Türkçesindeki durumları tespit edilmiştir. Bu çalışma, *Codex*

Cumanicus ve diğerk Türk lehçeleri ile yapılmış olan karşılaştırmaların devamı niteliğinde görülebilir. Bu konuda yapılacak olan diğerk çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülebilir. Çalışmanın Türkoloji camiasına bir nebze de olsa katkıda bulunması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrazak Peler, Gökçe Yükselen (2010). "Some Notes on the History, the Culture and the Language of the Medieval Qipchaq-Cuman Turks" *Baki Devlet Üniversitesi İlahiyyat Fakültesinin Elmi Mecmuası*, ss. 421-452.
- Abdurrazak Peler, Gökçe Yükselen (2015). "Tarihte Türk – Ermeni Temaları Sonucunda Ortaya Çıkmış Bir Halk: Ermeni Kıpçakları Veya Gregoryan Kıpçaklar", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8 Spring 2015, ss. 253-272.
- Abeşî, Hasan Ata (2001). "Kıpçak-Kuman-Poloves", *Türk Kavimleri Tarihi*, ss. 153-156, Şa-To Yayınları.
- Adiloğlu, Adilhan (2005). "Karaçay-Malkar Türklerinin Etnik Oluşumunda Bulgar ve Sabir Hunlarının Rolü", *Makaleler ve İncelemeler I*, ss. 1-36, Başkent Matbaacılık.
- Ağar, Mehmet Emin (1989). *Kitâbu fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahincanov, Sercan M. (2019). *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar*, (Çev. Kürşat Yıldırım), Selenge Yayınları.
- Akar, Ali (2013). *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yayınları.
- Akiner, Shirin (1995). *Sovyet Müslümanları*, (Çeviren: Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu), İnsan Yayınları.
- Aksan, Doğan (1971). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Aksoy, Numan Durak (2010). "Kumuk Türkleri", *Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı*, Hazırlayanlar: Mustafa Argunşah-Mustafa Ünal, Kesit Yayınları.
- Alibekiroğlu, Sertan (2013). "Türkçede Ön Seste –y- Türemesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1 Winter 2013, ss. 685-710.
- Aliyev, Kamil (1995). "Kumukların Tarihi ve Günümüzdeki Sorunları", *Avrasya Etütleri Dergisi*, C. II, S. 2, ss. 69-78, TİKA.
- Alpargu, Mehmet (1996). "Dünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, ss. 193-195, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Alpargu, Mehmet (2007). *Nogaylar*, Değişim Yayınları.
- Altınkaynak, Erdoğan (2005). "Gregoryan Kıpçakların Dil Yadiğârları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 4, ss. 21-38.
- Al-Turk, Gtulhan (2006). *Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Appa, Adilhan (2015). "Karaçay-Balkar Türklerinin Kökeni", *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 497-521, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.

- Arat, Reşit Rahmeti (1953a). “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, ss. 59-139.
- Arat, Reşit Rahmeti (1953b). “Kara-Kalpıklar” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, (ss. 284-288), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (1954). “Kıpçak” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, (ss. 713-716), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (1987). “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Makaleler I*, ss. 69-149, Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2008). *Kutadgu Bilig*, Yayına Hazırlayan: Çetin Şan-Serap Tuba Yurteser, Kabalıcı Yayınevi.
- Arbatlı, M. Said (2015). “Sovyet Dönemi Karaçay-Malkar Edebiyatı”, *Yeni Türkiye-Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 605-615, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.
- Argunşah, M., & Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları.
- Argunşah, M., & Yüksekaya, G. Sağol (2018). *Tarihî Türk Lehçeleri Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri* (4. Baskı), Kesit Yayınları.
- Arıkan, İbrahim (2006). *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur Metin-Dizin* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan Erol, Hülya (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1985a). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1985b). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atay, Ayten (1998). *Nogay Türkçesi Grameri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Erhan (2007). *Şine Usu Yazıtı*, Karam Yayınları.
- Bala, Mirza (1979). “Karaçay ve Balkarlar” maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI (ss. 217-221), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bala, Mirza (1979). “Kumuklar” maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI (ss. 986-990), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Balkan, Vedat (2015). “Karaçay-Balkar Türklerinin Dili ve Kültürü”, *Yeni Türkiye-Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 652-671, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.
- Barthold, V.V. (1975). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına Hazırlayanlar: Kazım Yaşar Koprıman; Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barutçu Özönder, Sema (1999). “Türkler Ne Zaman Bir Millet İdi? I. Ortak Bir Köken Mitleri Vardı: Bir Dişi Kurttan Türemişlerdi”, *Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Sayı: 2, ss. 65-92.
- Başar, Sema (2010). *Kumuk Türkçesinde Fiil* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bavbek, Osman (1986). “Nogay Türkleri”, *Türk Kültürü*, Mart, yıl: XXIV, S. 275, ss. 160-165.
- Bayat, F. (2020). *Orta Türkçe Sözlük*, Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. & Çınar, M. A. (2020). *Eski Türkçe Sözlük*, Ötüken Yayınları.
- Benli, Hakan (2015). “Türkiye’de Yaşayan Nogay Türkleri”, *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 413-430, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Benzing Johannes & Menges, Karl Heinrich (1988). “Türk Dillerinin Sınıflandırılması”, *Tarihî Türk Şiveleri* (2. Baskı), ss. 1-14, Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Benzing, Johannes (1959). “Classification of the Turkic Languages”, Jean Deny (ed.). *Philologiae Turcicae Fundamenta 1*. Wiesbaden: Steiner. ss. 1-5.
- Berta, Árpád (2006). “Tatar and Baskhir”, *The Turkic Languages* (Editör: Lars Johanness; Éva Á. Csató), ss. 283-300, 2. Baskı, London and New York: Routledge.
- Bilgin, A. Azmi & Hacıeminoğlu, N. (2002). “Kıpçak Türkçesi” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, (ss. 421-424).
- Buharalı, Eşref (1987). “Kimek Hakanlığı”, *Tarihte Türk Devletleri I*, ss. 263-267.
- Bulgarova, Mariya (2013). “Nogay Dilinin Bugünkü Durumu ve Kullanım Alanları, Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları”, IV. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, (Ed. M. Erdal-Y. Koç-M. Cengiz), ss. 139-142, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Bulgarova, M., Kurmanseyitova, E. & Suyunova, N. (2002). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım) 21 Nogay Edebiyatı*, Proje Yöneticisi: Nevzat Köseoğlu, Genel Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Redaktör: Birsal Karakoç ve Dilek Ergönenç, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Buniyatov, Ziya Musa (1993). “Dağıstan” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, ss. 404-406, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3- Kuzeybatı/Kıpçak Grubu*, Akçağ Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1931). *Abû Hayyân Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, Ahmet (1988). *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi.
- Çağatay, Saadet (1944). “Codex Cumanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla”, Ankara Üniversitesi, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 5, C. II, ss. 759-772.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, C. IV, Ötüken Yayınları.
- Çengel, Hülya Kasapoğlu (2007). “Kırgız Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, ss. 481-542, Akçağ Yayınları.
- Çengel, Hülya Kasapoğlu (2012). “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Bahar 2012, ss. 17-81.
- Delice, Halil İbrahim (2003). *Hulasa, Okçuluk ve Atçılık (Hüseyin bin Ahmet el-Erzurumî)*, Kitabevi Yayınları.

- Demir, Bekir (2002). “Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, ss. 73-80.
- Demirci, Jale (2010). “Memlûk Kıpçak Sahasına Ait Bir Fıkıh Eseri: Kitâb fi'l-Fıkh”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 1 (Mart), ss. 71-90.
- Devlet, Nadir (1989). “Başkurdistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”, *SSCB'deki Türkler Ağırlıklı Çağdaş Türk Dünyası*, ss. 105-113, Edebiyat Fakültesi Basımevi, Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Devlet, Nadir (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları.
- Doerfer, G. (1959). “Das Krimtatarische”, *Philologiae Turcicae Fundamenta I* (Çeviren: Mustafa Argunşah), “Kırım Tatarcası”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 94, Şubat 1995, ss. 177-203.
- Drimba, Vladimir (1981). “Sur La Datation De La Première Partie Du Codex Cumanicus”, *Oriens*, Vol. 27/28, ss. 388-404.
- Eckmann, János (2003a). “Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair”, *Harezm, Kıpçak, Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (2. Baskı), Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, ss. 67-73, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, János (2003b). *Çağatayca El Kitabı* (Çeviren: Günay Karaağaç), Akçağ Yayınları.
- Eker, Süer (1998). *Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eminoğlu, Emin (2011). *Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî, Kitâbü'l-Ef'âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*, Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2011). “Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi”, (10. Baskı), Akçağ Yayınları.
- Eren, Hasan (1975). “Kumuk Edebiyatı” maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXII. (ss. 347-349), Millî Eğitim Basımevi.
- Eren, Hasan (1998). *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2007). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları.
- Ergönenç Akbaba, Dilek (2007). “Nogay Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, (ss. 623-678), Akçağ Yayınları.
- Ergönenç Akbaba, Dilek (2016). “Nogay Adı ve Nogayların Kökeni Üzerine”, *Tehlikedeki Türk Dilleri III Disiplinlerarası Yaklaşımlar*, Editörler: Ülkü Çelik Şavk ve Süer Eker, C. IV., (ss. 413-422), Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Ergönenç, Dilek (1998). *Nogay Türkçesinde Fiil* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergönenç, Dilek (2019). *Nogay Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, Habibe Yazıcı (2007). “Başkurt Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, (ss. 749-810), Akçağ Yayınları.
- Gabain, Annemarie Von (1988). “Codex Cumanicus'un Dili”, Çeviren: Mehmet Akalın, *Tarihi Türk Şiveleri* (2. Baskı), ss. 67-109, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Gallotta, Aldo (1996). “Codex Cumanicus’un ‘Yeni’ Bir Nüshası”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi* (26 Eylül-1 Ekim 1992) *Bildiriler Kitabı*, ss. 267-271, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gedikli, Yusuf (2004). “Kuman Adının Kökeni ve Anlamı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, Kasım-Aralık 2004, S. 153, ss. 149-180.
- Golden, Peter B. (2014). “Qıpçaq”, *Turcology and Linguistics*, (Editörler: Nurettin Demir, Birsal Karakoç, Astrid Menz), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss. 183-202.
- Gökbek, Ahmet (2000). *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları.
- Gökbek, Ahmet (2002). “Kıpçaklar/Kumanlar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. II, ss. 729-756.
- Grönbech, Kaare (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Çeviren: Kemal Aytaç, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gumilëv, Lev Nikolayeviç (2003). *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, (3. Baskı), Çeviren: Ahsen Batur, Selenge Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2000). *Türkçe El Kitabı* (Genişletilmiş 6. Baskı), Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi*, C. I (A-N), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güllüdağ, Nesrin (1998). *Nogay Türkçesi Grameri (Nogaylar-Dil Özellikleri-Metin-Sözlük)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güllüdağ, Nesrin (2002). “Nogay Türkçesinde İsim Çekim (Hâl) Ekleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 13, Bahar 2002, ss. 133-142, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güllüdağ, Nesrin (2015). “Nogay Türkleri ve Edebiyatı”, *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 377-390, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Güner, Galip (2012). “The King’s Dictionary: The Râsulid Hexaglod Üzerine Düşünceler”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 10 Bahar/2012, ss. 141-150.
- Güner, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1969). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hitchins, Keith (2002). “Kazak Dili” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV (ss. 132-134), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1953). “XIII.-XV. Yüzyıllarda Mısır’da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Türkçe”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 1, ss. 53-71.
- Kafesoğlu, İbrahim (2011). *Türk Millî Kültürü*, 33. Baskı, Ötüken Yayınları.
- Kalkan, Mustafa (2016). *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2002). “Eş Yazınlık, Eş Sessizlik ve Eş Anlamlılık” *Dil, Tarih ve İnsan*, ss. 55-88, Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2002). “Türkçe’de Düzensiz Ses Değişmesi Örnekleri”, *Dil, Tarih ve İnsan*, ss. 88-96, Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yayınları.

- Karakaya, Tülay (2017). “Türkiye’de Başkurt Tarihi, Dili Ve Edebiyatı Üzerine Bibliyografya Denemesi”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*, C. I, S. 2, ss. 128-140.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kargı Ölmez, Zuhale (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime* (Türkmenlerin Soykütüğü), Simurg Yayınları.
- Kaymaz, Zeki (1997). “Kumuklar ve Kumuk Türkçesi”, *Yeni Türkiye- Türk Dünyası Özel Sayısı*, S. 16., ss. 2067-2071, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi.
- Kılınç, Abdüssamet (2019). *Codex Cumanicus’un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirchner, Marc (2006). “Kazakh and Karakalpak”, *The Turkic Languages* (2. Baskı), Editörler: Lars Johansson ve Éva A. Csátó, (ss. 318-332), Routledge.
- Klyashtorniy, S.G. (1994). “Runik Abidelerde Kıpçaklar”, Çeviren: E.B. Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 89, ss. 31-41.
- Kocaoğlu, Timur (2017). “Karaycanın Bugünkü Durumu: Mykolas Firkovičius ile Mark Lavrinovičius’lerin Anısına”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt V, Sayı:12, ss. 1-16.
- Kononov, Andrey N. (2000). “Kıpçak, Kuman, Kumuk Kavim Adlarının Etimolojisi Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 10. ss. 518-526, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kun, T. Halası (2012). “Kıpçak Türkçesi Filolojisi X: Et-Tuhfe ve onun Müellifi”, Türkçe’ye Çeviren: Musa Salan, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Güz 2012, ss. 185-195.
- Kurat, Akdes Nimet (1992). *IV.- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları.
- Kurtuluş, Rıza (2002). “Kumuklar” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI (ss. 372-373), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutalmış, Mehmet (2004). “On the Armeno-Kipchak”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 2, ss. 35-42.
- Kuzgun, Şaban (1993). *Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi Hazar ve Karay Türkleri* (Genişletilmiş 2. Baskı), Alış Matbaacılık.
- Lessing, Ferdinand D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, C. I A-N, Çeviren: Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Menges, Karl H. (1959). “Classification of the Turkic Languages”, Jean Deny (ed.). *Philologiae Turcicae Fundamenta 1*, ss. 5-8.
- Nerimanoglu, Kamil Veli (2015). “Kumuklar ve Kumuk Türkçesi”, *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80., ss. 235-237, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Nogay, Sami (2015). “Nogay Türkleri”, *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80., ss. 304-312, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.

- Orkun, Hüseyin Namık (1986). *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, (Genişletilmiş 3. Baskı) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Öner, Mustafa (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, Abdurrahman (1994). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî (İmlâ-Gramer-Tenkitli Metin-İndeks)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, Mustafa (2013). *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, Filiz Kitabevi.
- Öztopçu, Kurtuluş (2002). *Kitâb fî 'İlm an-Nuşşâb, Memlûk Kıpçakçasıyla 14. Yüzyılda Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı*, Kebikeç Yayınları.
- Öztürk, Abdulkadir (2015). “Karaycadaki Alıntı Kelimeler”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2015, S. 16, ss. 143-164.
- Öztürk, Abdülkadir (2018). “Memlûk Türkçesi Bir Kıpçak Lehçesi Midir?”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Güz 2018, S. 23, ss. 173-203.
- Öztürk, Abdülkadir (2019). “Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine”, *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/61, ss. 78-92.
- Öztürk, Göksel (2002). “Başkurt Türkçesi ve Yazı Dilinin Gelişimi”, *Türkler* (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C. 20, ss. 103-109, Yeni Türkiye Yayınları.
- Özyetgin, Melek (2006). *Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı*. Chinese Academy of Social Science (Konferans).
- Pekecar, Çetin (1997). “Kumuk Türkleri”, *Yeni Türkiye- Türk Dünyası Özel Sayısı*, S. 16., ss. 2062-2066, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Pekecar, Çetin (2000). *Kumuk Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekecar, Çetin (2007). “Kumuk Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, (ss. 939-1008), Akçağ Yayınları.
- Pekecar, Çetin (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Peler, Gökçe Yükselen (2020). “Kumuklar ve Dilleri”, *Tehlikedeki Diller Dergisi Türk Dilleri*, C. 10, ss. 123-149.
- Pritsak, Omeljan (1988). “Ermeni Kıpçakçası”, *Tarihî Türk Şiveleri*, ss. 123-132, Çeviren: Mehmet Akalın, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Pritsak, Omeljan, (1995). “Polovetsler ve Ruslar”, (Çeviren: Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 94, ss. 153-169.
- Radloff Wilhelm (1882). *Phonetik der Nördlichen Türksprachen*, T. O. Weigel's Verlag.
- Rásonyi, László (1994). “Tuna Havzasında Kumanlar”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. III, Sayı 11/12, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Rásonyi, László (1996). *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Ryspakova, Merim (2007). *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesi Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi –Ses Bilgisi-* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Safran, Mustafa (1993). *Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lûgatlara Göre Kuman Kıpçaklar'da İktisadî ve Kültürel Yaşayış*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Safran, Mustafa (2002). “Kuman/Kıpçaklar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. II, ss. 785-797.
- Salkınbay, A. B. (1940). “Eski Kazak Dili Tarihinin Kaynakları” (The Sources of the History of the old Kazakh Language), Türkçe’ye Aktaran: Ferhat Tamir, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Güz 2012, Sayı: 11, ss. 203-217.
- Saray, Mehmet (1999). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sarı, Selcen Koca (2016a). “Tehlikedeki Dil Olgusunu Ortaya Çıkaran Etkenler ve Tehlikedeki Türk Dilleri”, *Tehlikedeki Türk Dilleri I Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar*, Editörler: Süer Eker ve Ülkü Çelik Şavk) C. I, (ss. 205-224), Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Sarı, Selcen Koca (2016b). “Tehlikedeki Türk Dilleri: Genel Bir Bakış”, *Tehlikedeki Türk Dilleri I Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar* Editörler: Süer Eker ve Ülkü Çelik Şavk), C. I, (ss. 225-291), Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Sertkaya, Osman Fikri (2015). “Latince-Farsça-Komanca Kodeks”, *Gazi Türkiyat*, Güz 2015/17, ss. 207-217.
- Sevortyan, E. V. (1966). “Kımsko-tatarskiy yazık”, in: *Yazıkı naradov SSSR*, II, ss 243-259, Moskova.
- Sırtı, Ezgi (2019). *Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Subaşı, Özüm (2012). *Codex Cumanicus İle Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Süleyman, Olcas (1992). *Az i Ya* (Çev.: Natık Seferoğlu), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, Faruk (1995). “Peçenekler IX.-XII. Yüzyıllarda Yaşamış Ünlü Bir Türk Eli”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Şubat 1995, Sayı: 94, ss. 61-67.
- Şaymerdinova, N. G., Yarığın, S. A., Moldabay, T, Torebekova, S. M., Jiyembay, B. S. & Tolstoy, A. (2014). *Kıpçaklar: Tarihi ve Dili (Ermeni Kıpçak Kaynaklarına göre)*, Sarıarka Yayınevi.
- Şeşen, Ramazan (1998). “İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri”, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Şeşen, Ramazan (2018). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Tamir, Ferhat (2007). “Kazak Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, (ss. 429-480), Akçağ Yayınları.

- Tanzilâ, H., Tatyana, H. & Ariuvka, G. (2002). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım) 22 Karaçay-Malkar Edebiyatı*, Proje Yöneticisi: Nevzat Köseoğlu, Genel Danışman: Ahmet Bican Ercilasun, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (1993). *Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür, Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme*, Ötüken Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2002a). “Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları”, *Türkler*, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, ve Salim Koca, C. 20, (ss. 489-519), Yeni Türkiye Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2002b). *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2003). “Karaçay-Malkar Türkçesi”, *Karaçay-Balkarlar Tarih, Toplum ve Kültür* (Derleyenler: Ufu Tavkul-Yaşar Kalafat), Karam Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2015a). “Tarihî ve Etnik Açısından Karaçay-Malkar Türklerinin Kökeni”, *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 484-496, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2015b). “Rusya’nın Gölgesinde Üç Devir: Karaçay-Malkar Halkının Siyasi Kaderi”, *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 522-552, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları..
- Tavkul, Ufuk (2015c). “Karaçay-Malkar Dili ve Edebiyatı” *Yeni Türkiye- Kafkaslar Özel Sayısı- X*, S. 80, ss. 589-604, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2016). “Karaçay-Malkarlar ve Dilleri”, *Tehlikedeki Türk Dilleri II, A, Örnek Çalışmalar* Editörler: Süer Eker ve Ülkü Çelik Şavk, C. II, (ss. 327-359), Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Tekin, Talat (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat (1991). “A New Classification of the Turkic Languages”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. I, ss. 5-18.
- Tekin, Talat (2005). “On The History of The Labial Vowel Shifts In Tatar And Bashkir”, *Makaleler 3*, Hazırlayanlar: Emine Yılmaz ve Nurettin Demir, (ss. 317-327), Grafiker Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (1987). “Harizmşahlar” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. V, (ss. 265-296), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (1987). “Hazarlar” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. V, ss. (397-406), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (2019). *Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar* (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toparlı, Recep (1992). *İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâtin*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, Recep (2003). *Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çöğenli, M. Sadi; & Yanık, Nevzat H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Toparlı, Recep; Çöğenli, Sadi; Yanık, Nevzat H. (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, Mustafa (1987). *Münyetü'l-Guzât*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Uyanık, Osman (2002). “Kumuk Ağızlarının Yeni Bir Tasnifi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, ss. 229-250.
- Uygur, Ceyhun Vedat (2007). “Karakalpak Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, (ss. 543-622), Akçağ Yayınları.
- Üçok, Necip (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ünal, Orçun (2010). *Kodeks Kumanikus 1A-55A (Giriş-Metin-Dizin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vardar, Berke (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, Berke (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2002). “Karaçay-Balkarca”, *Türkbilig*, 2002/4, ss. 48-58.
- Yılmaz, Salih (2004). “Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti’nde Dil ve Gelişimi”, V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı* (20-26 Eylül 2004) *Bildirileri Kitabı*, C. II, ss. 3249-3268, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yurdakul, Ebru (2011). *Karaçay-Balkar Türkçesi Konu Çözümlemeli Söz Varlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, Mualla Uydu (2002). “Kıpçaklar” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, (ss. 420-421).
- Yüksel, Zuhâl (2007). “Kırım-Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, (ss. 811-882), Akçağ Yayınları.